LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Akvilė Sadauskienė

AR SEKAME PASAKAS ŠIANDIEN: SAMPRATOS IR REIKŠMĖ LIETUVOJE XXI A. PRADŽIOJE

Mokslo daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, etnologija (H 006)

Vilnius, 2026

Mokslo daktaro disertacija rengta 2022–2026 metais Lietuvos istorijos institute pagal Vytauto Didžiojo universitetui, Klaipėdos universitetui ir Lietuvos istorijos institutui Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. vasario 22 d. įsakymu Nr. V-160 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinė vadovė:
Dr. Vida Savoniakaitė (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, etnologija H 006).

Disertacijos gynimo taryba:
Pirmininkas:
Prof. dr. Rimantas Balsys (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, etnologija H 006).
Nariai:
Prof. dr. Laimutė Anglickienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, etnologija H 006).
Dr. Darius Daukšas (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, etnologija H 006).
Prof. dr. Liudvika Leišytė (Dortmundo technikos universitetas, Vokietija, socialiniai mokslai, edukologija S 007).
Dr. Jūratė Šlekonytė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, humanitariniai mokslai, etnologija H 006).

Mokslo daktaro disertacija bus ginama viešame etnologijos mokslo krypties (H 006) posėdyje 2026 m. gruodžio 14 d., 13 val. Lietuvos istorijos instituto Renginių erdvėje. Adresas: Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius.

Disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo, Lietuvos istorijos instituto, Klaipėdos universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekose.

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY
VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY
KLAIPĖDA UNIVERSITY

Akvilė Sadauskienė

ARE FAIRY TALES TOLD TODAY? CONCEPTIONS AND SIGNIFICANCE IN EARLY 21-ST CENTURY LITHUANIA

Doctoral Dissertation
Humanities, Ethnology (H 006)

Vilnius, 2026

The doctoral dissertation was prepared at the Lithuanian Institute of History between 2022 and 2026 in accordance with the doctoral right granted to Vytautas Magnus University together with Klaipėda University and Lithuanian Institute of History by the Order of the Minister of Education, Science and Sports of the Republic of Lithuania No. V-160 dated February 22, 2019.

Scientific supervisor:
Dr. Vida Savoniakaitė (Lithuanian Institute of History, Humanities, Ethnology H 006).

Council of defence of the doctoral dissertation
Chair:
Prof. dr. Rimantas Balsys (Klaipeda University, Humanities, Ethnology H 006).

Members:
Prof. dr. Laimutė Anglickienė (Vytautas Magnus University, Humanities, Ethnology H 006);
Dr. Darius Daukšas (Lithuanian Institute of History, Humanities, Ethnology H 006);
Prof. dr. Liudvika Leišytė (TU Dortmund university, Germany, Social sciences, Education S 007);
Dr. Jūratė Šlekonytė (Institute of Lithuanian Literature and Folklore, Humanities, Ethnology H 006).

The doctoral dissertation will be defended at a public meeting of the Council for Ethnology at 1 p. m. on December 14, 2026, in the Space of Events of the Lithuanian Institute of History.
Address: Tilto st. 17, LT-01101 Vilnius, Lithuania.

The dissertation is available at the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania and the libraries of the Lithuanian Institute of History, Klaipėda University, and Vytautas Magnus University.

TURINYS

ĮVADAS 8
1. PASAKOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE TEORINĖ SAMPRATA 40
1.1 Pasakos sąvokos ribos: tarp mito, pasakos ir pasakojimo 40
1.1.1 Pasakų terminija 41
1.1.2 Pasaka: žodinė, rašytinė ar „internetinė“ 50
1.2 Pasaulis, kuriame gyvename šiandien: šiuolaikinės visuomenės samprata ..54
1.2.1 Takios modernybės visuomenė 55
1.2.2 Ekrano laikų visuomenė 57
1.2.3 Paveiksliukų kultūra ir vaizdų visuomenė 60
1.3 Šiuolaikinių požiūrių į pasaką įvairovė mokslo pasaulyje 62
2. PASAKA KAIP ETNOGRAFINIO TYRIMO OBJEKTAS: METODOLOGIJOS APIBRĖŽTYS 71
2.1 Lauko tyrimo metodai 73
2.1.1 Interviu 73
2.1.2 Stebėjimas dalyvaujant 76
2.1.3 Fokusinės grupės diskusija 79
2.1.4 Skaitmeninė etnografija ir viešojo diskurso analizė 81
2.1.5 Tyrėjos dienoraštis ir lauko tyrimo užrašai-konspektai 85
2.2 Pateikėjai: atranka ir imtis 88
2.2.1 Vyriausiosios Lietuvos visuomenės kartos etnografija 92
2.2.2 Kultūros ir visuomenės veikėjų apklausa: apčiuopti pasakų tradicijos gyvybingumą 94
2.2.3 Jauni suaugusieji ir mažamečių tėvai 98
2.2.4 Vaikai 98
2.3 Tyrimo etika 99
3. ŠIUOLAIKINIS PASAKOS SUVOKIMAS LIETUVOJE 105
3.1 Asmeninės patirties pasakojimai tyrimo vyriausiesiems apmąstant pasakas: „Visas gyvenimas yra pasaka“ 105
3.1.1 Vyriausioji Lietuvos visuomenės karta: gimusieji 1925–1945 metais ir jų pasakos 105
3.1.2 *„Jau turbūt gyvenimas buvo pasaka“*: karo, trėmimo, nepritekliaus patirčių išsikalbėjimai 113
3.2 Kultūros ir visuomenės veikėjų perduodama pasakų tradicija 118
3.2.1 Pasakos ir visuomeninio (socialinio) žmonių gyvenimo ryšys 131
3.2.1.1 Pasaka kaip gyvenimo atspindys 133
3.2.1.2 Pasaka kaip susikurta tikrovė 143
3.2.2 Pasaka kaip kultūros reiškinys 150

3.2.2.1 Pasaka kaip kultūros paveldas, tarpininkė tarp protėvių ir šiandien gyvenančiųjų 151
3.2.2.2 Pasaka kaip auklėjimo priemonė, gyvenimo pagrindų ir išminties mokytoja 159
4. STEREOTIPAI APIE PASAKAS IR NEPATOGŪS PASAKOJIMAI 168
4.1 Pasakos – vaikystės sinonimas? 170
4.1.1 Ar daug vaikų šiandien girdi pasakas? 170
4.1.2 Pasakos – tik vaikų protams? 176
4.2 Ar tikrai pasakos gąsdina? Liaudies pedagogikos ir didaktikos atspindžiai 182
4.3 Vaikų balsas 195
4.3.1 Pradinių klasių moksleiviai: natūralaus pasakojimo ilgesys 195
4.3.2 Progimnazijinių klasių moksleiviai – pasaka *vs* ekranas 201
4.4 Pasakojimai be pagražinimų: kritinis žvilgsnis 205
4.4.1 Ar yra vietos lietuviškoje tradicijoje griaunančiam kūrėjui triksteriui? 205
4.4.2 „Teisinga pasaka“ (*Pravilnaja skazka*) – atvejo analizė 210
4.4.2.1 Istorinis kontekstas: neigiamas santykis su pasaka 210
4.4.2.2 (NE)pravilnaja skazka, arba sovietinė ideologinė propaganda, vs močiutės pasakojimai šnabždomis 216
5. KĄ REIŠKIA PASAKA ŠIUOLAIKINEI LIETUVOS VISUOMENEI 224
5.1 Pasakų reikšmė 224
5.2 Tyrimo dalyvių žinomos pasakos 241
5.3 Pasaka medijose ir viešojoje erdvėje: praeities pasakos šiandienos pasaulėžiūroje ir kasdienėje komunikacijoje 256
5.3.1 Pasakos terminas viešajame diskurse 260
5.3.2 Pasakų vaizdiniai viešajame diskurse 270
IŠVADOS 278
LITERATŪROS SĄRAŠAS 284
ŠALTINIAI 303
PRIEDAI 310
SUMMARY OF THE DOCTORAL DISSERTATION 336
PUBLIKACIJŲ IR PRANEŠIMŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS 354
INFORMACIJA APIE DISERTACIJOS AUTORĘ 356
INFORMATION ABOUT THE AUTHOR OF THE DISSERTATION 358

Padėka

Nuoširdžiai dėkoju Lietuvos istorijos institutui už suteiktą galimybę studijuoti ir akademiniu būdu ieškoti man svarbaus atsakymo į klausimą: *kas gi yra ta pasaka šiandienos žmogui?* Dėkoju savo mokslinio darbo vadovei dr. Vidai Savoniakaitei, atkakliai vedusiai nelengvu tyrimo keliu, vis primindavusiai, kad nesudėvėjus geležinių klumpių nieko nebus. Taip pat esu dėkinga Instituto Etnologijos ir antropologijos skyriaus bendruomenei už priėmimą ir palaikymą. Dėkui tuometei Instituto Etikos komiteto pirmininkei dr. Rasai Paukštytei-Šaknienei ir įstaigos teisininkei Sigitai Sriubaitei-Stepurienei, padėjusioms sprendžiant jautrios tyrimo grupės – vaikų apklausos organizavimo klausimus. Ačiū tariu dėstytojams – dr. Auksuolei Čepaitienei, prof. dr. Rasai Račiūnaitei-Paužuolienei, dr. Žilvyčiui Šakniui, prof. dr. Daliui Jonkui, prof. dr. Gintautui Mažeikiui, doc. dr. Daliai Senvaitytei, prof. dr. Rimantui Balsiui – už įkvepiantį dalijimąsi žiniomis, už keltus klausimus ir drauge rastus atsakymus, o papildomai ypač dėkinga šviesiems mokslininkams už konsultacijas, peržengusias dėstomo kurso ir atlygintinų įsipareigojimų ribas. Ačiū jungtinės Vytauto Didžiojo universiteto, Lietuvos istorijos instituto ir Klaipėdos universiteto etnologijos krypties doktorantūros mokyklai už visada skleistą geranoriškumą, už įdomius, vaisingus atestacijų posėdžius, pranokusius formalių susitikimų formatą, praturtinusius mokslininkų įžvalgomis ir padrąsinimais. Dėkoju savo pateikėjams – buvo didelė garbė jus pažinti, be jūsų nebūtų šios disertacijos. Visa tai priimu ne kaip savaime suprantamą dalyką, o kaip gyvenimo ir Aukščiausiųjų jėgų dovaną.

ĮVADAS

Verta ieškoti vidinės motyvacijos, kuri formuoja tradicijas, ir psichologinių jos paaiškinimų: koks yra bendro žmogaus polinkio į pasakas pagrindas? (Lutz Röhrich 1991: 6)

Gebėjimas pasakoti ir pasakojimas, kaip būdas išreikšti matomą ir nematomą pasaulį, savo santykį su juo, ko gero, yra toks pat ilgaamžis kaip žmogaus egzistencija. Anot žinomo amerikiečių folkloristo Stitho Thompsono (1885–1976), „tikroji pasakojimų <...> egzistavimo priežastis yra ta, kad esama tam tikrų psichologinių potraukių, skatinančių žmones pasakoti tam tikras istorijas“ (Thompson 1955: 483). Istorijos, papasakotos vaizdiniais, pirmųjų žmonių nupieštais ant uolų ir urvų sienų, ankstyviausios rašto formos ir kalbų sistemos įsigalėjimas – tai vis to paties žmogaus gebėjimo ir norėjimo pasakoti liudytojai.

Tai, ką šiandien vadiname pasaka ar tradicine pasaka, o ankstesnės civilizacijos vadino pasaulio išpasakojimais ir paaiškinimais, kas skirtingų žodinės tradicijos tyrinėtojų įvardijama mitu, istorijomis, šventomis pasakomis ar kitais terminais, išliko iki šių dienų dėl žmogui būdingo poreikio suprasti ir paaiškinti jį supantį pasaulį, savo vietą jame ir žmogaus santykį su aplinka. Tačiau šiuolaikinėje visuomenėje, kaip pastebi folkloristai,

> senoji tautosaka nebėra gaunama su mamos pienu, ji natūraliai nebeišauga iš gamtovaizdžio, nebeįsilieja į kasdienį garsovaizdį. Daugelio praeities kartų saugota ir puoselėta tautosaka nebėra savesnė nei kiti girdimi tekstai, tad ir nebėra svarbiausias ar išskirtinis tautinės, šeiminės ar bendruomeninės tapatybės naratyvas (Sivickaitė-Sadauskienė J. 2025: 67).

Folkloro, taigi ir pasakų, būklė šiuolaikinėje Lietuvoje, ir etnologų nuomone, yra nevisiškai aiški. Akcentuojamas senųjų tradicinių žanrų nykimas ir naujų, transformuotų folkloro formų atpažinimo, įvardijimo ir tyrimo aktualumas (Račiūnaitė-Paužuolienė 2011: 189). Dėl to tampa svarbu klausti ne tik, kokios pasakos šiandien išlikusios, bet ir kokią vietą jos užima žmogaus gyvenime. Ar pasakos vis dar sekamos, skaitomos ir klausomos? Ar jos tebėra aktualios, ar jos

siejamos su vaikystės prisiminimais ir kultūros paveldu? Kokią reikšmę pasakai šiandien teikia žmogus?

Šiuolaikinis mitologijos mokslas, aprėpiantis ir pasakų tyrimus, kaip teigia religijotyrininkas Robertas Segalas (1948–2024), žinomas jau daugiau nei šimtą metų ir yra tarpdalykinis, labiausiai prisidėjusios disciplinos – psichologija, antropologija, folkloristika, filosofija, religijotyra ir literatūra (Segal 1996: vii). Nors Segalas daugiausiai dėmesio skiria mitui, jo įžvalga aktuali ir platesniam tradicinių pasakojimų tyrimui. Anot mokslininko, „mito teorijos niekada nėra vien mito teorijos. Mitas visada patenka į platesnę rubriką, tokią kaip protas, kultūra, žinios, religija, ritualas, simbolika ir pasakojimas. <...> Antropologinės teorijos mitą laiko kultūros pavyzdžiu“ (Segal 1996: vii).

Tad šiame darbe pasaka nagrinėjama neįprastu Lietuvos pasakų tyrinėjimuose etnografiniu požiūriu – dėmesį sutelkiant į šiandien gyvenančių žmonių tradicinės pasakos sampratą ir jų klausiant, koks vaidmuo pasakai tenka šiuolaikinio žmogaus gyvenime, kokią reikšmę ji turi XXI a. 3-iojo dešimtmečio Lietuvos visuomenėje. Tai atitinka antropologo Cliffordo Geertzo (1926–2006) suformuluotą antropologijos tikslą – išplėsti žmonių diskurso sferą (Geertz 2005: 15), t. y. „ne atsakyti į opiausius mūsų klausimus, o išgirsti kitų žmonių <...> atsakymus, įtraukti šiuos atsakymus į žmogaus ištarmių archyvą, kuriame prireikus galėtume jų ieškoti“ (Geertz 2005: 32–33). Pasakų apmąstymai per pasakojimą, kaip šiame darbe suvokiamas „žmogaus ištarmių archyvas“, manytina, susiję su pasakojančio žmogaus, arba Homo narrans, sąvoka, į mokslą įvesta 1967 m. vokiečių antropologo ir folkloristo Kurto Rankes (1908–1985), kuri yra plačiai vartojama žodinės kultūros tyrinėtojų pasaulyje ir Lietuvoje. Tad fiksuojant žmonių pasakos apmąstymus, žinias, įsitikinimus, vertinimus, asmeninio gyvenimo pasakojimus, perteiktus vaizdinius ir simboliką, gilinamasi, kaip asmenys Lietuvoje suvokia pasaką ir ką tai pasako apie šiandienos žmogų.

Tyrimo problema: kintant visuomenės vertybėms kyla klausimas, kaip Lietuvos žmogus suvokia pasakas, ar seka tradicines ir kokią reikšmę pasakoms suteikia.

Tyrimo objektas – pasaka kaip kultūrinis ir socialinis reiškinys Lietuvoje XXI amžiuje.

Tyrimo tikslas – tirti pasakų sampratą ir reikšmes Lietuvoje XXI a. pradžioje.

Darbo hipotezė: pasaka išlieka svarbi šiuolaikinio žmogaus pasaulėvokai, o reikšmės konceptualizuojamos individualiai.

Uždaviniai:

1. Nagrinėti, kaip mokslo teorija pateikia pasakos ir šiuolaikinės visuomenės sampratas;

2. Atskleisti etnografinio pasakų tyrimo metodologines ypatybes ir išplėsti mokslinį požiūrį į pasakas;

3. Išanalizuoti Lietuvos žmonių požiūrį į tradicinę pasaką ir jos suvokimą;

4. Ištirti, kaip vyraujančios išankstinės nuostatos apie pasakas koreliuoja su tyrimo dalyvių pasakų patirtimis ir prisiminimais;

5. Nustatyti, kokia reikšmė pasakai teikiama šiuolaikinėje žmonių pasaulėvokoje ir kasdienėje komunikacijoje.

Tyrimo naujumas ir jo reikšmė

Šia disertacija siekiama išplėsti mokslinį požiūrį į pasakas ir, remiantis etnografinio tyrimo duomenimis, atsakyti į iki šiol nepakankamai ištirtą klausimą, kokia yra tradicinės pasakos vieta Lietuvoje. Pasaka, kaip mokslinio tyrimo objektas, Lietuvoje paprastai yra folkloristų tyrimų sfera, dažniausiai naudojami teksto, lyginamosios analizės metodai. Kokybiniai pasakos sampratos ir reikšmės šiuolaikinėje visuomenėje tyrinėjimai, apklausiant įvairaus amžiaus bei patirties jos narius, akademiniame pasaulyje Lietuvoje iki šiol nebuvo atlikti, o užsienio mokslininkų darbuose pastebimas didelis dėmesys pasakoms, tarpdalykinių tyrimų gausa.

Šis darbas naujas tuo, kad etnografinio lauko tyrimo metodais tradicinė pasaka Lietuvoje tiriama kaip gyvas kultūros reiškinys. Darbe aiškinamasi ne vienos išskirtinės (pvz., gerų pasakotojų, t. y. didelę kolekciją pateikusių tautosakos

pateikėjų) grupės ar bendruomenės, bet įvairaus amžiaus ir patirties visuomenės grupių santykis su pasaka, atskleidžiami buvę ir esami ryšiai su pasakų tradicija, įvardijamos šiandieninio žmogaus pateikiamos pasakos sampratos.

Nauja ir tai, kad kaip tyrimo rezultatas pateikiamas išgrynintas sąrašas pasakų pavadinimų, motyvų ir nustatytų jų tipų – tarsi užuomina apie pasakų repertuarą XXI a. 3-iojo dešimtmečio Lietuvos visuomenėje, nustatomi geriausiai žinomi siužetai. Tai atliepia amerikiečių folkloristo Alano Dundeso (1934–2005) nuostatą, kad folkloro, kuris, pabrėžia mokslininkas, nėra tik praeities, bet ir dabarties, atspindys, reikšmės suvokimui neužtenka vien konteksto surinkimo (Dundes 1966: 507). Užfiksuotuose pasakų tradicijos patyrimo prisiminimuose atsiskleidžia įvairialypės jausenos, būsenos ir jausmai. Dera paminėti ir bene vieną iš pirmų mėginimų šiame darbe analizuoti folkloro ir politinės ideologijos sąsajas ukrainietiškame pasakų patirčių kontekste.

Darbas išsiskiria nauju tyrimo lauko pločiu bei taikytų metodų sinteze. Nauja ir metodologinė prieiga – lauko tyrimas atliktas siekiant apčiuopti pasakos raišką šiuolaikinio žmogaus sąmonėje ir gyvenime, pirmą kartą Lietuvoje mėginama pasaką tirti skaitmeninėje erdvėje – ne tik specialistų ir mokslininkų tekstuose, bet ir žiniasklaidos, socialinių tinklų naudotojų įrašuose bei vaizdinėje medžiagoje internete. Be įprastų lauko tyrimo metodų, pasitelktas retai šiuolaikinėje etnologijoje naudojamas vaikų balsas – atliktos fokusinių (tikslinių) grupių (moksleivių) apklausos. Taip pat unikaliai stebėta dalyvaujant tarsi iš vidaus ir iš išorės vienu metu – nerenkant ir nefiksuojant duomenų, tik iš labai arti girdint, matant ir jaučiant vaikų ir suaugusiųjų reagavimo į pasakas būdus, autorei atliekant savo, kaip tradicinės kultūros edukatorės, veiklas, kurių metu sekamos tradicinės lietuvių pasakos. 2022–2025 m. taip pat buvo stebimi, fiksuojami ir renkami viešai prieinami pasakos funkcionavimo visuomenėje (viešojoje retorikoje, žiniasklaidoje, reklamoje ir kt.) raiškos būdai. Socialinė medija tirta skaitmeninės etnografijos metodu. Taikomų metodų įvairovė, plačiau aprašyta antroje darbo dalyje, leido atskleisti daugiasluoksnį tiriamo objekto vaizdą.

Nauji autorės surinkti duomenys įgalina visapusiškai įvertinti pasakos, kaip atskiro kultūros reiškinio, mastą dabartyje, aktualizuoja pasakos, kaip svarbaus nematerialaus paveldo, reikšmę ir sąsajas su etniškumu. Kai kurie tyrimo atradimai gali būti pritaikyti praktikoje, pavyzdžiui, nustatytos pasakų motyvų žinomumo tendencijos tarp vaikų galėtų pagelbėti folkloristikos lauko mokslininkams apsispręsti naujų pasakų rinkinių leidybos ir tradicinių pasakų populiarinimo veiklos naudai.

Teorinė pasakų tyrimo prieiga

Tyrimo teorinė prieiga yra kompleksinė, apimanti užsienyje išplėtotus klasikinį antropologinį ir naujesnių laikų požiūrius ir derinant savą, t. y. Lietuvos pasakų tyrinėtojų, folkloristinę perspektyvą, kuri detaliau aprašoma teoriniame skyriuje. Anot kroatų etnologės ir antropologės Jasnos Čapos, etnoantropologinių žinių gamyboje (*ethno-anthropological knowledge production*) svarbu išlaikyti atvirumą išorės įtakoms, neatsisakant savo pačių mokslinių interesų (Čapo 2014: 70).

Antropologinėje tyrimo prieigoje pasaka suvokiama ne tik kaip pasakojimas / tekstas ar tautosakos žanras, bet kaip gyvas socialinės ir kultūrinės tikrovės reiškinys. Ši prieiga įgalina pasakos fenomeną analizuoti realiame socialiniame ir kasdieniame kontekste, remiantis į žmonių (tyrimo dalyvių) patirtis, jų santykį su pasaka ir jų pačių suteikiamas reikšmes.

Tyrimui aktualios etnologo ir kultūrinės antropologijos kūrėjo Bronisławo Malinowskio (1884–1942) mintys, kad svarbu suprasti folkloro socialinį kontekstą ir jo vietą realiame gyvenime:

> Antropologas nėra saistomas skurdžių kultūros liekanų, suskilusių lentelių, aptrintų tekstų ar fragmentiškų užrašų. Jam nereikia užpildyti didžiulių spragų didelės apimties, bet spėjamojo pobūdžio pastabomis. Antropologas po ranka turi mitų kūrėją. Jis ne tik gali užrašyti visą esamą tekstą su visais jo variantais ir jį peržiūrėti, bet ir turi daugybę autentiškų komentatorių, kuriais gali remtis. Be to, jis turi paties gyvenimo, iš kurio gimė mitas, pilnatvę. Ir, kaip pamatysime, šiame gyvajame

kontekste apie mitą galima sužinoti tiek pat, kiek ir iš paties pasakojimo (Malinowski 1926: 20–21).

Ypač reikšmingos Malinowskio „autentiškų komentatorių“, „gyvenimo pilnatvės“ bei „gyvojo konteksto“ idėjos, nes jos leidžia tirti ne vien tai, kas yra pasaka, bet ir kaip ją supranta bei įprasmina šiandien gyvenantys žmonės.

Dundeso folkloristikos darbai, glaudžiai susiję su antropologine perspektyva, ypač metafolkloro samprata, šią prieigą dar labiau išplečia – leidžia į pasakos ir asmens santykio analizę įtraukti paties asmens nusakomą folkloro reikšmę – tyrėjas, pabrėžia Dundes, turi siekti šią reikšmę per žodinės literatūros kritiką (*oral literary criticism*) išsiaiškinti iš pačių žmonių (*from the folk*) (Dundes 1966: 507). Šis požiūris suteikia galimybę tirti, kaip patys pateikėjai apibrėžia pasaką, jos paskirtį, funkcijas ir reikšmę jų gyvenime.

Antropologinis požiūris taip pat leidžia vertinti tradicinę pasaką kaip socialinį institutą (Collingwood 2022: 115–116), analizuoti jos vietą visuomenėje. Tyrimui svarbios amerikiečių folkloristo ir antropologo, antropologinės funkcionalizmo teorijos pirmtako Williamo R. Bascomo (1912–1981) įžvalgos, įprasminančios pasakos reikšmės šiuolaikinėje visuomenėje tyrinėjimus, dėl poreikio tirti folkloro vietą kasdieniame gyvenime ir žmonių santykį su juo per požiūrį į savo folklorą, norint suvokti jo tikrąją prasmę:

> Antropologai taip pat domisi folkloro vieta kasdieniame gyvenime, jo socialinėje aplinkoje ir vietinių gyventojų požiūriu į savo folklorą. Šių faktų negalima nustatyti iš pasakų tekstų, taip pat negalima nustatyti, ar pasaka laikoma istoriniu faktu, ar fikcija, tačiau be jų galima tik spėlioti apie folkloro pobūdį ir jo tikrąją prasmę (Bascom 1953: 289).

Mokslininko iškelta folkloro funkcijų idėja padeda suvokti pasakos reikšmę laike ir erdvėje – šiandienos Lietuvoje.

Atsižvelgti į paties kultūros dalyvio folkloro patirtis ir suvokiamas prasmes, taip papildant anksčiau minėtas Malinowskio, Bascomo ir Dundeso teorines įžvalgas bei jų pagrindu formuojamą tarpdalykinę teorinę prieigą, ragina naujausių studijų autoriai. Antropologas Tokas Thomsonas bei folkloristas Danielis Wojcikas teigia, kad antropologijos, folkloro studijų ir mitologijos perspektyvos derinimas leidžia paaiškinti kultūros išraiškas visame pasaulyje (Thompson, Wojcik 2026: viii).

Apibendrinant pasakytina, kad pasakos ir visuomenės požiūrio į pasaką bei santykio su pasaka tyrimas tampa ne vien pasakos tyrimu – jis leidžia per pasaką pažinti žmogaus santykį su kultūra, savo patirtimi, visuomene ir jį supančiu pasauliu.

Tyrimo metodologija ir metodai

Tiriant pasaką iš socialinės kultūrinės antropologijos perspektyvos, empirinė medžiaga buvo renkama lauko tyrimo metodais: 2022–2024 m. atlikti pusiau struktūruoti išsamieji interviu ir pokalbiai, 2022–2025 m. – stebėjimai dalyvaujant, fokusinės grupės (moksleivių) interviu-diskusijos, pildytas tyrėjos dienoraštis, vesti užrašai, taip pat taikytas skaitmeninės etnografijos (*digital etnography, netnography*) metodas.

Pateikėjų naratyvams bei užrašams ištirti taikyta etnografinių duomenų kokybinė ir kiekybinė analizė, lyginamasis bei interpretacinis metodai. Atvejo analizė taikyta nagrinėti propagandinės ideologijos per pasakas klausimą. Pasakų raiškos viešajame diskurse – medijose (straipsniai, komentarai) ir viešojoje erdvėje (keli atvejai) – tyrimui pasitelkta dokumentų ir turinio (*content*) analizė. Kitaip tariant, „etnografiniai faktai interpretuojami kontekstualiai išskiriant būdingas prasmines struktūras, jas grupuojant ir analizuojant“ (Dambrauskaitė 2024: 21). Taip siekta stebėti ir įvertinti viešai deklaruojamus socialinius, kultūrinius ir kitus pasakos suvokimo bei raiškos Lietuvos visuomenėje aspektus. Darbui būdingas tarpdalykinis tyrimų kontekstas, apimantis folkloristikos, antropologijos, psichologijos, edukologijos, filosofijos ir kt. disciplinas, tampantis produktyvia analitine erdve išplečiant mokslinių pasakos tyrinėjimų lauką Lietuvoje. Plačiau kiekvienas iš metodų ir jų taikymo galimybės bei ribos aptariamos antrame skyriuje.

Ginamieji teiginiai

•Pasaka, suvokiama kaip gyvybingas kultūros reiškinys, visuomenėje atsiskleidžia kaip savotiškas kultūros agentas.

•Skirtingų kartų ir gyvenimo būdo atstovai Lietuvoje pateikia panašią pasakos sampratą, išskiria panašias jos funkcijas.

•Nuostatos apie tai, kad pasakos tinka tik vaikams, o lietuviški siužetai yra žiaurūs, nėra pagrįstos.

•Mūsų dienų visuomenėje pasakos tebėra svarbios; pasakų raiškos, t. y. paties pasakos termino ir jų motyvų aktualizavimo viešojo diskurso erdvėje, intensyvumas signalizuoja apie gyvus mitologinės mąstysenos būdus šių dienų visuomenėje.

Literatūros apžvalga

Susidomėjimas pasakomis, pradžioje kilęs iš platesnio kultūros – mitų, tikėjimų, papročių, kalbos, liaudies kūrybos studijų lauko, kaip tyrimų objektas mokslininkams rūpi jau daugiau nei šimtą metų. Nesunku pastebėti, pasakos pirmiausia atkreipia etnologų, antropologų, folkloristų, kalbininkų, literatų, psichologų, filosofų, meno ir literatūros istorikų dėmesį. Net galima būtų teigti, kad pasakų, kaip ir mitų, kaip ir viso žodinio paveldo, kuris Lietuvoje vadinamas tautosaka, o plačiąja prasme pasaulyje laikoma folkloro (*folk lore* – liaudies išmintis) sudedamąja dalimi, studijų pradžia sutampa su etnologijos ir antropologijos mokslo ištakomis. Kūrėsi skirtingiems požiūriams atstovaujančios mitų (ir pasakų) kilmės mokyklos ir teorijos. Žvelgiant retrospektyviai, aiškėja, kad mėginimų suvokti, kas yra pasaka, kodėl ir kaip ji atsirado, plito ir išliko, buvę daug ir įvairių. Siekiant pagrįsti, kodėl šiame disertacijos tyrime derinama skirtinga teorinė prieiga, plati metodologija bei tiriami kuo įvairesni šaltiniai, ir iliustruoti pasakos daugiasluoksniškumą, dera susipažinti su keletu ankstyvųjų ir naujausių mitų ir pasakų tyrinėjimo mokyklų ar teorijų.

Skirtingi mokslininkai nurodo įvairius teorinių požiūrių įvardijimus ir jiems priskiriamus autorius, analizavusius pasakų kilmės ir raidos klausimus. Malinowskis aptaria keturias – natūralistinę mitologijos (įeina lyginamoji ir meteorologinė), istorinę, psichologinę ir sociologinę mitų aiškinimo mokyklas, save priskirdamas pastarajai (Malinowski 1926: 12–17).

Etnologijos mokslo pradininkas Lietuvoje, tautosakininkas Jonas Balys (1909–2011) išskiria ir išsamiai apibūdina aštuonias pasakų kilmės ir jų išplitimo

teorijas (Balys 1936: 268). Tai mitologinė – jai atstovauja vokiečių kalbininkai ir etnologai broliai Jacobas (1785–1863) ir Wilhelmas (1786–1859) Grimmai, kurių dėka pasakos tapo mokslo tyrimų objektu (Balys 1936: 268). Tai pačiai „mitologininkų“ mokyklai etnologas priskiria vokiečių filologą, orientalistą, Maxą Müllerį (1823–1900), jo siūlomą astronominę teoriją ir kalbininkų Adalberto Kuhno (1812–1881) bei Wilhelmo Schwartzo (1822–1899) grįstą meteorologinį požiūrį (Balys 1936: 269). Indišką teoriją kūrė sanskritologas, vokiečių filologas Theodoras Benfay'us (1809–1881) (Ten pat). Etnologinė-antropologinė teorija, anot Balio, pabrėžė pasakas esant susijusias su tautų gyvenimu ir kūrimusi, atkartojant Wilhelmo Grimmo pasiūlytą mintį, kad panašiu metu panašios pasakos galėjo atsirasti nepriklausomai viena nuo kitos, nes, anot vokiečio lyginamosios etnologijos pradininko Adolfo Bastiano (1826–1905) ir škotų folkloristo Andrew Lango (1844–1912), „žmogaus psichikos ypatumai duodą ir panašias pasireiškimo formas“ (Balys 1936: 271). Balys mini ir sapnų teoriją (atstovas – vokiečių rašytojas, mitologas, literatūros istorikas Ludwigas Laistneris (1845–1896)) ir pritaria minčiai, kad kai kurie pasakų epizodai panašūs į sapnų motyvus, ypač baimė ir pavojai, iš kurių, nepaisant pastangų, negalima išsivaduoti (Balys 1936: 273). Tačiau jis kritikuoja psichoanalitikus, austrų psichiatrą, psichoterapeutą, psichoanalizės kūrėją Sigmundą Freudą (1856–1939) ir šveicarų psichiatrą Franzą Rikliną (1878–1938), pasakas kildinančius iš „erotinių pageidavimų sapnų“ (Ten pat). Agnostiškoji teorija, anot Balio, teigia, kad „pasakų tyrinėjimas yra beprasmis darbas“ (atstovas – prancūzų rašytojas, istorikas Josephas Bédier (1864–1938)) (Balys 1936: 273), o literatūrinė (atstovai – austrų vertėjas Albertas Wesselskis (1871–1939), olandų-vokiečių meno istorikas, lingvistas Andre Jolles (1874–1946)) – kad pasakos yra mitų kūdikiai, „literatūrinė gėrybė, iš knygų patekus į liaudį“ (Balys 1936: 274). Balys su tuo nesutinka, klausdamas, „kodėl gi pradžioje būtinai turėjo būti popierius, o ne gyvas žodis?“ (Ten pat: 274), ir kritikuoja rusų folkloro tyrinėtoją Vladimirą Proppą (1895–1970) bei jo idėją surasti pasakų „pastovųjį elementą“, kuriuo jam tampa veiksmas arba funkcija (Ten pat: 275). Paveldimoji teorija, propaguota švedų folkloristo Carlo Wilhelmo Von Sydowo (1878–1952), teigia Balys, atgaivina Grimmų

samprotavimus, esą stebuklinės pasakos – tik indoeuropiečių savybė, paveldėta trys tūkstančiai metų prieš Kristų (Ten pat: 375). Geografinis-istorinis-suomiškasis požiūris į pasakas, pagrįstas suomių folkloristų Karlo Krohno (1863–1933) ir Anttio Arnes (1867–1925), anot Balio, nėra teorija, bet tyrinėjimas, kur, kada kuri pasaka galėjo atsirasti ir paplisti (Ten pat: 276). Siužetinis ir formalinis metodas – tai stilistinis arba literatūrinis tautosakos tyrinėjimas, nustatant atskiro formos elemento reikšmę ir, anot žymiausio žydų kilmės rusų folkloristo Marko Asadowskio (1888–1954), „individualistinį vietinį antspaudą, kuris yra atskirų pasakotojų suteikiamas“ (Balys 1936: 278).

Etnologas Rimantas Balsys (2011) išskyrė septynis mitologijos istorijos laikotarpius ir mokyklas: antikos, romantinę, lingvistinę, antropologinę (evoliucionistinę), funkcionalistinę, sociologinę, psichoanalitinę ir struktūralistinę (Balsys 2011: 313–314). Mokslininkas nurodo, kad romantinei mokyklai gausiausiai atstovauja XVIII–XIX a. vokiečiai intelektualai – filosofas, rašytojas Johannas Herderis (1744–1803), rašytojas Johannas Christopheris Friedrichas von Schilleris (1759–1805), rašytojas Johannas Wolfgangas von Goethe (1749–1832), filosofas Friedrichas Wilhelmas Josephas Schellingas (1775–1854). Lingvistinę mokyklą, anot Balsio, kūrė Maxas Mülleris, antropologinę (evoliucionistinę) – britai antropologas Edwardas Tyloras (1832–1917), religijotyrininkas, antropologas Jamesas Georgas Frazeris (1854–1941) ir lingvistė Jane Ellena Harrison (1850–1928) (Balsys 2011: 313). Funkcionalistinę perspektyvą, teigia mokslininkas, pasiūlė Bronisławas Malinowskis, sociologinę – prancūzas Emile’is Durkheimas (1858–1917), psichoanalitinę – Sigmundas Freudas ir šveicarų psichiatras, analitinės psichologijos kūrėjas Carlas Gustavas Jungas (1875–1961). Struktūralistinę mitų ir pasakų tyrinėjimo mokyklą kūrė belgų-prancūzų antropologas ir etnologas Claude’as Lévi-Straussas (1909–2009) (Balsys 2011: 314).

Tautosakininkė Jūratė Šlekonytė pateikia išsamią pasakų tyrimų šimtmečio Europoje ir Lietuvoje analizę (2015), pradžioje, kaip ir Balys, akcentuodama Grimmų įtaką pasakų rinkimo impulsui visoje Europoje ir tyrinėjimų plėtrai, taip pat pasakų tyrimų pripažinimą disciplina, 1878 m. Londone įkūrus folkloro draugiją

(Šlekonytė 2015: 124). Ji, kaip ir Balys, atkreipia dėmesį į istorinį-geografinį pasakų tyrimų metodą, pagrindžiantį nuostatą, kad „folkloras gali būti susistemintas ir sukatalogintas“ (Ten pat: 125). Etnografiniam pasakų tyrimui svarbus tautosakininkės išskiriamas socialinis istorinis požiūris, kai „dėmesys koncentruojamas į pasakų prasmę, jų perteikimą bei recepciją viename ar kitame istoriniame, socialiniame ir kultūriniame kontekste“ (Ten pat: 126). Jo atstovai – vokiečių folkloristas Lutzas Röhrichas ir amerikiečių etnografas, kultūros istorikas Robertas Darntonas – minimi pasakos sampratos šiuolaikinėje Lietuvoje tyrinėjimuose. Anot mokslininkės, šių dienų pasakų raiškos sferų plėtra (ekranizacija, įgarsinimas, perkėlimas į romanus ir pan.) postmodernioje, komercializuotoje visuomenėje (Ten pat) nulėmė šiuolaikinių pasakų tyrimų eklektiškumą – studijoms pasitelkiant tiek ankstesnius, tiek kitoms disciplinoms būdingus metodus, „tokius kaip literatūros kritika, antropologinės teorijos, kultūros studijos <...>, feministinės teorijos“ (Ten pat).

Toliau aprašomi pasakos sampratos visuomenėje tematikai aktualiausi darbai ir tyrimai Lietuvoje ir užsienyje, išskiriant aspektus, kuriais šis etnografinis pasakų tyrimas prisideda prie nagrinėjamos problematikos.

Tyrimai Lietuvoje. Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, europinės (ir net pasaulinės) pasakų tyrimų tendencijos visada pasiekdavo ir Lietuvą (Šlekonytė 2015: 123). Susidomėjimas liaudies, arba tradicinėmis, pasakomis kaip vertybe ir tyrimų objektu Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, išryškėja XIX a. sklindant romantizmo idėjoms. Iki tol, kai prieš beveik šimtmetį Balys suformulavo šiame darbe nagrinėjamą problemą – tirti pasakos reikšmę erdvėje ir laike – „kur dar galima, ištyrinėti pasakas jų dabartiniame gyvenime liaudyje, jų reikšmė liaudžiai“ (Balys 1936: 278), – daug svarbių asmenybių dirbo pasakų išsaugojimo ir studijų srityje. Aktualizuojant istorinį kontekstą, apžvelgtini tyrimui svarbiausi pasakų tyrinėtojai ir jų darbai.

Paminėtina, kad pasakų tyrimų pradžia Lietuvoje sietina su ankstyviausiomis mokslinėmis įžvalgomis apie pasakas jų komentaruose, lietuviškai parašytuose Simono Daukanto (1793–1864) jo paties parengtame pasakų rinkinyje

„Pasakas massiu“ (1835, išleistas tik 1932 m., po 97 metų), ir vokiečių kalba parašyta Wilhelmo Wollnerio (1851–1902) lyginamąja 46 lietuviškų pasakų analize Karlo Frydricho Christiano Brugmanno (1849–1919) bei Augusto Leskieno (1840–1916) knygoje „Lietuvių liaudies dainos ir pasakos iš Prūsų ir Rusijos Lietuvos“ (*Litauische Volkslieder und Märchen aus dem Preussischen und dem Russischen Litauen*, 1882) (Šlekonytė 2015: 127).

Šiam darbui svarbu pastebėti, kad pirmuosiuose lietuviškų pasakų publikavimo leidiniuose, tiek minėtame, tiek vėlesniuose, pavyzdžiui, vokiečių kalbininkų Augusto Schleicherio (1821–1868) „Lietuvių kalbos vadove“ (*Handbuch der litauischen Sprache*, 2 t., 1856–1857) ir Oskaro Wiedemanno (1860–1917) „Lietuvių kalbos vadove“ (*Handbuch der litauischen Sprache*, 1897) kaip pasakos atitikmenys minimi terminai *erzählung* (liet. pasakojimas – A. S.), *märchen* (liet. pasaka – A. S.) (Brugmann, Leskien 1882: 214; Schleicher 1856: 92; Wiedemann 1897: 309). Šis faktas galbūt padeda suprasti, kodėl pasakos žanro ribų mokslinis diskursas, kaip paaiškėja kitame skyriuje, Lietuvoje labai plačiai neišsivysto, nes nuo pirmųjų išplėstinio pasakojamojo žodinio paveldo užrašymų tai įvardijama pasakų terminu.

Eduardas Volteris (1856–1941), latvių kilmės baltistas, ankstyvasis etnografas, archeologas, tautosakininkas, atsiųstas į carinės Rusijos imperijos Šiaurę, buvo bene pirmasis lietuvių kalbos, etnografijos ir tautos kultūros tyrimams pasitelkęs tautosaką kaip svarbiausią pagalbinę medžiagą, o pasakas ypač įvertino mitologijos tyrimuose (Grigas et al. 1963: 71). Reikšmingą įtaką autentiškos tautosakos, taigi ir tradicinių pasakų, likimui jo darbai turėjo tuo laikotarpiu, kai draudžiama spauda lotyniškais rašmenimis, neleidžiamas mokymas gimtąja kalba, o Volteris priešinasi kirilikos vartojimui lietuvių tyrimuose ir ragina savo bendradarbius rinkti etnografinę medžiagą lietuviškai (Savoniakaitė 2023: 22), taip pat ateičiai – Volterio pirmą kartą publikuotą naratyvą, gerai žinomą kaip „Sigutė“

(AT 452 C* Antimi pavirtusi sesuo [17])[1], ne kartą mini ir šios disertacijos tyrimo aprėptyje Lietuvoje XXI a. 3-jame dešimtmetyje kalbinti pateikėjai.

Dėl Jono Basanavičiaus (1851–1927) „pasakų rinkimo vajaus“ (Sauka L. 2001: 5) išsaugoma, o vėliau publikuojama ne vienas šimtas pasakų, daugiausia užrašytų jo brolio Vinco. Sprendžiant etnografinio pasakų tyrimo uždavinius ir ieškant atsakymo, kaip nūdienos žmogus suvokia pasaką ir kokią reikšmę jai suteikia, nors ir nesėkminga Basanavičiaus iniciatyva lietuviškų pasakų liūto vaizdinį sieti su lietuvių tautos kilme iš trakų-frygų, galėtų būti pavyzdžiu, kad žvilgsnis į tradicinę pasaką nebūtinai turi krypti tik kaip į fikciją, pramaną, pramogą, kad simboliai ir vaizdiniai gali turėti ne tik tiesmukiškas reikšmes, kad jie „pasakose žaidžia nemenką rolę“ (Basanavičius 2003: 23). Kitaip tariant, tai leidžia manyti, kad tikrovės realijų pasakose gali būti ieškoma. Basanavičius pasakas „suvokė kaip senųjų laikų reminiscencijas ir manė, kad jų rinkimas bei tyrimas prisidės prie geresnio praeities pažinimo“ (Šlekonytė 2015: 128), reikalingo tautinei ideologijai propaguoti.

XX a. pradžioje Lietuvos etnologijos ir tautosakos mokslo raidai reikšmingi tampa Jono Balio tautosakos rinkimo bei sisteminimo darbai ir pirmojo „Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogo“ (LPTMK) (1936) sudarymas. Tai padeda šiame tyrime identifikuoti pateikėjų prisimenamus pasakų ir motyvų tipus bei, palyginus su naujausia – Bronislavos Kerbelytės (1935–2024) tipologija, atsekti jų „lietuviškumo“ klausimą.

Siekiant tinkamai ištirti, kaip šiuolaikinis žmogus suvokia pasaką ir kokį santykį turi su ja, svarbu atsakyti į klausimą, kokia tradicinės pasakos samprata pateikiama Lietuvos moksle, kurį bene pirmasis iškėlė taip pat Balys. Atskleisdamas, kas yra pasaka, ir deklaruodamas, kad „vienos visus patenkinančios aptarties nėra“ (Balys 1936: 255), etnologas pristato vokiečių folkloristo Johanneso Boltės (1858–

[1] Čia ir kitur naudojamas tautosakos moksle įprastas pasakos tipo žymėjimas pagal lietuvišką AT ar tarptautinę ATU klasifikaciją, potipius nacionaliniame katalogavime atskiriant papildomomis raidėmis ir pavadinimais. Laužtiniuose skliaustuose nurodomas tipo paplitimas – pirmas (arba vienintelis) skaitmuo žymi tai, kiek yra žinomų užrašytų variantų, antras – kiek kontaminuotų siužetų, t. y. sujungtų su kitais ar įkomponuotų į kitus kūrinius.

1937) formuluotę: „pasaka vadiname poetišką, fantazijos suaustą pasakojimą, ypač iš stebuklų pasaulio, nuostabią istoriją, kuri nėra surišta tikrojo gyvenimo dėsniais“, ir filologo Friedricho Panzerio (1870–1956) pasakos apibrėžimą: „žodžiu „pasaka“, imant moksline prasme, vadiname trumpus, vien tik pasismaginimui tarnaujančius pasakojimus apie fantastiškai stebuklingus atsitikimus, kurių tikrenybėje nebuvo ir negalėjo būti, nes jie neatitinka gamtos dėsnių“ (Ten pat). Remdamasis minėtomis įžvalgomis, Balys pateikia ir savo liaudies pasakos suvokimą – tai „nuo tikrenybės sąlygų nepareiną pasakojimai, ypatingai iš stebuklų ir burtų pasaulio, kurie, nereikalaudami įtikėjimo, nori klausytojus maloniai nuteikti“ (Balys 1936: 256).

Vėlesni mėginimai suformuluoti pasakos sąvoką Lietuvos moksle labai poetizuoti: „pasaka, visų pirma tikroji, stebuklinė, – pati įdomiausia, sudėtingiausia, daugiausiai galvosūkių kelianti liaudies kūrybos dalis“ (Sauka D. 1970: 49); „pasakos – vieni ryškiausių ir žinomiausių tautosakos kūrinių“ (Seselskytė 1985: 5); „pasaka – tai mus pasiekęs visos žmonijos vaikystės atšvaitas“ (Kerbelytė 1986: 3, 1997: 5). Tarsi atliepdami Baliui, tautosakininkai pritaria, kad apibrėžti pasaką yra sunku ir net neįmanoma. Donatas Sauka (1929–2015) teigia: „pateikti schematišką ir trumpą bei aiškų apibrėžimą neįmanoma“ (Sauka D. 2007: 205), Šlekonytė su tuo sutinka: „terminas pasaka yra visuotinai žinomas ir vartojamas, bet glaustai jį apibrėžti gana sudėtinga dėl žanrinių skirtumų ir konkretiems žanrams būdingų specifinių bruožų“ (Šlekonytė 2016: 16). Todėl dažniau pasaka apibūdinama, negu apibrėžiama: „pasaka linkusi į enciklopediškumą, į įvairiapusišką tikrovės pjūvį. <...> pasakos pasaulyje žmogus iš tiesų savarankiškai gyvena, rikiuoja daiktus, kovoja, bendrauja su kitais žmonėmis. Žmogaus veikla turininga ir gana reikšminga“ (Sauka D. 2007: 206); „šiuolaikinio žmogaus akimis, pasaka yra fantazijų kupinas kūrinys, skirtas vaikams sudominti, pralinksminti, pamokyti“ (Šlekonytė 2016: 17). Taigi paaiškėja, kad pasaka yra tarsi gyvas, besimainantis, labai sudėtingas, platus, beveik neaprėpiamos pradžios ir pabaigos pasakojimas apie atsitikimus, kurie gali būti (arba ne) susiję su tikrove ir yra žmonijos neatsiejama dalis.

Pasakos, drauge su sakmėmis, mitais, liaudies dainomis ir smulkiąja tautosaka, kaip nedaloma tautosakos sudedamoji, neretai pasitelkiamos

etnografiniuose, mitologiniuose ir kultūriniuose lietuvių mokslininkų tyrinėjimuose kaip reikšmingas informacijos šaltinis (Vėlius 1983: 9). Pasakos net įvardijamos materialiuoju kultūros paminklu (Gimbutienė 1985: 11), o Donatas Sauka pasakų – „meninių organizmų, kanonizuotų, abstrahuotų nuo konkretaus asmens įspūdžių“ reikšmę sumažina, parankesne terpe liaudies pasaulėžiūrai analizuoti laikydamas sakmes, legendas ir padavimus (Sauka D. 2007: 206). Etnologė Irena Čepienė liaudies lopšines, dainas ir pasakas įvardija kaip dorovinių ir estetinių nuostatų formuotojas (Čepienė 2008: 207). Tačiau antropologinio požiūrio lietuviškuose tyrimuose vis dar stokojama – pasakos, kaip kultūros reiškinio, sąsajos su asmeniu ir visuomene klausimas liečiamas tik epizodiškai, didesnė dalis tyrimų, paremtų empirine medžiaga (pavyzdžiui, Monikos Lazauskienės, 1972), atlikti seniai. Tai pagrindžia šio darbo poreikį.

Kadangi tradicinės pasakos sampratos šiuolaikinėje visuomenėje nagrinėjimas Lietuvoje yra palyginti naujas temos požiūriu, šiam etnologiniam tyrimui reikšmingos mokslinės įžvalgos, atskleidžiančios poreikį tirti šiuolaikinės visuomenės ir pasakos santykį. Svarbūs tyrinėjimai, kuriuose pabrėžiama, kad svarbu rasti atsakymą į klausimą, „kas šiuo metu mums yra folkloras“ (Stundžienė 1999: 122), raginama folklorą tirti sociokultūriniu požiūriu, akcentuojamas „folkloro socialinis vaidmuo, leidžiantis įvairiais požiūriais tirti folkloro ir visuomenės santykius“ (Stundžienė 2005: 13). Anot tautosakininkės Bronės Stundžienės,

> dabar tarsi žinome, kas ir koks šiandien yra tautosakos pateikėjas, kiek tautosaka apskritai tebėra gyva, gerai suvokiame, kad ji kinta ir kad tai keičia mūsų požiūrį į ją. O štai tiksliau apibrėžti tautosakos vietą ir reikšmę konkrečioje pastarojo meto bendruomenėje išeina labiau iš tolo ir beveik apgraibomis, norom nenorom apsiribojus vien bendro pobūdžio pastebėjimais apie senųjų žanrų modifikacijas, nykimą bei naujų kūrimąsi. <...>. Tokia situacija neturėtų stebinti, nes, kaip kiekvienas tautosakos mokslams artimesnis galėtų pasakyti, tikros lietuvių sociofolkloristikos ir nėra, jai dar reikės prasiskinti kelią – apsibrėžti tyrimo objektą, tikslus, jų prioritetus bei metodus (Stundžienė 2005: 13).

Taigi, nors apie tautosakos tradicijos kaitą kalbama jau kuris laikas, netgi numatoma modernių lauko tyrimų perspektyva, kurių „rezultatai galėtų būti

pristatyti kaip gyvenamos epochos svarbus kultūros dokumentas“ (Stundžienė 2008: 37), išsakoma „būtinybė tautosakininkams plėsti savo interesų ratą ir reformuoti požiūrį (ne tik) į folklorą“ (Būgienė 2008: 49), tačiau sistemingi etnografiniai pasakos vietos ir reikšmės tyrinėjimai gyvenamosios epochos Lietuvoje nebūdingi. Todėl toliau, laikantis tarpdalykinės perspektyvos, apžvelgiami aktualiausi pasakos reikšmės visuomenėje tyrimai.

Pagrindiniai šiuolaikiniai pasakų tyrinėtojai, kaip minėta, Lietuvoje išlieka tautosakininkai. Bene solidžiausią dėmesį pasakoms monografijoje „Liaudies kūrinių prasmės“ (2011) skiria tautosakininkė, lietuvių naratyvų struktūrinės-semantinės analizės metodikos kūrėja Bronislava Kerbelytė (1935–2024). Mokslininkė knygoje įtvirtina pasakų (kai kur – pasakų sekimo) tradicijos sąvoką, taip pat pateikia antropologiniam tyrimui vertingų detalių apie besikeičiantį pasakų tradicijos pobūdį, t. y. paskirų individų ir visuomenės ryšį su pasakos fenomenu. Atskirame skyriuje „Žinios apie pasaulį ir žmogų pasakose“ Kerbelytė aptaria tradicinės pasakos šiuolaikinėje visuomenėje tyrinėjimui aktualius aspektus, išryškinančius pasakos, kaip svarbių žmogaus gyvenimo matmenų nešėjos, funkciją, kaip antai tinkamai ar netinkamai besielgiančio žmogaus, šeimos nario ir svetimojo susidūrimo klausimus, aiškinasi stereotipinės nuostatos apie pasakų žiaurumus pagrįstumą ir kt. Ankstesnėje studijoje Kerbelytė įtikinamai, panašiai kaip Malinowskis apie mitus, argumentuoja, kad pasakos – tai socialinio reguliavimo, arba žmonių sąveikos, dėmenys, anot mokslininkės, parodantys „žmogaus veiksmus tipiškose situacijose <...> – elgesio taisyklės, kurias būtinai reikėjo įsidėmėti visiems, kasdien susiduriantiems su svetimomis gentimis bei gamtos jėgomis. Daugelio elgesio taisyklių panašiose situacijose laikomės ir mes“ (Kerbelytė 1986: 34). Tautosakininkės grindžiamos pasakų ir šiuolaikinio gyvenimo sąsajos nėra netikėtos. Folkloro ir pasakojamųjų naratyvų atspindžius lietuvių rašytojų, realizmo atstovų, kūriniuose analizavusi mokslininkė teigia, kad „iš liaudies kūrybos mokėsi kone visi XIX a. – XX. pradžios rašytojai“ (Kerbelytė 1981: 9).

Paminėtina tyrimui savo tikslu artima kolektyvinė tautosakininkų monografija „Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti“, kurioje siekiama „susivokti

praeities tautosakos reliktų dabartyje“ (Stundžienė 2012: 7). Siūloma perspektyva drąsina įsigilinti į pasakos percepciją šiandien ir ieškoti praeities pasakos raiškos dabartyje, supažindina su pasakotojo konteksto svarba (Šlekonytė 2012), praverčia analizuojant viešąjį pasakų diskursą socialinėse medijose (Krikščiūnas 2012).

Daug dėmesio pasakų tyrimams skiria tautosakos šaltinio „Lietuvių pasakojamoji tautosaka“ pirmojo tomo „Stebuklinės pasakos“ sudarytoja ir rengėja Jūratė Šlekonytė (2016). Mokslininkė į pasakų sekimo aplinkybes tradicinėje kultūroje gilinasi savitu būdu – lygina tradiciją su pasakų sekimo atspindžiais tautosakoje (Šlekonytė 2005), nagrinėja pasirinktus konkrečius stebuklinių pasakų tipus, kaip antai „Šarkų bažnyčia“ (AT 1932) (2000), „Prašoktos kurpaitės“ (ATU 306) (2009), „Žmogus ant kryžiaus“ (AT 800A) (2008), „Dievo motinos augintinė“ (2011), „Antimi pavirtusi sesuo“ (AT 452 C*) (2019), „Sutartis nesiprausti“ (ATU 361) (2023). Reikšmingas šiam darbui autorės kontekstualizmo tyrimas „Pasakojimo etnografija: nepažintas pasakotojo pasaulis“ (Šlekonytė 2012). Jame domimasi pasakojimo aplinkybėmis – pasakotoju ir pasakos atlikimu. Jos pastebėta, jog per ilgai apleidus pasakotojų santykio su sekamomis pasakomis temą, nes „buvo orientuojamasi į folkloro kūrinį ir nepastebima žmogaus, kuris seka pasaką“ (Šlekonytė 2012: 293), o po dar gero dešimtmečio atliekant šios disertacijos etnografinį pasakų tyrimą atskleidžiamas problemos gylis – kai pagaliau to imamasi, randamas tik žmogus, kuris, jei geba pasekti pasaką, tai tik labai gerai žinomą siužetą. Todėl tokioje situacijoje, kol dar esama gyvų pasakų tradicijos liudininkų, prasminga siekti apčiuopti pasakos sampratą, šiuolaikinio žmogaus ryšį su pasakos fenomenu. Išskyrus išimtinius tyrimo dalyvių – kultūros ir visuomenės veikėjų bei jaunų suaugusiųjų ir mažamečių tėvų – atvejus, mažai belikus atmintyje ir gyvensenoje pačių pasakų tekstų, prisiminimai apie pasakas vaikystėje, jų atradimas iš naujo tėvystėje, motinystėje, išlikusios siužetų nuotrupos ar įsidėmėtų pasakų motyvai, jų raiška žmonių gyvenimuose, siūlomi pasakos reiškinio suvokimo būdai, svarstymai apie jų aktualumą šiandienos žmogui laikytini ne mažiau svarbiais tyrimo atradimais. Šlekonytės įžvalgos apie tai, jog už lietuvių pasakos „slypi pasakotojas kūrėjas, įpinantis į ją savo asmeninius išgyvenimus ir paverčiantis tarsi asmeniniu

naratyvu“ (Šlekonytė 2012: 316), tampa skatinimu vyriausiosios šio etnografinio pasakų tyrimo kartos pateikėjų asmeninės patirties pasakojimus suvokti kaip vertingus XXI a. 3-iojo dešimtmečio naratyvus.

Rimtus argumentus etnografiniam pasakų tyrimui mokslininkė išsako įvardindama folkloristinės perspektyvos ribotumą, kadangi šie tyrimai paprastai „orientuoti į archajinius kultūros sluoksnius, tad pasigendama aktualesnės analizės – pasakų vietos ir reikšmės šiuolaikinėje visuomenėje aptarimo“ (Šlekonytė 2015: 138). 2019 m. tautosakininkės pateikiamas interneto folkloro kaip visuomenės aktualijų atspindžio vaizdinys (Šlekonytė 2019) yra reikšmingas mėginant per pasakų sampratos nagrinėjimą surasti atsakymus į klausimus, o koks gi tas šiandienos žmogus, kokiais rūpesčiais jis gyvena.

Mokslininkės idėjos apie žmogų ir pasakotoją, arba pasakojimo ir žmogaus santykį, girdimos ir jos folkloristikos metodų kritikoje: „ilgą laiką lietuvių folkloristikoje vyravo tekstinė pasakų analizė, mažai dėmesio skiriant pasakotojams kaip individams su konkrečiomis gyvenimo aplinkybėmis“ (Šlekonytė 2020b: 116), tik XX a. antroje pusėje „pradėta užrašinėti pasakotojų biografijas, buvo stengiamasi išklausti ir pažymėti aplinkybes, kuriomis žmogus išmokęs tautosakos kūrinių, kada ir kam juos pasakojęs“ (Šlekonytė 2022: 135). Tačiau platesnės visuomenės dalies, ne garsių pasakotojų ir tautosakos pateikėjų, santykio su pasakos reiškiniu tema tarsi apeinama. Todėl etnografiniu pasakų tyrimu mėginama šią spragą užpildyti ir pasakas tirti kaip kultūros reiškinį. Socialinio ir kultūrinio konteksto klausimą Šlekonytė darkart iškelia nagrinėdama stebuklinę pasaką apie žmogaus sutartį su velniu nesiprausti, teigdama, kad visapusiškai analizei reikia atsižvelgti į „pasakas sekusio žmogaus pasaulėžiūrą, <...> tikėjimų, papročių pasaulį“ (Šlekonytė 2023: 87). Šis netiesioginis šiam darbui aktualus pasakotojo ir pasakojimo santykio klausimas ypač ryškus Šlekonytės mėginimuose apčiuopti pasakotojo-kareivio socialinį prototipą (Šlekonytė 2020a), kai ji nustato, kad „dalis pasakų, turinčių kareivių gyvenimo intarpų, sekėjų buvo atlikę karinę tarnybą, tada ir išmoko kai kuriuos kūrinius“ (Šlekonytė 2023: 90). Tai pastebima etnografinio pasakų tyrimo vyriausiųjų pateikėjų vyrų naratyvuose, kai jų asmeninės gyvenimo istorijos,

kalbinant pasakų tema, ima suktis apie nepaprastus įvykius, atsiskleidusius stulbinančius jų gebėjimus, sutiktus ypatingus žmones jų tarnybos kariuomenėje metu. Mokslininkę domina ir moterų, kaip pasakų sekėjų, vaizdinys tradicinėje bendruomenėje (Šlekonytė 2024). Autorės įžvalga apie tai, kad sovietmečiu vykdytų tautosakinių ekspedicijų metu „moterų pasakotojų padaugėjo, mat atliekant lauko tyrimus buvo orientuojamasi į vyresnius žmones, o moterys įprastai gyvena ilgiau nei vyrai“ (Šlekonytė 2024: 112), atkreipia dėmesį į būtinybę vertinti ir socialinį kontekstą.

Svarbių įžvalgų tyrime nagrinėjamam aspektui – požiūriui į smurtinius vaizdinius pasakose – pateikia naujausia Šlekonytės studija „Ar mūsų vaikams vis dar reikia pasakų?“ (Do our children still need folktales? 2026). Straipsnyje mokslininkė nagrinėja vienos moters blogą, rašytą 2010–2012 m., tris publikacijas internetinėje žiniasklaidoje, parašytas 2014, 2015 ir 2020 m., ir pasakų knygos, išleistos 2020 m., atvejo analizę ir nustato, kad, nepaisant esamo visuomenės susirūpinimo dėl pasakų turinio tinkamumo vaikams, dauguma žmonių jas vertina kaip ugdomąsias priemones vaikams ir suaugusiesiems (Šlekonytė 2026: 100). Tai naudingi duomenys, leidžiantys palyginti viešosios nuomonės apie pasakas tendencijas prieš dešimtį metų su šio etnografinio pasakų tyrimo pateikėjų nuostatomis 3-iajame dešimtmetyje.

2015 m. pasirodžiusi Jurgitos Macijauskaitės-Bondos monografija „Vaikas lietuvių pasakose ir sakmėse“ (2015) įtvirtina metodologinį požiūrį, kad gilintis į tautosakinę medžiagą, šiuo atveju – sakmes ir pasakas, tyrinėjant etninės kultūros realijas yra deramas, prasmingas siekis.

Savotiška pasakų raiška šiandienoje rūpi šiuolaikinio folkloro tyrėjai etnologei ir tautosakininkei Laimutei Anglickienei, nagrinėjančiai, kaip folkloras gyvuoja ir kinta dabartinėje visuomenėje. Aiškinantis tradicinių pasakų atgaivinimo šiuolaikiniame pasaulyje klausimą pasakų parodijose (2016), ištiriama, kad pasakų perdirbiniai ir parodijos vis dar turi poveikį šiandienos visuomenei – jos „gali pamokyti elgesio normų bei optimistinio požiūrio, pašiepti šiuolaikinio žmogaus

gyvenimo būdą ir jo šiuo metu propaguojamas vertybes“ (Anglickienė, Grigonytė 2016: 220).

Pasakos sampratos šiuolaikinėje visuomenėje, o ypač stereotipinių nuostatų apie baisumus pasakose klausimo tyrinėjimui svarbūs etnologės ir tautosakininkės Vitos Džekčioriūtės-Medeišienės darbai, kaip antai psichologinio vaikų baimės koncepto nagrinėjimai remiantis tradicija ir aiškinantis, kaip „pasakose pasitaikantys žiaurūs ir smurtiniai motyvai bei jų poveikis sukelia baimės patirtį <...>, kokią įtaką tai turi vaiko psichosocialinei raidai“ (Džekčioriūtė-Medeišienė 2021: 29). Disertacijoje „Vaikų mitinės baimės lietuvių folkloro praktikose“ autorė derina folkloristinį-psichologinį požiūrį ir mokslinio diskurso apie pasakų žiaurumus ir baisumus spragas lietuviškoje akademinėje erdvėje pildo perimdama amerikiečių tyrėjo Simono J. Bronnerio siūlomą folkloro praktikų terminą – „veiksmai, apimantys ir materialią kultūrą, ir psichologines, ir socialines folkloro bei žmonių sąveikas“ (Džekčioriūtė-Medeišienė 2022: 29). Taip etnologė dar labiau pagrindžia ir šiame darbe tiriamo pasakos ir asmens santykio aktualumą. Paneigti pateikėjų minimo ir visuomenėje paplitusio baisių lietuviškų pasakų stereotipo prielaidas padeda šis Džekčioriūtės-Medeišienės atradimas:

> pasakos vaikams padėdavo išgyventi baimes be didesnių neigiamų psichologinių pasekmių dėl savo išbaigtos naratyvinės struktūros ir pabaigoje pateikiamų situacijų sprendimų. Kita vertus, jei iš psichologinės perspektyvos į tautosakos tekstus žiūrėtume kaip į komunikacinę priemonę tarp vaiko ir suaugusiojo, ir mitologinės sakmės, ir pasakos lietuvių tradicinėje kultūroje sunkiai įvardijamas vaikų baimes ir nerimą perkeldavo į naratyvuose pateikiamus mitinių būtybių vaizdinius (Džekčioriūtė-Medeišienė 2022: 136).

Aktualus šiam tyrimui „baisių lietuviškų pasakų“ vaizdinio klausimas susijęs su tautosakininkės Jurgos Sadauskienės darbais, kuriuose plėtojama psichologinė folkloro interpretacija (Sadauskienė J. 2012; 2018). Sadauskienė studijoje „Dainuojantys kaulai: pasakos psichologizmas“ (2012) viena pirmųjų iš šiuolaikinių tautosakos tyrinėtojų išsikelia tikslą ne šiaip išsiaiškinti, ar esama pasakoje sąsajų su gyvenimo realijomis, nes, anot pačios autorės, „folkloristų sutariama, kad tradicinė stebuklinė liaudies pasaka aprėpia daug tikrovės reiškinių“

(Sadauskienė J. 2012: 270), bet sužinoti, ar „lietuvių pasakas, gyvuojančias tradicinėje kaimo kultūroje, galima laikyti psichoterapiniu žanru, o pasakos siužetą – perkeltinės reikšmės pasakojimu apie psichologines problemas“ (Sadauskienė J. 2012: 269). Neatsisakydama folkloristikoje įprastos variantų analizės ir kultūrinio-istorinio konteksto, autorė gilinasi į stebuklinės pasakos apie dainuojančius kaulus (ATU 780) reikšmę ir prasmę jos pateikėjams (Sadauskienė J. 2012). Dažniau dainuojamąją tautosaką tirianti Sadauskienė ir vėlesniuose darbuose tarpdalykiniu požiūriu gvildena psichologinius ir didaktinius aspektus tradicinėse lietuvių pasakose (Sadauskienė J. 2018) bei išryškina svarbų ir etnografiniam pasakų tyrimui dėmenį – pavienius lietuvių tyrinėtojų mėginimus psichologizuoti, t. y. pasakose ieškoti žmogaus elgsenos supančiame pasaulyje ir atvirkščiai paaiškinimų.

Dėmesį į tai, kad pasakos yra ypač svarbios mėginant suprasti žmogaus mąstyseną, elgesį, santykį su savimi bei aplinka, atkreipia psichologė psichoterapeutė Gražina Gudaitė, prieš dvidešimt penkerius metus išleistoje monografijoje „Asmenybės transformacija sapnuose, pasakose, mituose“ (2001):

> tipiška jų [pasakų] struktūra parodo psichikos procesų struktūrą, psichikos funkcionavimą ir tikslus. Pasakos analizė veda prie archetipinių motyvų skyrimo, identifikavimo ir analizės. Šie archetipiniai motyvai yra individuacijos pagrindas, tad analizuodami pasakas analizuojame individuacijos procesą (Gudaitė 2001: 228).

Knygoje autorė supažindina su Jungo ir jo sekėjų archetipų teorija, pagrindžia pasakų reikšmę žmogaus asmenybės kaitos procese. Siekdama iliustruoti individuacijos, arba asmenybės raidos, procesus, ji pristato gerai žinomą Eriko Neumano (1962) moters psichinio vystymosi analizę Psichėjos ir Eroto mite. Novatoriška tai, kad vyro tapsmo psichoanalitinių aspektų Gudaitė dairosi lietuvių liaudies pasakoje „Trečiojo brolio tarnystė“ (Gudaitė 2001: 317) (AT 531 Nepaprastas žirgas (tikras ir netikras karalaitis) [140; 60]). Minėta monografija ne tik išplečia požiūrio į pasakas galimybes Lietuvoje, bet ypač praverčia analizuojant pateikėjų išryškintą gėrio ir blogio kovos pasakose aspektą bei platesnį kuriančio griovėjo, pasaulinėje plotmėje žinomo kaip triksterio charakteris, lietuvių tradicinėje kultūroje egzistavimo klausimą. Ir nors nuo knygos pasirodymo prabėgo ketvirtis

amžiaus, galima teigti, kad psichologinis matymas lietuvių pasakų tyrimuose nėra įprastas, jis dar tik randasi.

Šiam etnografiniam pasakų tyrimui svarbi geštaltinės psichologijos atstovės Vitalijos Lepeškienės knyga „Humanistinis ugdymas mokykloje“ (1996), pristatanti aktualią pasakos funkcionavimo visuomenėje galimybę – vaikų ugdymą pasitelkiant pasakas. Ji plačiau aptariama pasakos reikšmės šiuolaikinėje Lietuvoje analizėje.

Išskirtina 1972 m. Monikos Lazauskienės parengta pedagogikos krypties disertacija „Pasakų panaudojimas vaikų auklėjimui lietuvių valstiečių šeimoje (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia)“, kurioje, remdamasi etnografine, tautosakine bei empirine tyrimo medžiaga, autorė analizavo pasakų sekimą kaip auklėjimo priemonę „natūraliai susiklosčiusių pedagoginių situacijų metu“ (Lazauskienė 1972: 10). Šiam darbui svarbios ir XX a. 8-ojo dešimtmečio Lietuvoje užfiksuotos pasakų tradicijos gyvybingumo apraiškos, atskleisti to meto pagrindiniai pasakų tradicijos perdavėjai, išryškintos vertybės, kurias suaugusieji siekė vaikams ugdyti pasakomis, ir kt. Vėlesniame savo straipsnyje mokslininkė brėžia sąsajas tarp pasakų paveikumo ugdant ir pasakų tradicijos gyvybingumo (Lazauskienė 1976: 37), kurias patvirtinti ar paneigti mėginama ir šiuo tyrimu.

Vėlesniojo, Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo laikotarpio, edukologijos krypties pasakų studijų nėra labai daug. Taikomų metodų gausa ir solidumu išsiskiria Nijolės Bražienės disertacija, kurioje analizuojamas pradinių klasių mokinių kūrybingumo ugdymas pasakomis (Bražienė 2004). Empiriniai duomenys, gauti pedagoginio stebėjimo ir pokalbio natūraliomis sąlygomis, testavimo, mokinių sukurtų pasakojamųjų tekstų aspektinės ir sisteminės analizės bei pedagoginio eksperimento (Bražienė 2004: 7) būdais, parodė, kad plečiant teorines ir praktines žinias apie pasakas auga vaikų kritinis mąstymas, vaizduotė, humoro jausmas, emocingumas ir empatija, o su tuo didėja kūrybingumas (Ten pat: 148).

Kiti pavieniai mokslinių straipsnių rinkiniuose publikuojami darbai (Barnackienė, Bernotienė 2009; Bagdonas, Žičkevičienė 2020; Karalė, Škuratovaitė 2021) stokoja akademinio svorio, juose menkai remiamasi folkloristikos atradimais, psichologinėmis žiniomis, taikomi lengviausiai naudojami tyrimo instrumentai –

literatūros analizė ir anketavimas raštu, be to, empiriniai duomenys gaunami respondentais tyrime apie pasakų poveikį vaikams pasirinkus suaugusiuosius (tėvus, pedagogus) ir pan. Tačiau tai bene vieninteliai taikomojo pobūdžio darbai, galintys prisidėti atskleidžiant pasakos suvokimą ir reikšmę šiuolaikinėje visuomenėje.

Etnografiniais lauko tyrimais pagrįstų etnologų pasakų studijos Lietuvoje, kaip minėta, nėra populiarios. 1992 m. išleistoje, vėliau pakartotuose papildytuose leidimuose ir nauju pavadinimu išėjusiame knygos apie lietuvių etninę kultūrą leidime etnologė Irena Čepienė mini platesnės kultūrinės kategorijos – tautosakos – ugdomąją ir auklėjamąją funkciją, teigdama apie jos poveikį žmogaus dvasiniam augimui: „per apeigas, tautosaką buvo ugdomi žmogaus doroviniai, estetiniai idealai, darbštumas, tvarkingumas, geras būdas, įtvirtinamos elgesio nuostatos, plėtojama emocinė kultūra“ (Čepienė 1995: 94; 2008: 141), ir savastį išryškinti gerąsias žmogaus savybes, ypač auginant vaikus (Čepienė 1995: 139; 2008: 207). Pažymėtina, kad antrajame papildytame leidime tautosakos terminas matomas poskyrio pavadinime – „Kaimo bendravimo tradicijos. Paprotinė teisė. Metinės, šeimos šventės ir tautosaka“ (Čepienė 1995: 3), tačiau jo atsisakyta paskučiausioje autorės knygoje panašaus pavadinimo dalyje – „Paprotinė teisė. Kaimo bendravimo tradicijos. Agrarinės ir žmogaus gyvenimo ciklų šventės“ (Čepienė 2008: 5). Tokio žingsnio priežastys nežinomos. Viena vertus, tai galbūt ženklas, kad didesnis etnologų tiriamasis dėmesys nukreipiamas į materialinę kultūrą, apeigas, tradicijas ir gyvenseną amžių sandūroje. Kita vertus, tai gali būti ankstesnio požiūrio, kad pasakos tarsi nepriklauso etnografijai, sugrąžinimas.

Šiam darbui svarbus ir diskursas apie folkloro būklę šiuolaikinėje Lietuvoje, išryškinantis tyrimo problematiką bei etnologės Rasos Račiūnaitės-Paužuolienės pastebėjimai dėl pakitusių folkloro formų analizės aktualumo (Račiūnaitė-Paužuolienė 2011: 189). Anot mokslininkės, „gyvenimo istorijų ir asmeninės patirties pasakojimų analizė rodo, kad pasakotojo teksto individualumui daro įtaką keletas veiksnių: socialinė aplinka, pasakotojo priklausymas tam tikrai amžiaus, lyties grupei, etninė ir religinė priklausomybė, individuali gyvenimo patirtis“

(Račiūnaitė-Paužuolienė 2011: 195). Šis požiūris ypač padeda suvokti vyriausiųjų Lietuvos visuomenės narių lauko tyrimo duomenis.

Apibendrinant galima pastebėti, kad į pasakas nukreipti lietuvių tyrimai pateikia įdomių įžvalgų. Dažniausiai remiamasi tekstų analize ir mėginama išmatuoti pasakų tradicijos gyvybingumą, socialinį ir kultūrinį pasakų sekimo kontekstą, pasakotojo ir pasakojimo santykį, tirti psichologinį pasakos paveikumą ir pan. Edukologams rūpi konkrečių mažų (ikimokyklinio ir pradinio ugdymo amžiaus) vaikų gebėjimų – kalbos, kūrybiškumo ir vaizduotės, lyderystės – lavinimo, arba ugdymo, dedamųjų, kaip antai auklėjimo pasakomis ir kiti aspektai. Tačiau nuosekliai plėtojamo pasakos suvokimo ir vietos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje klausimo nėra, pasitaiko užuominų apie tokios studijos galimybes arba net konstatuojamas tokio pobūdžio tyrimo poreikis.

Tyrimai užsienyje. Pradžioje apžvelgiami svarbiausi šiam etnografiniam pasakų tyrimui fundamentalių darbų autoriai, folkloristai ir antropologai klasikai, vėliau – naujesni darbai Europoje, Baltijos šalių regione ir pasaulio kontekste.

Antropologų Malinowskio (1926) ir Bascomo (1953; 1954; 1955; 1965; 1973; 1977) darbai, davę postūmį teorinei tyrimo prieigai, plačiau analizuojami kituose disertacijos skyriuose. Ypač reikšmingos antropologinę pasakų tyrimo perspektyvą sustiprinančios Bascomo įžvalgos, teigiant, kad „kultūrinė antropologija, kuri dar vadinama socialine antropologija, etnologija arba etnografija, yra glaudžiausiai susijusi su folkloru. <...> Folkloras priklauso ketvirtajai kultūrinės antropologijos sričiai, kuri užsiima gyvų žmonių papročių, tradicijų ir institucijų tyrimais“ (Bascom 1953: 283). Svarbi šiam tyrimui mokslininko kontekstinės analizės, tiriančios, kaip folkloras prisideda prie visuomenės funkcionavimo (Bascom 1953: 290), samprata.

Taip pat tyrimui svarbūs ir Lietuvos folkloristikoje gerai žinomų mokslininkų Alano Dundeso, Dano Ben-Amoso (1934–2023) darbai. Dundeso pagrįstos nuostatos dėl pačių tradicijos nešėjų (*bearer of tradition*) (Dundes 1966: 515) komentarų apie savo folklorą ir jo vertinimų reikšmę folkloro suvokimui

(Dundes 1966: 507) aktualizuoja pateikėjų santykio su pasakos reiškiniu analizę. Ben-Amoso folkloro specifinio konteksto, kaip komunikavimo nedidelėje grupėje, pradedant šeima (Ben-Amos 2020: 332), samprata suteikia reikšmę pateikėjų prisimenamoms pasakų patyrimo patirtims vaikystėje. Ypač svarbi Ben-Amoso vėliau suformuluota nuostata, kad kontekstinė analizė neaiškina folkloro, bet jį interpretuoja, t. y. ieško reikšmių ne tik tekste, bet ir visame folkloro suvokime visuomenėje (Ben-Amos 1993: 210). Reikšmingi Richardo Baumano žodinio pasakojimo kontekstiniai tyrimai, pateikti knygoje „Pasakojimas, atlikimas ir įvykis: žodinio pasakojimo kontekstiniai tyrimai“ (*Story, Performance, and Event: Contextual Studies of Oral Narrative,* 1988), padedantys analizuoti lauko tyrimo duomenis. Šiame darbe taip pat remiamasi Rudolpho Schendos (1930–2000) pasakų žodinės ir rašytinės tradicijos klausimų analizės (1989; 2007) įžvalgomis.

Pasakai suvokti taip pat aktuali vokiečių tautosakininko Lutzo Röhricho (1922–2006) folkloro žanrų, kaip įžodintos tikrovės, samprata, t. y. „žodinės realybės formuluotės, apimančios socialinį gyvenimą, religinius įsitikinimus ir prigimtinius dėsnius“ (Ben-Amos 1991: ix). Todėl pasaka gali būti suvokta kaip atspindinti ir kartu interpretuojanti visuomenės kultūrines patirtis, vertybes bei pasaulėvaizdį. Tirti, ką šiuolaikinėje Lietuvoje reiškia pasaka, skatina Röhricho įžvalga, tarsi atkartojanti Bascomo mintis, kad labai svarbu, kokia yra žmonių nuostata pasakų atžvilgiu:

> koks požiūris į pasakojimus ir motyvų junginius, kuriuos vadiname „liaudies pasakomis“, vyrauja tam tikru metu. Ką žmonės galvoja apie naratyvus? <...> Idealus tikslas būtų išsiaiškinti pasakotojų požiūrį laike ir erdvėje. <...> ir kokiu mastu ji [pasaka – A. S.] vaizduoja kasdienybę, vietines realijas? (Röhrich 1991: 5).

Ypač reikšminga Röhricho pasakos ir tikrovės santykio analizė, kurioje mokslininkas aptaria ir šiam darbui rūpimus klausimus: pateikėjų minimą ir viešojoje erdvėje eskaluojamą stereotipinę nuostatą apie pasakų žiaurumus ir pasakų bei realaus gyvenimo santykį. Tyrimo metodologijai svarbios dvi mokslininko įžvalgos: tai, kad pasakos termino aptarimai yra pernelyg sureikšminami: „nereikėtų klausti, kur ir kada atsirado žodis pasaka ar kokia nors atitinkama senovinė sąvoka (pavyzdžiui, *mythos* ar f*abelle*) (Röhrich 1991: 5), ir pastebimi istorinio-geografinio

metodo – pasakų tipologijos trūkumai: „neužtenka surasti sąsajų tarp tarptautinių motyvų – turime išsiaiškinti, kodėl liaudies pasaka tokia patraukli“ (Röhrich 1991: 6). Į šiuos klausimus mėginama atsakyti šiame darbe.

Aktualią etnografinio pasakų tyrimo konstravimo kryptį nurodo knygos „Pasakos ir visuomenė: iliuzija, aliuzija ir paradigma“ (*Fairy Tales and Society: Illusion, Allusion, and Paradigm, 1986*) redaktorė, folkloristė ir literatūrologė Rutha B. Bottigheimer, išskirdama tris pasakų funkcijas modernioje visuomenėje – aliuziją, iliuziją ir paradigmą, kurių aprėptyje svarstytinas pasakos santykis su visuomene. Anot mokslininkės, atlaisvinus pasakos sąvoką ir į anglišką pasakos – *fairy tale* – sąvoką įtraukus ir kitus žanrus – liaudies pasakas, stebuklų pasakas, literatūrines pasakas ir pasakas, pateikiamas iliustracijomis, atsiveria platesnės galimybės apsvarstyti pasakų socialinį veikimą įvairiais požiūriais: antropologiniu, literatūriniu, istoriniu, juridiniu, meniniu, psichoanalitiniu, semiotiniu, ir architektūriniu (Bottigheimer 1986: xii).

Artimiausi savo tematika etnografiniam pasakos sampratos ir asmens santykio su pasakų reiškiniu Lietuvoje nagrinėjimui naujausi tyrimai atlikti Vidurio ir Rytų Europoje – Serbijoje (2013), Čekijoje (2015) ir Rumunijoje (2023). Tai psichologijos, edukologijos bei etnologijos sričių darbai, kuriuose taikomi kiekybiniai ir kokybiniai metodai, skirtingos metodologinės (dažniausiai psichologijos bei edukologijos) prieigos, tačiau visuose, kaip ir Lietuvos švietimo srityje atliktų tyrimų atveju, domimasi konkrečios visuomenės grupės požiūriu į pasakų poveikį vaikams. Šios studijos apžvelgtinos plačiau.

Serbai psichologas Žarko Trebješaninas, penologas Giranas Jonavićas ir etnologas Mladenas Stajićas straipsnyje „Kodėl šiuolaikiniai vaikai ir suaugusieji mėgsta pasakas“ (*Why contemporary children and adults like fairy tales? 2013*) aprašo savo 2012 m. atliktą lauko tyrimą, kuriame aiškinosi miesto ir kaimo tėvų požiūrį į pasakos, kaip folkloro žanro, psichologinę ir pedagoginę reikšmę bei tai, kokios tradicinės pasakos patinka tėvams ir vaikams (Trebješanin et al. 2013: 114). Daugiausia remdamiesi psichologine teorine prieiga ir naudodami specialų klausimyną bei kiekybinį tyrimo metodą – statistinę duomenų analizę, mokslininkai

ištyrė 211 suaugusiųjų tėvų, vyrų ir moterų, nuostatas ir išsiaiškino jų nuomonę apie pasakas, pasakų pasirinkimus bei požiūrį į smurtines vietas pasakose. Rezultatai, gauti pateikėjams atsakius į 10 klausimų apie pasakas (Trebješanin et al. 2013: 98), reikšmingi pasakos sampratos analizei, nes sudaro galimybes palyginti ir daugiau tendencijų Serbijoje su nustatytosiomis Lietuvoje. Nors pabrėžtina, kad čia naudotas pusiau struktūruoto interviu metodas palieka neribotą laisvę pateikėjams kalbėti apie klausimo kontekstą, tačiau, kaip ir etnografinio pasakų tyrimo Lietuvoje atveju, lauko tyrimo duomenų analizę daro ne tokią paprastą, sunkina kiekybinių atsakymų pateikimą. Kaip pažymi kito – kokybinio tyrimo autorės, interviu metodo savitumas „neleidžia pakankamai diferencijuotai išnagrinėti temos“ (Romaniuca, Vechiu 2023: 102). Nors serbų studija artima siekiu išnagrinėti šiandien gyvenančio žmogaus požiūrį ir santykį su pasaka erdvėje ir laike, Lietuvoje vykdomas tyrimas platesnis savo imtimi – tiria įvairesnių visuomenės grupių ir kartų, atstovaujančių skirtingo šeimos statuso turėtojų – tėvų, senelių, visai neauginančių vaikų suaugusiųjų, o svarbiausia, pačių vaikų – požiūriams.

Studija Čekijoje, kuria siekta nustatyti šeimoje suaugusiojo prisiimamą pasakų pasakotojo vaidmens tipą, taip pat svarbi nagrinėjant pasakos sampratą ir reikšmę Lietuvoje. Pedagogė Jana Sedláčková 2015 m. kokybiniu tyrimu, taikydama individualius ir grupinius pusiau struktūruotus interviu, aiškinosi, kaip keturiose kelių kartų šeimose tėvai ir seneliai supranta savo vaidmenį pasakų sekimo ir skaitymo rituale (Sedláčková 2015: 149), – apie tai kalba ir tyrimo dalyviai Lietuvoje. Mokslininkės atradimas, kad pasaka, pasakotojui prisiimant auklės (siekia būti geru tėvu, seneliu), mokytojo (rūpinasi žinių perteikimu), išminčiaus (rūpi socialinis ir dorovinis vaiko ugdymas) ar juokdario (svarbiausia – linksmybė, pramoga ir humoras) tapatybę, pirmiausia yra šeimos ryšio kūrimas ir buvimo drauge su vaikais (*togetherness with children*) momentas (Sedláčková 2015: 145). Tai didesne dalimi sutampa su lietuviškomis tendencijomis tarp vaikus auginančių mamų ir tėčių.

Siekiui ištirti tam tikras išankstines nuostatas pasakų atžvilgiu, o ypač pasakų „žiaurumo“ klausimą Lietuvoje, aktualus Rumunijoje atliktas tyrimas

psichologijos ir pedagogikos srityje. Psichologės ir edukologės Mihaela Romaniuc ir Adina-Petronela Vechiu analizavo „tėvų požiūrį į poveikį, kurį ikimokyklinio amžiaus vaikams gali daryti stereotipai bei žodinė ir elgesio agresija, aptinkami daugelyje tradicinių pasakų ir plačiai paplitusių istorijų“ (Romaniuc, Vechiu 2023: 85). Šis tyrimas pateikia svarbių įžvalgų Lietuvoje nagrinėjamai pasakos sampratos ir reikšmės temai. Mokslininkės nustatė, kad suaugusysis yra tas, kuris prisiima pagrindinę atsakomybę renkantis pasakas ir perteikiant jas vaikui, paaiškinant sudėtingas, suaugusiųjų nuomone, vaiko protui scenas (Romaniuc, Vechiu 2023: 100). Tačiau, kaip pripažįsta tyrimo autorės, studijos ribotumas pasakų poveikio vaikams tyrinėjimuose, kaip ir ankstesnio, čekų tyrimo atveju, yra pačių vaikų – „esminio elemento“ (*key element*) nebuvimas (Romaniuc, Vechiu 2023: 101). Todėl pasakos sampratos ir reikšmės šiuolaikinėje Lietuvoje tyrinėjimuose tai tampa dar vienu argumentu išklausyti įvairaus amžiaus ir patirčių asmenis, neapeinant ir pačių jauniausių visuomenės narių – vaikų.

Lietuvai geografiškai ir istoriškai artimiausių šalių mokslinis susidomėjimas pasakomis kiek ryškesnis Lenkijoje (Gołębiowska-Suchorska 2023; Kaliszewska-Henczel 2024). Baltijos šalių regione pastebima tendencija tyrimų objektu rinktis kitas temas: analizuojama dainuojamoji tautosaka (Särg 2023), aktualūs globalūs nematerialios kultūros paveldo politikos klausimai (Kuutma, Vaivade 2021), posovietinį laikotarpį išgyvenusių kraštų folkloro judėjimų reiškinys (Stavělová 2023; Kunej, Pisk 2023). Kaip ir įprasta folkloristiniame tyrime, nagrinėjamas pasirinktas pasakos, pavyzdžiui, apie augimą, tipas (Järv, Kaasik 2018), anekdotai su pasakų personažais (Järv 2019). Savotiškos pasakos ir tikrovės paieškos matomos latvių folkloristės ir etnologės Angelikos Juško-Štekelės darbe, kur pasakų siužetai sumaniai ir drąsiai pasitelkiami tyrinėjant latgalių mentaliteto vaizdinius, kaip antai „laimės“ sąvoką (Juško-Štekele 2008), ir visuomenės institutus, pavyzdžiui, deviantinį vyro ir moters santykio elgesį, taip atkreipiant dėmesį į pasakas kaip svarbų šeimos instituto tradicinėje kultūroje „empirinį šaltinį“ (Juško-Štekele 2017: 172). Lingvistinės ir semantinės analizės metodu autorė imasi įdomios užduoties – remdamasi „širdies“ leksema atskleisti latgalių emocinio intelekto modelius (Juško-

Štekele 2018). Šioje disertacijoje rūpimas pasakojimo tradicijos santykio su bendruomene aspektas išryškėja estų folkloristo ir religijotyrininko Aado Lintropo bandyme per estų ir udmurtų pasakų siužetus atskleisti saulėgrįžos švenčių tradicijas. Jo dėka sužinoma apie didelę reikšmę, teiktą pasakų sekimui ir mįslių (kurios udmurtiškai gali reikšti ir kalbą, ir pasaką) minimui senuose tikėjimuose (Lintrop 2012). Lenkų folkloristė ir literatūrologė Agnieszka Gołębiowska-Suchorska analizuoja autorinės komiksų knygos, paremtos slavų liaudies pasakomis, atitiktį tradicinei pasakų kompozicijai ir tai, „kokie adaptacijos ir transformacijos procesai (siužetai, motyvai, herojai, objektai) padeda folklorinę medžiagą pritaikyti naujai komunikacinei situacijai ir adresatui“ (Gołębiowska-Suchorska 2023: 77). Estijos folkloristės Anu Korb pagrindinė tyrinėjimų sritis yra Sibiro estų bendruomenės, tačiau gyvenimo istorijų studijos, o ypač paskiausias jos darbas – mamos, savamokslės žurnalistės, gimusios 1926 m., prisiminimų analizė – šiame etnografiniame pasakų tyrime paminėtinas dėl svarbių mokslininkės įžvalgų apie atminties kultūrą ir patirties traumas (Korb 2024). Jos padeda suprasti šio tyrimo pateikėjų – vyriausiosios kartos ar karo pabėgėlės prisiminimų naratyvus.

Žvelgiant plačiau, pasakų tyrimai pasaulio kontekste šiuo metu pasižymi skirtingų mokslo disciplinų atstovų darbų gausa. Tarpdalykinius požiūrius į pasakas pateikia darbai įvairiose mokslo srityse: edukologijos (Bobro 2006; Magos 2009; 2012; Murtiana 2011; Papadopoulou 2014; Gómez 2016; Karabayir 2016; Kusmana, Jaja 2019; Kaliambou 2019; Dikul, Kiting 2019; Kartikasari, Tryanasari 2020; Fakhrutdinova et al. 2020; Wiysahnyuy, Valentine 2023; Kaliszewska-Henczel 2024), literatūros (Tiwari, Kour 2018; Mathis 2019; Labudova 2019; Kabrajee, Mehta 2022), psichologijos (Ross, Atkinson 2015; Bhattacharya, Karmakar 2021), komunikacijos, medijų ir išmaniųjų technologijų (Chang, Ding-Bang 2022; Aristodemou et al. 2023; Boussejra 2024;), sveikatos (Tsitsani et al. 2011), ekonomikos (Asanov et al. 2020). Vertinant minėtų tyrimų visumą, galima pastebėti, kad iki XXI a. 2-ojo dešimtmečio dominuoja edukologinis požiūris – pasakos daugiausia tyrinėjamos kaip ugdymo objektas, pasitelkiamas kalbos studijų, tarpkultūriniam ar moraliniam švietimui. Vėliau atsiranda daugiau literatūros,

psichologijos ir tarpdisciplininių tyrimų. Nuo XXI a. 3-ojo dešimtmečio ryškėja tyrimų kryptis, siekianti atsakyti į klausimą, kas vyksta su pasaka šiuolaikiniame pasaulyje, t. y. domimasi pasakų transformavimo – perkėlimo į žaidimus, medijas, kūrybines industrijas, adaptavimo, pasakos recepcijos klausimais. Naujausi tyrimai detaliau aptariami kitoje darbo dalyje, gretinant juos su Bascomo išskirtomis keturiomis folkloro funkcijomis, taip siekiant parodyti pasakoms šiandienos pasaulyje suteikiamą reikšmingumą – poveikį ir aktualumą konkrečiai bendruomenei ar visuomenei.

Apibendrintai galima teigti, kad, nors pasakos sampratos ir reikšmės asmeniui tyrinėjimų svarbos idėja buvo iškelta XX a. pradžioje ir toks požiūris plėtotas antropologijos ir folkloristikos srityse atliekant folkloro socialinio konteksto analizę, ši tema nuosekliai nebuvo tirta, vykdyti tik fragmentiški tyrinėjimai. Esamuose Lietuvos ir užsienio tyrimuose nemažai dėmesio skiriama pasakų funkcijoms, pasakai, kaip pedagogikos priemonei, jos pedagoginiam ir psichologiniam potencialui, literatūrinei interpretacijai ir šiuolaikinėms interpretacijoms. Minėtuose tyrimuose vyrauja teoriniai analitiniai, interpretaciniai, lyginamieji metodai, tačiau empiriniais duomenimis paremtų pasakų studijų nėra daug. Atlikta tyrimų ir literatūros analizė rodo, jog etnografinių lauko tyrimų, tiesiogiai nagrinėjančių pasakos suvokimą ir vietą žmogaus bei visuomenės gyvenime, stokojama. Todėl pasakų tyrimas iš antropologinės perspektyvos Lietuvoje gali užpildyti mokslo spragą ir reikšmingai prisidėti prie žinių bazės išplėtimo.

Pagrindinės disertacijoje vartojamos sąvokos

Pasaka – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (DLKŽ) pateikia net tris pasakos reikšmes. Pirmoji, pasaką apibūdinanti kaip pasakojamąjį fantastinį kūrinį, ir esanti arčiausiai folkloristinės ir literatūrinės sampratos, manytina, neatspindi pasakos, kaip kultūros reiškinio, apibrėžimo nei formos, nei turinio aspektais. Todėl tyrimui tinkamesnė yra trečioji DLKŽ nurodoma pasakos, kaip pasakojimo ar istorijos, samprata.

Tradicinė pasaka tyrime suprantama kaip liaudyje gerai žinomais motyvais paremtas pasakojimas ar užrašytas tekstas, įgijęs bendrai atpažįstamas prasmes ir reikšmes, perteikiančias visuotinai suvokiamas bendražmogiškas vertybes, mokėjimus, žinojimus (plačiau Sadauskienė A. 2023).

Pasakų tradicijos terminas perimamas iš Bronislavos Kerbelytės tyrinėjimų ir šiame darbe apima tiek pasakų sekimo (pasakojimo), tiek pasakų skaitymo praktikas – pasakos žodinės išraiškos išlaikymą (pasyviai) atmintyje ir jos perdavimą – atgaminimą (atkūrimą) žodžiu pasakojant, sekant (aktyvus veikimas).

Šiuolaikine Lietuvos visuomene laikomi tyrimo metu, XXI a. 3-iajame dešimtmetyje, Lietuvoje gyvenantys žmonės. Šiandiena, šiandienos žmogus, šiandieninė visuomenė vartojami kaip sąvokos sinonimai.

Pasakų raiška įvardijamos naujos, neįprastos, kitokios nei tradiciniai pasakojimai ar užrašyti / skaitmenizuoti tekstai, „pasakų komunikavimo formos“ (Schenda 1986: 86). Etnografiniame pasakų tyrime pasakų raiška stebima viešojoje erdvėje ir socialinėse medijose.

Mitinis mąstymas disertacijoje suvokiamas kaip pasaulio ir savo vietos jame aiškinimas, kuriame svarbią vietą užima kultūriškai paveldėtos ženklų ir simbolių sistemos, intuityvus žmogaus ir gamtos, jos jėgų, ryšio pajautimas, atskleidžiamas per įvairiai išreiškiamus pasakojimus.

Pateikėjai – lauko tyrimo metu pusiau struktūruoto interviu metodu ir pokalbiuose apklausti žmonės, disertacijos tekste kartais dar įvardijami tyrimo dalyviais, rečiau – informantais ir respondentais. Tikslinės moksleivių grupės apklausos dalyviai įvardijami vaikais arba moksleiviais.

Disertacijos struktūra

Darbą sudaro penki dėstymo skyriai, išvados, literatūros, šaltinių, priedų (lentelių ir paveikslų) sąrašai. Įvade pagrindžiama tyrimo problema, suformuluojamas tikslas ir uždaviniai, apibrėžiamas tyrimo aktualumas, naujumas ir reikšmė, supažindinama su tyrimo teorine prieiga ir metodologija, ginamaisiais

teiginiais, literatūros ir tyrimų apžvalga bei apibrėžiamos pagrindinės disertacijoje vartojamos sąvokos.

Pirmame skyriuje konceptualizuojamos teorinės tyrimo prielaidos, aiškinamasi, kas darbe įvardijama pasaka ir kaip apibūdinama šiuolaikinė visuomenė, kurioje siekiama pamatuoti pasakos suvokimą, reikšmę bei patikrinti išankstinių nuostatų pagrįstumą. Taip pat atskleidžiami naujausi tarpdalykiniai požiūriai į pasaką mokslo pasaulyje bei jos funkcionavimo šiandienos visuomenėje galimybės.

Antrame skyriuje supažindinama su tyrimo metodologija, atskleidžiama tyrimo konstravimo logika bei metodų taikymo galimybės ir ribos.

Trečiame skyriuje analizuojami pateikėjų naratyvai ir išgryninama pasakos samprata šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje. Atskleidžiami vyriausiosios kartos asmeninės patirties pasakojimai bei pasakos siejimo su gyvenimu tendencija. Taip pat nagrinėjami kultūros ir visuomenės veikėjų ryšiai su pasakų tradicija ir jai suteikiamas svarbaus socialinio ir kultūrinio veiksnio suvokimas.

Ketvirtame skyriuje pateikiamas kompleksinis požiūris į pasakas – jame siekiama suderinti prieštaringas laikysenas, t. y. Lietuvoje gajūs stereotipai apie pasakas peržiūrimi įsiklausant į pateikėjų, jaunų suaugusiųjų bei mažamečių tėvų ir pačių vaikų, balsą. Taip pat aiškinamasi iki šiol mažai liesta lietuvių tyrimuose tema – pateikiami triksterio figūros lietuviškoje tradicijoje svarstymai ir kritiniai apmąstymai pasakų, kaip politinės ideologijos įrankio vaiko sąmonės perkeitimui, iš teisingos pasakos sampratos perspektyvos karo pabėgėlės iš Ukrainos atvejo analizėje.

Penktame skyriuje tyrinėjama, ką reiškia pasaka šiuolaikiniam žmogui ir ar šiuolaikinis pasakos suvokimas, nagrinėtas ankstesniuose skyriuose, išplečia pasakos veikimo ribas, o jeigu taip, kiek, kuriomis kryptimis. Taip pat atskleidžiama, kokiais konkrečiais pasakų siužetais ir pavadinimais tyrimo dalyviai įvardija pasakas, bei analizuojama, kaip pasaka reiškiasi viešajame diskurse – kaip vartojamas pats pasakos terminas ir pasakų vaizdiniai.

1. PASAKOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE TEORINĖ SAMPRATA

Pasakos, legendos ir mitai turi būti pakelti iš jų egzistavimo popieriuje ir padėti į trimatę pilnaverčio (full) gyvenimo realybę (Malinowski 1926: 126)

Siekiant geriau suprasti, kaip šiandienos žmogus suvokia pasaką, kokio turinio pripildo jos sampratą ir kokias sąsajas ji turi su žmogaus gyvenimu, pirmiausia dera atkreipti dėmesį į pagrindinę šio etnografinio tyrimo sąvoką – pasaką. Taip pat dera pamąstyti, perfrazuojant vieną pateikėją, *kas yra tas šiandienos žmogus*. Kitaip tariant, būtina susipažinti su šiuolaikinės visuomenės ypatumais. Atskleidus mokslinį pasakų termino diskursą ir tai, kokį gyvenimo būdą ir kultūros suvokimą diktuoja šiuolaikinio – apsirūpinusio žiniomis, mobilaus, dinamiško – pasaulio iššūkiai, tampa įmanoma geriau suvokti ir įvertinti šiandienos žmogaus ryšį su pasaka ir jai suteikiamą sampratą bei reikšmes, jos atmetimą ar priėmimą. Todėl šiame skyriuje nagrinėjami temos analizei aktualiausi pasakos sąvokos bei žanro ir šiandienos visuomenių gyvensenos klausimus aptariantys teoriniai diskursai ir naujausi požiūriai į pasaką mokslo pasaulyje.

1.1 Pasakos sąvokos ribos: tarp mito, pasakos ir pasakojimo

Nagrinėjant pagrindinę etnografinio tyrimo sąvoką – pasaką, kyla dvi didesnės problemos. Pirma susijusi su pasakos terminą lydinčiu ilgamečiu mokslo diskursu dėl jo žanro ribų, o antroji – pasakos priklausomybės žodinei tradicijai klausimai – ryškesnė pasaulio, bet matoma ir Lietuvos akademinėje bendruomenėje.

Sunkumų randasi dėl anglų kalboje, kuria rašė daugelis antropologijos mokslo pradininkų, esančių *pasakos* terminų įvairovės – *tale, folktale, fairy-tale, story*, kurie gali būti verčiami bei suprantami ir kaip pasaka, ir kaip pasakojimas. Anglų kalbos žodyne pirmoji pateikiama žodžio *tale* reikšmė yra „pasakojimas (*narrative*) ar istorija (*story*), ypač išgalvota ir kūrybiškai perteikta“ (Thompson 1995: 1421). Pabrėžtina, kad ankstesniųjų autorių šie terminai ir vartojami kaip pasakos atitikmenys, terminu *folktale* išskiriant liaudies naratyvus, pasižyminčius

tam tikrais bruožais, kurie nagrinėjami toliau, bet, kaip paaiškėja, dažnai yra subjektyvūs ir galintys būti bendri tiek mitams, tiek pasakoms. Kitaip lietuviškame mokslo diskurse – nuo etnologijos disciplinos raidos pradžios iki XX a. pabaigos (paskutinių dešimtmečių) pasakos terminas ir reiškia liaudies ar tradicinę pasaką. Todėl šiame poskyryje siekiama išnagrinėti etnografiniam pasakų tyrimui aktualius pasakos ryšio su kitais pasakojamaisiais žanrais teorinius diskursus, dėmesį kreipiant į antropologų bei folkloristų įžvalgas.

1.1.1 Pasakų terminija

Pasakos ir mito terminų išgryninimo klausimas nukelia į antropologijos mokslo ištakas XX a. pradžioje. Franzas Boasas (1858–1942), viena vertus, teigia, kad „terminai *mitas* ir *liaudies pasaka* buvo vartojami gana neapibrėžtai. Tai neišvengiama dėl aiškios ribos tarp šių dviejų pasakojimų rūšių nebuvimo“ (Boas 1914: 377). Kita vertus, jis perspėja, kad dėl griežto klasifikavimo principų laikymosi būtų „pasiektas genetiškai susietų pasakų (*tales*[2]) atskyrimas – vienos iš jų būtų priskirtos mitams, o kitos – liaudies pasakoms. Savaime suprantama, kad tokiu būdu sukuriami nereikalingi sunkumai“ (Boas 1914: 377). Mokslininkas nurodo, kad sunkumų diferencijuojant mitus ir pasakas kyla dėl skirties kriterijaus pasirinkimo – personifikuoto augalų, gyvūnų ir gamtos vaizdavimo. Todėl, anot jo, „tie patys pasakojimai vienu atveju turėtų būti laikomi mitais, kitu – liaudies pasakomis <...>. Jei priimtume kurią nors iš šių apibrėžčių, vis tiek tektų abi grupes nagrinėti kartu ir tirti jų istorinę bei psichologinę raidą, nepaisant dirbtinių ribų, kurias suponuoja apibrėžimas“ (Boas 1914: 377). Boasas remiasi Amerikos indėnų jų pačių nustatytais mito apibrėžimais:

> beveik visada yra aiškus skirtumas tarp dviejų rūšių pasakų. Viena grupė pasakoja įvykius, nutikusius tuo metu, kai pasaulis dar nebuvo įgavęs dabartinio pavidalo, o žmonija dar nebuvo perėmusi mūsų laikmečiui būdingų papročių ir kultūrinės veiklos formų. Kitą grupę sudaro pasakojimai apie mūsų modernų laikotarpį. Kitaip tariant,

[2] Galima versti ir *pasakojimas*.

pirmosios grupės pasakojimai laikomi mitais, o kitos – istorija (*history*) (Boas 1914: 377–378).

Etnografiniam pasakų tyrimui svarbu tai, kad mokslininkas konstatuoja trapius ryšius tarp mito ir pasakos buvus dar prieš šimtmetį ir siūlo svarbų metodologinį žiūros tašką – paklausti vietinių gyventojų nuomonės ir neapsiriboti griežta diferenciacija bei vengti dirbtinių riboženklių pasakojamojoje tradicijoje:

> Atlikdami analitinį tyrimą turime turėti omenyje, kad psichologinis skirtumas, kurį vietiniai gyventojai daro tarp mitinių ir istorinių pasakojimų, istoriniu požiūriu nėra aiškiau ar griežčiau apibrėžtas nei riba tarp mitų ir kitais būdais apibrėžtų pasakų. <..> Nors taip apibrėžtas liaudies pasakas ir mitus vis tiek reikia tirti kaip visumą, išvengiame dirbtinio skirstymo, primesto mūsų modernios kritinės perspektyvos, ir išsaugome tą, kuris esti pasakojančiųjų sąmonėje (Boas 1914: 378).

Malinowskis gana griežtai pasisako už mito ir pasakos žanrinį atskyrimą. Jis kritikuoja natūralistinės mokyklos mito, arba „šventos[3] pasakos“ (*the sacred tale*), kaip pirmykščio žmogaus domėjimosi gamta meniniu ar moksliniu požiūriu įkūnytojo, interpretavimą ir, jo akimis, aiškiai atskiriamų pasakojimo (*story*) tipų – pasakos, legendos, sagos, šventos pasakos arba mito – painiojimą (Malinowski 1926: 15). Kaip netinkamą pavyzdį Malinowskis nurodo ir istorinę mitų tyrinėjimų mokyklą, „pagal kurią šventa pasaka laikoma tikru istoriniu praeities įvykių liudijimu“ (Ten pat). Antropologo kritikoje nuskambantys argumentai svarbūs etnografiniam pasakų tyrimui. Tačiau vėlesnė analizė parodys, kad „aiškiai atskiriami“ pasakojimai yra nebūtinai aiškiai, ir nebūtinai atskiriami.

XX a. 4-ajme dešimtmetyje Lietuvos mokslą pasaulinis diskursas apie pasakojimų žanrus ir terminologiją taip pat pasiekia, nors pernelyg garsi polemika negirdima. Garsiausias to meto lietuvių pasakų tyrinėtojas Jonas Balys „Tautosakos darbų“ II tome teigia, kad *pasakojamoji tautosaka*, vadinama *prozine, neeiliuota liaudies kūryba*, apima pasakas, sakmes, legendas, pasakėčias, pasijuokimus arba anekdotus, bet „ši sistematika yra daugiau teorinis dalykas, tikrenybėje ne visados yra lengva kiekvienu konkrečiu atsitikimu pasakyti, kokiai pasakojamosios

[3] *Sacred* iš angl. – šventas, neliečiamas, pašventintas. Anglų–lietuvių kalbų žodyno (ALKŽ) informacija (E. kalba, ALKŽ, „sacred“).

tautosakos rūšiai vieną ar kitą liaudies kūrinį priskirti“ (Balys 1936: 255). Žanrų aptarimuose juntamas geras Balio išmanymas ir orientavimasis pasaulio tautosakos tyrinėjimuose, drąsus kritinis žvilgsnis. 5-ajame dešimtmetyje, neminėdamas pasakėčių, sakmes ar padavimus, atsiminimus bei atsitikimus jis priskiria vienai – *liaudies pasakojimų* kategorijai, arba „kultūriniam liaudies pasakojimų lobynui“ (Balys 1948: 5). Šio skirstymo su iš pirmo žvilgsnio nedidelėmis išimtimis laikomasi iki šimtmečio pabaigos ir vėliau, o tai gali būti susiję ir su to meto kontekstu: Lietuva – nedidelė valstybė, etnologijos mokslas dar tik pradėjęs vystytis, tyrinėjimai dažniausiai kreipiami į „savo“, t. y. gerai pažįstamą kultūrą. Todėl įmanoma, kad tuo metu liaudies prozos, arba pasakojamosios tautosakos, rūšiavimo problemų nekilo dėl tyrinėtojų kliovimosi savo nuožiūra priskirti konkretų pasakojimą vienam ar kitam žanrui.

Atskirai verta pastebėti, kad lieka neatsakytas klausimas, kaip ir kodėl iš XX a. 5-ojo dešimtmečio lietuvių pasakojamosios tautosakos sąrašo prapuolė *atsiminimai bei atsitikimai*, nors Balio LPTMK tokie buvo fiksuoti dar 1936 m. leidinyje – 3736–3765 aprašai – kaip *istorinio pobūdžio pasakojimai (atsiminimai)* (Balys 1936: 250–252)[4]. Galima daryti prielaidą, kad tai susiję su geopolitinėmis aplinkybėmis – Lietuvos okupacija ir nepriklausomybės netekimu, o kartu ir priešiškos okupacinės valdžios nusiteikimu ištrinti kultūrinę atmintį, liaudies pasakojimų lobyną apribojant „nepavojingais“ žanrais – senąjį tikėjimą rekonstruojančiu mitu, legendomis, sakmėmis ir kitomis „fikcijomis“, pramanais, t. y. pasakomis. Būtent taip labai ilgą laiką buvo pristatomas lietuviškasis pasakojamasis išplėtoto siužeto paveldas. Tik po daugelio dešimtmečių atkurtos Lietuvos nepriklausomybės tautosakininkai vėl susidomi atsiminimais ir atsitikimais kaip pasakojamuoju žanru, nors nuolat pabrėžiama, kad tai jau naujos realybės

[4] Aiškumo dėlei reikia paminėti, kad 2002 m. katalogo perleidime pasakojamosios tautosakos sąrašas išlaikomas, atsiminimai nedingsta. Apie atsiminimų ir atsitikimų nebuvimą kalbama jų, kaip tautosakos žanro ir paveldo, puoselėjimo kontekste. Į 1954 m. „Lietuvių tautosakos rinktinę“ įtraukiamos dainos, žaidimai, raudos, garsų pamėgdžiojimai, pasakos (apie gyvulius, stebuklinės ir padavimai, buitinės, pasakojimai, anekdotai) ir 1963 m. „Lietuvių tautosakos apybraižoje“ tautosakai priskiriama dainos, pasakos, patarlės ir priežodžiai, raudos, žaidimai (Korsakas et al. 1963: 5).

tyrimo objektai ir prarandamõs žodinės tradicijos nauji pavidalai. Tuo tarpu etnografinio pasakų tyrimo vyriausioji karta, tarsi nepaisydama mokslo rėmų ir žanrinių ribojimų, buvusių ir esamų, drąsiai dalinasi atsiminimais ir naratyvais apie jiems atsitikusius svarbius dalykus, tai siedami su įsitikinimu, kad gyvenimas ir yra pasaka.

Svarbų antropologinį diskursą apie takoskyrą tarp mito, legendos ir liaudies pasakos arba jų jungimą į viena plėtoja Bascomas. Anot jo, „šie trys patys pagrindiniai tautosakos terminai vartojami laisvai ir kartais dėl jų buvo taip pat karštai ginčijamasi kaip ir dėl paties folkloro <...>, kurį taip ilgai kamavo nenuoseklūs ir prieštaringi apibrėžimai, pobūdžio“[5] (Bascom 1965: 3). 1955 m. mokslininkas pasiūlė *žodinio meno* (*verbal art*) terminą, norėdamas atskirti pasakas, mitus, legendas, patarles ir kitas „literatūros formas“ nuo kitos medžiagos, kuri paprastai įvardijama folkloru (Bascom 1955: 245). Vėliau, autorius, užsibrėžęs suvienodinti mokslinę terminiją, propaguoja *prozos pasakojimų* (*prose narrative*) sąvoką, siekdamas išvengti amerikiečių folkloristų vartojamo angliško *foktales* ir vokiškojo *Märchen* termino, nes liaudies pasakomis (*folktale*) jie vadina visa, kas apima visus tris minėtus porūšius (Bascom 1965: 3).

Analizuodamas pirmapradžius pasakojimų pavadinimus fiksuojančių įvairių tautų pavyzdžius, jis pateikia tam tikrų bruožų analizę, kas kokiu terminu laikytinas. Formalieji prozos pasakojimų skiriamieji bruožai skirstomi į kategorijas pagal tikėjimo jais arba netikėjimo, laiko, vyksmo vietos, kuo – šventu ar pasaulietiniu laikomi ir pagrindinių veikėjų kriterijus. *Tad pasakos, pagal tai, tikima pasakojimu ar ne, yra pasaulietinio pobūdžio fikcija, pramanas, vykstantis neapibrėžtu laiku neapibrėžtoje vietoje, kuriame veikia žmonės bei gyvūnai*[6] (Bascom 1965: 5).

[5] Puiki to iliustracija galėtų būti ir Melvilleo J. Herskovitso 1946 m. parašyta esė „Folkloras po šimto metų: apibrėžimo problema“ (*Folklore after a Hundred years: a problem of redefinition*).

[6] O mitai ir legendos laikomi tikrais įvykiais, mitai – tolimoje, legendos – netolimoje praeityje, mitų vyksmo vieta – kitoks pasaulis (kitas ar ankstesnis), legendų – šiandieninis, mitai laikomi šventais, legendos – šventomis ir pasaulietinėmis, mituose veikia ne žmonės, o legendose – tik žmonės (Bascom 1965: 5).

Etnografiniam pasakų tyrimui ypač aktualus Bascomo teiginys dėl nevienodo siužetų kaip mitų ar pasakų traktavimo skirtingose visuomenėse (Bascom 1965:8).

Stithas Thompsonas, visame pasaulyje naudojamos pasakų tipų klasifikacijos kūrėjas, pritaria, kad pasakojimo žanrų atskyrimo klausimas sudėtingas ir nevienareikšmis. Mokslininkas, regis, nesunkiai nusako mito ir pasakos skirtį:

> mitas susijęs su dievais ir jų veiksmais, su kūrinija ir bendra visatos bei žemės prigimtimi. Tai minimalus apibrėžimas, nes reikia pripažinti, kad žodis „mitas“ dažnai vartojamas daug platesne prasme. Jei apsiribosime Europos literatūra, kartais rastume mitą, taikomą ir herojų pasakoms, nesvarbu, ar tos herojų pasakos yra apie pusdievius, ar ne (Thompson 1955: 484).

Tačiau jis pastebi, kad toks mitų ir pasakų diferencijavimas yra mažai svarbus – „susiduriame su tūkstančiais pasakų, iš kurių šimtai neabejotinai mitologinių“ (Thompson 1955: 485).

Antropologas Edmundas Leachas (1910–1989) skiria įprastą ir teologinę mito sampratas, nors akcentuoja, kad apibrėžti mitą nėra paprasta užduotis:

> tikslaus mito apibrėžimo nėra. Kai kurie žmonės šiuo žodžiu vadina pramanytą istoriją – pasakojimą apie praeitį, kurią žinome buvus ne tokią. <...> Teologinis šio žodžio vartojimas gerokai skiriasi: mitas – religinių paslapčių formuluotė <...>. Toks apibrėžimas artimas įprastam antropologų, požiūriui, kad „mitas yra šventa pasaka“ (Leach 1996: 76).

Autorius priduria, kad mitus nuo pasakų skiriantis bruožas yra ne tai, kad mitas yra pramanas. Jo argumentas primena pateiktąjį Bascomo – tikėjimas pasakojimu ar ne, skiriant mitus nuo pasakų, yra esminis: „skiriamoji mito savybė bus ne tai, kad mitas yra netiesa, o tai, kad jis yra pranašiška tiesa tiems, kurie tiki, o tik pasaka tiems, kurie netiki. Atskyrimas – esą istorija – tiesa, o mitas – prasimanymai – yra gana sąlygiškas“ (Leach, 1996: 76). Nusistovėjus suvokimui, kad mito ir pasakos sąvokos ribos yra sąlygiškos, o jų diferencijavimas nėra svarbiausias aspektas tyrimuose, diskusija pasakų žanro ir terminijos klausimu pasaulio mokslo bendruomenėje tarsi baigiasi.

Lietuvoje pasakų ir mitų tarpusavio ryšio ir skirtybių temą XX a. pabaigoje gvildena tautosakininkai. 1983 m. knygoje „Tikra ir netikra liaudies kūryba“ tautosakininkas Leonardas Sauka teigia pasakas – ne tiesą, bet prasimanymą, – esant visiškas mitų priešingybes: „pasakos, pirmiausia stebuklinės, susiformavo blėstant mitų galiai. Jos daug ką iš mitų paveldėjo. Bet šį palikimą kūrybiškai transformavo: jų herojai, siužetai, kompozicija sukurta pagal savo estetikos dėsnius“ (Sauka L. 1983: 18). Pasakos sampratai paaiškinti mokslininkas pasinaudoja Jeleazaro Meletinskio knygoje „Mito poetika“ išdėstyta pasaka virtusio mito teorine prieiga, skiriant pagrindines mito transformacijos į pasaką pakopas:

> deritualizacija ir desakralizacija, visiško tikėjimo mitinių „įvykių“ tikrumu silpnėjimas, sąmoningo prasimanymo išplėtojimas, etnografinio konkretumo netekimas, mitinių herojų pakeitimas paprastais žmonėmis, mitinio laiko – neapibrėžtu pasakų laiku, etiologizmo silpnėjimas ar išnykimas, dėmesio nukreipimas nuo kolektyvo į individą, nuo kosmoso į socialinius likimus, su visu tuo susijęs naujų siužetų ir kai kurių struktūrinių apribojimų atradimas (Sauka L. 1983: 18).

Taigi, nors pasakos vertė čia išryškinama kaip žemesnė nei mito, jų „genetinės sąsajos“ akivaizdžios.

Kerbelytė, pastebėjusi išaugusį susidomėjimą pasakų prasmės tyrinėjimais, kurie „nesitenkina paviršutinišku pasakų supratimu, <...> o nori atskleisti, ką jos reiškė seniau“ (Kerbelytė 1986: 7), kritikuoja mokslinių studijų pasakai suteikiamą nelygiavertį – žemesnį statusą nei mitas. Ji nesutinka su semiotiko ir mitologo Algirdo Juliaus Greimo (1917–1992) nuostata pasakas kildinti iš mitų: „stebuklinės pasakos gali būti aiškinamos kaip mitų suprastėjimo, kartais net jų visiškos desemantizacijos išdavos, pasireiškiančios, visų pirma, antropomorfinių personažų asmenvardžių išnykimu, jų mitines funkcijas pakeičiant magiškų objektų ir nepaprastų padarų įvedimu“ (Greimas 1990: 20). Daugiau nei 85 000 lietuvių liaudies prozos užrašymų ištyrusi Kerbelytė požiūrį į pasakas kaip į mitų „išdavas“ vadina plintančia mada (Kerbelytė 1986: 7). Tačiau Greimas, kaip ir folkloristas bei literatūrologas Rudolfas Schenda (1930–2000), nesuabsoliutina XIX a. „išdirbtos žodinės literatūros žanrų klasifikacijos, kurią sekdamas dar ir dabar dažnas

tautosakininkas „žino“, kas yra mitas ir kas – stebuklinė pasaka“ (Greimas 1990: 20), idėjos, o lietuviškas pasakas jis laiko volarizuotomis (Ten pat).

Literatūrologas ir tautosakininkas Donatas Sauka konstatuoja, kad pateikti trumpą bei aiškų pasakos apibrėžimą neįmanoma (Sauka D. 2007: 205), sakmę, padavimą ir pasaką vadina „skirtingomis žodinės kūrybos pakopomis“ (Sauka D. 2007: 206), jas palygina atskirdamas nevienodus kultūrinius sluoksnius:

> nesunkiai atsekamą ryšį su sakmėmis, pažįstamų sakmių personažų – velnio, laumės, raganos – pavidalus pasakoje pridengė tankiausias kultūrinis sluoksnis. Visokia žmonių veikla, papročiai, šeimos gyvenimas, buitis, kareiviavimas, prekyba, kelionės į tolimas šalis, įvairus žmonių gyvenimo būdas ir tarpusavio santykiai <...> dažnai liko paviršiuje kaip naujesnių laikų apnašos (Sauka D. 2007: 206).

Kaip pagrindinį tarpžanrinį pasakos savitumą mokslininkas išryškina sąmoningą kūrybinį žmogaus aktą formuojant pasaką:

> pasaka jau turi fabulą su savo poetika: su veiksmo eigos komponavimo būdais, pasakojimo intonacija, ritmu, stilistinėmis priemonėmis. Pasaka sekama kitu tikslu – ne kaip tam tikras pranešimas, žinia ar gyvenimo istorija, bet kaip įdomus, intriguojantis prasimanymas (Sauka D. 2007: 206).

Svarstydamas mito ir pasakos santykio klausimą, Sauka pripažįsta, kad pasaka yra svarbi tyrimų medžiaga: „mitologijos tyrinėtojai <...> toli gražu dabar nevengia ir pasakos, kaip eventualaus mitologijos šaltinio“ (Sauka D. 2007: 210). Mito ir pasakos ryšys anot jo, yra gilus, pamatinis: „klasikinės pasakos audinyje laisvai susikryžiuoja įvairūs mitologiniai elementai. Konkretūs pėdsakai čia pat nutrūksta <...>, turi nuorodą į animizmą <...>, į totemizmą <...>, į šamanizmą“ (Ten pat). Mokslininkas įveda etnografiniam pasakų tyrimui svarbius „mitologinio kodo“, reikalingo pasakų stebuklams suprasti (Ten pat), ir „mitologinės sąmonės“ (Sauka D. 2007: 211) raktažodžius. Pirmykščio žmogaus mitologinį savęs suvokimą gamtoje ir socialiniame gyvenime Sauka priešina „sveikam protui“, kuriuo pirmykštis žmogus „vadovavosi praktinėje veikloje, kaupdamas empirines žinias. <...> Pirmykštė mitologinė fantastika gimsta ne kaip „filosofavimas“, ne kaip smalsavimas – aplinkos reiškinių aiškinimas <...>, toji fantastika pirmiausia reiškia savęs, gentinio

kolektyvo ir gamtos suvokimą glaudžioje vienovėje“ (Ten pat). Mokslininkas, tarsi apibendrindamas anksčiau minėtus Malinowskio mito, kaip šventos pasakos svarstymus bei Leacho suponuojamą teologinio mito sampratą, prieina prie išvadų, atskleidžiančių reikšmingą pasakos vietą žmonijos, kultūrų ir visuomenių raidoje – „tūkstantmetė pasakų gyvenimo istorija vis dėlto praeina kažkur šalia mito ir religijos. Užčiuopti takoskyros pradžią vargu ar įmanoma. Vienų genčių pasakojimas laikomas sakraliniu, t. y. mitu, kitoms gentims tas pats siužetas – pasaka, įdomi išmonė“ (Sauka D. 2007: 212). Sauka nurodo du pasakos virtimo *meniniu žanru* požymius: laimingą pabaigą – „iš sklandžios pabaigos, vienu gaištu išpainiojančios visus sunkumus, suprantame, kad būta tik pasakos, ne tikrovės“ (Sauka D. 2007: 213), ir pasakų sukauptą „enciklopedinį žinojimą“ – pasaka neužmena mito mįslių, ji pažeria stebuklų, kad jais naudotumės. *„Pasaka – demokratiškas, visiems prieinamas, visus sulyginantis žanras, kurio laikas yra magiškasis „dabar“* (Sauka D. 2007: 2013). Pasakos požymiai – laiminga pabaiga ir suteikiamos žinios apie pasaulį, kaip rodo etnografinio pasakų tyrimo duomenų analizė, yra lengvai atpažįstami bei pasakoms priskiriami ir kalbintų pateikėjų.

Kerbelytė, vienos iš nedaugelio pasakoms skirtų monografijų „Lietuvių tautosakos kūrinių prasmės“ autorė, pagrindusi nuostatą, kad „pasakų ir mitų sąsajos besančios kur kas sudėtingesnės“ (Korzonaitė, Šlekonytė 2005: 290), mitų ir pasakų santykio klausimą laiko aktualiu (Kerbelytė 2011: 136). Skyriuje, pavadintame „Pasakos ar mitai?“ mokslininkė teigia, kad „sakralinių kūrinių virtimas fantastiniais procesas iki šiol neatskleistas“ (Kerbelytė 2011: 136), ir analizuodama lietuvių folklorą pademonstruoja abipusį mito ir pasakos poveikį: „mitų ir pasakų sąveika vyko ne viena kryptimi: galima aptikti ir su mitais supanašėjusių pasakų, ir archajiškiems mitams analogiškų pasakų“ (Kerbelytė 2011: 143). Taikydama savo sukurtos struktūrinės semantinės analizės metodą, išskirdama ir lygindama pasakų, etiologinių ir mitologinių sakmių elementariuosius siužetus (ES), tautosakininkė pastebi, kad „daugelis jų yra giminingos semantikos, t. y. priskiriami tiems patiems ES tipams ir net tipų versijoms“ (Kerbelytė 2011: 136), tačiau „giminingos semantikos pasakų ES ir mitams artimų žanrų kūriniuose domimasi skirtingomis

žmogaus veiklos sritimis; nevienoda ir abiejų rūšių kūrinių paskirtis“ (Kerbelytė 2011: 137). Stebuklinių pasakų ES paskirtis pragmatinė – „iliustruojamos žmogaus elgesio taisyklės bendraujant su svetimaisiais ir jaunimo išmėginimų metu“ (Kerbelytė 2011: 136). Etiologinėms sakmėms, kuriose regima „kosminių objektų ir žemės bei jos požymių kūrėjų veikla, gyvūnų rūšių atstovų ir pirmųjų žmonių elgesys pasaulio kūrimo metu <...>, o personažų teisingo ir neteisingo elgesio vaizdais iliustruojamos bendravimo su pasaulio kūrėjais ar gerbtinais gamtos objektais taisyklės“ (Kerbelytė 2011: 137), tenka pažintinė paskirtis. Mitologinėms sakmėms, kur

> žmonės susiduria su mitinėmis būtybėmis ypatingu laiku (naktį, atliekant apeigas, per šventes) ir ypatingose vietose, <...> taip pat būdinga pasaulio – tik ne realaus, o mitinio – pažinimo paskirtis. Visa tai nereiškia, kad minėtos folkloro rūšys ir žanrai vieni kitų neveikė. <...> Taigi kūrinių žanrinių požymių kitimas jiems prisitaikant prie naujų gyvenimo sąlygų ne tik teoriškai įmanomas, bet ir praktiškai stebimas reiškinys (Kerbelytė 2011: 137).

Teorinio diskurso analizės rezultatus atliepia pasakų sampratos šiandienos kontekste metodologija. Pavyzdžiui, Schendos pastebėjimai, kuriais jis atsieja pasakų žanro terminą nuo senųjų tradicijų, atveria galimybes pasakos sampratos ir reikšmės analizę mūsų dienų visuomenėje atlikti atsiribojant nuo griežtų folkloristinių sąvokos apibrėžimo ir žanro reikalavimų. Socialinių pasakojimų aktų svarstymai istorinėje perspektyvoje ir kaita šiuolaikiniame pasaulyje įgalina pasakos sąvokos tyrinėjimams suteikti platesnį reikšmių spektrą – pasaką tirti kaip kultūrinės atminties ir pasaulėžiūros raišką. Į pasakojamosios prozos svarstymus patenkanti Bascomo pasakos sąvoka ir jos skiriamieji bruožai leidžia lengvai įvertinti pateikėjų naratyvuose atsiskleidžiančius jų pasakos supratimus ir patvirtinimą, kad kalbame apie tradicinius pasakojimus – pasakas. Ir nors etnografinio pasakų tyrimo dalyvių samprotavimuose kartais pasigirsta dvejonių to ar kito siužeto žanrine priklausomybe (sakmė, o gal pasaka), šiame darbe atsiremiama į Kerbelytės pastabą apie gimiringus siužetų motyvus lietuvių liaudies pasakose, mitologinėse ir etiologinėse sakmėse. Taigi pasakų reikšmę, vyraujančias nuostatas ir stereotipus,

pasakų tradicijos gyvybingumą bandoma nustatyti nesiekiant surasti formaliuosius žanro rėmus atitinkančio naratyvo, užtikrintai galimo įvardinti pasaka.

Išnagrinėti moksliniai požiūriai rodo, jog pasakos ir mito atribojimas, remiantis vien žanriniais požymiais, yra problemiškas. Skirtingi užsienio ir lietuvių autorių išskiriami kriterijai, kaip antai tikėjimo pasakojimu ar ne požymis, šiuolaikiniam žmogui atpažįstami gyvensenos bruožai, sunkumus išsprendžiantis finalas, sukauptų žinių įkūnijimas, tikslas, kuriuo pasakojimu dalijamasi – pramogai ar pranešti žinią, leidžia pasaką suvokti kaip dinamišką, su socialiniu ir kultūriniu kontekstu susijusį pasakojimą.

1.1.2 Pasaka: žodinė, rašytinė ar „internetinė“

Kita problema, į kurią svarbu atsižvelgti, siekiant sužinoti, kas laikoma pasakomis šiuolaikinėje Lietuvoje, ir norint suklasifikuoti pateikėjų minimus pasakų pavadinimus, yra pasakų formų kaitos aspektas, mokslininkų stebimas jau ne vieną šimtmetį.

Vienas esminių yra pasakų žanro žodiškumas, arba priklausomybės žodinei tradicijai, klausimas. Schenda, analizuodamas pasakų žanro komunikacinių formų kaitą (1986), vartoja *fairy tales*[7]. terminą, dar žinomą kaip *literatūrinės* (*suliteratūrintos) pasakos* Daugiausia remdamasis vokiečių kalbininkų ir etnologų Grimmų darbais, kritikuoja pasakų žanro išskirtinumą tarp legendų, istorijų ir kitų „pasakojimų kaip socialinių aktų“ (*narration as a social act*) (Schenda 1986: 76). Mokslininkas Grimmų pasakas laiko literatūrinėmis – pateikia abstrakčias nuorodas į galimus motyvų šaltinius[8] ir atvirai prisipažįsta leidžiąs sau „prarasti pagarbą „pasakos“ ir „legendos“ (*legend*) žanrams“ (Schenda 1986: 79) dėl „romantinės literatūros kūrybos chaoso“, kuomet buvo bandoma „liaudies“ pasakas pakelti į literatūrinių pasakų sritį arba karalystę“ (Ten pat). Schenda kėlė klausimą ir ieškojo

[7] Šioje analizėje nesigilinama į dar didesnę painiavą lietuviškame kontekste galintį įnešti *fairy tale* termino, kaip „stebuklinių pasakų“ (Šlekonytė 2018: 229), traktavimą.
[8] Mokslininkas rašo: „Kiekvienas „Enzyklopädie des Märchens“ sąsiuvinis iš naujo rodo, kad daugybė pasakų tipų ir motyvų buvo paimti iš Viduramžių epų ir šventųjų gyvenimų lobyno, iš Renesanso romanų ir humanistinių rinkinių, iš baroko pamokslų ir Apšvietos daktaro disertacijų, almanachų ir rinkinių“ (Schenda 1986: 79).

atsakymo, kiek pasaka šiais laikais atstovauja žodinei tradicijai, ar pasaka yra „iš tikrųjų žodinio bendravimo forma, ar spausdintos komunikacijos forma, t. y. skaitymo medžiaga? Ir kaip šie du labai skirtingi bendravimo būdai istoriškai susiję vienas su kitu?“ (Schenda 1986: 76). Jis netgi nurodo per šimtmetį pasikeitusio pasakojamojo žanro (*narrative genre*) – pasakų – požymius: tiesioginį bendravimą ir pasakotojo–klausytojo pokalbį keičia netiesioginis, per spausdintą tekstą, bendravimas:

> iki išnykimo taško sumažėja spontaniškas kalbėjimas, žodinės sintaksės modeliai, gestikuliacija ir mimika, tačiau atsiranda jas lydinčios iliustracijos, kurios gali sužadinti fantaziją. Pasakos tekstas tampa fiksuotas. <...> tačiau jis taip pat tampa prieinamas, <...> ir taip grąžinamas žmonėms – kaip buvo anksčiau – per knygas. Pasakų skaitymas (priešingai nei klausymasis) yra nebe socialinis veiksmas, o atskiro žmogaus užsiėmimas; pasakų knygų pirkimas ir dovanojimas tampa su pasakomis susijusiu socialiniu veiksmu. Kanalas, kuris kuria pasaką, yra nebe gyvas asmuo, o anoniminių autorių, redaktorių ir nežinomų leidyklų kūrimo komanda. <...> negalima keistis idėjomis <...>, užduoti klausimus pasakojimo metu ar atskleisti savo emocinius atsakymus pasakotojui (Schenda 1986: 85).

Vėlesniame, 1993 m., savo darbe „Pusiau rašytiniai ir pusiau žodiniai procesai“ (*Semiliterate and Semi-Oral Processes*), anglų kalba pasirodžiusiame tik 2007 m., sekdamas Reinharto Siegerto Europos žemesniųjų socialinių klasių neraštingumo ir žinių siekio iki XVIII a. tyrinėjimais, supažindina su etnografiniam pasakų tyrimui svarbiomis *pusiau rašytine* (*semiliterate*) ir *pusiau žodine* (*semi-oral*) pasakojimų perdavimo formomis. Anot Schendos,

> informacijos perdavimas per raštingąjį asmenį (mokyklos mokytoją, kleboną ar knygų pardavėją), kuris garsiai skaito žmonėms, kurie negalėjo skaityti patys, gali būti vadinamas pusiau rašytiniu procesu. Periodiniame leidinyje ar almanache perskaitytos medžiagos kartojimas kitiems gali būti vadinamas pusiau žodiniu procesu. <...> susitinka ir susimaišo rašytinė ir žodinė kultūra. Grupė, kuri iki tol bendraudavo tik iš lūpų į ausis, literatūrinės kultūros detales įsisavina per tuos, kurie moka skaityti (Schenda 2007: 127).

Apibendrinant galima pastebėti, kad liaudies pasakos, pasaulinėje folkloristikoje priimtinos kaip žodinės tradicijos reprezentantės, suvokime yra

savaime užprogramuotas konfliktas. Tai įgalina teigti, kad pasakos jau nuo seno buvo liminalus kultūros objektas, o naujausiu antropologiniu požiūriu, „kaip populiarus žanras egzistavo ribinėje padėtyje tarp tradicijos ir originalumo – ar jos buvo autorinės, ar ne, su vienu autoriumi, ar be jo“ (Thompson, Wojcik 2026: 151).

Rašytinės ir žodinės, autorinės kūrybos ir liaudies tradicijos susitikimas juntamas ir etnografiniame pasakų tyrime. Gal dėl to tiek daug pateikėjų, klausiami apie pasakas, kalba apie skaitymą ir dėl to atrastas pasakas, taigi pusiau rašytinę pasakų tradiciją. Tik pavieniai respondentai nurodo vieną ar kitą pasaką, kurios jie negalėję girdėti iš savo tėvų, perskaičiusių tekstą knygoje ar išklausiusių turimuose garso įrašuose. Perskaitytų garsiai, perpasakotų pasakų siužetų – *pusiau rašytinės ir pusiau žodinės* pasakų tradicijos gyvybingumas liudijamas ne kartą, ir tai atrodo natūralu, jei prisiminimai ateina iš ankstyvosios vaikystės laikotarpio, kuriame nemokantis skaityti, dar tik pažįstantis pasaulį vaikas iš tikrųjų yra ne kas kita, kaip augantis, bet dar neraštingas asmuo. Ryšys tarp ankstyvo sekamų ar pasakojamų pasakų girdėjimo ir vėlesnio vaiko didelio noro skaityti savarankiškai akcentuojamas daugumos tyrimo dalyvių. Ženkli dalis pateikėjų taip ir sako, kad kol nemokėjo skaityti, su pasakomis juos supažindino vyresnieji – dažniausia mamos, močiutės, o kai tik išmoko, ėmė labai daug skaityti patys. Ko gero, tai paaiškintina kaip sužadinto smalsumo, noro gilintis ir sužinoti daugiau pasekmė.

Etnografiniam pasakų tyrimui priimtinas Donaldo Haase’ės siūlymas *fairy tale* suvokti kaip tarpinės – žodinės ir rašytinės būsenos variantą, kilusį iš perrašytos ir publikuotos žodinės pasakų tradicijos (Haase 2008: 323). Tokiomis pasakomis laikomos prancūzo Charles’io Perrault (išskyrus pasaką „Raudonkepuraitė“), Grimmų ir kt. pasakų rinkiniai. Mokslininkas ragina neatmesti įvairių *fairy tale* vartojimo būdų ir formų bei pripažinti *žodinės-rašytinės pasakos dichotomiją,* kad galima būtų susitelkti į naujas pasakos sąvokų apibrėžimo formas (Ten pat: 324). Verta pastebėti, kad šiuolaikiniame mokslo diskurse ir fundamentaliuose leidiniuose, kaip antai „Grinvudo liaudies ir literatūrinių pasakų enciklopedijoje“ (*The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales*) (Haase 2008) vartojami abu terminai.

Pasakų žodiškumo klausimas Lietuvoje ilgą laiką laukė tyrinėtojų dėmesio. Antai Baliui jis nekilo. Įdomu, kad pirmąjį lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogą, nors retai apie tai užsimenama, jis parengė būtent spausdintų lietuviškų pasakų pagrindu: „pirmiausia sukataloginau atspaustas pasakas, viso apie 3200 variantų. Tada 1934 m. vasarą nuvykau į Vilnių ir ten Lietuvių Mokslo Draugijos Archyve <...> sukataloginau apie 4000“ (Balys 1936: x). Žodinės ar rašytinės pasakų tradicijos tema šiuolaikiniuose tautosakos tyrinėjimuose yra pripažįstama: „negalima teigti, kad pasakos vien žodinis paveldas, nes jose įžvelgiama ir nemažai rašytinės kultūros pėdsakų“ (Šlekonytė 2016: 17). Anot Šlekonytės, „rašto kultūra ne mažiau svarbi pasakų gyvavimo terpė, tik lietuvių folkloristikoje dar nepakankamai įvertinta“ (Šlekonytė 2019: 76). Šią spragą antropologiniame tyrime bent iš dalies mėginama užpildyti klausiant pateikėjų, kur įsimintiną pasaką jie girdėjo, kas ją perskaitė ar kur matė, taip mėginant atrasti, anot Schendos, ir kitas naujas pasakų komunikavimo formas.

Svarstymai apie pasaką kaip žodinį ir rašytinį paveldą rodo, kad jos fenomenas, mokslininkų akimis, šalia sakytinės formos atpažįstamas ir rašytiniais bei moderniais garso, vaizdo pavidalais, netgi konstatuojamas metaforinio pasakų išnaudojimo šiuolaikinėje pasaulio bendruomenėje, t. y. „prisitaikymo prie naujų gyvenimo sąlygų“ faktas. Todėl etnografiniame pasakų tyrime domimasi įvairiomis formomis šiandien Lietuvoje prieinama pasaka – pasakojama, skaitoma, atpažįstama filmo juostoje ar reklaminiame įraše. Skaitančiojo neturėtų stebinti ar šokiruoti pateikėjų naratyvai apie pasakas, „matytas per televizorių“, vaikų žiūrimas „per jutūbę“ (*youtube*), telefone, klausomas per radiją, o kadais – girdėtas šeštadienio vakarais ar sekmadienį, išsimaudžius ir susitvarkius, sekamas šventadienio proga močiutės „prie pečiaus“ ar tėvelio, kad užsimirštų pokario meto alkis ir nepriteklius.

Apibendrinant pasakos sąvokos ir žanro ribų problemiškumo tyrinėjimus, viena vertus, reikia atkreipti dėmesį, kad tokia analizė yra neatsiejama nuo siekio ištirti šiuolaikinio žmogaus pasakos suvokimą ir gali būti laikoma reikšmingu tolesnio tyrimo atspirties tašku. Kita vertus, tradicinės pasakos sampratos nagrinėjimuose išryškėjusi teorinių prielaidų įvairovė bei sąvokų ir žanrinių ribų

neapibrėžtumas vertintini ne vien kaip tyrimą apsunkinantys veiksniai. Priešingai, ši teorinė įtampa leidžia kvestionuoti griežtą pasakos ir mito atribojimą bei suponuoja jų tarpusavio sąsajų perspektyvą. Atsižvelgiant į tai, tyrime laikomasi nuostatos, kad mitas ir pasaka yra tarpusavyje susiję pasakojimo formų ir kultūrinių prasmių reiškiniai, todėl juos analizuojančias mokslines perspektyvas skirianti riba nėra absoliuti. Tokia prieiga sudaro prielaidas etnografinio pasakų tyrimo duomenų analizėje lanksčiau vartoti *pasakojimo* ir *naratyvo* sąvokas bei pasitelkti į mito tyrimus orientuotas teorines perspektyvas, o pasakų formų kaitą vertinti ne tik kaip tradicinės raiškos nykimą, bet ir kaip tradicijos gyvybingumo bei gebėjimo kisti ir įgyti naujas formas liudijimą.

1.2 Pasaulis, kuriame gyvename šiandien: šiuolaikinės visuomenės samprata

Tradicinės pasakos sampratos šiandienos Lietuvos visuomenėje tyrimas apima ir šiuolaikinės visuomenės koncepcijos apmąstymus. Etnografinio tyrimo dalyviai, svarstydami pasakų socialines reikšmes ir kontekstus, atkreipė dėmesį į šiandienos žmogaus gyvenseną, kuriai būdingi tokie bruožai kaip skubėjimas, stiprus informacinių technologijų ir medijų poveikis, elektroninių įrenginių naudojimas net ankstyvame amžiuje, lengvo, supaprastinto turinio pasiūla vaikams ir suaugusiesiems, atitrūkimas nuo realybės ir pan. Anot suaugusių penkių vaikų mamos, pedagogės, pasirodžiusios talentinga pasakotoja, liaudies meistrės dukros, iš mamos perėmusios jautrumą, *šiuolaikybė – tai didelių permainų ir vertybių perkainavimo metas*: „dabar viskas keičiasi, skaitmenizuojasi iki isterinio tempo, bendravime – kaip rykštė atsisuka. Vaikai, kurie skaito knygas – tampa retenybe“ (BM/1965/2023). Jauna muziejaus edukatorė *šiuolaikinį gyvenimą apibūdina kaip paženklintą nuolatiniu laiko ir motyvacijos stygiumi*: „dabar didžiausia stoka laiko ir noro. Nes dabar turim konkuruot su medija, – vaikai nenori klausyt edukacijose, vis nori pažaist su telefonais“ (PM/1995/2024). Pensinio amžiaus buvusi kino technikė, aistringa grožinės ir siaubo fantastikos skaitytoja nesusilaiko ir *šiuolaikinį žmogų lydintį informacijos perteklių traktuoja kaip prakeiksmą*: „turim *per velnią daug* informacijos <...>, nes dabar vaikai nuo lopšio su telefonu“ (BM/1956/2023). Tai

gali būti laikoma pasikeitusios tikrovės ženklais, anot edukologės Irenos Stonkuvienės, „tradicija čia suvokiama kaip atgyvena, o modernybė – kaip pažangesnis visuomenės ir kultūros raidos etapas“ (Stonkuvienė 2013: 43). Temai atskleisti globalizacijos, kultūros vartotojiškumo, gyvenimo virtualybės klausimus aptariantys teoriniai diskursai pasirinkti neatsitiktinai. Tai lėmė tyrimo eminis (*emic*) požiūris – tyrėjos įsisąmonintas analitinis modelis, t. y. žvilgsnis į pasaką kaip į seną, paveldėtą ankstesnių kartų palikimą, bet nebūtinai laikomą sustabarėjusiu, esą nekintamu reiškiniu, kaip į ilgaamžę liaudies kūrybą, tačiau egzistuojančią neatsietai nuo šiuolaikybės konteksto – dabartinių žmonių gyvensenos ir visuomenės.

1.2.1 Takios modernybės visuomenė

Šiuolaikinę visuomenę vienas iškiliausių modernios visuomenės tyrinėtojų sociologas ir filosofas Zygmuntas Baumanas (1925–2017) įvardija „takiosios modernybės epochos čiabuviais“ (Bauman Z. 2015: 42), pasaulį – milžinišku prekybos centru, kuriame šiandienė kultūra „primena vieną iš skyrių“ (Bauman Z. 2015: 25), o visuomenę – „dereguliuota, individualizuota vartotojų visuomene“ (Bauman Z. 2015: 35). Vartotojiškumas, trumpalaikio pasitenkinimo suteikimas, „klientų [kultūros vartotojų – A. S.] gundymas“, o ne liaudies švietimas ir kilninimas, anot mokslininko, yra mūsų epochos, arba „takiosios modernybės“ kultūros, skiriamasis požymis:

> Kultūros funkcija – ne tenkinti egzistuojančius poreikius, bet sukurti naujus <...>. Svarbiausias kultūros rūpestis – trukdyti savo buvusiems pavaldiniams ir auklėtiniams, dabar paverstiems klientais, jausti pasitenkinimą, ir jokiu būdu neleisti patirti visiško, tobulo ir galutinio pasitenkinimo, kuris nepaliktų vietos tolesniems, dar neišpildytiems poreikiams ir užgaidoms (Bauman Z. 2015: 26).

Pasakos, kaip pasaulio bendruomenės paveldo ir žmonijos išlikimą garantavusios patirties saugotojos, idėja, ypač plėtota Kerbelytės, D. Saukos, iki šiol žinoma ne tik mokslininkams, bet ir apklaustiems visuomenės nariams. Pasakai taip pat priskiriama gyvenimo prasmės, tiesų ir elgesio modelių, kuriuos Baumanas apibūdina „žmonių gyvensena“ – „amžinais ir universaliais žmogaus buvimo pasaulyje atributais“ (Bauman Z. 2015: 32), nešėjos vaidmuo. Tačiau modernioje,

madingoje visuomenėje gyvenimo prasmės klausimas be komercinių siekių ne tik negvildenamas, bet ir yra apeinamas. Pasak mokslininko, gyvenimas, „besisukantis aplink nuolat sprunkančios mados vaikymąsi, nesuteikia gyvenimui prasmės – nei autentiškos, nei suklastotos. <...> tiktai padeda išmesti iš galvos gyvenimo prasmės klausimą“ (Bauman Z. 2015: 41), o gyvenimui tapus egotistinių siekių visuma apmąstyti gyvenimą arba jo prasmę galimybių nelieka (Ten pat). Šios mokslininko idėjos verčia susimąstyti: ar bereikalingos XXI a. žmogui pasakos? Kokią – paraštinę, o gal svarbią – vietą jos užima šių dienų visuomenėje? Ar jos dar turi kokią nors vertę, reikšmę šiuolaikinio – madingo, savimi susirūpinusio individo, kultūros vartotojo – gyvenime? O gal gyvenimo prasmės ir pasakų verčių ieškotojai, paaiškės, yra paribio verti autsaideriai?

Filologė Aurelija Mykolaitytė, nagrinėjanti kultūrinės atminties perdavimą mūsų laikų visuomenėje trijų autorių moderniose distopijose, teigia, „kad šiuolaikinė kultūra išgyvena lūžį, tačiau virsmo rezultatai dar nėra aiškūs“ (Mykolaitytė 2020: 141). Autorė taip pat remiasi Baumano įžvalgomis ir jo pasiūlytu kultūros komercializacijos, ypač medijų terpėje (Mykolaitytė 2020: 146), pastebėjimu. Cituodama filosofą literatūros mokslų atstovė vardina mūsų visuomenės santykio su praeitimi, paveldu ir tradicijomis ypatumus:

> gyvename užmiršimo, ne įsiminimo kultūroje. <...> Istorinė amnezija sietina būtent su komforto siekiu: kultūra reikalinga tiek, kiek ji naudinga. <...> nėra jokio santykio nei su tūkstantmečiu kultūriniu paveldu, nei su ankstesnių kartų atmintimi: tradicijos laikomos pavojinga egzotika, būdinga tik laukiniams. Kultūros vaidmuo tokioje visuomenėje – kaip pasilinksminimo priemonės (Mykolaitytė 2020: 144).

Kaip išeitis šiuolaikiniam visaapimančiam vartojimui, takumui bei spaudimui siūlomas kritinis mąstymas, Mykolaitytės vadinamas praregėjimu – „tiesos paieškomis, gebėjimu savarankiškai mąstyti, nepasiduoti visuotinai priimtiems gyvenimo standartams“ (Mykolaitytė 2020: 147).

Pasakų galia formuoti kritinį mąstymą ir jų ne tik kaip pasilinksminimo priemonės suvokimas matomi šiuolaikinėse mokslinėse pasakų studijose, kurios aptariamos kitame poskyryje, ir, kaip rodo empirinė lauko tyrimo medžiaga, yra nuolat svarstomi įvairaus amžiaus pateikėjų, taip pat apčiuopiami pasakų raiškos

viešajame diskurse analizėje. Pasakos taip pat yra tarsi savotiškas pakaitalas, beveik visų amžiaus tyrimo dalyvių priešpriešinamas plačiai paplitusiam išmaniųjų įrenginių naudojimui – šiuolaikybės ženklui numeris vienas, reiškiniui, neišvengiančiam mokslinio dėmesio ir antropologijoje.

1.2.2 Ekrano laikų visuomenė

Apie technologijų galias šiuolaikinėje visuomenėje išsamiau kalba vienas žymiausių dabarties antropologų, norvegas Thomasas Hyllandas Eriksenas (1962–2024) ir pateikia šiuolaikinės visuomenės apibrėžimą, prilygindamas ją „mūsų gyvensenai“ (Eriksen 2004: 46). Autorius konstatuoja šiuolaikinę visuomenę esant šiandien gyvenančiųjų visuma arba esamojo laiko gyvenimo būdu. Mokslininkas šiuolaikinės visuomenės pradžią sieja su 1991 m. Sovietų Sąjungos suirimu ir interneto sukomercinimu (Eriksen 2004: 19–21).

Būtent informacinių technologijų įsiterpimui į visuomenių gyvenimus Eriksenas savo tyrimuose skiria didžiausią dėmesį. Analizuodamas šių dienų žmonių gyvenseną per kultūros ir visuomenės raidos prizmę, antropologas atskleidžia priklausomybės nuo technologijų, pasiekiančių žmogų 24 valandas per parą, verčiančių būti prieinamu eteryje (*online*) nuolatos, diktuojamo gyvenimo ritmo požymius. Vienas problemiškiausių klausimų mūsų civilizacijoje – žinių perdavimo krizė – „kuo greitesni ir didesni pokyčiai, tuo sudėtingiau perduoti kultūrą iš kartos į kartą“ (Eriksen 2004: 158). Anot mokslininko, taip yra todėl, kad „trukmė ir tęstinumas pralaimi, spontaniškumas ir naujovės laimi. Ar tai gerai, ar blogai, priklauso nuo turinio. Tik žmonės, neturintys vertybių arba pamirštantys apie tai pamąstyti, mano, kad naujovės yra geras dalykas bet kuriuo atveju“ (Eriksen 2004: 157).

Etnografiniam pasakų tyrimui Erikseno teorinės įžvalgos svarbios dėl keleto priežasčių. Tyrime dalyvaujantys šiuolaikinės visuomenės nariai – pateikėjai savo naratyvuose mokslininko išskiriamus svarbius šiuolaikinę visuomenę žyminčius įvykius mini. Pasakojimuose apie patirtis su pasakų tradicija nuolat vardijami informacijos amžiaus atributai – televizijos, interneto, išmaniųjų telefonų ir kitų

įrenginių įtaka kasdieniam žmogaus gyvenimui ir vienokiam ar kitokiam jo (ne)kontaktui su pasakomis. Be to, skuba ir didelis, nuolat besikeičiantis, besipildantis neatidėliotinais reikalais respondentų užimtumas daugeliu atvejų (išskyrus vyriausiąją Lietuvos kartą) stipriai koregavo lauko tyrimo eigą, atliekamų pusiau struktūruotų interviu ir pokalbių būdą. Kaip plačiau aptariama tyrimo metodologijoje, nesuradus abiem pusėms, tyrėjai ir pateikėjui, laisvo laiko susitikti, vis atsitinkant „neplanuotiems įvykiams“, pokalbiai iš fizinės sutartos erdvės ne kartą buvo perkelti į virtualią erdvę, iš tiesų nei tyrėjai, nei informantui neišeinant iš savo namų ar darbo erdvės, naudojantis nuotolinio bendravimo programėlėmis. Tai dar viena Erikseno apibūdintos šiuolaikinio globalaus pasaulio nuojautos iliustracija: „globalizacija yra ne kas kita, kaip tam tikra pagreičio forma, vedanti prie to, jog atstumai erdvėje susitraukia arba net visai išnyksta. Globalizacija perstumdo laiko ir erdvės ašis“ (Eriksen 2004: 67). „Susitraukusios erdvės“ pojūtis plačiau aptariamas tyrimo metodologijos aprašyme. Laiko neturėjimas, šeimos moterų ir vyrų buvęs ar esamas skubėjimas, greitas gyvenimo tempas arba sąmoningas savęs stabdymas, kaip rodo empirinių duomenų analizė, atsispindi pateikėjų naratyvuose apie santykį su pasakų tradicija, ryšio su savo vaikais, šeimos nariais, artimaisiais kūrimą ir palaikymą. Galiausiai, svarbiausias aspektas – mokslininko įvardijami kultūros perdavimo iš kartos į kartą suvaržymai – yra itin aktualūs pasakos, kaip kultūros reiškinio ir tradicijos, tyrinėjimams.

Praėjus dvidešimčiai metų nuo jo knygos „Akimirkos tironija: greitasis ir lėtasis laikas informacijos amžiuje“ pasirodymo, Eriksenas sugrįžta prie informacinių technologijų klausimo savo kitame darbe, pažodžiui verstiname „Programėlių planeta“ (*Appenes planet*, 2021), knygoje, Lietuvoje žinomoje kaip „Ekrano laikai“ (2023). Čia neapčiuopiamai didelis ir lemtingas vaidmuo mūsų laikų visuomenei ir žmonijai, kaip ir pirmojoje knygoje, priskiriamas technologijoms – išmaniajam telefonui, pakeitusiam pasaulį, tik permainų skubos ir grėsmės kultūrai bei visuomenei nuojauta dar didesnė.

Pateikdamas išmaniojo įrenginio šiuolaikiniam žmogui suteikiamą nemenką galimybių spektrą, nevengdamas ir savo kasdienybės praktikų, Eriksenas atskleidžia,

kokį giluminį poveikį daro aparatas: „kai mobilusis telefonas tapo įprastu daiktu, jis pakeitė kasdienio gyvenimo ritmą“ (Eriksen 2023: 33). Pasakų sekimo ar skaitymo keitimą „išmaniaisiais“ vaikų ir tėvų rankose bei gyvenimuose ne kartą konstatuoja etnografinio pasakų tyrimo dalyviai, net gimę praėjusio amžiaus pirmojoje pusėje, kai šiuolaikinė visuomenė, anot paties Erikseno sustatytų riboženklių, dar nebuvo prasidėjusi ar atsiradusi: „Pasakos, aš manau, kad visiem patinka, tiktai dabar šiuolaikiniai žmonės, jauni, jau čia tas internetas, tie išmanūs telefonai... Tai gal kažkaip tai jau nu ne taip susidomėję“ (GM/1944/2022). Pasakų *vs* išmaniųjų telefonų „dvikovą“ pastebi net mažiausi visuomenės atstovai – vaikai (skaitant pasakas „galima linksmintis, <...> o ne žiūrėti į telefoną kiekvieną sekundę gyvenimo“ (Austėja/10/2024)). Tačiau bene aktualiausia mūsų tyrimui mokslininko įžvalga apie *atgyvenas* – „tai, kad dėl technologinių transformacijų kažkas tampa atgyvena, nereiškia vien to, kad nauja technologija išstumia senąją“ (Eriksen 2023: 26–27). Ši mintis ne šiaip apie išmaniojo telefono keičiamą gyvenimo būdą, bet ir apie tiesioginį substituto šalutinį poveikį: „taip pat prarandami įgūdžiai bei potyriai, kurių neįmanoma išmatuoti“ (Eriksen 2023: 26–27). Tarsi apibendrindamas pateikėjų naratyvus, Eriksenas pastebi, kad technologijos pakeitė labai daug: „išmanusis telefonas keičia rašytinio ir sakytinio žodžio, laiko ir erdvės, teksto ir vaizdo, viešo ir privataus bendravimo santykį“ (Eriksen 2023: 17).

Apibendrintai galima teigti, kad mūsų gyvensenos, arba šiuolaikybės, ypatumų klausimas neatskiriamas nuo tikslo ištirti, ar pasaka svarbi šių dienų visuomenės gyvenimui. Mokslininko atskleistos šiuolaikinės gyvensenos problemos kviečia svarstyti, kokią vietą ir reikšmę pasaka užima šiuolaikinėje, anot Erikseno, „interneto visuomenėje“. Ypač aktualus grėsmės kultūrai aspektas, kai silpstant ar trūkinėjant žmogaus saitams su tradicija, dėl greitų ir didelių pokyčių ji neperduodama kitoms kartoms. Šios idėjos taip pat padeda atidžiau įsiklausyti į pateikėjų naratyvus, aiškinantis, ar pasakų tradicija rizikuoja būti pakeista, išmainyta, išstumta.

1.2.3 Paveiksliukų kultūra ir vaizdų visuomenė

Yra pastebėta, kad šiuolaikinėje visuomenėje žodžių vietą dažnai išstumia vaizdai. Griežtą kritiką komunikavimo kultūroje vien vaizdais yra išsakiusi pasakų tyrinėtoja Kerbelytė: „pastaraisiais dešimtmečiais vis ryškesnis darosi kultūros polinkis kalbėti ne žodžiais, o paveikslais ir kitais reginiais, rodomais per televiziją, kino filmuose, estradoje; buityje dažnai naudojamos piktogramos“ (Kerbelytė 2011: 15). Anot mokslininkės, šį reiškinį įvardijusios „paveiksliukų kultūra“, informacija, perduota paveikslu, apriboja erdvę vaizduotei ir skirtingoms interpretacijoms (čia nekalbama apie vaizduojamąjį meną), svarbiausia tampa ne tai, ką kūrinys kviečia apmąstyti, o tai, ar jis patraukia dėmesį (Kerbelytė 2011: 15). Tautosakininkė užsimena apie pavojus, galinčius visuomenę ištikti atsisakius žodžio ir rašto kultūros – „paveiksliukų kultūra“ „skatina nerimauti dėl žalos žmonių kalbai bei mąstymui“ (Kerbelytė 2011: 15). Mokslininkė šios minties neplėtoja, tačiau siūlo išeitį – naudotis visapusišku požiūriu į kultūrą: „jeigu nebus pasiekta trijų kultūros formų – žodinės, rašto ir paveikslų – darnaus sambūvio, žmogus ims prarasti gebėjimus, kuriais jis skiriasi nuo kitų gyvų būtybių: mąstymą, patirties kaupimą ir perdavimą, rišlią kalbą“ (Kerbelytė 2011: 15). Viename interviu mokslininkė priduria, kad „šita paveiksliukų kultūra nieko gero neduoda žmonių psichikai“ (Dykovienė 2012 11 24).

Istorikė Christine Rosen taip pat apmąsto tyrimui aktualų „paveiksliukų kultūros“ klausimą. Tačiau, skirtingai nuo Kerbelytės, aptariančios natūralaus pasakų sekimo, kaip žodinės tradicijos, silpimo pavojus Lietuvoje, vaizdų galią šiuolaikinėje amerikiečių visuomenėje tyrinėjusi Rosen žodinės tradicijos nykimo temos jau net neanalizuoja. Ji įžvelgia grėsmę spausdintiniam žodžiui ir kultūros plačiaja prasme suvokimui: „jei iš tiesų iš spausdinto žodžio eros pereiname į erą, kurioje dominuoja vaizdas, kokį poveikį tai turės kultūrai apskritai ir jos institucijoms?“ (Rosen 2005: 29). Istorikė taip pat įspėja, kad komunikavimas vaizdais gali turėti reikšmingų pasekmių mūsų gebėjimui bendrauti, suvokti ir kritiškai įvertinti gaunamą informaciją; be to, tai gali apsunkinti kultūros, žinių ir vertybių perdavimą iš kartos į kartą (Rosen 2005: 30).

Etnografinio pasakų lauko tyrimo dalyviai, klausinėjami apie pasakas, ne kartą leidžia pajusti, kaip stipriai jų patirtys su pasakomis yra paveiktos aptariamų šiuolaikinės visuomenės gyvensenos ypatumų – greičio, technologijų, vaizdų. Jų pasakos samprata – plati, susipina vaikystėje girdėti pasakų tekstai, kyla iš atminties pasakų ar kitos vaikų literatūros knygų viršelių vaizdiniai, atsimenamos iliustracijos, siužetai per televiziją matytų „filmukų“, „per televizorių“ ar „per internetą“ žiūrėtų ekranizuotų pasakų. Ir seno amžiaus pateikėjai, kai televizoriaus jų vaikystėje net nebuvo, ir jauno, kai ne tik televizija, bet ir vaizdo įrašų transliavimo, žaidimų, bendravimo ir kitos interneto platformos jiems yra savaime suprantamas dalykas, telpantis išmaniajame telefone, pasiekiamas beveik visuose pasaulio kraštuose, priima tai vienodai natūraliai, kaip pasakų formos įvairovę. Tuo tarpu Rosen, kaip ir Kerbelytė, vaizdo pasakojimus laiko ribojančiais žmogaus vaizduotę (Rosen 2005: 37). Autorė supažindina su kognityvinės psichologijos atstovo Stevenso Mosto atliktu tyrimu, atskleidžiančiu, kad „grafiniai vaizdai gali mus „apakinti“ sutrikdę smegenis net penktadaliui sekundės. <...> Smegenų mechanizmai, padedantys mums atkreipti dėmesį į daiktus, dėl provokuojančio vaizdo tampa suvaržyti ir negali reaguoti į kitus dirgiklius“ (Rosen 2005: 41). Kitaip tariant, sutelkus žvilgsnį į vaizdą, dėmesio nebelieka niekam kitam. Tai patvirtina etnografinio pasakų tyrimo dalyvių – mažų vaikų mamų, mokyklos socialinės pedagogės, pačių vaikų – liudijimai.

Antropologė Suzana Jovičić pateikia iliustratyvų pavyzdį apie besaikį vaizdų transliacijos vaidmenį šiuolaikinio žmogaus gyvenime ir mažėjantį polinkį gilintis, mąstyti, vertinti. 2018–2019 m. stebėdama Vienos jaunimo klubus, ji atliko etnografinį tyrimą, kuriuo nagrinėjo skaitmeninių medijų naudojimą ir skrolinimą *(scrolling)*, kaip beprasmes praktikas (2021). Autorė aprašo sceną, kai jaunuolis palaiko draugo, grojančio gitara, įrašą socialiniame tinkle, jo net neišklausęs, o paklaustas, ar gerai šis groja, negalėjo atsakyti, nes nežino – svarbiausia instagrame „skatinti“ draugus *(on Insta you got to push your friends*) (Jovičić 2021: 503). Tarsi apibendrindama anksčiau analizuotas idėjas dominuojančių vaizdų kultūroje, Jovičić nurodo, kad nuolatinis skrolinimas nėra tik priklausomybės ar laiko švaistymo

klausimas, – tai ir sąmoningai skatinamas reiškinys – socialinių tinklų dizainas kuriamas taip, kad pritrauktų dėmesį, mažintų pastangų dėjimą ir sudarytų galimybes turinį vartoti be pertraukos (Jovičić 2021: 498).

Aptarti mokslininkų samprotavimai leidžia išskirti keletą apibendrinančių įžvalgų, visų pirma, jų įvardijamas šiuolaikinei visuomenei kylančias problemas: susilpnėjusią kultūros funkciją šviesti ir kilninti, žinių perdavimo krizę, vis mažesnį žmonių įsitraukimą į betarpišką bendravimą, savarankišką kritinį mąstymą ir reflektuotą reiškinių vertinimą. Šie požymiai mokslininkų laikomi pavojingais kultūros išlaikymui ir jos perdavimo kitoms kartoms užtikrinimui. Todėl esminis išlieka klausimas, kas nutinka kultūrai netenkant šios funkcijos ir kas tokiu atveju galėtų perimti žmonijos sukauptos patirties, išbandytų ir laiko patikrintų žinių, t. y. kultūros paveldo perdavimo funkciją. Verta analizuoti, ar pasaka atitinka tokio socialinio instituto, anot Robino George'o Colingwoodo, ar socialinio agento, anot antropologo Alfredo Gello (1945–1997) (1998), vaizdinį. Šiuo tikslu svarbu išsiaiškinti, kokios funkcijos, įvardijamos antropologų ir pasakai priskiriamos šiuolaikinių tyrinėtojų, rodytų jos potencialą įkūnyti tokią svarbią kultūrai ir visuomenei reikšmę. Atsakyti į šį klausimą padeda naujausių pasakų tyrimų diskurso analizė.

1.3 Šiuolaikinių požiūrių į pasaką įvairovė mokslo pasaulyje

Anot Bascomo, antropologinė folkloro analizė gali būti nukreipta į socialinį kontekstą, folkloro santykį su kultūra (kultūrinis kontekstas) ir folkloro funkcijas (Bascom 1954: 333). Šiame poskyryje, pasinaudojant mokslininko suformuluotais folkloro funkcijų apibūdinimais, siekiama išsiaiškinti, kokia reikšmė pasakose atrandama žvelgiant iš kitų mokslo sričių perspektyvų. Kitaip tariant, nagrinėjama, kaip tai, „ką folkloras daro" (Bascom 1954: 342), atsispindi šiandienos tarpdalykiniuose požiūriuose į pasaką.

Folkloras, anot Bascomo, veikia kaip: 1) pramoga – kūrybinės vaizduotės plėtotė, galimybė atsiriboti nuo realybės ir socialinių bei biologinių suvaržymų; 2) kultūros patvirtinimas – legitimuoja visuomenės normas, ritualus, institucijas,

pateikia praktines taisykles žmogui vadovautis; 3) švietimas – žinių santrauka, švietimo sistema, kodifikuoti įsitikinimai ir dogmos; 4) socialinė kontrolė – palaiko atitiktį priimtiems elgesio modeliams, patvirtina ar pateisina institucijas, įsitikinimus ir požiūrį, daro socialinį spaudimą (Bascom 1954: 343–346).

Bene daugiausia šiuolaikinių užsienio studijų esti edukologijos srityje, taigi susijusių su Bascomo nurodyta ***švietimo*** funkcija. Kaip taikliai pažymima,

> sąrašas pasaulyje parašytų knygų, straipsnių ir tyrimų, susijusių su liaudies pasakų panaudojimu, ypač jaunesnių vaikų, ugdymui, yra tikrai ilgas ir egzistuoja daugiau nei šimtmetį. Liaudies pasakos prisideda prie vaikų pažintinio ir emocinio vystymosi ir yra labai veiksmingos kaip mokomoji medžiaga, nes jose mokymas ir mokymasis derinamas su atsipalaidavimu ir pramoga (Magos et al. 2012: 92).

Atsiremiant į liaudies pasakas, renkamasi mokyti įvairiausių disciplinų ir formuoti ugdytinių požiūrius. Pavyzdžiui, manoma, kad pasakos tinkamos supažindinti su filosofijos dalyku, „paskatinti diskusiją klasėje ir taip sukurti „tyrinėjančią bendruomenę“, neskaitant klasikinių tekstų“ (Bobro 2006: 82). Liaudies pasakos, anot Bobro, yra etnografiškesnės ir pasižymi penkiais kriterijais: švietimo funkcija, įvairove, kilimu iš žmonių bendruomenės ar buvimu jos kultūros išraiška, reikšmės dviprasmiškumu, gebėjimu dominti ir pasakotoją, ir klausytoją (Bobro 2006: 82–86). Anot Bobro, pasakos yra puiki priemonė mokyti filosofijos:

> pasitelkus laiko patikrintą folklorą, tai galima padaryti be didelių išmonių, o vaikams pateikti malonių, įkvepiančių ir dažnai turtingų prasmių istorijų. Daugeliui liaudies pasakos – tai bandymas išgryninti išmintį, apibendrinimas idėjų ir įžvalgų, kurios laikui bėgant išliko aktualios. Be to, tyrinėdami skirtingų kultūrų idėjas, vaikai susipažįsta su tradicijų įvairove (Bobro 2006: 87).

Pasakos švietimo srityje laikomos tinkama priemone spręsti kitoniškumo sukeliamoms problemoms – stereotipizavimui, diskriminacijai ir konfliktams tarpkultūrinėje mokymosi erdvėje (Magos 2009). Vėliau graikų edukologas tiria 7–9 metų vaikus ir prieina prie tų pačių išvadų, kad stereotipai pasakose nėra priežastis nesinaudoti jomis ugdymo procese, „priešingai, pasitelkus tinkamus ugdymo veiksmus, pedagoginę vertę ir pasakojimo džiaugsmą, galima suderinti kovą su

diskriminacija ir stereotipais, empatijos ugdymą ir platesnį tarpkultūrinį bendradarbiavimą“ (Magos 2012: 206).

Aptartas tyrimas taip pat patvirtina ir šio darbo autorės darbinėje veikloje patirtus asmeninius įspūdžius apie pasakų daromą poveikį, apie konfliktuojančių bendraklasių bendradarbiavimą, gebėjimą į santykius pažvelgti kitu, pasakų ir edukatoriaus siūlomu priimtinesniu būdu ir pan. Pavyzdžiui, susipažinus su pasakos tekstu siūlomos aktyvios veiklos, kurios atskleidžia tam tikras problemas ir pateikia galimybę naujai įvertinti situaciją.

Vienos skaitomiausių šiuolaikinių mokslinių studijų[9] „Mūsų pasakos ir kitų tautų pasakos: skirtingų kultūrų liaudies pasakojimų interpretavimas kaip pedagoginė priemonė“ (*Our Folktales and the Stories of Others: Interpreting Folk Narratives from Different Cultures as a Pedagogical Tool*) autorius teigia, kad skirtingų kultūrų liaudies pasakojimų interpretavimas gali padėti vaikams ugdyti atvirą mąstymą (*open mind*), mažinti išankstinius kultūrinius nusistatymus ir geriau suprasti šiuolaikinį pasaulį, kuriame senosios istorijos nuolat perpasakojamos ir pritaikomos naujiems kontekstams (Gómez 2016: 23–24). Anot Gómezo, „taip žmonės išmoksta mąstyti, jausti ir elgtis konkrečioje sociokultūrinėje aplinkoje“ (Gómez 2016: 4).

Pasakos yra populiari priemonė mokant kalbos – tiek gimtosios, tiek ir užsienio (Kaliambou 2019). Pastebėtina, kad neretai tokie mokymai jungia ne tik švietimo, bet ir, anot Bascomo, tam tikrų kultūros normų įtvirtinimą (Bascom 1954: 344). Tiriant, kokį indėlį pasakos pedagogikoje gali vaidinti apskritai, pagrindžiama nuostata, kad kruopščiai parinktos pasakos atlieka svarbų vaidmenį ugdant vaikų individualumą ir socialumą, todėl gali tapti svarbiu vaikų ugdymo veiksniu, užtikrinančiu ne tik sėkmingą žinių įgijimą, bet ir sėkmę mokantis (Karabayir 2016: 25). Kitame tyrime nagrinėjamas pasakų, kaip etninės kultūros saugotojų, vaidmuo, aiškinantis jų, kaip edukacinės priemonės, panaudojimo galimybes klasėje siekiant geresnio mokymosi, interaktyvesnio ir tikslingesnio mokinių dalyvavimo ugdymo

[9] Academia.edu duomenimis, 1364 kartus peržiūrėtas darbas yra tarp 5 proc. labiausiai skaitomų darbų (Academia.edu 2025 01 14).

procese ir analizuojant klausimą, kaip pasakų knygos gali pagerinti kalbos mokymąsi, turtinti žodyną, skiepyti kilnias vertybes, prisidėti prie bendruomenės tradicijų išsaugojimo (Dikul, Kiting 2019: 5521).

Verta atkreipti dėmesį, kad pasakų švietimo funkcijos tyrinėjimų daug globaliųjų Pietų šalyse. Gali kilti klausimas, kodėl tiek nemažai mokslininkų čia domisi pasakų tema ir kodėl ypač matoma darbų gausa pedagogikos srityje. Atsakymą pateikia Kamerūno mokslininkai, paaiškinę, kad pasakos yra ne tik gera priemonė kognityvinių gebėjimų ir vertybinės sistemos lavinimui, bet ir ypač tinkama prigimtinė pedagogika (*indigenous pedagogic*) šalyse, kuriose užtikrinti valstybinį ugdymo tinklą yra sunku (Wiysahnyuy, Valentine 2023). Kaip anksčiau pastebėjo Bascomas, mokymas per folklorą ypač būdingas (tačiau ne tik) neraštingomis laikytose visuomenėse – „folklore įkūnyta informacija <...>, kiek ji laikoma istoriškai teisinga, tiek jos mokymas laikomas svarbiu, taip pat tiek, kiek ji atspindi kultūrą“ (Bascom 1954: 354). Tai paaiškina, kodėl net peržengus XXI a. minimuose Rytų ir Pietų Azijos regionuose edukologijos mokslo krypties pasakų tyrimais siekiama išspręsti konkrečias švietimo sistemos ir vaikų ugdymo problemas. Antai aiškinamasi, kaip nacionalinėje švietimo programoje įtrauktą mokinių charakterio formavimo uždavinį galima būtų įgyvendinti pasitelkus pasakas, kaip jas panaudoti mokant anglų kaip antros kalbos, taip pat kaip matant pasakų potencialą mokymąsi ir charakterio ugdymą paversti įdomia veikla ir maloniu, veiksmingu procesu be pamokslavimų (Murtiana 2011).

Kaip ir minėto tyrimo atveju, minimose globaliųjų Pietų edukologijos srities pasakų studijose mokslininkai neapsiriboja vien mokymo pasakomis galimybių tyrimu. Tyrėjai intuityviai atsigręžia ir į kitą – pramoginę folkloro funkciją, kuri plėsdama vaizduotę sudaro sąlygas atsiriboti nuo socialinių ir biologinių suvaržymų (Bascom 1954: 343). Šią funkciją interpretuojant ir kaip galimybę lanksčiau suvokti save, taip prisidedant prie asmens psichologinių poreikių tenkinimo, tiriamas teigiamas pasakų poveikis mokinių charakterio vystymui ir tapatybės formavimuisi (Kusmana, Jaja 2019: 229), net ir globalių klausimų – rasizmo, ekologinės pusiausvyros, jautrumo ribotiems ištekliams (Tiwari, Kour 2018: 68) – sprendimui.

Manoma, kad pasakose patiriama galimybė susidurti su kitokiais žmonėmis, pasaulėžiūromis ir praktikomis leidžia peržengti iš anksto susikurtas socialines ir kultūrines ribas bei vienyti žmones (Ten pat). Analizuojama, ar pasakų, vaizdingų ir patrauklių kūrinių, įtraukimas į pradinių klasių mokymo programą galėtų pagerinti vaikų skaitymo įpročius ir įgūdžius ir ar vietos išmintį (*local wisdom*) taikant mokymo tikslams galima pasiekti ne tik didesnio vaikų ir mokytojų susidomėjimo savo kraštu, bet ir tinkamesnio asmenybės formavimosi (Kartikasari, Tryanasari 2020: 112–113).

Rytų Europoje folkloro panaudojimas pedagogikoje, arba etnopedagogikos privalumai, taip pat tiriami (Fakhrutdinova et al. 2020; Komarova 2021: 205).

Praktiškai tyrinėjant pasakų funkcionalumą ugdymo procese, kritikuojamas formaliame ugdymo turinyje integruotas pasakų pateikimo būdas, kuris riboja vaikų įsitraukimą, nes atsisakoma aukštesnio lygio mąstymo klausimų, neskatinamas problemų sprendimas, kūrybiškas mąstymas, vertinimas (Kaliszewska-Henczel 2024: 350–351). Mokslininkė, edukacinio užsiėmimo metu sekusi vaikams pasaką ir stebėjusi jų žvilgsnius bei emocijas, ištyrė, kad 6–9 metų vaikų svarstymai pasakos tema išeina už vadovėlių autorių instrukcijų ribų. Atsakymai, įkvėpti vaikų patirčių, ankstesnių girdėtų pasakų ir net pasaulio aktualijų, edukologę įtikina, kad atnaujintas pasakų įtraukimas į ankstyvojo ugdymo procesą gali priartinti žmogų prie tikro buvimo (*an invitation to a human coming into presence*) (Kaliszewska-Henczel 2024: 362). Mokslininkės atradimai atitinka šio disertacijos tyrimo autorės asmenines įžvalgas iš pačios vedamų kultūrinės edukacijos veiklų, kad tradicinės pasakos XXI a. 3-iojo dešimtmečio įvairaus amžiaus Lietuvos vaikams yra patrauklios. Tai taip pat skatina suformuluoti rekomendacinius pasiūlymus lietuvių tradicinių pasakų lobyno saugotojams, kaip vertingą pasakų medžiagą aktualizuoti patraukliai ir naujai.

Bascomo išskirta folkloro funkcija ***palaikyti kultūros normas*** domina šiuolaikinius psichologus, tyrusius, kaip Arkties medžiotojų-rinkėjų grupės galėjo dalintis socialine patirtimi, – autoriai, remdamiesi populiacijos genetika, tyrė 18-os medžiotojų-rinkėjų grupių, išsidėsčiusių per 6000 km Sibire, Aliaskoje, Kanadoje ir

Grenlandijoje, kultūrinį perdavimą (*cultural transmission*) liaudies pasakų aprašuose (Ross, Atkinson 2015: 47). Pažymima, kad pasakos gali atskleisti kultūros specifiką ir padėti suvokti bendrą jos dalyvių psichologijos modelį:

> liaudies pasakas galime laikyti „projekcine sistema“, psichologiniu atitinkamos visuomenės konstruktu. Šios projekcinės sistemos turi psichologinę reikšmę individams ir visuomenei, o jų turinys priklauso nuo to, ko žmonėms reikia, t. y. jomis vadovaujamasi pagal visuomenės lūkesčius ir taikomi stereotipiniai asmenų pritapimo konkrečioje kultūroje metodai (Bhattacharya, Karmakar 2021: 3).

Pasakų naratyvus pasitelkus ekonominio elgesio tyrimams, atskleidžiamas socializacijos proceso ir konkrečių pasakų, kaip pagrindinio kanalo, perduodančio kartoms socialines normas ir ekonominės elgsenos būdus, svarba (Asanov et al. 2020: 15). Etnografiniam pasakų tyrimui ypač aktualus mokslininkų pasakojimų (*narratives*), liaudies pasakų (*folktales*) ir istorijų (*stories*) terminų tapatinimas. Teigiama mintis, kad šių laikų visuomenė pasakas galėtų suvokti kaip būdą užmegzti ryšį su savo kultūra, susipažinti su kitais pasauliais ir mažinti rasinį susiskaldymą (Kabrajee, Mehta 2022: 358).

Anot Bascomo, folkloras, kaip ***socialinės kontrolės*** priemonė, palaiko atitiktį priimtiniems elgesio modeliams – ne tik „patvirtina ar pateisina institucijas, įsitikinimus ir požiūrius, bet ir daro socialinį spaudimą (Bascom 1954: 346). Tačiau svarbiausias aspektas, skiriantis šią folkloro funkciją nuo švietimo, yra jos tęstinumas visą suaugusiojo gyvenimą ir protėvių perduotos patirties, kaip savikontrolės ir kitų elgesio norminimo instrumento, pripažinimas (Ten pat). Įdomu, kad ir po pusės amžiaus nuo išsakymo šios idėjos išlieka aktualios, net ir stipriai pasikeitus žmogaus gyvensenai šiuolaikinėje visuomenėje. Pavyzdžiui, tirdama autorines pasakas, įvardijamas šiandien perpasakojamomis tradicinėmis pasakomis, esančias paveikslėlių knygelėse, skirtose vaikams, Janelle Mathis aiškinasi, kokį suvokimą perteikia tos istorijos apie vaiko galią ir bejėgiškumą, kitoniškumą, kolonizuotųjų kultūrinės tapatybės praradimą, savęs suvokimą, stereotipus ir archetipus (Mathis 2019: 17–20). Tyrimas patvirtina dar tebesamą liaudies pasakų gyvybingumą, poveikį asmens ir bendruomenės vystymuisi, kas buvo svarbu visais laikais ir visose kultūrose: „tradicinės literatūros formos ir toliau imasi spręsti šių

dienų problemas ir padeda <...> įprasminti mus supančius įvykius, <...> iliustruoja, kaip sujungti praeitį ir dabartį, siekiant harmoningų santykių“ (Mathis 2019: 25).

Pasakų ***pramoginės funkcijos*** tyrinėjimai išryškina ypač stiprų kontrastą tarp lokalių ir pasaulinių pasakų studijų, tyrimo objektu renkantis „perpasakojamas“, „perrašomas“ pasakas, arba veikiau tradicinių pasakų atgarsius (literatūros tyrinėtoja Katarina Labudova vartoja „pasakų ir mitų *polifoninio rezonanso*“ (Labudova 2019) sąvoką), vėl aktualizuojamus vaidmenų ar kompiuterinių žaidimų pavidalu. Pavyzdžiui, siekiant nustatyti, kaip pasakos atliepia šiuolaikinės auditorijos pasaulėžiūrą, analizuojami vaidmenų žaidimai (*Role Playing Games*), o ypač populiaraus stalo žaidimo, sukurto XX a. 8-jame dešimtmetyje JAV, dabar virtusio ir kompiuteriniu, *Dungeons and Dragons* (Amerson, Gygax, 1978), atvejis kaip dar viena pasakų pasakojimo forma (Papadopoulou 2014). Keliama mintis, kad tokiu būdu pasaka atiduodama ten, iš kur ji atkeliavo, „galima sakyti, kad vaidmenų žaidimai grąžina visuomenei dalį galios, kuri buvo pasisavinta, kai pasaka tapo literatūrine tradicija“ (Papadopoulou 2014: 108). Tokie tyrimai pasaulio kontekste nekelia nuostabos ir aktualizuoja Schendos dar praėjusio šimtmečio pabaigoje įvardintą pasakų, kaip žodinės tradicijos, problemą ir visuomenės poreikį atliepiančias naujas pasakų komunikavimo formas.

Ir naujausiuose tyrimuose ieškoma atsakymo, kaip pasakos įdarbinamos vaizdo žaidimuose. Nustatoma, kad „yra trys pagrindiniai pasakų vaizdavimo vaizdo žaidimuose būdai: tai tiesioginės klasikinių pasakų adaptacijos, tos, kurios yra dalis transmedijų franšizių, tokių kaip „Disney“, ir tos, kurios naudoja pasakų struktūras ir tropus, kad sukurtų kažką originalaus“ (Boussejra 2024: 6). Pasakos taip pat pasitelkiamos vertybių kaitos tyrimams per pasirinkimus internetiniuose žaidimuose (bendras istorijų rašymas (*collaborative writing*) ir interaktyvus istorijų pasakojimas kortų žaidime). Tai daroma dėl pasakų ypatumo suteikti kontekstą, „kuriame skaitytojas gali patirti pasirinkimo tarp vertybių dvilypumo iššūkį, kai pirmenybę rinktis gali įtakoti konkreti pasakojime siūloma situacija“ (Aristodemou et al. 2023: 1). Tyrėjų nuomone, studija ne tik skatina skirtingų ir net prieštaringų požiūrių atsiradimą, bet ir pasižymi tuo, kad priartina „internetinę auditoriją prie tautosakos,

<...> išryškina vertybes, kaip dialogo, vykstančio tarp skirtingų asmeninių požiūrių apie tai, kaip naratyvas galėtų vystytis, centrą, <...> skatina vartotojus vystyti ir dalintis istorijomis, sukurtomis literatūrinio paveldo pagrindu“ (Aristodemou et al. 2023: 4). Išreiškiama nuostata, kad tradicinę kultūrą paprastai naikinančiais laikomi internetas ir globalizacija pasakų suvokimui yra ne grėsmė, o galimybė dėl atsivėrusių galimybių skaitytojams reaguoti naujosiose medijose, pasakos tampa daugialypės, užimančios daugiau pozicijų dėl savo socialinės paskirties, poveikio ir to, kam jos kalba“ (Chang, Ding-Bang 2022: 108). Atkreiptinas dėmesys, kad tokie skaitmeninės pasakų komunikavimo formos tyrimai ir atradimai ypač sustiprina pasakų raiškos viešajame diskurse analizės poreikį šiuolaikinėje Lietuvoje.

Medikų ir lingvistų siekis nustatyti, kaip žmonės vertina pasakų poveikį sveikam vaikų vystymuisi (Tsitsani et al. 2011), galima teigti, apima įvairius pasakų aspektus, atitinkančius visas Bascomo nustatytas folkloro funkcijas – pramoginę, šviečiamąją, kultūros įtvirtinimo ir socialinės kontrolės. Remdamiesi daugiausia psichologine ir psichoterapine teorine prieiga, autoriai ištyrė, kad istorijų pasakojimo (*storrytelling*) vaidmuo vaikų gyvenime yra esminis – „šiuolaikiniai vaikai turi gauti savo pasakų dalį, kad galėtų pradėti „savęs atradimo“ kelionę“ (Tsitsani et al. 2011: 271). Studijos išvadose autoriai neapsiriboja einamuoju momentu, bet atradimus apie pasakų ir pasakojimo poveikį orientuoja į augančių vaikų – ateities visuomenės elgesį ir gyvenseną: „pagrindinės universalios vertybės ir principai, tokie kaip drąsa, narsumas, sąžiningumas ir nuoširdumas, per pasakojimą gali rasti saugų kelią į vaikų sielas, taip paveikdami jų būsimą elgesį ir gyvenimo būdą“ (Tsitsani et al. 2011: 271).

Baigiant naujausių tarpdalykinių pasakų studijų analizę, dera atkreipti dėmesį į jų siunčiamą svarbią žinią: pasaka šiuolaikinio pasaulio bendruomenėje įvairiomis formomis ne tik gyvuoja, bet ir yra laikoma vertingu tyrimo objektu. Lokaliame kontekste neįprastų tyrimo objektų analizė pasitelkiant pasakas papildo žinias ne tik apie pasakos būklę, bet ir apie šių dienų globaliame pasaulyje gyvenantį žmogų, jo rūpesčius ir gyvenseną. Atskleistas pasakų potencialas mokyti, norminti visuomenę, perduoti ir įtvirtinti kultūros vertybes ir tradicijas maloniu,

pasitenkinimą teikiančiu būdu, leidžiančiu pailsėti nuo tikrovės suvaržymų, patvirtina pasakos sampratos platumą ir jos, kaip reiškinio, daugiasluoksniškumą.

Apibendrinant teorinį pasakų ir gyvenamojo laikmečio, t. y. XXI a. visuomenės ypatumų diskursą, dera pripažinti, kad mito ir pasakos santykis nėra griežtai apibrėžiamas vienu universaliu žanro kriterijumi, nes šie pasakojimai yra semantiškai gimininginga, tarpusavyje sąveikaujantys ir gebantys prisitaikyti prie kintančio socialinio bei kultūrinio konteksto. Todėl pasaka neturėtų būti suvokiama tik kaip statiškas literatūrinis žanras – ji aktuali ir kaip socialinis bei kultūrinis reiškinys, atskleidžiantis žmogaus mąstyseną, pasaulėžiūrą, gyvenseną ir santykį su jį supančia tikrove. Reikšmingas tampa ne tik pats pasakojimo turinys ar jo formalieji požymiai, bet ir konkretus pasakojimo kontekstas, pasakotojo santykis su pasakojama medžiaga bei individualus jos suvokimas. Toks požiūris sudaro prielaidas analizuoti individualų pateikėjo santykį su pasakojama medžiaga. Pasakos svarbą šių dienų visuomenėje aktualizuojantys naujausi tarpdalykiniai tyrimai mokslo pasaulyje patvirtina dar praėjusio šimtmečio viduryje įvardintas folkloro veikimo kryptis ir būdus individui ir žmonių visuomenėms. Analizė parodė, kad dažniausiai pasaka atrandama funkcionuojanti net keliomis kryptimis – visapusiškai mokant, atpalaiduojant, ilsinant, drąsinant fantazuoti, ugdant asmenybę ir derinant individo elgesį su priimtinomis bendruomenės kultūros formomis, jungiant praeities patirtis su dabarties poreikiais, o tai rodo ją esant įvairias žmogaus gyvenimo sritis siekiančiu socialiniu ir kultūriniu reiškiniu. Ar panašiai pasaka suvokiama ir Lietuvos visuomenėje, aiškinamasi tolesniuose skyriuose analizuojant empirinius tyrimo duomenis.

2. PASAKA KAIP ETNOGRAFINIO TYRIMO OBJEKTAS: METODOLOGIJOS APIBRĖŽTYS

Patrauklusis etnografijos aspektas – atskleisti kultūros, visuomenės ypatybes per žmonių mąstymą ir suvokimą. (Savoniakaitė 2011: 87)

Šioje dalyje pateikiamas nuoseklus vaizdas, kaip buvo konstruojamas etnografinis pasakų tyrimas ir kokia logika vadovautasi, kad tyrinėjant respondentų nusakomas pasakų sampratas ir reikšmes bei pasakų viešąjį diskursą būtų galima suprasti žmonių mąstymo bei veikimo būdus, per kuriuos atsiskleistų pasakos, kaip kultūros reiškinio dabartyje, suvokimas.

Anot vieno iš antropologijos mokslo teorijos kūrėjų Alano Barnardo, „etnografija – tai tiesiogine prasme rašymo apie žmones praktika. Dažnai tai suprantama kaip mūsų būdas suvokti kitų žmonių mąstymo būdus <...>“ (Barnard 2004: 4). Jam pritaria antropologė Vida Savoniakaitė, teigdama, kad „patrauklusis etnografijos aspektas – atskleisti kultūros, visuomenės ypatybes per žmonių mąstymą ir suvokimą“ (Savoniakaitė 2011: 87). Todėl etnografijoje, kurią Cliffordas Geertzas dar vadina galingu moksliniu ir literatūriniu žanru (Geertz 2006: 51), o antropologė Neringa Klumbytė – „kūryba, kurią varžo tam tikri mokslinės etnografijos susitarimai“ (Klumbytė 1999: 97), svarbu parodyti ne tik tyrimo rezultatus, bet ir mokslo kūrybinį procesą, kuriuo buvo jų siekiama.

Šiuolaikinėje antropologijoje ieškoma, kokiais tyrimo metodais geriausia atliepti tiriamas problemas. Antropologai siekia sukurti discipliną, kuri būtų „geriau pritaikyta atsakyti į neatidėliotinus visuomenės poreikius“ (Negrón et al. 2024: 458). Vienas iš pagrindinių būdų ištirti reiškinį iš esmės, yra tinkamas metodų parinkimas ir jų rinkinio naudojimas: „du istoriniai požiūriai į etnografiją lieka dominuojantys: gilus įsitraukimas (*deep hanging out*) ir mišrių metodų rinkinys“ (Snodgrass et al. 2024: 20); „konkrečių metodų pasirinkimas, žinoma, priklauso nuo tyrimo klausimų. Turėti metodų rinkinį (*methods toolkit*) reiškia turėti pasirinkimo galimybes, kad būtų galima spręsti įvairius tyrimo poreikius ir problemas“ (Negrón et al. 2024: 463).

Anot antropologų, prielaida, „jog tyrėjas turėtų būti toks neutralus, kad neturėtų jokios įtakos susitikimui, <...> akivaizdžiai neįmanoma antropologiniuose lauko tyrimuose“ (Okely 2012: 14). Etnografinio pasakų tyrimo autorės asmeninė ir darbinė patirtys, t. y. savo vaikų auginimas bei edukacinės ugdymo pasakomis veiklos, vykdytos iki tyrimo pradžios ir einamuoju laiku, suteikia unikalią galimybę įvairiausius reiškinio aspektus stebėti iš vidaus ir tyrinėti iš išorės. Galima teigti, kad kultūrinės pasakų patirties prasmė tiriama per asmeniškai ir profesionaliai išgyvenamą santykį su pasaka.

Teoriniu metodologiniu požiūriu taip pat svarbi etnologės Auksuolės Čepaitienės mintis apie socialinės, kultūrinės antropologijos ir etnologijos mokslų turtingumą, įvairumą ir sudėtingumą (Čepaitienė 2010: 170). Šiandieninės pasakos suvokimai ir svarba – pasakų sekimo / pasakojimo prasmės, kontekstų (žinios apie pasakas, pasakojimo patirtys ir kt.) bei reikšmės, taigi ir tradicijos plačiąja prasme tyrinėjimai vykdomi daugiabriauniškai. O tai sietina su Vyčio Čiubrinsko įžvalgomis, perfrazuojant laiko ir laikiškumo antropologo Davido Suttono tradicijos sampratos apmąstymus socialinės ir kultūrinės kaitos kontekste: „ji nuolat persvarstoma atsirenkant jos vaidmenis ir turinius, t. y. selektyviai panaudojama, o tai akivaizdžiai byloja, kad ji veikia kaip „egzistencinės atminties“ išteklius“ (Čiubrinskas 2010: 14). Todėl kompleksinis kokybinių metodų panaudojimas leidžia atrasti pasakos vietos, t. y. vaidmens ir turinio šiuolaikinėje visuomenėje, visuminį vaizdą ir galbūt išsiaiškinti, kokias vertes ar „egzistencinės atminties“ išteklius ji apima.

Etnografinis tyrimas, kaip teigia Čepaitienė, yra lauko tyrimas, kuris „apima pasiruošimą jam, patį tyrimą, medžiagos analizavimą jo metu ir ataskaitą po jo“ (Čepaitienė 2013: 28). Dar 1926 m. Malinowskis rašė, kad „lengviau užrašyti pasaką, nei stebėti išsklaidytus sudėtingus būdus, kuriais ji įsilieja į gyvenimą, arba tirti jos didžiulę socialinę ir kultūrinę tikrovę, į kurią ji įsilieja“ (Malinowski 1926: 45). Todėl taip pat, kaip ir surinkti tyrimo duomenis, svarbu nuosekliai aprašyti, kaip, kodėl ir iš ko buvo gaunama empirinė medžiaga – pasakojimai, patyrimai, pamatymai, dokumentai ir kt., kaip tai buvo analizuojama ir kaip medžiagos

permąstymas virto aprašymu. Geriausio rezultato tikėtasi derinant įvairius empirinių duomenų rinkimo ir kokybinės bei kiekybinės analizės būdus. Todėl toliau plačiau aptariami įvade minėti visi naudoti etnografinio lauko tyrimo metodai – *pusiau struktūruotas interviu, pokalbiai, stebėjimas dalyvaujant, fokusinės grupės interviu-diskusija, tyrėjos dienoraštis, taip pat* skaitmeninės etnografijos metodu gautų duomenų – *dokumentų ir turinio (viešojo diskurso) analizė.* Vėliau analizuojamos šių metodų taikymo ribos, detalizuojami kiekvienos pateikėjų grupės tyrimai, apibūdinamas tyrėjos dienoraštis bei pristatomi pagrindiniai tyrimo etikos bruožai.

2.1 Lauko tyrimo metodai

Kokybiniame tyrime svarbiausia ne bendrų tendencijų, bet išskirtinumo ir unikalumo akcentavimas (Žydžiūnaitė 2024[10]), todėl požiūrio į pasakas atskleidimo metodologija aptariama pradedant bendrais pastebėjimais apie metodų pasirinkimus.

2.1.1 Interviu

Siekiant atskleisti žmonių požiūrį į tiriamą kultūros reiškinį, svarbiausiu etnografiniame tyrime tampa bendravimas su pateikėjais, kalbantis individualiai ar grupėse. Tam tikslui atliekant tyrimą buvo taikytas *pusiau struktūruotas interviu,* pasižymintis savybe tirti sudėtingus reiškinius laikantis nuoseklumo, bet išlaikant lankstumą bei atvirumą naujiems požiūriams. Konstruojant tyrimą galvota, kad interviu dalyviai nebūtinai pateiks išsamius atsakymus į iš anksto paruoštus klausimus. Todėl buvo numatyta laisvų *pokalbių* galimybė, apsidraudžiant nuo situacijų, kai priėjus prie pateikėjo su prašymu pasikalbėti apie pasakas gaunamas sutikimas, bet pokalbis vedamas pateikėjo norima linkme. Į visus pateikėjus – pasirinktus ir atsitiktinai sutiktus – žvelgiant kaip į šiuolaikinės mūsų visuomenės atstovus, iš anksto buvo nutarta visų respondentų, net ir pasakai neteikiančių didelės

[10] Mintis iš mokslininkės skaityto kurso *Methodological directions of writing qualitative research-based manuscripts* (*Kokybinių tyrimų pagrindu parengtų rankraščių rašymo metodologinės gairės*) 2024 m. VDU Tarptautinėje kokybinių tyrimų vasaros mokykloje (*The Annual International Summer School on Qualitative Research 2024 at Vytautas Magnus University*) (Kaunas, Lietuva), kurioje tyrėja dalyvavo 2024 m. birželio 26–28 d.

reikšmės, atsakymus laikyti vertingais. Kitaip tariant, nekelta mintis kalbinti tik pozityviai pasakas vertinančius tyrimo dalyvius. Taip tikėtasi užtikrinti tyrimo objektyvumą ir nustatyti tikrą šių dienų pasakos, kaip reiškinio, ir jos tradicijos būklės situaciją Lietuvoje.

Svarbu aptarti ir respondentams kalbinti naudoto instrumento – klausimyno – patikimumą. Savoniakaitė teigia, kad „etnografija prasideda nuo klausymo, paskui kalba nukreipiama, pateikiami klausimai, šie kartojami po kiek laiko, tikrinama informacija <...>“ (Savoniakaitė 2011: 85). Tai reiškia, kad tyrėjui svarbu įsitikinti jo pasirinktų tyrimo metodų ir instrumentų veikimu. Pusiau struktūruoto išsamiojo interviu klausimyno, kaip tyrimo instrumento, validumui ir tinkamumui užtikrinti buvo suformuluoti ir įtraukti panašūs, kiek pakeistos formos klausimai. Taip tikėtasi, kad gauti atsakymai į skirtingus, bet panašius dalykus apimančius klausimus atspindės realias respondentų mintis, suteiks galimybę pasakyti tai, ką praleido. Be to, pirmame skyriuje aprašyti folkloro formų antropologiniai tyrinėjimai veikė ir etnografinio pasakų tyrimo metodologiją. Sekant Boaso metodologijos pavyzdžiu, mėginimas klausti dabartinės Lietuvos visuomenės, ką ji įvardija pasakomis ir kaip jas suvokia, laikomas prasmingu. Siekiant nenuteikti pokalbio išankstinėmis nuostatomis paremtais reikalavimais ir išsiaiškinti, kaip žmogus supranta pasaką bei apie ką jis kalba, į klausimyną buvo įrauktas tyrimo patikimumą užtikrinantis klausimas apie tradicinių pasakų skiriamuosius bruožus. Apie sąmoningą tyrėjo atsiribojimą nuo stereotipizuoto tiriamo reiškinio matymo ir pateikėjams suteikiamą galimybę mąstyti platesnėse nei „tyrėjo suteikiamose ribose“ yra rašęs etnologas Petras Kalnius (Kalnius 2002: 24).

Prašymas paaiškinti, kaip reikėtų atskirti, kuris pasakojimas ar tekstas yra pasaka, o kuris – ne, neretai lėmė pateikėjų vardijamus mokslininkų išskiriamus pasakų požymius: formulinę pradžią ir pabaigą, būtent žodinę jų formą, santykį su realybe, antgamtinių, stebuklingų, fantastinių elementų būtinybę, gėrio pergalę prieš blogį, žinias apie pasaulį, laimingą pabaigą ir pan. Todėl daroma išvada, kad abipusis tyrėjos ir tyrimo dalyvių susikalbėjimas įvyko.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad naudojamo klausimyno pirmuose klausimuose sąmoningai vengiama tiek *pasakų sekimo*, tiek *pasakų skaitymo* sąvokų. Tik vėliau siekiama išsiaiškinti, iš kur asmenys *išgirdo ar perskaitė* labiausiai įsiminusias pasakas, norima sužinoti, *kas konkrečiai jiems sekė ar skaitė pasakas*. Manome, kad taip sukonstruotas lauko tyrimo instrumentas padeda išvengti tyrėjo ir pateikėjo terminų koalizės, skatina natūralų interviu vystymą pateikėjui reikšmingomis sąvokomis ir geriau atskleidžia tiriamo reiškinio esmę. Todėl informantų kalboje laisvai randasi *pasakų pasakojimo,* net tik tradiciškai pateikiamo naratyvų perdavimo – *sekimo* – būdo įvardijimai.

Buvo planuota, kad visi interviu ir pokalbiai vyks akis į akį, manant, kad fizinis artumas padės užtikrinti nuoširdesnius respondentų atsakymus, išgirsti pasakų naratyvų. Šią mintį pagrindžia Erikseno laikysena natūralios, „gyvos“ etnografijos atžvilgiu – „žinojome, kad skaitmeninė antropologija, prieš tai nenuvykus į vietą, bus kitokia ir daugeliu atžvilgių skurdesnė. <...> Kai pamatai gėlių nuotrauką, tai palieka įspūdį, bet reikalinga ir analoginė patirtis“ (Eriksen 2023: 262). Pasirodžiusi *nepakankamai antropologinio* (*not "anthropological enough"*) (Logan et al. 2023) tyrimo sąvoka mokslo diskurse apibrėžė „tikro“, „gyvo“ pokalbio, susitikimo, t. y. pateikėjo matymo iš arti, kontrastą su juo, pasiekiamu per nuotolį – skaitmeninių technologijų priemonėmis. Todėl atlikti interviu per atstumą atrodė nepatikima. Tačiau siekiant kalbinti ekonomiškai aktyvius kultūros ir visuomenės veikėjus (jauno ir vidutinio amžiaus inteligentiją), kaip vėliau paaiškėjo, tyrimui atnešusius ekspertinių žinių, taip pat kai kuriuos mažamečių tėvus, pasirodė, kad tai labiausiai užsiėmusios tyrimo dalyvių grupės – ilgiausiai buvo derinamas ir daugiausia kartų keičiamas susitikimo laikas. Todėl ne iškart, bet nuspręsta išskirtiniais atvejais interviu vykdyti ir skaitmeninėje erdvėje – *nuotoliu – vaizdo skambučiais ir internetu*. Dar nepamiršti praėjusios COVID-19 pandemijos suvaržymai kasdienybėje jau buvo spėję įsirašyti į žmonių sąmonę kaip bendravimo, darbo, susitikimų praktikos per atstumą, todėl tyrėja priimdavo nuotolio pasiūlymą iš numatytų pateikėjų, įvertindama jų įsipareigojimų mastą ir grėsmę, kad „pasimatyti gyvai“ gali užtrukti arba tapti visai neįmanoma. Kaip taikliai pastebima kasdienybės

tyrinėtojų, „metodologinis pokytis padėjo išsaugoti etnografinio tyrimo eigą, išlaikyti santykius su pateikėjais, užmegzti naujus ryšius <...>. Ir tai įvyko pasikeitus tyrimo laukui – iš fizinės geografinės vietos perėjus į virtualią skaitmeninę erdvę“ (Dambrauskaitė 2024: 53).

Paaiškėjo, kad dėl neva tinkamesnių aplinkybių pasakoms sekti susitikus „gyvai“, nuogąstauta be reikalo. Tie, kas norėjo, pasakas sekė ir nuotoliu, gal pradžioje jausdamiesi kiek nejaukiai, pasitikslindami, ar tiktai hipotetiškai jų klausiama, „o ką atsakytumėt, jei dabar paprašyčiau jūsų pasekti pasaką?“, ar čia tyrėja tikrai tą pasaką pasiruošusi išgirsti. Kas nenorėjo, neprisiminė ar nenatūraliai atrodė aplinkybės pasakai sekti, atsisakė ir bendraujant „gyvai“, fizinėje erdvėje, pavyzdžiui, pateikėjų namuose.

2.1.2 Stebėjimas dalyvaujant

Etnografiniame tyrime svarbų vaidmenį atlieka stebėjimas dalyvaujant. Anot britų antropologės Alpos Shahos, dėl metodo savybės generuoti žinias per buvimą ir veiksmą, stebėjimas dalyvaujant yra „potenciali revoliucinė praktika“ (Shah 2017: 46). Kaip teigia autorė, „įsitraukimas į stebėjimus dalyvaujant yra giliai politinis veiksmas, kuris leidžia mums mesti iššūkį hegemoninėms pasaulio sampratoms, kvestionuoti valdžią ir geriau veikti pasaulyje“ (Ten pat). Šiuos teiginius mokslininkė, ko gero, taiko antropologijoje klasikiniais laikomiems „kitų“ tyrimams – socialinių grupių, bendruomenių, stebėjimo dalyvaujant atvejams. Tačiau du iš keturių jos aptariamų metodo bruožų, būtent „holizmas (visų socialinio gyvenimo aspektų tyrimas <...>) ir dialektinis intymumo ir svetimumo santykis (draugystė su nepažįstamais žmonėmis)“ (Shah 2017: 45), aktualūs ir etnografiniam pasakų tyrimui. Pokalbio metu galima vertinti, kokį poveikį respondentui daro terminai, pamiršti ir bandomi prisiminti pasakų pavadinimai ir naratyvai, kokiomis emocijomis palydimos klausimų formuluotės ir kt. Taigi Ryano Logano ir kt. tvirtinimu, stebėjimas dalyvaujant „leidžia gauti turtingus etnografinius duomenis, pateikia įžvalgų apie tai, ką žmonės daro, o ne apie tai, ką jie sako, kad daro, ir suteikia galimybę užmegzti gilesnius santykius būnant vietoje“ (Logan et al. 2023: 31).

Tokia pozicija ne kartą pasitvirtino lankantis pateikėjų namuose. Pavyzdžiui, pas dešimtąją dešimtį pradėjusį savarankiškai gyvenantį vyrą. Pirmo mūsų susitikimo metu iš ankstesnio telefoninio pokalbio jis jau žinojo, kad norėsiu pasikalbėti apie pasakas. Todėl vienas pirmųjų jo sakinių, ištartų man vos įėjus pro duris, buvo sąžininga, jo manymu, deklaracija apie jokio ryšio tarp jo ir pasakų nebuvimą šiandien: „aš nieko bendro su pasakomis neturiu“ (PV/1931/2023). Susitikimuose su pateikėjais bei vykdant interviu ir pokalbius, pasirinktas stebėtojo, kaip dalyvio, vaidmuo. Todėl domėtasi viskuo, ką „pasiūlė“ pastebėti tyrimo dalyviai, ir tuo, kas pasirodė svarbu tyrėjai. Po interviu ir ne vienos jo papasakotos asmeninės gyvenimo istorijos vyras man aprodė savo „rankdarbius“ ir „insulto prevenciją“ – tapybos darbus, sudėtas ir įrėmintas dėliones – svetimų šalių kraštovaizdžius. Jau atsisveikindama prie lauko durų lentynoje pastebėjau „1000 ir vienos nakties“ aštuonių pasakų knygų seriją, kurioje trūko pirmojo tomo. „O kur pirma knyga?“ – paklausiau. „Ai, tai mano miegame, ant staliuko prie lovos. Aš kartais paskaitau“ – toks buvo atsakymas. Taigi galimybė pažinti žmogų, pamatyti jo aplinką ir pajusti „darymo“ ir „sakymo“ darną, vertėtų pabrėžti, yra vienas svarbiausių šio metodo privalumų.

Tik vėliau, šifruojant pokalbius, suvoktas aštuoniasdešimtmetės, prisipažinusios, kad pasakas mėgstanti nuo ankstyvos vaikystės iki garbaus amžiaus, elgesys, svečiuojantis pas ją. Moteris buvo neįtikėtinai vaišinga, patiekusi prie arbatos pyragėlių su varške, vis ragino ir ragino skanauti, nuolat kartodama: „Jūs valgykit, Akvilyte, valgykit“. Kai padėkojusi pasakiau, kad suvalgiau jau šešis pyragėlius ir daugiau nepajėgiu, ji nutilo, susimąstė ir pasakė, kad „niekas čia neskaičiuoja“. Juokaudama pridūrė, kad kalbės tol, kol aš vaišinsiuosi. Tik praėjus daugiau nei metams, vėl sugrįžus prie naratyvo rašomame straipsnyje, suprasta, kad tai ne tik parodytas geros šeimininkės svetingumas. Stebėjimas dalyvaujant leido įvertinti pateikėjos žodžių „guldavau pusalkanė, bet aš pamiršdavau, kai man sekdavo pasakas, aš pamiršdavau, kad aš noriu valgyti“ (MM/1944/2023) prasmę ir pajausti, kokios stiprios ir įsimintinos buvo pasakų patirtys, kuriomis dalinosi moteris.

Tyrėja patyrė stebėjimo dalyvaujant privalumus, kai buvo supažindinta su skulptūrų – pasakų karalaičių ir karžygių – sodu kitos pateikėjos namų sklype, pasakojimais apaugusio pelkėto duburio ir senovinės gyvenvietės – papilio kaimynystėje, apžiūrėjo pasakų vaizdais ištapytas vaikų kambarių sienas, mitologiniais simboliais prisodrintą namų interjerą. Taip pat pasitaikė proga *in situ* stebėti tėvų, teigiančių, kad seka pasakas savo vaikams, ir vaikų šiltą, gyvą bendravimą ir abipusį ryšį jų namų aplinkoje.

Stebėjimo dalyvaujant atvejis fiksuotas Palangos pasakų parke[11]. Tai skulptūrų ir pasakų stendų, kuriuose galima perskaityti ir išklausyti septynių (2025 m. rugsėjį) lietuvių liaudies pasakų garso įrašus, erdvė miesto pakraštyje. Stebėjimas atliktas rugsėjo viduryje, sekmadienį, pusantros valandos iki vidurdienio. Pradžioje lankytojų būta nedaug, keletas dviratininkų ir pėsčiųjų, todėl apžiūrėti skurdokai atrodantys stendai, paklausyta pasakų garso įrašų tuose stenduose, kur veikė jų įjungimo mygtukai (nedaug, bet buvo neveikiančių), apžiūrėtos ir fotografuotos skulptūros. Vėliau į parką atėjo trijų kartų šeima – seneliai, jauni tėvai ir jų mažamečiai vaikai – jaunesniojo mokyklinio amžiaus mergaitė ir berniukas, vežamas mažyliams skirtame vežimėlyje. Kurį laiką žmonės stebėti, vėliau, supratus, kad tai ne šiaip praeiviai, besinaudojantys parko taku, bet sąmoningai lankantieji parką, nuspręsta juos pakalbinti. Gavus sutikimą domėtis, paaiškėjo, kad tai šeima iš Šiaulių, kuri nuo pat vyresniosios mergaitės gimimo kasmet apsilanko parke jos gimimo dieną. Tai tapę šventės dalimi. Pokalbio metu išsiaiškinta, kad toje šeimoje pasakų tradicija gyvuoja jau keletą kartų – pasakų mėgo klausytis mergaitės mama, jas jai pasakojo ir skaitė tėtis, kuris taip pat buvo parke, pasakos sekamos

[11] Palangos pasakų parkas, įkurtas 2016 m., (Palangos pasakų parkas | Palangos turizmo informacijos centras) yra gražios idėjos iliustracija, tačiau jos išpildymo kokybė galėtų būti gerinama. Meninės skulptorių pasirinktos pasakų temos užmačios šiame darbe nenagrinėjamos, tačiau pasakų stendams galima išsakyti keletą pastabų. Pirma, bendrasis informacinis pasakų visumą aprašantis stendas su dviem lietuvių kalbos klaidomis (Pasaka „dangus griūva“, Pasaka „Apie Eglę ir Žilviną“), daugumos liaudies pasakų vertimas į anglų kalbą kaip *fairy tale* – literatūrinės ar stilizuotos – nėra visai tikslus. Prie pasakos „Pupa“ žanras visai nenurodomas, o prie stebuklinės pasakos „Apie Eglę ir Žilviną“ nurodoma *tale*. Nors 2016 m. jį atidarius viešinamoje informacijoje teigiama, kad, ateityje atsiras garso įrašai ir kitomis, ne tik anglų, užsienio kalbomis, 2025 m. rudenį to nerasta, neveikė ir kai kurie lietuviški įrašai.

dukros šeimoje vaikams. Mergaitė, kuri labai priminė pasakose apibūdinamą karalaitę – šviesiais, ilgais, geltonais, banguotais plaukais, – buvo labai smalsi, vis klausėsi pasakų įrašų, bėginėjo prie skulptūrų, mamos padrąsinta parodė tyrėjos niekaip nerandamą pasakai „Dangus griūva“ skirtą skulptūrą, buvo sujaudinta sužinojus, kad jos domėjimasis pasakomis galbūt bus aprašytas straipsnyje ar mokslo darbe. Klausiama, kurios pasakos jai patinka, ar nėra negražių ar baisių, atsakė juoku. Kad mergaitei visos pasakos įdomios, o net baisiomis laikomų pasakų ji nebijo, patvirtino jos tėvai – sakė, kad tokios mažylei net labiau patinka.

Gilų įsitraukimą į stebėjimą dalyvaujant mokslininkai sieja su *panardinimo į tiriamąją sritį* (*immersion in the field*) sąvoka (Logan et al. 2023: 32). Tačiau pasauliui pasikeitus, kai kuriuos stebėjimus dalyvaujant tampa lengviau atlikti nuotoliu, todėl pabrėžiama būtinybė išplėsti ir požiūrį į metodą:

> panardinimo apibrėžimas ir jo praktika antropologiniame darbe ir už jo ribų peržengė geografinės erdvės laiko ribas. Atsižvelgiant į daugiaviečių (*multi-sited*) etnografinių tyrimų atsiradimą ir daugelio skaitmeninių platformų naudojimą antropologiniuose tyrimuose, stebėjimas dalyvaujant ir buvimas lauke iš absoliučios ir statinės buvimo formos evoliucionavo į įsitraukimą ir dialogą, kuris antropologiniame darbe vyksta daugeliu matmenų (Logan ir kt. 2023: 32).

Šios įžvalgos etnografiniame pasakų tyrime aktualios svarstant ir kito, skaitmeninės etnografijos, metodo ypatumus.

2.1.3 Fokusinės grupės diskusija

Komunikacinės etnografijos atstovė Elizabeth A. Suter pripažįsta, kad stebėjimas dalyvaujant, nors ir vienas pagrindinių lauko tyrimo metodų, tačiau turi trūkumų, kai „tam tikros tyrimų temos nepateikia daug galimybių stebėti <...>“ (Suter 2000: 1). Ši įžvalga taikliai atspindi pasakos sampratos ir raiškos tyrinėjimus – tautosakininkai jau senai yra pastebėję, kad natūraliai susiklosčiusių pasakų sekimo aplinkybių šiandien nebematoma. Tokiais atvejais, anot mokslininkės, galima atsiremti į kitą metodą, „būtina išeiti už tradicinių metodologinių praktikų ribų ir įtraukti fokusinių grupių metodą į savo tyrimų protokolus“ (Suter 2000:1). Metodo esmė – atlikti interviu kolektyviai, nedidelėse asmenų grupėse ir stebėti

dalyvių reakciją – diskusiją siūloma tema. Atkreipdama dėmesį, kad fokusinės grupės metodas tinkamas ypač jautriems klausimams tirti, Suter primena Andreos L. Press ir Elizabethos R. Cole (1999) organizuotą mažų grupių, 2–5 asmenų, diskusiją abortų tema, kuriuo remiantis metodas gavo *etnografinės fokusinės grupės* (*ethnographic focus group*) pavadinimą (Suter 2000: 5). Lietuvių etnologijoje šis metodas taip pat pasitelkiamas, kai reikia tirti nedideles, pažeidžiamas ir jautrumo reikalingas grupes, pavyzdžiui, grįžtančius iš užsienio migrantus (Lukošienė 2020: 153).

Etnografinis pasakų tyrimas nėra jautrios temos tyrimas. Tačiau sumanymas ištirti vaikų, įvardinamų itin pažeidžiama grupe (Iphofen 2013: 49), nuostatas pasakų atžvilgiu paskatino taikyti *fokusinės grupės interviu-diskusijos* metodą (tyrimo etika atskirai aptariama vėliau). Imtis vaikų apklausos pastūmėjo Lietuvoje gajausi su pasakomis siejami stereotipai – pasakų skyrimas tik vaikų auditorijai ir lietuviškų pasakų laikymas žiauriomis. Todėl neatsiklausti vaikų nuomonės, svarstant tyrimo metodologijos kryptis, atrodė kaip trūkumas. Kalbinti vaikus, kaip pateikėjus, reiškė atlikti ilgas ir nelengvas procedūras. Reikėjo parengti tėvų sutikimus ir pritaikyti klausimyną, juos suderinti su teisiniu reglamentavimu ir patvirtinti Lietuvos istorijos instituto Etikos komitete, pateikti prašymus jų reikalaujančiai ugdymo įstaigai ir iš Instituto gauti sutikimą atlikti tyrimą ugdymo įstaigoje, pasirūpinti moksleivių tėvų sutikimų koordinavimu mokyklose (autorė nuoširdžiai dėkoja tai atlikusiems mokyklų darbuotojams), suderinti atvykimus ir pan. Tai ne kartą vertė susimąstyti, ar tikrai vaikų dalyvavimas tyrime yra toks svarbus. Abejones išsklaidė ir gautus iš vaikų duomenis įvertinti rimtai padėjo Lauros Purdy etnografijos kursas[12] ir praktinė diskusija. Mokslininkės, akcentavusios vis didėjančius valdžios įstaigų ribojimus moksliniams tyrimams, akimis, etnografija yra vienas iš patikimiausių būdų sužinoti tiesą. Tai buvo patvirtinimas, kad išklausyti ir vaikų balsą yra svarbu.

[12] Kursas skaitytas 2024 m. VDU Tarptautinėje kokybinių tyrimų vasaros mokykloje (*The Annual International Summer School on Qualitative Research 2024 at Vytautas Magnus University*) (Kaunas, Lietuva), kurioje tyrėja dalyvavo 2024 m. birželio 26–28 d.

Paminėtina, kad 2024 m. gegužę Kaune ir birželį Alytuje vykusiuose susitikimuose didelės diskusijos tarp moksleivių nesivystė. To priežastis galima sieti su tyrimo grupės organizavimo vieta ir laiku. Formali mokyklos aplinka ir ugdymo proceso įrėmintas pokalbių laikas įpareigojo ir tyrėją, ir, ko gero, moksleivius. Tačiau kolektyviškumo, kaip tinkamesnių sąlygų atvirumui, įtaka buvo juntama. Vaikai reagavo ne tik į klausimus, bet ir į draugų pasakymus. Buvo stebima dinamiška minties eiga, kuri vystėsi vienam vaikui pradėjus atsakinėti į užduotą klausimą, o kitam nemėgdžiojant ir neatkartojant, bet tarsi pritariant ir mintį plečiant toliau ar priešingai – prieštaraujant.

Apibendrintai galima teigti, kad įprastą lauko tyrimo interviu su vaikais dėl daugybės teisinių bei etinių suvaržymų ir apribojimų tyrėja būtų įvertinusi kaip sunkiai įgyvendinamą. Tačiau manoma, kad alternatyvi fokusinės grupės kolektyvinė susitikimo forma ir medžiagos gavimo būdas iš neįprasto klasikinėje etnografijoje pateikėjo – vaiko – pasiteisino.

2.1.4 Skaitmeninė etnografija ir viešojo diskurso analizė

Etnologas Žilvytis Šaknys, lygindamas tarpukario periodinės spaudos ir lauko tyrimo duomenų atitiktį, primena papildomų etnografinio tyrimo šaltinių svarbą. Mokslininkas atkreipia dėmesį, kad „objektyvią tikrovę ne visada gali atskleisti ir etnologų klausinėjamas respondentas, negalėdamas atsiminti ar nenorėdamas pasakoti <...>“ (Šaknys 2024: 111). Teiginys atspindi tendenciją šiuolaikinėje Lietuvos etnografijoje šalia išgirstų žmonių pasakojimų ieškoti alternatyvių, naratyvus išplečiančių, priemonių ir būdų[13]. Viena vertus, tai gali būti ženklas, kad tyrinėjamas kultūros reiškinys turbūt retai kada būna vienaplanis

[13] Paskutinių Lietuvoje apgintų etnologijos krypties (H006) daktaro disertacijų metodologijos labai plačios, įvairialypės ir daugiasluoksnės. Pavyzdžiui, 2025 m. Evelina Atminytė, analizuodama sveikinimą kalėdiniais ir naujamečiais atvirukais sovietinėje Lietuvoje, atliko atvirukų aversų figūratyvinės ir plastinės semiotikos analizę. 2024 m. Ernesta Dambrauskaitė, tyrusi kasdienybę vidutinio dydžio miesteliuose, analizavo vietinių žmonių darbų sąrašus, kalendorių įrašus, atmintines ir pan. 2023 m. Jurgita Senulienė, tyrinėdama lietuviško maisto ir tapatybės sąsajas Jungtinėse Amerikos Valstijose XX a., šalia interviu pasitelkė asmenų receptų užrašus, lietuviškų restoranų meniu ir švenčių bei festivalių vaišių JAV valgiaraščių analizę.

objektas, jo sampratą ir vaizdą kuria daugybė veiksnių vienu metu, kuriuos tyrėjas nori apčiuopti ir suprasti. Kita vertus, globaliu tapęs pasaulis, žmonių mobilumas ir skaitmeninių technologijų galimybės tarsi ištirpdė sienas, atstumus ir erdvę, o kartu socialinio gyvenimo ribas perkėlė iš fizinės erdvės į virtualią – mes visi esame „stebintys dalyviai“[14]. Todėl etnografiniame pasakų tyrime, atliepiant šiuolaikinės visuomenės ypatumus, taip pat jaustas poreikis tirti papildomus tyrimo šaltinius. Jais tapo internete ir fizinėje erdvėje (keli atvejai) užfiksuotas pasakų *viešojo diskurso turinys*, kuris buvo dokumentuotas fotografuojant, darant ekranvaizdžius, užrašant. Disertacijos tekste toks turinys vadinamas *dokumentais.*

Fiksuojant pasakų raišką skaitmeniniame viešajame diskurse, aktualus tampa etnologės Irmos Šidiškienės vedybų temos internetiniuose tekstuose tyrimas, pasirinkus analizuoti virtualioje erdvėje išreikštus požiūrius, mąstymą tam tikrais socialiniais kultūriniais klausimais:

> daroma prielaida, kad pasidalijimas patirtimi, savo nuomonės reiškimas interneto portaluose gali būti vienu iš etnografinio tyrimo šaltinių, kuris rodo, kaip galvose kuriamos kultūros sistemos (internete dalijamasi tiesioginės aplinkos patirtimi, susikuriamas naujas suvokimas, kuris pritaikomas realybėje) (Šidiškienė 2010: 37).

Virtualios erdvės tyrinėjimai žinomi kaip skaitmeninė etnografija (*digital etnography, netnography*). Suomių medijų antropologas (*media anthropologist*) Mattis Pohjonenas savo mokymuose „Digital Methods for Social Research: the Past, Present and Future“[15] *(Skaitmeniniai metodai socialiniams tyrimams: praeitis, dabartis ir ateitis*) drąsina imtis skaitmeninės erdvės tyrinėjimų, remdamasis sociologo Matthew J. Salganiko mintimis, kad viskas, ką galima pasiekti savo kompiuteriu internete be specialaus leidimo, gali būti tyrimo duomenys (Salganik 2017). Įdomu, kad, Salganikas, kalbėdamas apie didžiuosius duomenis (*big data*), kurie jau senai naudojami socialiniams tyrimams, nes buvo stebimi, pasiūlo terminą

[14] Beribis žinių, naujienų srautas kartais priverčia susimąstyti, ar dar liko šitam pasaulyje nepastebėtų dalykų, – keliaujame, matome, girdime, jaučiame, ragaujame, fiksuojame fotokameromis ir videografais, įspūdžiais dalinamės, komentuojame, vertiname. Visuomenės apsikrovimas žinojimu – tokio didelio masto, kad kyla kitas klausimas, kiek tame žinojime pažinimo ir išmanymo, o kiek – paviršinio numanymo.

[15] Mokymus organizavo VDU V. Kavolio transdisciplininių tyrimų institutas 2024 m. balandžio 4 d.

stebimieji duomenys (*observational data)* – tai bet kokie duomenys, gauti stebint socialinę sistemą be įsikišimo, įgalinantys imtis vienos iš tyrimo strategijų, tokių kaip suskaičiavimas, prognozavimas ir eksperimento apytikslis įvertinimas (Salganik 2017: 13).

Paminėtina, kad duomenys, kuriuos visi viešai gali pasiekti, matyti, vertinti, aptarti ir jais dalintis, mokslininkų dar vadinami *skaitmeniniu gyvenimu*, kuris prilyginamas tokiam, kurį yra įpratę tyrinėti etnografai: „virtualūs lauko tyrimai vis labiau domina socialinį pasaulį, kuris yra tiek globalus, tiek skaitmeninis ir kurį anksčiau ignoravo tradicinė etnografija (Hine 2005). Tai daro skaitmeninio gyvenimo etnografiją svarbiu šiuolaikinių socialinių tyrimų aspektu“ (Gasouka et al. 2012: 111). Todėl pasakų raiškos skaitmeninėje erdvėje stebėjimas svarbus reiškinio įvairiapusiškumui atskleisti.

Etnologė Ernesta Dambrauskaitė iš interneto gautus duomenis įvardina kaip skaitmeninę etnografinę medžiagą ir skaitmeninį tyrimo lauką, kurį „gali sudaryti viskas, iš ko sudarytas internetas: tekstai, vaizdo įrašai, nuotraukos, platformos infrastruktūra, vartotojų elgsena, socialiniai santykiai ar informacinis tinklas“ (Dambrauskaitė 2024: 27). Skaitmeninę etnografiją pasakų lauko tyrime galima traktuoti dvejopai – kaip kanalą, kuriuo pateikėjas pasiekiamas nuotoliu, ir kaip erdvę empirinei medžiagai gauti. Pirmasis atvejis jau aptartas prie interviu metodo, tad plačiau reikia paaiškinti, kokie duomenys, susiję su pasakomis, kodėl ir kaip buvo gaunami internetinėje ir fizinėje viešojoje erdvėje.

Skaitmeninė erdvė naudota reikalingų šaltinių, užsienio pasakų siužetų paieškai ir kitai tyrimo medžiagai gauti. Viena jų – pasakų raiška viešajame diskurse. Stokojant pasakos virtualioje erdvėje Lietuvoje tyrinėjimų, nuo 2022 m. pabaigos iki 2025 m. spalio mėnesio stebėtas, anot Gasoukos ir kt., ir „skaitmeninis gyvenimas“ Lietuvoje – socialiniai tinklai ir medijos. Atrankos elementais pasirinkti dviejų rūšių duomenys – terminas *pasaka* bei jo vartojimas įvairiose frazėse, vaizduose, viešajame diskurse ir tradicinėmis laikomų pasakų vaizdiniai žodiniais, vizualiniais (regimaisiais) bei mišriais pavidalais. Tai atpažįstami pasakų personažai ir motyvai, aliuzijos į pasakas žiniasklaidoje, reklamoje (užfiksuota ir keletas išorinės reklamos

pavyzdžių), žinomų veikėjų ar socialinių tinklų naudotojų įrašuose. Kaip teigia tautosakininkė Lina Būgienė,

> nesunku pastebėti, kad tradiciniai naratyvai šiandienos medijose yra vizualizuojami ir schematizuojami – paverčiami simboliais, turinčiais ryškią ir gana lengvai atpažįstamą prasmę. Tokius simbolius lengva savaip perdėti, kūrybiškai adaptuoti ir modifikuoti, taikant prie kintančių politinio ir visuomeninio gyvenimo aktualijų (Būgienė 2021: 169).

Taigi per trejus metus, remiantis *etiniu* (*etic*) arba Aliūkaitės žodžiais, objektyviosios perspektyvos (Aliūkaitė 2020: 1) požiūriu, surinkti 424 skaitmeniniai dokumentai ekranvaizdžių, nuotraukų ir įrašų pavidalais, kuriuose užfiksuotos 227 temos (įvykiai) – žodiniai, vizualiniai bei mišrūs – žodiniai ir regimieji – prasminiai vienetai. Skaitmeninės etnografijos būdu virtualioje – socialinėse medijose, skaitmeninėje žiniasklaidoje – ir fizinėje erdvėje (keletu atvejų) surinkta medžiaga nagrinėjama turinio (*content*) analizės metodu, leidžiančiu pamatuoti pasaką kaip vitališką socialinį reiškinį, peržengusį tradicines pasakojimo ribas. Pasakos, kaip kultūrinio reiškinio, gyvybingumas ypač gerai atsiskleidžia dėl pasakų raiškos dažnių fiksavimo tam tikrame kontekste galimybių ir ypatybių:

> nėra prasmės skaičiuoti, jei dažniai neleidžia daryti išvadų apie sąlygas, kuriomis vyksta skaičiavimas. <...> būtų visiškai beprasmiška, jei stebimi dažniai negalėtų būti susieti su kažkuo kitu, pavyzdžiui, politinėmis, kultūrinėmis ar ekonominėmis tendencijomis. Tas „kažkas kitas“ yra kontekstas, suteikiantis reikšmę kiekybiniams rezultatams (Krippendorff 2004: 28).

Surinkti duomenys pagal turinį suskirstyti į šešias kategorijas. Pirmoji ir antroji kategorijos atskleidžia pasakai, kaip sąvokai, suteikiamas reikšmes visuomenės diskurse, kitos keturios parodo pasakų vaizdinius ar pasaką, kaip socialinį ir kultūrinį reiškinį, apskritai. Analizės rezultatai plačiau aptariami 5.3 poskyryje. Suvokiant, kad tai, ko gero, pirmasis mėginimas sistemingai apžvelgti informacinių technologijų ir virtualios komunikacijos suteikiamą prieigą prie plačiosios visuomenės pasaulėžiūroje įsitvirtinusio pasakos vaizdinio, neatmetama sumanytos metodikos netikslumo galimybė. Kita vertus, didesniu tyrimo trūkumu, manoma, taptų šiuolaikinio žmogaus gyvenime matomos ir juntamos virtualybės,

kas detaliai aptariama pirmame skyriuje, ir jų sąveikos ignoravimas. Kaip teigia Gunnnellis, „skirtingi sklaidos metodai reikalauja skirtingų požiūrių“ (Gunnell 2006: 21). Todėl šiam tyrimui paranki ir Povilo Krikščiūno, prieš daugiau nei dešimtmetį aptarusio lietuviškojo internetinio komunikavimo sąsajas su tradiciniu folkloru, pastebėta tendencija, jog ne tik esami žanrai skleidžiasi naujoje skaitmeninėje erdvėje, bet taip pat randasi naujų, pavyzdžiui, vizualinių formų, tokių „kaip tarpinė stadija tarp rašytinio ir virtualaus“ (Krikščiūnas 2012: 461), ir matomas „folkloro, kaip nenutrūkstančio reiškinio, bandančio lygiuotis į kitas visuomenės informavimo priemones, gyvybingumas naujoje erdvėje“ (Ten pat). Ir nors Hsieh ir Shannon teigimu, „turinio analizė yra plačiai naudojama kokybinio tyrimo technika <...> teksto duomenų turinio reikšmei interpretuoti“ (Hsieh, Shannon 2005: 1277), vaizdų išskirtinis naratyvumas – „nėra vaizdų, kurie nieko nesakytų“ (Froissart 2002: 33, cit. iš Krikščiūnas 2012: 455) – ir faktas, kad „piešiniai iš tiesų gali būti priskirti ne vien vaizduojamajam menui: <...> jie sukuria naują literatūrinį tekstą“ (Sokolov 1932: 595, cit. iš Krikščiūnas 2012: 455), lemia, kad šiuo metodu tyrinėjami ne tik tekstiniai, bet ir regimieji prasminiai vienetai.

2.1.5 Tyrėjos dienoraštis ir lauko tyrimo užrašai-konspektai

Tyrėjo dienoraštis yra savotiška atminties medžiaga, tyrimo suvokimą papildanti reikšmingomis detalėmis, kurios, jų neužfiksavus, ilgainiui užsimiršta. Pasakos sampratos paieškose fiksuoti įvairūs įsiminę dalykai: prieiga iki pateikėjų, vieta, kurioje buvo kalbėtasi, aplinka, informantų apranga, kvapai, patiektos vaišės, gautos dovanos, žmonių emocijos, su kuriomis tyrėja buvo priimta ir išlydėta, klausimai, išgirsti išjungus diktofoną, kartai, kiek buvo susidėti užrašai, išjungta garso aparatūra ir vėl išsiimta, pateikėjų elgesys paprašius juos nufotografuoti, šalia esančių asmenų elgesio ypatumai ir pan. Kitaip tariant, fiksuoti įspūdžiai po susitikimų ir interviu, o kartais – ir baigus šifruoti pokalbius. Dienoraštis padėjo suvokti žmonių pasakojimus, pasakai suteikiamas prasmes ir kontekstus. O kartais, aprašius beveik komiškus įvykius, jis veikė kaip geras emocinis fonas, skatinantis nepasiduoti iškilus tyrimo sunkumų. Pavyzdžiui, 2022 11 20 datuotas įrašas liudija,

kaip pas vieną vyriausio tyrimo dalyvių amžiaus moterį, kuri, pirmą kartą atvykus pas ją į namus neplanuotai, nesitarus iš anksto (apie ją, gyvenančią nupasakotam „name, kur kunigas gyveno“, buvo sakę giminaičiai), teigė esanti „visada laisva, bet kada galima pasikalbėti“, galiausiai papuolama iš trečio karto, tačiau susiklostęs pirmasis pokalbis prie durų yra dinamiškas, gyvybingas, nors pasakojimas ir jo kontekstas visai nelinksmas – artėjančios Vėlinės ir patirtos artimųjų netektys:

> Pirmą kartą bandžiau šeštadienį prieš Visus Šventus. Žinojau, kur gyvena, tai atvažiavau ir paklausiau, ar sutiktų pasikalbėti, sakė, „ka[d] jei tik žinos, ką atsakyti“. Patikinau, kad žinos. Pasakius, kad mane domina senovės papročiai, tradicijos, ji sakė, kad visada laisva, bet kada galima pasikalbėti. Sakau: „tai gal dabar galiu užeiti? „Dabar, – sako, – tai gal ne, nes mergaitės atvažiavę [dukros – A. S.], Pivašiūnuose dabar, an kapų, tai gal kitą kartą.“ Ir papasakojo, kad vienas sūnų išvažiavęs į Tiumenę, tarybiniais laikais ten žuvo („maudėsi ir nuskendo“, „niurkas mėgo daryti“), ten ir palaidotas, žinią gavo po pusės metų („nu kap aš ten nuvažiuosiu parsivežti, iš kur aš pinigų gausiu?“, „ar ten, ar čia, – ta pati žemė...“ – svarstė).
>
> Antrą kartą atvažiavau pirmadienį prieš Visus Šventus <...>, bet tada buvo „vaikas atvažiavęs“. Galiausiai sutarėm „po švenčių“, kokį penktadienį, bet atvažiavau tik dar po kelių savaičių. Gyvena dviejų galų namuose, geltonai dažytuose.
>
> Svarbu, kad 84 metų pateikėja, kūdikystėje netekusi mamos, apie pasakas nieko nepasakė, tačiau prisiminė daug jaunimo žaidimų, pamokė, kaip juos žaisti, gerai žinojo dainuojamus tekstus. Taigi pirmasis įspūdis, kad tai daug vargo patyrusi, bet nesiskundžianti, optimistiškai į gyvenimą žiūrinti, smagi, bendraujanti ir bendradarbiaujanti moteris, buvo teisingas.
>
> Pateikėja dukart pasakodama nuėjo prie pečiaus pamaišyti malkų, įdėti naujų natūraliai, nenutraukdama pasakojimo, nedarydama pauzių. Paklausiau, kur jos vieta prie stalo, sakė, kad kėdė, tada pasisakiau, kad sėsiu ant suolo. Ji įsitaisė ant aukštokos kėdės, su pasidėjimu kojoms kėdės karkaso apačioje, susirangė prieš mane ant kėdės kaip kokia mergaičiukė. Susikėlė kojas ant pakojų, susidėjo rankas į skreitą ir pasiruošė kalbėtis. Žiūrėjau ir gėrėjausi. Tiesa, kai priėmė, skundėsi, kad „šiandien nesveika su viduriais“, bet priėmė, o kai pradėjom kalbėtis, rodos, visai negalavimus pamiršo, nes daugiau jų neatsiminė ir apie juos nekalbėjo. O kai

pasakojo apie žaistus vaikystės ir jaunystės žaidimus, net balsu kelis kartus kvatojosi.

Gal dėl to, kad tie smagūs jaunystės žaidimai, rateliai, dainos yra savotiškas moters stiprybės šaltinis, jie tebesaugomi jos atmintyje. Labai gailėjau, kad močiutė nebuvo patyrusi pasakų tradicijos, nes tai būtų buvusi puiki gerai atsimenanti ir gyvai pasakojanti pateikėja. Atskiro pasakojimo verta jos ruošimosi fotografuotis istorija: suderėjom, kad „tik galvą fotografuosiu“, pasakiau, kad kadrą parodysiu: pirmas nepatiko, nes „veidas negerai kap tai“, tai perfotografavau, antra nuotrauka tiko. <...> Kadangi buvau pažadėjusi atvežti jai medetkų džiovintų, nes sakė, kad savo neprisirinko šiais metais, antradienį ir nuvažiavau. Dar kartą padėkojau už gražius jos pasakojimus, o ji šypsodamasi paklausė, tai kur aš dabar dėsiu tuos pasakojimus. Pasakiau, kad pirmiausia tai in kompiuterį, o po to galbūt į straipsnį kokį. <...> Pasakė, kad čia labai daug medetkų (pusę krepšelio polietileninio pridėjau). Pasakiau, kad čia ilgam, kad užtektų, arba pasidalins su kuo. Buvo dėkinga. Pagalvojau, kad dar reikės užvažiuoti paklausti, ar tikrai tas kunigas čia gyveno.

Lauko tyrimo užrašai-konspektai (*field notes*) buvo daromi kiekvieno interviu metu. Paminėtina, kad užduodant klausimus, klausantis atsakymų ir darant garso įrašą respondentai nebuvo pertraukiami, stabdomi ar kitaip trukdomi kalbėti. Nuosekliam interviu ir kokybiškiems, pilniems atsakymų užrašymams užtikrinti tyrėja trumpino žodžius, naudojo jai gerai suprantamus simbolius. Reiktų atkreipti dėmesį, kad konspektavimo įgūdžiai tokiam darbe yra didelis privalumas. Lauko tyrimo užrašai-konspektai padėjo realiai pajusti tyrimo eigą, nuspręsti dėl papildomų pateikėjų paieškos, arba priešingai, įvertinti duomenų pakankamumą ir rezultatų pobūdį.

Surinkta medžiaga apibendrinta taikant etnografinių duomenų kokybinę ir kiekybinę analizę, lyginamąjį bei interpretacinį metodus. Karo pabėgėlės iš Ukrainos duomenims analizuoti dėl temos – propagandinės ideologijos per pasakas – išskirtinumo ir netirtumo Lietuvoje taikyta ir atvejo analizė. Duomenys, kuriuos galima suskaičiuoti ir nustatyti dažnį, kaip antai pateikėjų pasakoms apibūdinti vartotos sąvokos ar minėti pasakų pavadinimai bei motyvai, socialinių medijų bei viešosios erdvės pasakų raiškos turinys, analizuojami *kiekybinės turinio* ir *dažnių analizės* metodais. Turinio analizė, anot mokslininkų, ypač tinkama interviu ir

tikslinių grupių bei masinės komunikacijos duomenims tirti (Krippendorff 2004: 27–28), šiuo atveju padeda išryškinti pasakų svarbą šiuolaikinio žmogaus gyvenime, atskleidžia, kokia pasakų raiška viešajame diskurse. Kitaip tariant, parodo, kokiomis situacijomis ir kokiame kontekste operuojama pasakų terminais, siužetais ar motyvais. Kokybinė turinio analizė leidžia išskirti ir išanalizuoti emocines tekstų charakteristikas, užslėptas reikšmes ir kitus tyrimo tikslui svarbius elementus.

2.2 Pateikėjai: atranka ir imtis

Pagrindiniu žinių šaltiniu etnografiniame pasakų tyrime pasirinkti Lietuvoje gyvenę ar gyvenantys 94 žmonės, skirtingu laiku gimę XX a. ir XXI a. – 1925–2016 m.: suaugusieji 57 pateikėjai – gimę 1925–2000 m. (1 priedas), o 37 kalbinti vaikai nuo 8 iki 15 metų amžiaus – gimę 2009–2016 m.[16] (1 lent.).

1 lentelė. Bendras pateikėjų skaičius ir pasiskirstymas pagal lytį

Lytis	***Suaugusieji, gimę 1925–2000 m.***	***Vaikai, gimę 2009–2016 m.***	***N***
Moterys	43	19	62
Vyrai	14	18	32
N	**57**	**37**	**94**

Plačioje tyrimo dalyvių imtyje pateikėjų amžius svyruoja nuo 8 iki 97 metų, jauniausiojo ir vyriausiojo asmens gimimą skiria 91 metai. Taigi kalbinti žmonės yra keturių kartų – prosenelių, senelių, tėvų ir vaikų atstovai. Tačiau šiame tyrime pateikėjai skirstomi pagal kartas tik iš dalies. Viena vertus, planuojant interviu ir analizuojant empirinę medžiagą duomenys jungti pirmiausia orientuojantis pagal skirtingas pateikėjų gyvenimo patirtis, išsilavinimo ir karjeros pasiekimus bei turimą vaidmenį visuomenėje – giminystės statusą. Tokia tyrimo metodologijos logika paaiškinama siekiu aprėpti ir ištirti kuo platesnius žmonių požiūrius. Kitaip tariant,

[16] Dėl tyrimo etikos ir vaikų, kaip jautrios grupės, statuso jų gimimo metų neklausta, duomenys nerinkti. Fiksuota, kiek vaikams buvo metų tyrimo dieną, todėl jauniausio ir vyriausio vaiko gimimo metai rašomi skaičiuojant preliminariai.

siekta gauti žinių iš įvairiais laikmečiais ir nevienodais istoriniais bei geopolitiniais laikotarpiais gyvenusių žmonių. Todėl kalbinti: 1) *vyriausio ir vyresnio amžiaus asmenys – gimusieji tradicinės kultūros laikotarpin įeinančiu tarpukariu, karo metu ir pokariu*, 2) *vidutinio – įsigalėjus sovietmečiui*, ir 3) *jaunesnieji suaugusieji*, gimę „*byrant Sovietų Sąjungai ir atsikuriant Lietuvos valstybei*“ (Daukšas 2024: 79), bei 4) *nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu gimę suaugusieji* ir 5) *vaikai*. Verta atkreipti dėmesį, kad suaugusių vaikų ir anūkų turintieji, t. y. vyresnio amžiaus asmenys kaip atskira pateikėjų grupė tyrimo aprašyme nefigūruoja. Tai susiję su tokiomis tyrimo aplinkybėmis – mažu grupės dydžiu, kurį lėmė labai panašūs pateikėjų atsakymai, beveik sutampantys su profesionalų grupės anūkų turinčių respondentų mintimis. Taigi tekste jų duomenys apdairiai prijungiami prie kitų. Tačiau priede pateikiant pasakų žinomumo tarp dalyvių informaciją, siekiant didesnio tikslumo, atskirai išskiriamos ir jų, po karo 1946–1956 m. gimusiųjų, prisimintos pasakos. Tad disertacijos tekste išskiriamos keturios tyrimo dalyvių grupės, vadinamos *vyriausios Lietuvos kartos atstovais*, *visuomenės ir kultūros veikėjais*, *jaunais suaugusiais ir mažamečių tėvais* bei *vaikais*.

Kita vertus, dėl nevienodus tyrimo grupių pavadinimus padiktavusių akcentų gali susidaryti klaidingas įspūdis, jog respondentų imties metodologija padrika. Tačiau toks požiūris neatliepia tikrovės. Unifikuotas (pvz., gimimo laikotarpiais) grupių įvardinimas, priešingai, būtų paviršutiniškas ir neatspindėtų norimų pabrėžti tyrimo grupių išskirtinumo ir unikalumo. Prie tyrimo metodologinių ribotumų, šalia jautrių duomenų kategorijų apsaugos srityje veikiančių teisės aktų laikymosi (plačiau apie tai rašoma 2.3 poskyryje), derėtų paminėti atsisakymą rinkti anketinius duomenis apie pateikėjų priklausomybę etninėms grupėms, paliekant šį aspektą atskleisti tyrimo dalyvių naratyvams pokalbiuose ir interviu. Tačiau ne kartą sutiktų pateikėjų vardai ir jų kalbinės raiškos ypatumai leido kelti prielaidą apie galimą priklausymą įvairioms Lietuvoje gyvenančioms etninėms grupėms. Taigi tyrimas nebuvo grindžiamas etnocentrine perspektyva: tikslingai neieškant, į jį neplanuotai pateko folkloro atlikėja, karo pabėgėlė iš Ukrainos, mažo vaiko mama.

Svarbūs dar keli pateikėjų atrankos ypatumai. Vyriausiųjų ieškota per pažįstamus, net kreiptasi į institucinės globos įstaigą. Ekspertinių žinių turintys – gerai informuoti pateikėjai (*well-informed informants*) – asmenys, kurie yra geri tam tikros srities žinovai (Račiūnaitė-Paužuolienė, Rimkutė 2011: 27), toliau disertacijos tekste vadinami kultūros ir visuomenės veikėjais (jų kompetencijos apibūdinamos 2.2.2 poskyryje), atrinkti iš tyrėjos darbinės ir visuomeninės (dalyvavimas folkloro ansamblyje ir kt.) veiklos rato. Atkreiptinas dėmesys, kad išskirti šią pateikėjų grupę kaip atskirą buvo tikslinga dėl objektyvių priežasčių. Viena vertus, vengiant situacijos, kai aukštos kvalifikacijos, keliavę po pasaulį, studijavę užsienyje ir karjeros pasiekimų turintys pateikėjai, akivaizdžiai jungiami vienodo – profesinio išskirtinumo bruožo – pernelyg stipriai išsiskirs iš likusios pateikėjų dalies. Tokią tyrimo metodologiją kritikuoja filosofas Mantas Antanas Davidavičius, nes „profesiniu aspektu tyrimo imtis neatliepia plačiosios visuomenės sanklodų“ (Davidavičius 2022: 142). Kita vertus, dėl išskirtinio šių žmonių gebėjimo „gražiai, įdomiai ir įtaigiai artikuliuoti patirtį, perteikti santykį“ (Ten pat) su tiriamu reiškiniu. Tapti tyrimo dalyviais žmonės buvo kviečiami iš anksto susipažinus su jų veikimo sritimi, kartais – ir gyvenimo būdu, profesine patirtimi, nujaučiant tam tikrus jų nusiteikimus, požiūrius. Kitaip tariant, daryta prielaida, kad kultūros ir visuomenės veikėjai padės gauti daugiau žinių ir susidaryti visuminį vaizdą apie tiriamą pasakų reiškinį.

Suaugusių vaikų ir anūkų turintieji, t. y. vyresnio amžiaus asmenys sutikti atsitiktinai arba pasitelkiant pažįstamų socialinius ryšius kalbinti tie, kurie sutiko kalbėti. Tas pats atrankos principas taikytas ir ieškant ketvirtosios grupės pateikėjų – jauniausių suaugusiųjų ir vaikus auginančiųjų atstovų. Iš anksto apgalvotai dairytasi ne apskritai turinčių vaikų, bet mažamečių vaikų mamų, tėvų ir jų bendraamžių. Vaikai kalbinti tie, kuriuos lavinančios ugdymo įstaigos „įsileido tyrimą“, patys vaikai pareiškė norą dalyvauti ir tėvai davė sutikimus. Trys pateikėjos, priskirtinos skirtingoms grupėms, dėl susiklosčiusių aplinkybių buvusios tyrimo vietoje (dviem atvejais darbovietėje, vienu – namuose), pačios parodė iniciatyvą būti

apklausiamos. Manoma, kad tai galėjo lemti temos patrauklumas arba asmeninės malonios pasakų tradicijų patirtys.

Verta aptarti keletą aspektų dėl tyrimo regioniškumo ar lokalumo. Pabrėžtina, kad šiuolaikybei būdingas asmenų mobilumas, globalizacija, skaitmenizacija ir kitos komunikaciją skatinančios, greitinančios, taigi atstumus, skirtumus tarp regionų, valstybių ir net žemynų mažinančios galimybės kaskart kelia iššūkį, norint apibrėžti šiandien atliekamo tyrimo dalyvio priklausomybę etniniam regionui. Kyla klausimas: su kokiu regionu susieti 40 metų amžiaus asmenį, pusę savo gyvenimo po išvykimo iš gimto krašto gyvenantį sostinėje, arba kokios etninės regioninės tapatybės savastimi apibūdinti žmogų, pusšimtį metų nugyvenusį Lietuvos šiaurėje, o dar beveik tiek pat gyvenantį atvykus „arčiau vaikų“, kai jo pasakų (ne)patirčių ir karo bei pokario siaubų prisiminimai sugrąžina jį į gimtą kaimą ir tėvų namus? Todėl netyrinėjant su konkrečiu regionu susieto klausimo, kalbinant daugelio Lietuvos vietovių ir miestų atstovus, belieka dvi išeitys – atsisakyti priklausomybės etniniam regionui klausimo visiškai arba jį susieti su konkrečiu kriterijumi. Taigi šiame tyrime nutarta pateikėjų pasiskirstymą pagal etninius regionus nustatyti pagal jų įvardintą gimimo vietą, vadovaujantis Lietuvos etninės kultūros globos tarybos (EKGT) 2023 m. vasario 7 d. nutarimu nr. TN-2 patvirtintu patikslintu Lietuvos etnografinių regionų žemėlapiu[17]. Dera pasakyti, kad pačių pateikėjų, gimusių 1925–1945 m., prisimenami ir įvardijami buvę administracinio Lietuvos suskirstymo, aktualaus 1918–1950 m. laikotarpiu, pavadinimai išlaikomi ir disertacijoje. Taip elgiamasi išreiškiant pagarbą vyriausiosios kartos pateikėjų branginamoms gimtoms vietoms, kurias apibūdinant ne kartą nuskamba apgailestavimas: „numelioravus X vietą, tėvai turėjo išsikelti“. Po 1950 m. gimusiųjų nurodytos vietos sutampa su dabartiniu Lietuvos administraciniu suskirstymu rajonais.

Kalbinti žmonės atstovauja visiems Lietuvos etnografiniams regionams. Kaip matyti 1 priede, iš Dzūkijos (Dainavos) kilę 18, Suvalkijos (Sūduvos) – 14,

[17] Žemėlapis „Lietuvos etnografiniai regionai“ prieinamas čia: etno_2023_7000.jpg (7023×4969).

Aukštaitijos – 8, Žemaitijos – 6 ir Mažosios Lietuvos – 2 pateikėjai. Vadovaujantis EKGT nutarimu Kauno ir Vilniaus nepriskirti etnografiniams regionams, atskirai atvaizduojama tyrimo dalyvių kilmė iš Kauno – 6 ir Vilniaus – 2. Didesnė dalis vaikų (30) gyvena Dzūkijoje (Dainavoje) (Alytaus krašte), dar 7 yra iš Kauno (2 priedas). Viena pateikėja, gimusi ir augusi Klaipėdoje, t. y. Mažojoje Lietuvoje, save išimtinai tapatina su žemaičiais. Dar viena pateikėja, gimusi kitame regione, tačiau dar vaikystėje atvykusi gyventi į Šilutę, laikoma Mažosios Lietuvos atstove. Taigi, kaip, anot EKGT, „atskirų etnografinių regionų ribos yra sąlyginės, nes tarp regionų esančios maždaug 10–15 km plotą apimančios ribinės vietovės pasižymi regioninių požymių persipynimu“[18], taip ir šiuolaikiniame tyrime etninio regioniškumo klausimas išsprendžiamas sąlygiškai.

2.2.1 Vyriausiosios Lietuvos visuomenės kartos etnografija

Pradėti lauko tyrimą nuo interviu su vyriausiaisiais, 1925–1945 m. gimusiais, Lietuvos gyventojais sumanyta laikantis nuoseklumo. Buvo įsivaizduojama, kad praėjusio šimtmečio pirmaisiais dešimtmečiais gimę tradicinės visuomenės atstovai galės paliudyti buvusias ar ne sąsajas su nematerialiąja kultūra, taigi ir pasakomis. Palyginti su kitomis tyrimo dalyvių grupėmis, šioje ypač išryškėjo šių 24 pateikėjų socialinio šeimos paveikslo bruožai. Parengtame pusiau struktūruoto interviu klausimyne nėra klausimų nei apie šeimos sudėtį, nei apie pajamų šaltinius ar dirbtų žemės sklypų dydį, neklausiama ir apie tėvų užsiėmimą ar išsilavinimą. Tačiau atsakydami į vieną klausimą – „Ar jums patinka pasakos?“ – visą šią informaciją vyriausieji respondentai dažniausiai pateikia net neprašomi – kaip raktą pokalbiui apie pasakų santykį su jų asmeniu atrakinti (2 lent.).

[18] Etninės kultūros globos tarybos informacija: https://www.ekgt.lt/etnografiniai-regionai/zemelapis/

2 lentelė. Socioekonominis vyriausiųjų pateikėjų paveikslas ir jų pasakų patirtys

Kuo vertėsi tėvai	***Pateikėjų skaičius***	***Keliems sektos pasakos vaikystėje***
Stambesni ūkininkai	6	0
Inteligentai	1	1
Mažažemiai	2	2
Bežemiai amatininkai	2	0
Darbininkai	2	1
Smulkieji valstiečiai	10	7
Kumečiai	1	1
N	**24**	**12**

Žmogus, kalbinamas apie pasaką, inspiruotas individualios patirties asociacijų, kalba apie savo socialinius kontekstus – svarbiausius būties momentus – aplinkybes, kuriomis gimė, augo, šeimos situaciją, tėvų meilę, santykius su broliais, seserimis, seneliais, savo gebėjimus, išskirtinumus, tarnybą kariuomenėje (vyrai), brandą, vėlesnį gyvenimą ir tai pateikia kaip savo santykį su pasakos fenomenu. Kartais net apibendrintai priduriama, jog visas gyvenimas ir yra pasaka.

Kai kurie žmonės daug ar plačiai apie pasakas kalbėti ir atsakyti į paruoštus klausimyno klausimus negalėjo. Taip ir sakydavo – „neatsimenu“ arba „negaliu pasakyti“. Tokiais atvejais vyko ne interviu, o laisvi pokalbiai, kuriems kryptį ir temą suteikdavo patys pateikėjai, primindami tradicinius pasakotojus, kalbėdami įtaigiai, darydami pauzes, įterpdami kūno kalbą, pasakojimą praturtindami šmaikščiais ar giliais pastebėjimais, dainos posmais, patarlėmis. Vyrai, pasakodami apie jiems svarbias patirtis, kai tarnavo svetimoje šalyje kariuomenėje sovietmečiu, tarsi laikėsi pasakai būdingų struktūros elementų – atsiminė susidūrimus su problemomis,

poreikius įveikti užgriuvusius sunkumus, patirtus išbandymus, įgytą pripažinimą ir pan. – ir visada laukė tyrėjos reakcijos. Šie naratyvai pateikėjus sieja su kareivių pasakotojų įvaizdžiu, randamu tiek pasakų tradicijoje, tiek etnografiniuose užrašymuose, rodančiu, kad „pasaka yra mažiau pavaldi aplinkai, ji išlaiko ne tik struktūrinį karkasą, apie kurį lipdomas siužetas, bet ir detales, kurios prieš daugelį metų prarado istorinį aktualumą ir vėliau tapo nusistojusiais pasakojimo elementais“ (Šlekonytė 2020a: 35).

Apibendrinant paminėtina, kad proga nustatyti vyriausiosios kartos atstovų liudijimų apie pasakų patirtis indėlio vertę į tyrimą pasitaikė anksčiau, nei buvo iššifruoti visi pokalbių įrašai. Jau netrukus po interviu tyrėja sužinojo, kad vienas respondentas mirė, dar po metų – antras. Baigiant rinkti empirinius duomenis 2024 m. vasarą, tyrėjos žiniomis, jau nebuvo mažiausiai penkių pateikėjų. Tai žinoti buvo sunku. Tų žmonių pasakojimų įrašų klausymas tapo kitoks, negu jiems esant gyviems. Permąstant jų žodinio palikimo vertę, kilo klausimų, ar tyrėjai papasakoti pasakojimai buvo perduodami jų šeimoms, ar etnografinis tyrimas buvo vienintelė proga išsaugoti jų patirtis ir įvertinti naratyvų svarbą.

2.2.2 Kultūros ir visuomenės veikėjų apklausa: apčiuopti pasakų tradicijos gyvybingumą

Jonas Balys dar praėjusio šimtmečio pradžioje atkreipė dėmesį į šaltinio svarbą ir rengdamas „Vadovą tautosakos rinkėjui“ pabrėžė, kad, „suradus gerą šaltinį, reikia viską iš jo ištraukti, ką tik žino“ (Balys 1940: 12). Projektuojant etnografinio pasakų lauko tyrimo metodologiją, buvo sumanyta kalbinti 5–6 filologinį ar pedagoginį išsilavinimą įgijusius asmenis, susipažinusius su tyrėjos ugdymo pasakomis darbine veikla, kultūros ir pagalbos mokiniui specialistus, kvietusius tyrėją kaip edukatorę vesti vaikų ir jaunimo grupei lavinamųjų užsiėmimų arba dalyvavusių jos inicijuojamuose renginiuose[19]. Tikėtasi, kad pokalbiai su šiais profesionalais, kultūros ir visuomenės veikėjais, atskleis žmonių esamas / buvusias

[19] Plačiau apie tyrėjos darbinę veiklą – ugdymą pasakomis ir sumanymą „Pasakos augimui. Asmenybės ugdymo užsiėmimai“ galima susipažinti straipsnyje „Naujai atrandamas ugdymas pasakomis“ (Sadauskienė A. 2022).

patirtis su tradicinėmis pasakomis, kad bus apčiuoptas bent koks šios grupės ryšys su pasakų tradicija. Galbūt išryškės, kokiais būdais (sekimo, skaitymo) pasakos buvo / yra perduodamos šiandien darbingo amžiaus žmonių kartoje ir kas buvo tie perdavėjai (tėvai, mokytojai, seneliai, bendraamžiai). Buvo keliama ir neutrali prielaida, kad susidomėjimas pasaka yra naujai patirtas / patiriamas atradimas. Taip pat buvo laukiama, kad profesionalų indėlis prisidės prie visuomenėje paplitusių pasakų vartojimo aspektų įvertinimo.

Kultūros ir visuomenės veikėjų apklausa vykdyta antrame empirinių duomenų rinkimo etape, 2023–2024 m., iškart po interviu ir pokalbių su vyriausiosios šiandienos Lietuvos kartos atstovais. Pabrėžtina, kad gauti duomenys iš pirmosios grupės pateikėjų paveikė vėlesnius pasirinkimus. Dažnu atveju vyriausieji respondentai, gimę 1925–1945 m., pirmenybę teikė asmeninės patirties pasakojimams, užuot tiesiogiai atsakinėję į klausimus. Pateikėjų pasakojimai atskleidė jų pasakos sampratą ir santykį su pasakų reiškiniu tarsi aplinkkeliais, skatino tyrėją išlaikyti žmogišką smalsumą ir akademinį budrumą nuo pokalbio pradžios iki pat galo, t. y. medžiagos analizės. Kartu tai patvirtino supratimą, kad pasakos ir pasakų tradicija, kaip kultūros fenomenas, – daugiasluoksnis reiškinys, reikalaujantis tarpdisciplininio požiūrio, o mainais pateikiantis holistinį žmogaus ir visuomenės vaizdą. Visas žmogaus gyvenimas ir pasaka, pirmųjų pateikėjų teigimu, glaudžiai susiję.

Tad siekiant giliau pažinti pasaką, kaip kultūros fenomeną, ir visuomenės santykį su šiuo reiškiniu platesniame kultūriniame ir socialiniame kontekste, pradinė nuostata dėl profesionalų dalyvavimo tyrime išsiplėtė kiekybiškai ir kokybiškai. Pasirinkta ir apklausta 13 švietimo, kultūros, socialinės gerovės, religijos, gamtos paveldo srityse dirbančių specialistų, kurių išsilavinimas, užimamos darbo pareigos ar gyvenimo būdas susipina su gilesniu tautosakos išmanymu, gamtos, etninės kultūros paveldo ar šiuolaikinės visuomenės pažinimu. Pavyzdžiui, viena pateikėja yra lietuvių kalbos pedagogė ir folkloro ansamblio vadovė, kita – muzikos pedagogikos išsilavinimą įgijusi pateikėja yra kultūros centro etnokultūros specialistė, trečia – kultūrologė atlieka nacionalinio parko specialistės funkcijas ir

daugiau nei dvidešimt metų vadovauja suaugusiųjų folkloro ansambliui. Aktorius ir režisierius, kaip ir vertėja, kalbos redaktorė, kitakalbių lietuvių kalbos mokytoja nemažą savo gyvenimo tarpsnį yra folkloro ansamblių nariai. Kitaip tariant, visi pateikėjai artimai susiję su kultūros ar visuomenės funkcionavimu. Toks platus profesionalų socialinio, kultūrinio veikimo diapazonas pasakos sampratos šiuolaikinėje visuomenėje tyrinėjimams suteikė galimybių atskleisti daugiau tiriamo reiškinio aspektų. Jų apklausai parengtas tyrimo klausimynas praplėstas vienu papildomu klausimu pokalbio pabaigoje: *Ar jūsų profesinė veikla turi sąsajų su pasakomis? Kokiu būdu sąsajos pasireiškia?*

Kalbintieji kultūros ir visuomenės veikėjai yra gimę 1952–1984 m., taigi atstovauja dviem kartoms, 3 vyrai (23,07 proc.) ir 10 (76,92 proc.) moterų. 6-ajame dešimtmetyje gimė du pateikėjai. Vienas jų, kaip ir dvi 7-ajame dešimtmetyje (1966 ir 1968 m.) gimusios moterys, turi ir tėvų, ir senelių bei močiučių statusus. Siekiant objektyvumo ir patikrinti spėjimą, kad vaikų buvimas šalia daro įtaką ryšiui su pasakomis, apklausti tiek turintys vaikų, tiek bevaikiai pateikėjai. Visi gerai informuoti pateikėjai įgiję aukštąjį išsilavinimą, vyraujančios sritys – lietuvių filologija ir pedagogika (3 lent.). Beveik visi apklaustieji savo darbe tiesiogiai arba netiesiogiai dalyvauja vaikų ir jaunimo ugdyme.

3 lentelė. Kultūros ir visuomenės veikėjų išsilavinimo ir darbinės sritys

Išsilavinimo sritis	***Pateikėjai***
Lietuvių filologija	4
Muzikos pedagogika	2
Teologija	2
Socialinis darbas	1
Edukologija	1
Teatro edukologija	1
Etnologija	1
Kultūrologija	1

Dalis pateikėjų (7 asmenys), kaip savo sričių ekspertai, turėjo darbinių saitų su tyrėjos vykdomos ugdymo pasakomis veiklos projektais ar iniciatyvomis, naudojosi edukacijos paslauga, bendradarbiavo rengiant seminarus, redagavo, recenzavo leidinius. Kitus informantus tyrimo autorė pastebėjo atsitiktinai, atlikdama savo kasdienio gyvenimo praktikas, pavyzdžiui, dalyvaudama šv. Mišiose bažnyčioje Kūčių vakarą ar mokydamasi naujų liaudies dainų folkloro ansamblio repeticijose. Tad taip tarsi eminiu būdu atsiskleidė potencialių respondentų asmeninės ar profesinės sąsajos su tyrėjos studijų objektu ir jos, kaip visiškos stebėtojos, vaidmuo, kai atitinkamą laiką ji mato, girdi ir fiksuoja viešojoje erdvėje pasirodančią pasakos raišką.

Tyrimui įsibėgėjus, empirinius duomenis gavus iš dviejų apklaustų visuomenės grupių, pastebėtas didelis kontrastas tarp to, kaip sakoma ir kas sakoma. Sugretinus vyriausiųjų asmenų grupės ir profesionalų pokalbių trukmę, pastebėta panaši tendencija. Daugiausia žmonių į pateiktus pusiau struktūruoto interviu klausimyno klausimus atsakyti užtrunka vidutiniškai iki 40 minučių (vyriausieji pateikėjai – 9 asmenys, profesionalai – 4) arba vieną valandą ir daugiau (vyriausioji karta – 8 asmenys, du iš jų – daugiau nei dvi valandas), ekspertai – 4). Tačiau trumpiausiai vykusių pokalbių laikas skiriasi ženkliai – net trys vyriausieji informantai į klausimus atsakinėjo mažiau nei 20 minučių, o gerai informuotiems pateikėjams reikėjo beveik du kartus tiek laiko – vidutiniškai 35 minučių. Pažymėtina, kad trumpiausių pokalbių laikas nereiškia prastos interviu kokybės. Tik viena trumpai kalbėjusi vyriausiosios kartos respondentė mažai ką galėjo atsakyti į pateiktus klausimus, visais kitais atvejais pokalbiai buvo koncentruoti į konkrečius atsakymus, glaustą ir tikslingą nuomonės pateikimą. Kaip ir buvo tikėtasi, kalbintų ekspertų pateikta informacija kryptingesnė. Nauji ir netikėti šioje grupėje buvo asmeninės patirties pasakojimai.

2.2.3 Jauni suaugusieji ir mažamečių tėvai

Siekiant išsiaiškinti, ar pagrįsta visuomenėje įsitvirtinusi nuostata apie pasakų tinkamumą tik vaikystės amžiui, sumanyta to paklausti arčiausiai vaikų esančios visuomenės grupės – jų tėvų. Kartu su mažamečių tėčiais ir mamomis kalbinti ir jauni suaugusieji, tuo metu neturėję vaikų. Daroma prielaida, kad tai karta, laikoma visuomenės reprodukavimo potencialu, todėl apklausti tiek sukūrę šeimas ir susilaukę vaikų, tiek bevaikiai. Todėl surasta 11 1977–2000 m. gimusių pateikėjų, 7 moterys ir 4 vyrai, dviejų šeimų tėčiai ir mamos, auginantys nuo vieno iki penkių 1–12 metų vaikų. Kalbinant 3 pateikėjus susidarė natūralios sąlygos stebėti vaikų ir tėvų bendravimą, girdėti vaikų patvirtinimus tėvams teiraujantis, ar jie teisingai kalba, ir priminimus, ką dar svarbaus apie pasakas jie turėtų pasakyti. Lankantis vienoje šeimoje, auginančioje penkis vaikus, dešimtmetis sūnus primygtinai reikalavo, kad mama paminėtų, jog ji yra piešusi vilką, margą kaip karvę[20]. Pastebėtas interaktyvus ir iniciatyvus vaikų dalyvavimas padrąsino neapleisti minties tirti ir vaikų požiūrį į pasakas.

2.2.4 Vaikai

Domėtis vaikų patirtimis ir ryšiu su pasakomis, be konkrečių tikslų išsiaiškinti stereotipinių nuostatų veikimą ar ne šiuolaikinėje visuomenėje skatino antropologijoje jau išbandyti metodai. Kaip pastebi Barnardas,

> vienas iš įdomiausių Tyloro metodo aspektų buvo jo tyrimas apie Londono moksleivius, nes jis manė, kad jie, būdami mažiau subrendę ir mažiau išsilavinę, gali turėti gijų su pirmapradžiu mąstymu. Religijos srityje jis teigė, kad senoviniai ritualai ir įsitikinimai tęsiasi dar ilgai po to, kai pasimiršta pirminė prasmė, o instinktyvesnės ir primityvesnės civilizuotos žmonijos mintys vis dar gali turėti užuominų apie ankstesnę religinių idėjų raidą (Barnard 2004: 36).

Nutarus į tyrimą įtraukti vaikus, nuspręsta rinktis moksleivius. Viena vertus, darbas mokyklose tyrėjai yra pažįstamas, kita vertus – galvota, jog iš įvairesnių šeimų aplinkos atėję vaikai padės atskleisti daugiau skirtingų pasakos, kaip reiškinio,

[20] Pusiau struktūruoto interviu klausimyne yra klausimų, ar asmuo yra kada nors piešęs, vaidinęs, kitaip atkartojęs ir kūręs savo pasakų personažus.

suvokimo ypatumų. Todėl 2024 m. pavasarį su 5 mokyklomis skirtinguose Lietuvos miestuose susitarta dėl galimybės pakalbinti nedideles skirtingo amžiaus moksleivių grupes. Tačiau pradėjus derinti susitikimus, dvi mokyklos nesurado laiko tyrėjos priimti, susirašinėjimas elektroniniais laiškais nutrūko. Vienos gimnazijos pietvakarių Lietuvoje administratorė atsiuntė el. laišką su rekomendacijomis tyrimui: „pasitarusios lituanistės nusprendė, kad nėra prasmės dalyvauti tyrime dėl pasakų, siūlo pakalbinti pradinių klasių mokinius“ (2024 05 08, tyrėjos dienoraštis). Viena vertus, toks atsisakymas tik patvirtino, kad tyrimas eina tinkama linkme. Kita vertus, tai didino motyvaciją aiškintis, ar tikrai tvirtinimas, kad pasakos skirtos tik mažiems vaikams, kyla iš gero pasakų tradicijos išmanymo.

Tyrime dalyvavo 37 8–15 metų amžiaus dviejų mokymo įstaigų – gimnazijos Kaune ir progimnazijos Alytuje – atrinktų klasių moksleiviai (2 priedas), suderinus teisinius ir etinius klausimus bei dokumentus. Pažymėtina, kad jau minėta vaikų apsisprendimo laisvė dalyvauti tyrime ar ne buvo pamatuota praktiškai. Priimant vaikus klasėje buvo tikrinama, ar yra jų tėvų sutikimai. Pora kartų pasikartojo situacija, kai vaikų tėvų sutikimai buvo, bet vaikai į pokalbį neatėjo. Lydintiems mokyklos darbuotojams susirūpinus ir susiruošus jų ieškoti tyrėja priminė, kad vaikai neprivalo ateiti, jei jie nusprendė kitaip. Nedalyvavimo priežastys nesiaiškintos.

2.3 Tyrimo etika

Antropologinio tyrimo etika, be bendrų, Catharinos Juulės Kristensen apibūdinamų kaip mikroetikos principų – „gerbti ir vengti žalos“ (Kristensen 2023: 242) bei pasitikėti, – mokslininkų dažiausiai siejama su tokiais klausimais, kaip duomenų nuosavybė, apsauga ir viešumas, žinių kūrimas, anonimiškumas ir sutikimai, interesų konfliktai, teisinė apsauga (Koning et al. 2019: 170–174). Šie aspektai aptartini ir etnografinio pasakų tyrimo atveju.

Pagarba žmogui – nuo vaikų iki dešimtą dešimtį baigiančių asmenų, su kuriais kontaktuojama etnografiniame tyrime, yra pradinis ir esminis tyrimo etikos taškas. Pagarba reikalinga renkantis tyrimo temą, apmąstant būdus, kaip bus

prieinama iki pateikėjų, kokios bus klausimų formuluotės, kad atsakant būtų gaunamos žinios ir neįskaudinami žinių teikėjai. Meilė žmogui, draugiškumas ir net empatija padėjo įgyti pasitikėjimą tarp pateikėjų.

Tyrime pritariama Čepaitienės minčiai, kad „tyrėjas turi gerbti tiriamųjų interesus, pažiūras, teises, biografijos faktus, apsaugoti pateikėją nuo žalos, kurią gali padaryti tyrimas“ (Čepaitienė 2013: 38). Interviu metu viena pateikėja netikėtai paprašė išjungti diktofoną, nes palietė jautrią kūdikių netekčių šeimoje temą. Pagarbiai atsižvelgta į žmonių nenorą dalyvauti tyrime. Pažįstamos moters nurodytas šimtametis – tolimas giminaitis, jos manymu, galėjęs papasakoti daug vertingo tyrėjai, buvo saugomas savo šeimos, tad dėl susitikimo net nebuvo svarstoma. Tokiais atvejais tyrėja nebuvo atkakli – gerbė žmonių sprendimus ir pakartotinai prašymo „suvesti“ su pateikėju nereikšdavo. Šiuo atveju, labiau nusivylusi, matyt, jautusi etnografinės medžiagos vertę, liko pažįstama moteris, kuri pati atsiminė ir pasiūlė galintį „daug įdomaus“ papasakoti „blaivaus proto“ ir garbaus amžiaus giminaitį. Būta situacijos, kai dėl pagarbos žmogaus pažiūroms pokalbis tęsėsi, nors pašnekovas emocingai reagavo į savo pasakojimą ir necenzūriniais žodžiais reiškė itin kritišką nuomonę viešų žinomų asmenų atžvilgiu. Pasitikėjimu grįstas bendravimas buvo ypač reikalingas ir karo pabėgėlės iš Ukrainos atveju. Tai, kad daug kartų vėliau, šifruojant medžiagą, tikslinantis duomenis, moteris noriai bendravo telefonu ir susitikus gyvai, laikoma tinkamai parodytos pagarbos ir supratingumo ženklu. Neretai užsimezgęs santykis su pateikėjais, nors atrodo vienkartinis, negilus, tačiau kai kuriais atvejais išlieka. Tai patvirtina, kad minėtas Shahos „dialektinis intymumo ir svetimumo santykis“ veikia ir praktikoje.

Sutikimų, interesų konfliktų bei teisinės apsaugos klausimu, pasak Rono Iphofeno, „užtikrinti, kad dalyviai turėtų ir suvoktų, jog turi pakankamai galios nustatyti savo vaidmenį tyrime, yra laikoma etiškai būtina. Tai yra ypač svarbi problema vaikams, pagyvenusiems žmonėms <...> – visiems, kurie bet kokiu atveju gali suvokti, kad turi mažiau galios įprastiniuose santykiuose“ (Iphofen 2013: 27). Todėl visi pateikėjai buvo supažindinti su tyrimo tikslais jiems suprantamu būdu atitinkant jų amžių ir brandą. Kai kuriais atvejais gauti raštiški sutikimai, kuriuose

išdėstoma, kokiame tyrime ir kokiais tikslais dalyvaujama. Raštiškų sutikimų vėliau atsisakyta, pasitenkinta žodiniais tyrimo dalyvių sutikimais. Tačiau absoliuti dauguma tyrime dalyvavusių vaikų – moksleivių – turėjo gauti tėvų sutikimus pasirašytinai, nors alternatyva nerinkti sutikimų išlieka: „dažnai patariama gauti tiek vaiko, tiek tėvų sutikimą ir atrinkti interviu dalyvius. Tačiau tai, kiek tai turi būti padaryta, priklauso nuo vaiko amžiaus, apklausos / interviu vietos, tėvų ar globėjų, lydinčių vaiką, buvimo ir laiko, praleidžiamo su interviu vedėju“ (Iphofen 2013: 51). Akcentuotina, kad mokyklos darbuotojų, koordinavusių sutikimo prašymų tėvams dėl vaikų dalyvavimo tyrime pateikimą ir surinkimą, buvo prašoma juos duoti tik tiems tėvams, kurių vaikai pareikš norą dalyvauti tyrime.

Pastebėtina, kad rašytiniai ir žodiniai žmonių sutikimai dalyvauti tyrime nebuvo vienkartiniai. Daugkartinio pobūdžio sutikimų svarba pabrėžiama ir naujausiose tyrimo etikos studijose:

> dalyvių sutikimo užtikrinimas per visą tyrimo procesą turėtų būti etinių rūpesčių centre. <...> Kantrybė, jautrumas ir atvirumas įsitraukti arba pritaikyti informuoto sutikimo procedūras pagal lauko tyrimų aplinką ir pagal sukurtą santykį su dalyviu yra esminiai reikalavimai įgyvendinant bendrai konstruojamus tyrimų etikos metodus (Lafleur et al. 2023: 9).

Todėl, planuojant tyrimo rezultatus pristatyti viešai ar pateikti dalyvių namų bei asmeninę fotografiją, sutikimų buvo prašoma pakartotinai, klausiant, ar pateikėjai nepersigalvojo, ar galima jų pasakojimus viešinti ir vaizdus rodyti kitiems. Tai, be abejonių, kėlė papildomų rūpesčių ir sunkumų. Vienu atveju, publikuojant straipsnį JAV lietuvių laikraštyje „Draugas“ *(Draugas. Lithuanian worl-wide news)*, leidimas spausdinti pateikėjos namuose esančio paveikslo nuotrauką buvo gautas iš jos dukters, nes pateikėja jau buvo mirusi. Kilo sunkumų gauti moters kontaktą iš naujo (nes ji nebuvo tyrimo dalyvė, todėl susisiekimo kontaktus išsaugoti nebuvo stengtasi), tad reikėjo pasinaudoti ją pažįstančių žmonių pagalba. Kalbantis su moterimi, buvo paaiškinta, kur ir kokias tikslais bus spausdinamas darbas, taip pat supažindinta su galimybe išklausyti viešą paskaitą, kurioje mamos pasakojimai (kuriuos, dukra, beje, girdėjo, palydėjusi tyrėją į mamos namus) taip pat panaudoti.

Moteris graudinosi ir džiaugėsi vienu metu, susidarė įspūdis, kad pateikėjos dalyvavimas tyrime jai tapo garbingu mamos prisiminimu.

Teigiama, kad su pagarba bei pasitikėjimu susijęs gaunamų duomenų gylis bei apimtis, o su tuo – atsakomybė už šių žinių saugojimą:

> daug antropologinių žinių yra bendrai sukuriamos su mūsų pašnekovais, mes negalime be jų sutikimo perduoti kitoms šalims <...> „mūsų duomenų“ nuosavybės, prieigos ar valdymo teisių. Remdamiesi pasitikėjimo santykiais, mūsų pašnekovai dažnai dalijasi su mumis asmenine ir jautria informacija. Mes esame atsakingi už tokios asmeninės ir potencialiai jautrios medžiagos saugumą bei konfidencialumą (Koning et al. 2019: 171).

Užtikrinant gautų duomenų apsaugą, surinkti asmens duomenys (vardai, pavardės, gimimo metai, vieta bei kita asmeninė informacija), kurie susieti tarpusavyje galėtų sudaryti sąlygas nustatyti tyrimo dalyvių tapatybę, nėra pateikiami kartu. Duomenys laikomi tyrėjos skaitmeninėse laikmenose, apsaugotose nuo prieinamumo kitiems, o prieiga prie jų yra suteikiama tik tyrėjai.

Siekiant užtikrinti tyrimo dalyvių konfidencialumą, laikomasi anonimiškumo principo. Griežtai nenorėta asmenis disertacijos tekste paversti negyvais numeriais, iki paskutinio etapo jų tapatybės buvo nurodomos vardo ir pavardės inicialais. Tačiau suvokta, kad išsaugoti pateikėjų inicialus yra rizikinga. Todėl galiausiai pasirinktas tarpinis variantas – mažinant pažinumo galimybę, suaugusiųjų pateikėjų vardo inicialo atsisakyta, tačiau tyrimo dalyvių tapatybės užkoduojamos nurodant pavardės pirmą raidę ir lytį (M – moteris, V – vyras), ir du keturženklius skaitmenis – pateikėjų gimimo ir duomenų užrašymo metus, pavyzdžiui, *VM/1925/2023 (moteris, kurios pavardė prasideda raide „V“, gimusi 1925 m., užrašyta 2023 m.) ar KV/1934/2023 (vyras, kurio pavardė prasideda raide „K“, gimęs 1934 m., užrašyta 2023 m).*

Tačiau esant ir kitokiai nuomonei, kad „etnografinių tyrimų medžiagos anonimizavimas dažnai nėra tinkamas sprendimas, nes tai ne tik labai daug laiko reikalaujantis procesas, bet, svarbiausia, pašalina tiek daug detalių, kad medžiaga tampa beveik beprasmė“ (Koning et al. 2019: 170), vaikų vardus nutarta rinkti ir išsaugoti tyrimo apraše nuo pradinio darbų planavimo etapo. Su šia tyrimo

organizavimo nuostata sutikimuose buvo pasirašytinai supažindinti vaikų tėvai. Paminėtina, kad nenurodomos nei konkrečios vaikų, dalyvavusių tyrime, mokyklos, nei klasės. Todėl identifikuoti vaikus, net jei žinomi jų vardai, nėra įmanoma.

Renkant duomenis apie pasakų raišką viešajame diskurse ir socialinėse medijose, aprašant socialinio tinklo naudotojų nuomones ir pastebėjimus politikos klausimais, kurie gali būti laikomi jautriais duomenimis, vadovautasi Europos Sąjungos bendrojo duomenų apsaugos reglamento (BDAR)[21] 9 straipsnio 2 dalies e punktu, nurodančiu, kada specialių, jautriomis laikomų kategorijų duomenų (pvz., politinių pažiūrų)[22], tvarkymo draudimas netaikomas: „tvarkomi asmens duomenys, kuriuos duomenų subjektas yra akivaizdžiai paskelbęs viešai“. Tačiau aprašant medžiagą neviešų asmenų ir gerai žinomų visuomenės veikėjų, t. y. kitų socialinio tinklo naudotojų identifikavimo duomenys (kaip antai profilio vardas) nėra pateikiami.

Pabrėžtina, kad tyrimų etikos klausimai nėra lengviausiai išsprendžiami, o nuo sprendimų gali priklausyti ir tyrimo kokybė bei surinktos medžiagos turinys. Neretai prie to prisideda griežtėjantys standartai, institucinis reguliavimas ir besikeičianti teisinė bazė. Skirtingų valstybių mokslininkai pastebi panašius pavojaus ženklus dėl kokybinių tyrimų ateities. Pavyzdžiui, kroatų antropologė Olga Orlića, aptardama FAIR principų[23] poveikį etnologinių ir antropologinių tyrimų pasakojimams, teigia, kad „teisė visus duomenis padaryti viešai prieinamus neišvengiamai veda prie pašnekovų savicenzūros, t. y. rezultatas yra tam tikros rūšies FAIR pasakos (*tale*) surinkimas“ (Orlić 2024: 127). Minėtas 2016 m. priimtas ir

[21] Europos Sąjungos bendrasis duomenų apsaugos reglamentas (BDAR) (nr. 2016 / 679) https://gdpr-text.com/lt/.

[22] BDAR 9 str. 1 dalis: „Draudžiama tvarkyti asmens duomenis, atskleidžiančius rasinę ar etninę kilmę, politines pažiūras, religinius ar filosofinius įsitikinimus ar narystę profesinėse sąjungose, taip pat tvarkyti genetinius duomenis, biometrinius duomenis, siekiant konkrečiai nustatyti fizinio asmens tapatybę, sveikatos duomenis arba duomenis apie fizinio asmens lytinį gyvenimą ir lytinę orientaciją.“

[23] Kalbama apie Marko D. Wilkinsono ir kitų autorių parengtą dokumentą „FAIR – mokslinių duomenų valdymo ir priežiūros pagrindiniai principai“ (*FAIR Guiding Principles for scientific data management and stewardship*), kur akronimas FAIR reiškia, kad turi būti užtikrintas duomenų randamumas (*findability* – F), prieinamumas (*accessibility* – A), sąveikumas (*interoperability* – I) ir pakartotinis naudojimas (*reusability* – R) (Wilkinson et al. 2016).

2018 m. įsigalėjęs Europos Sąjungos bendrasis duomenų apsaugos reglamentas (BDAR) (nr. 2016 / 679) Europos mokslininkams lėmė naujus iššūkius ir kitokią nei anksčiau tyrimų erdvę. Ilgas tvarkų derinimo ir procedūrų vykdymo procesas ne tik užtikrina tyrimo dalyvių apsaugą, bet ir reikalauja papildomo laiko ir išteklių. Su tuo, kaip jau buvo aprašyta, susidurta ir etnografiniame pasakų tyrime. Dėl kylančių tyrimo etikos metodologinių iššūkių naujoje mokslo aplinkoje netgi keliamas etnografinių lauko tyrimų baigties klausimas (Rysst 2025). Taigi galima manyti, kad klausimas, kaip kurti bendrą mokslo žinių bazę ir išsaugoti pateikėjų konfidencialumą bei atsivėrimus jų pasakojimuose, ateityje bus diskutuojamas ir išliks opus.

Apibendrintai galima pasakyti, kad laikytis įprastų etinių aspektų – užtikrinti pagarba ir pasitikėjimu grįstą santykį su tyrimo dalyviu – sunku nebuvo, o etnografiniame pasakų tyrime kilę iššūkiai buvo suvaldyti.

3. ŠIUOLAIKINIS PASAKOS SUVOKIMAS LIETUVOJE

Pasakojimai gyvena ne popieriuje, o vietiniame gyvenime, ir kai mokslininkas juos užrašo, negalėdamas atgaivinti (*evoke) atmosferos, kurioje jie klestėjo, jis mums pateikia tik sugadintą tikrovės fragmentą.* (Malinowski 1926: 30)

Remiantis jau aptartais Bascomo teiginiais apie folkloro socialinio ir kultūrinio konteksto tyrinėjimus, kuriuose svarbu atskleisti pačių žmonių požiūrį į tautosaką, santykį tarp kultūros ir asmenybės aspektų (Bascom 1953: 289), šiame skyriuje nagrinėjama, kaip pasaką suvokia vyriausioji Lietuvos karta bei kultūros ir visuomenės veikėjai ir kokią pasakos sampratą jie pateikia.

3.1 Asmeninės patirties pasakojimai tyrimo vyriausiesiems apmąstant pasakas: „Visas gyvenimas yra pasaka“

Kaip jau minėta, vyriausioji pateikėjų karta kalbinta pirmoji, galvojant, kad sąlytis su tradicinės visuomenės atstovais, gimusiais XX a. pirmojoje pusėje, patvirtins kai kurias nuostatas, kaip antai etnologės Irenos Čepienės teiginius, kad to meto vaikams estetines ir dorovines nuostatas formavo tautosaka – „nuo mažų dienų <...> lopšinės, dainos, pasakos, kuriose išaukštinamos gerosios žmogaus savybės – sąžiningumas, darbštumas, pasiaukojimas. Patarlėmis, priežodžiais, mįslių minimu buvo žadinama vaizduotė, turtinama kalba, skiepijama meilė darbui, smerkiama tinginystė ir kitos žmogaus ydos“ (Čepienė 2008: 207). Kalbinant vyriausiuosius tarsi buvo tikimasi, kad šias hipotezes patvirtins dar gyvi laikmečio liudininkai. Tačiau šie teiginiai, gretinami su žmonių naratyvais, atrodo kaip graži, idealizuota ir romantizuota vizija, nes didelė dalis apklaustųjų tokį savo vaikystės vaizdinį paneigia ir pasakojimuose nurodo kitus labai svarbius savo gyvenimo aspektus.

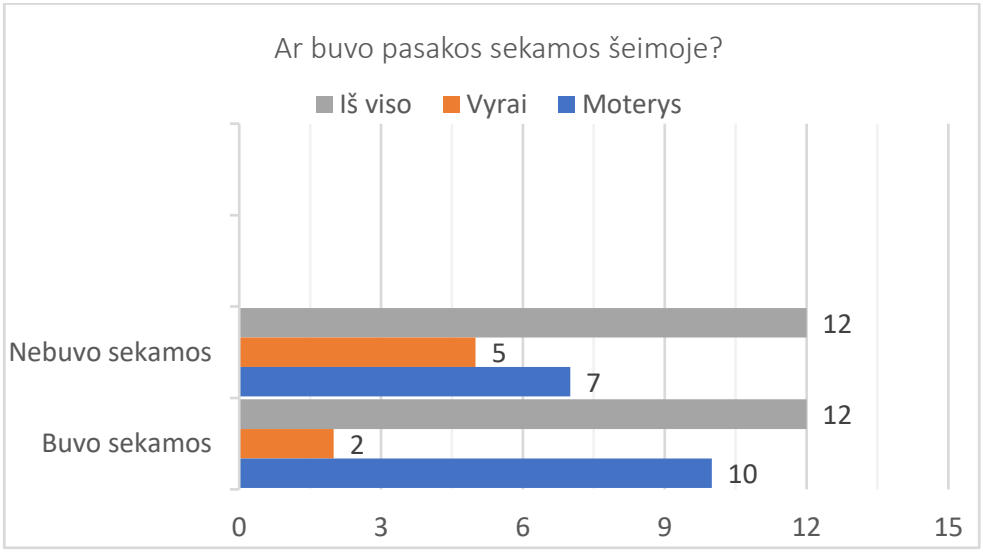
3.1.1 Vyriausioji Lietuvos visuomenės karta: gimusieji 1925–1945 metais ir jų pasakos

Vyriausieji pateikėjai yra gimę 1925–1945 m. – išskirtiniu istoriniu laikmečiu. Du pasauliniai karai ir individualus šeimos gyvenimo susiklostymas palieka stiprius įspaudus pateikėjų atmintyje, todėl nestebina, kad didesnė dalis

respondentų (58 proc.) tik lakoniškai atsakinėja į pateiktus klausimus, tačiau rodo didelį norą kalbėti jų pačių diktuojamomis temomis ir pasakoti apie asmenines patirtis.

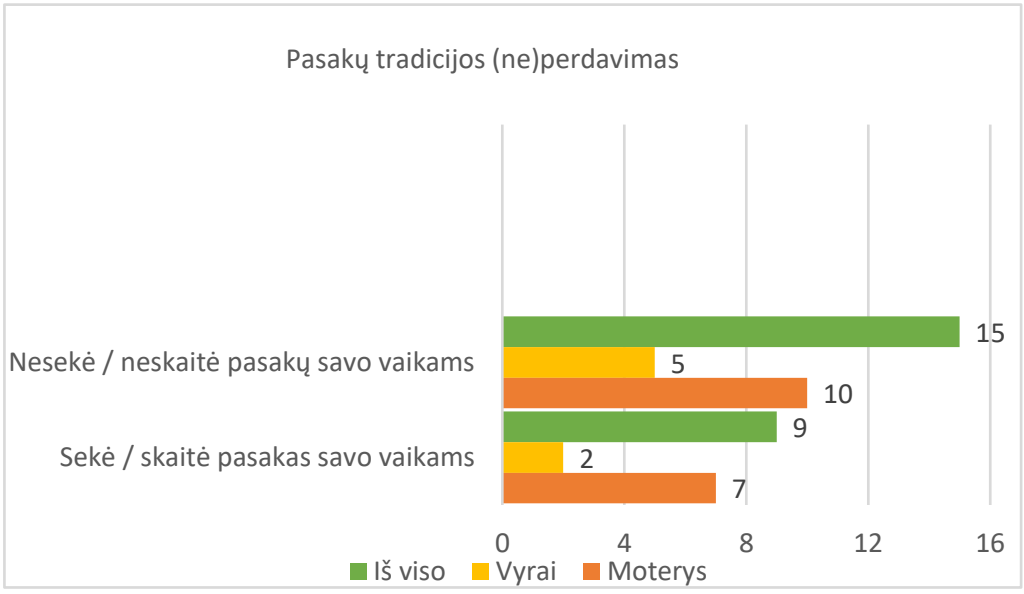
Pasakų sekimą vaikystėje liudija nedaug žemę dirbusių valstiečių (7 asmenys), mažažemių sielininko ir žvejo (2), inteligentų (1), darbininkų (1) ir kumečių (1) šeimose gimę ir augę vaikai (2 lent.). Moterys – mama, močiutė, kartu gyvenanti neįgali teta – buvo pagrindinės pasakų sekėjos, retai – tėvas. Patys pirmieji kalbinti informantai neigė iš viso girdėję pasakas vaikystėje: „Nebuvo kada sekt ir klausyt pasakų. <...> Reikėj darbus dirbt.“ (KV/1936/2022), „Ne [negirdėjau pasakų, kai buvau mažas], užaugau be mamos. Mama visą gyvenimą sirgo“ (SV/1938/2022). Susidarė įspūdis, kad šeimos sudėtis ir vieno iš tėvų fizinės sveikatos stoka ar mirtis, ypač motinos netekimas, pateikėjų samprotavimuose atsiskleidžia kaip tiesioginė pasakų tradicijos šeimoje nebuvimo pasekmė. Taip pat atrodė, jog pasaka galėjo būti tik prabangos reikalas tarp labiau pasiturinčiųjų. Taigi tikintis gauti išsamesnius atsakymus apie žmogaus santykį su pasakomis, siekta pakalbinti ir kituose socialiniuose visuomenės sluoksniuose, ne tik valstiečių šeimose, užaugusius asmenis. Pavyko surasti net šešis respondentus, gimusius, jų žodžiais tariant, „vidutiniokų“, 15–36 ha žemės dirbusių ūkininkų šeimose. Pateikėjai teigia tėvus samdžius „bernus“, „mergas“, „pusbernius“, piemenukus, tačiau pasakų sekimo šeimoje tradicijos neprisiminė nė vienas: „Ne, nepatinka [pasakos], nemoku aš tų pasakų. Nuo mažens mezgiau, siuvinėt, mereškuot mokėjau. Audžiau. <...> Labai geografija domėjaus, tas Pompėjus, kai užpylė. <...> Gal ir pasakojo [pasakas], gal neprisimenu“ (RM/1929/2022).

Išanalizavus žmonių pasakojimus ir susumavus tyrimo duomenis, paaiškėjo, kad tik kas antras tyrimo dalyvis prisimena pasakas buvus jo vaikystės dalimi. Kaip matyti 4 paveiksle, vienodas pateikėjų skaičius (12 asmenų) vaikystėje pasakas savo šeimoje yra girdėję ir jų negirdėję. Taigi reikšmingo skirtumo nepastebėta. Ženklesnė skirtis yra tarp lyčių – net penkis kartus daugiau moterų (10) nei vyrų (2) prisiminė šeimoje buvusią pasakų tradiciją.

4 pav. Pasakų tradicija 1925–1945 m. gimusiųjų šeimose

Išaiškėjo pasakų tradicijos perdavimo ir neperdavimo tendencijos (5 pav.): asmenų, kurie nepasakojo pasakų savo vaikams, yra dviem trečdaliais daugiau (15) nei tų, kurie pasakojo (9).

5 pav. Pasakų tradicijos perdavimas

Įdomu pasekti ryšį tarp ankstyvosios vaikystės patirties ir pasakų tradicijos praktikavimo suaugusiojo gyvenime. 6 lentelėje matyti, kad panašus skaičius žmonių – septynios moterys sekdavo (skaitydavo) pasakas savo vaikams, iš jų šešios jas vaikystėje buvo girdėjusios. Atitinkamai vyrai, perdavę pasakas savo vaikams ir girdėjusieji jas vaikystėje, pasiskirsto panašiai – du ir vienas. Tačiau yra didelis skirtumas tarp tų, kurie pasakas, būdami vaikai, girdėjo (4 moterys ir 1 vyras), ir tų, kurie jų nepasakojo savo vaikams (atitinkamai 10 ir 5). Verta atkreipti dėmesį, kad iš devynių pasakas perdavusių savo vaikams pateikėjų panašus skaičius (7) jas buvo girdėję vaikystėje. Tačiau iš penkiolikos, kurie pasakų nesekė savo atžaloms, didesnė dalis (10) pasakų savo vaikystėje girdėję nebuvo. Paminėtini ir ypatingi atvejai arba išimtys: du informantai (1 vyras ir 1 moteris) pasakojo pasakas savo vaikams, tačiau jie teigia, kad vaikystėje negirdėjo jokių pasakų; trys asmenys (1 vyras ir 2 moterys) nepasakojo liaudies pasakų savo vaikams, tačiau jų šeimose vaikystėje pasakos buvo sekamos.

6 lentelė. Santykis tarp pasakų tradicijos praktikavimo suaugusiojo gyvenime ir ankstyvosios patirties su pasakomis

Sekė / skaitė pasakas savo vaikams			**Nesekė / neskaitė pasakų savo vaikams**	
Lytis	Asmenys	Pasakas girdėjo vaikystėje	Asmenys	Pasakas girdėjo vaikystėje
Moterys	7	6	10	4
Vyrai	2	1	5	1
Iš viso	**9**	**7**	**15**	**5**

Būgienė, nagrinėdama naratyvų analizės perspektyvas, atkreipė dėmesį į asmeninės patirties pasakojimus (*personal experience stories*), kurie yra „įvairiopo pobūdžio istorijos <...> „iš gyvenimo“, žmogaus dėl tam tikrų priežasčių prisimenamos ir pasakojamos kitiems“ (Būgienė 2008: 43). Tyrėja supažindina su

amerikiečių mokslininkės Sandros K. D. Stahl įvardintomis tokio tipo pasakojimų rūšimis – nutikimai iš vaikystės, mokyklos, apsikvailinimai ir pasijuokimai, asmeniniai susidūrimai su antgamtinėmis jėgomis ar nepaaiškinamais dalykais, skaudžios gyvenimiškos situacijos ir kt. (Būgienė 2008: 43). Stahl taip pat nusako ir šių pasakojimų vertę, nes jos

> suteikia informacijos apie tai, kas jaudina dabartinį žmogų, <...> atspindi asmenines žmogaus etines vertybes ir pažiūras: pasakotojas juose ne tiktai veikia ir išgyvena, bet ir „apmąsto“ savo veiksmus, juos vertina, iš jų mokosi ir apie tai pasakoja – ne tiek norėdamas išreikšti savo vertybinį požiūrį, kiek jį sukurdamas kaskart, kai apie tai pasakoja (Stahl 1989: 274, cit. iš Būgienė 2008: 43).

Taigi, kokią vietą ir reikšmę užima pasakos vyriausiųjų šiandieninės visuomenės narių asmeninės patirties pasakojimuose, daugeliu atvejų praeities išgyvenimus iškeliančiuose į dabarties, anot Bascomo, „kasdienio gyvenimo ratą“? Nesunku pajusti, kad pasaka pateikėjų apmąstymuose pasitelkiama kaip skirtis tarp to, kas buvo, ir to, kas yra dabar, tarp mielų arba, priešingai, skaudžių vaikystės prisiminimų ir suaugusiojo gyvenimo realijų, tarp buvusios kokybės ir šiandien nepriimtino televizijos siūlomo turinio, tarp užmaršties ir gyvos atminties:

> Močiutė [sakydavo pasakas], aš mylėjau. Ji verpia, o aš guliu, ir pasakoja ką. Vaikystės pasakos visos užmirštos. <...> Jau tose pasakose negyvenau. Jau čia gyvenime tokių pasakų, kad nereikia... (MV/1935/2022).
>
> Kai aš augau, pasakos egzistavo (BM/1926/2023).
>
> Man pasakos patiko, ir per televizorių, labai. Kaip vaikam rodydavo, žinai, tokius filmus gražius, o dabar ką rodo? Man tei Simsonai netinka niekas, o būdavo, Dieve, kokias gražias pasakas sekdavo.... (BM/1943/ 2023).

> Nebuvo tokios mados sekti pasakų. Reikėjo pašerti 100 kiaulių, anytą, dvi cioces prižiūrėt (BM/1930/2023).

> Pasakos, aš manau, kad visiem patinka, tiktai dabar šiuolaikiniai žmonės, jauni, jau čia tas internetas, tie išmanūs telefonai... Tai gal kažkaip tai, jau nu ne taip susidomėję. Bet kad kiekvienam žmogui – aš tai jau nežinau, koks turėtų būti žmogus, kad jam nepatiktų pasakos! Taigi pasakos moko tik gero. <...> Tai yra gėris, kuris žmogui padeda išgyventi. <...> Sunkūs laikai, sunku buvo gyventi. Bet tu

tiesiog pasaką paskaitai, tai užmiršti tą viską, kas slegia, kas negerai (GM/1944/2022).

Prašomi pasidalinti mintimis apie pasakos reikšmę gyvenime, vyriausieji pateikėjai akcentuoja pasakų atliekamas funkcijas. Iš visų pirmame disertacijos skyriuje tyrinėtų pasakų funkcijų ryškiausios, anot pateikėjų, šios: suteikia pramogą ir linksmybę – „Pasakos padeda ištrūkti iš viso to [gyvenimo sunkumų] ir nukelia į pasakų pasaulį, padeda keliauti kartu“ (VM/1925/2023) – ir švietimas, nes pasakos ugdo, moko gero, suteikia kryptį teisingam elgesiui, kas atpažįstama ir kaip pasakų potencialas įtvirtinti kultūros normas ir vykdyti socialinę kontrolę:

> Gyvenimo išmintis, jei tikra pasaka (BM/1930/2023).
>
> Pasakos ugdo asmenybę, moko gerumo, solidarumo, meilės (LM/1945/2023).
>
> Pasaka yra grūdas, kuris gali praversti, padrąsinti, moko padėti kitiems (JV/1939/2023).
>
> Padeda pasitikrinti, ar teisingai elgiesi. Pasakos kartais primena mums, kad reikia būti doriems ir teisingiems. O žmonės gyvena tik pagal savo nuomonę ir dėl to nesusišneka su kitais. <...> Tradicinės lietuvių pasakos neblogos. <...> Dabar 20.00 val. per radiją [LRT laida – A. S.] pasakas nori priderinti prie gyvenimo. Nori paveikt jaunimą. Tai gerai. Bet kad per daug jos pritemptos prie laikmečio (PV/1931/2023).

Atliekant lauko tyrimą paaiškėjo, kad nė vienas iš pirmosios grupės respondentų negalėjo sklandžiai pasekti nė vienos pasakos. Geriausiu atveju nurodydavo įsimintinos pasakos pavadinimą, siužeto nuotrupas, trumpai nupasakodavo kokį nors motyvą, keletas iš jų nepaminėjo nė vienos pasakos pavadinimo. Tačiau tik keletas pateikėjų, daug nepasakydami apie savo asmeninį santykį su pasaka (negirdėjo vaikystėje, nesekė savo vaikams, anūkams ir t. t.), rinkosi nesvarstyti nei apie pasakos reikšmę, nei apie sampratą. Didesnė dalis noriai apmąstė pasakos vertes, apibūdindavo pasaką, nurodydavo pasakos skiriamuosius bruožus. Kai kurie pateikėjų samprotavimai stebino ir buvo netikėti, nes priminė mokslinėse studijose skaitytus teiginius, o juk kai kurie iš kalbintų žmonių turi tik kuklų kelių skyrių ar profesinį išsilavinimą.

Ryškiausia tendencija Lietuvos vyriausiesiems apmąstant pasakas yra pasakų tapatinimas su gyvenimu. 98 metų amžiaus pateikėja, energinga, smagi

moteris, kalbinta jos namuose, stambių ūkininkų duktė, neprisiminusi puoselėjus pasakų sekimo tradicijas savo šeimoje, siūlo pasakos – stebuklo sampratą. Moteris teigė, kad „jau turbūt gyvenimas buvo pasaka. <...> Pasaka kartais rišasi su gyvenimu, ir gyvenime visokių stebuklų būna“, ir pasidalino asmeninės patirties pasakojimu apie savo vaikystės sodybos bombardavimą:

> Žinokit, metė kartą netoli mūsų raketas, matyt, norėjo uždegti tą ūkį, tuos namus. <...>. Tai suskaitė mama – septynios. Septynias degančias bombas! Jos tik sukaukia, sukaukia ir pūkšt! – baisiausia, ir vėl sukaukia, sukaukia... Bet jos nukrito netoli namo, į pievas. O name buvo šventas paveikslas, su Dievo veidu [rodo kabantį ant sienos minimą paveikslą ir susirūpinusi garsiai klausia, kas su juo bus po jos mirties – A. S.]. <...> Mamos ten giminės parvežė iš Italijos (VM/1925/2023).

1936 m. gimęs vyras, jauniausias daugiavaikės šeimos vaikas, prisimena daug skriaudos, patirtos iš savo vyresnių brolių ir seserų. Jaunesniojo poreikių ignoravimas, žeminimas, kova už geresnį būvį, tarsi pasakoje, jam pažįstama. Ant 14 metų vyresnio brolio, prisipažįsta, pykstąs iki dabar, nes jį „neteisėtai lupo“ (KV/1936/2022). Atnešusį valgyti jį, aštuonmetį, metais jaunesnį brolį, gananti gyvulius vyresnėlė paprašo trumpam ją pavaduoti ir dingsta visai dienai. Užtrukęs jaunėlis brolis gauna lupti nuo namuose laukusio vyresniojo: „Pareina priėdus tų vyšnių. O tas [brolis] įširdęs, pasirišęs jau pantį, laukia. Griebė tada, per užpakalį, per užpakalį. <...> Neklausė, kodėl. Aš ir dabar neatleidžiu“ (KV/1936/2022). Todėl paneigdamas, kad auklėjimui jo šeimoje buvo pasitelkiama tautosaka, nenustebina išvada: „diržas – pagrindinė pasaka“ (KV/1936/2022). Jaučiama, kokią jautrią jaunėlio – devinto, šeimoje skriaudžiamo vaiko, silpniausio, bet įveikusio visus gyvenimo sunkumus ir užaugusio stipriu, – temą, atveria pateikėjas:

> Visas gyvenimas yra pasaka. <...> Aš mokykloj atrodžiau blogiausiai. Basas. Nuplyšęs. Blogiausiai atrodžiau... <...>. Mama į bažnyčią nusitempė. Einam iš bažnyčios, žiūrau į kojas žmonėms – tai, kad numaut visiem batus! Tai aš turėčiau čeverykų! <…> Tai kad matai, jeigu iš eilės pradėt, tai visas gyvenimas yra pasaka. <...> Na, ką padarysi. Antro gyvenimo nebus. Aš drūčiausias užaugau. Jauniausias (KV/1936/2022).

Bascomas yra atkreipęs dėmesį, kad žmogaus tapatinimasis su konkrečiu pasakų veikėju ar pasaka yra reikšmingas asmens ir tautosakos ryšio analizės

klausimas. Etnografiniame lauko tyrime kalbinant vyriausiuosius atsiskleidžia ir šis pasakos žmogaus gyvenime vaidmuo. Mėgstamos pasakos personažas išryškėja kaip dalis asmens tapatybės. Beveik netektos, bet vėliau paaiškėja – mylimiausios ir labiausiai mylinčios duktės, šeimos jaunėlės, motyvas ir papasakoti svarbūs pateikėjos gyvenimą sukrėtę atsitikimai – jos onkologinė liga ir mylimo sutuoktinio mirtis (pokalbio metu pateikėja ne kartą sakė „mes su Antanu“ [vyru] – A. S.), verkimo ir ašarų motyvai: „nė viena ašara nebyra“, „Vyras verkė, o aš neverkiau“, „kaip aš pradėjau verkt! Tai aš turbūt visas ašaras išverkiau tą dieną! Pusę dienos verkiau“, „Vaikai ir aš stoviu, – nebyra ašaros...“, manytina, siejasi su interviu pradžioje nuskambančiu prisipažinimu apie mėgstamiausią pasaką: „vaikystėj patiko pasakos, užaugus tik „Eglė žalčių karalienė“ labai patinka“ (BM/1932/2022). Tyrimo dalyvė net padeklamuoja prisimintą ištrauką iš Salomėjos Nėries eiliuotos pasakos: „Eglė tik jauniausia iš visų marčių, / Ji nelieja daugel ašarų karčių“, o iš tikrųjų perkuria pirmąją eilutę taip, kad vietoje originale esančio „laimingiausia“ atsiduria žodis „jauniausia“. Galbūt pasakos siužetą pateikėja pritaiko sau? Anot psichologų, „žmonės mėgstamiausia pasaka pasirenka tą, kurios siužetas geriausiai dera su jų ankstyvojo gyvenimo scenarijumi, su „užbrėžta“ pagrindine gyvenimo kryptimi, su susiformavusia gyvenimo likimo schema. Tokiu atveju pasakos herojus jiems tampa pavyzdžiu, kuriuo jie seka savo gyvenime“ (Trebješanin et al. 2013: 107). Galima daryti prielaidas, kad pasakos Eglės – stiprios, ištvermingos, atsparios skausmui ir netekčiai, priimančios ryžtingus sprendimus moters paveikslas pateikėjai daro didelį įspūdį. Todėl įžvelgti pateikėjos mėgstamiausios pasakos siužeto sąsajas su jos asmeninės patirties pasakojimais ir gyvenimo sprendimais (po vyro netekties patyrusi traumą ji, mama ir močiutė, nenori būti našta vaikams ir nutaria apsigyventi instituciniuose globos namuose) yra pagrįstas žingsnis.

Kita pateikėja, išvardinusi daugiausia tradicinių pasakų pavadinimų ir siužetų tarp vyriausiųjų tyrimo dalyvių, prisiminė vaikystėje atlikusi podukros vaidmenį spektaklyje pagal pasaką „Sigutė“ ir labai nusistebėjo susivokusi save atrodžius negražiai, sau nepriimtinai: „suvėlė plaukus ir taip aprengė nelabai, nu jau tai, jau tokia tai... Ale va kap atsimeni! [pateikėja labai nustemba, nusišypso. – A. S.]

<…> Aš mažesnė tokia buvau ir gal ne tokia graži, ten jau gražiausia mergaitė vaidino tą Sigutę“ (GM/1944/2022). Svetima vaikystėje neigiamos pasakos veikėjos tapatybė, garbaus amžiaus moters akimis žiūrint, kompensuojama džiaugsmu, kad smalsiam, žingeidžiam ir meninių gebėjimų turinčiam vaikui („Mes visi mėgom dainuot, mes tiesiog visa šeima, su mama“) buvo leista vaidinti mokyklos spektaklyje: „<...> bet čia jau džiaugiesi, kada da tave į tą spektaklį priima, kiti ir tokių dar negavo vaidmenų“ (GM/1944/2022). Pasakos ir santykio su savimi paieškos, kaip ir ankstesnės pateikėjos atveju, čia sugrįžta išgyventomis emocijomis: „Nu ir aš jau išėjau, kap jau man mokytoja liepė eiti. Nu ir kažkas iš salės, kažkoks vyriškas balsas: „Kuzbezda!“ Tai jau čia reiškia toks paniekinantis žodis. Nu bet jau aš tada ištempiau iki galo, nebuvau patenkinta“ (GM/1944/2022).

3.1.2 *„Jau turbūt gyvenimas buvo pasaka“*: karo, trėmimo, nepritekliaus patirčių išsikalbėjimai

Stundžienė, aptardama šiuolaikinio folkloro turinio sampratos klausimą, taikliai pastebi, kad „kalbindamas informantą net užrašinėjantis profesionalas vis dažniau nelabai gali numanyti, koks bus šio dialogo galutinis rezultatas“ (Stundžienė 2008: 26). Mokslininkė kaip vieną iš tradicinių sakytinių žanrų pristato išsisakymo sąvoką – „dabartinių žodžiu perduodamų sakytinių naratyvų atšaką – atskirą, dažnai gerokai individualizuotą ir kartais labai asmenišką žmogaus išsikalbėjimą“ (Stundžienė 2008: 37). Tyrimo dalyvių naratyvai, anot tautosakininkės, „išsikalbant“ arba išsisakant, atitinka tradicinių pasakų problematiką. Temos, per kurias iškyla pasakų apmąstymai, – alkis ir nepriteklius, prarastas turtas bei netektas statusas, grėsmė ir saugumo trūkumas, atskyrimas nuo artimųjų ir tremtis, mylimų netektis, žiaurumai – yra XX a. geopolitinių virsmų ir karo patirtys. Plačiau aptartina keletas jų.

Nepriteklius ir alkis. Kumečių šeimoje baigiantis karui gimusi pateikėja prisimena dažnai alkdavusi, bet pasakų sekimas šeimoje taip pat nepamirštas:

> Aš, žinokit, guldavau pusalkanė, bet aš pamiršdavau, kai man sekdavo pasakas, aš pamiršdavau, kad aš noriu valgyti. Tėvelis buvo diplomatiškas – tokių pasakų apie valgius ir nesekdavo, kad nesukeltų man noro valgyti (MM/1944/2023).

Darbas, alkis, tėvo liga, ankstyvas duondirbio vaidmuo, svetimos kariuomenės okupacija, atsakomybė ir ankstyva priverstinė branda girdimi devintą dešimtį įpusėjusio vyro naratyve:

> Aš devintas [vaikas šeimoje – A. S.]. <...> O paskiau tėvą suparalyžavo. Nedirbo. Duonelės nebuvo. Rusai užėjo <...> Žiūrėjai, kad duonos būtų. Į mišką nuvažiuoji sausuolį nupjauti, parsivežt malka, kad būtų. Vienu žodžiu. Pabūkit jūs visų ujamas jauniausias vaikas <...>. Mažiausią lengviausia nuskriaust <...> (KV/1936/2022).

Stambesnių ūkininkų šeimoje gimusi pateikėja liudija varginantį siekį atgauti *materialinę šeimos gerovę, prarastą karo metais*. Moters nupasakotas suniokotų fronto apkasams rengti jos vaikystės namų – be langų, langinių, grindų, lubų, tik paliktų sienų vaizdas susisieja su pateikėjos suskaičiuotais penkiais būstais – šeimos namais, kuriuos ji su savo tėvais, paskui su vyru pastatė ir įrengė, o vėliau su vaikais vėl statė ir įrenginėjo savo šeimai. Pasakas sekus šeimoje neprisimena, bet atmintyje išlikę nuolatinis darbas ir šeima net sunkiausiu karo laiku pasirūpinti mėginusi mama, buvusi ūkininkė, išėjusi duoneliauti vaikams: „Labai užimtos moterys, vargšės, keldavo anksti <...>, labai maisto trūko, [po karo] mama ėjo ubagaut...<...>“ (RM/1929/2022). Paklausta, gal pasakas girdėjo iš senelių, moteris neigia: „ne, nesekė seneliai pasakų. Senelis sirgo, o močiutė nelabai su vaikais draugavo, pykdavo ant tų vaikų. Negailėjau, kai laidojo. O senelio tai gailėjau, nes buvo žadėjęs batus nupirkti“ (RM/1929/2022).

Vienintelę, daugelio pateikėjų žinomą lietuvių liaudies pasaką „Eglė žalčių karalienė“ paminėjo moteris, be vargo pasakoja savo šeimos istoriją dviejų XX a. pasaulinių karų kontekste, kuriame motinos ir vaikų klausimas iškyla ne kaip asmeninis, bet ankstesnės kartos prisiminimas: „tėvelis šešių vaikų šeimoj užaugo, bet trys jauni mirė. 1941 metais močiutę išnešė pažiūrėt, nors silpna buvo, kai rusai ėjo, 1918 metais išėjusį į karą sūnų norėjo pamatyti <...>“ (RM/1929/2022).

Galima teigti, kad *motiniškas ilgesys ir rūpestis* moters pasakojimuose tarsi atkartoja Eglės pasakos naratyvą. Tai primena Šlekonytės, analizuojančios, kiek

gyvenime yra pasakų, o pasakose – gyvenimo (2020b), aptartą skirtį tarp pasakojimo, kuris „apima visas emocines, asociatyvias ištraukas, kurios nukreipia pasakotoją nuo pagrindinės temos ir vėl grąžina prie jos“, ir istorijų sekimo, kuriame istorija tampa svarbesnė už pasakojimo procesą (Šlekonytė 2020b: 124). Mokslininkė, supažindinusi su vienos pateikėjos pasakojimu ir tvirtinimu, kad „tikros pasakos yra iš gyvenimo“ (Šlekonytė 2020b: 125), moterį priskiria pasakotojų grupei dėl gebėjimo suvokti pasakos esmę ir lengvai susieti ją su savo gyvenimu (Šlekonytė 2020b: 124). Taigi prielaida, kad svarbūs asmeninių gyvenimo istorijų motyvai, pateikėjams apmąstant pasakas, yra jų būdas išgyventi pasakos, kaip gyvenimo, suvokimą, nėra klaidinga.

Tyrimo dalyvių pasakojimuose pasikartoja *tremties rizikos, grėsmės, netekto saugumo* motyvai. Pastebėtina, kad skirtingose Lietuvos vietose gimę ir kalbinti pateikėjai beveik tais pačiais žodžiais nusako patirtą prarastą saugumą ir tuometės grėsmės nuojautą trėmimų laikotarpiu. Tarsi pasakose lemtingu momentu pademonstruotas žmogiškumas, atjauta ir pagalba pateikėjų gyvenimuose tampa lemiamu veiksniu, padedančiu išvengti tremties ar žūties:

> Mano tėvelis turėjo draugą kontoroj ir jis mus visada išgelbėdavo. Bet vieną kartą jis pasakė, kad jau nieko daugiau padaryti negali ir mus išveš. Bet tada jau baigėsi tie vežimai [trėmimai – A. S.] (BM/1930/2023).
>
> Mūsų labai geras seniūnas buvo. Pasakė, kad pasisaugotų, ir dar kitiems žmonėms. Tik Lukšaitį išvežė (RM/1929/2022).

Pateikėja, išgyvenusi lietuvių genocidą prie Laptevų jūros, Lietuvos karininko dukra, kuriai nepasisekė išvengti tremties, – besislapstanti jos šeima buvo susekta ir suimta, bet, kurios, iš šono žiūrint, sėkmė visgi neapleido ir viltis visada buvo gyva, – apmąstydama pasakų patirtis savo gyvenime, dalijasi skausmingu, visam gyvenimui įsirėžusiu šeimos ryšio praradimu su tėveliu ir netekties jausmu, kai artimą žmogų matė paskutinį kartą:

> Ir tėvelis <...> praslydo, <...> prie to plyšiuko priklaupė. Jis greit nusimovė vestuvinį storą smetonišką žiedą ir man pro plyšiuką iškišo, sako: „Gal mamytė gaus valgyti.“ Irgi žinojo, kad mes nieko [nepasiėmę – A. S.]... Paskui sako: „Pasakyk Romui, kad nuo dabar vietoj manęs jis turi rūpintis mamyte ir tavim.“ Ir dar spėjo pasakyti:

„Valgyk žolę, aš valgysiu žolę. Mes turim pasimatyt.“ Ir tada kareivis mane jau pričiupo <...> (ŠM/1928/2023).

Vyriausiosios kartos informantė pabrėžia, kad amžino įšalo tremtyje prie Laptevų jūros pasakų jai nepasakoję: „tai visos kalbos, pavyzdžiui, jau jurtoj tai tikrai buvo ne pasakos. O buvo nedraudžiama tema, susirinkus į tą ledynę, čia ledo pilną tą būstinę, tai apie Lietuvą – dar viena viltis“ (ŠM/1928/2023). 1928 m. gimusi moteris, vaikas tremtinys, pastebi, kad tapusi mama ir pradėjusi pasakas skaityti savo dukrai, suvokė tas pasakas jau žinojusi: „kažkodėl tas pasakas aš jau žinojau. Tiktai kada jas man skaitė, aš nežinau <...>“ (ŠM/1928/2023). Moteris siūlo mintį, kad tradicinės lietuvių pasakos – tai dalis lietuviškos tapatybės: „Kad be jų tai tu nebūsi lietuvis, tų pasakų nežinojęs. Vis tiek tai tavo yra“ (ŠM/1928/2023).

Žiaurumai. Manant, kad pasaka neatsiejama nuo tikrovės – „dalis pasakos gali būti ir kažkas iš gyvenimo paimta. Arba duodama“ (PV/1931/2023), kai kuriuos tyrimo dalyvius verčia gręžtis nuo bet kokių susidorojimo ir konflikto motyvų pasakose: „Bet kokioj pasakoj <...> žiaurumo aš nepripažįstu, nes aš jo daug matęs“ (PV/1931/2023). Nors išvengus tremties, išsislapsčius ir likus Lietuvoje, vyro patirtos realijos labiau sukrečiančios nei pasakų baisumai. Gyvenimo tragedijos praradus du brolius partizanus, per besitraukiančios nuo artėjančios fronto linijos vilkstinės apšaudymą dingus tėvui ir taip jo niekad daugiau nemačius, į šeimą atėjus „svetimajam“ – žentui – okupacinės komunistų valdžios atstovui, įsirėžusios taip giliai, kad bet kokios žiaurumo apraiškos pasakose vyrui atrodo nepriimtinos. Tyrimo dalyvis iš didelės šeimos lieka vienas. Atstumtas (partizanų brolis! Tėvas dingęs, o gal partizanauja?), tik motinos sumanumu, kuri įkalba kleboną sufalsifikuoti gimimo metrikas ir pasinaudoja žento komunisto galiomis, grasindama nepadėti dukrai auginti jo vaikų – savo anūkų, „pakoreguota“ pavarde jis „įstatomas“ į mokyklą, ją baigia, išeina „į žmones“. Stebėdamas šiuolaikinės visuomenės gyvenimo tendencijas, vyras išsako taiklių pastabų, liudijančių tikro, nuoširdaus šeimos ir artimo ryšio ilgesį:

Aš tik truputį paklausau [pasakų per radiją – A. S.], aš matau, kaip nori paveikti tą jaunimą ar panašiai. <...> Jeigu pagaus tas vaikas, tai gerai. Bet ką jis dabar, šiuo metu? Į kompiuterius įsileidžia ten, prisiklauso visokių, prisiskaito pasakų. Internetas

gi visą laiką... Net nenori bendrauti vieni tarp kitų. Susitinka, nešneka tarpusavy, o iš karto spaudo... Juk tai koks čia bendravimas? Ir užtai ryšys toks tarpusavio būna. Toks dirbtinis ryšys tik tam, kad va tuo laiku praleisti (PV/1931/2023).

Dar viena tyrimo dalyvė, visada mėgusi pasakas, žiaurumo gyvenime įžiūri taip pat ne mažiau nei pasakose: „pasakos manęs nepaliko iki dabar. Jūs galit pagalvot? Nuo 3 metų beveik iki 80 <...> aš nenoriu to žiaurumo, gana gyvenime žiaurumo“ (MM/1944/2023). Pasakas moteris aiškina kaip geresnio gyvenimo ir vilties šaltinį: „Pasakos – neįgyvendintos žmonių svajonės: kurie norėjo geresnio gyvenimo, tai jie visas savo svajones sudėjo į pasakas. Pasakose vargdavo, vargdavo, visos pasakos baigdavos gerai“ (MM/1944/2023).

Jai pritaria darbo vietoje, etnografijos muziejuje, kalbinta 95 metų tremtinė, iš pasakų teigusi išmokusi pagrindinę pamoką – niekada neprarasti vilties: „Nu kažkokią adatos skylutę pamatau – ir lindau...“ (ŠM/1928/2023).

Kaip ir ankstesnio pateikėjo atveju, atkreipiamas dėmesys į šiuolaikinėje visuomenėje pastebimas vaikų auginimo tendencijas ir pasakų galias ugdyti žmogų:

> dabar mamos užsiėmusios. Parėjo – valgyt gamina, ten daro. Vaikai, bile, – atsistūmė, „neljsk, neik, atsitrauk“, svarbu jie žiūri. O ką jie žiūri, ar ten mušasi, ar ten seksas – jom nesvarbu. Bet, tu mama, turėk tu laiko. <...> Ir paimk <...> nu, ir perskaityk ką nors vaikui. Tik aišku, čia jau gali labai pavėluot. Jau reikia skaityt, kol dar vaikas neina į mokyklą (MM/1944/2023).

Šiltą, artimą meilės ryšį šeimoje patyrusi pateikėja pasidalina kone giminės legenda tapusia jos išdidžios, be naujos skarelės neidavusios į jaunimo vakarėlius, kilmingos močiutės ir senelio, atjojusio žirgu į miestelio aikštę, efektingo susitikimo ir pažinties istorija, perduodama šeimoje lyg graži pasaka jos dukrai ir anūkei, su kuriomis artimi santykiai moterį sieja iki šiol.

Apibendrinant pateikėjų, gimusių XX a. pirmojoje pusėje, tyrimo duomenis pažymėtina, kad beveik visi apklaustieji teigia mėgstantys pasakas. Vaikystėje pasakas girdėjusių respondentų dalis yra beveik lygi pasakų negirdėjusiųjų daliai. Daugiau moterų nei vyrų prisimena jiems vaikystėje sektas pasakas. Pagrindinės pasakų sekėjos apklausiamoje grupėje žmonių vaikystėje buvo moterys – mamos, senelės, tetos. Vėliau, dažniausiai po karo gimusieji, kurie dėl karo nesiliovė lankę

mokyklos, pasakas teigia išgirdę, perskaitę mokykloje. Pasakų sekimo tradicijos perdavimas, tikėtina, susijęs su ankstyvąja pasakų girdėjimo / negirdėjimo vaikystėje patirtimi. Vyrų ir moterų, nesekusių pasakų savo vaikams, yra panašiai, tačiau pasakas savo vaikams sekusių moterų dalis tris kartus didesnė nei vyrų. Tai atspindi tendencijas pačių pateikėjų vaikystės laikotarpiu ir duoda reikšmingų įžvalgų mūsų laikmečiui. Individualios šeimos aplinkybės (gausi šeima, ankstyvos vaikų mirtys, mamos ar tėvo neįgalumas ir netektis, našlaitystė ir pan.), socialiniai (ryšių svarba šeimoje, kaip antai mylimo artimojo, pvz., senelės, buvimas, santykiai su broliais / seserimis, giminaičiais, vietos bendruomene), ekonominiai (tėvai daug dirbo, nuolatos buvo užimti šeimos išmaitinimu arba didelio ūkio priežiūra, nepriteklius, finansiniai sunkumai ir pan.) bei politiniai (karai, tremtis, šeimos narių partizaninio pasipriešinimo veikla, darbas sovietinėje sistemoje ir kt.) veiksniai yra svarbiausi svarstant pasakų tradicijos gyvybingumo, pasakų reikšmės ir jų atliekamų funkcijų klausimą.

3.2 Kultūros ir visuomenės veikėjų perduodama pasakų tradicija

Kultūros ir visuomenės veikėjų pasakos suvokimą verta pradėti nuo jų santykio su pasakomis aptarimo. *Santykio su pasaka* terminas, performuluotas iš jau minėto Bascomo *asmens santykio su folkloru*, reikalauja atskiro paaiškinimo. Dabartinėje lietuvių kalboje žodis „santykis“ reiškia daiktų ar reiškinių tarpusavio ryšį, būtiną jiems egzistuoti[24]. Taigi iš pirmo žvilgsnio santykio buvimas tarp kažko gretinamo užtikrina jų išlikimą ir priešingai – santykio nebuvimas reikštų tų daiktų ar reiškinių egzistavimo pabaigą. Kadangi kalbinami pateikėjai yra gyvi žmonės, o ne daiktai, toks jų gretinimas su pasakų tradicija ir santykio tarp jų ieškojimas gali pasirodyti keistas. Tačiau šiuo atveju terminas *santykis* vartojamas kaip sąsajų ar artumo su pasakų tradicija sinonimas. Kaip paaiškėja toliau, toks pasirinkimas nėra nepriimtinas. Profesionalai ne kartą minės, jog išgyventos bet kokios, o ypač

[24] Tai pirmoji iš trijų pateikta šio žodžio reikšmė: *sántykis* (1) – 1. daiktų, reiškinių tarpusavio ryšys, būtinas jiems egzistuoti (E. kalba, DLKŽ, „santykis“) [žiūrėta 2024 06 10].

stipresnės pasakų tradicijos patirtys darė (ir tebedaro) įtaką ir jų gyvenimo, ar, sekant žodynu, egzistavimo kokybei.

Apibendrinus atsakymus į klausimą, tarnaujantį tarsi patikimu ledlaužiu: *Ar jums patinka pasakos?*, išryškėja pateikėjų santykio su pasaka apmąstymai ne vienoje laiko dimensijoje. Regima skirtis tarp pasakos vietos žmogaus gyvenime vaikystėje ir suaugusiojo amžiuje. Dalis pateikėjų nurodo pasakas kaip *pasibaigusio savo ar naujai išgyvento savo vaikų vaikystės periodo* atributą:

> Daugiau, aišku, vaikystės tai yra prisiminimai. Savo vaikystės, mano dukros vaikystės, nes jai buvo skaitomos pasakos ir man skaitė (JM/1964/2023).
>
> [pasakos] vaikystėje labiau patiko. Bet ir dabar patinka. Šiaip vaikystėj skaičiau labai daug pasakų ir man nebuvo dabartinio požiūrio į blogio ir gėrio kovą, tai aš iš tikrųjų rinkdavausi kuo ilgesnes, kuo daugiau puslapių besitęsiančias pasakas (VM/1966/2023).

Kiti respondentai teigia, kad šiuo metu pasakų neskaito, todėl savo ryšio su pasakomis dabartiniame gyvenime vertinimų vengia: „kad dabar jomis gyvenčiau, tai aš galėčiau pasakyt, ar man patinka, ar nepatinka, jeigu aš jas dabar nuolatos skaityčiau“ (VM/1968/2023), „turbūt [patinka pasakos], bet dabar jau nebeskaitau“ (RM/1952/2023). Treti informantai atskleidžia ankstyvame amžiuje užsimezgusias ir iki šių dienų besitęsiančias sąsajas su pasakomis:

> vaikystėje patiko pasakos dėl savo stebuklų. Paauglystėje patiko pasakos dėl savo išminties. O dabar man patinka pasakos dėl to, kad jos paaiškina gyvenimo dėsnius. Ir duoda idėjų iš tikrųjų, kaip man pačiai, pavyzdžiui, su vaikais bendrauti, kaip su žmonėm bendraut, kaip interpretuoti vienus ar kitus poelgius (ŠM/1980/2023).

Net užtikrintai deklaruojama, jog pasakos, „žinoma, kad patinka, negali nepatikti“ (SM/1968/2023), „kam nepatinka pasakos? Žinoma, patinka!“ (VV/1984/2023), „čia mūsų prigimtis tokia. Nėra žmonių, kuriems nepatinka pasakos“ (LV/1968/2024), „oi, patinka, nepatinka? Natūralus jų buvimas!“ (GM/1973/2023), ir tarsi netiesiogiai prasitaria, kad pasakų patikimo klausimas net nekvestionuotinas.

Lyginant su pirmąja pateikėjų grupe, profesionalų naratyvuose atsiranda ypač ryškus pokytis – pasakų skaitymo naratyvas. Anksčiau kalbinta vyriausioji

karta natūraliai konstatavo: „Nebuvo kada sekt ir klausyt pasakų“ (KV/1936/2022), „Gal ir pasakojo [pasakas], gal neprisimenu, labai užimtos moterys, vargšės, keldavo anksti“ (RM/1929/2023), „Močiutė [sakydavo pasakas], aš mylėjau“ (MV/1935/2022), „Nebuvo tokios mados sekti pasakų“ (BM/1930/2023), ir paliudijo savo vaikystės laikotarpiu vyravusią *žodinę pasakų tradiciją*, net jei jų ir nepatirtą. Jaunesnės kartos, gimusios mažiausiai trimis, daugiausiai šešiais dešimtmečiais vėliau, profesionalų pateikėjų vaikystėje jau dominuoja knygose spausdintų (rašytinių tekstų) pasakų skaitymo praktika: „Taip sekt, tai nebuvo sekimo, kad namuose labai sektų pasakas, nes mūsų penki vaikai augo, tai nebuvo kada mamai ten“ (MM/1972/2023), „Sekimo, vat sekimo neatsimenu. Nei mama, nei tėtis. Bandau prisimint, gal kur nors, kas nors, bet taip, kad pastoviai, <...> tai ne“ (JM/1964/2023). Apibendrintai galima teigti, kad šios grupės pateikėjų vaikystė, t. y. XX a. 6–9 dešimtmečiai, tampa atskaitos tašku, kai Lietuvoje pradedama fiksuoti pakitusi, remiantis Schendos apibūdinimu, pusiau rašytinė (raštingo asmens skaitymas neraštingiems, šiuo atveju dar nemokantiems skaityti vaikams) ir pusiau žodinė (atkartojamas perskaitytas pasakojimas) pasakų perdavimo forma.

Siekiant išnagrinėti ir nustatyti, ar profesionalų vaikystėje ir suaugusiųjų gyvenime santykis su pasakomis išliko, ar jie perėmė tradiciją ir tapo jos perdavėjais, prasminga pristatyti Kerbelytės praėjusiame šimtmetyje vykdytus kai kurių Lietuvos regionų *pasakų tradicijos būklės* tyrimus. Mokslininkė, remdamasi Mečislovo Davainio-Silvestraičio (1849–1919) XIX a. surinktomis pasakomis ir 1973 m. ekspedicijos, vykusios ten, kur tautosaką rinko Davainis-Silvestraitis, medžiaga bei 1967 m. vienos respondentės pateiktais kūriniais, analizavo pasakų tradicijos ir pačių pasakų raidą (Kerbelytė 2011: 335). Svarbu atkreipti dėmesį, kad tyrėja *pasakų tradicijos* termino tiesiogiai neapibrėžia. Bet mokslininkės dėmesys, viena vertus, sutelktas į pasakų tekstus kaip kūrinius, kurie buvo respondentų papasakoti, kita vertus, į asmenis, pasakų pateikėjus, žinančius ne vieną pasaką ir galinčius jas pasekti, suponuoja pasakų tradicijos kaip vientiso kūrinio (pasakos teksto) išsaugojimo atmintyje ir gebėjimo jį perteikti ir (ar) jo perteikimo sampratą. Šiuolaikiniame etnografiniame pasakos sampratos tyrime *pasakų tradicijos*

gyvybingumo koncepciją taip pat reikėtų išryškinti. Jo matu galėtų tapti Kerbelytės pastebėjimai apie Davainio-Silvestraičio užrašytas pasakas:

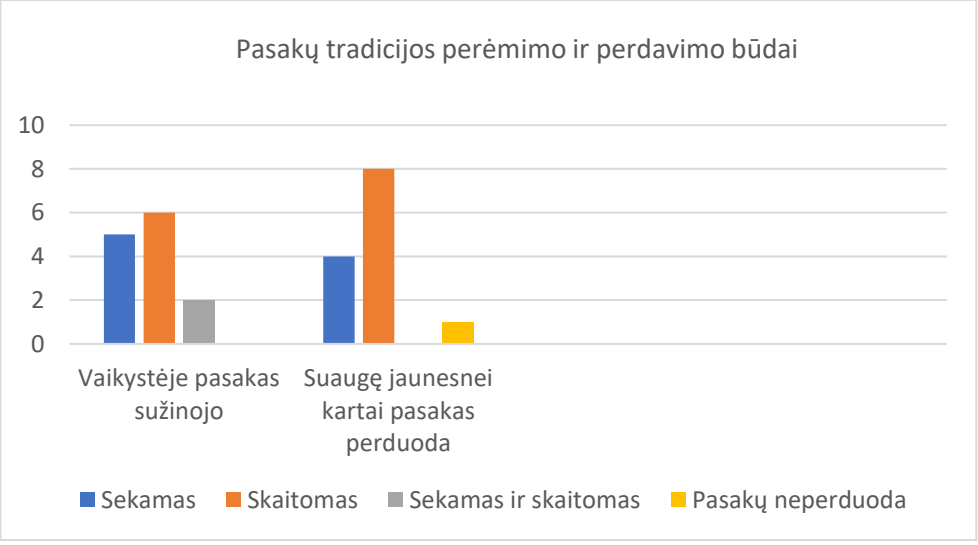
> medžiagoje labai nedaug nebaigtų, nelogiškų pasakų. Dauguma jų – nuoseklūs, išraiškingai pasekti kūriniai. Tai rodo, kad pasakotojai tas pasakas sekė ne kartą arba nuolat girdėjo sekant. Pasakotojų gausa taip pat liudija tradicijos gyvybingumą: ko gero, po vieną kitą kūrinį galėjo pasekti daugelis suaugusių valstiečių. Iš tikrųjų, kai kuriuose kaimuose pasakotojų atrasta beveik kiekvienoje šeimoje (Kerbelytė 2011: 336).

Manoma, kad pateikėjų papasakoti išbaigti, rišlūs kūriniai ir gebėjimas pasekti bent kažkiek pasakų, XIX a. pabaigos ir XX a. vidurio pasakų tradicijos gyvybingumui išmatuoti buvo tinkamas pagrindas. Tačiau kyla klausimas: koks pagrindas tradicijos gyvybingumui pamatuoti galėtų būti pasitelktas XXI a. 3-jame dešimtmetyje, kai diskursas apie tradicijos ir modernybės santykį išlieka aktualus, kai, anot Savoniakaitės, „šiuolaikinio žmogaus – išsiveržiančio iš mažos kultūrinės erdvės ribų, atsiduriančio informacijos ir globalizacijos virsmuose, naujuose socialiniuose judėjimuose – požiūris į save, savo istoriją, kultūros paveldą, kultūros politiką, kinta“ (Savoniakaitė 2007: 19)? Kaip tik tradicijos ir naujosios realybės sankirta padiktavo poreikį tyrinėti pasakos sampratą ir pasakos bei šiuolaikinės visuomenės santykį, taip pat būtinybę koreguoti, išplėsti sąvokas. Todėl sekant Kerbelyte ir akivaizdžiais pokyčiais šiuolaikinėje visuomenėje, pasakų tradicija galima laikyti pasakos žodinės išraiškos išlaikymą (pasyviai) atmintyje ir jos perdavimą – atgaminimą (atkūrimą) žodžiu pasakojant, sekant (aktyvus veikimas), taip pat pasakų skaitymo praktikas.

Palyginus su 1925–1945 m. gimusių respondentų grupe, kultūros ir visuomenės veikėjai visi be išimties atskleidė turėję teigiamą santykį su pasakomis vaikystėje ir, išskyrus vieną atvejį, jas perdavė jaunesnei kartai – savo vaikams, giminaičiams, profesinėje veikloje sutinkamam jaunimui. Kitaip tariant, pasakos, nors dauguma atvejų ne sakytiniu būdu, bet transformavusios į pusiau rašytinę, pusiau žodinę tradicijos formą, respondentams buvo perduodamos. Todėl natūralu, kad pasakų tradiciją perėmusieji pateikėjai tapo šios tradicijos perdavėjais jaunesnei kartai. Taigi galima kalbėti apie pasakų tradiciją. Atsižvelgiant į termino, kildinamo

iš lotynų kalbos veiksmažodžio *trado* – perduoti, atiduoti, įteikti, išduoti, perleisti, patikėti, duoti žinią, pranešti, (pa)pasakoti, perteikti, dėstyti, mokyti – reikšmę (E. kalba, LOTKŽ[25], „trado“), galima teigti, kad vyresniųjų perleistos, praneštos, patikėtos, išmokytos pasakos ir *pasakų tradicijos perdavimas* tampa kultūros ir visuomenės veikėjų grupės skiriamuoju bruožu. Neužfiksuota atkurtos ar susikurtos tradicijos atvejų, kokių matoma tarp jaunų, šiandien vaikus gimdančių ir auginančių Lietuvos visuomenės narių. Jie tradiciją tiek perima, tiek sąmoningai kuria, jų žodžiais tariant, ryšio su savo vaiku mezgimo, prasmingo laiko praleidimo, nuraminimo ir paruošimo migdymui ritualus (KM/1990/2024).

Nustačius pasakų tradicijos perdavimą kultūros ir visuomenės veikėjų grupėje, verta aptarti, kokiais būdais ir kas jiems tradiciją perdavė. Kaip pavaizduota 7 paveiksle, dažniausiai (8 respondentai) pasakas pažino *skaitymo būdu*. 5-iems pasakos buvo skaitomos vyresniųjų, 3 nurodo, kad pasakas perskaitė savarankiškai. 2 informantės teigia, kad pasakos joms buvo skaitomos ir sekamos („Visaip, tiesą sakant, būdavo, bet kažkaip aš gal daugiau sekimą atsimenu“ (ŠM/1983/2023)). 7 pateikėjai prisimena pasakas jų vaikystėje buvus *sektas / pasakotas*: „šiaip labai daug pasakojo, bet knygų tai mum pasakų neskaitė“ (VM/1968/2023).

7 pav. Pasakų tradicijos perėmimo ir perdavimo būdai

[25] Lotynų–lietuvių kalbų žodynas (LOTKŽ).

Pasakų tradiciją perėmę pateikėjai ir suaugusiųjų gyvenime ją perduoda ar perdavė savo vaikams, giminaičių atžaloms ar panaudoja darbinėje veikloje. Daugiausia jų pasakas skaitė – 8 asmenys, sekė – 4. Taigi kaip bendra tendencija išryškėja skirtingų kartų bendradarbiavimas. Tradicijos perdavimo reikšmingą vaidmenį jos išlikimui ir kultūros reiškinio vertės išsaugojimui vaizdžiai iliustruoja ugdymo įstaigoje dirbanti muzikos profesionalė, ilgametė liaudies dainų atlikėja, teigianti, kad su folkloru gyvena visą savo gyvenimą,

> tos pasakos, tai jeigu jau nuo tos vaikystės tėvai, kurie galbūt irgi savo vaikystėje gavo tą supratimą pasakų vertės, ir jie perduoda ir savo tam vaikui, galbūt jisai tą prisimins <...>, kad buvo „oi kaip buvo smagu, kai mama ar tėtis pasakodavo ar skaitydavo“. Tai gal jis prisimins ir savo vaikams perteiks (JM/1964/2023).

Tradicijos ir ryšio tarp skirtingų kartų sąsajas pažymi ir lietuvių kalbos bei literatūros mokytoja, jaunimo etnokultūros klubo įkūrėja ir vadovė, svarstydama, kas galėjo būti pasakų sekėjai prieš šimtą ar daugiau metų: „tai susiję ir su gyvenimo patirties perdavimu <...>, su kartų perimamumu“ (ČM/1972/2023). Mintį, sustiprinančią pirmiau minėtas tendencijas, turėjimo kam perduoti tradiciją svarbą gyvybingo ryšio su pasakomis išlaikymui, išsako ir kita pateikėja. Svarstydama, kad spontaniškai sekti pasakas lengviau tiems, kas augino ar augina vaikus, o pati išsako poreikį bent trumpai pasiruošti tokiam, anot jos, „pripuolamam“ pasakos sekimui: „nes sakau, jeigu būčiau turėjus gyvenime vaikų, turbūt būčiau galėjus [pasekti – A. S.]“ (GM/1973/2023). Pateikėja nenurodo savo pasakų perėmėjų, teigia esant tolimą – tik studijų metais buvusį savo ryšį su pasakomis, tačiau apie jas lietuvių kalbos mokytoja, vertėja ir redaktorė kalba labai šiltai ir artimai, kaip apie gyvą sutvėrimą, o pasakų tradicijos gyvybingumą įvardija personifikuotai „pasakų gyvenimu“:

> net jaučiu tą, kad labai natūraliai pasakos gyvena tose šeimose, kuriose yra kartos. Bet, pavyzdžiui, jeigu tavo yra linija nutrūkus, tai realiai tavy tų pasakų ir nebegyvena. Nes yra natūralu: mama – vaikui ir paskui močiutė – anūkui – ir tos pasakos natūraliai gyvena. Jeigu nėra kartų šeimoje, tai visiškai, devyniasdešimt devyni procentai, kad pasakos negyvens (GM/1973/2023).

Pateikėjos mintys iliustruoja tai, ką etnologė Rasa Paukštytė-Šaknienė, tyrinėjusi tradicijos sampratą, nustatė kaip vyraujančią tradicijų perdavimo tendenciją: „visais atvejais šeima yra pagrindinė terpė, kurioje ir vyksta šis procesas. Perdavimas vyksta keliais <...> būdais šeimoje: 1) seneliai – tėvai – vaikai; 2) tėvai – vaikai; 3) seneliai – anūkai“ (Paukštytė-Šaknienė 2012: 213).

Vyriausioji – 1952 m. gimusi šios grupės pateikėja, skirtingai nei kiti, jaunesni respondentai, nenurodė vyresnės kartos atstovų kaip pasakų tradicijos perdavėjų. Tačiau dalindamasi savo pasakų perdavimo patirtimi tvirtino, kad tradicinės lietuvių pasakos „Katinėlis ir gaidelis“, „Vištytė ir gaidžiukas“, „Dangus griūva“, kurias ji sekė brolių ir seserų vaikams, o vėliau – anūkams, jai buvo nesvetimos: „galėjo būti, gal mano irgi išgirstos <...>, iš kažkur jos man buvo žinomos šitos“ (RM/1952/2023). Įdomu tai, kad jos dešimtmečiu anksčiau gimusi sesuo, kalbinta kaip vyriausiosios šiuolaikinės Lietuvos visuomenės kartos atstovė, nurodė pasakas girdėjusi iš judviejų ligotos netekėjusios tetos, gyvenusios kartu, ir tas pačias pasakas vėliau sekusi jauniausiai sesei, minimai pateikėjai. Tačiau šioji tik patvirtina žinomą faktą, kuris vyko jai dar net negimus: „sesei tai sekė, vienai bent jau, tėvelio sesuo. O aš, kai augau, man pasakų nesekė“ (RM/1952/2023), bet neatsimena sesers pasakojus pasakas jai. Tyrėjai atkreipus į tai dėmesį, pateikėja nustemba: „Sesė, ne nu, kaip aš jos? Ne, aš neprisimenu, kad jinai man sekė [Jinai sakė, kad sekė. Tas pačias, kur jai sekė – A. S.]. Gaila, bet aš neprisimenu dabar. Migdė, migdant, tai matyt tai...“ (RM/1952/2023).

Kaip neretai atsitinka etnografinio tyrimo metu, pasikliauti ar ne pateikėjų atmintimi tampa tyrėjo iššūkiu. Tačiau nesutampantys prisiminimai arba išaiškėjusios iš pirmo žvilgsnio nesuderinamos tiesos gali reikšti ir kitką. Tai, ką lietuvių filologijos išsilavinimą įgijusi ir visą profesinį gyvenimą žinomoje Lietuvoje mokykloje lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja dirbusi moteris, regis, pati apčiuopia – pasakos jai galėjo būti sekamos tokiame ankstyvame amžiuje, kurio ji sąmoningai neprisimena. Tai paliudytų ir net du kartus skirtingose interviu vietose išsakyta ištarmė – „iš kažkur jos man buvo žinomos“. O pateikėjos sesuo prisimena ir daugiau detalių, išduodančių jaunesnę sesutę buvus netgi didelę pasakų mėgėją:

„Va, Angelei tai jau visada, <...> sekiau pasakas aš jai <...> dienos miegui jau. <...> Klausydavo ir užmigdavo beklausydama.“ [Ar greitai užmigdavo, ar reikėdavo pasakų daug? – A. S.] Tai būdavo, reikėjo, mėgo, an šito tai ji jau...“ (RM/1941/2023). Taigi ankstyvosios vaikystės pasakų patirtis šiuo atveju yra būdravimo ir nesąmoningos, galbūt sapno, būsenos užfiksuotas momentas.

Įdomią interpretaciją apie vaikystėje „iš kažkur, nežinia kieno, nežinia kokiu būdu“ perduotas pasakas liudija ir viena vyriausiųjų tyrimo pateikėjų – tai savastis, įgyta, išjausta, natūraliai suformuota ar susiformavusi: „kažkaip tai jos kartu su sąmone – reiškia, tau jau skaitė? O kad šalia sėdėtų, jau aš šito neatsimenu“ (ŠM/1928/2023).

Tikslinga sugretinti pirmosios respondentų grupės ir anksčiausiai gimusios profesionalės pateikėjos, kurios tėvai priklausė minėtai vyriausiajai kartai, duomenis ir patvirtinti anksčiau pastebėtą tendenciją, kad vyriausios Lietuvos visuomenės dalies ne kiekvieno asmens vaikystė buvo paženklinta vyresnių žmonių sektų pasakų. O dar rečiau, nei pasakas girdėjo, 1925–1945 m. gimusieji jas perdavė savo vaikams. Kitaip tariant, kaip minėta, kas antram pirmosios pateikėjų grupės apklaustajam pasakos vaikystėje buvo sekamos, tačiau beveik du trečdaliai jų (62,5 proc.) savo vaikams pasakų neperteikė, o daugiau nei trečdalis (37,5 proc.) nurodė pasakas sekę ar skaitę savo vaikams ar anūkams.

Kultūros ir visuomenės veikėjų duomenys atskleidžia, kad natūraliam pasakų tradicijos gyvybingumui svarbūs vertikalūs ryšiai tarp visuomenės narių, t. y. vyresnės kartos sąsajos su jaunesniąja. Kitaip tariant, vaikų buvimas savo ar giminaičių šeimoje stiprina ryšį su pasakomis suaugusiojo gyvenime ir užtikrina pasakų tradicijos perdavimą. Tai patvirtina faktas, kad net 80 proc. vaikų neturinčių respondentų teigia pasakų tradiciją perteikę giminystės ryšiais susijusiems ar darbo santykiuose sutinkamiems vaikams ir jaunimui.

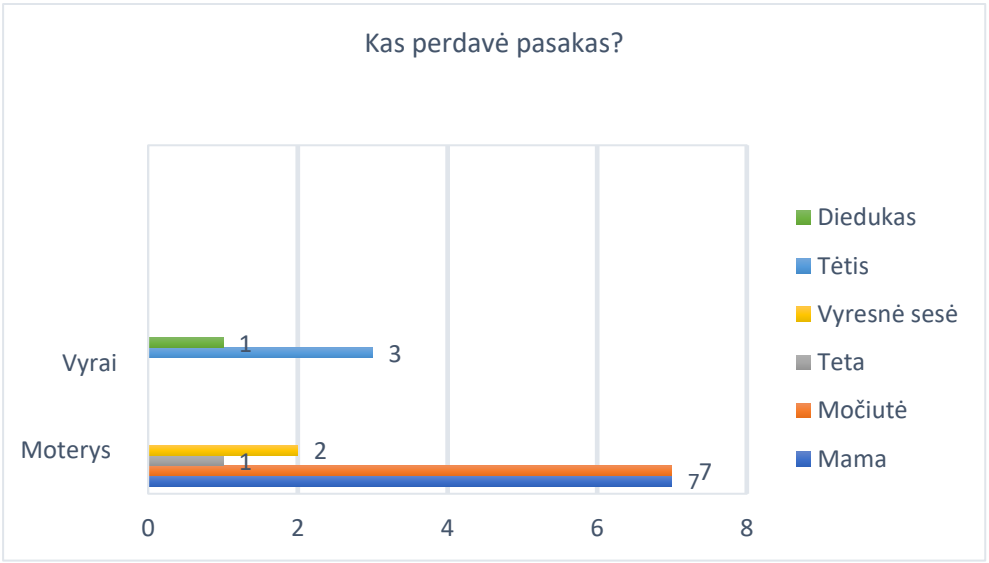
Aptariant klausimą, kas kalbintiems ekspertams sekė ar skaitė pasakas, verta prisiminti praėjusiame šimtmetyje atliktus kai kurių Lietuvos regionų pasakų tradicijos tyrimus, kuriuose Kerbelytė nurodė pasakų pateikėjų paveikslą pagal amžių ir lytį. Ji nustatė, kad XIX a. „daugiausia pasakų M. Davainiui-Silvestraičiui

pasekė vyrai (iš 92 pasakotojų tik 20 moterų). Gali būti, kad medžiagos rinkėjui buvo patogiau bendrauti su vyrais, bet skaičiai liudija, kad pasakų mokančių vyrų netrūko“ (Kerbelytė 2011: 336). Tuo tarpu 1976 m. ekspedicijoje pateikėjų sudėtis buvo pasikeitusi, dominavo pasakų pateikėjos moterys: „surasti 34 pasakotojai, iš jų 22 moterys“ (Kerbelytė 2011: 337).

Jau minėtoji Lazauskienės pedagogikos krypties disertacija, kurioje pasakų sekimas analizuojamas kaip auklėjimo priemonė, nepaisant sovietmečio mokslo darbams būdingos ideologinės teorinės prieigos, tarsi pritemptų faktų apie asmeninį politinės ideologijos kūrėjų santykį su pasakomis (Lazauskienė 1972: 36), vertinga tuo, kad autorė tyrimą grindžia ne tik moksline etnografine ir pedagogine literatūra, bet taip pat medžiaga, gauta iš 260 pateikėjų nuo 50 iki 100 metų ir vyresnio amžiaus bei anketų, surinktų 1969–1970 m. vykdant pokalbius-interviu, ir 1970–1972 m. surinktų 16 autorinių prisiminimų. Tyrimas atskleidžia, kad XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje pateikėjų vaikystėje 35 proc. pasakas sekė motinos, 29,2 proc. – tėvai, 26,2 proc. – senelės, 19,6 proc. – seneliai[26]. Palyginus šią medžiagą su užsienio tyrimais, pavyzdžiui, šių laikų suaugusiųjų požiūrio į pasakų pedagoginę ir psichologinę reikšmę analizę Serbijoje, matomi panašūs duomenys – beveik pusė apklaustųjų prisimena pasakas jiems sekus artimas šeimos moteris – mamą (44 proc.) ir močiutę (35 proc.). Taigi galima teigti, kad etnografinio pasakų tyrimo Lietuvoje atradimas, jog kultūros ir visuomenės veikėjų, kaip ir vyriausiosios kartos atveju, pagrindinės pasakų perdavėjos yra moterys, yra ne tik laike, bet ir erdvėje, t. y. ir už Lietuvos ribų, paplitusi tendencija.

[26] 9,6 proc. respondentų pasakas vaikystėje sekė skerdžius, auklė – 2,3 proc., 20,3 proc. – kaimynai ir kt. Retai mokslo darbuose minima 1972 m. parengta Monikos Lazauskienės pedagogikos mokslų kandidato disertacija „Pasakų panaudojimas vaikų auklėjimui lietuvių valstiečių šeimoje (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)“ saugoma Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, F76-1713.

13 pateikėjų septyniolika kartų teigia pasakas išgirdę iš moterų. Kaip matoma 8 paveiksle,

8 pav. Kas pasakas kultūros ir visuomenės veikėjams perdavė vaikystėje?

nustatytas vienodas skaičius atvejų, po septynis, kai su pasakomis kalbintuosius supažindino močiutė ir mama: „aš atsimenu, kad mama pradėdavo skaityti [pasaką – A. S.]. Ir aš kartais, nors ir žinojau apie pabaigą, bet aš turbūt nebesulaukdavau tos pabaigos, nes <...> ta pasaka, jau ilga, <...> aš jau ten kažkaip užsnūsdavau“ (JM/1964/2023); „Mes labai dideli skaitytojai buvom visi, nuo mažiausio. Ir mama labai labai skaitė. Ir visi praktiškai išmokom labai anksti, nuo 5–6 metų skaityt. Tai skaitymas daugiau buvo pasakų“ (MM/1972/2023). Išskirtinį mamos, ne tiek pasakų sekėjos, kiek mitologinio pasaulėvaizdžio kūrėjos, vaidmenį pabrėžia lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja, jaunimo etnokultūros klubo įkūrėja ir vadovė:

> aš ne pasakomis augintas vaikas, o eilėraščiais. Bet užauginta esu Martyno Vainilaičio eilėraščiais. Tai iš esmės vis tiek beveik tas pats, tai yra mitologija. Ir mitologijos pasaulį man atnešė mama, <...> visą pasaulį, <...> gamtos supratimą, aplinką. Per pasakas ir per mitologiją vedė visą laiką, mane ir brolį. Pasakų nesekė, bet aš gyvenau pasakų pasauly, nes visą laiką vaizduotė buvo maitinama. Ta prasme, man buvo rodoma gamta kaip gyva visą laiką. Nes kitaip nemačiau pasaulio, kaip tiktai per tokią prizmę (ČM/1972/2023).

Taip pat septyniems pateikėjams pasakas pasakojo, sekė arba skaitė *močiutės*: „Mano močiutė daug pasakų sekdavo. Mama jau mano mažiau sekus, bet jau ir jos amžius, kaip sakyt, ji jau jaunesnė“ (VM/1968/2023); „Na, mane augino močiutė, tėčio mama. Tai su močiute mes irgi knygutes vartydavom, jinai skaitydavo, nors ir pati ten buvo tik keturias klases baigusi, bet skaitė, mokėjo skaityti. Tai jinai man irgi skaitydavo pasakėles, prisimenu. Gal ten daugiau buvo tokios su paveiksliukais tokios trumpos, mažos, gal ten labai tokių ilgų pasakų, močiutė gal nelabai skaitydavo. Bet va tokias trumpas“ (JM/1964/2023). Kaip ryškiausias vaikystės prisiminimas, neatsiejamas nuo santykio su pasakomis išgyvenimo, išlikęs į svečius atvykdavusios mamos motinos, pasakų pasakotojos močiutės, vaizdinys:

> labai man patikdavo, kai močiutė pasakodavo <...>. Tai mes visą laiką jau ją: „papasakok pasaką“. Tai viena iš vaikystės patirčių įdomiausių todėl, kad labai buvo įdomu. Nes <...>, sakau, skaityt nemokėjom dar, vaikai kai buvom, tada tų knygų nebuvo. Tai močiutės mūsų apsilankymai būdavo labai įdomūs, mūsų [močiutė] buvo labai laukiama, nes pasakų pasakodavo mums (LV/1968/2024).

Saugų ryšį ankstyvame, penkerių metų, amžiuje netekus artimojo ir ypatingą santykį per vakarines pasakas užsimezgusi su savo mamos mama, „babyte“, pavadavusia savo dukrą, jauną našlę, likusią su trimis mažais vaikais, uždirbusią duoną pragyvenimui, prisimena kultūros centro vadovė:

> mama, aišku, atliko tėvo funkciją, ar ne? Jai reikėjo dirbti, tai ta babytė labai mus augino, labai žiūrėjo, rūpinosi. Labai mus kultūrino, labai. Nu, mama, aišku, irgi leisdavo, labai tuo metu vedžiojo po spektaklius, po įvairias ekskursijas, o aš atsimenu, kad babytė tas pasakas vakare, kad jinai man sekdavo, ne skaitydavo, o sekdavo (SM/1968/2023).

Šiltai prisimenami ir giminystės ryšiais nesusiję asmenys – ne mažiau svarbūs pateikėjų santykio su pasaka patirtyse. Kaip tradicinės lietuvių pasakos perdavėją moteris mini talkininkę senolę – močiutę „Pelanienę“:

> Ir įspūdį iš vaikystės yra palikus tokia močiutė, kuri ateidavo plunksnų plėšyc iš kito kaimo. Tiesiog jinai gyveno pirtėlėj ir ateidavo. Tai vat jinai pasakodavo pasakas, kai ateidavo plunksnų plėšyc pas mus. Tai vat senos, tarmiškos, įdomios, žiaurios, dabar sakytumėm, pasakos, gal tos su šiurpuliukais tokios iš tos močiutės, iš tos

> Pelanienės, jau aš jos pavardės dabar net nežinau. Pelaniene vadino užtai, kad ana pirtelėj kur gyveno (MM/1972/2023).

Minima senutė auklė, perleidusi gerai žinomą pasakos siužetą:

> kadangi nėjau vaikystėje į darželį, <...> kažkaip tėvai nusprendė, kad auklė bus namie. <...> Buvo močiutė, taip pat jinai, man atrodo, „Bebenčiuką“ eiliuotą pasakojo. <...> Jokių giminystės ryšių [su ja – A. S.] nebuvo, bet <...> kažkaip tėvai surado ir <...> iš principo jinai buvo mano trečia močiutė (ŠM/1983/2023).

Kaip tėvų pagalbininkė ir pasakų perteikėja menama ir teta:

> dar buvo mano teta, mamos sesuo, ir ten po operacijos jinai tiesiog gyveno pas mus, kadangi reikėjo tokios priežiūros jai. Tai mano krikšto mama, jinai yra ta teta. Su ja mes kažkaip, kadangi turėjo daugiau laiko, mano tėvai dirbo, žodžiu, tai vat, aš iš jos kažkaip irgi prisimenu, kad mes skaitydavom (JM/1964/2023).

Vyresnė sesuo, užvadavusi mamą, skaitė pasakas jaunėliams: „mama ant pečiaus mums skaitydavo mažesniems. Arba sesė vyresnioji, nes mano sesė už mane vyresnė dešimt metų. Bet jau skaitydavo, nesekdavo, kol dar nemokėjom skaityt. <...> Sesė buvo antra mama, ta dešimt metų vyresnė. Jin daug ką perimdavo iš mamos“ (MM/1972/2023).

Vyrai, kaip pasakų perdavėjai, kultūros ir visuomenės veikėjų prisiminimuose minimi gerokai rečiau. Trimis atvejais kaip pasakų sekėjai ar skaitytojai įvardijami tėčiai: „tėtė tai irgi sekdavo, kažkokias buvo išmokęs, jau, matyt, pasakas, apie „Vištytę ir gaidelį“, tokias paprastesnes, „Dangus griūva“. Bet skaitydavo man tėvai“ (ŠM/1980/2023). Teatro aktorius ir režisierius, gerai žinomo kompozitoriaus, kultūros ir meno veikėjo sūnus, gausios šeimos „užklasinius“ ritualus liudija dažniausiai kūrus tėtį:

> pas mus tai vakarais būdavo skaitymas pasakų, namuose. Tėvai – tėvelis paprastai skaitydavo. Tėvelis skaitydavo. Ir mama labai labai labai retai. [Kodėl mama retai? – A. S.]. Todėl, kad jinai tvarko, pastoviai tvarkydavo. Pastoviai tvarko, tvarko... O tėvelis, kažkaip jaučiau, kad jis tą atsakomybę apsiima, vaikų priežiūrą, tą tokią užklasinę, kiek galėjo <...> mūsų [yra – A. S.] šešios seserys ir trys broliai (GV/1957/2024).

Vienintelė pateikėja prisimena savo abu senelius, pasakotojus, tėčio ir mamos tėvus, maloniai vadinamus „tėtukais“:

tie tėtukai, gal ten jiem atrodė, kad ten pasakos. Kur tėčio tėtis, Kybartuose, tokius nutikimus, sako: „Aš dabar tau papasakosiu“. Jis nesako, kad pasaką pasakoja. Dabar galvoju, jau taip jam atrodydavo. O man atrodė, kad tikri [nutikimai – A. S.]. Mano mamos tėtis tai labai daug visko pasakojo, kadangi prie miško gyveno, tai jau jo pasakojimai daugiau buvo Lietuvos istorijos temomis paremti (VM/1968/2023).

Tačiau pateikėjų giminės pasakojimuose vyrų, pasakų mėgėjų, būta ir daugiau. Specializuotos, vaikų lavinimui skirtų knygų, leidyklos vadovė pasidalina reikšmingu šeimos prisiminimu apie 1896 m. gimusį prosenelį, Lietuvos kariuomenės savanorį, už tarnybą įsigijusį žemės ir įsikūrusį Grinių kaime, pasakų sekėją, grojusį smuiku, gitara ir armonika, bei jo namuose rengtus pasakų vakarus vaikams ir atskirai nuo vaikų – suaugusiesiems:

galiu papasakoti, ką man pasakojo mano močiutė <...> mamos mama, iš Kelmės rajono, Grinių kaimo. Tai sakydavo, kad pas juos pasakas sekdavo tik tėvas, jų tėtis buvo raštingas žmogus, jų visa šeima buvo išsilavinus, raštinga, ir mama mokėjo skaityti. Bet tėtis buvo tas, kuris sekdavo pasakas, istorijas, dainuodavo net pasakas, žodžiu, kažkokių būdavo dainuojamų netgi. Ir pas juos ateidavo į namus kiti vaikai. Ir būdavo tokia pramoga – pasakų vakarai. Kad gautų pasakų, jie prieš tai turėdavo ką nors nudirbti – <...> ar žirnius išaižyti, ar tabokos pripjaustyti. Kažką turi užsitarnauti. Ir buvo suaugusių vakarai, netgi pasakojo, kad kai kurių vaikų neįleisdavo. Jos kažkokios būdavo tokios pasakos nešvankios (nežinau, aš tokių nešvankių nesu sutikus) arba labai baisios (ŠM/1980/2023).

Kita pateikėja, vardindama žinomus pasakų siužetus ir konkrečios pasakos perdavimą, prisimena pasakorių kaimyną: „irgi buvo kaimynas, dar ateidavo senbernis, toks būdavo, jis mėgdavo paporinti, bet jos tokios nu ne visai pasakos, tokie pasakojimai daugiau. Nu kaip diedas su boba darbus dalijosi“ (MM/1972/2023). Ne „porinančių“, bet pasakų knygas sau skaitančių vyresnės kartos giminės vyrų, tėvukų, gimusių 1905 ir 1908 m., ir tėčio, gimusio 1939 m., vaizdas išlikęs vaikų ir jaunimo folkloro ansamblio vadovės, gimusios, augusios ir gyvenančios Suvalkijoje, atmintyje:

prisimenu savo tėvukus – senelius, kurie po darbų skaitydavo pasakas, ir mums būdavo net savotiškai juokinga, būdavo įvairių šalių pasakos <...>. Mes tada nesupratom <...> vaikams atrodydavo – suvaikėjo žmogus, dabar dėl to skaito

pasakas. Tėčio tėtis pasakas skaitydavo Kybartuose. Jo dukra, kartais pykdama, kad ne darbą dirba, o pasakas skaito, sakydavo – „Padišachą“ skaito. Mamos tėtis pasakų knygas skaitydavo gyvendamas Vilkaviškyje. Juos abu mačiau būdama vaikas. Savo tėčio nepaminėjau. Jis taip pat vakarais [pasakų – A. S.] knygą skaitydavo! Manau, palėpėje jų dar rasčiau (VM/1968/2023).

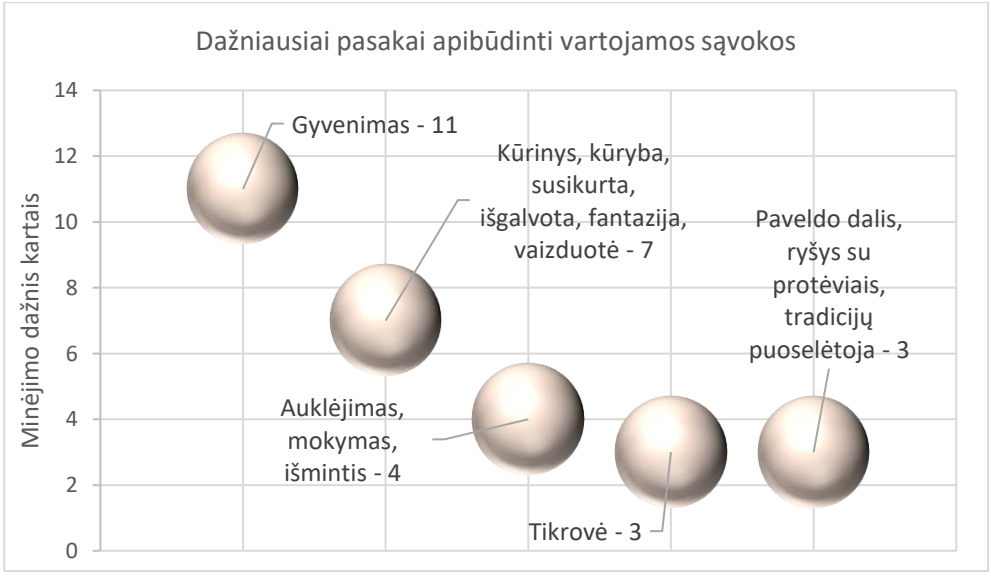
Apibendrinant kultūros ir visuomenės veikėjų santykį su pasakomis, jų patirtis vaikystėje ir suaugusiųjų gyvenime, verta priminti Stundžienės prieš beveik dešimtmetį išsakytą įžvalgą apie medžiagos stoką folkloro gyvybingumo klausimu: „tiksliau apibrėžti tautosakos vietą ir reikšmę konkrečioje pastarojo meto bendruomenėje išeina labiau iš tolo ir beveik apgraibomis, norom nenorom apsiribojus vien bendro pobūdžio pastebėjimais apie senųjų žanrų modifikacijas, nykimą bei naujų kūrimąsi“ (Stundžienė 2005: 13). Manoma, kad užčiuopti ir beveik suskaičiuoti pasakų tradicijos gyvybingumo atvejai į etnologijos mokslo sritį įneš daugiau žiniomis pagrįsto aiškumo ir paliks mažiau erdvės pasakos vietos šiandienos Lietuvoje spėliojimams.

3.2.1 Pasakos ir visuomeninio (socialinio) žmonių gyvenimo ryšys

Mėginimai nusakyti pasakos vietą ir reikšmę kalbintų kultūros ir visuomenės veikėjų gyvenime atskleidė juos esant neabejingus pasakoms, atvėrė tvirtus saitus su pasakomis, užsimezgusius vaikystėje ir daugeliu atvejų tebesitęsiančius iki šių dienų. O kaip jie supranta ir įvardina pasaką? Kokias reikšmes jai priskiria? Kokiomis sąvokomis apibūdina pasaką? Pasakos termino suvokimui atskleisti tyrimo klausimyne buvo numatyti trys klausimai: *Kas, jūsų nuomone, yra pasaka? Kaip manote, kokias vertybes pasakos perteikia? Kokiomis savybėmis pasižymi pasakos, kaip žmogus atskiria, kuris pasakojimas / tekstas yra pasaka, kuris – ne?*

Skirtingai emociškai reaguodami – nusišypsodami, nustebdami, perklausdami klausimo, garsiai išreikšdami susimąstymą – arba reakcijos nerodydami, klausimą priimdami natūraliai, visi pateikėjai plačiai ir išsamiai apmąstė pasaką, nusakė jos apibūdinimus ir formulavo savitus pasakos apibrėžimus. Dėl stebėjimo dalyvaujant buvo galima justi patį procesą, kuriame radosi sąvokos, vertės, reikšmės. Egzistencinės filosofijos ir fenomenologinės ontologijos atstovas

Martinas Heideggeris (1889–1976) rašė, kad „mąstymas subrandina būties sąlytį su žmogaus esme. <...> mąstymas būčiai duoda kalbą. Kalba yra būties namai. Jos prieglobstyje gyvena žmogus“ (Heideggeris 1989: 224–225), taip pabrėždamas kalbos ir būties ryšį. Todėl etnografiniame pasakų tyrime kreipiamas dėmesys ne tik į tai, ką sako pateikėjai, bet ir į tai, kaip sako, t. y. kaip jie patiria pasaką šiuo metu, kaip išgyvena santykį su ja „čia ir dabar“, kokiomis kategorijomis, kokiais žodžiais išreiškia mintis ir apmąsto pasakos sąvoką. Šiam uždaviniui išspręsti, nagrinėjant gautus duomenis, atlikta kiekybinė pasakos apibrėžimo analizė – nustatytos ir suskaičiuotos dažniausiai pateikėjų pasakos apibūdinimuose pasikartojančios sąvokos. Paaiškėjo, kad trylikos profesionalų pasakos apibrėžimuose dažniausiai minimi „kintamieji“ arba pastebimas keturių sąvokų „pasikartojimo dažnis“ (Savoniakaitė 2011: 88). Kaip matyti 9 paveiksle, tai žodžiai *gyvenimas* (9 pateikėjai mini 11 kartų), gramatinės veiksmažodžio *kurti* ir daiktavardžio *kūryba* modifikacijos (*susikurta, kūrinys, kūrimas, kūrybiniai niuansai*) bei prasminės konotacijos (*išgalvota, vaizduotė, fantazija* (7 atvejai)), *tikrovė* (*kažkas realistiško* ir pan. (3 pateikėjai)). Trijuose apibrėžimuose nurodomas pasakų ryšys su *paveldu, tradicijomis, protėviais* ir keturiuose – *auklėjimu*, *mokymu, išmintimi.*

9 pav. Dažniausiai pasakai apibūdinti vartojamos sąvokos

Su išryškintais pasakos apibūdinimuose dažniausiais verbaliniais kintamaisiais susijusi ir kokybinė respondentų pasakos apibrėžimų analizė. Duomenys rodo, kad turinio prasme kultūros ir visuomenės veikėjai siūlo keturis pagrindinius pasakos supratimo būdus: 1) *pasaka kaip „gyvenimo atspindys“* (JM/1964/2023, GV/1957/2024), „pasakojimas apie gyvenimą“ (GM/1973/2023), „gyvenimo būdo aprašymas“ (SM/1968/2023); 2) *pasaka kaip susikurta, perfrazuota tikrovė*, svajonių ir troškimų projekcija, kūrinys, kuriame telpa fantazija ir tikrovė, realistinis ir stebuklinis pasaulio matymas; 3) *pasaka kaip kultūros paveldo dalis*, tarpininkė tarp protėvių ir šiandien gyvenančiųjų; 4) *pasaka kaip auklėjimo priemonė*, gyvenimo pagrindų ir išminties mokytoja. Kiekvieną apibrėžimų kategoriją dera aptarti atskirai.

3.2.1.1 Pasaka kaip gyvenimo atspindys

Pasakų realybės ir gyvenimo tikrovės tema dažnai gvildenama tiek akademiniuose darbuose, tiek kasdienėse žmonių gyvenimo praktikose[27]. Užsienio literatūroje vienas svarbiausių darbų yra folkloristo Lutzo Röricho „Pasakos ir realybė“ (*Folktales and reality*). Knygos pratarmėje vienas žymiausių pasaulyje folkloro tyrinėtojų Ben-Amosas teigia, kad mokslininkas tautosakos žanrus, kurie yra „suvokta, patirta ir išgalvota (*imagined*) tikrovė“ (Ben-Amos 1991: ix), klasifikuoja pagal jų santykį su realybe ir „skirtumai tarp jų nusakomi pagal tai, kiek jie reprezentuoja atskirus žmogiškosios ir gamtinės realybės aspektus“ (Ten pat). Rörichas tvirtina, kad pati žanro esmė verčia kelti pasakos ir realybės klausimą, todėl tai nėra jokia nauja tema (Rörich 1991: 1): „klausimas apie pasakos santykį su tikrove lemia esminius dalykus: visos pasakos tyrimų temos susitinka šioje vietoje. Tačiau kiekviena su pasaka susijusi tema turi savų specifinių klausimų, susijusių su tikrove“ (Rorich 1991: 3). Autorius pateikia svarbių tarpdalykinių įžvalgų, tačiau pasakų ir realybės temą jis, folkloristas, plėtoja teksto ir lyginamosios analizės pagrindu.

[27] Pavyzdžiui, Montessori metodas yra prieš stebuklinių, fantastikos elementų turinčių, pasakų pateikimą ikimokyklinio amžiaus vaikams. https://mamoszurnalas.lt/kuo-unikalus-m-montessori-metodas [žiūrėta 2024 01 29].

Lietuvių mokslo studijose pasakų ir realybės santykio klausimą kėlė Šlekonytė. Straipsnyje „Gyvenimas pasakose ar pasakos gyvenime? Kaip pasakotojai veikia liaudies tradicijas“ (*Life in folktales or folktales in life? How storytellers influence folk traditions*) mokslininkės dėmesio centre – liaudies pasakotojo asmenybė ir tai, kaip jo vidinis pasaulis ir asmeninė patirtis atsispindi jo pasakojimuose. Aptardama racionalaus interpretatoriaus ar tradicinio pasakotojo tipus, autorė prieina prie išvados, kad pasakotojo asmenybė, socialinės situacijos, asmeninis kūrybiškumas, ne tik tradicija, lemia pasakojimo turinį ir kokybę (Šlekonytė 2020b: 133).

Kalbant apie tikrovės atspindį pasakose, verta atkreipti dėmesį į antropologo Donato Brandišausko Rytų Sibiro autochtonų oročėnų-evenkų posovietinio kraštovaizdžio suvokimo tyrinėjimus, kuriuose jis aprašo elnių medžiotojų ir augintojų teritorijų įvietinimo ritualines praktikas, tarp kurių – gerųjų dvasių prikvietimas į taigoje rastus drožinius arba piktųjų dvasių (*arenki*) įviliojimas į tam tikrus objektus (Brandišauskas 2012: 11). Tai, kas primena pasakų fantaziją – gerai žinomą lietuviškos pasakos siužetą apie kvailą velnią, dažnai priviliojamą į tabokinę ar kitą mažą erdvę, pavyzdžiui, skylę[28], ir jo įkalinimą, taigi nukenksminimą, – XXI a. 2-ajame dešimtmetyje vis dar esti kaip šiuolaikinio gyvenimo realybė, būtina nuo taigos išteklių priklausančios etninės grupės sėkmingam gyvavimui.

O kaip pasakų ir tikrovės santykį suvokia ir jaučia kultūros ir visuomenės veikėjai? Lietuvių filologė, gimusi Žemaitijoje, po studijų likusi gyventi Vilniuje, kultūros centro vadovė iš vidurio Lietuvos, aktorius ir režisierius, gimęs Vilniuje ir keturis dešimtmečius gyvenantis Dzūkijoje, etnokultūros specialistė, vaikų ir jaunimo folkloro ansamblio Suvalkijoje vadovė, bei klaipėdietė, save tapatinanti su žemaičiais, pasakos sampratą pirmiausia sieja su realiu žmogaus gyvenimu. Pasakai apibūdinti pasitelkiamos šios kategorijos: *pasakojimas apie gyvenimą, gyvenimo būdo aprašymas, gyvenimo atspindys, žmonių gyvenimas, aprašytas įtaigiais žodžiais, epitetais*. Net dviejų pateikėjų pasakos apibūdinimai yra identiški, nors interviu vyko skirtingu metu skirtingose Lietuvos vietose. Bendra pasaką su

[28] Pasaka apie kvailą velnią (AT 1154* Velnias bijo skylės, kurioje buvo uždarytas [28; 14]).

gyvenimu siejantiems respondentams ir tai, kad jie yra gyvais saitais susiję su folkloru – net 4 iš 5 (3 moterys ir 1 vyras) dalyvauja ar dalyvavo folkloro ansamblių veiklose.

Kitakalbių lietuvių kalbos mokytoja akcentuoja pasakos, kaip pasakojimų apie gyvenimą, išreikštą vaizdiniais, metaforomis ir palyginimais, formą: „pasaka tai yra pasakojimas, žodžiu perteikiamas pasakojimas apie gyvenimą, pasitelkiant vaizdinius. Kaip Jėzus kalbėjo palyginimais, tai pasakose irgi kalbama palyginimais, netiesiogiai, ta prasme metaforiniais, užslėptais, tiesiai nepasakant: „čia yra taip“. „Kaip?“ – tu jau turi persiskaityti pats“ (GM/1973/2023). Jai pritaria ir Suvalkijoje kultūros srityje dirbanti muzikos pedagogė, vaikų ir jaunimo ansamblio vadovė: „aš galvoju, kad tai yra žmonių gyvenimas, aprašytas kažkokiais tai įtaigiais, įdomiais žodžiais, epitetais“ (VM/1968/2023).

Pasakos tarsi etnografijos, laikantis jos kaip aprašo, galutinio „produkto ir proceso“ (Savoniakaitė 2011: 85) koncepcijos, interpretaciją pateikė vadovaujamąjį darbą kultūros sektoriuje dirbanti pateikėja: „tai yra mūsų žmonių gyvenimo būdo aprašymas, kasdienybė, šventės, emocijos, išgyvenimai kažkokie tai“ (SM/1968/2023). Nesunku pastebėti, kad šis respondentės pasakos apibūdinimas priartėja prie išsamesnių etnografijos, kaip reiškinių aprašymo, sampratos – tai „žinios apie žmonių gyvenimą vienoje ar kitoje vietoje, jų ūkinė kultūrinė patirtis, pasaulio suvokimas ir pasaulėjauta, tarpusavio santykiai, tradicijos ir kasdienis susidūrimas su svetima patirtimi bei kūrybiškas jos pritaikymas savo reikmėms“ (Merkienė 2007: 12), „sisteminės žinios apie žmonių kalbas, papročius, meną, pasiekimus“ (Savoniakaitė 2011: 85). Geriausiai dirbančios kultūros įstaigos titulą jai vadovaujant pelniusi moteris pasakos apibrėžimą išplečia įvesdama žmogaus laisvės kurti aspektą:

> galbūt yra ir tokie kūrybiniai niuansai, <...> kur žmonės gal norėtų mistiškai <...> kažką įsivaizduoti, kažkaip kitaip viską pakreipti ir papasakoti. Gal yra kažkokių susidūrimų su antgamtiniais kažkokiais reiškiniais, <...> kur visa tai yra išdėstyta ir užrašyta. Aš manau, kad tos pasakos yra tai (SM/1968/2023).

Respondentės minimi kūrybiniai niuansai, kur „žmonės gal norėtų <...> kažkaip kitaip viską pakreipti ir papasakoti“, įgyja dar svaresnę reikšmę viso pusiau

struktūruoto interviu eigos ir iki jo įvykusio pokalbio kontekste. Dar visai kalbėjimosi pradžioje, atsakinėjant į pirmuosius klausimus, iš anksto nesupažindinta su jų turiniu ir eiga, moteris pateikia duomenis dvidešimtoje ir vėlesnėje pozicijose esančių klausimų tema. Ji papasakoja apie savo vaidintus vaidmenis tėvų spektakliuose vaikų mokykloje, apie „visai neseniai pandeminiu laikotarpiu, kada tiesiog buvai priverstas galvoti“ (SM/1968/2023), pačios kurtas „Musės Zyzės“ „pasakas, sakykime, pasakojimus, <...> naktimis iki pusės penkių man ten verda smegenys“ (SM/1968/2023), ir kuriamus pagal jos tekstus vaizdo įrašus, pateikiamus kultūros centro interneto svetainėje. O kad COVID-19 pandemijos metu nuotoliniais tapusiems centro lankytojams būtų įdomiau, jas įskaitė ir padedama kolegės, liaudies muzikos žinovės, tas pasakas paįvairino muzikiniais, kartais liaudies dainų, intarpais:

> kad šiek tiek kitaip pasakyti, gal nuspalvinti tos pasakos tą turinį, nes vis tiek, jeigu žiūri vaikai, <...> dabar reikia ant galvos stovėti, norint, kad patiktų ir tiktų. Kad kažką pateikti, kad būtų vis kažkaip kitaip, pilniau, daugiau, išradingiau, įdomiau, nu tai va, žodžiu aš galvojau, kaip tą pasaką šiek tiek dar ir paįvairinti (SM/1968/2023).

Prasmingos kūrybinės patirtys, interviu pradžioje atskleidusios tvirtą santykį su pasaka, o pasaką apibūdinant pabrėžti kūrybos, mistiškumo ar antgamtinių reiškinių, galimybės viską pakreipti ir papasakoti požymiai galbūt yra ir moters asmeninio gyvenimo paralelė. Su pateikėja kalbėjomės jai neseniai netekus sutuoktinio. Ji jautriai prisipažino niekaip su tuo nesusitaikanti. Paklausta, kas padeda ištverti, kaip vieną iš priemonių, šalia maldų, meditacijų ir kt., pašnekovė nurodė domėjimąsi literatūra apie antgamtinius reiškinius, anapusybę. Sutapimu galima vadinti faktą, kad pateikėjos dukra, auginta pasakomis močiutės užaugintos mamos, tampa profesionalia aktore, kurios pavardę galima rasti vieno iš žinomų teatrų interneto svetainėje, „Kūrėjų“ skiltyje. Po jos dainų įrašais – nuoširdūs komentarai („Šitas žmogus nuo mažų dienų buvo talentas“), o interviu, kuriame talentinga dainuojanti aktorė prisimena save muzikuojančią nuo mažiausių dienų, savo dainavimo mokytoja įvardina mamą, kuri, interviu metu paaiškėjo, tuo metu nebuvo profesionali „kūrybininkė“ – dirbo viešojo sektoriaus administravimo

srityje. Natūralu klausti: ar kūrybinė egzistencinė energija, išraiškinga gyvensena nesusisieja su pateikėjos pasiūlytu pasakos apibrėžimu, kuriame telpa gyvenimo būdo, kasdienybės, šventės, emocijų ir išgyvenimų, kūrybos, antgamtiškumo, galėjimo „kažkaip kitaip pakreipti“ dedamosios, ir neatskleidžia pateikėjai svarbių jos gyvenimo ir pasaulėžiūros aspektų?

Tą patį klausimą galima kelti ir lietuvių filologės, mokytojos, vertėjos ir redaktorės, kuri įdarbina lietuvių kalbą savo kasdienybėje tam, kad iš to rastųsi kuo kokybiškesni ir talpesni tekstai, pokalbiai, pamokos, atveju – ji, apibūdindama pasakas, akcentuoja išraiškingą kalbą – vaizdinius, palyginimus, metaforas.

Etnokultūros specialistė, ugdanti vaikus ir jaunimą, pateikė pasakos, kaip žmonių gyvenimo, suvokimą, kurį grindžia realaus pasaulio – to, kuriame gyvename, ir to, kurio nesuprantame, bet kuris egzistuoja, t. y. gamtos surėdymo, dėsniais:

> aš manau, kad tai buvo, gal kai kas yra ir išgalvota, ir paliesta žmogaus gyvenimo, ir tas yra pomirtinis gyvenimas, ir dangus, ir žemė, ir pragaras, ir gamta. Ir visi įstabūs dalykai, kas mus supa, bet ir tai, ko mes nepažįstam, bet labai norim pažinti, tai gal tada bando per pasakas žmonės vieni kitiem perteikti. Gal kažkas yra ir tikro, realistiško, bet tuo pačiu ir stebuklinio kažkas (VM/1968/2023).

Vėliau pateikėja pokalbyje ne kartą akcentuoja gamtos ir „visų įstabių dalykų, kas mus supa“, svarbą. Pasakodama apie dabartines patirtis su pasakomis, ji akcentuoja savo ugdytinius siekianti kuo labiau priartinti prie gamtos ir jos suvokimo: „mano tokia pagrindinė mintis ir misija yra įtraukti tuos vaikus, kiek galima dar sulaikyti ir įtraukti į gamtos pasaulį. Ir tiesiog, nu kad pastebėti, kad užuosti“ (VM/1968/2023). O svarstydama, kokia pasaka yra tinkama vaikui, ji užtikrintai renkasi gamtos pažinimo ir suartėjimo su ja tematiką: „jeigu būtų, tarkim, mano valia, tai aš sakyčiau, kad vaikam [reikia – A. S.] kuo daugiau pasakų apie gamtą, apie pasaulį. <...>. Ir kad tos pasakos kažko tai ir pamokintų, supažindintų su kažkuo“ (VM/1968/2023). Taigi žmogiškoji egzistencija, pateikėjos supratimu, neatsiejama nuo sąlyčio su gamta: „ir ypatingai, kur man dabar gyvenime labai įdomu ir aktualu, tai ne tik muzika, bet būtent dar tas žmogaus ėjimas į gamtą. Kad joje dar šiek tiek pabūti, kol mes ją turim švarią ir gražią“ (VM/1968/2023).

Tai, ką respondentė įvardina nepažiniu gamtoje, „tai, ko mes nepažįstam, bet labai norim pažinti“, ir ką žmonės nuo seno „bando per pasakas perteikti“ (VM/1968/2023), ką anksčiau pristatyta kultūros įstaigos vadovė pasakos apibrėžime išskyrė kaip „antgamtiškumą“, antropologas Claudeas Lévi-Straussas vadina „primityviomis vadinamų tautų gamtos sąvoka“ (Lévi-Straussas 2015: 69), visada pasižyminčia „dviprasmiu ypatumu: gamta yra prieškultūra <...> ir pokultūra; bet gamta dar sudaro terpę, kurioje žmogus tikisi susitikti protėvius, dvasias, dievus. Tad gamtos sąvoka savyje apima „antgamtiškumo“ dėmenį, o šis antgamtiškumas yra tiek pat virš kultūros, kiek gamta yra po juo“ (Ten pat). Autorius, pateikdamas iliustraciją apie gamtos vaidmenį žmogiškųjų reikalų supratimui, aiškina, kodėl „technologijos, rankų darbo daiktai <...> čiabuvių mąstyme nuvertinami“, suteikdamas itin svarbų akcentą ir etnografinio pasakų tyrimo pateikėjų pasakos apibrėžime operuojamoms kategorijoms – „kaskart, kai prieinama prie esminių dalykų, tai yra prie žmogaus ir antgamtinio pasaulio santykio, <...> apeiginio gyvenimo veiksmams <...> leidžiama naudoti tik pirminės būsenos arba archajiškus daiktus“ (Lévi-Straussas 2015: 69–70). Taigi antgamtiškumas, išryškintas vienos pateikėjos, arba žmogaus santykis su gamta kaip pasakų apibrėžimo dedamoji, nusakyta kitos respondentės, garsiojo antropologo matymu, yra ne kas kita kaip „esminiai dalykai“. Taigi, ar, įvertinus šiuos tyrimo atradimus, galima teigti nustačius pasakos sampratos ir ją nusakančio žmogaus asmenybės ryšį? Ar galima tvirtinti, kad pasakos sampratos paieškose apčiuopta ir žmogiškojo fenomeno esmė?

Savoniakaitė fundamentalioje Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedijoje (2011) pristato etnografijos tyrimo metodus ir biografijų analizę, kuria „siekiama suprasti kitų žmonių problemas ir atverti kultūros procesus“ (Savoniakaitė 2011: 89), kaip vieną iš jų. Mokslininkė atkreipia dėmesį, jog „būtina suvokti pasaulį, studijuoti žmonių išmintį, kad galėtume apibendrinti kultūros procesų ypatumus“ (Ten pat). Ar konkretūs žodžiai, verbalinės kategorijos, iš kurių respondentai sudėlioja pasakos apibūdinimą ir apibrėžimą, turint mintyse Heideggerio kalbos ir būties sąsajas, arba neseniai minėta žmonių išmintis, įgyta gyvenimo būdo, kasdienybės ir švenčių, jausmų ir išgyvenimų verpete, ir yra

žmogaus būties arba žmogiškojo fenomeno kontūrai pasakų tradicijos, arba kultūros proceso, akivaizdoje? Rörichas ne šiaip neutralia emocija, bet su aukščiausio laipsnio susidomėjimu (*fascinating*) tyrinėja socialinę aplinką, iš kurios kilę ir kurioje veikia pasakas, patekusias į spausdintus rinkinius, papasakojusieji: „įspūdinga pasidomėti pasakotojų profesijomis ir visuomeninėmis gyventojų grupėmis, ši informacija taip pat labai svarbi, jei norime įvertinti pasakose vaizduojamą socialinę tikrovę“ (Rörich 1992: 184). Ar šiuo atveju pasakos sampratą gali padiktuoti žmogaus gyvenimo būdas, asmeninės patirtys, pažiūros, pajautos?

Plačiau aptartinas pasakos, kaip gyvenimo atspindžio, apibrėžimas, neįprastai glaudus verbaliai ir turiningas semantiškai. Pateikėjai savo pasakos nusakymuose labai aiškiai panaikina ribas tarp pasakos ir realybės. Vadovaujamas pareigas ugdymo įstaigoje einanti moteris, apibrėždama pasaką kaip realybės paveikslą, siūlo neįprastą ir gilų paaiškinimą neapčiuopiamomis stebuklo ir svajonės kategorijomis. Nusakydama skiriamuosius bruožus, kurie leistų atpažinti kūrinį esant pasaka, pateikėja atskleidžia jautrią slinktį nuo stebuklo pasakoje, kurį visi suprantame esant fantastinį ir nerealų, link svajonės, kylančios iš kiekvieno žmogaus, gyvenančio realų gyvenimą, vidinių paskatų:

> tarsi pats supranti, kad nu gyvenime taip nebūna, stebuklas, kažkoks tai įvyksta <...> kaip pasakose, būna, kad spragtelėjo ir kažkas atsitiko – pupa užaugo iki dangaus. Ir taip nėra. Tai va gal tada tos pasakos, va tuo kažkokiu stebukliškumu [skiriasi – A. S.]. Tokiu, ko tu tarsi ir norėtum, kad taip būtų, <...> ir <...> tai yra svajonė. Tai yra žmogus visada nori kažko tai tokio pakylėto <...>. To stebuklingo. Gal net ir tikrai, turbūt nė vienas neatsisakytume, jeigu taip kas nors spragt ir sakytų: „va prašau tau, namas atsirado“ <...> visi turbūt sakytume, „o, tikrai noriu“. <...> Žmogus gi svajoja. Svajoja visada kažką turėti. Turėti, galėti, mokėti, na, na ko jis dabar šiuo metu nemoka, negali, neturi (JM/1964/2023).

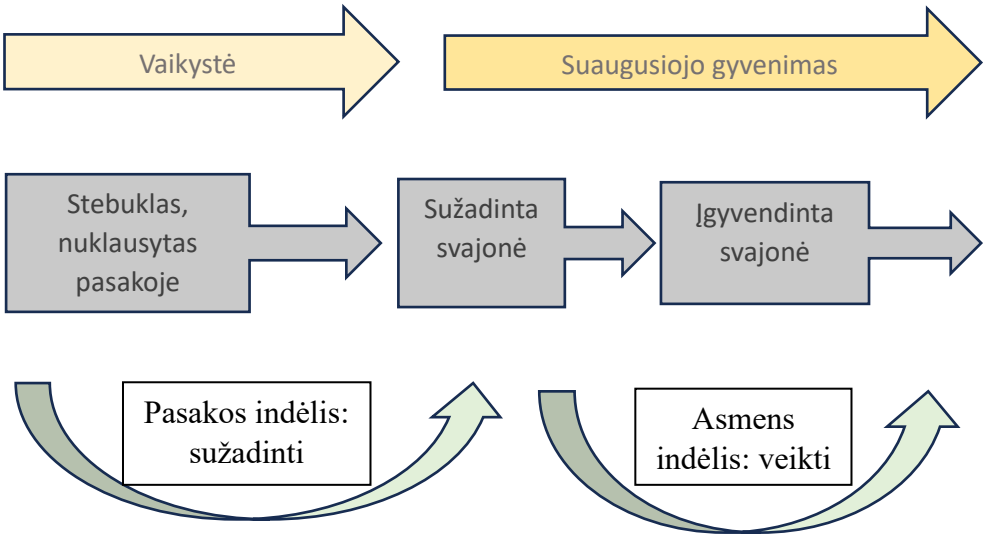
Tačiau stebuklui išsipildyti arba, kitaip tariant, svajonei realizuoti, pateikėja nurodo asmens indėlio to linkui būtinybę:

> ir paskui, kada jisai labai labai nori, kaip sako, – svajonės pildosi, reikia atsargiai norėti. Tai va taip, tai jeigu jisai kažką įgyja ir tada supranta, kad va – tas stebuklas įvyko! Bet aš taip pats padariau! Tai nebuvo spragtelėjimas pirštu! Tai buvo galbūt ilgas darbas, galbūt daug metų, galbūt visas gyvenimas“ (JM/1964/2023).

Tačiau pradžių pradžia yra pasaka, girdėta ankstyvoje vaikystėje:

> bet paskui tu suvoki, kad: „Aha, aš gi tada taip norėjau, būdamas vaikas, skaitydamas kažkokią pasaką, aš to norėjau ir aš dabar tai turiu“. <...> vaikas dar nesvajoja, tai gal irgi svajoja, bet jis dar nemoka tos svajonės pasakyti, tai pirma pasakas klauso, o paskui jau, kai pasakas jau biškį praauga, jau pats gali pradėti svajoti, tad jis pradeda svajoti ir tada pasakos virsta svajone, svajonės kažkada virsta realybe. <...> Aišku, vaikas, gal <...> ten išvadų kažkokių nepadarys. Bet galbūt ateityje <...>, tiesiogiai pats nesuprasdamas to, kažką <...> veiks taip. O galbūt jis tiktai, nežinau, suaugęs gal tik suvoks, kad „kodėl aš taip padariau? Nes aš pasakoj tik girdėjau“ (JM/1964/2023).

Taigi šios pateikėjos dualistinis pasakos, kaip gyvenimo atspindžio, apibrėžimas išryškina fantastinio pasakų stebuklo virsmą svajone ir galiausiai įgyvendinta realybe bei atskleidžia du svarbius impulsus žmogiškajam veikimui: *pasakos indėlį* ir *individo veikimą*. Pasakomis perduota mitologinė mąstysena („tiesiogiai pats nesuprasdamas to, kažką veiks“) sužadina asmeninį norą, net jei ir neįsisąmonintą, veikti. Grafiškai pateikėjos pasiūlytą pasakų stebuklo transformaciją į svajonę ir realizavimą gyvenime galime pavaizduoti taip:

10 pav. Pasakų stebuklo transformacija į svajonę ir realizavimas gyvenime

Ar pateikėja gali paliudyti pasakų sužadintą svajonę realizavusis jos gyvenime? Taip, bet jos viešinti nedera.

Moters žmogiškųjų *svajonių ir svajojimo* (žodis minimas net 12 kartų) kildinimo iš pasakų stebuklų, sužadintų vaikystėje, logiką pagrindžia ir pabrėžtas krūvis, pasakose tenkantis kontrastui, – jis privalo būti ryškus ir darantis poveikį. Taigi pasaka, kaip gyvenimo atspindys, yra „iš vienos pusės pagražintas, iš kitos pusės – užaštrintas, <...> tas kontrastas yra labiausiai pastebimas, kai yra didelis“ (JM/1964/2023). Išsamiau pasaka, kaip svajonių ir troškimų projekcija, kurioje telpa fantazija ir tikrovė, realistinis ir stebuklinis pasaulio matymas, nagrinėjama kitame poskyryje, aptariant antrąją kultūros ir visuomenės veikėjų pasakos apibrėžimų kategoriją – *pasaka kaip susikurta, perfrazuota tikrovė*.

Apibendrinant pirmąją pasakos, kaip gyvenimo atspindžio, apibrėžimų kategoriją, verta atkreipti dėmesį į antropologo ir folkloristo, performatyvumo teorijos kūrėjo Richardo Baumano įžvalgas. Remdamasis per penkiolika metų savo surinktais teksasiečių pasakojimais, jis nagrinėja pasakojimą kaip veiksmą, ne tik kaip tekstą. Mokslininkas pagrįstai mano, kad

> žodiniai pasakojimai yra ypač turtingas objektas žodinės literatūros ir socialinio gyvenimo ryšiui tyrinėti, nes ypatinga pasakojimo prigimtis yra ta, kad jis dvejopai susijęs su žmogiškaisiais įvykiais. Tai yra pasakojimai yra susiję tiek su įvykiais, kuriuose jie pasakojami, tiek su įvykiais, apie kuriuos jie pasakoja (Bauman R. 1999: 2).

Pastebėtina, kad socialinio gyvenimo ir socialinių institucijų sąvokos, kurias Baumanas tarsi atskiria, antropologijos moksle įprastai vartojamos sinonimiškai, pradedant Malinowskiu ir jo socialinės organizacijos (*social organization*) (Malinowski 1926: 11; 22), socialinių struktūrų (*social structures*) (Malinowski 1926: 17) terminais, Lévi-Strausso socialinių sistemų (socialinio gyvenimo formos)[29] (*social systems*) (Lévi-Strauss 1952: 9) sąvoka ir baigiant Baumano socialiniu gyvenimu (*social life*) (Bauman R. 1999: 2, 112, 113) bei socialinėmis institucijomis (*social institutions*) (Bauman R. 1999: 113). Todėl šiame darbe kalbant

[29] 1992 m. lietuviškame knygos „Rasė ir istorija“ vertime anglų kalbos terminas *social systems* pateikiamas kaip *socialinio gyvenimo formos*.

apie žmonių socialinę sąveiką ir veikimą visuomenėje vartojamas visuomeninio arba socialinio žmonių gyvenimo terminas.

Perėmęs struktūralizmo bei semiotikos pradininko, rusų kilmės amerikiečio filologo Romano Jacobseno (1896–1982) terminus *pasakojamasis įvykis* (*narrated event*) ir *pasakojimo įvykis* (*narrative event*), Baumanas atskleidžia sąsajas tarp pasakojimuose aprašomų įvykių ir aplinkybių, kuriose pasakojimas pateikiamas. Etnografiniam pasakų tyrimui itin reikšmingas antropologo vartojamas *pasakojimo* apibrėžimas, kurį mokslininkas perima iš istorijos filosofo Louiso Minko (1921–1983) teiginių knygos „Pasakojimo forma kaip pažinimo instrumentas. Istorinis suvokimas“ (*Narrative Form as a Cognitive Instrument. Historical Understanding* (1978)), ir jo atliekamas vaidmuo. Pasakojimas yra „pagrindinė kognityvinė priemonė, padedanti suprasti patirties srautą“ (Bauman R. 1999: 5), o jo funkcija – konstruoti socialinį gyvenimą – „naratyvas čia nėra tik kultūros atspindys, išorinis socialinių institucijų statutas ar pažintinė terpė kultūrinių kodų logikai sutvarkyti, bet jis yra socialinio gyvenimo kūrimas pasakojant istorijas“ (Bauman R. 1999: 113). Todėl, kai etnografinio pasakų tyrimo dalyviai pasakojime pateikia savo patirties ir santykių su pasakomis įvykius („pasakojamasis įvykis“) – „patirties srautą“, atskleisdami asmenines gyvenimo nuostatas, pavyzdžiui, nusakydami pasaką, jie pasakojimo, t. y. vykstančio interviu („pasakojimo įvykis“) aplinkybėmis *projektuoja savęs, kaip apklausto eksperto, toliau liekančio artimo pasakų tradicijai, socialinę ir kultūrinę tapatybę*. Pavyzdžiui, ne vienai pateikėjai kilo mintis, „kai grįš namo“ (t. y. pas tėvus ar į gimtinę), susirasti savo mėgstamą vaikystės knygą, senelių skaitytą, esančią „dar kažkur palėpėje“, vinilinę pasakų plokštelę „parvažiavus pas tėvus“, arba pareikšti, kad „čia, ko gero, yra ne be reikalo šitas pokalbis. Aš manau, kad aš tiesiog grįžus labai norėsiu dar kartą perverst tas visas pasakų knygas ir dar kartą perskaityti“ (JM/1964/2023). Įžvalgas dėl tapatybės kūrimo apmąstant pasakas ir ryšį su jomis sustiprina ir etnologo bei folkloristo Simono J. Bronnerio performatyvumo perspektyva į folklorą ir kultūrą kaip veiksmą – „individai kuria tapatybę iš daugybės kultūrinių pasirinkimų ir demonstruoja šią tapatybę praktikoje, kuri gali būti žinoma tik pačiam individui“ (Bronner 2016: 21). Pavyzdžiui, aktyvią

koncertinę ir meninę veiklą vykdanti folkloro atlikėja, gebanti papasakoti ne vieną pasaką, atsisako tai daryti interviu metu, tokį savo pasirinkimą argumentuodama netinkamu laiku ir vieta, t. y. leisdama tyrėjai suprasti, kad ji nėra tinkama auditorija moteriai pasirodyti kaip atlikėjai – pasakos sekėjai.

3.2.1.2 Pasaka kaip susikurta tikrovė

Aptarta pirmoji pasakos – gyvenimo atspindžio ir pasakos, kaip susikurtos, perfrazuotos tikrovės, samprata teiginiuose nusakoma panašiomis kategorijomis: *gyvenimas, svajonė, susikurta tikrovė, fantazija* ir pan. Tačiau esminis skirtumas tarp pastarojo pateikėjų siūlomo pasakos apibūdinimo yra ryškiai brėžiama *takoskyra tarp pasakos ir gyvenimo* arba *realybės ir žmogaus vaizduotės.* Kitaip tariant, šioje pasakos apibrėžimo kategorijoje svajonė taip pat vaidina vaidmenį, bet kaip realybės priešprieša, o pasaka – susikurta, perfrazuota tikrovė, troškimų projekcija, bet jokiu būdu ne pats gyvenimas ar jo atspindys.

Nagrinėjant šią pasakos apibrėžimų kategoriją ir siūlomą pasakos sampratą, dera įterpti įžvalgą iš tyrėjos dienoraščio. Pakalbinus pačią pirmą iš kultūros ir visuomenės veikėjų pateikėją, įsiminė moters pajuokavimas, kad jau jos pasakų matymas tai bus sugadintas, t. y. paveiktas lietuvių filologijos studijų ir profesinės veiklos – visa karjera skirta lietuvių kalbos mokymui ir redagavimui. Vyriausioji informantė 2023 m. balandį mąsto, kad pasaka – „tai, ką žmogus susikuria, turbūt jo sukurta. Aš net sakyčiau, nu, – perfrazuota, kokia ten ta, tikrovė. Kokią jis norėtų gal matyt ir kokioj gyvent“ (RM/1952/2023). Jaunesnės kartos pateikėja, lituanistė, mokytoja-metodininkė, jaunimo etnokultūros klubo vadovė vėliau, 2023 m. rugpjūtį, pasakos, kaip susikurtos tikrovės, suvokimą išplečia įvesdama *būtinybės sąmoningai fantazuoti idėją*: „Nu pasaka yra pirmiausia turbūt istorija, kuri iš tikrųjų yra susijus su žmogaus vaizduote. Tai yra <...> tiesiog galimybė patirti kitokį gyvenimą, nusikelti į kitokį pasaulį. Ir atsiriboti nuo to, kuris yra šalia“ (ČM/1972/2023). Savo užrašuose peržiūrėjusi tyrimo duomenis pažymėjau: „Kodėl reikia atsiriboti nuo pasaulio?“ Mąsčiau, kas verčia žmogų „nusikelti į kitokį pasaulį“, „atsiriboti nuo to, kuris yra šalia“, sąmoningai kurti paralelią ar perfrazuotą tikrovę? Ar rašanti, dainuojanti, įvairių kūrybos konkursų laureatų ugdytoja, dviejų jau suaugusių vaikų,

sėkmingai muzikuojančių savo suburtoje alternatyvaus roko grupėje, mama, gyvenanti Kukumbalio duburio, nuostabios Merkio ir Nemuno santakos kaimynystėje gražiuose namuose, supama gausybės knygų, paslaptingų medžio raižinių ir pasakų motyvų tapybos ant sienų, o sode saugoma būrio deivių ir karžygių – visa tai yra jos vyro, pedagogo, etnokultūros klubo bendraįkūrėjo, dailininko, skulptoriaus, dainų kūrėjo, atlikėjo ir instrumentalisto, sakmės konkurso nugalėtojo, pasakų mėgėjo, vis dar perkančio ir skaitančio knygas, darbas, – palieka ore sklandančią žinutę, kad „žmogui reikia nusikelti į kitokį gyvenimą“? Dėl ko? Dėl to, kad įkvėptų kūrybinių galių ir sugrįžus į tą pasaulį, „kuris yra šalia“, gyventų pilnatve ir visapusiška žmogiška laime pulsuojantį gyvenimą? Kadangi visa aplink moterį liudija jos asmeninį ir šeimos gyvenimo būdą esant nuolatine kūryba, gebėjimu ieškoti ir surasti gražesnės, dvasingesnės būties esmę ir kelią? Ar mitopoetinis mąstymas, perimtas vaikystėje iš mamos, bibliotekininkės Aukštaitijoje, yra branginamas kultūrinis ir genetinis paveldas, nepamestas studijuojant Vilniuje, įsikuriant nutekėjus Dzūkijoje, nepadėtas į šalį, nepaniekintas, o pagarbiai ir iškiliai išpasakojamas, ištapomas, aprašomas, išdainuojamas šeimos, profesiniame ir visuomeniniame gyvenime? Minčių buvo daug. Kirbėjo noras kuo greičiau susisiekti su pateikėja ir sulaukti paaiškinimo. Juk taip galima? Sulaikė tik baimė išgąsdinti moterį netikėtu, tarsi iš konteksto ištrauktu klausimu (juk nuo pokalbio praėjo daug laiko, ji gali neatsiminti, ką konkrečiai, kokiame kontekste kalbėjo) ir sužadinti dirbtines kontempliacijas. Atsakymą, vos prasidėjus 2024 metams, rodos, padiktavo teologijos licencijatas, katalikų kunigas, miesto parapijos klebonas ir dekanato dekanas, rajono laikraščio skaitytojų išrinktas 2024 metų žmogumi už nuopelnus miestui ir jo gyventojams, pasaką ir visuomenės gyvenimą pastatydamas priešprieša. Dvasininkas pasaką, kurią, anot jo, įkūnija ir šiuolaikinė literatūra, animacija ar kino filmai, siūlo suprasti kaip žmogiško gyvenimo idilę:

> pasaka, tai yra, mano tokia yra nuomonė, kad kadangi mes gyvenam netobulam pasaulyje, – tai yra mūsų troškimų, svajonių, tam tikra projekcija. <...> Pasakos – visos jos su laiminga pabaiga, visos apie išsipildžiusias svajones, apie troškimus išsipildžiusius. Visos jos labai žmogiškus poreikius atliepia: laimė, meilė, sveikata, pinigai, turtai, sėkmė – tokius atliepia mūsų visų poreikius. Kažkoks blogis yra, bet

> kažkas atsiranda, kas jį nugali. Gėris laimi visą laiką, visi laimingai gyvena. <...> tai yra troškimai, mūsų išreikšti per tam tikrus pasakojimus ir tam tikras istorijas (LV/1968/2024).

Panašius samprotavimus – pasaka *vs* gyvenimo tikrovė – siūlo ir Balys: „pasitenkinimas, kurį mumyse sukelia pasakų įvykiai, sudaro priešingumą nepatenkinančiai mūsų gyvenimo aplinkybių tikrumai ir tuo pačiu mus maloniai nuteikia“ (Balys 1936: 256). Tačiau, kunigo nuomone, problemiška tai, kad šiuolaikinis žmogus nenori (negeba, nepajėgia?) pripažinti ribotų galimybių įgyvendinti svajones ir pastebėti takoskyros, kur yra fikcija, o kur – jo gyvenimas:

> daugelis sunkiai pripažįsta, kad svajonės <...> ne visos gali būti realizuojamos. <...> Bet iš tikrųjų mes šiaip labai daug sau meluojam ir šiaip, kad tu gali, tu pasieksi, tai įmanoma, kad viskas – tiktai stenkis. Visą laiką svajojam, laukiam, tikimės <...>, sakykime, aš manau, kad mūsų visuomenė yra paskendusi tokiuose kaip debesyse svajonių. Tokioje nepagrįstoje viltyje (LV/1968/2024).

Žvelgiant paviršutiniškai, gali susidaryti įspūdis, kad, pateikėjų požiūriu, pasaka veikia kaip psichotropinė medžiaga – sukelia iliuziją, kad nepageidaujamos tikrovės su visomis pasaulio problemomis išvengiama tarsi užsimetus pasakų, skaitomų ar ekranizuotų, realybę. Tačiau ar nėra priešingai? Galbūt pasakos kaip tik suteikia atsvarą ir stabilumą netobulo pasaulio svyravimams, išjudina kūno ir dvasios stingulį, įkvepia kūrybinių minčių ir drąsos būti savimi? Verta patyrinėti išsamiau.

Svarstydamas, kokią įtaką pasaka gali daryti jos klausančiajam ar pasakojančiajam (skaitančiajam), betarpiškai būdamas tarp žmonių jų džiaugsme ir skausme (pateikėjo darbotvarkėje iškart po interviu laukė laidotuvės), savo kasdienybės praktikoje pažindamas jų dvasinius keblumus bendraudamas vedamose katechezėse, kunigas atsako nedvejodamas: „tokiu pasakojimo stilium lengviausia perduoti kažkokias vertybes, formuoti žmogų, auklėti, motyvuoti“ (LV/1968/2024). Ir, neraginamas mintį iliustruoti, pasidalina savo darbo su žmonėmis patirtimi. Jo vadovaujamoje nedidelio miesto parapijoje veikia net devynios[30] skirtingų tikslų vienijamos grupės – anoniminių alkoholikų, šeimų, jaunimo, besimeldžiančių

[30] 2024 m. sausio mėn. duomenys.

motinų, garbinimo giesmėmis ir kt., kurių daugumos dalyvis yra ir jis pats – klebonas:

> žmonės šiaip bijo realybės, neigia. <...> visi mes esam riboti, ne visi turim intelektą pakankamą, <..> sąlygas. Ne visi turime būtiniausius motyvacinius dalykus, tokio užsidegimo, entuziazmo <...>. Visi svajoja nerealiai. Taip nebūna gyvenime <...> išimčių būna, bet išimtys nėra gyvenimas <...>. Sėkmė, ji suformuoja labai didžiulį ego ir ego yra pati didžiausia priešingybė dvasingumui <...>. Tai du tokie nesuderinami dalykai. <...> Tai vat visą laiką žmonės nori to tobulumo, kad būtų <...>. Bet jisai, suprantate, jis nėra, nėra žemėj pasiekiamas. Na, čia, žinote, yra toksai jau filosofinis teologinis dalykas. Jį labai sunkiai pripažįsta dauguma, jie neklauso tokių dalykų, nes: „Tai tu pesimistas, tai tu toks, tu anoks, kitoks, tai kodėl čia taip atimi iš mūsų [viltį – A. S.]?“. „Ne, – mes sakom, – ne pesimistas.“ Nes tai čia yra keliamas klausimas, kokia gyvenimo prasmė yra. Jeigu aš to negaliu pasiekti, kokia yra prasmė, jeigu tuo tapti negaliu? To tobulumo, absoliutaus gėrio, kurio trokštu, negaliu pasiekti, tai kokia yra mano buvimo prasmė? Tai mes prie to vedam žmogų pastatydami prieš realybę, tikrovę, kurią jis neigia (LV/1968/2024).

Dvasininkas, mąstydamas, kokia pasaka yra tinkama vaikui, pabrėžia jos moralinį, didaktinį poveikį, prigimtinių moralinių dėsnių perdavimą ir mąstymo skatinimo bei tikrovės pažinimo svarbą:

> pasakos vis tiek tokią moralinę, dvasinę [prasmę – A. S.] <...> turėtų turėti labiau. Žanras gali būti įvairus. Dvasinį, moralinį [poveikį – A. S.] ir ir galbūt toks kaip didaktinis. Bet, mano nuomone, kad jisai [pasakojimas – A. S.] turėtų labiausiai tokias pamatines vertybes, <...> padėti skatinti, žadinti ir priversti mąstyti, priversti pažinti tikrovę (LV/1968/2024).

Akivaizdu, kad pateikėjo siūlomas pasakos, kaip troškimų projekcijos ir kaip tikrovės pažinimo, būdas susisieja su anksčiau išryškinta pasakos, kaip svajonių žadintojos, idėja ir svarbiu atributu – kontrastu. Tik šiuo atveju vyras leidžia suprasti, kad kontrastą, idant paveiktų žmogų, siekiama išgauti ne pasakoje, o gyvenime. Nurodyta pasakų funkcija – „žadinti ir priversti mąstyti, priversti pažinti tikrovę“ yra jo kasdienybės darbo įrankis – „mes prie to vedam žmogų pastatydami prieš realybę, tikrovę, kurią jis neigia“ (LV/1968/2024). Taigi žmonėms, atmetantiems tikrovę ir siekiantiems nepasiekiamo tobulumo, pasaka galėtų pasitarnauti kaip būdas

susimąstyti ir pabusti tikram – ne pasakos – gyvenimui, įkvėptam paisyti pamatinių moralinių vertybių, o ne vaikymuisi tuščių svajonių.

Gyvybingo, paįvairinto šmaikščiomis iliustracijomis (pavyzdžiui, apie kokius nerealistinius savybių rinkinius, pageidaujamus savo gyvenimo draugui ar draugei, svajoja moterys ir vyrai), pakalbio metu pateikėjas papasakoja net du panašaus siužeto pasakojimus, atskleidžiančius žmogaus tuštybę ir mokančius vertinti esamybę. Viename veikia žmogus, akmenskaldys, stebintis pirklio, karaliaus, saulės, debesies, vėjo, uolos didybę, galybę ir laimės apraiškas ir vis prašantis Dievo jam leisti atsidurti pirklio, karaliaus ir visų iš eilės vietoje, tikėdamasis patirti vis didesnes galias ir laimę. Galiausiai tapęs tvirtai į žemę įsirėmusia uola ir besidžiaugdamas savo stiprybe buvęs akmenskaldys pajunta kažką apačioje ją griaunantį. Tai būta akmenskaldžių... Ir vėl prašo jis Dievą atversti jį akmenskaldžiu, nes susivokia, kad galingiausias, vadinasi, ir laimingiausias, yra jis pats su savo amatu, – galįs net kalną išversti. Kitame pasakojime žmogišką nepasitenkinimą būtimi įkūnija gyvūnas – varna. Ši vaikosi laimės, ieškodama vis puikesnio įvaizdžio, norėtų būti gulbe, papūga, kol galiausiai nuostabusis povas su savo gražiąja uodega ir kitoje narvo pusėje minia žmonių zoologijos sode atskleidžia tiesą, kad geriausia yra būti varna laisvėje: „tu varna laisva, skrendi, kur nori, gyveni, kaip nori, darai, ką nori, o aš čia garde uždarytas turiu būti. Tai kas, kad sulaukiu dėmesio...“ (LV/1968/2024).

Klausiamas, ar dažnai susiduria su pasaka šiandien, pateikėjas teigia nuolat ieškąs istorijų savo darbui – „aš naudoju iš tikrųjų tokių istorijų, tokį pasakų žanrą savo pamoksluose ar katechezėse“ ir kaip mėgstamą būdą pailsėti mini kino filmus:

> jo, tie filmai yra pasakos. <...> Čia viena iš priemonių pabėgti nuo rutinos. Poilsis yra. Tam tikras psichologinis efektas, dvasinis, moralinis. Ir šiaip, suprantate, – mintis. Kitas dalykas, aš manau, kad tai atitinka mūsų svajones. Teisingo, tobulo, saugaus, sotaus, gražaus gyvenimo. <...> Taigi visa mūsų kinematografija <...> yra vienos pasakos. Ir visi žiūri tas pasakas apie meilę (LV/1968/2024).

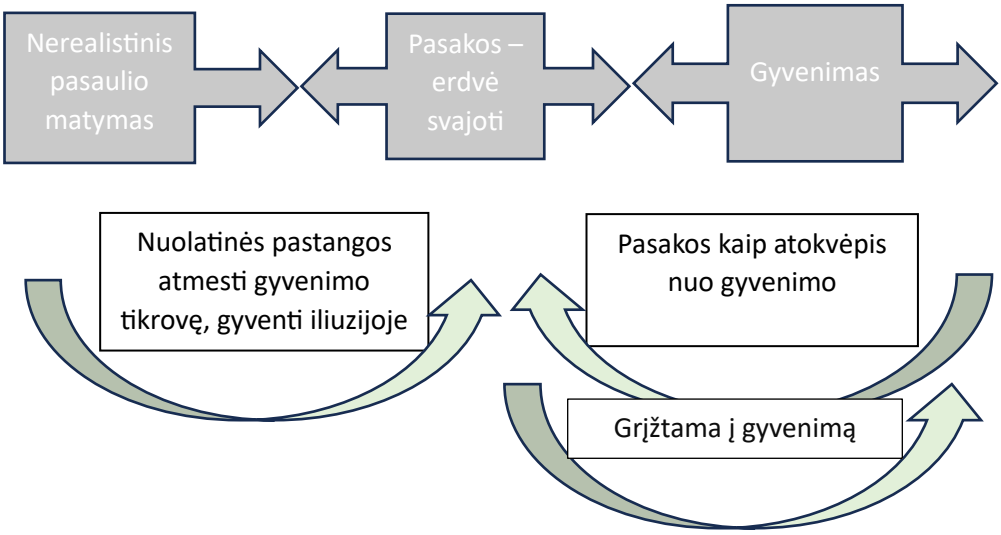
Taigi, kaip ir anksčiau minėtos jaunimo etnoklubo vadovės atveju, vyro įvardinti ekranizuoti šiuolaikiniai pasakojimai, kaip poilsio ir svajonių patenkinimo priemonė, siejasi su Bascomo pirmąja folkloro veikimo kryptimi – pramogos

teikimu, pabėgimu nuo suvaržančios socialinės ir biologinės realybės. Kitaip tariant, tai lengvas, saugus, socialiai priimtinas būdas išlaisvinti fantaziją. Juk pasakų pasakojimas, anot pateikėjo, tai „kūrimas istorijų, siužetų, kurios – kaip ir iš gyvenimo, bet tai yra tai, ko mes norėtume, kad būtų. Sakykime, tai mūsų nerealizuoti troškimai, tam tikra projekcija į istorijas. Kaip ir mes, mūsų svajonių išraiška tam tikra“ (LV/1968/2024).

Pasakos, kaip žmogaus kūrybos produkto, sukonstruoto su geidžiama pradžia, pabaiga ir užpildyto visomis įmanomomis fantazijomis, apibūdinimą pateikia ir progimnazijos su užsieniečių vaikų ugdymo programomis socialinė pedagogė, kasdien sprendžianti visas žmogui būdingas problemas, kai jos paliečia ugdymo įstaigos moksleivius: „pasaka – tai, matyt, yra toks kūrinys, į kurį galima sudėti viską: fantaziją, tikrovę, pradžią ir pabaigą tokią, kokią nori, kad būtų. <...> Toks kažkoks neapibrėžtas, galbūt neįpareigojantis, nemokslinis kūrinys, <...> įvairiai kurią galima sukurt“ (VM/1966/2023).

Taigi lietuvių filologių, socialinės pedagogės ir dvasininko pasakos apibūdinimai suponuoja mintį, kad pasaka yra tinkamiausia erdvė svajonei, o žmogiškosios būties tikrovė yra tokia, kokią padiktuoja gyvenimas ir individualios paskatos, pavyzdžiui, kūrybinis pradas: „aišku, aš nesakau, kad nereikia stengtis, reikia <...> savo srityje maksimaliai save realizuoti“ (LV/1968/2024). To nepripažįstantys, gyveną tarsi pasakos realybėje, siekia nepasiekiamo tobulumo, kelia nerealistinius lūkesčius ir reikalavimus sau ir pasauliui, pražiūrėdami ir praleisdami svarbius dalykus, kurie tuo metu vyksta visai šalia jų. Schematiškai gyvenimo „svajonių debesyse“, neišeinant iš pasakos tikrovės, ir realistinio pasaulio matymo procesą galima nurodyti taip: žmonės gyvena dinamišką gyvenimą – pasakose ieško ir randa savo prigimtinius moralinius dėsnius atliepiančias istorijas ir atsitraukę nuo gyvenimo realybės perfrazuotoje, sukurtoje pasakų tikrovėje žingsniuoja į priekį, priima gyvenimą su jo ribotumais ir asmenine paskata būti geresni, atsparesni savo trūkumams ir pasaulio netobulumui. Neskiriantys gyvenimo realybės ir fikcijos yra tarsi įstrigę „svajonių debesyse“, judėjimas vienkryptis,

atsisakant priimti gyvenimo realybę ir ieškant būdų jį išgyventi nerealistiniu pavidalu (žr. 11 pav.).

11 pav. Gyvenimas „svajonių debesyse“ ir svajojimas pasakose

Apibendrinant antrojo – pasakos, kaip nerealizuotų troškimų, – suvokimo analizę, norėtųsi grįžti prie pradžioje minimo tokios pasakų sampratos kolegialaus, nuoseklaus kelių pateikėjų pagrindimo, išsidėsčiusio skirtingose vietose ir laike. Nestebintų, jei interviu ir pokalbis būtų vykęs fokusinėje grupėje ar apklausiant poroje. Tačiau atskiri respondentai, nepažįstantys vienas kito ir nesaistomi jokių žinomų ryšių, pamažu, sluoksnis po sluoksnio atvėrė panašią vertingų įžvalgų prisodrintą pasakos sampratą. Ar minties vientisumas, tarsi savotiškas susitarimas ir giminingas kalbėjimas neprimena antropologijoje gerai žinomos evoliucionistų suformuotos psichinės žmonijos vienovės teorijos ir ja besiremiančio Adolfo Bastiano (1826–1905) „elementariųjų idėjų“: „iš elementariųjų idėjų susidaro specifiniai minčių kompleksai, kurie ilgainiui pasireiškia skirtingose srityse ir perauga į etnines-tautines mintis, o iš jų susidaro atskiroms kultūroms būdingos formos. Kultūrų formos neatskiriamos nuo tos vietos, kurioje išaugo <...>“ (Čiubrinskas 2007: 37)? Taigi išnagrinėtuose pasakos, kaip gyvenimo atspindžio ir kaip susikurtos tikrovės, apibūdinimuose į pasakos sampratą žvelgta per pateikėjų asmeninį santykį su pasakomis, kuris atskleidė pasakos ir visuomeninio arba socialinio žmonių gyvenimo ryšį. Tai primena Malinowskio teiginius, kad

pasakojimas, išmokstamas žmogaus, gyvenančio savo socialinėje struktūroje, kaip tradicinės socialinės organizacijos pagrindai (Malinowski 1926: 55). Kitaip tariant, tai, kas vyksta pasakose, pateikėjų suvokimu, yra dalis gyvenimiškų realijų, atskleidžia žmogaus ryšius ir veikimą su kitais asmenimis ir visuomenės nariais, problemas, rūpesčius ir kliūčių šalinimą taip, kaip tai išgyvenama tikrame gyvenime. Taigi „galima sakyti, kad pasakose vaizduojama kasdienė žmonių veikla“ (Kerbelytė 2011: 136). Arba, priešingai, remiantis pateikėjų naratyvais, pasaka yra būdas atsitraukti nuo esamo gyvenimo realiame pasaulyje, nuo supančio sociumo, kylančių problemų ir vieta svajoti, t. y. išgyventi pasakos veikėjų gyvenimo realijas, patirti kompensacinį malonumą pasakoje išsipildant gražiausiems jausmas ir didžiausioms teisingumo, laimės, tobulo gėrio idėjoms. Kaip teigia Gintautas Mažeikis, mito ir pasakų tikroviškumo klausimas veda prie nediferencijuoto sąmonės būvio išskyrimo, kuris naikina griežtas ribas tarp skirtingų būties lygmenų, sudarydamas sąlygas paralelinėms tikrovėms persidengti ir daryti viena kitai tiesioginę įtaką (Mažeikis 2025: 277).

3.2.2 Pasaka kaip kultūros reiškinys

Anksčiau išnagrinėtuose pasakos, kaip gyvenimo atspindžio ir kaip susikurtos tikrovės, apibūdinimuose pasakos suvoktos per pateikėjų asmeninį santykį su pasakų reiškiniu, kuris parodė ryšį tarp pasakos ir visuomeninio arba socialinio žmonių gyvenimo. Šiuolaikinių tarpdalykinių požiūrių į pasaką mokslo pasaulyje analizė atskleidė, kad pasakų, kaip kultūros normų įtvirtintojų, vaidmuo reiškiasi vertybių, tradicijų palaikymu, perdavimu, ryšio su savo kultūra mezgimu. Panašūs pasakos apmąstymai išryškėja kultūros ir visuomenės veikėjų naratyvuose, kurie neretai yra paremti patyrimais, išmėgintomis praktikomis.

3.2.2.1 Pasaka kaip kultūros paveldas, tarpininkė tarp protėvių ir šiandien gyvenančiųjų

Praėjusio amžiaus viduryje žinoma antropologė Margaret Mead (1901–1978) kitos garsios antropologės Ruth Benedict (1887–1948) knygos „Kultūros dėsningumai“ (*Paterns of culture*) pratarmėje rašė, kad terminas *kultūra* apibūdina „sistemingą išmokto elgesio visumą, perduodamą tėvų vaikams“ (Mead 2005: xvi). Pateikėjų samprotavimai dėmesį į pasaką, kaip kultūros reiškinį, skatina telkti būtent per šią perspektyvą – kalbėti apie tradiciją ir ja perduodamo turinio (žinijos, mokėjimų, tikėjimų) vertę. Tai yra nemažas iššūkis. Pasaka, kaip sakytinės tautosakos paveldas, Lietuvoje yra eksploatuojama tautosakininkų, siekiant atskleisti įvairius kultūros vaizdinius (Šlekonytė 2011) ir reiškinius, papročius. Pavyzdžiui, analizuojamos tautosakos kūrinių užrašymo aplinkybės, „pasitelkiant baltų mitologijos, folkloro, papročių, archeologijos medžiagą“ (Šlekonytė 2014: 43). Kitaip tariant, išnaudojamas pasakos turinys, nešantis stebimam objektui vertingą informacinį krūvį. Kita vertus, pati pasakos vieta paveldo sistemoje, ypač visuomenės gyvenime, akademinėse studijose Lietuvoje dar mažai tyrinėta. Dažnai sutinkamas fragmentiškas, abstrahuotas pasakos, kaip žodinio paveldo, nematerialios kultūros palikimo, liaudies kūrybos klišių vardijimas, tačiau trūksta pasakos kaip kultūros reiškinio, o ne konkretaus siužeto, išsamesnių analizių. Šlekonytė pastebi, kad vien tik pasakoms skirtų monografijų Lietuvoje stokojama, „taip yra galbūt dėl to, kad į pasakas žiūrima kaip į kultūrinės visumos dalį, kuri papildo ir praturtina supratimą apie mus supantį pasaulį, kultūros raiškas, ir jos pasitelkiamos kaip pagalbinė priemonė platesnėse studijose“ (Šlekonytė 2015: 138). Atliekamu etnografiniu pasakų tyrimu šią spragą siekiama užpildyti bei naujomis įžvalgomis prisidėti prie žinių sistemos etnologijos ir sociokultūrinės antropologijos srityje.

Pasakos kaip kultūros paveldo sampratos tyrinėjimuose ypač reikšmingas kultūros ir folkloro sąvokų palyginimas, supažindinantis su šių terminų atsiradimo moksle istorija, į kurį dėmesį atkreipia Bascomas. Anot jo, vienas iš antropologijos mokslo pradininkų anglas Edwardas Burnetas Tyloras (1832–1917) kultūros terminą

į anglų kalbą įvedė 1865 m., o 1871 m. knygoje „Primityvioji kultūra“ (*Primitive culture*) kultūrą apibrėžė taip: „sudėtinga visuma, apimanti žinias, tikėjimą, meną, moralę, įstatymus, papročius ir kitus gebėjimus bei įpročius, kuriuos žmogus įgyja kaip visuomenės narys“ (Bascom 1953: 284). Antrajame knygos leidime, teigia Bascomas, Tyloras pripažįsta, kad sąvokos apibrėžimą pateikė daugiausia remdamasis Steinheilio[31] raštais ir vokiečių antropologo Gustavo Klemmo (1802–1867) kolekcija „Visuotinė žmonijos kultūros istorija“ (*Allgemeine Cultur-Geschichte der Menschheit*) ir „Visuotinis kultūros mokslas“ (*Allgemeine Culturwissenschaft*) (Ten pat). Pirmasis dešimtimi tomų išleistas 1843–1852 m., o antrajame, dviem tomais išleistame 1854–1855 m., Klemmas kultūrą apibrėžia kaip „papročius, informaciją ir įgūdžius, buitį ir viešą gyvenimą karo ir taikos metu, religiją, mokslą ir meną“ (Bascom 1953: 284). Pasak Bascomo,

> šiandien kultūra yra pagrindinė antropologų koncepcija. <...> Jos nenaudojant, tapo beveik neįmanoma aptarti savo temos. <...> Kultūra vadinama žmogaus socialiniu paveldu ir žmogaus sukurta aplinkos dalimi. Ją iš esmės sudaro bet kokia elgesio forma, kuri įgyjama per mokymąsi ir kuri yra sukurta pagal tam tikras patvirtintas normas. Antropologai į ją įtraukia visus žmonių papročius, tradicijas ir institucijas, taip pat jų gaminius ir gamybos būdus. Taigi liaudies pasaka ar patarlė aiškiai yra kultūros dalis (Bascom 1953: 284).

Bascomas atkreipia dėmesį į tai, kad folkloro sąvoka, labai panaši į kultūros sąvoką, akademiniame diskurse anglų kalba atsirado beveik dviem dešimtmečiais anksčiau nei kultūros sąvoka, 1846 m. britų rašytojo Williamo Jonhno Thomso (1803–1885) dėka. Tai yra:

> senovės žmonių gyvenimo būdai, papročiai, apeigos, prietarai, baladės, patarlės ir kt. <...> Šie panašumai yra ginčo dėl folkloro apimties, kuris vis dar mus kamuoja, šaknys. Nors folkloro sąvoka istoriškai beveik 20 metų ankstesnė, kultūros terminas

[31] Edwardas Burnetas Tyloras knygoje „Tyrimai apie ankstyvąją žmonijos istoriją ir civilizacijos raidą“ (*Researches into the early history of Mankind and the development of Civilization,* 1865) rašo esąs dėkingas profesoriui Steinthaliui (*Steinthal*) iš Berlyno (Tylor 1865: 13). Ko gero, turimas omenyje žydų kilmės vokiečių filologas ir filosofas Hermannas (Heymanas) Steinthalis (1823–1899) (Singer 2026 05 29).

socialiniuose moksluose priimtinas vartoti ta prasme, kaip ją suvokia antropologai, o ginčas dėl folkloro tęsiasi net tarp folkloristų (Bascom 1953: 285).

Folkloras, anot mokslininko, kaip ir kiti kultūros aspektai, gali būti naudojamas kultūros ir aplinkos arba kultūros ir asmenybės tyrimams (Bascom 1953: 286), „folkloro duomenys gali būti naudojami teorijoms ir hipotezėms apie kultūrą kaip visumą patikrinti, arba atvirkščiai – sukurtos kultūros teorijos gali prisidėti prie folkloro supratimo“ (Bascom 1953: 287).

Galima klausti, kodėl XXI a. 3-iajame dešimtmetyje pasakos sampratos tyrinėjimai atliekami atspirties tašku renkantis senas, iš XIX a. atkeliavusias, teorines prielaidas. Atsakyti ir paprasta, ir sunku. Pirmiausia tie pasakų tekstai, kuriuos laikome tradiciniais, kurie mums gerai žinomi tapo iš vis naujai perleidžiamų knygų per daugiau nei šimtmetį ar kuriuos, esančius rankraščių archyvuose, ima analizuoti tautosakininkai, daugiausia buvo užrašyti ir surinkti to paties XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, taigi etnologijos moksle įvardinamu *ikimoderniu*, arba tradicinės visuomenės gyvavimo, laikotarpiu (Savoniakaitė 2013: 261). Tų laikų Lietuvos kaimo bendruomenei netgi taikomas *tradicinės kultūros* apibrėžimas. Kita vertus, pasakos ir visuomenės santykio, kitaip tariant, etnografinė pasakos sampratos studija yra nauja tema Lietuvoje, nedažna ir užsienio šalių akademiniame diskurse. Tad formuojant tyrimo metodologiją ir priimant sprendimus dėl teorinių prieigų tenka rinktis tarp laisvės, pasak Stundžienės, „prasiskinti kelią“ (Stundžienė 2005: 13) sava kryptimi ir atsakingo įsipareigojimo būti vienam pirmųjų, ieškoti drąsiai, rasti atsargiai ir kuo mažiau klysti. Todėl turint omenyje mokslininkų perspėjimus dėl įsigalėjusio reliatyvistinio požiūrio, teigiančio, kad „kultūros sąvoka yra abstraktus konstruktas, priklausomai nuo konkretaus požiūrio įvardijantis skirtingus žmogaus kūrybinės veiklos rezultatų ir socialinio gyvenimo aspektus“ (Andrijauskas 2003: 130), manoma, tikslinga yra siekti išlaikyti tą kultūros bei folkloro sampratą, kuri pradėta fiksuoti bei analizuoti panašiu laiku kaip ir pasakos. Tačiau pasakos sampratos šiuolaikinėje visuomenėje analizėje, akivaizdu, pasitelkiamos ir moderniojo bei postmoderniojo pasaulio mokslo teorinės atspirtys.

Reikšmingas Bascomo straipsnis „Folkloras, žodinis menas ir kultūra“ (*Folklore, Verbal Art, and Culture*), kuriame autorius apmąsto kultūros ir folkloro

kaip sąvokų sinonimų bei folkloro ir liaudies kultūros (*folk culture*) sampratas, skiriamuoju bruožu išryškindamas visuomenėje praktikuojamą žinių perdavimą raštu ar žodinę tradiciją ir bendruomenės neraštingumą (tokiu atveju „folkloras tampa kultūros sinonimu“ (Bascom 1973: 380)). Tačiau spartus nykimas visiškai neraštingų bendruomenių, kurių folkloro tyrinėjimas prilygtų etnografijai, mokyklų plėtra, tarptautinė prekyba ir industrializacija visame pasaulyje lemia skirties tarp kultūros ir folkloro apibrėžimų svarbą (Bascom 1973: 380). Regima, kad šie apmąstymai, vykę pasauliniame diskurse XX a. 6–8-ajame dešimtmetyje, galbūt paaiškina tokį šablonišką, be detalesnių analizių mūsų šalyje pasakos, kaip kultūros elemento, minėjimą. Detaliau ši problema analizuojama toliau.

Kokia leksika girdima pateikėjų, kultūros ir visuomenės veikėjų, pasakos, kaip kultūros paveldo, kategorijos apibrėžimuose? Tai *ryšys su protėviais, ilgamečių žinių pasidalinimas, žinutė, patikrinti dalykai iš praeities, paveldo dalis, tradicijų puoselėtoja*. Du pastarieji apibūdinimai, pasiūlyti skirtingų pateikėjų, įeina ir į pasakos, kaip auklėjimo priemonės, apibrėžimus ir pateikia nevienodo turinio – išminties bei elementarių dalykų gyvenime – mokymo suvokimą.

Leidyklos vadovė, kurios darbo patirtyje ir kultūros laida nacionalinėje televizijoje, buvusi VU folkloro ansamblio „Ratilio“ narė, paprašyta apibrėžti pasaką, išryškina santykį su praeityje gyvenusiomis kartomis ir jų palikimu: „Savais žodžiais, kas yra pasaka? Jeigu taip poetiškai, tai yra ryšys su kažkokiais protėviais, pasidalinimas tų ilgamečių žinių, žinutė iš praeities. Patikrinti dalykai, mane pasiekiantys iš praeities, jeigu taip poetiškai“ (ŠM/1980/2023). Pateikėjos suformuluotai *pasidalinimo žiniomis iš praeities* per pasakas idėjai vaizdinga iliustracija galėtų būti lingvistinė ir semantinė analizė apie latgalių emocinį intelektą pasakose (Juško-Štekele 2018). Autorė atranda, kad širdis laikoma pagrindine jausmų talpykla, pyktis, kaip gynybos mechanizmas, išgyvenamas dažniausiai, džiaugsmas, susijęs su nuoširdumu, gailestingumu, gerumu, laime, paprastumu, yra antroje vietoje, o liūdesys ir sielvartas reiškia tokias „psichologines savybes kaip drovumas, pasyvumas, apatija, prisitaikymas, paklusnumas ir noras pamiršti skausmingus praeities įvykius“ (Juško-Štekele 2018: 9). Nors mokslininkė valstybės

psichometrinių duomenų neaptaria[32], jos taikomi metodai daugiausia folkloristiniai, kalbotyriniai (*linguoculturological approach*) ir skiriasi nuo etnografinio tyrimo metodologijos, bet dėmesys pasakai ir emocinio intelekto, kaip kultūrinės-emocinės metaforos, analizė nėra tokia nutolusi nuo šio darbo idėjos – atrasti kultūros ir visuomenės ypatumus per santykį su pasaka.

Minėtoji pateikėja, pasidalinusi tik iš šeimos pasakojimų girdėta istorija apie jos prosenelio, išsilavinusio Lietuvos karininko, rengtus pasakų vakarus vaikams ir suaugusiesiems, nemini tradicijos sąvokos, tačiau jos teiginiuose atpažįstamas esminis tradicijos veikimo principas – „tradicija garantuoja senų išlaikiusių laiko bandymus praeities („mirusios“) kultūros formų ir simbolių funkcionavimą gyvoje dabarties kultūros objektų, reiškinių bei simbolių sistemoje“ (Andrijauskas 2003: 195). Lietuvių filologė, tarptautinės komunikacijos specialistė, vaikystėje šokusi mamos vadovaujamame liaudies šokių kolektyve, nuo mažumės girdėjusi pasakas – patikrintus dalykus iš praeities, arba išlaikiusias laiko bandymus kultūros formas, – perduotas mamos, perimtas dar iš jos močiutės, pasakas sekusi ir skaičiusi savo trims vaikams, loginius kirčius pasakos apibrėžime sudėlioja, regis, padiktuota šeimoje išgyventų artimo santykio su pasakomis ir asmeninių tradicijų perimamumo ir perdavimo patirčių.

Moters pasakos, kaip ryšio su protėviais, apmąstymuose taip pat dera išskirti porą aspektų. Tai *pasakos, kaip žinutės iš praeities, samprata ir jos tarpininkavimo tarp praeities ir esaties funkcija.* Pasakas vadindama „ilgametėmis žiniomis“ arba patikrintais dalykais iš praeities, arba, anot kultūrologo Antano Andrijausko, išlaikiusiomis laiko bandymus kultūros formomis, moteris priartėja prie Adolfo Bastiano kultūros sąryšingumo teorijos, pagal kurią „skirtingose įvairių Žemės regionų civilizacijose ir įvairiais laikotarpiais kartojasi tos pačios kultūros formos“

[32] Visuomenės ir kultūros diskurse lyginamieji emocinio intelekto tyrimai yra vertingas informacijos apie visuomenę šaltinis, pavyzdžiui, latvių ir lietuvių studentų atletų emocinio intelekto analizė atskleidžia, kad „Latvijos studentai sportininkai turi geresnį gebėjimą pasinaudoti savo teigiamomis emocinėmis patirtimis (optimizmu)“ (Malinauskas, Vazne 2014: 33). Ištyrus studentų emocinį intelektą ir jų požiūrius į kūrybiškumo trukdžius Lietuvoje ir Latvijoje paaiškėjo, kad „studentų emocinis intelektas gali būti vertinamas kaip ne itin aukštas, tačiau tuo pačiu metu ir ne itin žemas. Reikia tobulinti keletą dalykų tiek organizacijos, tiek pačių studentų pusėje“ (Petkevičiūtė et al. 2024: 109).

(Andrijauskas 2003: 187) ir Lévi-Strausso mito atsikartojamumo tomis pačiomis formomis visame pasaulyje idėjos: „mitai, iš pirmo žvilgsnio niekieno nevaržomi, kartojasi įvairiuose pasaulio kraštuose tais pačiais pavidalais, dažnai net tomis pačiomis detalėmis“ (Lévi-Strauss 1996: 52). Taigi *informacija, kurią perduoda pasaka, kuri kaip išbaigtas pasakojimas dėliojosi kažkada tolimoje arba labai tolimoje praeityje, vėliau rutuliojosi ir vystėsi įvairiais laikotarpiais visoje Žemėje, įsisavino ir išsaugojo įvairių kraštų pasaulio visuomenėms (bendruomenėms) būdingus elgesio būdus, žinojimus, mokėjimus, supratimus.* Tokiam plačiam pasakos, kaip kultūros paveldo, formavimuisi laike ir erdvėje pateikėja pritaria, papildydama pasakos sampratą „visose kultūrose“, „visame pasaulyje galiojančiomis“ „universaliomis“, „bendražmogiškomis“ vertybėmis, kurias, jos manymu, pasaka perteikia:

> bendražmogiškos vertybės, kaip elgtis bendruomenėje, kaip elgtis šeimoj, kas yra priimtina, kas nepriimtina. Paaiškina, kaip veikia dėsniai gyvenime. <...> Paaiškina, kaip veikia mūsų visata, kaip čia mėgsta sakyti dabar tie nušvitę. Kaip veikia gyvenimo dėsniai, kaip susidėlioja, kaip tu savo likimą gali paįvairuoti, savo kažkokį gyvenimo kelią nueiti. Tada tokios bendražmogiškos vertybės, kaip nemeluoti arba, atvirkščiai, būti pačiam budriam, nelaukt, kol už tave kažkas padarys, o imtis iniciatyvos. Jos visose kultūrose yra universalios. <...> Kaip reikia būti sąžiningam, ar tu imsi lietuvių, ar tu imsi bulgarų pasakas, vis tiek turi būti sąžiningas. Nu tokios bendražmogiškos visame pasaulyje galiojančios vertybės. Aišku, mūsų bendruomenėje, kaip veikia dalykai, kas yra kas (ŠM/1980/2023).

Moters įvardintas pasakos kaip tarpininkės, patikrintus dalykus iš praeities perduodančios šiuolaikiniam žmogui, vaidmuo primena Lévi-Strausso mintis. Mokslininkas nelaiko mito praeities atgyvena ir nepriskiria jam, beje, priešingai nei Boasas, priklausomybės konkrečiam žmonijos laikotarpiui – „mitas visada siejasi su praeities įvykiais: „prieš pasaulio sutvėrimą“, „žiloje senovėje“, žodžiu, „seniai seniai“. Tačiau vidinė mito vertė yra ta, kad įvykiai, vykstantys, kaip manoma, tam tikru laiku, sudaro permanentinę (nelaikinę) struktūrą, susijusią tuo pat metu ir su praeitimi, ir su dabartimi, ir ateitimi“ (Lévi-Strauss 1996: 53). Regima, kad vieno žymiausių antropologų nušviesta mito, šiuo atveju, pasakų, vertė išlaikyti praeities

kultūrą būsimajam laikui tebėra svarbi šiuolaikiniam žmogui, kas atsiskleidžia jo pasakos apmąstymuose, išplaukiančiuose iš stipraus, visą gyvenimą besitęsiančio asmeninio santykio su pasakomis:

> dabar man patinka pasakos dėl to, kad jos paaiškina gyvenimo dėsnius. Ir duoda idėjų iš tikrųjų, kaip man pačiai, pavyzdžiui, su vaikais bendrauti. Kaip su žmonėm bendraut, kaip interpretuoti vienus ar kitus poelgius. Tiesiog pasakose tikrai gali atrasti amžinųjų vertybių, jos tikrai nesikeičia (ŠM/1980/2023).

Ryšio su protėviais palaikymą per pasaką galima sustiprinti Lintropo samprotavimais, kad pasakų sekimas ir mįslių minimas, be viso kito, yra bendruomenės sąveika su antgamtine sfera, taigi ir išėjusiais, gyvenusiais anksčiau, tai ne tik dvasių linksminimo būdas, žinių apie pasaulį demonstravimas, bet ir materialinės gerovės užsitikrinimo būdas. Anot mokslininko,

> liminalaus laikotarpio pasakojimai ir mįslių užminimas atlieka ne tik maginę-apsauginę ir maginę-vaisingumo funkciją, bet ir yra ypatinga bendruomenės bendravimo su antgamtine sfera priemonė. <...> patys pasakojimo ir mįslių užminimo veiksmai saugojo žmones nuo žalos, <...> buvo pageidaujami antgamtinių būtybių, kurios saugojo žmones nuo piktųjų dvasių, dėl to jos apdovanodavo pasakotojus sėkme ganant gyvulius ir geru derliumi (Lintrop 2012: 410).

Pasakos, kaip nuolatinės gyvenimo palydovės, svarbių, bendražmogiškų, universalių žinių iš praeities dabarčiai, idant būtų tinkamai pasirengta ateičiai, idėja nestebina. Čia taip pat svarbu pastebėti, prie kokios išvados apie pasakų dinamiką laike arba pasakų sandaros raidą prieina folkloristė Kerbelytė. Mokslininkė laikosi nuomonės, kad

> stebėjimai neleidžia XIX–XX a. pasiekusių kūrinių priskirti kokiai nors vienai visuomenės raidos pakopai. Daugelyje pasakų galima atrasti ir labai archajiškų elementų, galbūt dar pirmykščių žmonių primityvaus mąstymo atgarsių, ir vėlesnių laikų problemų atspindžių. Taigi pasakos jungia kartu be galo tolimų protėvių ir mūsų problemas. Todėl jos yra labai svarbi dvasinės kultūros dalis (Kerbelytė 2011: 144).

Taigi galima teigti, kad atsiskleidžia nuoseklus, giliai išjaustas ir pateikėjos asmeniškai išgyventas pasakos suvokimas. Toks individualus ir praktiškas santykis

su pasakų tradicija taip pat gyvai aktualizuoja Paukštytės-Šaknienės tradicijos sampratos tyrimo atradimus: „pačios tradicijos – ankstesnių kartų paveldas, jos perduoda ir saugo tik gyvenant reikalingus kultūros reiškinius“ (Paukštytė-Šaknienė 2012: 209).

Vienas jaunesnių pateikėjų, 1984 m. gimęs katalikų kunigas, dirbantis klebonu ne vienoje kaimo parapijoje, pasakų tradiciją pažinęs dar vaikystėje savo šeimoje, ne veltui, regis, pasakai suteikia tradicijų puoselėtojos funkciją. Įvaldęs oratorinius gebėjimus, įtaigus ir giliomis įžvalgomis besidalinantis kalbėtojas pasaką apibrėžia ir kaip išminties mokytoją. Pateiktas pasakos apibūdinimas – „pasaka yra išminties mokytoja, tradicijų puoselėtoja“ (VV/1984/2023) – ypač prasmingas stebint informanto darbo ypatumus. Dvasininkas suprantamai ir įtaigiai, net inovatyviai, aktualizuoja Šventojo Rašto mintis šiuolaikinio žmogaus kasdienybėje, pamokslams nevengdamas panaudoti ir pasakų siužetų[33].

Nacionalinio parko specialistė, etnologė, pateikdama savo pasakos sampratą, būtinai priduria, kad „nu ir, aišku, [pasaka – A. S.] – mūsų paveldo dalis. <...> Nu vėlgi, negalima sakyt, kad čia, taip sakant, tik mūsų paveldas. Daug tų siužetų yra vis tiek labai panašių <...>. Bet iš principo, tai nuo to vis tiek netampa kažkokia ne mūsų paveldo dalim“ (ŠM/1983/2023). Pateikėjos nuostata siejasi su anksčiau aptartomis kitos respondentės „visose kultūrose“, „visame pasaulyje galiojančiomis“ „universaliomis“, „bendražmogiškomis“ substancijomis, kurias pasaka įkūnija bei išlaikiusi laiko ir erdvės bandymus perduoda mums naudotis ir įvaldyti. Paukštytė-Šaknienė, aptardama tradicijos atkūrimo ir kintamumo aspektą XX a. pabaigoje ir XXI a. pradžioje, supažindina su žymaus pasaulyje etnologo ir antropologo škoto Ulricho Kockelio tradicijų raidos ir savotiškos hierarchijos svarstymais. Pagal Kockelį, kai tradicija liaujasi kitusi, ji tampa paveldu: „tradicija kaip procesas, kuriame dalyvauja kultūros veikėjai, visuomet implikuoja galimybę modifikuoti tai, kas buvo perduota per laiką ir erdvę. Tik tuomet, kai reiškinys

[33] Autorė, pirmą kartą dalyvaudama šio dvasininko vedamose Mišiose, pamoksle išgirdo pasakos apie tris paršiukus motyvą. Tai buvo kunigo naujoje parapijoje darbo pradžia.

fiksuojamas kaip paveldas, tradicija nebesiejama su jos kaita“ (Paukštytė-Šaknienė 2012: 210).

Apibendrintai galima teigti, kad pateikėjų pasiūlyta pasakos, kaip kultūros paveldo, samprata nėra tik nuklausytos, mokslo ir visuomenės veikėjų išpopuliarintos abstrakcijos. Veikiau tai yra personalizuotas suvokimas, pagrįstas asmeniniu pasakų tradicijos patyrimu, darbo praktika, pritaikomumu kasdienybėje. Jis išplečia ir papildo Lietuvos mokslo bendruomenėje dar tik fragmentiškai išplėtotą pasakos, kaip tradicijų, protėvių paveldo puoselėtojos, sampratą.

3.2.2.2 Pasaka kaip auklėjimo priemonė, gyvenimo pagrindų ir išminties mokytoja

Kultūrologų požiūriu, išsilavinimo ir auklėjimo terminai į kultūros sąvoką pateko kaip priešprieša natūrai, „kai radosi požiūris į žmogų, kaip savęs kūrėją“ (Andrijauskas 2003: 125), t. y. kultūra imta suvokti kaip opozicija natūraliai, išorinės aplinkos nepaveiktai, grynai žmogaus prigimčiai. Todėl logiška, kad etnologas Jonas Trinkūnas konferencijoje, vykusioje 1987 m., Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo priešaušryje, aptarė folkloro, kaip kultūros reiškinio, auklėjamąjį poveikį, o auklėjimą prilygino suvisuomeninimui: „plačiąja prasme auklėjimas tapatus socializacijai, kai individas, veikiamas kultūrinės aplinkos, formuojasi ir tampa visuomenės dalele“ (Trinkūnas 1989: 85). Anot Vilniaus universiteto kraštotyrininkų klubo „Romuva“ įkūrėjo, folkloras tenkina dvasinius poreikius, kurdamas ir puoselėdamas žmogaus gyvenimo pusiausvyrą, kas išsamiai buvo liudijama ir pateikėjų: „folkloras buvo tarsi liaudies mokykla su savo auklėjimo tradicijomis. Jos veikiami augo vaikai, brendo ir sąmonėjo kaimo žmonės. <...> Folkloras, kaip sinkretinės dvasinės kultūros pavyzdys, yra tarsi modelis, kaip kurti ir palaikyti žmogaus įvairialypio gyvenimo ir veiklos pusiausvyrą“ (Trinkūnas 1989: 86).

Pasakos kaip ugdytojos samprata, kultūros ir visuomenės veikėjų siūlymu, yra dvejopa. Regimas jos suvokimas kaip mokančios svarbių dalykų, reikalingų žmogui kasdienybės reikaluose, tarpusavio bendravime, ir išminties, pamatinių būties principų suvokimo plėtotės šaltinis. Taigi pasaka yra „auklėjimo priemonė“,

„moko tokių elementarių dalykų gyvenime“ ir kartu yra „išminties mokytoja“, netgi „pirmosios filosofinės idėjos“.

Verta paminėti, kad šviečiamosios pasakų funkcijos išskyrimas galbūt yra vienas ryškiausių pasakos apmąstymų mūsų dienų visuomenėje. Tai gali būti sietina tiek su visais modernios visuomenės laikais egzistavusia stereotipine nuostata, kad pasakos yra vaikų, t. y. žmonių, kuriuos reikia auginti, formuoti, reikalas, tiek su pasakas tyrusiomis mokslinėmis studijomis. Viena iš tokių – jau minėtoji Monikos Lazauskienės pedagogikos mokslų kandidato disertacija. Atkreiptinas dėmesys, kad autorės pavardė su pasakų tyrimais akademinėje bendruomenėje siejama retai. Viena iš priežasčių galėtų būti jau minėta mokslo darbo atrama į sovietinę ideologiją, tačiau šiuolaikiniam tyrėjui daugiau klausimų gali kelti mokslininkės metodo ir instrumento pasirinkimo sprendimai[34]. Šioje vietoje verta pasidalinti tyrėjos dienoraščio mintimis. Kai atrandi pamirštą / mažai populiarų darbą, besisiejantį su vykdomo pasakų vietos ir reikšmės šiuolaikinėje visuomenėje tyrimo tematika, norisi jame išskaityti kuo daugiau ir kuo kokybiškesnio turinio, ignoruojant faktą, kad tai kito laiko ir kitos mokslinės erdvės studija. Todėl priverstinės okupacijos metais atliktame ne etnologijos ar antropologijos, o pedagogikos krypties disertacijos tyrime, vedamai kritinio, bet objektyvaus vertinimo svarbu nepamiršti pastebėti ir atsirinkti savo tyrimui reikšmingų aspektų. Supranti, kaip lengva būtų darbą apkaltinti ideologiškai užkrėstu ir nurašyti kaip netinkamą. Pasakų panaudojimo vaikų auklėjimui lietuvių valstiečių šeimoje tyrimo tikslai verti paminėti:

> etnopedagoginės medžiagos pagrindu siekėme įrodyti, kad pasakos šeimoje auklėjo vaikus protiškai, etiškai, estetiškai, ugdė vaikų fantaziją ir kūrybinius sugebėjimus.

[34] Pirma, svarstytinas instrumento tikslumas – tyrime naudotasi „anketa-kryptingu planu“, kuriuos, kaip teigia autorė, „pildė tam pasiruošę rinkėjai, iš tiesioginio pokalbio atrinkdami reikiamą medžiagą. <...> Pateikdavome suprantamą klausimą. Atsakymą, artimiausią anketoje nurodytajam, pažymėdavome. Kai kurių atsakymų kokybinę pusę užrašydavome prie anketos“ (Lazauskienė 1972: 19). Antra, kvestionuotinas klausimų, užduotų pateikėjams, suprantamumas, mat iš tyrime apklaustų 260 žmonių 199 įvardinti „beraščiais“, o anketos klausimų formuluotės, pvz., „XXX. Kokias pasakas dažniausiai sekant, siekdavote auklėjamųjų uždavinių? <...> XXVIII. Ar jausdavote auklėjamąją įtaką savo vaikams?“ (Lazauskienė 1972: 7–8 priedai), verčia susimąstyti net ir pedagoginę kvalifikaciją įgijusią tyrėją.

> Prisidėjo jos ir prie pažangių demokratinių požiūrių įdiegimo vaikų sąmonėje (Lazauskienė 1972: 10).

Paminėtina, kad paskutinė pasakų funkcija, suformuluota 8-ojo dešimtmečio autoritarinio režimo Lietuvoje, nors neatrodo natūraliai šiandien, leidžia įžvelgti sąsajas su karo pabėgėlės iš Ukrainos kritika pasakoms, kaip politinės ideologijos įrankiui vaiko sąmonės perkeitimui. Įdomu, kad Lietuvoje gimę ir augę kalbinti pateikėjai tokių pastabų pasakoms neišsako.

Lazauskienė, remdamasi etnografine, tautosakine bei empirine tyrimo medžiaga, aptaria pasakų auklėjamąjį turinį, situacijas, kuriose pasakos buvo sekamos. Paaiškėja, kad dažniausiai, 41,1 proc. respondentų, pasakos būdavo sekamos pasakotojui dirbant darbą, ką liudijo ir etnografinio pasakų tyrimo vyriausiosios kartos respondentai. Autorė paliečia baisių pasakų temą, paaiškina, dėl ko vaikai nustodavo pasakomis domėtis. Tai išties vertinga, anot tyrėjos, etnopedagoginė medžiaga, ir ne tik pedagogikos sričiai. Nagrinėjamam pasakos, kaip auklėjimo priemonės, klausimui reikšmingi šie mokslininkės atradimai:

> pasakos įvairiais visuomenės vystymosi laikotarpiais buvo naudojamos kaip auklėjimo priemonė, <...> pasakų panaudojimas vaikų auklėjimui buvo sąlygojamas XIX a. paskutinių dešimtmečių ir XX a. pirmųjų dešimtmečių lietuvių valstiečių poreikių, <...> liaudis rūpinosi daugiapusiu vaikų auklėjimu: vieną ir tą pačią priemonę naudojo įvairioms vaiko savybėms ir charakterio bruožams ugdyti. Pasakose glūdi auklėjamosios mintys, kuriomis siekta apibrėžtų tikslų: ugdyti meilę savo šeimai, tėvynei, gamtai, darbui, puoselėti optimistines demokratines nuotaikas, tikėjimą gėrio pergale, užjausti socialiai skriaudžiamus žmones, ugdyti kolektyviškumą bei draugiškumą, sveiką nuovoką antgamtinių, prasimanytų dalykų atžvilgiu (Lazauskienė 1972: 165–167).

Pasakos, anot tyrėjos, yra sintetinė auklėjimo priemonė, tinkanti protiniam, moraliniam, estetiniam auklėjimui ir gimtosios kalbos mokymuisi, bei viena iš prieinamiausių pramogų. Apklaustų žmonių prisiminimuose pasakos dažniausiai buvo sekamos tėvų ir senelių (Lazauskienė 1972: 167–170). Tiriamuoju laiku, kaip nustatė mokslininkė, nors „didėjant suaugusiųjų užimtumui daugelis pasakų sekimo situacijų išnyksta“ (Lazauskienė 1972: 172), buvo „pasakų tradicijos dar gilios, ir jas galima kūrybingai pritaikyti vaikų auklėjimui. <...> iš liaudies pedagoginės išminties

galima pasirinkti taiklių posakių, skirtų vaikų elgesiui įvertinti, pamokymų ir patarimų, paskatinimų ir kitų paprastų ir efektyvių auklėjimo priemonių panaudojimo būdų“ (Lazauskienė 1972: 170–171). Lazauskienės pedagoginio pasakų poveikio analizė etnografiniame pasakų tyrime svarbi dar ir tuo, kad buvo rengiama tuo metu, kai dauguma šiame poskyryje minimų pateikėjų gimė ar išgyveno ankstesnį ar vėlesnį kūdikystės, vaikystės periodą, tad mokslininkės veikimo metas beveik sutampa ir su pateikėjų gimdytojų tėvystės metu.

1972 m. gimusi, penkių vaikų šeimoje augusi pateikėja yra gyvas mokslininkės aptariamo auklėjimo pasakomis pavyzdys. Respondentė įvardija pagrindinį pasakų auklėjimo – sugyvenimo bendrystėje – principą, beje, jau minėtą antroje pasakos sampratos kategorijoje: „kaip ir auklėjimo priemonė <...> tos mūsų lietuviškos pasakos tai turėdavo vis tiek tokią paslėptą prasmę, kad tu turi kažką daryt gerai, tik tada va tau atsilygins irgi geru. Bet jeigu tu darysi kažką negerai, tai ir tu būsi nubaustas“ (MM/1972/2023). Saugomo gamtos paveldo institucijoje dirbanti moteris pasakos-ugdytojos vaizdinį sustiprina įsitikinimu, kad pasakos skirtos vaikams, paaugliams, taigi augančiam ir bręstančiam žmogui. Paklausta, kokias vertybes pasaka perduoda, atsakymą iliustruoja savo vaikystės patyrimais:

> tai net sakyčiau, kad kai kurie fragmentai tų pasakų buvo perėję net ir į gyvenimą, į posakius, kai būdavo, sakydavo: „neik prie šulinio – varlė intrauks“. Ar ten, <...> buvo: „kad nesbaigtų tau kap Bebenčiukui“, žinai tokie vat, link ežero kai eidavom, tai tokie net posakiai būdavo <...> prie šulinio tai – gink Dieve, kad „ty gyvena varlė ir ana intrauks“ (MM/1972/2023).

Pasakų integruotumas į gyvenimiškas situacijas veikia geriau nei „plika didaktika“ (Lazauskienė 1972: 169) ar, pasak etnologo ir tautosakininko Balio, „sausas pamokslas“:

> į pasakas žmonės sudeda savo pažiūras į žmones ir pasaulį, čia atsispindi jo dorovės supratimas. Čia nuolat randame pavyzdžius ir pamokymus, nurodymus ir perspėjimus, susižavėjimą ir pasipiktinimą. Visa tai paprastai išreiškiama ne žodžiais, bet vaizdais ir dinamišku veiksmu. Sausų pamokslų nemėgstama, jie retai pasiekia savo tikslą, kas kita gyvi pavyzdžiai, kalbą faktai (Balys 1936: 257).

Todėl nestebina, kad į šeštą dešimtį įkopusios pateikėjos atmintyje girdimi gyvai tarmiškai skambantys pamokymai ir perspėjimai pasakų motyvais.

Dešimtmečiu jaunesnės moters auklėjimui taip pat buvo pasitelkiamos pasakos. Žmonių tarpusavio sugyvenimo klausimas šiuo atveju pateikėjai išlikęs kaip ypač reikšmingas: „pasaka <...> moko tokių elementarių dalykų gyvenime, kaip reikia elgtis, kaip su žmonėm bendraut“ (ŠM/1983/2023). Taigi pateikėjų asmeninės patirtys ankstyvame amžiuje, kaip ir ankstesniuose tyrimo dalyvių pasakų sampratos naratyvuose, turi lemiamą įtaką pasakos suvokimui suaugusiojo gyvenime. Mintis, kad bendrauti reiškia jausti bendrystę ne tik su žmonėmis – su visais, kas veikia aplink mus, anot pateikėjos, kultūrologės nacionaliniame parke, „su <...> kitais, kitokiais žmonėm ar nebūtinai žmonėm“ (ŠM/1983/2023), priartina prie pasakos kaip išminties bei pamatinių būties principų plėtotojos suvokimo.

Įdomu tai, kad išminties ir pamatinių filosofijos idėjų („Pasaka yra tokios pirmosios filosofinės idėjos“ (LV/1968/2024)) įkūnytojomis pasakas mato du pateikėjai vyrai, katalikų dvasininkai, kurių vienas pabrėžė pasakas esant ir žmogiškų troškimų projekcijomis, kitas – tradicijų puoselėtojomis. Miesto parapijos klebono pasakos apmąstymuose net penkiolika kartų nuskamba žodžiai „moralė, moralinis“. Didžiausia nauda, kurią pasaka gali teikti žmogui, anot pateikėjo, yra postūmis link moralės: pasaka „žmogų įkvepia, motyvuoja morališkai, moraliai elgtis. <...> [Pasaka – A. S.] – motyvacija dvasinė, moralinė. Mes prarandam viltį, o čia pasaka, čia jinai [grąžina, sustiprina – A. S.]“ (LV/1968/2024). Moralinius dėsnius, tikėjimą, kad buvimas geram duoda apčiuopiamų rezultatų, pasakos, anot vyro, perteikia tokiomis vertybėmis:

> gėris visą laiką laimi, <...> geri žmonės visą laiką susilaukia atlygio. Kad nesvarbu, kokie sunkumai būtų, vis tiek, jei sąžiningai, teisingai elgiesi, būsi išaukštintas, sakykime, teisybė nugalės. Tokius daugiau moralinius prigimtinius dėsnius žmogaus. <...> Yra jų svarba užakcentuojama, kaip „nedaryk kitam, ko nenori, kad tau būtų daroma, arba, kaip jūs norite, kad jums darytų, taip ir jūs darykite“, ar ne? Čia yra prigimtinis moralinis dėsnis. Būtent jisai, tos pasakos jį padeda atpažinti, padeda realybėje pamokyti mus, kad jisai veikia kažkaip taip, kad duoda vaisių, kad

geriau būti geram negu blogam. Jos turi to praktiškumo, vis tiek, aš galvoju, tos pasakos (LV/1968/2024).

XX a. 9-jame dešimtmetyje gimęs kunigas, teigiantis, kad „pasaka yra išminties mokytoja, tradicijų puoselėtoja“, gėrio ir blogio susigrūmimą, gerumo triumfą bei išmintį mano esant esminiais pasakų patrauklumo faktoriais: „manau, žmonėms patinka pasakos dėl to, kad jose daug išminties, meilės, nuolat vyksta kova tarp gėrio ir blogio (kaip ir gyvenime), bet gėris visada nugali blogį (norėtųsi, kad taip ir gyvenime). Svarbiausia, pasakose visada viskas baigiasi gerai“ (VV/1984/2023). Teisingumo pergalė prieš neteisybę ir blogį šiandien gyvenančio žmogaus poreikių sąraše taip pat pabrėžiama ir ankstesnio pateikėjo, apmąstančio pasakos, anot jo, šiandien perkeltos ir į kino filmų siužetus, teikiamą psichologinį poveikį:

> norime teisingumo, ir labai labai, kad blogis sulauktų atpildo. Labai tas teisingumo poreikis didelis yra žmogaus širdyje. Mums patinka, kaip tuos blogiukus taršo, kaip jiems galvas kapoja, kaip juos tenai pribaigia, tuos blogiukus, susprogdina. <...> Tie veiksmo filmai – tai vis tos pasakos. Man labai patinka tie veiksmo filmai, dėl to pasakiško siužeto (LV/1968/2024).

Hikmatas Dahalas ir Balaramas Bhattas straipsnyje „Liaudies pasakos: moralinė praėjusių laikų žinia ateities kartoms“ (*Folktales: A Moral Message from the Past to the Future Generation*) supažindina su savo tyrimu, kuriame analizuoja „filosofines, sociologines, kultūrines ir edukacines liaudies pasakų perspektyvas Nepalo bendruomenės kontekste, siekdami išnagrinėti galimus būdus, kaip įtraukti liaudies pasakas į mokymą klasėje, užtikrinant visapusišką mokinių gerovę“ (Dahal, Bhatta 2021: 31). Mokslininkai, taikydami kokybinį interviu telefonu metodą, apklausė šešis respondentus, įnešusius indėlį į pasakų sritį savo veikla žiniasklaidoje, bendruomenėje ir universitete. Kiekvienas iš jų buvo apklaustas tyrėjų atrinktų šešių gerai žinomų pasakų kontekste (Dahal, Bhatta 2021: 35–36). Atlikę duomenų analizę autoriai, išryškindami pasakų filosofinius aspektus, prieina prie išvadų, kad nors atrodo tiesmukos ir paprastos, liaudies pasakose esama filosofijos:

> pasakų ontologijos esmė – tiesos ieškojimas, savęs realizavimas ir asmenybės ugdymas. <...> Būtų neįmanoma nieko žinoti be sąmonės ar patirties. Pasakų

> epistemologija apima mūsų žinių įgijimo būdo studijas. Ji atskleidžia, kaip pažinimas remiasi tiesa, tikėjimu ir pagrindimu. <...> Liaudies pasakos suteikia mums žinių net nieko nenurodydamos, tačiau mums reikia jas išsiaiškinti ir susieti su realiu gyvenimu. Liaudies pasakų aksiologinis tyrimas sutelktas į etiką ir estetiką. Skaitytojas gauna suvokimą, kas yra teisinga bei gera individualiame ir socialiniame elgesyje <...> (Dahal, Bhatta 2021: 36–37).

Taigi apibendrinant tai, kas pasakyta, auklėjamoji pasakų veika pasireiškia suvisuomeninimo idėjomis, bendrystės pajautimu, suvokimu, kad kažką turi daryti tinkamai, elgtis teisingai, kad sulauktum gero atpildo ir sėkmingo gyvenimo vystymosi. Anot tyrėjų, pasakų iliustratyvūs vaizdiniai, vaikystėje atlikę apsauginę, perspėjimo funkciją, yra geresnis auklėjimo sprendimas nei sausa didaktika. Pasakos kviečia sugyventi su viskuo, kas yra aplink, moko, kaip elgtis ir bendrauti. Žmogaus vidinis poreikis išgyventi teisingumą, patenkinamas pasakose, veikia kaip moralinis motyvatorius, patvirtinantis, kad gėrio ir blogio konflikte yra vietos vilčiai, kad gerumas nugalės, nes elgtis gerai yra tinkamas pasirinkimas. Šis filosofinis šviečiamasis užtaisas yra bendražmogiškas, svarbus visiems, per pasakas pradedamas pažinti jau nuo mažumės. Ir nors akademinių studijų dėmesys įprastai sutelkiamas į vaikų konkrečių įgūdžių ar asmenybės ugdymą, pateikėjų duomenų analizė rodo, kad pasakose suformuluotos moralinės nuostatos vadovautis gėrio, teisingumo, išminties idealais išlieka aktualus pasirinkimas priimant sprendimus visą gyvenimą. Norisi klausti: ar pasakų vertė Lietuvos akademinėje bendruomenėje nėra nukainota? Kaip taikliai pastebima, pasakų pritaikymo sfera susiaurėjo: „kūriniai dažniausiai skiriami vaikų auklėjimui, pramogai“ (Kerbelytė 2011: 345), tačiau, anot tautosakininkės, visoje savo mokslinėje karjeroje skyrusios dėmesį pasakoms, „pasakos ir šiandien gali būti svarbus žinių apie pasaulį, ypač apie žmogaus prigimtį šaltinis“ (Kerbelytė 2011: 14).

Kultūros ir visuomenės veikėjų duomenų analizė rodo, kad galimos keturios šios grupės pateikėjų siūlomos pasakos šiuolaikinėje visuomenėje sampratos (kategorijos): 1) *pasaka kaip gyvenimo atspindys;* 2) *pasaka kaip susikurta, perfrazuota tikrovė*, *svajonių ir troškimų projekcija, kūrinys, kuris apima fantaziją ir tikrovę, realistinį ir stebuklinį pasaulio matymą*; 3) *pasaka kaip kultūros paveldo*

dalis, tarpininkė tarp protėvių ir šiandien gyvenančiųjų; 4) *pasaka kaip auklėjimo priemonė*, *gyvenimo pagrindų ir išminties mokytoja, pirmosios filosofinės idėjos*.

Atlikus išsamesnius pasakos, kaip gyvenimo atspindžio ir kaip susikurtos tikrovės, tyrinėjimus, išryškėjo pasakos ir visuomeninio (socialinio) žmonių gyvenimo ryšys. Kitaip tariant, apmąstant pasakos sampratą dėmesio centre atsiduria tokios sąvokos: *gyvenimo būdo aprašymas, gyvenimo atspindys, žmonių gyvenimas, svajonė, susikurta tikrovė, fantazija,* kuriomis išgryninamos ne tik asmeninės kalbintų visuomenės narių patirtys su pasakomis, bet ir jas nusakančiųjų būdas, kuriuo jie mato pasakos vietą ir reikšmę šiuolaikinio žmogaus ir visuomenės gyvenime.

Apmąstymai apie pasaką, kaip kultūros paveldo dalį, tarpininkę tarp protėvių ir šiandien gyvenančiųjų bei kaip auklėjimo priemonę, gyvenimo pagrindų ir išminties mokytoją, išryškino ją kaip kultūros reiškinį, skatinantį kalbėti apie tradiciją ir ja perduodamo turinio vertę. Taigi pasakos samprata, kurią formuluoja kultūros ir visuomenės veikėjai, viena vertus, atspindinti socialinę žmonių sąveiką arba visuomenės veikimo (funkcionavimo) būdą, kita vertus, sauganti ir nešanti kultūros paveldą – žinią, mokėjimus, tikėjimus ir kt., patvirtina pasaką esant visapusiškai tinkamą tyrinėti sociokultūrinės antropologijos perspektyvoje.

Įžvelgiama neatskiriama asmenybės ir pasakos suvokimo vienovė – pasakos sampratos ir žmogaus gyvenimo būdo, asmeninių patirčių, pažiūrų, pajautų ryšys. Ar galima daryti išvadą, kad pasakai priskiriamas tariamas baisumas, žiaurumas ir kt., kas lemia mažą arba niekinį domėjimąsi liaudies pasaka ir jos nevartojamumą, t. y. tradicijos nepuoselėjimą, yra ne pasakos turinio dalykas, o atitinkamo požiūrio į ją pasekmė? Diskutuotina, ar keičiant požiūrį, gali keistis pasakos vieta ir reikšmė šiuolaikinėje visuomenėje. Kas tai galėtų daryti? Kaip?

Kultūros ir visuomenės veikėjų pasakos sampratos analizė skatina apmąstyti žodį *pasaka*. DLKŽ, kaip buvo minėta, pateikia tokį pasakos prasmių lauką: *1. pasakojamasis fantastinis kūrinys; 2. išgalvotas dalykas, netiesa, melas; 3. pasakojimas, istorija (*E. kalba, DLKŽ, „pasaka“). Tačiau etnografinio pasakos tyrimo respondentai pasakos sampratą išplečia, ją priartindami prie gyvenimo

akcentuoja pasakos, kaip kultūros paveldo, savitumą ir auklėjamąjį pobūdį, gyvenimo pagrindų ir išminties mokytojos vaidmenį. Prasminga kultūros ir visuomenės veikėjų pasakos suvokimus sugretinti ir su Lietuvių kalbos žodynu (LKŽ)[35], kuriame fiksuojamos visos apibrėžtu laiku egzistavusios žodžių reikmės, o iliustracijoms pasitelkiami įspūdingi šaltiniai – 1547–2001 m. literatūra ir tarmiški pasakymai. Apibendrintai tariant, šis žodynas, kaip ir anksčiau minėtasis, siūlo tris pasakos sampratas septyniuose reikšmių paaiškinimuose. Dominuoja pasakos kaip *pasakojamojo fantastinio kūrinio apie nebūtus dalykus* (1 reikšmė)*, t. y. melo* (išgalvoti, nebūti dalykai, prasimanymai – 3 reikšmė), aiškinimas ir pasakos kaip *pasakojimo ar kalbėjimo sinonimų* pristatymas (pasakojimas, istorija, pasakymas, posakis, sakymas, pasikalbėjimas, kalba, plepėjimas – 2, 4, 5, 6 reikšmės) ir pateikiama pasakos *kaip pamokomo turinio minties, kalbos* reikšmė (7) (E. kalba, LKŽ, „pasaka“). Trečioji lietuvių kalbos išteklių informacinės sistemos priemonė, skirta plačiajai visuomenei, Bendrinės lietuvių kalbos žodynas, šiuo metu [2024 01 17; 2026 04 29] pasakos termino neaiškina, nurodant, kad „Žodis įtrauktas į žodyno antraštyną. Informacija renkama.“ Remiantis Heideggerio mintim apie per kalbą įgalintą būtį (prisiminkime – „mąstymas būčiai duoda kalbą“ (Heideggeris 1989: 224–225)), ir jo filosofijos aiškinimą, jog „mūsų mąstymas nėra atskirtas nuo mūsų vartojamos kalbos“ (Vėželis 2013: 169), kyla klausimas, ar nesant kalbos, t. y., stokojant verbalizuotų reikšmių įvairovės, nemenksta pasakos būtis ir vieta mūsų visuomenėje?

[35] Lietuvių kalbos žodynas (LKŽ).

4. STEREOTIPAI APIE PASAKAS IR NEPATOGŪS PASAKOJIMAI

(Ne)sąmoningai nutildant nepriimtinas temas gali susidaryti klaidingas įspūdis, kad jos iš viso neegzistuoja.[36]

Naujausiose pasakų studijose populiariausi stereotipų tyrimai atliekami lyčių aspektu (Ariefa at al. 2026; Zulfa et al. 2025; Sari et al. 2024; Nhlekisana 2016). Daug autorių tyrinėja stereotipizuotus moterų vaizdinius pasakose iš feministinės perspektyvos (Nyuykighan 2025; Britanico, Pagador 2025; Kim 2025), taip pat analizuojami pasakose fiksuojami vyrų tapatybės formavimosi procesai pokolonijinėse visuomenėse (Peseyie, Gaur 2025). Kaip minėta pirmame skyriuje, neretai naujausiais tyrimais vis dar siekiama spręsti visuomenėje kylančias tarpkultūrines įtampas, stereotipizaciją ir diskriminaciją mažinti per vaikų švietimą pasakomis (Ariantini, Padmi 2025).

Stereotipizavimas pasakų studijose Lietuvoje nėra renkamasis. Lietuvių etnologų ir antropologų darbuose stereotipais domimasi dažniausiai iš „kitų“ ir „savų“, t. y. kultūrinių grupių stereotipinio vaizdavimo (Lukošiūtė 2012; Balčiūnienė, Petrošienė 2021), Lietuvos regioninių grupių stereotipizavimo (Kalnius 2002; 2012) perspektyvos. Daugiausiai lokaliai stereotipai nagrinėjami socialiniuose moksluose. Naujausių tokių darbų apžvalga rodo, kad tyrėjams rūpi kritinio ir kūrybinio mąstymo vaidmuo tarpkultūriniams stereotipams ir konfliktams mažinti (Braslauskas 2023), profesinių grupių stereotipizavimas (Slušnienė et al. 2024), tautiniai stereotipai tarp studentų (Antinienė, Lekavičienė 2016), skaitmeninės žiniasklaidos įtaka šeimos įvaizdžiui (Pivorienė, Bilbokaitė 2012), stereotipų vaidmuo tarpkultūrinėje komunikacijoje (Pruskus 2010) ir kt.

Tačiau etnografiniame pasakų tyrime stereotipų klausimas kyla ne iš tekstinės pasakų analizės ir naratyvų turinio, nėra diktuojamas vidinių pasakos veiksmų, o veikiau dėl išorinio spaudimo – visuomenės nuostatų ir vaizdinių. Anot sociologo ir filosofo Valdo Pruskaus (1950–2016), „pastaruoju metu stereotipo

[36] Teiginys iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto (LLTI) organizuotos tarptautinės konferencijos *Dark side of folklore and folkloristics* („Tamsioji folkloro ir folkloristikos pusė“) koncepcijos aprašo interneto svetainės archyve (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas 2023).

sąvoka vis dažniau apibūdinami procesai, susiję su vienokia ar kitokia kultūra, ideologija, valstybės politika ir kt. Procesai lemia pamatinių tautos, valstybės sociokultūrinių vertybių transformaciją, juos dažniausiai lydi nekontroliuojamas šių vertybių tiražavimas“ (Pruskus 2010: 30). Todėl šiame skyriuje verifikuojami du Lietuvoje vyraujantys stereotipizuoti pasakos įvaizdžiai. Pirma, pasakos traktuojamos tik kaip mažų vaikų aktualija, antra – lietuviškos pasakos laikomos baisiomis, netgi netinkamomis vaikų auditorijai. Daroma prielaida, kad tokios, iš pirmo žvilgsnio kontraversiškos, išankstinės nuostatos randasi ne iš pasakų reiškinio pažinimo ir aktyvaus tradicijos praktikavimo. Stereotipams patvirtinti arba paneigti, kaip minėta metodologijos apibrėžtyse, daugiausia remiamasi mažamečius auginančių tėvų, jaunų suaugusiųjų ir vaikų duomenų analize, neeliminuojant platesnių tyrimo dalyvių pasakos apmąstymų. Pateikėjų laikysena stereotipų atžvilgiu atsiskleidžia per jų asmeninių pasakų patirčių bei reikšmės gyvenime svarstymus.

Vengiant pasakų reiškinio idealizavimo, šiame skyriuje taip pat svarstomas su pasakos vaizdiniu plačiojoje visuomenėje susietas *kritinio pasakų vertinimo*, t. y. *nepatogių pasakojimų* klausimas – *žanro rėmuose ir žmonių įsivaizdavimuose apie pasakas sunkiai vietą randantys siužetai ir pateikėjų naratyvai*. Taigi nutarta išplėsti diskursą tiriant, ar yra vietos triksteriui lietuviškojoje tradicijoje, ir naujai įvertinti neįprasta iki tol laikytą vieno atvejo analizę. Šį atskirą, kaip išskirtinio atvejo, aptarimą išprovokavo 2023 m. LLTI organizuota tarptautinė konferencija *Dark side of folklore and folkloristics* („Tamsioji folkloro ir folkloristikos pusė“), akcentavusi poreikį nenutylėti ir nenuvertinti – „nes (ne)sąmoningai nutildant nepriimtinas temas gali susidaryti klaidingas įspūdis, kad jos iš viso neegzistuoja“[37]. Atsiliepta į kvietimą „nagrinėti temas, kurios tradicinėse kultūrose buvo laikomos nepatogiomis, amoraliomis, tabu, paslėptomis tamsoje ne tik dėl žmonių, kurie nenorėjo apie jas kalbėti, bet ir dėl folkloristų, kurie jas, atrodė, laikė nemaloniomis, netinkamomis, nevertomis užrašymo“[38]. Net du iš konferencijos anotacijoje siūlomų tyrimo aspektų

[37] Ten pat.
[38] Iš čia imamas terminas skyriaus pavadinimui (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas 2023).

– politinė ir (ar) asmeninė „netinkamo“ folkloro cenzūra; geopolitika, nacionalinė politika ir folkloras – atitiko pasirinkto atvejo, t. y. *teisingos pasakos* vaizdinio karo pabėgėlės iš Ukrainos pasakos apmąstymuose temą.

4.1 Pasakos – vaikystės sinonimas?

Atsakyti į klausimą, kokie stereotipai siejami su pasakomis šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje, buvo mėginama keliais būdais. Vienas jų – interviu metu skatinant pateikėjus pasvarstyti, kodėl, jų nuomone, žmonėms patinka ar nepatinka pasakos, kokio amžiaus žmogui pasaka yra apskritai skirta, ir prašant įvertinti tradicines lietuvių liaudies pasakas. Kitas būdas – stebint viešąjį, į plačią visuomenę orientuotą, diskursą apie pasakas. Daugybė internete publikuojamų straipsnelių, pavyzdžiui, „Psichologė Eglė Kuraitė. Ar reikia cenzūruoti vaikams skaitomas pasakas?“ (Bernardinai.lt 2013 08 30) „Baisios pasakos: vaikams kenkia ar padeda?“ (Melnikienė 2017 09 07), „Baisios“ pasakos vaikučiams“ (Supermama.lt 2004–2007), „Pasakų tyrinėtoja: net ir žiaurios pasakos vaikus moko jautrumo“ (Smolskienė 2015 12 27), „Pamokos iš šešėlių: ko mus moko baisios ir liūdnos pasakos?“ (Welovelithuania.lt 2024 11 15), ir rašinių, apie kuriuos plačiau kalbama ir 4.2 poskyryje, išryškino minėtus pasakos įvaizdžius – pasakos matomos kaip vaikiško amžiaus atributas ir lietuviškoms pasakoms priskiriamas žiaurių bei smurtingų epitetas. Toliau pirmiausia aiškinamasi, ar iš tiesų pasakos Lietuvoje yra vaikystės sinonimas.

4.1.1 Ar daug vaikų šiandien girdi pasakas?

Ar šiuolaikinėje Lietuvoje daug jaunų žmonių seka pasakas savo vaikams? Kalbinta 11 pateikėjų, 7 moterys ir 4 vyrai, dviejų šeimų tėčiai ir mamos, auginantys nuo vieno iki penkių 1–12 metų vaikų. Vengiant vienpusiškumo ir refleksyvumo, apklausti ir jauniausios suaugusiųjų kartos atstovai, tuo metu neturėję vaikų. Ši pateikėjų grupė didelę svarbą teikia pasakoms ir folklorui žmogaus ir tautos gyvenime, ugdant vaiką, ypač skiepijant žmoniškumą, dvasingumą ir kitas vertybes. Tyrimo dalyviai nurodė, kad beveik visi sekamas, skaitomas pasakas savo šeimoje

girdėjo būdami maži iš mamų, tėčių, močiučių arba leidžiamas garso įrašuose, arba, anksti išmokę skaityti, pasakas knygose atrado patys.

Tyrimai atskleidė pasikeitusį, lyginant su XX a. pirmosios pusės tendencijomis, jaunų mamų norą sekti pasakas mažiems – 2–3 metų vaikams. Tautosakininkų svarstymai, kaip moteris tampa pasakotoja – sekant pašaukimu ar gyvenimiškoms situacijoms nulėmus (Šlekonytė 2024: 113), pastarajam dėmeniui suradus daugiau argumentų: „net ir nelinkusias pasakoti moteris gyvenimiškos aplinkybės priversdavo pradėti sekti pasakas – paprastai taip nutikdavo susilaukus vaikų“ (Šlekonytė 2024: 117), išryškina pakitusį dabartyje kalbintų mamų požiūrį. Kai kurios jų šiandien tradicinių pasakų savo vaikams nepasakoja. Moterys mieliau skaito vaikams knygeles, paleidžia pasakų garso ar vaizdo įrašų, žaidimus išmaniuosiuose įrenginiuose (telefonuose, planšetėse). Laisvą pasirinkimą, kokiu turiniu, tradicinėmis pasakomis ar moderniais technologiniais sprendimais, šiuolaikinis žmogus užpildo vaiko laisvalaikį, iliustruoja ir nesenai Rumunijoje atliktas tyrimas (Romaniuc, Vechiu 2023). Apie žiaurias scenas pasakose apklausiamas mažo vaiko tėtis teigia manąs, kad smurtinės scenos veikia vaiko elgesį, ir pateikia pavyzdį, kaip jo sūnus, matydamas telefoniniame žaidime vaikus, daužančius mašinytes, taip pat pradeda daužyti savąsias, todėl daro išvadą, kad papasakotos istorijos gali veikti taip pat (Romaniuc, Vechiu 2023: 95). Tačiau vyro atsakymas gana prieštaringas – sakydamas, kad pats augdamas žinojo tradicines pasakas ir neturėjo jokių problemų, savo vaikui teigia jų niekad neskaitysiantis (Ten pat).

Pasikeitusio požiūrio į pasakas priežastys gali būti įvairios. Vieni pripažįsta, kad pasakų pasakojimas nėra artima ar lengva veikla. Vieną kitą kartą nepavykus vaiko sudominti savo pasakojama pasaka, liaujamasi visai. Nors pasakų pasakojimas tampa iššūkiu tėvams, bet yra labai vertinamas mažylių: „auginam mergytę, ji nemėgsta koncentruoti dėmesio į tai, ką tu skaitai. Jai patinka klausytis, jeigu tėvai pasakoja patys. Tada reikia įjungti visą maksimalų kūrybiškumą, kurio ne tiek daug turiu kaip finansininkė“ (BM/1992/2023).

Kiti argumentuoja, jog vaikams pasakos galbūt neįdomios, esą jie dar per maži jas suprasti. Manoma, kad trimetis vaikas yra per mažas išklausyti ilgesnį pasakojimą:

> Bet galvoju, ar apskritai esu nors kartą skaičiusi? Galvoju, kad turbūt ne. Bet gal dėl to, kad tiesiog neturiu tokios [knygos – A. S.] <...>, nes ten, žinai, yra tos tokios sudėtingesnės pasakos, kur labai daug siužeto, labai daug visko vyksta. Tai tiesiog dar tokiam žmogui trijų metų jos per sudėtingos būna tokios sekti, kas vyksta (BM/1994/2023).

Kartu pastebima, kad garsinės pasakos, klausomos per įrenginį, nevartant knygos puslapių ir neblaškant dėmesio, mažyliui patinka:

> turim tokį įprotį klausytis <...> pasakų iš „Vakaro pasaka“, man atrodo *Spotify* yra, nu kur per LRT radiją irgi leidžia. Tai ten yra visokių <...> pasakų – ir tų šiuolaikinių autorių, ir tų visai senoviškų, ir visokių skirtingų tautų. Tai tų klausom <...> ten būna tik ištrauka <...> arba būna kelios dalys. Tai taip, išklauso kažkaip, kai nėra ir teksto, ir <...> paveikslėlių, tai vieną jis išklauso. Bet, tarkim, jeigu aš skaitau, tai jis labai greit, nu jis nusikreipia. Jeigu per didelis siužetas, per ilgas. Kažkaip labai sudėtinga man iš atminties ir iš galvos sekti. Esu bandžius irgi sekti, bet dar labai labai seniai. Gal [vaikas – A. S] kokių metų buvo tiktai vienerių? <...> Tai labai sudėtinga, bet tikrai esu bandžiusi ir suprantu, kad aš vidury kažkur pasimetu ir ten kažkaip nebeateinu iki pabaigos (BM/1994/2023).

Vaiko gebėjimas susitelkti į pasaką, perteiktą žodžiu, ir susidomėjimas yra labai svarbus ženklas suaugusiajam. Vaizdų kultūrą apmąstanti Rosen, kritikuojanti ne priemones, kurios kuria vaizdus, o atvaizdais grindžiamos kultūros tikslus ir mūsų nenorą jų kvestionuoti, skatina susimąstyti, ar vaizdų pirmenybė prieš žodį ir atsisakymas kai ko labai svarbaus – „gebėjimo sutelkti žodžius gyvenimo dviprasmybėms ir idėjų šaltiniams apibūdinti; galimybės subtiliai, tiksliai ir poetiškai perteikti kitiems, kodėl tam tikri įvykiai ar žmonės mus veikia taip, kaip jie veikia; gebėjimo per kalbą atskleisti gilesnę bendros patirties prasmę“ (Rosen 2005: 46) – yra tai, ko norime savo visuomenei. Retorinis lieka klausimas, ar norime tapti „milijono paveikslėlių visuomene, neturinčia daug atminties, visuomene, <...> kuri nepalaiko sunkaus kultūros perdavimo iš kartos į kartą darbo“ (Rosen 2005: 46).

Kita jauna mama, nepasakojanti pasakų savo vaikui, paklausta, ar galėtų pasaką pasekti interviu metu, išsitarė nesanti mėgėja pasirodyti: „gėda, mintinai nemoki, būtų kūrimas“ (BM/1992/2023). Pačiai prieš miegą mama jai pasakų taip pat nesekė, anot pateikėjos, buvo labai užimta, nes šeimos tėtis dirbo užsienyje. Migdydama mama jai dainuodavo lopšinę. Tačiau savo dukrą, jauna moteris atsimena, labai ankstyvame amžiuje galėdavę su vyru sudominti skaitymu su efektais:

> dabar visiem [gimus – A. S.] įdedama tokia kietų puslapių knygutė ir vadinasi „Kap kap kap“. Tai mes jas skaitydavome nuo kokio antro mėnesio, bet buvo tas pats faktas, kad tą „kap-kap-kap“ darydavom su nagu į knygutę, kad būtų kažkoks garsas, kas atitiktų tą lašelį. Tai va, tiktai taip sudomino. Tai vat gal čia tas interaktyvus skaitymas gavosi (BM/1992/2023).

Gebėjimas pasakoti, lemiantis, ar renkamasi pasakas pasakoti savo vaikams, galima teigti, jaunų mamų pabrėžiamas neatsitiktinai, net jei ir intuityviai nujaučiamas. Iškalbingas minties plėtojimas, kaip išskirtinis talentas, užtikrinantis tradicijos nenutrūkstamumą, yra minimas tautosakininkų. Akcentuojamas ypatingas pasakojimo būdas: „pasaka sekama taip, kad „kvapą gniaužtų“ (Sauka D. 1982: 171), unikali tautosakos pateikėjų ir liaudies pasakotojų atmintis (Būgienė 2005), piešiamas pasakotojo, kaip ne eilinės asmenybės, bet žmogaus, kuriam būdinga „itin gerai prisiminti, vaizdžiai, rišliai perteikti istorijas ir patraukti klausytojų dėmesį“ įvaizdis (Šlekonytė 2012: 135). Anot Leonardo Saukos, „pasakų tradicijas išlaiko gabūs pasakotojai, paveldėdami tėvų ir senelių saugotas „istorijas“, papildydami dar iš kitų nugirstais dalykais“ (Sauka L. 1968: 270).

Tad aptartos jaunų mamų patirtys patvirtina, kad pasaka, kaip žanras, reikalauja išskirtinio nusiteikimo ir atitinkamo asmeninių savybių rinkinio. Tačiau, kaip rodo tyrimo duomenys, nėra neįveikiama kliūtis, kai to sąmoningai siekiama. Kaip teigia vyresnio amžiaus pateikėja, pasakas sekusi ir savo vaikams, ir anūkams, viskas priklauso nuo žmonių poreikių:

> Žinokit, pasakos – tai yra toks dalykas. Pirmiausia tai reikia turėti <...> tam sąlygas, kad tos pasakos, ar namuose, ar kur, <...> jos būtų reikalingos <...>. Nes jeigu tiesiog būna taip, kad jų nereikia, – žmonės gyvena <...> savo gyvenimus. Jie labai būna

> užimti, jie labai skuba, <...> tiesiog arba susirenka vakarais, dalinasi savo dienos ar savaitės potyriais susirinkę <...>. Ypatingai dabartiniais laikais tai skaito iš knygų tas pasakas visas ir dabar jau nelabai ir to tokio poreikio [pasakoti – A. S.], bet aišku, kas turi, kas moka, kam reikia, tai ir gražu, ir malonu perduoti va taip kokią pasakėlę dar, žinai, dar išlieka atminty, o šiaip tai dabar jau nėra taip jau, kad gausiai propaguotų (KM/1951/2022).

Didesnė dalis respondentų tradicines pasakas vaikams perduoda, keblumų nemini ir pasakų sekimą laiko natūralia vaiko auginimo rutina, savotišku malonumą teikiančiu ritualu kuriant bendrystę su savo atžala. Ritualai ir kasdienybės rutinos, įrodyta, teikia vaikams pastovumo, nuoseklumo ir saugumo jausmą (Stonkuvienė 2013: 53). Pasakų sekimo ir pasakojimo ritualus, veikiau kaip vertingą suaugusiųjų buvimą kartu su vaiku nei ugdymo būdą, tyrusi čekų mokslininkė teigia, kad ši veikla – tai abipusis, suaugusio pasakotojo ir vaiko klausytojo, emocinių poreikių patenkinimas (Sedláčková 2015: 147). Mokslininkė, pasaką laikydama šeimos ritualu, atkreipia dėmesį, kad šiuolaikinės visuomenės tėvų, moters ir vyro, įsitraukimą į vaikų auklėjimą skatina besikeičiantis – didėjantis – vyro-tėčio vaidmuo ir gimdytojų noras užtikrinti kuo kokybiškesnį ir visapusiškesnį vaikų augimą (Ten pat).

Tokia tendencija atitinka ir didesnės dalies etnografinio pasakų tyrimo dalyvių nuostatas. Tai taip pat atspindi ir XIX a. – XX a. tautosakos naudojimą pedagoginėje literatūroje tyrusiųjų pastebėtą dėsningumą – elementorių autorių polinkį vaiko ugdymą pirmiausia sieti su dėmesingu namiškių auginimu, meile, vaikų smalsumo žadinimu ir smalsumo tenkinimu, linksminimu (Sivickaitė-Sadauskienė 2025: 66). Vaiko dvasiniams poreikiams atliepti reikalingos pastangos. Pavyzdžiui, mamos dėmesys vaikui atiduodamas mainais į savo poilsį: „Naglis ir dabar visąlaik – jau aš tai griūčiau paslika, bet įgrūda knygą į rankas“ (LM/1985/2024). Jauni suaugusieji taip pat teigia ruošęsi pasakų sekimui. Jie turėję atgaminti ir prisiminti vaikystėje girdėtus siužetus: „aišku, aš primiršau, nes man sekdavo prieš kiek metų?! Bet kažkada vėl pasiskaičiau ar prisiminiau, gal kažkiek atsigamino, tai vat dabar ir Ūlai kartais paseku, kai ji nori“ (KM/1990/2024).

Įdomu, kad visi kalbinti mažų vaikų tėčiai pasakas vertina ir pasakoja savo vaikams. Trijų metų mergaitės tėtis, tarsi antrindamas Šlekonytės įžvalgai dėl XX a. pradžioje moterų, anksčiau nesekusių pasakų, o vėliau išmokusių pasakomis užimti savo vaikus, pasekęs pasaką apie tris paršiukus, prisipažįsta ją mokęsis pasakoti gimus dukrai: „aš čia atkurt turėjau, kai vaikas gimė, nes senai buvau negirdėjęs. Tų variacijų, žinojau, visokių yra, – kas ten vilkui nutiko, kokie ten buvo jų vardai ir panašiai“ (BV/1992/2023). Kitas tėtis teigė: „Vištytė ir gaidelis“ man tokia ji būdavo mažiau <...> suprantama, kaip pasaka, bet dabar, kai vaikų atsirado, tai ta <...> pasaka tokia daug daug prasmingesnė <...> – visi persiuntinėja nuo savęs <...> atsakomybę“ (LV/1981/2024). Ar tai laikytina ženklu, kad Kerbelytės aprašyta XIX a. vyravusi ir XX a. viduryje sunykusi vyrų, kaip pagrindinių pasakų sekėjų, tendencija grįžta? Tai taip pat gali būti požymis, kad šiuolaikinėje visuomenėje vyrai yra labiau įsitraukę į vaikų auginimą, nei buvo jų tėvai ir seneliai. Šią mintį patvirtina ir mokslinės įžvalgos, atskleidžiančios 1980–1989 m. gimusiųjų požiūrio į lygiavertės partnerystės ir pareigų dalijimosi šeimoje kasdieniuose darbuose, taip pat auginant vaikus, svarbą (Vailionytė 2025: 77).

Mėginant suprasti pasakų auginant vaiką nepasakojimo priežastis, iš pirmo žvilgsnio tarsi atrodė, jog tai socialinių mokslų profilio veiklas pasirinkusieji asmenys. Tačiau ši įžvalga nėra visiškai tiksli. Pakalbinus daugiau ir įvairesnių sričių – humanitarinių ir tiksliųjų mokslų atstovų pateikėjų, paaiškėjo, kad išsilavinimas ir žmogaus gebėjimai, ko gero, nėra pagrindinis kriterijus, apibūdinantis pasakų sekimo vaikams sunkumus. Pavyzdžiui, ekonominį išsilavinimą turintys vyras ir moteris pasakoja apie skirtingas, teigiamą ir neigiamą, pasakų sekimo patirtis. Netikėtas filologės pateikėjos atsiribojimas nuo liaudies pasakų. Pastebėta, kad pedagogikos, vadybos, architektūros, karybos, kultūros (teatras, muziejus) srities darbuotojams sekti pasakas vaikams yra įprasta rutina. Todėl veikiau ne vien žmogaus gebėjimų profilis ir profesijos kryptys, bet ir asmeninis pasirinkimas lemia dabar besiklostantį tyrimo dalyvių požiūrį į tradicines pasakas. Ši tendencija šiek tiek primena vyriausiosios Lietuvos kartos patirtis jų ankstyvoje vaikystėje. Nustatyta, kad ne ekonominė situacija ir ne padėtis visuomenėje, bet individualios šeimos

susiklostymo aplinkybės lėmė, ar vaikai augo girdėdami pasakas. Pagrindinis skirtumas būtų toks: prieš šimtą metų Lietuvoje buvo didesnis žmonių mirtingumas, nepriteklius ir geopolitinių virsmų nulemtos, politinės netektys, o šiandienos didelių kataklizmų nevarginamų jaunų tėvų pasirinkimo galimybės yra nepalyginti didesnės. Todėl ar pasakoti, skaityti pasakas savo vaikams, ar kitaip juos užimti – laisva, neprimesta ir savanoriška alternatyva.

4.1.2 Pasakos – tik vaikų protams?

Anot pasakų tyrinėtojų, pasakų kaita ir raida laike natūraliai verčia klausti: „ar pasaka, viena ar kita forma – perduodama žodžiu arba spausdinta, visada buvo vaikų žanras, ar ši orientacija į jauną auditoriją yra naujesnių laikų tendencija?“ (Schenda 1986: 75–76). Šis aspektas svarbus tradicinės pasakos sampratos visuomenėje analizėje, aiškinantis vieną gajausių stereotipų apie pasakas Lietuvoje – esą pasakos tėra mažų vaikų reikalas. Jis mokslininkų įvardijamas tiesiogiai – „susiformavo supratimas, kad tai nerimtas žanras, skirtas tik vaikams“ (Urba 2009). Kaip anksčiau minėta tyrimo temos ištirtumo analizėje, šiuolaikinės edukologijos krypties pasakų studijos mūsų šalyje dažniausiai nagrinėja vieną ar kelis siaurus (palyginti su tradicinės pasakos potencialu) vaikų ugdymo pasakomis aspektus. Įprastai tai kūrybiškumo ar vaizduotės, kalbos, lyderystės ir kitų įgūdžių lavinimas įtraukiant pasakas (Barnackienė, Bernotienė 2009; Bagdonas, Žičkevičienė 2020; Karalė, Škuratovaitė 2021). Tyrimuose apsiribojama tik vaikystės periodu. Atliekamas etnografinis pasakų tyrimas iškėlė naujų klausimų, kaip pasakos gali paveikti suaugusiuosius: ar pasakų sekimas veikia suaugusiojo žmogaus atmintį? Ar pasakos galėtų būti, pavyzdžiui, demencijos prevencija? Kaip (ar) tam tikrų siužetų žinojimas lemia žmogaus pasirinkimus tam tikrose situacijose ir veiklose? Ar vaikystėje girdėtos pasakos lemia suaugusiojo aktyvumą ir mokymąsi visą gyvenimą? Tai temos, girdimos ir pateikėjų naratyvuose, todėl šiek tiek liečiamos ir šiame darbe.

Kaip taikliai pastebima, „stereotipai, <...> išankstiniai mūsų nusistatymai, <...> daro du dalykus: sukuria mūsų galvoje prognozę, ko mes galime <...> tikėtis,

ir atitinkamai nukreipia mūsų reakciją <...>“ (Slušnienė et al. 2024: 175). Tyrimo dalyvių santykis su aptariamu stereotipu santūrus, – kad pasakos skirtos vaikams, jie sutinka tik iš dalies. Jie pritaria visuomenės nuostatai, kad „pasakos ir vaikystė yra susiję“ (KP/1977/2024). Žmogui pasakos – vaikystės stebuklo „prisiminimas, šiltas ir mielas“ (BM/1994/2023), o „jeigu neturi vaikų, <...> su tom pasakom ir nėra to bendro kažkokio ryšio“ (BM/1992/2023), „20-mečiai, vyresni, 30-mečiai, neturi vaikų, tai <...> gal jie neranda būdų panaudoti [pasakas – A. S.], <...> nemato, kažkokios naudos <...>“ (KM/1990/2024). Stereotipinis mąstymas, kad pasakos tėra vaikų dalykas, pateikėjų nuomone, gali lemti pasakų atmetimą: pasakos „kitiems žmonėms nepatinka, nes galvoja, kad tik vaikams, – per paprasta, nerimta“ (PM/1995/2024).

Jauniausiųjų suaugusiųjų kartos atstovų, tuo metu neturėjusių vaikų, balsas nulėmė, kad stereotipiškai pasakas sieti vien su vaikystės laikotarpiu nėra visiškai teisinga. Paminėtina, kad asmenų, nesusijusių su vaikais šeimos ryšiais, kaip kultūros perdavėjų statusas mokslininkų nekvestionuojamas – jie taip pat dalyvauja netiesioginio perdavimo, pavyzdžiui, kaip mokytojai, procese (Stonkuvienė 2013: 35). Taigi sutinkama, kad pasakos, kaip ugdomojo, pamokomojo turinio pripildyti kūriniai, pirmiausia nukreipti naujai kartai auginti:

> aišku, tradiciškai dažniausiai tai skirta vaikams, pirmiausia dėl to, kad <...> pasaka yra būdas išmokyti tam tikrą pamoką. <...> Supažindinti su vertybėmis, perteikti, kas yra svarbu, <...> tie moraliniai tokie pasirinkimai, kas yra teisinga, kas yra neteisinga. Tai labai gerai <...> vaikui, kuris dar neturi tos gyvenimiškos patirties, per pasaką tą patirtį perteikti (ČM/1990/2023).

Įdomu, kad palyginus visų tai svarstančiųjų atsakymus, iki penkiolikos metų pasakų knygas skaičiusi pateikėja nurodo bene ilgiausią amžiaus tarpsnį – brendimo pradžią, – iki kurio vaikai galėtų domėtis pasakomis: „dabar neįsivaizduoju, kad kas nors virš 12 metų pasakas sektų ar skaitytų. Jau neįdomu, prasideda brendimas, draugai, – su jais apie pasakas nepašnekėsi, čia jau ne kieta“ (PM/1995/2024). Svarbu paminėti, kad tai teigdama ši jauna moteris remiasi ne įsivaizdavimais ar nuogirdomis, o profesine patirtimi. Ji, muziejaus edukatorė, su liūdesiu pastebi, kad net pradinukus sunku sudominti kultūros paveldu, kitomis nei išmaniųjų

technologijų naudojimas veiklomis, ir tai sieja su skurdžiu dvasiniu, be istorijų ir pasakų pasakojimo, skaitymo ir girdėjimo, vaikų lavinimu arba visišku jo nebuvimu. Kyla klausimas ateities tyrimams: gal šiuolaikiniai vaikai neturi išugdyto gebėjimo klausyti? Kita vertus, vaikai gali būti laikomi tikraisiais pasakų tradicijos saugotojais. Beveik visi pateikėjai, atsimenantys savo vaikystę ar savo vaikų auginimą, atkreipia dėmesį į įdomų reiškinį – jei žodžiu pasakodamas pasaką suaugusysis persako mintį kitaip, ją trumpina ar nukrypsta nuo jau ne pirmą kartą pasakojamo[39] teksto, vaikai reikalauja sakyti taip, kaip reikia, kaip visada (KP/1977/2024).

Nepaisant to, kad pasakos traktuojamos kaip svarbi vaikų auginimo priemonė, teigiama, kad jos gali būti tinkamas skaitinys ir jau subrendusio žmogaus protui. Vaikų neauginantieji jauni pateikėjai akcentuoja pasakų poveikį ir suaugusiajam, pasaką perteikiančiam vaikui. Anot jų, pasakos ir vyresniems žmonėms tinka „atsipalaidavimui, <...> jei tyrinėja, tai analizei“ (PM/1995/2024), ar net savistabai – savo reakcijų į aplinką ir veiksmų stebėjimui. Anot kitos moters, pasakas sekančios savo sūnėnui ir dukterėčiai, pasakos – tai galimybė ugdyti savo sąmoningumą, atlikti savikontrolę:

> galbūt dar kartą pasižiūri, galbūt atrandi paraleles į tam tikras situacijas, išgyventas, patirtas. Ir palygini turbūt tą pasaką su įgyta patirtim, ir perleidi vėl per filtrus, <...> ką galėjai padaryti kitaip, ką gali ar darytum taip pačiai, ar ką reikėjo daryt <...> ir taip tu gali taip pat išmokt (ČM/1990/2023).

Pateikėjos pasakojimą apie nuolatinį mokymąsi ir asmenybės tobulinimo praktikas, net per pasakas, esant ne teorine abstrakcija išryškina jos gyvenimo aplinkybės – moteris savo profesinę karjerą sėkmingai realizuoja dirbdama Trečiojo amžiaus universitete, kurio vienas iš tikslų yra skatinti vyresnius žmones nesustoti mokytis, tobulėti, išlikti žingeidžius ir aktyvius. Šią moterį stebint jos darbo vietoje tapo akivaizdu, kad ji yra mėgstama, su visais lengvai surandanti bendrą kalbą, maloni, itin vertinama aukštos kvalifikacijos darbuotoja, į pasaulį dažnai žiūrinti per humoro prizmę.

[39] Tai galioja ir skaitomam tekstui. Šį reiškinį darbo autorė yra išbandžiusi ir skaitydama pasakas savo vaikams.

Suaugusiojo atsigręžimas į save, kaip subrendusį žmogų, ir pasimatavimas, kiek pasakos svarbios pačiam, iš pradžių atrodė, galėjo būti sietinas su pateikėjų padėtimi šeimoje. Tuo metu jaunos moterys savo vaikų neturėjo. Tačiau bendravimas su mažaisiais joms buvo pažįstamas per šeimos ryšius ar darbinėje aplinkoje. Todėl, galbūt norėdamos paties objektyviausio požiūrio į pasakų veikimą gyvenime, pateikėjos rinkosi apmąstyti savo asmeninius patyrimus. Joms pritaria jaunas vyras:

> kaip <...> savianalizės priemonė arba poilsio priemonė, tai [pasaka – A. S.] gali būti [tinkama – A. S.] bet kurio amžiaus žmogui. <...> vaikams tai yra labai nebloga ugdymo priemonė iš šitos perspektyvos, kad ji įsimenama. Joje taisyklės arba vertybės papasakojamos per konkrečią situaciją, kuri emociškai gali pasilikti vaiko galvoje ir taip [jį – A. S.] paveikti. <...> savianalizė suaugusiam irgi yra labai naudinga (BV/1992/2023).

Pasakos, anot mažus vaikus auginančių tyrimo dalyvių, veikia net pasąmonę:

> jeigu pagauni, kad tas personažas esu aš, tai nu yra ta įtaka. <...> turbūt niekas nepasakys, kad paklausęs pasakos nu ten atrado ir suprato kažką labai gyvenime. Bet kad pasakos, man atrodo, <...> taikinys <...> nėra tavo tasai racionalus protas, <...> vėliau kažkur tai nusėda (LV/1981/2024).

Paskutinis teiginys siejasi su kultūros ir visuomenės veikėjos ankstesniame skyriuje aprašyta mintimi apie pasakomis perduoto stebuklo virtimą svajone, kuri sužadina asmeninį norą veikti. Tačiau norint, kad vaikas susidomėtų, reikalingas neatsainus požiūris, pastangos ir įtaigus pasakojimas. Anot minėtojo penkių vaikų tėčio, turi „taip papasakot, kad nu jis iš tikrųjų eitų va ieškot, kur tas namas yra, kur <...> varna tenai tampo savo uodegą, ir svajotų atrasti namą ir pamatyt tą varną. Tada taip reikia pasakot“ (LV/1981/2024).

Nors tyrimo rezultatai rodo, kad mažai tirtų jaunų suaugusiųjų skaito tradicines pasakas sau ar klauso jų per radiją, beveik visi pritaria, kad pasakos veikia tiek klausančiojo vaiko, tiek pasaką sekančiojo ar skaitančiojo suaugusiojo protą, emocijas, elgseną:

> net ir vyresnio amžiaus žmogus skaitydamas gali atrasti tas pačias vertybes ir tuos pačius kažkokius tai sprendimus, kurie gali būti aktualūs. Tik tai, kad <...> šiaip

turbūt pasakų nebepasirenki skaityti, nebent tu turi vaikų ar anūkų, kuriems gali paskaityti ir drauge išmokti kažko ar sužinoti kažką (BM/1994/2023).

Tokią pačią nuostatą išsako ir vyresni tyrimo dalyviai:

turbūt pasakos yra kūriniai be amžiaus. Kiekvienas savo amžiui pasiims tai, kas jam tuo metu aktualu. <...> net siaubo pasaką nebijočiau skaityti vaikam. Yra tos tokios jau tikrai baisios siaubo pasakos. Bet kažkaip paskaitau vaikam, jiems kažkaip juokinga būna, jie supranta, kad čia yra neteisybė (ŠM/1980/2023).

Teatro aktorius ir režisierius, paklaustas, kokio amžiaus žmogui pasaka skirta, susimąsto: „čia nenusakomas amžius. Nenusakomas amžius... <...> Nežinau, čia amžius nenusakomas, <...> jeigu tik <...> turi norą, tai imki ir skaityki – ir tikrai tu turėsi malonumą“ (GV/1957/2024). Taurinti žmogų, daryti geresnį pasakos pajėgios net jei žmogus jau suaugęs: „man atrodo, visiems žmonėms reikalingos pasakos <...>. Nes, kaip man atrodo, kad blogis dabar ima viršų. Tai <...> labai reikia pasakų ir suaugusiam. Ir politikams labai reiktų pasakų paskaityt ir pasimokyt“ (GM/1952/2022).

Mažų vaikų mamos ir tėčiai pabrėžia abipusį pasakų poveikį kognityviniams asmens gebėjimams: „pasakos – kiekvienam savas klodas ten įdėtas <...>, mus moko. Mažesnį gal žmogų moko apie tą gyvenimą, didesniam – primena kai ką“ (LM/1985/2024), „aišku, jau net nekalbu apie tokius dalykus kaip, galų gale, vaizduotės lavinimas, vaizdinga kalba“ (BV/1992/2023), „[pasaką – A. S.] sekančiam atmintis lavinasi, kūrybiškumas“ (PM/1995/2024). Pastebėtina, kad kognityvinių gebėjimų vystymas, kurį tyrimo dalyviai priskiria ir pasakų veikimo sričiai, yra svarbus visą žmogaus gyvenimą. Proto formavimas ir lavinimas vyksta ne tik ankstyvajame amžiuje – kognityvinių gebėjimų puoselėjimas ir stiprinimas toks pat aktualus ir subrendus, ypač visuomenei senstant.

Pasakų sekimas lavina ir žmogaus vaizduotę. Jauna mama, įvardinusi ilgiausią – 11 prisimenamų ir 6 savo pasakojamų pasakų repertuarą, trečius metus einančiai dukrai sekdama pasaką apie varną ir sūrį, pasitelkia daugybę papildomų detalių: „geltoną, žalią, raudoną, baltą ir su pelėsiu, ir džiovintą, ir varškės sūrį, ir su spanguolėm, ir su kmynais, ir be nieko, ir saldaus pieno, ir rūgštaus pieno“ (KM/1990/2024). Interviu metu paseka pasaką „Ropė“ (AT 2044 Ropės rovimas

[25]), įžangoje minėdama visas daržoves, kokios tik auga Lietuvoje, kurios jau buvo pasėtos senelių darželyje pasakoje. Bet štai pasirodė kaimynė su labai skania daržove – rope ir paklausė, ar nenorėtų seneliai jos pasisėti. Tokias pasakos modifikacijas moteris aiškina paprastai: „pavarijuoju <...> labiausiai dėl to, kad neatsimenu gerai <...>. Nu natūralu, kad nepasakysi žodis žodin, ką skaitei knygoje“ (KM/1990/2024).

Galiausiai, pasakos, kaip socialinės sąveikos (Bauman 1999: 7) komunikatoriaus, vaidmuo išryškėja pateikėjų naratyvuose apie konstruojamą ir išlaikomą bendrystę tarp kartų: „kuriamas ryšys tarp klausančiojo ir pasakojančiojo“ (PM/1995/2024). Pateikėjos močiutės „pasaka [Katinėlis ir gaidelis (AT 61B Katinėlis, gaidelis ir lapė [187; 4])] net ir yra ta, kuri visai man taip arti širdies yra, nes jinai tokius prisiminimus gerus man duoda“ (KM/1990/2024) ir išlieka viena pagrindinių dabar savo vaikams sekamų istorijų. Pasakų sekimas, anot tyrimo dalyvės, „tai <...> tas ryšio kūrimas tarp tėvų ir vaikų – kai jis sėdi šalia, ar tai laikai ranką, einant miegot, ar tai sėdi šalia ir skaitai, pasakoji <...>“ (KM/1990/2024). Įdomu, kad fizinio ryšio ir švelnumo, siejamo su pasakų perteikimo procesu, vaikystėje svarbą liudija ir kito pateikėjo mamos ir tėčio naudoti migdymo ir nuraminimo būdai. Aukštaitiška tarme pateikėjas dalijasi prisiminimais, kaip jo tėtis dviem savo sūnums sukuria „pasakų robotą“ – į magnetofono kasetes kartu su vaikų močiute įskaito turimų liaudies pasakų knygų tekstus. Jų klausymas derinamas su fiziniu atsisveikinimu su tėvais nakčiai – palytėjimu – ir tampa pamigdymo ritualu:

> tetė ateina prieš miegą, paglosto biškį, čia pasaką įsijungė, <...> mama tai paglostyt mokėdavo biškį taip prašmatniau negu tetis. Tetės ranka kažkaip tai su delnu trindavo trindavo, perštėti imdavo labai greitai. Bet kentėdavau, pasakysi ką, – kitąsyk neglostys[40]... (LV/1981/2024).

Artimų santykių prisiminimus galima palyginti su lietuvišką maistą, kaip migrantų tapatybę, tyrusios etnologės Jurgitos Senulienės siūloma c*omfort food* –

[40] Įdomią interpretaciją, susiejančią pasaką ir švelnumą, perteikiamą vaiko paglostymu, kalbėdamas apie skirtumą tarp pasakų tradicijos patyrimo ankstyvame amžiuje ir nepatyrimo, pateikia mitologas Dainius Razauskas, teigdamas, kad vaikas, girdėjęs pasakas vaikystėje, yra kitoks, t. y. gebantis pamatyti, išgirsti tai, ko nemato ir negirdi kiti. Tai, anot mokslininko, yra tas pats, kas „glostytas vaikas – ranka paliestas yra kitoks, nei neliestas“ (Razauskas 2025 04 24).

raminančio, teikiančio paguodą maisto sąvoka. Vartojant ją netiesiogiai, perkeltine prasme, pasakų praktikos vaikystėje, išsaugotos ir suaugus, manytina, pagrįstai įvardintinos dvasiniu penu. Tokią galimą įžvalgą sustiprina mokslininkės pastebėjimas, kad pačių išeivių siūloma lietuviška *comfort food*, kaip „močiutės“ arba „nostalgiško“ (Senulienė 2023: 174) maisto samprata, ir tai, kad „guodžiantis maistas“ „dažniausiai „atrandamas“ vaikystėje, yra susijęs su saugumu, šiltais prisiminimais, siejamas su konkrečiu asmeniu, vieta ar laiku, su kuriuo maistas turi teigiamą asociaciją“ (Senulienė 2023: 175). Jaunų tėvų atveju šiltą artimųjų pasakos perteikimą patyrę suaugusieji, išskyrus keletą pateikėjų, pasakas perduoda ir savo vaikams. Tai iliustruoja, kad tradicijos ir dvasinio kultūros paveldo gyvavimo garantas yra ne tik šeimos puoselėjamos vertybės, bet ir suinteresuotumas jas perduoti.

Taigi pasaka, net išnaudojant šiuolaikines komunikacijos galimybes, praturtina mažuosius ir suaugusiuosius. Pasakų tradicija, atlikdama, anot Zygmundo Baumano, švietimo ir kilninimo funkciją, yra ilgo veikimo „kartą visiems laikams įvykdoma užduotis“ (Bauman Z. 2015: 26). Pasakas suvokiant išskirtinai tik kaip vaikų auklėjimo ar pramogavimo priemonę – klystama. Taip tolstama nuo tradicijos, tautinės kultūros vertybių, etninės tapatybės.

4.2 Ar tikrai pasakos gąsdina? Liaudies pedagogikos ir didaktikos atspindžiai

Šlekonytė, išanalizavusi skaitmeninės žiniasklaidos bei asmeninio tinklaraščio įrašus ir anoniminių, autorės spėjimu, moterų, komentatorių įrašus, prieina prie išvados, kad keliamas klausimas, ar pasakos su žiauriais elementais daro neigiamą poveikį vaikams, ar ne, taip ir lieka vienareikšmiškai neatsakytas: „straipsniai iliustruoja žiniasklaidos pastangas pritraukti skaitytojų dėmesį, tuo pačiu atspindėdami neigiamą visuomenės požiūrį į liaudies pasakas“ (Šlekonytė 2026: 95). Kalbėdama apie skaitmeninės žiniasklaidos keliamą pasakų žiaurumo klausimą, mokslininkė nustato, kad iš trijų tik vieno, parašyto gimnaziste prisistačiusio asmens, skambi ir dėmesį prikaustanti antraštė atitinka turinį (šis tekstas užfiksuotas ir etnografiniame pasakų tyrime). Šlekonytės studija aktuali tuo, kad atskleidžia

populiarioje žiniasklaidoje plačiai visuomenei prieinamą pasakų žiaurumų ir tinkamumo vaikams diskusiją ir rodo, kad tema iki šių dienų yra aktuali.

Plačiajai visuomenei skirtuose skaitmeninės žiniasklaidos kanaluose, pavyzdžiui, lrytas.lt, delfi.lt, bernardinai.lt ir kt., lietuvių pasakų (ir apskritai) baisumas yra dažnai gvildenamas klausimas. Tekstų pavadinimų formuluotės intriguojančios, ryškios, kaip antai, „Lietuvių pasakos vaikams – pradžiamokslis žmogžudžiui“ (Eligija 2014 10 15), „Nustebsite sužinoję, ko vaiką išmoko baisios lietuviškos pasakos“ (Tavovaikas.lt 2016 01 01), „Žiauraus pasaulio atspindžiai pasakose“ (Stratkauskaitė 2024 06 18), „Siaubo pasakos: baugu tik tėveliams ir mamytėms“ (Klusas 2016 06 29), „Vietoj pasakų vaikams – nesuvokiami košmarai“ (Dykovienė 2012 11 24). Netgi galima teigti, jog žodžių „žiaurumas“ ir „pasaka“ junginys masinėje medijoje išnaudojamas tokiu pačiu tikslu, kaip kad folkloristai teigia pasakų sekėjus naudojant smurtinius veiksmus ir antisocialius vaizdinius – kaip emocijų išjudinimo vienetus (*emotion evocative units*) (Scheub 1977: 57), taip sugeneruojant daug dėmesio rašiniui, nors turinyje gali būti pateikiama visokių nuomonių. Tačiau nesigilinantis, linkęs tik antraštes skaityti šiandienos žmogus frazę užfiksuoja ir nuomonė – „pasakos blogai, nes jos baisios“ – perimama kaip tiesa[41]. Taip kuriamos nuostatos apie pasakų reiškinį. Taikliai pastebima, kad „prie stereotipų plitimo daug prisideda ir žiniasklaida, nes, norėdama patenkinti kuo didesnės visuomenės dalies poreikius, turi orientuotis į populiarius įvaizdžius, kolektyvinės pasąmonės vaizdinius“ (Slušnienė et al. 2024: 181).

Pasakas esant tokiais kolektyvinės pasąmonės vaizdiniais dar XX a. pradžioje nurodė psichiatras, analitinės psichologijos kūrėjas Carlas Gustavas Jungas (1916; 1921; 1928 ir kt.). Lietuvių tautosakos tyrinėtojams žvelgti į pasakas, kaip į perkeltinės reikšmės psichologinių problemų pasakojimus, kaip jau buvo minėta, mažumai, bet būdinga. Mėgindama pamatuoti atskiro pateikėjo nukrypimą nuo nusistovėjusio tiriamo (ATU 780 Pasaka apie dainuojančius kaulus [133; 5])

[41] Autorė ne kartą susidūrė su šiuo teiginiu savo vedamose edukacijose suaugusiesiems. Tačiau paklausus, apie kurią pasaką ar apie kokį konkretų rinkinį taip teigiantis susidarė tokį požiūrį, atsakymo niekada nesulaukiama, sakoma nuomonė nepagrindžiama. Todėl galima numanyti, kad ji perimama iš visuomenėje sklandančių išankstinių nuostatų apie pasakas.

naratyvo, mokslininkė prieina prie išvados, kad pasaka bendrai išlaiko pagrindinius, nekintamus dėmenis, kas galėtų reikšti jos pateikėjus ją traktavus kaip tikėtiną pasakojimą, kurio „meninė ar pramoginė funkcija nebuvusi ryški“ (Sadauskienė J. 2012: 277). Tačiau „labai dažnas ir stipriai pabrėžiamas destrukcijos faktas“ (Ten pat: 285) implikuoja mintį apie pasakos ryšį su iniciacijomis[42], „kurių metu būtinas sunaikinimo, asmeninės mirties išgyvenimas prieš atgimimą naujam gyvenimui“ (Ten pat), ir paaiškina „pasakotojo pastangą maksimaliai priartinti klausytojui jauniausios sesers dramą, leisti kuo stipriau įsigyventi į situaciją susitapatinant su auka“ (Ten pat).

Anot Džekčioriūtės-Medeišienės, bene išsamiausiai tyrinėjančios šiandien populiarų baisių pasakų įvaizdį, žiaurių ir smurtinių motyvų paskirtį lietuvių folkloro praktikose, stereotipas, kad lietuviškos pasakos baisios, yra nepagrįstas: „viešojoje erdvėje paplitęs lietuvių liaudies pasakų įvardijimas „baisios“ arba „žiaurios“ neatitinka tikrovės – įvairių tautų (vokiečių, prancūzų, italų, austrų, rusų ir kt.) pasakose vaizduojamos žiaurios ir bauginančios scenos“ (Röhrich 1991: 113; Kerbelytė 2011: 178, cit. iš Džekčioriūtė-Medeišienė 2021: 29). Disertacijoje „Vaikų mitinės baimės lietuvių folkloro praktikose“ mokslininkė brėžia skirtį tarp sakmių ir pasakų baisybių ir teigia, kad „pasakose vaizduojami žiaurumai ir smurtas turi savitą logiką, kuri skiriasi nuo mitologinių sakmių. Teigiami pasakų veikėjai, patyrę sunkumus ir žiaurumus, pabaigoje būna apdovanojami, o neigiamieji nubaudžiami. Žiaurūs ir smurtiniai motyvai dažnai pasitelkiami kaip teisingumą atstatanti priemonė“ (Džekčioriūtė-Medeišienė 2022: 103). Pasak tyrinėtojos, „sakmėse pasitaikantys žiaurūs ir smurtiniai motyvai bei jų poveikis sukelia baimės patirtį“ (Ten pat). Kerbelytė, įvardindama vieną iš pragmatinių sakmės paskirčių – saugoti

[42] Užuominų apie brandos ar virsmo apeigų atgarsį lietuvių tradicinėse pasakose dar XX a. 7-ajame dešimtmetyje išsako Ambraziejus Jonynas. Greičiausiai remdamasis Vladimiru Proppu (vėliau autorius pasakoja apie „vyrų namus“ miškuose, nurodydamas į Proppo studiją „Istorinės stebuklinės pasakos šaknys“ (*Istoričeskije korni volšebnoj skazki*)), tautosakininkas teigia, kad etnografijos mokslas jau yra užfiksavęs įvairiose pirmykštėse bendruomenėse buvusį paprotį „jaunuoliams, sulaukus brendimo amžiaus, išeiti į mišką ir ten iki vedybų kurį laiką gyventi“ (Jonynas 1967: 11), ir pateikia nuorodą į vieną pirmųjų tautosakos rinktinėje „Lietuvių tautosaka. Pasakos, sakmės, pasakojimai, oracijos“ tekstų „Sulaukėjęs karalaitis“ (Jonynas 1967: 72).

ir vertinti tradicinius papročius (Kerbelytė 2011: 230), akcentuoja, kad tos „sakmės, kurių herojai – papročio laužytojai – nubaudžiami, neabejotinai turėjo paskirtį palaikyti tradicines elgesio normas, skatinti žmones jų nepažeisti“ (Ten pat: 232), išryškina psichologinį aspektą: „sakmių apie papročius gerbiančius žmones retumo priežastis gana aiški: teisingo elgesio pavyzdžiai ne tokie įtaigūs“ (Ten pat: 233).

Sąmoningą, kryptingą šiurpių pasakojimų ir pasakų su žiauriomis bausmėmis sekimą konkrečiais tikslais pagrindžia psichologo, biomedicinos mokslų daktaro Albino Bagdono apibrėžta *įtaigos* sąvoka – tai „neorganizuotas arba specialiai organizuotas psichologinis poveikis kitam asmeniui, jo suvokimo ar elgesio laikinas arba ilgalaikis keitimas. Įtaiga gali sukelti tam tikrų pojūčių, emocinių būsenų, vaizdinių, ja galima paskatinti tam tikriems veiksmams“ (Bagdonas Alb. 2024 11 25).

Džekčioriūtė-Medeišienė, analizuojanti pasakų žiaurumų keliamos vaikų baimės reikšmę ir paskirtį tiek folkloristiniu, tiek psichologiniu požiūriu, nustato, kad žiaurumo ir smurto elementai folkloro praktikose nebuvo atsitiktiniai, o veikiau priemonė tam tikriems pojūčiams ir emocinėms būsenoms sukelti: „pirma, pasakos ir sakmės galėjo būti naudojamos kaip liaudies pedagogikos priemonė ir sektos dėl didaktinių priežasčių; antra, jomis buvo stengiamasi įbauginti vaikus, siekiant intensyvaus emocinio poveikio; trečia, tie patys pasakojimai naudoti vaikų nerimui ir baimei sumažinti“ (Džekčioriūtė-Medeišienė 2022: 129–130). Taigi, mokslininkė teoriškai pagrindžia stereotipo, kad tradicinės pasakos yra baisios, dėl to netinkamos vaikams, klaidingumą ir tendencijos atsisakyti „tradicinių pasakų kaip vaikams netinkamo žanro“ (Džekčioriūtė-Medeišienė 2021: 29) problemiškumą.

O ką atskleidžia etnografinio pasakų tyrimo dalyvių naratyvai? Bendra tendencija yra tradicinių lietuviškų pasakų nesmerkti ir baisumu nekaltinti. Nors dažnai prisimenamas iš vaikystės įstrigęs populiarus pasakos siužetas apie žarijų duobėje sudegintą podukrą Sigutę ar pasakų siaubo šablonu tapusią išsukinėtomis kojytėmis kalytę, gelbėjusią mergaitei, pažymėtina (išskyrus vieną atvejį), kad mažus vaikus auginantieji nedaug kalba apie tai, kad tradicinės pasakos yra baisios.

Vyresnieji kartais šį klausimą ironiškai kvestionuoja, pasaką priešpriešindami gyvenimo realybei:

> „O, čia mūsų lietuviškos pasakos labai žiaurios!“ O kas sakė, kad gyvenimas yra nežiaurus? <...>. Gyvenimas yra baisiai žiaurus, ateinam mes prieš savo valią ir išeinam be savo valios – išmesti ir turim kapanotis. Ir, kaip toj pasakoj, arba išplaukiama, arba paskęstam, arba įvykdom tuos darbus ir laimim ten karalių ar karalaitę, arba ne, <...> arba liekame prie suskilusios geldos, jeigu kartais labai daug norim (SM/1948/2022).

Klausimo, kodėl žmonės bijo pasakų, atsakymas siejamas su nesudėtingomis kasdienio gyvenimo sąlygomis:

> dabartiniai, augantys be tų sunkių patyrimų, – laikai atėjo lengvi – visi gauna viską maksimose, nereikia nieko nei fiziškai dirbt, nei susidurt su žiauria gamta. <...> žmonės tiesiog išlepo. Ta civilizacija juos pakeitė taip, kad jie atitrūko nuo gamtos ir jie nežino viso to vertės. <...> Viso kainą jie žino parduotuvėje. O kiek tas iš tikrųjų kainuoja – ir tas, ir tas, <...> – tai čia pavyzdys yra ten produkto konkretaus, o jei paimti vat viso kito vertę – žmonių santykių, namų, šeimos <...> – neturi jie patyrimo, neturi (SM/1948/2022).

Vyresnės kartos moters įžvelgta paralelė tarp pasakų žiaurumo suvokimo ir gyvenimo tikrovės priėmimo, pradėta plėtoti dar vyriausiųjų pateikėjų, akcentuota kultūros ir visuomenės veikėjų, tęsiama ir jauniausių suaugusiųjų bei mažamečių vaikų tėvų. Daugiavaikio mažamečių vaikų tėčio, multiinstrumentalisto, informatiko manymu, nesikeisdamos daugybę amžių, beje, kaip ir žmogaus sąmonė, – „nepasikeitė, man atrodo, niekuo, kaip veikė, taip veikia tos pasakos“ (LV/1981/2024), – pasakos turi terapinį poveikį. Tarsi atkartodamas psichologo ir vaikų psichiatro Bruno Bettelheimo (1903–1990) mintis apie teigiamą psichologinį poveikį vaiko dvasinei raidai (Bettelheim 2017: 24), pateikėjas teigia, kad pasakos įgalina vaiką išveikti vidinius sunkumus, kol kiti būdai jam dar nepažįstami:

> pasako, kaip tą drakoną nugalėti. <...> vienas būdas drakoną ar kažkokią tai sunkenybę nugalėti yra pasakiškas. <...> tam tokiam <...> psichiniam, tokiam vidiniam pasauliui <...> visi burtai veikia. <...> kad jisai susitvarkytų <...>. Čia net kaip ir gydymas galėtų [būti – A. S.] – papasakok pasaką ir pabandyk tą kažkokį drakoną nugalėti. <...> Jaučiu, kad vaikams patinka <...>. Žiūriu, kad jie dar tenai

> nei su peiliu, nei su kardu, nei su šautuvu nėra nė bandę, nepažįsta, o va tuo pasakišku būdu jau kažkokius savo tuos reikalus [išspręst – A. S.], <...> nugalėt savo baimes jau galėtų (LV/1981/2024).

Kai kurie suaugusių vaikų ar (ir) anūkų turintys tyrimo dalyviai pabrėžia, kad šiandien jie rinktųsi pasakas vaikams be smurto elementų ar keistų pasakojimą švelnesniu siužeto linkiu. Bet paaiškėja, kad paskatą perkurti žiaurias scenas duoda realaus gyvenimo sudėtingumas ir pateikėjos pasakos, kaip susikurtos tikrovės, samprata, aptarta ankstesniame skyriuje:

> Aš tokių stengiuosi neskaityti, parinkt kitokias tas pasakas. Bet šiaip esu keitus <...> tikrai <...>. Dabar neįvardinsiu konkrečiai, bet atėjus į tokią vietą, kur jau kažkam galvą kerta arba kažką daro, ją gal praleist labiau reikia, net nežinau. Gal vaikai neužfiksuoja to, ar jiem viskas yra normalu, bet aš kažkaip galvoju, nu, biškį per daug to smurto aplinkui mus, tai galėtų bent pasakose kitaip būti. Bet, nu, yra kaip yra (VM/1966/2023).

Kultūros srityje dirbanti moteris, kuri pasaką suvokia kaip gyvenimo atspindį, taip pat norėtų pašalinti jai nemalonias pasakų scenas: „<...> tokios nepatiktų man, kur yra smurto prievartos, žeminimo. Nu, <...> aišku, jeigu baigiasi gerai, tai gerai, bet vis tiek vat tokį faktą, nu kaip jį išimti iš pasakų?“ (VM/1968/2023).

Bene dažniausiai tyrimo dalyviai apie žiaurumą ar baisias scenas pasakose kalba prisimindami savo patirtis vaikystėje. Ir tampa aišku, kad Medeišienės-Džekčioriūtės teiginiai apie žiaurių elementų ir smurto scenų pasakose sustiprinantį, jausmus ugdantį ir išgyventi padedantį didaktinį poveikį yra patvirtinami suaugusių pateikėjų vis dar nepamirštų įspūdžių liudijimais. Labiausiai įsiminusią vaikystės pasaką folkloro ansamblio vadovė iš Aukštaitijos, būdama maža, mena, norėjusi pabaigti kitaip: „aš kažkodėl labai gailėdavau šitos gi vištėlės, kuriai išmušė akelas gaidelis. Ir va tuomet man ir patikdavo, ale bet ir labai liūdna būdavo vis, kad be akelių tų gi vištela. Man vis norėdavos perkurti“ (MM/1972/2023). Bet suaugusi moteris prisipažįsta nieko nekeičianti, savo vaikams sekusi vieną dažniausiai tyrime minimą lietuvių liaudies pasaką „Apie gaidelį ir vištytę“ (AT 2021 B Gaidelis išmuša vištelei akelę [162; 12]) tokią, kaip pati girdėjus, nieko neperkurdama. Paklausta,

„kodėl?“, iškalbingai duoda suprasti nepajutusi tokio poreikio: „nežinau, kažkaip nekyla net mintis <...>“ (MM/1972/2023).

Pasakose perteikiami gyvūnų kankinimo ir susidorojimo epizodai, nuklausyti pasakoje vaikystėje, išlieka iki šių dienų. Moteris atmintyje išsaugo stiprų įspūdį:

> žiaurus elgesys su gyvūnais kažkaip mane visąlaik labiau paveikdavo negu su žmonėm, ko gero, nuo vaikystės. Tai man labiau gaila buvo tos kalaitės, <...> kuriai ten kojas išsukinėdavo, <...> negu visų ten tų <...> raganų ir princesių <...>. Žiauriai, žiauriai, <...> elgėsi su jom, <...> būdavo baisu, [bet – A. S.] liūdniau, kai kažką padarydavo kokiam gyvūnui (ŠM/1983/2023).

Mažo berniuko mama ne kaip gražiausią, bet kaip baisiausią pasaką prisimena „Sigutę“ (AT 452 C* Antimi pavirtusi sesuo [17]). Veikiama rašto kultūros „Sigutė“ įsitvirtina populiariojoje kultūroje, tampa „daugelio kartų vaikystės pasaka“, „lietuvių kultūros savastimi“ (Šlekonytė 2019: 95), nors tėra užrašyta tik 17 pasakos variantų. Pateikėja paaiškina, kodėl įspūdis buvęs toks stiprus, – dėl pasakos atitikmens gyvenimo tikrovei. „Bobutė turėjo vieną karvę, labai ją mylėjo, tą karvę glausdavo, bučiuodavo“ (BM/1994/2023), todėl močiutės mylimo gyvulėlio vaizdinys, susietas su pasakos karvute, kuri dėl našlaitei suteiktos pagalbos piktos pamotės nurodymu buvo papjauta, moters prisiminimuose išlieka toks gyvas.

Filologė, visą gyvenimą dirbusi lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja, prisimena seserų anūkų reakcijas į pasakų žiaurumus. Vaikai įsigyvendavo į kanoninę, etnografiniame pasakų tyrime dažniausiai minimą lietuvių liaudies pasaką „Eglė žalčių karalienė“ ir atjausdavo Eglę dėl jos netekčių: „jiems būdavo gaila <...>, kad šitaip baigėsi“ (RM/1952/2023). Jaunesnė trijų vaikų mama, nuo mažens girdėjusi močiutės ir mamos sekamas pasakas, prisimena save vaidinus drebulę spektaklyje pagal tą pačią Eglės pasaką. Savo paauglišką rolę ji apibūdina kaip baisią: „visada verkdavau. Bet matai, čia jau vyresni buvom, kokie šeštokai, septintokai. Šiaip man tai drebulė – tokia paverkti dėl jos norėdavosi visą laiką“ (ŠM/1980/2023). Moteris vėliau išsitaria buvusi ir ožka spektaklyje pagal pasaką „Vilkas ir septyni ožiukai“, bet drebulės, dėl kurios nuolat graudindavosi, įspūdis išlikęs stipresnis. Tačiau suaugusi baisių pasakų perteikti vaikams ji nebijo. Pasakas

mato ir kaip gerą būdą tinkamai bei smagiai praleisti laiką kartu, ji prisipažįsta siaubo pasakas skaičiusi 6–17 metų jaunimui, jie tai priėmė palankiai: „ir dabar stovykloje skaičiau vaikams siaubo pasakas ir jiems buvo linksma, tai buvo pramoga“ (ŠM/1980/2023). Mitais ir legendomis apipintame gamtos prieglobstyje Dzūkijoje gyvenančios jaunimo etnokultūros klubo įkūrėjos, dainų atlikėjos ir kūrėjos manymu, baisią pasaką sekti ne tik galima, bet ir reikia:

> dėl to, kad prigimty mes visada turim tokį dalyką, kad mes bijom siaubo ir mes kartu norim jį patirti. Ir tas siaubo patyrimas yra labai saldus. Ir tu gali ten žiūrėti ir siaubo filmus, ir taip toliau, ir paskui bijoti pereiti per kambarį, bet vis tiek tu darysi. Nes tai yra kažkoks poreikis (ČM/1972/2023).

Taigi teigtina, kad Džekčioriūtės-Medeišienės minimas pasakos efekto išgavimas su žiaurumo apraiškomis ir smurto elementais, sustiprinant emocinius išgyvenimus, pasirodo, išlieka visą gyvenimą, nėra trumpalaikis, ir, greičiausiai, nekenksmingas. Nors smurto ir žeminimo scenų pasakose kai kurie kalbinti žmonės atsisakytų, tačiau pateikėjų prisiminimai liudija tokius siužeto vingius ugdžius empatiją, atjautą, gailestį, gėrio ir blogio suvokimą, gebėjimą įsigyventi į sudėtingą pasakos personažo patiriamą situaciją.

Galima teigti, kad etnografinio pasakų tyrimo Lietuvoje dalyvių nuostatos pasakos žiaurumų aspektą sieti su gyvenimiška patirtimi sutampa su tendencijomis Rumunijoje. Ištyrus tėvų požiūrį į pasakas paaiškėjo, kad vienareikšmiško atsakymo vaikus auginantieji nepateikia (Romaniuc, Vechiu 2023: 96). Nors suaugusieji sutinka, kad tradicinėse pasakose yra kalbos ir scenų, kurios gali būti laikomos netinkamu turiniu, tokie tekstai suvokiami kaip švietimas, nes „gyvenimas realiame pasaulyje privers vaiką susidurti su šia realybe“ (Ten pat).

Su žiaurių ir smurto situacijų pasakose perteikimo klausimu mažo amžiaus klausytojams šio darbo autorė yra susidūrusi praktiškai. Leidžiant pasakų rintinę su metodinėmis gairėmis darbui su pasakomis „Raudonasis obuolys“ ir pirmą kartą publikuojant archyvinį rankraštį [Apie sumanią žmoną] (LMD III 34 (4)) ir kitus tekstus, knygos naudotojams – pedagogams ir tėvams – buvo siūloma „rinktis vieną iš kelių galimybių: skaityti neutralesnį variantą arba paraidžiui, arba mintį perteikti savais žodžiais“ (Sadauskienė A. 2022: 12). Kartu pateikta ir Šlekonytės

rekomendacija nenukrypti nuo autentiško teksto: „sveikesnis dalykas yra originalios pasakos detalės, juk vaikas turi susipažinti su negatyvia pasaulio puse, išmokti kovoti už save, nes negebėjimas patirti neigiamų emocijų, jų slopinimas ilgainiui atneša didelių problemų. Apie tai psichologų rašyta ne kartą“ (Ten pat). Atkreiptinas dėmesys, kad tai pastaba suaugusiesiems, nes vaikų gebėjimu sudėti loginius kirčius pasakos vyksme šių eilučių autorė daugybę kartų įsitikino augindama savo keturis vaikus ir nuo 2018 m. vesdama pačios parengtas ugdymo pasakomis edukacijas vaikams. Apytiksliai suskaičiuota[43], kad per septynerius metus vien dviejose skirtingose, dažniausiai švietimo ir kultūros įstaigų užsakomose edukacijose ikimokyklinio, pradinio amžiaus vaikams bei paaugliams iki 17 metų, kuriose sekama ta pati lietuvių liaudies stebuklinė pasaka „Aukso tiltas“[44] iš Jono Basanavičiaus rinkinio, kurioje yra nedoro apsimetėlio nužudymo scena, dalyvavo apie 2000 vaikų iš visų Lietuvos regionų, o pasaka buvo pasekta arti 100 kartų. Svarbu, kad nė karto nė vienas vaikas niekaip nereagavo į žiaurią generolo, kuris atnešė daug blogio, žūtį. Generolo, apsimetusio, kad tai jis, o ne jauniausias karaliaus sūnus pernakt atnešė žiūroną iš už 300 mylių esančios karalystės, generolo, kuris tikslingai pašovė paukštį – juo pasivertusį karalaitį, tikrąjį žiūrono nešėją ir turėtoją, generolo, kurį karalius įsakė su jaučiais gyvą po laukus užtąsyti, vaikai neatjautė. Net tada, kai buvo provokuojami apmąstyti, ar jiems jo negaila. „Taip jam ir reikia“ – atsakydavo vaikai. Tačiau karalaičio pažeminimo scena viso dvaro akivaizdoje vaikams palieka įspūdį. Jie pritaria, kad dėl to, jog žmogus atrodo liguistai – sunkiai eina vilkdamas kojas, svirinėja į šonus, – nei juoktis, nei tyčiotis negalima.

Paminėtina ir viešame renginyje daugiau nei šimto vaikų, atėjusių paklausyti tradicinių pasakų, reakcija. Ikimokyklinio ir pradinio amžiaus klausytojų darbo autorė prašė pasirinkti, ką pirmą jie norėtų išgirsti – baisiai ilgą, baisiai gražią ar baisiai siaubingą pasaką, sąmoningai pasirinkusi epitetą su prieveiksmiu *baisiai*.

[43] Tikrasis skaičius galėtų būti didesnis, nes neįtraukti visuomeniniais pagrindais vesti užsiėmimai ir pasakų sekimo sesijos.

[44] Kaip minėta, pasaka pirmą kartą publikuota Augusto Schleicherio 1857 m., vėliau, 1903 m. Jono Basanavičiaus rinkinyje „Lietuviškos pasakos yvairios“ pavadinimu „Apie aksa tiltą“ (Basanavičius 1903: 73) (AT 665 Žmogus, kuris skraido kaip paukštis ir nardo kaip žuvis [26; 1]). Edukacijoje sekama pasaka iš knygos *Lietuviškos pasakos* (Stukas 1974).

Nenustebino vaikų prašymas pradėti nuo baisiausios. Nebuvo jiems baisi ir galą gavusi ragana, visą pasakojimą siekusi apgauti ir pavogti luotelyje ežere plūduriuojantį Lukošiuką[45]. Vaikai, greičiausiai, spėjo užfiksuoti sakinį „o tada būdavo raganos vaikus vogė“ ir juokėsi iš raganos, paprašiusios kalvio jai nutraukti iš pradžių ranką, koją, tada išdurti akį, o galiausiai nulupti ir galvą, kvailumo. Šios scenos nenuginčijamai yra žiaurios suaugusiojo protui ir gyvenimiškų vaizdinių praturtintai vaizduotei, tačiau ne vaikams. Vaikai sugebėjo įžvelgti takoskyrą tarp gėrio ir blogio ir įvertinti, kad Lukošiukas buvo gudrus vaikas ir suprato, jog reikia laikytis tėvo pamokymo nesiartinti prie kranto ir nekontaktuoti su nepažįstamaisiais. Atpažinęs, kad jį ne motutė, o ragana šaukia ir vilioja atplaukti prie kranto, jis sumano gynimosi nuo raganos būdą – visaip bando raganą nukamuoti sakydamas, kad ji – ne jo motutė, nes jo motutė yra neva su viena ranka, su viena koja, be vienos akies ir galiausiai be galvos.

Kad vaikai, dar neturintys gyvenimiškos patirties ir tik pradedantys pažinti juos supantį pasaulį, kuriame yra ir geranoriškų žmonių, ir pavojingų nusikaltėlių, į pasakų žiaurumus kitaip reaguoja nei suaugusieji, mano ir tyrimo dalyviai:

> vaikai, nu jie kitaip priima netgi tas mūsų <...> kabutėse baisiąsias pasakas apie visus ten tuos žiaurumus, <...> vaikai <...>, man atrodo, jie kažkaip žymiai paprasčiau – nu, jeigu jau kažkas atsitiko, tai, vadinasi, taip turėjo atsitikti. Nu, turėjo būti nubaustas vienas ar kitas veikėjas, jeigu jis ten blogai elgėsi. Normalus dalykas iš tikrųjų. Čia suaugusiam pasidaro <...> ne taip (ŠM/1983/2023).

Kodėl „suaugusiam pasidaro ne taip“, įdomu būtų ateityje patyrinėti išsamiau. Nes įrodinėjimo nereikalauja aksioma, kad brandūs žmonės, vedami moralinių įsitikinimų ir įstatymų išmanymo, linki užsitarnautos bausmės realaus gyvenimo veikėjams, kurie apgaudinėdami pasisavina svetimą, nepelnytai praturtėja, žaloja ir nusikalsta prieš kitus, kitaip tariant, pažeidžia ir žmoniškumo, ir įstatymo normas. Jaučiama skriauda, jei nuo teisingumo įvykdymo ir bausmės prasižengėlis išsisuka. Taigi pasaka lyg ir atitinka civilizuotos visuomenės surėdymą. Todėl prasminga klausti: ar ne tokius pačius teisingumo įvykdymo bei dvasinės

[45] Lietuvių liaudies pasaka „Lukošiukas“ (AT 327C Ragana ir žvejojantis berniukas), (Stukas 1974: 43).

pusiausvyros atkūrimo jausmus sužadinti bei ugdyti siekiama aštriais siužetais visiems suprantama metaforine pasakų kalba?

Teisininkas Gerhardas Muelleris (1926–2006), tyrinėdamas Grimmų pasakas kriminologiniu aspektu, vokišką pasakos terminą *Märchen* kildina iš Viduramžių termino *Maere* – žinutė, kurią reikia prisiminti, – ir įvardina ją precedentu, nes „*Märchen*, kartu imant, suteikia nuoseklų elgesio vadovą, kaip ir teisės precedentai kaip visuma“ (Mueller 1986: 217). Jo teigimu, „beveik kiekvienoje Grimmų rinkinio pasakoje yra teisės – nebūtinai baudžiamosios – žinutė apie teisingumą, bausmę ar malonę“ (Ten pat). Tai nėra atsitiktinis dalykas. Muelleris primena, kad bene žinomiausių pasakų rinktinių „Vaikų ir namų pasakos“ (*Kinder- und Hausmärchen,* leista 1812–1856) pasaulyje autoriai broliai Jacobas ir Wilhelmas Grimmai buvo ne tik produktyvūs filologai, etnologai, rinkę, tyrinėję ir skelbę vokiečių tautosaką, šio mokslo pradininkai. Jacobas Grimmas studijavo teisę ir buvo žymaus teisės filosofijos mokslininko, istorinės jurisprudencijos mokyklos įkūrėjo Friedricho Karlo von Savigny (1779–1861) mokinys bei sekėjas. Beveik bendraamžis Jacobo mokytojas Savigny buvo įsitikinęs, kad įstatymų leidėjo skubotai ir dirbtinai iš viršaus primesta teisinė sistema ydinga, „nes tikroji teisė gyvavo liaudies dvasioje *Volksgeist*“ (Ten pat: 218). Po keturių dešimtmečių (1842–1848), tebesilaikydamas savo požiūrio, Savigny vadovauja Prūsijos Įstatymų peržiūros ministerijai (*Ministerium für die Gesetzrevision*) (Arnswaldt 2003). Todėl faktas, kad Grimmų pasakose teisės istorikai įžvelgia teisinės literatūros palikimą (Mueller 1986: 218) yra tikėtinas.

Pasakų baisumo ir ne betikslio gąsdinimo, bet auklėjimo ir socialinio bei emocinio lavinimo, klausimas skatina aptarti tradicinę kultūrą plačiau. XIX a. pabaigoje ir dar bene iki XX a. pradžios, o ir vėliau kaimo vaikai augo namuose ir gyveno mažiau atsietą nuo šeimos ir bendruomenės gyvenimą. Jie galėjo matyti gimstantį ir galbūt ne visada išgyvenantį naminio gyvūno jauniklį, gyvulių skerdimą ir mėsos apdorojimą. Galbūt buvo saugojami nuo gimdymo namuose patirčių, jei leido buitinės ir ekonominės sąlygos, – „gimdymo metu paprastai gryčioje būdavo bobutė ir gimdyvės vyras. Kitų, ypač vaikų, į gryčią neleisdavo“ (Dundulienė 1982:

248), „prie ligonės pasilikdavo tik pribuvėja, kartais anyta ar vyresnė moteris“ (Paukštytė 1999: 51). Bet esant dideliam gimstamumui ir tokiam pačiam kūdikių mirštamumui, galėjo išvysti ir šiuos stipriai sukrečiančius gyvenimo virsmus (ką liudijo ir garbaus amžiaus tyrimo pateikėja, prabilusi šia tema ir panorusi, kad būtų išjungtas diktofonas). Namuose buvo slaugomi ir marinami ligoniai, gydomos traumos ir sužeidimai, karšinami senoliai ir rengiamos šermenys ir laidotuvės. Tradicinių švenčių metu juos lankydavo ar būdavo regimi šiurpūs ir, vaiko supratimu, gąsdinantys į žmones nepanašūs persirengėliai. Taigi viskas: žmonės ir tarp žmonių esantys ne žmonės, gimimas ir mirtis, vyko vaiko akyse, gyvenimo trapumo ir baigties išgyvenimas bei suvokimas galėjo ištikti čia ir dabar. Natūralu, kad kažkas turėjo mažiesiems tuos įvykius apipasakoti, komentuoti ir padėti suvokti pagal jų supratimą ir įvesti į vyksmą. Kaip nelengva vaikui turėjo būti, jei tokio artimo suaugusiojo, gebančio jam suprantama kalba paaiškinti, nušviesti, nuteikti, nebuvo. Todėl nesunku įsivaizduoti, kad tos baisios pasakos apie pamotę ir našlaičio nedalią, skurdą, vargą ir piktus klastūnus, stebuklingas galias suteikiančius daiktus ar žvėris pagalbininkus galėjo būti geras ramstis augančiam, bręstančiam vaikui.

XXI a., visuotinio raštingumo laikais, keliaujama po pasaulį, skaitoma, lankomi teatrai, parodos, muziejai. Naujausias informacines technologijas įvaldę net vaikai. Bet ar jų netraukia mistinės, antžmogiškos istorijos ir jų baisumai? Ar ieškodami informacijos laisvai prieinamuose socialiniuose tinkluose jie iš tikro neužsiima savišvieta ir saviugda bei neieško įtaigesnių, perfrazuojant Kerbelytę, ne tik teisingai, tinkamai besielgiančiųjų ir įvairesnio gyvenimo pavyzdžių?

Įdomią iliustraciją tam, kas pasakyta, pateikia vienuolikmetės, išgirdusios mamos klausimą: „Ar žinai, kas yra Krampusas?“, netikėta reakcija: „Krampusas yra geras! Jis suvalgo negerus vaikus ir Kalėdų senelis turi daugiau laiko ir dovanų geriems vaikams!“ [46] Toks sarkastiškas vaiko, beje, nuo mažų dienų girdėjusio pasakas ir, pasirodo, jau prieš porą metų per Kalėdas su vyresniais pusbroliais pažiūrėjusio siaubo filmą tokiu pat pavadinimu, atsakymas ne tik liudija optimistinį savęs vertinimą (nebijo būti suvalgytas Krampuso, nes yra geras!), bet ir rodo, kad

[46] Asmeninė šio darbo autorės dukros patirtis.

vaikai linkę dairytis po lova, ieškodami nesamų baubų[47], ir taip save drąsinti. Tai taip pat patvirtina, kad personažų baisumus ir pasakų žiaurumą vaikai bei suaugusieji supranta ir išgyvena nevienodai. Svarbu pridurti, kad vaikų gąsdinimas jau minėtais jų auklėjimo tikslais ir gąsdinimasis mūsų kultūroje nedingo, tik įgavo kitas formas:

> šiandien, įsivyravus vaikocentriniam antropologiniam požiūriui, vaikų gąsdinimus galima vertinti kaip juos žalojantį ir jiems kenkiantį reiškinį. Tačiau tai nereiškia, kad ši nuo seno kultūroje įsišaknijusi vaikų auginimo priemonė išnyko. Nors norint sudrausminti vaikus gąsdinimai vartojami kur kas rečiau, jie, šiek tiek pakitę, vis dar yra išlikę (Džekčioriūtė-Medeišienė 2022: 90).

Apibendrintai galima teigti, kad net ir išmaniųjų informacinių technologijų, apimančių vis daugiau gyvenimo sričių (pavyzdžiui, tėvai duoda įrenginį judriam vaikui nuraminti), amžiuje atliepti vaikų emocinius ir bendravimo poreikius būtina. Kaip rodo naujausi vaikų jausmų tyrimų duomenys, ieškoti problemų sprendimo kartu su suaugusiaisiais yra vienas pagrindinių vaikų lūkesčių suaugusiems artimiesiems, ir tai, anot tyrimo vykdytojų, ne perteklinis vaikų noras, o bazinis emocinio saugumo principas[48]. Galbūt suaugusiesiems nustojus bijoti „baisių pasakų“ ir aktualias gyvenimo tiesas pasakose ėmus prisiminti drauge su savo augančiais mažaisiais būtų vienas iš būdų tai įgyvendinti? Nors paaiškėjo, kad tyrimo dalyviai pasakų stereotipais nesivadovauja, plačiosios visuomenės atsparumą išankstinėms nuostatoms galėtų sustiprinti mokslininkų įžvalgos apie jų formavimąsi, grindžiamą neadekvačiu realybės suvokimu:

> nors stereotipų adekvatumo lygis pakankamai labilus, jie dažniausiai esti neadekvatūs objektyvios realybės atspindžiai, pagrįsti „žmogaus klaida“ priimti išankstinį

[47] Anot etnologės Vitos Džekčioriūtės-Medeišienės, baubų, kaip žemesniosios mitologijos personažų, vaikų gąsdinimo būtybių, ypatybė yra ta, kad jie dažniausiai linkę būti namų viduje ir lindėti ten, kur tamsu – kertėje, užpečkyje, po krosnimi, kampuose ir pan. (Džekčioriūtė-Medeišienė 2022: 87–88).

[48] Organizacija „Gelbėkit vaikus“ ir Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga 2025 m. gegužės–birželio mėnesiais vykdė 1165 (10–18 metų) vaikų ir jaunuolių apklausą „Mano jausmų pasaulis“, kuria buvo siekiama sužinoti, kaip jaučiasi Lietuvos vaikai ir ko jie tikisi iš suaugusiųjų. Anot „Gelbėkit vaikus“ vadovės L. Milčienės, „vaikų atsakymai rodo ne tik individualias emocines problemas, bet ir platesnę sisteminę problemą – silpną ryšį tarp vaikų ir suaugusiųjų, ypač tų, kurie turėtų būti artimiausi“ (Gelbekitvaikus.lt 2025).

> įsitikinimą kaip viziją. Stereotipas dalija pasaulį į dvi dalis (kategorijas) – „žinomą“ ir „ne-žinomą“. Tai, kas žinoma, tampa sinonimu „gerai“, o tai, kas nežinoma, – „blogai“ (Pruskus 2010: 30).

Tai patvirtina prielaidą, kad nagrinėti stereotipai apie pasakas yra atsieti nuo gero pasakų žinojimo, jų reiškinio išmanymo ir tradicijos praktikavimo. Kitaip tariant, galima daryti išvadą, kad visuomenės dalis, besivadovaujanti nuostatomis, kad pasakos aktualios tik vaikams, o lietuviškosios – baisos, netinkamos net mažam amžiui, ir jas palaikanti, veikiausiai turi mažai ką bendro su pačiomis pasakomis. O ką apie pasakas ir jų poreikį byloja vaikai?

4.3 Vaikų balsas

Vaikų svarstymai apie pasakas šiame, ko gero sudėtingiausius požiūrių į pasakas aspektus atskleidžiančiame skyriuje, pateikiami ne dėl to, kad jauniausios kartos atstovų naratyvai būtų labiausiai probleminiai. Jų nuomonės ir sąsajos su pasakomis čia išdėstomos veikiau dėl metodologinių ypatumų – sudėtingesnės prieigos prie tiriamos grupės ir neįprasto etnologijoje pateikėjo – nepilnamečio pasiekiamumo. Kita vertus, kas kitas, jei ne vaikai, geriau žinos, ar pasakos jiems patinka, ar jos juos gąsdina?

Taigi, ar vaikams pasakos baisios? Kam, jų nuomone, pasakos skirtos? Koks jų požiūris į pasakų reikalingumą ir veikimą šiandienos pasaulyje?

Moksleiviams buvo užduoti 8 klausimai iš supaprastinto tyrimo klausimyno. Teirautasi, ar jiems patinka pasakos, kokias jas žino, kas, jų nuomone, yra pasaka, ar šiandienos žmogui pasakos reikalingos ir pan. Verta atkreipti dėmesį, kad, siekiant gauti tikslius, neutralius, klausimuose neužkoduotus atsakymus, tiesmukai nesidomėta apie pasakų tinkamumą vaikams, taip pat neminėtas joks pasakas apibūdinantis epitetas.

4.3.1 Pradinių klasių moksleiviai: natūralaus pasakojimo ilgesys

Iš pačių mažiausių, pradinių klasių, moksleivių sužinota, kad pasakos vaikams patinka. Dažniausiai pasakos išgirstos – skaitytos, sektos ir „sakytos“ –

šeimoje. Pagrindinės pasakų perdavėjos – moterys – mamos, močiutės, vyresnė sesė (1 atvejis), retai – tėčiai, seneliai. Daugelis vaikų atskiria priėjimo iki pasakų būdą iki išmokimo skaityti, kai jas girdėjo iš suaugusiųjų, ir po to, kai pasakas teigia pamėgę skaityti patys. Vienas vaikas prisipažino, dar nemokėdamas skaityti pasakas klausęs iš „leidžiamų įrašų“ arba skaitomas auklėtojos darželyje prieš pietų miegą. Tik du vaikai sako mėgstamiausią pasaką sužinoję „iš televizoriaus“ (Lukas/9/2024) arba kaip „filmuką per internetą“ (Vita/9/2024). Viena mergaitė atskleidžia tėvų gudrybę atitraukti vaiką nuo išmaniųjų įrenginių, siūlant pasiklausyti pasakos: „dabar kaip mato, kad neturiu kažką veikt, nelabai nori telefono duot ar leist kažką neprasminga daryti, sako „ateik paskaitysime“ (Vita/9/2024). Ne vienas vaikas pabrėžia, kad labiau patikdavo ne skaitomos, bet sekamos pasakos, „su intonacija“ (Aurėja/9/2024). Šie duomenys visiškai sutampa su mažus vaikus auginančių tėvų pastebėjimais, kad vaikai noriai klauso sekamų pasakų, o skaitymu sudominti sunkiau. Ateityje tyrimai galėtų išsamiau analizuoti, kokios šio reiškinio priežastys, tačiau atsakymo užuominos regimos ir čia – greičiausiai natūralų pasikalbėjimą, autentišką buvimą ir betarpišką, nesant papildomų instrumentų – knygų, bendravimą maži vaikai priima geriau, tarsi jausdami, kad tarp jų ir pasakas sekančio artimojo nėra nieko – tik vieno žmogaus kitam įtikinamai, vaizdžiai, natūraliai plaukiantis pasakojimas.

Norėtųsi pabrėžti, kad, kaip edukatorė, šio darbo autorė daug kartų yra patyrusi vaikų susižavėjimą sekama pasaka. Teiraujantis, ar patiko pasaka ir kas labiausiai, labai dažnai atsakoma – ir pasaka, ir kaip ji buvo sekta. Darbui parinktos stebuklinės pasakos visada yra ilgos, pasakojamos apie 20 minučių. Visokio amžiaus vaikai, pradedant ikimokykliniu ir baigiant beveik pilnamečiais, netgi tie, kurie būna nusiteikę skeptiškai, sekamos pasakos klauso susidomėję, įsitraukę. Edukatorė net žino, kurioje kurios pasakos vietoje vaikai, kurie teigia pasakų nemėgstantys arba įtariai žiūri į paauglišKas edukacijas su pasakomis ir kuriems būna leista atsipalaiduoti ir sėdėti, kaip norima, net atsukus nugarą, susidomės, atsigręš, pasižiūrės į pasakos sekėją, atsisės tiesiai, palinks į priekį ir ims išgyventi pasakos herojaus nuotykius reaguodami veido išraiškomis: prisimerks, kai pasakos veikėjas

bus žeminamas, išplės akis, kai įveiks neįtikėtinus išbandymus, šypsosis, kai gerasis antipodas jam padės. Žinoma, gebėjimas įsijausti į norimą perduoti pasakojimą reikalauja pastangų, o ypač – jautrumo tekstui, atidos ir visiško atsidavimo auditorijai. Net šimtąjį kartą sekamos pasakos atitinkamos kulminacinės vietos sugraudina pasakos sekėją, šio darbo autorę: kaskart iš naujo patirdama tą patį ji turi padaryti kvėpavimo pauzes, kad sulaikytų ašaras, balso drebėjimą susijaudinus dėl džiaugsmingos atomazgos.

Šio darbo rėmuose nekeliamas tikslas išsiaiškinti, kokių pastangų gali pareikalauti įtaigus pasakos perteikimas. Tačiau paminėtina, kad ši tema ilgą laiką yra aktuali folkloro tyrinėtojams. Pasakotojo „pergyvenimas pasakos“ aprašomas ir Balio: „man teko ne kartą matyti, kaip geras pasakorius taip pergyvena savo pasaką, jog pats ima verkti. Dažnai intonacija, mimika ir gestai čia daugiau pasako, negu žodžiai“ (Balys 1936: 258),

> nuo intonacijos priklauso pasakos įtaigumas ir meninė vertė. Pasakos grožis atsiskleidžia tik sukūrus turinį atitinkantį garsinį vaizdą. Priešingu atveju pasakų siužetai, herojai, jų paveiksluose įkūnyti idealai gali atrodyti kaip nuobodulio dulkėmis nusėstos drobės. Dėl netikros intonacijos gali visai sudužti pasakų pasaulio iliuzija (Sauka L. 1989: 329).

Su šiais teiginiais darbo autorė sutinka iš dalies, – intonacija, mimika ir gestai – tai, kas vadinama folkloro socialinio konteksto dedamosiomis (Bascom 1954: 334), svarbu, bet jie neturėtų užgožti pasakojimo. Kitaip tariant, pasakojimas neturėtų virsti pasirodymu, o kalbinis turinys – sekama pasaka – nusileisti kūno kalbai ir artistiškumui. Nuoširdumas, įtaigumas, tikėjimas svarba to, kas pasakojama, yra pirmoje vietoje. Folkloro atlikimas daug tyrinėtas XX a. 7–9 dešimtmečiais folkloristų – ypač Ben-Amoso, kėlusio folkloro socialinio konteksto, kaip atlikimo aplinkybių, klausimą, ir folkloristo ir antropologo Richardo Baumano, sukūrusio performatyvumo teoriją. Galima būtų papildyti, kad tiesioginis vaikų bei suaugusiųjų reakcijų (kūno kalba, klausimai) patyrimas ir stiprių edukatorės kūno reakcijų jautimas po dviejų, trijų, o ypač keturių tokių, kaip aprašyta aukščiau, pasakos sekimo sesijų, šiek tiek siejasi su Davido Hawso sensorinės etnografijos teorijoje išplėtotu *jutimo dalyvaujant* (*participant sensation*) klausimu (Howes

2019). Remiantis tuo, galima daryti prielaidą, kad vaikų auditorija pirmenybę tiekia *audialinei* (girdimajai, klausomajai) kultūrai ir vertina pasakų klausymąsi kaip patirtį. Todėl teigtina, kad tyrinėtojų dėmesio susilaukęs folkloro atlikimo klausimas aktualus ir jauniesiems klausytojams – vaikai įvertina ne tik pasektą, bet ir išgyventą pasaką, nes taip pat yra jautrūs, o jų protas – imlus ir pagaulus[49]. Skaitymas, o ypač monotonija, neįsijaučiant į procesą, kaip teigė mažamečių tėvai, vaikų neįtikina, kaip neįtikina ir suaugusiųjų (ar net erzina) nenuoširdi vaidyba arba nevykusi kalba. Kodėl vaikams turėtų patikti prastas, atmestinas pasakos pateikimas?

Formuluodami pasakos suvokimą, vaikai remiasi savo patirtimi. Pasaka siejama su išgalvotais įvykiais ir veikėjais, stebuklais, joje yra „truputį realybės“ (Kamilė/11/2024). Vaikai drąsiai vardina pasakos bruožus. Anot jų, pasakose vyksta „visokie netikri dalykai“ (Rokas/10/2024), matomi „paprasti dalykai, paversti stebuklingais“ (Oskaras/10/2024), magija, „pasaka lyg to veikėjo svajonė. Tai dalykas, kuriame galima daryti, ką nori, bet taip niekad nebus“ (Kajus/11/2024). Pasakos – „tai neilgos istorijos. Knygose viskas detaliau, o pasakose – trumpiau“ (Lėja/10/2024). Pasaka – tai nuotykis, kurio niekada nebuvo, nes jame veikia išgalvoti veikėjai – „kalbantis vilkas, kalbantys paršiukai“ (Juras/9/2024). Tai nuotykiai, kuriuos galima pajausti.

Kai kurie vaikai, mėgindami nusakyti pasakos suvokimą, kalba apie pasakų daromą poveikį. Pasaka lavina vaizduotę, ją įdomu skaityti. Ne vienas vaikas pabrėžia pasakų funkciją pralinksminti jas skaitantįjį ar jų klausantįjį. Nuostabą kelia mažamečio mintis apie tai, kad pasakos reiškia vaikystės prisiminimus, apie kuriuos galvojant jaučiamas malonumas. Pasiteiravus, ar mergaitė turi omenyje konkrečią

[49] Daugelį kartų paaugliai, ypač berniukai, yra klausę, kiek kartų man reikėjo perskaityti pasaką, kad galėčiau „šitaip gražiai“ ją pasekti. Labiausiai įsiminusi reakcija baigus sekti pasaką buvo penktoko vaiko šoktelėjimas iš sėdimos vietos ir su didžiuliu susirūpinimu domėjimasis „o kas buvo toliau?“. Pirmą kartą gyvenime per šešerius metus, tą įsimintiną 2024 m. gegužę, turėjau sugalvoti, kas galėjo būti toliau, kad atsakydama nenuvilčiau vaiko. Teko pasakyti, kad po to, kai karalaitis ir karalaitė ėmė gyventi gražiai ir laimingai, jie greičiausiai susilaukė vaikų, tie vaikai užaugo, tikriausiai susidūrė su kokiais nors sunkumais, kuriuos reikėjo spręsti, tai jie ir sprendė, tada visi atsikvėpė, gyveno laimingai, o tada vėl kilo naujų rūpesčių. Paklausus vaiko, ar galėjo taip būti, jis sutiko, kad greičiausiai taip ir bus buvę. Auditorijai pasakas sekti, o ne skaityti, šių eilučių autorę įkvėpė Sonia Carmona Tapia, ispanų aktorė ir istorijų pasakojimo profesionalė, sudalyvavus jos vedamame seminare.

pasaką, kuri skatina gerus jausmus, ji atsako neigiamai. Malonumą prisiminti pasakų skaitymą ir džiugesį galvojant apie tai kelia ryšys su tėvais: „atsimenu, kai man tėvai skaitydavo, man būdavo linksma“ (Aurėja/9/2024). Pasaką vaikai mato ir kaip galimybę tapti lanksčiam, mokantis skirtingų vaidmenų ir tapatinantis su pasakų personažais. Anot trečiaklasės, pasaka „kupina visokių įvykių, kartais linksma, kartais liūdna, ir kai tu skaitai pasaką, visada nori pabūti tuo veikėju pagrindiniu, ir visada labai stipriai įsitrauki, kai skaitai“ (Austėja/9/2024). Įdomi pasakos interpretacija, išgirsta paklausus apie pasakų veikėją, su kuriuo norima susitapatinti, mergaitei įvardinus „Raudonkepuraitę“ (ATU 333 Raudonkepuraitė [12; 1]) – „nes jinai labai gerai išsisukdavo“ (Austėja/9/2024).

Visi vaikai sutinka, kad pasakos gali būti reikalingos šiandien gyvenančiam žmogui. Be to, kad pasakos plečia vaizduotę ir palinksmina, jos gali atitraukti vaikus nuo išmaniųjų įrenginių. Anot trečią klasę lankančios mergaitės, skaitant pasakas „galima linksmintis, <...> o ne žiūrėti į telefoną kiekvieną sekundę gyvenimo. O galima paskaityti ir tada <...> mokėsi kažką, ir tau gal patiks ta pasaka, norėsi daugiau <...> pasakų skaityti.“ (Austėja/9/2024), pasaka „lavina protą, vaizduotę, galbūt ir padeda mokytis, pavyzdžiui, skaitai knygą, perskaitai ir turi kažką papasakoti. Knyga gali padėti nesėdėti prie telefono, kaip sakė Austėja“ (Aurėja/9/2024). Klausiami, o ar jie patys nemėgsta „sėdėti prie telefono“, vaikai neneigia, bet pabrėžia, kad saikingai. Devynmetės balsu tarsi pakartojama jaunimo etnoklubo vadovės nuomonė dėl pasakų poreikio ne tik vaikams, bet ir suaugusiesiems atsipalaiduoti (ČM/1972/2023):

> aš galvoju, kad žmogui reikia pasakų, ir nebūtinai vaikui arba paaugliams, gali būti ir suaugusiems žmonėms, gali būti ir senesniems žmonėms. Dėl to, kad kai kurie <...> žmonės supranta pasaką visiškai kitaip ir gal, pavyzdžiui, jei žmogus dirba arba mokosi, tai gal jam padeda atsipalaiduoti ir pamiršti tuos darbus arba mokslus, arba gyvenimo problemas (Vita/9/2024).

Svarstydami apie pasakų poreikį šiuolaikiniam žmogui, kai kurie vaikai akcentuoja, jų manymu, tinkamą pasakų klausytojo amžių: „aš tai galvoju, kad <...> kuriem jau kažkiek ten 3–4 metai, kad jie suprastų, kas yra tos pasakos, ir jam būtų

įdomu“ (Lukas/9/2024); „pasakos reikalingos, ypač mažiems, nuo trijų iki 8–9 metų, kai jie dar gali svajoti, pabandyt kažką panašaus, patikėt, kad tai gali įvykti stebuklas“ (Miglė/11/2024); „mažesniems vaikams iki septynių metų, nes jei tėvai pradėtų skaityti labai ilgas istorijas, jie nesuprastų, būtų neįdomu“ (Kamilė/11/2024); pasakos „reikalingos mažesniems 3–4 metų vaikams, kad pajustų, kas yra svajonė“ (Ugnė/11/2024). Kiti mąsto, kad pasaka tinka nuo pat žmogaus gyvenimo pradžios: „nuo pačio gimimo, kai jau pradeda suprasti kalbą, visiem reikia tų pasakų. Net ir tiem, kurie jau pagyvenę, ir tiems, kuriem jau daugiau negu 80 metų“ (Juras/9/2024). Berniukas išsako įdomią įžvalgą, kad seniems žmonėms, ypač tiems, kurie turi sunkumų susisiekti su pasauliu, pasakos gali tapti atsvara: „jeigu daug metų jiems, jau sunkiau vaikščioti, ir <...> jiems nuo to liūdna jau, tai paskaito kokių juokingų pasakų, paskaito, linksmiau tampa“ (Juras/9/2024). Vienam berniukui grupėje prabilus apie tai, kas būtų, jei nebūtų pasakų, mintį greitai pasigauna ir kiti, tačiau jos nekartoja, pateikia vis naujas pasakos ir gebėjimo svajoti variacijas: „jei nebūtų pasakų, žmonės negalėtų svajoti“ (Kajus/11/2024); „jei nebūtų pasakų, kiti žmonės nesuprastų, kas yra svajonė“ (Miglė/10/2024); „jei nebūtų pasakų, žmonės ne tokie kūrybiški būtų, neturėtų svajonių“ (Jolita/11/2024). Viena mergaitė net apmąsto pasakų tradicijos, tiesa, jau ne sakytinės, bet rašytinės, tęstinumą: „jei pasakų neskaitytum, jos išnyktų“ (Saulė/11/2024).

Anot vaikų, nežinodami pasakų, „nežinosim, kas vyko senovėj“ (Lėja/10/2024). Mintį išplečia kita mergaitė, aiškindama, kodėl svarbu žinoti, kas vyko senovėje: „mums reikia skaityti senas pasakas, nes sužinosim, kaip darė senovėj žmonės, ir tai gali padėt dabartyje ir ateityje, pavyzdžiui, kokį žaislą pasigaminti, pavyzdžiui „vilkelį“ (Kamilė/11/2024). Jauniausia tyrimo dalyvė, tarsi antrindama vyriausiųjų kartos atstovėms: „be pasakų, čia grynai atsilikęs pasidarys“ (BM/1930/2023), „nori pasisemti išminties – skaityk pasakas“ (SM/1948/2022), lyg apibendrindama bendraamžių kalbas, išsitaria: „pasakos yra reikalingos, nes žmonės arba vaikai nebūtų protingi. Jei jie kiekvieną dieną skaitytų pasakų knygas, būtų protingi ir nebūtų tokie kvaili“ (Žemyna/8/2024).

Apibendrinant pradinių klasių mokinių Kaune ir Alytuje pasakų apmąstymus, pabrėžtina, kad jaunesnio amžiaus vaikai nusako pasakas kaip amerikiečių mokslininkas, pasakų tyrėjas Jackas Zipesas. Pasak jo, suteikti pramogą ir mokyti yra pagrindinės prieš keturis šimtmečius pradėtų sąmoningai vaikams rašyti literatūrinių pasakų, perimtų iš liaudies tradicijos, funkcijos (Zipes 2012: 9). Anot mokslininko, apžvelgiančio pasakų vaikams istoriją,

> „liaudies“ reikia suprasti kaip „įtraukiančią“, o ne išskirtinę. Liaudies pasaka buvo pagrindas to, kas vėliau tapo literatūrine pasaka vaikams. Tačiau prieš tai reikėjo nustatyti formą ir būdą, kuriuo pasakos bus pritaikytos ir naudojamos vaikų pramogoms ir mokymui (Zipes 2012: 8).

4.3.2 Progimnazijinių klasių moksleiviai – pasaka *vs* ekranas

Progimnazijinio amžiaus jaunesnių ir vyresnių vaikų pasakų patirtys skiriasi. Penktos ir šeštos klasių, t. y. 11–13 metų, moksleiviai teigia pasakas mėgstantys, prisimena jas girdėję vaikystėje šeimos narių sekamas ir skaitomas, patys jas skaitantys ir dabar. O vyresnių klasių, 14–15 metų moksleiviai, teigia pasakomis jau nebesidomintys, vargiai prisimena jas girdėję vaikystėje. Tačiau panašūs jaunesnių ir vyresnių progimnazijos moksleivių pasakos vertės apmąstymai. Dauguma jų, lyg susitarę, pasakų skaitymą arba klausymą ankstyvojoje vaikystėje priešina laiko leidimui su elektroniniais ir išmaniaisiais įrenginiais. Išsakytas neigiamas požiūris į mažų vaikų išmaniųjų įrenginių naudojimą, kurie, anot vyresniųjų, geriau jau klausytų pasakų, atskleidžia moksleivių kritinio mąstymo gebėjimus ir kompetencijas įvardinti problemas, žvelgiant iš savo, paauglio, perspektyvos.

Trečdalis 11–13 metų moksleivių, kalbėdami apie savo pasakų patirtis, atsimena pasakas girdėję prieš miegą – jos jiems buvo skaitomos ar sekamos šeimoje. Tarsi namų taisykle pasidalinama vakaro įpročiu: „patinka, nes prieš miegą turi skaityt, nuramina“ (Saulė/11/2024).

Vaikai gerai įsiminę artimųjų ir giminystės ryšius bei būdą, kuriuo jiems buvo perteiktos pasakos, – skaitant ar sekant: „Mama skaitė, močiutė, kita močiutė, tėtė, diedukas sekė“ (Lukas/13/2024), „brolis sekė, mama, tėtė, močiutė, amžiną atilsį, dėdė, amžiną atilsį, kita močiutė, amžiną atilsį, ir prosenelė“ (Titas/12/2024).

Sustiprėja įspūdis, kad pasakos, kaip jau pastebėta mažus vaikus auginančių ir jauniausių suaugusiųjų duomenų analizėje, yra ryšio su artimaisiais malonus liudytojas: „pasakos patinka, nes dar kai buvau maža, mama, močiutė, brolis kartais, tėtė sekdavo labai dažnai“ (Rugilė/11/2024).

Šiuolaikiniai vaikai domisi pasakų knygomis be iliustracijų: „man patinka pasakos, labiausiai, kai nėra paveiksliukų. Nes tada sudomina tavo vaizduotę storos pasakų knygos, turiu namuose“ (Goda/12/2024); „man tai patinka, nes mažam skaitydavo prieš miegą, nes patinka galvoti, kaip atrodo, patinka, kad be paveiksliukų“ (Gustas/11/2024). Nuskamba prisipažinimas, kad kartais pasakų skaitymu keičiamas žaidimas kompiuteriu ar kita nusibodusi veikla: „kada neturi ką veikt – atsibodo prie kompo, telefono ar į lauką eit, tai pasiimi kokią pasakų knygą“ (Titas/12/2024).

Vaikai brėžia skirtį tarp realybės ir išgalvoto pasakų pasaulio, tik vieniems toks išgalvojimas patrauklus, o kitiems – priešingai. Vienas moksleivis teigė nemėgstantis pasakų, „nes jos – ne realybė, mažai veiksmo ir gana nuobodžios“ (Mykolas/11/2024). Įdomu, kad pavyzdžiu berniukas nurodo pasaką „Trys paršiukai“, kuri yra viena daugiausiai tyrime minimų užsienio pasakų, ypač tarp vaikų.

Smalsumo ir žingeidumo patenkinimas, proto lavinimas iš pasakų sužinant naujų, negirdėtų dalykų ir vaizduotės įaudrinimas yra pagrindiniai pasakų teikiami gėriai, kuriuos mini vaikai: „sužinai visokių dalykų, ko nežinojai“ (Titas/12/2024), „pasakos skirtos lavinti mąstymą, kai kuria pasakas, tai kad pralinksmintų vaikus“ (Justė/13/2024).

Jaunesnių progimnazijos klasių moksleivių manymu, pasakų tinkamumo amžius yra vaikystė. Tai lyg ir natūralu. Tačiau argumentai, kuriais remiasi kalbinti moksleiviai, yra verti ypatingo įsiklausymo. Pasaka, anot jų, ne tik reikalinga, „kad iš mažų dienų mažiems vaikams lavintų protą, kad būtų protingi ir nesėdėtų prie telefonų“ (Titas/12/2024), bet ir privaloma. Pasaka „būtina, nes šiuolaikiniai vaikai tik sėdi prie planšečių, 5–6 metų, ir telefonų“ (Gustas/11/2024), „šiuolaikiniai vaikai neturi vaizduotės“ (Lukas/13/2024). Išmaniųjų įrenginių nesaikingas naudojimas,

kūrybiškumo ir vaizduotės stoka nuskamba ne kaip bendraamžių, o veikiau jų tėvų ir mokytojų kritika. Kaip ir pradinių klasių moksleiviai, jaunesnio progimnazijinio amžiaus vaikai neigiamai vertina pernelyg jauno amžiaus vaikų naudojimąsi išmaniaisiais įrenginiais, jie galėtų būti pakeisti pasakų knygų skaitymu. Vienuolikmečio manymu, pasakos „labai reikalingos, knygos gali padėt, nes dabar [rodo, kad naršo telefone – A. S.] iki 7 metų vaikai, o reikia išmesti telefoną į artimiausią šiukšlinę“ (Matas/11/2024). Pasakos apmąstymų nulemtas bendraamžių įpročių kvestionavimas tampa autentiškais, mokslininkų patvirtintais teiginiais apie jauniausios kartos pajėgumą mąstyti kritiškai, kaip jų išskirtinumo ženklą: „būtent jaunoji karta labiausiai pasižymi kritiniu mąstymu, kuris priešingai, nei mano ugdytojai, ne tik nesutrikdo inkultūracijos proceso, bet ir įneša į jį daugiau sąmoningumo“ (Stonkuvienė 2013: 280).

Atsakinėdami į klausimą apie pasakų reikalingumą šiandienos žmogui moksleiviai pirmiausia dėmesį nukreipia į mažus vaikus, „reikalinga, kad sektų mažesniems, 3–5 metų vaikams, kad lavintų vaizduotę“ (Rugilė/11/2024). Tačiau vaikai demonstruoja ir platesnį pasakų veikimo suvokimą, kaip antai asmens žodyno plėtimą ir lietuvių kalbos išteklių saugojimą atmintyje, kartojantis pasakų tekstuose išgirstas retai vartojamas sąvokas: „pavyzdžiui, žmonės tokių žodžių nenaudoja <...> troba, ližė, pečius“ (Laurynas/12/2024). Vaikams taip pat rūpi suaugusiųjų psichologinė sveikata, kuri, jų įsivaizdavimu, galėtų tapti geresnė, o gyvenimas ramesnis ir lengvesnis laiko skyrus pasakoms: „dabar žmonės per daug užsiėmę, labai nervingi, įsitempę. O kai skaito pasakas, tai nusiramina, atsipalaiduoja suaugę“ (Goda/12/2024). Įdomu, kad tokį patį efektą pasakas sukelsiant tikisi skaitydami ar sekdami pasakas savo atžaloms ir mažų vaikų tėvai.

Vyresni, 14–15 metų, moksleiviai pokalbyje apie pasakas yra santūresni. Keturiolikmetis, kurio šeimoje pasakos vaikams nebūdavo sekamos, sako daugiau žiūrintis ekranizuotas istorijas: „man pačiam nelabai patinka skaityt ir klausyt nepatinka, labiau filmai patinka, daugmaž dabartiniai“ (Ąžuolas/14/2024). Jo bendraamžė, vaikystėje pasakas girdėjusi iš tėvų paleidžiamų įrašų, priešingai, pasakas laiko stipresnėmis kūrybiškumo ir vaizduotės kurstytojomis nei kitus

kūrinius. Tarsi pratęsdama pasakų atlikimo klausimą, aptartą jaunesnių vaikų duomenų analizėje, mergaitė įsivaizduoja, kad pasakų teksto daromą įspūdį knygose sustiprina iliustracijos, o sekamų – geras pasakotojas (Paulina/14/2024). Penkiolikmetis, kuriam tėvai iki 5–6 metų sekdavo pasakas, teigia kartais pasakas sunkiai suvokiantis: „kai kurios geros, o kai kurios – nelabai suprantamos – tekstas, mintys, kurias norima išreikšti“ (Kajus/15/2024).

Paaugliai apibūdino ir tai, kas, jų manymu, yra pasaka. Vyriausio amžiaus progimnazistai sako, kad tai „trumpas kūrinys, suglaustas, 3–4 puslapių“ (Kajus/15/2024), arba „pasakojimas, netikroviškas, vaizdingas, skirtas praturtinti vaikams iki septynerių metų vaizduotę“ (Ąžuolas/14/2024), pasakos – tai knygos ar filmai, kuriais nori sudomint mažesnius, iki 8–9 metų, vaikus, kad vėliau daugiau skaitytų ir lavintų vaizduotę“ (Paulina/14/2024). Pasakos – tai atsvara begaliniam įsitraukimui į skaitmeninius prietaisus: „vis tiek jau geresnis būdas praleisti laiką, nei būnant su telefonu ar kitais elektroniniais įrenginiais“ (Ąžuolas/14/2024).

Vyresni moksleiviai abejojo, ar pasakos šiandien reikalingos. Vienas teigė be svarstymų – „nelabai“ (Ąžuolas/14/2024), kita dvejojo – „jei mažiems – taip, patiktų, <...> jei paaugliams – nelabai“ (Paulina/14/2024), „nemanau, nes jau atsiradę daugiau [filmukų – A. S.]“ (Kajus/15/2024). Manytina, kad tokie tyrimo rezultatai išduoda apčiuoptą amžiaus ribą, kada natūralus susidomėjimas pasakomis šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje jau nunyksta.

Apibendrinant atkreiptinas dėmesys, kad vaikų pasakų apmąstymuose negirdėti jokių svarstymų apie pasakų baisumą ar gąsdinimą jų siužetais. Nors moksleiviai teigia pasakas esant tinkamas vaikams kaip mokymosi apie pasaulį ir pramogavimo būdą, net konkrečiai nurodo, kokio amžiaus tie vaikai jau ir dar galėtų domėtis pasakomis, dažno jų nuomone, pasakos taip pat puikiai tinka ir suaugusiesiems, tačiau labiau kaip atsipalaidavimo ar užsimiršimo priemonė. Taigi vaikai, dažniausiai suaugusiųjų tyrimo dalyvių Bascomo apibrėžtas folkloro funkcijas – švietimą ir pramogos teikimą – įvardijamas veikiant kartu, priskiria skirtingoms kartoms: vaikai ir pramogauja, ir mokosi, o suaugusieji, greičiausiai, vaikų manymu, jau viską išmokę, skaitydami pasakas gali pabėgti nuo savo

gyvenimo suvaržymų. Vaikų požiūrių į pasakas analizę verta užbaigti trylikamečio alytiškio mintimis, tarsi atliepiančiomis minėtas Tyloro nuostatas dėl vaikų gebėjimo mąstyti mitiniais vaizdiniais: „patikdavo pasakos ir patinka, kad galima įsivaizduoti dalykus, kurių nėra gyvenime. Savo vaizduotę įtempti, kad suprastum, kas vyksta, kol dar neturi loginio mąstymo. Paaugliai jau neskaito. Man labiausiai įsiminė „Raudonkepuraitė“ (Lukas/13/2024). Paprastas, o kartu ir gilus teiginys patvirtina, kad vaikų balsas reikšmingas.

4.4 Pasakojimai be pagražinimų: kritinis žvilgsnis

Pastebėtina, kad nepatogių pasakojimų aspekto apmąstymas nėra atsitiktinis. Iš antropologinės perspektyvos folkloro ir kultūros santykio tyrinėjimuose klausimas, kaip priimti pasakojimų veikėjus ir siužeto vyksmus, kurie kasdieniam žmogaus gyvenime suvokiami kaip šokiruojantys (Bascom 1954: 338), yra svarbus. Šiame poskyryje analizuojami etnografinio pasakų tyrimo pateikėjų naratyvai, kurie bendrąja prasme padeda kritiškai vertinti reiškinius. Kitaip tariant, atskirai aptariami triksterio figūros lietuviškoje tradicijoje svarstymai ir pasakų, kaip vaiko sąmonės išnaudotojų, kritiniai apmąstymai iš *teisingos pasakos* sampratos perspektyvos, siekiant išvengti selektyvaus, vien tik teigiamo požiūrio į pasakas tyrinėjimo.

4.4.1 Ar yra vietos lietuviškoje tradicijoje griaunančiam kūrėjui triksteriui?

Triksterio tema pasaulyje nėra nauja. Antropologijoje ji siejama su Pauliu Radinu, 1912 m. aprašiusiu Vinebeigo indėnų genties atstovą Vakdžunkagą, pasaulio kūrėją[50]. Ir nors Lietuvos etnologai šiuo klausimu yra rašę (Anglickienė 2006; Skabeikytė-Kazlauskienė 2008), tačiau dėmesys yra nepakankamas ir fragmentiškas, anot filosofo, kultūros teoretiko ir antropologo Gintauto Mažeikio,

[50] Vakdžunkagos nuotykį su dreve ir savo lyties organu, sugraužtu burunduko, bet Vakdžunkagos paverstu bulvėmis, ropėmis, pupelėmis ir kt., vaizdingai lietuviškai aprašo Gintautas Mažeikis (Mažeikis 2014). Panašų motyvą („o gal barsukas sudraskė Minotauro penį ir iš skutų prisikėlė vėjūkai“) (Mažeikis 2025: 21)) pirmojo lilimo – vėjūko – susikaupusios gyvybės energijos, savotiškų sukubų ir inkubų (Mažeikis 2025: 285), atsiradimo aiškinimui mokslininkas panaudoja pirmajame savo psichodeliniame romane „Lilimų knyga“ (2025), vienijančiame įvairių pasaulio kultūrų mitologijas ir jų vaizdinius.

„lietuviškas folkloras ir literatūra labai atsargiai, su dideliu nepasitikėjimu priima triksterystės archetipą“ (Mažeikis 2018: 159). Etnologė Anglickienė, tyrinėjusi kitataučių įvaizdį lietuvių tautosakoje ir persirengimo papročiuose, romo paveikslą nevienareikšmiškai vertina kaip triksterį. Jis:

> ir apgavikas, gudruolis, ir apgautasis. Jo užsiėmimai tikrovėje labai tinka ir tautosakos kūriniuose vaizduojamoms situacijoms, čigonas turi ir beveik visus triksterio bruožus. Besistengdamas patenkinti savo nesibaigiančius norus ir poreikius (dažnai paprasčiausiai alkį), triksteris griebiasi apgaulės, pažeisdamas pačias griežčiausias įprastos teisės ir visuomeninės moralės normas („nemeluok!“, „nevok!“). Iš principo veikdamas asocialiai, triksteris dažnai laimi ir negailestingai susidoroja su tais, kurie pasiduoda jo apgaulei (Anglickienė 2006: 168).

Triksterį su visais jam būdingais požymiais – rajumu, gašlumu, draudimų laužymu ir kt. – Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė įžvelgia šiuolaikinėje tautosakoje – anekdotų Petriuko įvaizdyje (Skabeikytė-Kazlauskienė 2008). Tad šio darbo autorė, analizuodama kartais į tyrimo rėmus tarsi netelpančius, už tradicijos – „normų saugotojos“ suvokimo ribų išeinančius pateikėjų naratyvus ir savo, kaip tradicinės kultūros edukatorės, gaunamus klausimus, pavyzdžiui, kodėl gudraujanti, verpti nemokanti, bet kaip uoliausia verpėja pristatyta tinginė mergina pasakoje „Deivė verpėja“ (AT 501 Trys verpėjos [59; 1]) yra globojama deivės, laimingai nuteka ir sėkmingai gyvena[51], dairėsi triksterio tradicinėje lietuvių kultūroje, sakytinėje tautosakoje ir papročiuose.

Atskleista, kad „daugiausia medžiagos triksterystės paieškų lietuvių tradicinėje kultūroje tema pateikia sakmės, tačiau ir pasakose yra nemažai elementų, turinčių sąsajų su triksteriškąjį naratyvą atitinkančiomis klastos, šėlsmo, suktybės, pinklių spendimo, žiaurumo, patyčių, griaunančiomis bei kuriančiomis demoniškumo apraiškomis“ (Sadauskienė A. 2024: 36). Pastebėta įvairių destruktyvių, šėliojančių, pokštaujančių ar net kenkiančių figūrų gausa neleidžia triksteriu įvardyti kurią nors vieną, todėl prasminga kalbėti apie triksterio fenomeno

[51] Apmąstyti temą paskatino autorės organizuotos ugdymo pasakomis iniciatyvos „Pasakų iššūkis“ dalyviai, Vasario 16-osios gimnazijos Vokietijoje mokytoja lituanistė ir jos mokiniai, iškėlę šį klausimą.

daugiaveidiškumą tradicinėje lietuvių kultūroje. Palyginus analitinės psichologijos įvardijamus Šešėlio ir Personos archetipus ir ištyrus, kad senovės lietuviai buvo puikiai įvaldę sankcionuotą, ritualizuotą, cikliškai besikartojantį persirengimo paprotį, arba gebėjimą įsikūnyti, suvokta, kad persirengėlių personažų priėmimas tradicinėje lietuvių kultūroje, jų ne visada tik linksmų pokštų legitimumas galėtų būti lietuvio būdo lankstumo, ne nuobodos tipažo požymis. Aktualus išlieka klausimas, ar tradicijos (ne)gyvybingumas nėra susijęs su šiuolaikinės visuomenės dvasiniu stinguliu ir ligomis, (ne)stabilia psichine pusiausvyra[52]. Nustatyta, kad darbo papročiuose ryškūs naktigonės, linamynio ir plunksnų plėšymo talkų šėliojimai, linksmi pokštavimai ir net materialinę žalą sukeliančios išdaigos galėtų signalizuoti lietuvio būdui buvusį nesvetimą šėlą, žaismą ir net konstruktyvią destrukciją (plačiau Sadauskienė A. 2024: 39–42).

Paaiškėja, kad smagintis linksminant kitus šmaikščiais pasakojimais ar poelgiais yra dalis ir kai kurių etnografinio pasakų tyrimo pateikėjų savasties. Tai ypač būdinga vyrams. Pajuokavimo ir pamelavimo galimybė pasakose sielininko šeimoje gimusiam vyriausiosios kartos atstovui yra padariusi didžiausią įspūdį. Ant Nemuno kranto augęs vyras pasakas sieja su gera juoko doze: „kažkaip tai <...> baisiai myliu humorą, ne gryn teisybes tokias“ (MV/1934/2023). Vaikams ir anūkams atsimena sekęs trumpas tradicines juokų pasakas. Vieną, išlaikytą atmintyje, net nespėjus paprašyti, pademonstruoja puikiai prisimenantis: „Apie Vilką va, – kramtė ašaką, ant kalno, an vaiko delno, delnas virto, nosį nukirto – visi juokėsi, ir juokdavosi“ (MV/1934/2023). Pabrėžiama teigiama klausytojų reakcija – linksmybė, kurios ir tikėtasi, vyrui yra svarbi. Atsisakęs pasakoti daugiau juokų pasakų, teigdamas, kad „nenoriu daug prikalbėti kokių nesąmonių“ (MV/1934/2023), galbūt dėl per rimta pasirodžiusios susitikimo progos (juk atvykta pas jį dėl mokslinio tyrimo!), žmogus vis dėlto prisipažįsta ir dabar mėgstantis

[52] Remiantis 2024 02 26 dienos oficialios sveikatos statistikos rodikliais, psichinės sveikatos ligų daugėjo. Tą patvirtina ir oficialūs naujesni pranešimai, kad psichinės sveikatos rodikliai blogėja. Iš dalies dėl geresnio jų diagnozavimo, bet neatmetant ir socialinių iššūkių – skurdo, nedarbo, pandemijos COVID-19 sukeltų padarinių (nežinomybė, izoliacija ir kt.) (*Statisticsjournal.lt* 2024 10 13).

„pasekt pasakas“, anot jo, gražiai pameluoti. Šypsodamas, atsipalaiduodamas ir tarsi pasijutęs geriau, kad pavyko sėkmingai išsisukti nuo daugiau pasakų sekimo, vyriškis išsitaria: „Nu tai aš daug kam pasakau neteisingai. Su juoku <...> tokius, kap sako, numerukus“ (MV/1934/2023). Su pasididžiavimu ir švelnumu priduria, kad pagrindinė jo „numerukų“ klausytoja yra žmona, kuriai, žvelgiant iš šono, vyras jaučia dėkingumą už ilgus metus besitęsiantį jo „šposų“ ir juokų toleravimą bei perpratimą. Vyro santykis su pasakojamąja tradicija ir pirmenybė juoko bei melų pasakų, kitų pateikėjų dar vadinamų „baikomis“ (Vėlius 1969), repertuarui primena Annos-Leenos Siikalos apibūdintą *aktyvių pasakotojų* tipą – „jų repertuaro didžiąją dalį sudaro klausytojams pralinksminti skirti humoristiniai anekdotai bei įvairūs stereotipiniai pasakojimai, kuriuos stengiamasi pateikti kuo išmoningiau“ (Būgienė 2005: 60).

Kitas pateikėjas, gimęs panašiu metu tarpukariu, tik atvykus tyrėjai mėgino visais būdais trikdyti pokalbį, t. y. linksmintis ir linksminti deklamuodamas šmaikščias daineles: „Seka pasakas mamytė apie vilką, voverytę, apie zuikį striukumbuką, apie kreivą vokietuką“ (KV/1936/2022), siūlydamas pasivaišinti konjaku, tačiau nusivilia neigiamu atsakymu. Galiausiai pasidalina prisiminimu iš savo darbinės vairuotojo patirties – vyras iškrėtė tikrą triksterišką šaipūno pokštą. Autobuso, vežusio žmones iš tuometinio Kapsuko (dabar Marijampolė), užrašo „Sūduva“ pirmą raidę jis pakeitęs taip, kad žodis įgytų kitą, neigiamą ir pajuokiamą, prasmę: „pašalę, tai žievės gabaliuką paseilini ir uždedi varniukę, išeina „Šūduva“ (KV/1936/2022). Savo elgesį vyras aiškina nepatinkančiu pietvakarių Lietuvos kraštui taikomu pavadinimu. Pokalbiui įsibėgėjus, pateikėjas susidomi, ar susitikimas jau baigiasi. Sužinojęs, kad jei daugiau nieko nenorįs papasakoti, tai galima atsisveikinti, vyras tarsi prisipažįsta juokavęs, stengęsis būti sąmojingas ir smagus sąmoningai: „tai ką, aš galiu da kokią pasaką suriest“ (KV/1936/2022).

Folkloristė Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė nustatė, kad anekdotai apie Petriuką –„juokdarį vaiką, savo elgesiu trikdantį aplinkinius“ (Skabeikytė-Kazlauskienė 2008: 144) atskleidžia jo, kaip triksterio, charakterį. Anot mokslininkės, mažasis herojus dažnai veikia vedamas naivumo ir vaikiško

savanaudiškumo, ypač siekdamas patenkinti instinktą pavalgyti, dėl mažo vaiko psichologijos nepaisydamas asocialaus elgesio (Ten pat: 145). Panašų triksterišką vaikų elgesį iliustruoja ir medikės prisiminimai. Vaikystėje augusi su pasakomis, dažniausiai skaitytomis ar sektomis tarnaitės (jaunos merginos, šeimos vaikų auklės), būdama paauglė ir vyriausia ne kartą ėmėsi kiemo vaikų teatro režisierės vaidmens. Moteris mena nesėkmingą mėginimą inscenizuoti pasaką „Glūdulis ir uogelė“. Šio sumanymo imtis įkvėpė sode ant kelmo augusi uoga. Tačiau spektaklis neįvyko, nes vienas iš vaikų, kaip koks triksteris šėliotojas-taisyklių laužytojas, scenarijų sužlugdė: uogą, kuriai buvo suplanuota rolė virsti mergele, jis tiesiog suvalgė. Moteris atsimena ir literatūrinės Eduardo Mieželaičio poemėlės „Zuikis Puikis“ režisavimą. Tuomet susipyko dvi jos draugės, seserys, turėjusios atlikti Lapės ir Zuikienės vaidmenis, nes nepasidalino „kostiumu“ – dėl ribotų išteklių tik viena turėta „balta bliuzke [palaidine – A. S.]“ (SM/1950/2023). Svarbu pastebėti, kad vaikų žaidime, tarsi mėgdžiojant suaugusiųjų bendravimo standartus, „aktorių“ atranka turėjo vykti pagal gebėjimą paklusti vyresniajai, t. y. jai, „režisierei“. Pagrindiniai vaidmenys buvo numatomi tam, kuris bus nuolankiausias. Taigi moters pasakojimas atskleidžia, kad vaikiškas naivumas, spontaniškumas, visagalybė ir savanaudiškas savo norų tenkinimas, būdingi triksteriui, nepaiso visuotinių susitarimų bei yra viršesni už nustatytas normas, ką parodė ir Skabeikytės-Kazlauskienės anekdotų apie Petriuką analizė.

Apibendrinant svarstymus, kiek triksteris yra įžvelgiamas etnografinio pasakų tyrimo rezultatuose, paminėtina, kad anksčiau daugiausiai buvo akcentuota pasakų didaktinė ir ugdomojo turinio funkcijos, bet gebėjimas išeiti už tikrovės ribų sąmoningai linksminantis, pameluojant, „pasekant pasaką“ tyrimo dalyviams taip pat yra svarbus. Triksterio reiškinys labiau apčiuopiamas ne pasakų tradicijoje, bet asmeninėse gyvenimo istorijose – nusistovėjusios tvarkos, geros moralės, paklusnumo ir taisyklių laužymo naratyvuose, kas darbo autorę vertė jaustis šiek tiek nejaukiai ir kelti klausimą dėl tokių duomenų tinkamumo tyrimui. Negausi medžiaga neleidžia daryti apibendrintų išvadų, tačiau, triksterystę traktuojant kaip „tam tikrą elgesio ir mąstymo schemą“ (Mažeikis 2014: 9), galima manyti, kad šio fenomeno

apraiškų tyrinėjimai mūsų kultūroje ateityje galėtų apimti gilesnius lietuvio tautinės tapatybės apmąstymus.

4.4.2 „Teisinga pasaka“ (*Pravilnaja skazka*) – atvejo analizė

Kaip teigia Lina Būgienė viename iš nedaugelio darbų Lietuvoje, kuriame domimasi folkloro ir politikos klausimu, „XXI a. pradžioje tyrėjų vis aiškiau suvokiama, kad nei folkloras, nei etnologija negali būti apmąstomi neatsižvelgiant į platesnį galios santykių kontekstą“ (Būgienė 2021:167). Todėl atvejo analizėje supažindinama su karo pabėgėlės iš Ukrainos pasakos suvokimu, išskirtiniu tuo, kad tai vienintelis neigiamas tradicinių pasakų vertinimas iš 57 suaugusiųjų lauko tyrimo dalyvių. Moteris, remdamasi savo giliomis ir senomis dvasinėmis traumomis, kurias iškėlė Rusijos karas prieš Ukrainą, iš tikrųjų permąsto ideologinės propagandos diegimą vaikams per pasakas jos vaikystėje sovietmečiu.

4.4.2.1 Istorinis kontekstas: neigiamas santykis su pasaka

Moteris, pakviesta dalyvauti tyrime kaip mažo vaiko mama, šiuo metu įsikūrusi Lietuvoje, gimė ir augo sovietinėje Ukrainoje ir iki plataus masto Rusijos karo 2022 m. ten gyveno. Lietuvoje ji yra aktyvi visuomenininkė: tradicinės ukrainiečių muzikos atlikėja, ukrainiečių bendruomenės choro įkūrėja ir vadovė. Čia atskleidžiama, kodėl moteris sąmoningai pasirinko atsisakyti pasakų augindama ir auklėdama savo vaiką. Keliama hipotezė, kad pateikėjos gyvenimo aplinkybės, prisiminimai ir patirtys diktuoja neigiamą nuostatą tradicinių pasakų atžvilgiu. Nagrinėjama, kaip sovietų propaganda nulėmė moters pasakų suvokimą. Tiriama, koks jautrus ryšys yra tarp mitologijos ir ideologijos. Galiausiai analizuojama, ką apima pateikėjos siūloma *teisingos pasakos* (*pravilnaja skazka*) sąvoka.

Vaikystė: „buvome išmokyti būti kantrūs ir neišsakyti savo jausmų“

Nuo pat pusiau struktūruoto išsamiojo interviu pradžios ukrainietė akcentavo, kad atsakyti į klausimą, ar jai patinka pasakos, yra labai sudėtinga. Remdamasi savo asmenine vaiko sovietinėje Ukrainoje patirtimi, ji teigė pasakas

darius išvien neigiamą poveikį: „pasakos, kurios buvo mano vaikystėje, buvo baisios (*užasnyje*). Ir dabar, jau būdama suaugusios amžiaus, suprantu, kad jos net gadino mūsų psichiką vaikystėje ir mokė mus paklusti, neišmokė būti laisvų, neišmokė mąstyti“ (KP/1977/2024). Dar daugiau, moteris kritikuoja sovietinį vaikų auginimo stilių, pagrįstą sovietine ideologija, – „buvome išmokyti būti kantrūs ir neišsakyti savo jausmų. Tai siaubinga“ (KP/1977/2024), ir save laiko nuo to nukentėjusia.

Tokius rimtus kaltinimus liaudies pasakai pateikėja išsako ne abstrakčiai. Ji nurodo konkretų rusų liaudies pasakos, išpopuliarintos vaikų auditorijai ir Ukrainoje, siužetą:

> norėčiau pasakyti, kad rusų kultūroje yra „Morozko“ pasaka, kuri mokė kentėti (*učila terpet*). Taigi tai ne apie kantrybę, ne apie nuolankumą Dievui ar gerą santykį su žmonėmis, apie atleidimą. O ten būtent kalbama apie sąmonės apvertimą, kai mergaitė buvo nuvesta į mišką, o Šaltis jos klausia: „Ar tau šalta?“ Jis ją šaldo. Ji sako jam: „Ne, man nešalta“. Taigi kalbama apie vaiko sąmonės apvertimą, kad jis apskritai neturėtų kalbėti apie savo problemas, turėtų jas nutylėti <...> ji buvo išversta į ukrainiečių kalbą, <...> perskaityta ir mums. Aš irgi esu tokios vaikystės auka, kai mums buvo liepta pakęsti, kad apie nieką nekalbėtume (KP/1977/2024).

Ne tik pasakų knygos, bet ir masinės informavimo priemonės, ugdymo įstaigos, anot moters, buvo pasitelktos sovietinei propagandai skleisti, *homo sovieticus* individui dresuoti ir, anot karo istoriko Waldemaro Krztono, visuomenės „socialinei sąmonei“ ugdyti: „vaikystė – tai mūsų sovietinis mentalitetas. Kur viskas buvo atrinkta: ir pasakos, ir filmai, ir istorijos, ir pokalbiai, ir mokytojai ten vedė pamokas, kad padarytų mus sąmonės vergais“ (KP/1977/2024).

Etnografinio pasakų tyrimo metodologiniai aspektai leidžia teigti, kad vaikystėje sovietinėje Ukrainoje girdėtas pasakai moteris neigiamai vertina neatsitiktinai, veikiau – nuosekliai. Po minėtos pasakos „Morozko“ aptarimo, pateikėjos buvo prašoma prisiminti daugiau liaudies pasakų, kurios jai būtų įstrigę, išgirstos ar perskaitytos, taip tarsi tikintis gauti ir kitą nuomonę apie pasakas. Tačiau ukrainietė, sovietmečio vaikystės liudininkė, arba, pasak Malinowskio, „autentiška komentatorė“, vieną po kito vardino vien rusiškomis laikomų pasakų siužetus, jos manymu, neteisingai formuojančius žmogaus nuostatas. Moters nuomone, pasaka

apie Ivaną Kvailelį sukuria iškreiptą iliuziją, kad gyvenime užtenka tik norėti ir pasiimti tai, ko norima. Pasak jos, Ivanas Kvailelis

> gulėjo ant krosnies ir nieko nedarė. Ir tada kažkaip stebuklingai, <...> tai yra jis netyčia pagavo lydeką ir tada jo gyvenimas iškart nusidažė naujomis spalvomis. Iš esmės čia taip pat sakoma, kad jums nereikia nieko daryti, tik ieškoti loterijos bilieto. Tai reiškia, kad žmonės mano, jog galima nedirbti, o tik ieškoti kokios nors galimybės tapti turtingam ir laimingam per vieną sekundę. <...> Greitai praturtėti yra labai neteisinga moralė (KP/1977/2024).

Siužeto skatinimas manyti, jog gyvenime nereikia dėti pastangų, kad gautum trokštamą, užtenka panorėti, nueiti ir pasiimti bet kokia kaina, ukrainietės supratimu, yra neteisingas. Karo pabėgėlės nuostata šiuo atveju sutampa ir su kitų tyrimo dalyvių nuomone. Stengtis ir siekti įgyvendinti tikslus, o ne tuščiai vaikytis neįmanomo, prisiminus kultūros ir visuomenės veikėjų naratyvus, yra tikroji geros moralės pasakose iliustracija.

Dar vienas, moters vertinimu, siaubingas pasakos naratyvas, prisimenamas iš savo ankstyvo amžiaus, – apie brolių tarpusavio kovas: „rusų pasakose visada buvo pasakojama apie nuolat tarpusavyje kovojančius brolius. <...> Vienam jų buvo nukirsta galva, o paskui buvo rastas mirties-gyvybės vanduo (*miortvaja-živaja voda*) ir galva priaugo“ (KP/1977/2024). Žvelgiant iš šono, toks pateikėjos pasakojimas liudija, kaip įtempta geopolitinė padėtis šiuolaikiniame pasaulyje ir vienos slaviškos valstybės, Rusijos, pradedamas kruvinas karas kitoje slaviškoje valstybėje, Ukrainoje, netgi etnografiniame pasakų tyrime skleidžia savo ratilus. Matoma, kaip jautriai muzikos profesionalė atveria pasakų girdėjimo patirtis savo vaikystėje ir naujai skausmingai vykstančio karo akivaizdoje išgyvena supratimą, kad svetimos valstybės neteisėtas interesas užvaldyti, paruošiant dirvą sovietizacijos įsiviešpatavimui, ir rusinimo ideologinė propaganda buvo vykdoma visais įmanomais būdais, net per atrinktas pasakas vaikams. Nors Krztonas teigia, kad XXI a. karai yra kitokie, nei vykę iki tol, pradedant 1990-aisiais, ne valstybės, bet bendruomenės ir tautos yra vykstančių karų priežastys ir tikslai, todėl ateityje, „žmogaus sąmonė taps dar didesnio masto mūšio lauku nei iki šiol“ (Krzton 2022: 19–20), moters naratyvai atskleidžia, kad uzurpuoti sąmonę nėra naujas karo

politikos manevras. Tai patvirtina ir lietuvių istorikė Vitalija Stravinskienė, tyrusi tarpetninius santykius Pietų ir Rytų Lietuvoje sovietmečiu (2014). Mokslininkė supažindina su dviem sovietinės etninės politikos požiūriais, iš kurių antrasis teigia, „kad SSRS etninėje politikoje ėmėsi jų marginalizavimo, tapatybių varžymo, siekdama etniškumą suniveliuoti (Dönnighaus 2009: 26; Kolarz 1956: 133; Tininis 2003: 7, 23–57; 2005: 507–508). Tam tikslui dažnai buvo naudojamos represinės priemonės, taip pat pasitelkta propaganda“ (Stravinskienė 2014: 163).

Branda: „Tai buvo siaubingas apreiškimas man, kaip siaubingai gyvenau 27 metus“

Vaikystės nuolankumo kodas, gautas su aptarta rusų liaudies pasaka „Morozko“, anot ukrainietės, turėjo žlugdančių pasekmių jos jau suaugusiosios gyvenime. Moteris pateikia pavyzdžių, kai nebylus kentėjimas, arba, psichologų terminais tariant, išmoktas bejėgiškumas, gali žmogų privesti iki psichinės pusiausvyros praradimo: „turite darbą, kurio nemėgstate? <...> turite nemylimą vyrą, ištverkite, jei gyvenate nemylimoje vietoje, ištverkite“ (KP/1977/2024). Pateikėja pasidalija asmenine patirtimi, kai artėdama prie trisdešimties, išvykusi iš savo vaikystės namų ir atvykusi į sostinę Kyjivą, susipažinusi su įvairesnių pažiūrų žmonėmis ir praėjusi psichologinius meilės sau kūrimo mokymus, ji patyrė sunkų psichinį sukrėtimą, suvokusi, kad viskas gyvenime turi būti kitaip, nei buvo pratinama manyti:

> Tai buvo siaubingas apreiškimas man, kaip siaubingai gyvenau 27 metus. <...> Depresija. Mėnesį miegojau, nes būtent tiek buvo sutrikusi mano sistema. Ir pasakos, įskaitant pasakas, atliko labai blogą vaidmenį. Visą mėnesį miegojau, negalėjau atsibusti. Atsibusdavau, pavalgydavau ir vėl užmigdavau. Buvau sukrėsta iki tokio lygio, kad patyriau mintis keičiančią patirtį. Kad mylėti save yra geras dalykas, kad saugoti save yra teisinga. Kad norėti sau geriausio yra teisinga. Kad nereikia iš savęs daryti aukos. Todėl iki šiol labai dažnai kenčiu nuo šių nuostatų (KP/1977/2024).

Motina karo pabėgėlė: „Nėra stebuklingos lazdelės, kuri gali <...> išspręsti visas problemas už jus“

Tapusi motina moteris priima sąmoningą sprendimą pasakų augindama savo sūnų nepasitelkti – „aš protestavau ir visiškai neskaičiau savo vaikui jokių pasakų“ (KP/1977/2024). Ją sulaiko neigiamos asmeninės patirtys ir įsitikinimas, kad vaiko gyvenimas turi remtis į jo patirtis ir „tikresnius įvykius“, „o pasakos <...> yra tam tikra apgaulė, nes jos yra išgalvotos, jos yra fantazijos“ (KP/1977/2024). Paminėtina, jog ši nuostata, kad pasakos galbūt neatitinka gyvenimo tikrovės, nes yra pramanas, pabrėžiama ne vieno suaugusiojo tyrimo dalyvio, auginančio mažus vaikus, svarstančio priežastis, kodėl pasakos galėtų nepatikti kitiems žmonėms. Taigi ši atvejo analizė patvirtina tendenciją, kad pasakos patrauklumas, mažų vaikų tėvų nuomone, nepaisant pateikėjų skirtingos etninės kilmės, susijęs su jos realistiškumu, tikrovės atitikimu. Pateikėjos žodžiais tariant, svarbu „laikui bėgant mokyti vaiką, kad yra tikras gyvenimas ir tikri žmonės, tikros situacijos. Ir ne visada viskas yra taip paprasta kaip pasakose. Nėra stebuklingos lazdelės, kuri gali ateiti ir už jus išspręsti visas problemas“ (KP/1977/2024).

Griežta knygų atranka, ką skaityti savo mažamečiam sūnui, skirstant jas į tinkamas ir netinkamas, yra tarsi moters vaikystės patyrimų aidas, aktualus ir šiandienos gyvenimo kasdienybėje. Pasak pateikėjos, jos vaikas pasakų nemėgo būdamas mažas, „dvejų, trejų, ketverių metų. Penkerių metų pradėjome šiek tiek skaityti. Bet prasidėjo karas ir mes neturėjome pakankamai literatūros. Kas pakliuvo į rankas, kas buvo gerai, tą perskaitėme, kas buvo blogai, tą perversdavome“ (KP/1977/2024). Plataus masto Rusijos karas Ukrainoje ne tik išryškina sudėtingus moters ir pasakos santykio aspektus, bet ir keičia jos šeimos kasdienybę, pavyzdžiui, vaiko auginimo ritualus tampant motina karo pabėgėle, kurios vyras ir vaiko tėvas lieka Ukrainoje.

Tarsi apibendrindama savo motinystės ir pasakų tradicijos klausimą, moteris dar kartą pabrėžia buvimo sąmoningu svarbą ir įspėja, kad aklai pasikliauti viskuo, kas yra vadinama „pasaka“ ir kas skirta „vaikams“, nereikėtų. Ji taip pat primena suaugusiojo atsakomybę už augantį žmogų – vaiką:

> turime suprasti, kad visos pasakos turi psichologinę potekstę, kuri gula į mūsų pasąmonę. Ir manau, kad tėvai turi blaiviai filtruoti, ką skaityti savo vaikams, o ko neskaityti, ir analizuoti, kokią prasmę ir kokią išvadą vaiko sąmonėje paliks ši pasaka. Taigi kaip ir teisinga, kaip ir naudinga, taip ir žalinga gali būti [pasaka – A. S.] (KP/1977/2024).

Šią mintį, kad vertybinis turinys yra lemiamas svertas, verčiantis naratyvą, net ir šiandien kuriamą mitą, įgalinančiu, stiprinančiu arba kenksmingu, išplėtoja lietuvių mitologė ir folkloristė Daiva Vaitkevičienė. Mokslininkė taip pat atkreipia dėmesį į tai, kad svarbiausias šioje vietoje yra pasakotojas, arba tas, kuris naratyvą formuoja: „kas yra tas, kuris kuria konkretų mitą? Kur jis veda? Esmė – kokios vertybės yra įdedamos į mitologiją. Taigi ta ideologinė pusė yra ir galinga, ir rizikinga, ir pavojinga. Dėl to – nevienareikšmiška“ (Vaitkevičienė 2025).

Mirtis, agresija, prarasta gyvybė, smurtas ir siaubas yra tos kategorijos, kuriomis karo pabėgėlė iš Ukrainos kuria jai nepatinkančių liaudies pasakų vaizdą. Moteris veda paralelę tarp pasakos ir gyvenimo, iš šalies žvelgiant, tarsi yra įsitikinusi, kad saugodama vaiką nuo žiaurių vaizdų pasakose sumažins patiriamų baisumų išgyvenimą:

> nenorėčiau, kad mano vaikas apskritai ką nors girdėtų apie šiuos mirties siaubus <...>. Nes mūsų realus gyvenimas turi pakankamai savų siaubų, todėl norėčiau vaikus atitraukti nuo šios realybės ir vis dėlto parodyti, kad yra gyvenimas, kad yra įkvėpimas, kūryba, kad yra kažkas malonaus (KP/1977/2024).

Gyvybės netekimas, kaip aukščiausia kaina, kurią kartais pasakose gresia sumokėti siekiant sėkmės, moterį taip pat atgraso nuo jų sekimo ir skaitymo savo sūnui. Ukrainietė smerkia tokias pasakų idėjas ir jas laiko rusiškojo naratyvo ypatybe:

> rusų pasakose <...> norėdamas gauti ką nors gero, pavyzdžiui, susituokti ar gauti princesės meilę, turėjai ką nors nužudyti. Manau, kad visiškai klaidinga iš esmės manyti, jog mirtis būtinai turi būti, kad gautume ką nors visiškai natūralaus, pavyzdžiui, meilę, šeimą, džiaugsmą, darbą, kažkokį turtą, netgi, sakyčiau, gerovę (*blogopolučija*) (KP/1977/2024).

Pateikėjos vaikystės, suaugusios gyvenimo ir motinystės pasakų patirčių naratyvai atskleidžia vien negatyvų požiūrį į tradicinę pasaką. Pabrėžtina, kad

tokiuose moters pasakojimuose išimtinai rusiški pasakų siužetai. Vaikystės ir brandžios jaunystės amžiaus pasakų poveikio išgyvenimai lemia apsisprendimą pasakomis motinystėje nesiremti. Ar šie vertinimai ir nuostatos yra suformuotos istorinių kontekstų, aiškinamasi toliau, gilinantis į tai, kas pateikėjos sudedama į sąvokos *pravilnaja skazka* turinį.

4.4.2.2 (NE)pravilnaja skazka, arba sovietinė ideologinė propaganda, vs močiutės pasakojimai šnabždomis

Pavojingas pasakos ir ideologijos ryšys atsiskleidžia išsamiau patyrinėjus pateikėjos siūlomas *pravilnaja / nepravilnaja skazka* sąvokas, remiantis jos minimų pasakų „Morozko“ ir „Kotigoroško“ siužetais.

Bronislava Kerbelytė, Vytauto Didžiojo universitete dėsčiusi slavų tautosakos kursą, teigė, kad „rytų slavai ir lietuviai seka daug tų pačių visoje Europoje labai populiarių stebuklinių pasakų siužetų. Esama ir siužetų, kurie būdingi lietuvių ir rytų slavų repertuarams, o Vakarų Europoje arba visai nėra užfiksuoti, arba ten sekamos labai skirtingos tų pačių tipų versijos: „Šalčio dovanos“, „Podukra meškos trobelėje <...> ir kt.“ (Kerbelytė 2012: 391). Kadangi autorė nepateikia tekstų variantų nuorodų nei motyvų, negalima tiksliai nuspręsti, apie kokį konkretų siužetą kalbama. Todėl siekiant patikslinti, ar ukrainietės karo pabėgėlės rusiška įvardinta pasaka „Morozko“ yra tikrai specifinės rusiškos pasakos variantas ir kiek jis gyvybingas šiandien, pasinaudojama šiuolaikinėje etnologijoje pripažintu skaitmeninės etnografijos metodu, atliekant skaitmeninės informacijos analizę. Taip pat žvalgomasi dviejuose rusų liaudies pasakų rinkiniuose, rusų kalba išleistuose sovietmečiu Rusijoje (Anikin 1979, 1982).

Abiejose knygose randami du skirtingo tipo pasakos „Morozko“ variantai. Internete aptinkama ne viena nuoroda į pasaką „Morozko“, paieškos sistemoje pavadinimą suvedus net ne kirilikos, o lotyniškais rašmenimis[53]. Taigi dvejonių,

[53] Apsilankoma trijose atsitiktinai pasirinktose interneto svetainėse: pirmoji – anglų, kroatų ir serbų kalbomis veikianti platforma pateikia pasaką, pavadintą „Father Frost, Morozko“ (Fairytales.info 2024 03 02), ji įvardijama M1. Antroji – anot Instagramo, seniausios, nuo pat

kuriai tautai priklauso pasakos „Morozko“ tekstas, nelieka. Skaitmeninės informacijos analizė rodo, kad pasaka, kaip etninės tapatybės ženklu, net ir XXI a. 3-iajame dešimtmetyje remiamasi reprezentuojant rusų tautą ir kultūrą pasaulyje. Netgi stebimos pastangos, kad tekstas būtų perskaitytas kuo daugiau nerusakalbių žmonių, pateikiant jį anglų kalba[54].

Populiari rusų liaudies pasaka „Morozko“, užrašyta ir paskelbta Aleksandro Afanasjevo rinkinyje „Rusų liaudies pasakos“ (*Народные русские сказки*) (8 tomai 1855–1863), o antropologo Andrew Lango įtraukta į „Geltonąją pasakų knygą“ (1894) kaip „Karaliaus Šalčio istorija“, yra žinoma kaip Aarne-Thompson AT 480 tipo siužetas apie gerą ir blogą mergaites (Gutierrez 2025 02 26). Verta pažymėti, kad minėto pasakų rinkinio pats etnografas ir folkloristas Afanasjevas „niekada nelaikė tinkamu vaikams skaityti“ (Anikin 1982: 16).

Šiam pasakų tipui lietuvių folkloristė Adelė Seselskytė skiria monografiją „Lietuvių stebuklinės pasakos apie pamotę ir podukrą“ (1985). Aptardama nacionalinius ir kitų tautų siužeto savitumus, autorė išskiria šešias motyvų grupes, iš kurių trečias ir ketvirtas – „pikta pamotė nekenčia podukros ir ją persekioja“, „išsiųsta iš namų gera, paslaugi podukra nežūsta, bet sutiktos demoniškos būtybės ar stebuklingos pagalbininkės yra apdovanojama“ (Seselskytė 1985: 38) – yra „ypač specifiški, kiekvieno siužeto vis kitokią kryptį nulemiantys“ motyvai (Ten pat). Taigi tyrimo dalyvės išimtinai rusišku siužetu laikoma pasaka apie šalčio kankinamą mergaitę, mokslininkės nuomone, gali būti laikytinas ir išskirtiniu, savitu Rusijoje paplitusiu motyvu.

1991 m. (tais pačiais metais, pasirašius TSRS egzistavimo nutraukimo sutartį, galutinai žlunga ir Tarybų Sąjunga) veikiančios rusų šokio ir muzikos trupės Jungtinėse Amerikos Valstijose „Barynya“ įkūrėjo ir meno vadovo prižiūrimame portale (Barynya.com. 2024 03 06) (tekstas M2). Trečioji skaitmeninės pasakos, pavadinimu „Father Frost“, vieta – rusiškų suvenyrų parduotuvė (Russian crafts 2024 03 07) (M3). Pastaroji įkurta Sankt Peterburge, Rusijoje, joje pateikiamas 56 į anglų kalbą išverstų rusiškų pasakų rinkinys, o jos pristatyme teigiama, kad taip siekiama supažindinti su „kai kuriomis rusų kultūros, istorijos ir literatūros tradicijomis“.

[54] Rusiškas pasakos „Morozko“ tekstas minimose interneto svetainėse prieinamas tik vienas – JAV veikiančio dainų ir šokių ansamblio platformoje pateiktas kartu su vertimu į anglų kalbą šalia.

1979 m. išleistoje knygoje „Dainos. Rusų liaudies pasakos. Senosios rusų pasakos“ (*Bylini. Ruskije narodnyje skazki. Drevneruskije povesti*) pasakos „Morozko“ siužetą labiausiai atitinka tekstai M2 ir M3. 1982 m. leidinyje „Rusų liaudies pasakos. Iš A. N. Afanasjevo rinkinių“ (*Narodnyje ruskije skazki. Iz sbornika A. N. Afanasjeva*) publikuota pasaka „Morozko“ sutampa su „Father Frost, Morozko“ (M1) tekstu. Pasaka pradedama tuo, kaip pamotė gyrė bei skatino savo dukrą už mažmožius ir kaip peikė bei niekino sunkiai dirbančią podukrą. Tik internetiniame tekste tariama įvykius įvykus „tolimoje šalyje, kažkur Rusijoje“. Kiti du skaitmeniniai tekstai (M2, M3) pasakoja buvus diedą ir bobą, kiekvieną turėjusius po dukterį, M3 variante priduriant ir M1 tekste girdėtą identišką pradžią – „tolimoje šalyje, kažkur Rusijoje“ (*In a far-away country, somewhere in Russia*), nors identiškame, išspausdintame knygoje „Morozko“, variante tekstas taip neprasideda (Anikin et al. 1979: 163).

Išanalizavus tris internetinius ir du spausdintus pasakų tekstus, išaiškėja, kad susiduriama su dviem variantais, išlaikančiais siužetų vientisumą. Tai ypač ryšku vaizduojant motyvus, kaip šaltis ima stingdyti mergaitę ir kokia yra mergaitės reakcija į šaltį. Visuose tekstuose vienodai intensyviai pabrėžiamas šalčio tapimas vis didesniu ir tai, kaip stipriai mergaitė šąla. Kaip ir prisimena pateikėja, šaltis vis labiau šaldo, o pasakos podukra ima mirtinai šalti, „beveik nekvėpuodama iš šalčio“ (M1), „šiek tiek atsikvėpė“, „šiek tiek pajudino liežuvį“ (M2), „jai buvo šalta kiaurai per visą kūną“ (M3). Tačiau mergaitė to niekaip neparodo – kuo labiau šąla, tuo labiau tai slepia po vis malonėjančiu tonu, pasakotojui pridedant prieveiksmį *labai* ar kalbai pagyvinti ir dinamikai sustiprinti skiriamą ištiktuką *oi*: „Ar tau patogu, mielas vaikeli, / Tikrai taip, – atsakė mergaitė, beveik nekvėpuodama iš šalčio. / O Šaltis, žvarbus ir spindintis, vis traškėjo šakose, kol oras tapo ledinis, bet geraširdė mergaitė vis kartojo: / „Man labai patogu, mielasis Tėveli Šalti“ (M1), „Ar tau šilta, mergaite? / Ji šiek tiek atsikvėpė: / Šilta, Šalteli, šilta, tėveli. Šaltis ėmė leistis žemyn, vis stipriau traškėdamas ir spragsėdamas: / Ar tau šilta, mergyte? Ar tau šilta, raudonoji? Ar tau šilta, mieloji? / Mergelė ėmė stingti, šiek tiek pajudino liežuvį: / Oi, šilta, mano brangusis Šalteli!“ (M2).

Skirtingai tekstuose nurodomas tik apdovanojimų už šalčio kentėjimą skaičius. Mergaitė, neprasitarusi apie jėgas atimantį šalimą ir neišsidavusi apie savo kančią, vienur iš šalčio tegauna šiltus apdarus, t. y. šilumą – kailinius, rusiškai vadinamus *šuba*, ir šiltas antklodes (M1/M2/M3), kitur dar pridedama gražių drabužių, brangenybių (M1) ir net sidabru bei perlais puoštas *sarafanas* (M1) – populiari rusų moters tautinio drabužio dalis.

Paklausus, kas šią pasaką pateikėjai sekė ar skaitė vaikystėje, ji mini savo tėvus. Močiutės, sako, jai pasakų nesekę, bet pasakoję savo vaikystės istorijas, „nes močiutė išgyveno ir karą, ir badą“ (KP/1977/2024), ir tik dabar, suaugusi ir vertindama savo šalies sociokultūrinius ir geopolitinius pasikeitimus, moteris susivokia, kad močiutės pasakojimai pašnibždomis buvo ne apie ką kitą, o patį Holodomorą – didįjį Ukrainos badmetį. Panašiai, kaip podukra pasakoje „Morozko“, jos tėčio mama, būdama dar visai mažas vaikas, netekusi savo šeimos, kęsdama šaltį ir alkį, išsigelbsti įveikusi kelią per mišką ir suradusi gimines:

> ji gimė <...>, kai buvo didžiausias badas Europoje, Rusijoje, Ukrainoje, kur badu marino Stalinas. Jie turėjo didelę šeimą. Niekas neišgyveno, išskyrus mano močiutę. Žiemą ji viena ėjo per mišką pas savo giminaitę, tetą. Tik todėl ji išgyveno. Jai buvo kokie treji ar ketveri metai. Tačiau tuo metu, kai badas baigėsi, buvo nepopuliaru apie tai kalbėti, jis [badas – A. S.] buvo užtildytas (*ego zamalčivali*) (KP/1977/2024).

Iš dešimties šeimos vaikų likusi tik viena, kaip prisimena ukrainietė, močiutė šių istorijų plačiai negarsino: „buvo įdomu, bet daug, labai daug ko nebuvo galima pasakoti. Dabar suprantu, kad jie negalėjo papasakoti apie Holodomorą. <…> Savo laiku jie buvo tokie įbauginti, kad nebuvo galima. <...> Taigi močiutė negalėjo mums tiek daug papasakoti, bet norėjo, kad mes tai žinotume. Ir tai buvo svarbu“ (KP/1977/2024). Tačiau šioje ne pasakoje, bet tikroje pateikėjos giminės istorijoje pabaiga laiminga dvigubai. Nors ir netekusi motinos, jos močiutė meilę ir artumą patyrė – teta tapo antrąja motina, o tetos dukra – seserimi: „visą vaikystę ji praleido tetos namuose, pas tetą. Ji turėjo „suvestinę seserį“, pusseserę. Taigi jos liko tik dviese“ (KP/1977/2024).

Norvegų antropologė Erika Fatland, norėdama suprasti, ką reiškia gyventi šalia Rusijos, atliko tyrimą keliaudama po Rusijos kaimynines šalis. Atvykusi į Ukrainą, ji neaplenkia Holodomoro temos:

> kadangi katastrofą bandyta nuslėpti, tikslių duomenų apie badmečio aukų skaičių nesama. Vėliau mokslininkai paskaičiavo, kad dėl sovietų valdžios Ukrainos SSR vykdytos nežmoniškos žemės ūkio politikos galėjo mirti nuo trijų iki keturių milijonų žmonių. Ukrainoje Didysis badmetis šiandien vadinamas Holodomoru – santrumpa iš „moriti golodom“ – морити голодом, – tai reiškia marinimą badu. Šalies valdžia Holodomorą prilygina ukrainiečių tautos genocidui (Fatland 2023: 339).

Jokių abejonių dėl etninės priklausomybės nekelia kita – šios tyrimo dalyvės kaip gražiausia įsiminta pasaka „Kotigoroško“. Knygoje „Slavų folkloras“ tekstas „Apie Kotigoroško“ [Riedantį Žirnį – B. K. vertimas] išties pristatomas kaip ukrainietiška pasaka (Kerbelytė 2012: 439). Pasaka prasideda šeimos gyvenimo paveikslu: našlė augina keturis vaikus, dukrą, išėjusią grybauti, pagrobia slibinas. Tada stebuklingai, suvalgius žirnį, rastą einant link šulinio, po savaitės gimsta Katigoroško, ir trečią dieną po gimimo sumano eiti ieškoti brolių [išėjusių surasti sesers – A. S.]. Prieš tai, tris kartus vis išbandydamas stiprumą, pas kalvį nusikaldina 50 pūdų kuoką ir pasiėmęs du kepalus duonos iškeliauja. Pakeliui dukart su puskepaliu ir galiausiai su visu kepalu duonos suvalgo stiprumui įgyti piemenų siūlomus riebiausią aviną, meitėlį ir jautį. Atkeliavęs geležiniame name randa seserį, utinėjančią galvą slibinui. Tada ima su slibinu varžytis, kuris kurį įmuš į akmenį. Slibinas teturėjo 40 pūdų kuoką, todėl Kotigoroško, ginkluotas stipresne kuoka, laimi. Išvadavęs brolius, kamaroje pakartus, pasiima 8 poras jaučių ir gėrybių, išvažiuoja namo. Pakeliui ilsisi prie tvirtų beržo ir drebulės medžių, ten jį užmigusį broliai, bijodami, kad stipruolis jų neužmuštų, pririša. Bet jis išrauna medžius ir pasiveja brolius. Parvažiavusį ir užmigusį namuose „broliai norėjo jį užmušti, bet jo kuokos nepakėlė“ (Kerbelytė 2012: 439–442).

Ir nors rusiškas pasakas apie brolių konkurenciją ir kovas, net brolžudystę, kaip teigta anksčiau, pateikėja laiko netinkamomis ir neteisingomis, ukrainietiškasis Kotigoroško, priešingai, prisimenamas kaip pozityvus ir pamokantis, netgi

įkvepiantis siužetas. Kovoti su grobuonimi užpuoliku ir ginti savo tėvynę, anot pateikėjos, yra ukrainiečių istorijos liudijimas pasakoje, nes „tokie herojai, kurie galėtų eiti ir nugalėti visus piktadarius vienu metu, jie buvo labai laukiami“ (KP/1977/2024).

Taigi „teisingos / neteisingos pasakos“ analizė rodo, kad *pravilnaja skazka* – ne vien tik karo pabėgėlės minimi patinkantys ir nepatinkantys pasakų siužetai. Veikiau tai ir suvokimas apie tai, kokia pasaka, moters įsivaizdavimu, turėtų būti ir kokių idėjų neturėtų kelti. Remiantis tuo, pasakose išskirtinos negatyvios, pavojingos idėjos: nekovoti dėl savęs ir mintis, kad gali ateiti ir atimti ką nors iš kito vien todėl, kad to nori. Tai sietina su geopolitiniais ir sociokultūriniais pokyčiais, vykusiais bei tebevykstančiais respondentės gimtoje žemėje ir paaiškinančiais, kodėl šios vertybės svarbios tokius virsmus išgyvenančios šalies pilietei. Juk nekovojimas už save pakerta gebėjimą puoselėti laisvės ir tapatybės vertybes; o leidimas kažkam ateiti ir paimti ką nors iš kito tik todėl, kad jis to nori, reiškia, kad pažeidžiamos kieno nors kito teisės ir laisvės.

Tad kokią tradicinės pasakos koncepciją siūlo pateikėja? Nepaisant skirtingai nuo visų tyrimo dalyvių neigiamo pasakos vertinimo, ukrainietės tradicinės pasakos samprata tarsi atkartoja anksčiau atskleistą kitų pateikėjų suformuluotąją. Pasaka yra „pasakojimas su naudingais nurodymais“, per kurį „vaikas ar suaugęs galėtų padaryti teisingas išvadas, kaip elgtis tam tikroje situacijoje realiame pasaulyje, visuomenėje, sociume“, tai „tam tikra apgaulė, nes [pasakos – A. S.] yra išgalvotos, tai fantazijos“. Pateikėjos nuomone, pasaka puoselėja šias vertybes:

> gėris nugali blogį, nes taip nutinka tikrame gyvenime. Visas problemas sukelia netikėjimas aukštesne gėrio jėga;
>
> skatinama pakovoti už save, savo artimą, nebijoti, būti drąsiam;
>
> svarbiausias dalykas gyvenime yra meilė. Galima prarasti kai kurias materialines gėrybes, atsisakyti kai kurių dalykų, bet taip pat labai svarbu būti meilėje, rūpestyje, priėmime,
>
> kaip elgtis su kitais neįžeidžiant jų, <...> taip, kaip nori, kad su tavimi elgtųsi (KP/1977/2024).

Baigiant karo pabėgėlės iš Ukrainos, Lietuvoje laikinai įsikūrusios folkloro atlikėjos, teisingos / neteisingos pasakos apmąstymų tyrinėjimą, pastebėtina, kad tai nėra vien tik karo būsenos emocijomis paženklintas pasakojimas. Veikiau tai savo kraštą mylinčios ir jo kultūrą gerbiančios, vaikystėje mokytos būti gera, paklusnia, tyliai kenčiančia mergaite, vėliau išsilaisvinusios moters, išdidžios ukrainietės objektyvus liudijimas, paremtas tvirtu įsitikinimu, kad tam tikrų pasakų idėjų perėmimas pavojingas ne tik asmenybės, bet ir tautos raidai. Teisingos pasakos suvokimas neapibrėžiamas, o atskleidžiamas per daugybę neigiamų neteisingos pasakos sampratos bruožų, iliustracijų ir asmeninės patirties pavyzdžių. Teisingos pasakos samprata sutampa su tradicinės pasakos, kuriai būdingi pamokymų ir išgalvotų dalykų elementai ir kuri supažindina su bendražmogiškomis moralinėmis vertybėmis. Karo akivaizdoje ryškiai atsikleidžiama dualistinė – teisinga / neteisinga – karo pabėgėlės pasaulėžiūra.

Apibendrinant pasakų stereotipų ir nepatogių pasakojimų nagrinėjimus, galima teigti, kad išankstinių nuostatų apie pasakas analizė atskleidė, jog pasakų auditorija neturi amžiaus ribų. Tyrimo dalyvių įvardintas pasakų potencialas veikti protą, emocijas ir elgseną, ugdyti sąmoningumą, t. y. didinti savistabą, savianalizę ir savikontrolę, taurinti žmogų, daryti jį geresnį, pasiekiamas tiek vaikams, tiek suaugusiems. Kitaip tariant, dvasiniu penu pasaka pajėgi pasitarnauti tiek vaikystės amžiuje tiesiogiai, tiek suaugus – prisiminimuose. Dera atkreipti dėmesį, kad pasakos suvokimas visuomenėje tik kaip vaikystės dalyko tolina nuo tradicijos, tautinės kultūros vertybių ir etninės tapatybės.

Lietuviškų „baisių pasakų“ vaizdinys, analizė rodo, nepagrįstas nei moksliniais argumentais, nei tyrimo dalyvių pasakojimais. Suaugusiųjų naratyvai patvirtina, kad žiaurios scenos ir smurto bei agresijos elementai pasakose, atsiminti iš vaikystės, veikė didaktiškai, ugdė empatiją, atjautą, jautrumą aplinkai. Visų jų veikimo laukas – pažįstama vaikams aplinka (papjauta karvutė ar skriaudžiami naminiai gyvūnai – šunelis, išmušta akele vištelė ir pan.). Suaugusiųjų noras susidorojimo scenas pasakose keisti neutralesnėmis siejamas su matomais gyvenimo žiaurumais ir išgyvenamos tikrovės realijomis. Kalbinti vaikai net neužsimena, kad

pasakos gali būti baisios ar gąsdinančios. Taigi nuostata, kad stereotipai apie pasakas Lietuvoje yra atsieti nuo gero pasakų siužetų žinojimo, pasakų reiškinio išmanymo ir tradicijos praktikavimo, yra teisinga.

Kitokių – nepatogių pasakojimų „be pagražinimų“ analizė atskleidžia, kad kitose, ypač Vakarų kultūrose, gerai žinoma triksterio figūra ateityje galėtų tapti lietuvio tapatybės analizės pagrindu. Šėlioti, krėsti išdaigas, megzti pinkles, pokštauti, linksminti ir linksmintis buvo nesvetima elgsena tiek tradicinėje kultūroje, tiek kai kuriems pateikėjams.

Teisingos ir neteisingos pasakos tyrinėjimai rodo, kad netinkamo folkloro, šiuo atveju pasakų, cenzūra karo pabėgėlės naratyve yra geopolitinių aplinkybių, konkrečiai, sovietinės ideologinės propagandos, nulemtas pasirinkimas, kurį iškelia 2014 m. pradėta Rusijos agresija prieš Ukrainą, o ypač sustiprina 2022 m. pradėtas plataus masto karas. Ar kultūriškai paveldėti bei vėliau išgirsti ir įsisąmoninti pasakojimai atsimenami kitų tyrimo dalyvių? Kokie jų pavadinimai ir siužetai? Kiek gyvas mąstymas pasakų vaizdiniais ir ar pastebima tradicinių pasakų šiuolaikinė raiška viešajame diskurse, aiškinamasi kitame skyriuje.

5. KĄ REIŠKIA PASAKA ŠIUOLAIKINEI LIETUVOS VISUOMENEI

Pasakos taip pat turėjo didelę įtaką tautinės valstybės politinės institucijos formavimuisi ir šiuolaikinėms nacionalinio identiteto idėjoms. (Thompson, Wojcik 2026: 143)

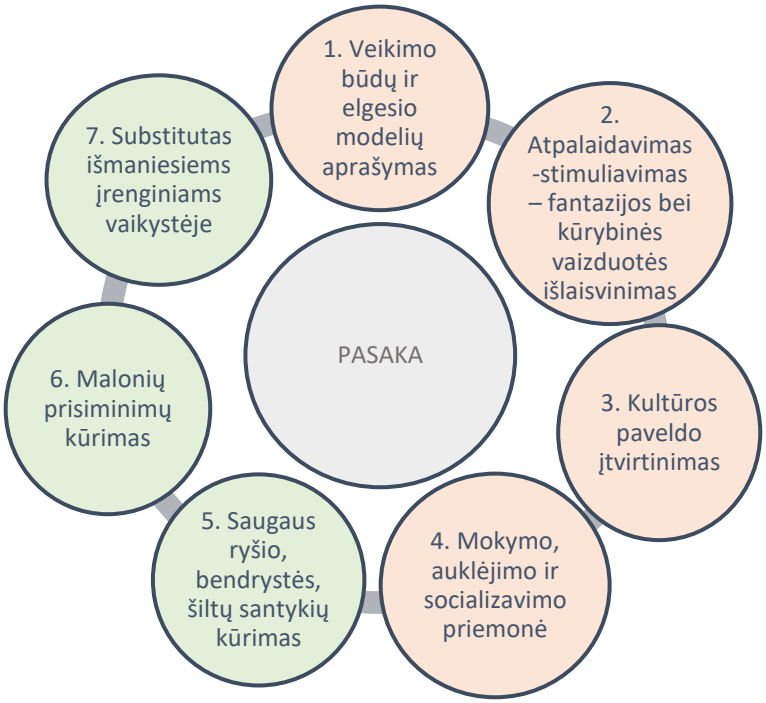
Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne leksema *reikšmė* aiškinama dvejopai: kaip tai, ką dalykas žymi, reiškia, ir kaip svarba (E. kalba, DLKŽ, „svarba“). Todėl tiriant, kiek ir kuo tradicinė pasaka laikoma svarbi, kreiptas dėmesys į pasakų funkcijas, kurias beveik visi tyrimo dalyviai stengiasi nurodyti, todėl čia analizuojama, ar šiuolaikinis pasakos suvokimas, nagrinėtas ankstesniuose skyriuose, išplečia pasakos veikimo ribas, jeigu taip, kiek, kuriomis kryptimis. Taip pat atskleidžiama, kokiais konkrečiais pasakų siužetais ir pavadinimais tyrimo dalyviai įvardija pasakas, bei analizuojama kokiais pasakų vaizdiniais reiškiasi pasaka viešajame diskurse. Kitaip tariant, čia apibendrinamos pasakos reikšmės, atsiskleidusios per pateikėjų naratyvus, ir kontekstai, kuriuose plačioji visuomenė apmąsto asmeninį bei viešą gyvenimą. Visa tai iliustruoja pasaką, kaip kultūros reiškinį, dabartyje.

5.1 Pasakų reikšmė

Anot vienos naujausių antropologijos studijų iš folkloristikos ir mitologijos perspektyvos, etinis požiūris „pateikia analitinę kultūrinės praktikos perspektyvą, <...> bando paaiškinti kultūrinio elgesio funkcijas ir galimas reikšmes“ (Thompson, Wojcik 2026: 28). Taigi neatsitikinai darbo pradžioje, nagrinėjant pasakų potencialą šiuolaikiniame tarpdalykiniame diskurse, remtasi Bascomo folkloro funkcionavimo perspektyva, atskleidusia, kad pasaka šiandien yra socialinis ir kultūrinis reiškinys. Trečiame skyriuje tokią pasakos sampratą patvirtino etnografinio tyrimo pateikėjų naratyvai – pasaka veikia socialinį gyvenimą ir užtikrina kultūros perimamumą. Šiame poskyryje, remiantis pateikėjų svarstymais, kokios naudos gali teikti pasaka ir ar ji išvis reikalinga XXI a. žmogui, aiškinamasi, ką pasaka reiškia kalbintiems

žmonėms. Čia jungiamos visos tyrimo dalyvių pasakai suteikiamos reikšmės ir svarba, pasakų funkcionavimo ir poveikio nusakymai, kurių ir anksčiau, tarsi rišamosios medžiagos, nebuvo galima atsieti nuo pasakos suvokimo, jos sampratos apmąstymų. Stebima svarbi etnografiniame tyrime slinktis nuo pasakų, kaip rimto reikalo, ne tik su vaikyste sietino reiškinio apmąstymo link pateikėjų asmeninio gyvenimo situacijų, kuriose pasakos funkcionuoja. Arba, sekant Thompson ir Wojcik mintimis, čia susumuojamos visos pateikėjų santykio su pasakų tradicija, taigi kultūrinės praktikos išraiškos, ir taip įžodinamos pasakai priskiriamos prasmės bei reikšmės.

Apibendrintai pateikėjų suteikiamas reikšmes pasakai galima apibūdinti dvejopai – kaip darančias ***introversyvų*** (orientuotą į žmogaus vidų) ir ***ekstraversyvų*** (orientuotą į išorę, t. y. pasakų poveikis žmogui, visuomenei, kultūrai) poveikį (12 paveiksle rusvos spalvos figūrose įvardintas introversyvus, žalsvose – ekstraversyvus pasakų poveikis).

12 pav. Pasakų reikšmė – introversyvus ir ekstraversyvus pasakų poveikis

Introversyvus (orientuotas į žmogaus vidų) pasakų poveikis

1. Veikimo būdų ir elgesio modelių aprašymas

Gołębiowska-Suchorska, atkreipdama dėmesį į pasakas, kaip į žanrinį kodą, bendrųjų direktyvų rinkinį, tinkamą išsakyti savo pozicijai, atsiremiant į šiuolaikines aktualijas (Gołębiowska-Suchorska 2023: 87), atliepia ir etnografinio pasakų tyrimo dalyvių, kultūros ir visuomenės veikėjų, įžvalgas apie pasakas kaip tam tikro socialinio funkcionavimo reguliuotojas. Anot tyrimo dalyvių, pasakos vaizduoja gyvenimą, rodo žmogaus veikimo kryptis bendraujant, bendradarbiaujant su kitais. Jų nuomone, ir pasaulyje galima vadovautis pasakos vertybėmis bei patikrintais elgesio modeliais. Tai labai artimai siejasi su Kerbelytės pasakos suvokimu. Anot tautosakininkės, kiekvienas pasakos elementarusis siužetas (ES) yra ne kas kita, kaip

> žmogaus elgesio taisyklės tam tikroje situacijoje meniška iliustracija. <...> Pasakoms taip pat turime būti dėkingi už visuomenėje prigijusias ir nediskutuojamas moralines normas, kad reikia gelbėti patekusį į pavojų, padėti ištiktam nelaimės, globoti silpnesnį, užjausti kenčiantį, pasidalyti būtinomis gėrybėmis su jų neturinčiu ar jas netikėtai praradusiu žmogumi (Kerbelytė 2011: 12–13).

Kodėl pasakai priskiriamas mokymo apie gyvenimą vaidmuo? Daugumos pateikėjų nuomone, pasaka nušviečia žmogui gyvenimo galimybių ir pasirinkimų vaizdą, yra gyvenimo projekcija. Teatro aktorius ir režisierius, kurio darbe atliepti gyvenamo laikmečio aktualijas ir parodyti jas žiūrovui yra labai svarbu ir kuris, pasakų siužetus vaidinęs, režisavęs ir ketinantis toliau juos naudoti kūryboje, ne vienintelis mano, kad pasakos „netiesiogiai mums nurodo tokias gaires, kad mes taip ir gyventume“ (GV/1957/2024). Kiti respondentai teigia: „mūsų pasakos taip ir buvo kuriamos, kad perspektyvoj žmogus gyventų remdamasis tom pasakom“ (MM/1951/2023); „Pasaka – tai pamoka, istorija, kuri nupasakoja, kaip turėtų atrodyt gyvenimas“ (PM/1995/2024). Pasaka laikoma visos žmogaus egzistencijos orientyru, niekada neprarandančiu aktualumo:

> raštiškas palikimas viso gyvenimo išminties: <...> ir auklėjimo, ir pamokymo, ir nuotykių. Nu toks gidas gyvenimo, sakyčiau, toksai <...> išminties lobynas <...> koncentruotas žmonių mąstymo ir pastebėjimų, kas gera, kas bloga, toksai <...>

vandenynas. Tos pasakos <....> tai aš manau, kad jos atėjo iš pačios žmonijos pradžių pradžios, kalbos (SM/1948/2022).

Apie tai, kad pasakos daro įtaką jas skaitančiojo ar sekančiojo mintims, verčia permąstyti savo elgesį bei gyvenimą ir veikia kaip savotiškas savikontrolės mechanizmas, užsiminta anksčiau. Viena moteris pasakos siužetus prisipažįsta atpažįstanti savo kasdienybės praktikose: „kartais man nutinka irgi tokių dalykų. <...> tu pats gyvenime kažkaip elgdamasis <...> būna tikrai, kad pagalvoji, <...> staiga prisimeni kažkokį pasakos siužetą, <...> kažkaip pasielgi <...> ir pagalvoju, nu, gal tikrai taip elgtis reikia“ (ŠM/1983/2023). Pagrindine tradicinių pasakų vertybe laiko jų šviečiamąją funkciją – „moko mus, kaip reikia elgtis skirtingose situacijose gyvenime. Kaip galima, kaip vertėtų, derėtų. O jau tau rinktis, ar tu nori taip, ar kitaip“ (ŠM/1983/2023), tuo vadovaujasi priimdama sprendimus, kurie nukreipia jos veiksmus atitinkama linkme.

Pasakos dažniausiai laikomos imperatyviu tam tikrų normų bendruomenėje perdavimo būdu. Anot jauno tėčio, jos „ne dėl to atsirado, kad kažkas kūrybingas buvo, o dėl to, kad jų reikėjo. Jos nėra labai liberalios. Pasakos pasako taisykles ganėtinai griežtai“ (BV/1992/2023). Tačiau pabrėžiama, kad pasakos reiškia ir netiesiogiai, taigi kūrybiškai, demonstruojamus mokymus išvengti klaidų. Būdamos įtaigios, pateikdamos situacijas, sukeliančias „ar tai gailestį, ar tai rūpestį, ar tai pikto, ar tai gero, ar tai blogo pavyzdžius“ (SM/1948/2022022), pasakos suteikia ir alternatyvią tikrovę pamatyti tinkamo ar netinkamo elgesio pasekmes. Svarbiausia, kad toks supažindinimas su blogio ar pikto apraiškomis nėra patiriamas tiesiogiai, vyksta per pasakos personažų gyvenimo istorijos pasakojimą, nesukelia tiesioginio pavojaus pasakos klausytojui ir galbūt palieka mintį, kaip nesuklysti gyvenime. Anot pateikėjos, sumanus žmogus priima teisingus sprendimus stebėdamas aplinką: „gi protingas mokosi ant svetimų klaidų, taip? Tai čia va ir būtų taip, kad <...> jeigu nori pasimokyti, tai būtent arba iš <...> gyvo, įvykusio atvejo, arba aprašyto kokioj nors pasakoj“ (SM/1948/2022).

Pasakų poveikį vaikų kūrybingumo ugdymui tyrusi edukologė Bražienė taip pat pastebėjo, kad pasakos turi reikšmingą įtaką tarpusavio socialinių ir komunikacinių gebėjimų srityje – „problemų, konfliktų sprendimo, iniciatyvumo,

aktyvumo, dėmesingumo, pakantumo, atidumo, pagarbos vienas kitam, gebėjimo vadovauti – bendroje kūrybinėje veikloje <...>. Pasitikėjimas savimi, nuoširdaus bendravimo ir bendradarbiavimo santykiai sudaro sąlygas kūrybingumui atsiskleisti“ (Bražienė 2004: 150). Autorė nustato, kad pasakos taip pat gali prisidėti taisant problemas patiriančių

> vaikų (stokoja dėmesio, hiperaktyvūs, sutrikusio socialumo, sutrikusio charakterio) požiūrį į save, savo santykius su draugais, tėvais, mokytojais, daryti įtaką vidinei vaiko būsenai: skiepyti geresnį savęs vertinimą tiems, kurie nepakankamai pripažįsta savo vaidmenį grupėje; padėti pernelyg gerai save vertinantiems vaikams adekvačiau jausti save kitų atžvilgiu (Ten pat).

2. Atpalaidavimas-stimuliavimas – fantazijos bei kūrybinės vaizduotės išlaisvinimas

Pastebėta, kad tai, kas vienoje kultūroje ir visuomenėje laikomi keistais dalykais, perteiktais liaudies pasakojimuose, yra priešingybė tos visuomenės realijoms ir veikia kaip kompensacinis mechanizmas (pvz., patiriamas pasitenkinimas pasakoje nudaigojant nusikaltėlį, o bendruomenėje, pasakojančioje tokius pasakojimus, žmogžudystės yra nedažnos), kitose tai yra visiška tiesa (Bascom 1954: 340–342). Todėl, kaip jau minėta anksčiau, svarbu, koks yra pačių pasakotojų požiūris į naratyvus. Taigi beveik visų tyrimo dalyvių grupių įvardintas pasakos potencialas suteikti pramogą – pralinksminimą, kuris leidžia pailsėti (teigia vaikai), padeda išgyventi – užsimiršti, kas yra / buvo sunku ir blogai (tvirtina vyriausieji); perfrazuoja / perkuria tikrovę (tikina kultūros ir visuomenės veikėjai), išlaisvina fantaziją bei kūrybinę vaizduotę, įgalina įveikti objektyvių priežasčių (pvz., amžiaus ir sveikatos būklės) sukeliamą bejėgiškumą, nepajėgumą, – laikytinas būdu, kaip rašyta anksčiau, atsitraukti nuo kasdienybės, svajoti, pasitelkti įkvėpimo. Tai, kas lietuvių kalboje beveik visomis reikšmėmis sutampa su atpalaidavimo terminu, taikliausiai nusakoma moksleivių – ir suaugusiam pasakos padeda, „kad nebūtų nervingi, įsitempę“.

Vaikų įžvalga dėl pusiausvyros atkūrimo ir psichologinės sveikatos palaikymo, pasakojant pasakas ar jas skaitant mažiesiems, patvirtinama ir kultūros

bei visuomenės veikėjų, tik ne taip tiesmukai, o veikiau apeliuojant į vaikystėje suformuotą įgūdį išlaisvinti fantaziją, kas pasakos suvokimo analizėje buvo įvardinta kaip pasakų paskata svajoti. Jaunimo etnoklubo įkūrėja tradicijų puoselėjimą priešina kvaišalų vartojimui ir priklausomybei nuo jų, nežinant ar šalinantis tinkamų būdų išeiti iš kasdienybės rutinos ir įtempto šiuolaikinio žmogaus gyvenimo tempo. Anot pateikėjos, atsipalaidavimas pasineriant ne į pasakojimų ar fikcijų tikrovę, kūrybiškumo praradimas ir dvasinis sustabarėjimas yra pavojingas, o nuo to gali saugoti pasaka ir suaugusiojo gyvenime:

> kiekvienam reikalinga [pasaka – A. S.], tik ne kiekvienas nori tą pripažinti. Dėl to, kad didžioji dalis žmonių, jie galvoja, kad patapus suaugusiu pasakai nebelieka laiko, nes „pasaka yra nesąmonė, yra vaikų žaidimai“. Ir kai žmogus užmiršta, kad jisai yra vaikas, jis patampa pernelyg rimtas ir išties atsiranda problema, kad atsipalaiduoti jis moka tiktai iš esmės su svaigalais (ČM/1972/2023).

Divergentinio mąstymo ir vaizduotės ugdymas, siekiant teigiamų kūrybingumo poslinkių pasitelkiant pasakas buvo ištirtas tūkstantmečio pradžioje empiriniais metodais pedagogikos srityje (Bražienė 2004: 148). Mintis apie pasakos ryšį su lanksčiu socialinių vaidmenų naudojimu, įskaitant ir etninės tapatybės teikiamas galimybes, minėta ankstesniame skyriuje ir autorės publikacijoje apmąstant triksterio fenomeną lietuvių tradicijoje.

Dar svarbesnis nei paskiro žmogaus gyvenimui tikėjimo fikcija ir svajonės siekimo pavyzdys pateikiamas lietuvių tautos likimo svarstymuose. Antropologas ir politologas Arvydas Grišinas, analizuojantis politikos vaizdinius ir posovietinę tapatybę Europoje, Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ištakas sieja su tautos siekiu susikurti geidžiamą, išsvajotą tikrovę – laisvę, pagrįstą tautiniu autentiškumu:

> Sąjūdis gimė kaip fikcija, kaip sapnas, kuris apėmė įvairius moralinius ir politinius vaizdinius, išreiškiančius tokius dalykus kaip laisvė, auka, Rytai ir Vakarai, „aš“ ir „kitas“, taip pat istorinius vaizdinius, kurie įkvėpė „aš“ turinį – protėvių, didžiųjų kunigaikščių, pagoniškų dievų, senovės paveldo, Žalgirio mūšio, senovės kalbos, natūralistinės etikos, krikščionių artumo Vakarams ir tautai kaip realiam, veikiančiam politiniam veikėjui. Tai sukūrė kosmologiją, dalyvių gyvenimo pasaulį (*Lebenswelt*) ir taip sukūrė autentišką politinę tapatybę: dalyviai, įsitraukę į tai,

> realizavo savo politinę egzistenciją naudodami iš dalies įsivaizduojamą, iš dalies dirbtinę ir iš dalies faktinę tapatybės kaukę (Grišinas 2018: 56).

Taigi pasakų teikiama pramoga ir potencialas, pateikėjų įvardijamas paprastais žodeliais „pralinksminti“, „lavinti vaizduotę“, yra nuojauta ir pirmasis įspūdis kur kas sudėtingesnių psichologinių (ir ne tik) procesų, intuityviai suvokiamų net vaikų, ir galinčių išjudinti didelius kokybinius pokyčius asmens, bendruomenės ir net visuomenės gyvenime. Anot Donato Saukos, „mitinė sąmonė grąžina emocijoms pusiausvyrą“ (Sauka D. 2007: 14). Kaip iliustratyviai savo gyvensena ir pasaulėžiūra liudija tyrimo dalyviai, fantazijos bei kūrybinės vaizduotės išlaisvinimas vaikystėje teigiamai veikia visą gyvenimą.

3. Kultūros paveldo įtvirtinimas

Dar viena pasakai suteikiama reikšmė yra ne tik gyvenimo tėkmės atspindėjimas, bet ir žmonių gyvensenos būdo bei kūrybinio palikimo įtvirtinimas. Antai kultūros vadyboje dirbanti moteris, pasitelkusi šiandienos rašančiųjų mažajai kartai pavyzdžius, aptiktus skaitant anūkams, kai kuriuos šiuolaikinius populiarius vaikų literatūros autorių kūrinius vadina „rašinėliais“ apie „minkštą ir pūkuotą“, t. y. netikrą gyvenimo suvokimą ir juos priešina tradicinei pasakai. Pateikėjai jie atrodo dirbtini ir menkaverčiai: „parašyta trumpai, <...> kartais tie tekstai tokie vulgarūs, žodžiai <...>, sakiniai paprasti. Toks baltu ant juodo, ir tam nereikia nei pagalvoti“ (SM/1968/2023). Ne vieną artimojo netektį paskutiniu metu išgyvenusi ir sunkumus sėkmingai atlaikiusi moteris mano, kad pasakos nėra nutolusios nuo gyvenimiškų situacijų ir, perteikdamos kalbą, istoriją, tradicijas, yra krašto kultūros savastis:

> gyvenimas nėra toks gražus, kaip norėtų dabar turbūt tuose rašinėliuose <...> parašyti: visus mylėkim vienodai gražiai, visi lai būna minkštučiai, pūkuoti – ir viskas tvarkoj, nieko niekam nesakykite, niekam nieko, nieko! Nes viskas gerai. O gyvenimas yra iš tikrųjų ne toks. <...> pasakose daug realybės yra, daug parodyta tas, kas vyksta iš tikrųjų mūsų gyvenime, taip, kaip mes gyvenam, taip, kaip mes kūrėm, taip, kaip mes bendraujam, ką mes sukuriam ir ką mes paliekam (SM/1968/2023).

Šis moters samprotavimas taikliai apibendrina pasaką kaip gyvenimiškų situacijų vaizdinį, Bascomo įvardintą folkloro vaidmeniu įtvirtinti kultūros normas, kuris stiprina tradicijas, suteikia didesnę vertę ir prestižą (Bascom 1954: 344).

Taigi pasakos su į jas sudėta „plačiai žinoma medžiaga“ (Bottigheimer 1986: xii) ugdo ne tik asmenybę, bet ir etninę tapatybę. Karininko, klausančio garsines pasakas kartu su sūnumi, manymu, pasakos yra tarsi barjeras, neleidžiantis nukrypti nuo tautinės kultūros esmės: „jos <...> prie mūsų tos etnokultūros leidžia prisiliest, nes negalim visiškai sumodernėti“ (DV/1991/2024). Nevisiškas sumodernėjimas, kaip paviršutiniškumo priešybė, minimas ir penkių vaikų mamos, architektės, su šeima išsikėlusios iš didmiesčio į kaimą ant Nemuno kranto, seną tradicinę lietuvišką medinę sodybą suprojektavusios patogiam šeimos gyvenimui, įvardijamas susisaistymu su protėvių paveldu, žeme ir gyvenimo tikrove:

> tas šiuolaikinis žmogus, kad truputį susirištų su praeitim, su žeme, su realybe, neatšoktų, tiktai virtualioj [nebūtų – A. S.]. <...> labai reikia visų tų pamatinių [dalykų – A. S.], <...> ir labiau pasakų reikia, net negu seniau, kad vat neatitrūktum per visas technologijas. <...> kad tu turėtum tvirtą pagrindą kažkokį (LM/1985/2024).

Vievio krašte augęs vyras, pabrėžtinai paaiškino, kokią reikšmę turėjo vaikystės vieta, nurodydamas, kad augo daugiakultūrėje aplinkoje: bendravimas su draugais bendraamžiais vyko lietuvių ir kitų tautų kalbų sumaišytais dariniais, sakiniai buvo pripildyti skolinių, svetimybių, žargono. Galbūt todėl respondento svarstymuose apie tradicines lietuvių pasakas išskiriamas jų ypatingas – tautinių vertybių puoselėtojų vaidmuo: „tradicinės lietuvių liaudies pasakos perteikia tautines tradicijas, papročius, kalbą, todėl yra svarbios ir šia edukacine prasme“ (VV/1984/2023).

Ir garbaus amžiaus pateikėja tvirtina, kad pasakos yra etninė vertybė: „nesukursi iš niekur pasakų. Iš įvykio, iš patirties, iš atsitikimų. <...> čia yra visas turtas, žmonių ir tautos“ (LM/1945/2023). Kiti pabrėžia per pasakas perduodamas žinias apie išskirtinį etniškumą (LV/1981/2024), lietuvių kultūrą (SM/1968/2023).

Apibendrintai tariant, anot pateikėjų, pasakos reiškia ne tik galimybes susipažinti su žmonių gyvenimo būdu senovėje, gauti žinių iš praeities, bet ir

užtikrinti tradicijos tęstinumą. Toks požiūris atliepia filosofo ir lietuvių dorovinės tapatybės tyrinėtojo Jono Balčiaus (1943–2017) prieš dvidešimt metų išsakytą įžvalgą, jog visais laikais mažos lietuvių tautos stiprybė, saugojusi nuo kataklizmų – moralinio pakrikimo, o su tuo ir pavojaus „tautos istorinei, socialinei ir dorovinei egzistencijai“ (Balčius 2005: 13), buvo „valstiečių, sudarančių etnoso pamatą, prisirišimas prie gimtojo kaimo, bendruomenės, žemės“ (Balčius 2005: 13). Mokslininko pozicija tautos ateities klausimais pesimistinė – Lietuvą jis matė kaip ištuštėjusią, užpildomą svetimšalių, naują kartą, augančią jau svetur, vadino „etnokultūriniais mišrūnais“ (Balčius 2005: 14), tačiau pasakų, kaip kultūros įtvirtintojų, vaidmuo ryškus šios disertacijos tyrimo dalyvių, ypač auginančių mažą ir jauną žmogų, t. y. kuriančių Lietuvą, naratyvuose, ko gero, galėtų būti aiškinamas kaip nežymi, bet optimistinė tautos išlikimo prognozė.

4. Mokymo, auklėjimo ir socializavimo priemonė

Leonardo Saukos teigimu, net mažyliams pasakojamos pasakos apie gyvūnus įkūnija supratimą ir svarbias žinias apie pasaulį, anot jo, „pasakose pažįstame save, savo ydas, savo troškimus. <...> Tūkstantmečius išlieka gyvos bendros visiems žmonėms temos, o jų gvildenimas prasideda žvėrių pasakose (Sauka L. 1991: 36).

Moterų pasakų sekėjų įvaizdį XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje tyrusi Šlekonytė įvardina pasakų funkcijas – komunikacinę, didaktinę ir pramoginę, nukreiptas vaikams supažindinti su pasauliu (Šlekonytė 2024: 114), ypač pabrėždama moterų mėgtą auklėjimą pasitelkiant pasakas (Šlekonytė 2024: 117). Atliekant etnografinį tyrimą XXI a. 3-iajame dešimtmetyje, galima teigti, atrandami panašūs duomenys – kalbintųjų nuomone, apmąstant auklėjamąją pasakų funkciją, ne šiaip bet kokia kūryba vaikams, o būtent tradicinės pasakos yra pripildytos įvairaus šių laikų žmogui aktualaus ugdomojo turinio:

> jos moko, jos visų pirma labai daug ko moko. Tai reiškia būtent to gėrio, kurio mums labai stinga, tos bendrystės, kurios mums šiuo metu ypatingai stinga. Visko moko gi pasaka. Ir pagarbos, labai daug ko moko pasaka. Aš nekalbu apie tas dabar vat <...>, tos pasakaitės, kur robotukai ten ir taip toliau, <...> kur muša, gaudo, šaudo (BM/1965/2023).

Pasakose „gėris yra vertybė, bendruomeniškumas, darbas“ (KM/1990/2024). Pasakos skiepija „meilę, atidumą, užuojautą, gerumą, atsargumą, tvarką (LM/1945/2023); pasakos nuo pat mažens yra „koncentruotas pamokymas <...> vertybių“ (SM/1948/2022022).

Analizuojant pasakos reikšmę išryškėja, kad teiginys dėl šiuolaikinio žmogaus, prastai suvokiančio pasakas kaip ryžto ir drąsos mokyklą (Kerbelytė 2011: 13), neatitinka tyrimo dalyvių požiūrio. Priešingai, pasaka skatina būti aktyvų, valingą, narsų ir atkaklų: „nenuleisk rankų, daryk, judėk, galvok. Lavink save“ (GV/1957/2024). Pasaka padeda ugdyti asmenybę: „kokioj šeimoj, kokias pasakas skaitė – toks ir susiformuoja žmogus“ (MM/1951/2023). Svarstomas net pasakų poveikis žmogui renkantis profesiją; moteris, iki 12 metų skaičiusi pasakas ir kartu su mama mėgusi analizuoti, „koks yra gyvenimas pagal pasakas ir ar tos pasakos atitinka gyvenimą, ar neatitinka, <...> dabar psichologė“ (MM/1951/2023).

Pasak etnologės Macijauskaitės-Bondos, noras susilaukti palikuonio ir užauginti jį sveiką, gražų, protingą yra svarbi tema pasakojamosios tautosakos kūriniuose (Macijauskaitė-Bonda 2015: 47). Edukologė Elvyda Martišauskienė, aptardama dvasingumo ugdymo kliūtis, nurodo, kad dvasinės vertybės turėtų būti atskleidžiamos per „realią ar virtualią situaciją, suponuojančią tiesos, gėrio bei grožio apraiškų konkrečioje situacijoje autentišką įžvalgą, pažadinančią norą jų pagrindu apmąstyti savo patyrimus, inicijuoti santykius“ (Martišauskienė 2008: 122). Šiuolaikinė visuomenė šias mintis interpretuoja savitai, pavyzdžiui, pateikėja pasakojo, kaip iš vaiko „lipdyti žmogų“: „kuo daugiau gėrio, kuo daugiau teigiamų emocijų, <...> norisi vaikui įteigti, kad pasaulis yra gražus <...>. Tiktai reikia, nu, būt pačiam geram ir pasaulis bus gražus“ (GM/1952/2022). Todėl moteris iš savo pasakojimų pašalino viską, kas galėjo sukelti neigiamų emocijų jos vaikams:

> Pasakoji ir prikuri ką nors savo, kad pasijuoktų, kad nebūtų liūdna prieš naktį. <...> Aš labai labai vargau, labai labai. <...> Ojė, aš gi tarnaudavau, ir skriausdavo mane ten, bet net nepasakodavau, ir nu tokių dalykų, kad aš ten taip augau. Mano visos vasaros buvo parduotos. <...> Bet stengdavausi išbraukt tą visą blogį, ką aš patyrus buvau, nu iš savo to gyvenimo ir iš atminties (GM/1952/2022).

Mamos noras perteikti vaikams tik tai, kas gražu ir gera, jautriai reaguoti į liūdesio ir smurto epizodus pasakose, juos švelninant ar praleidžiant, mokslininkų yra įvardijamas pasakų sekėjo-auklės tipažu, turint pagrindinį tikslą auklėti pasakos klausytoją vaiką apgaubiant švelnumu ir meile (Sedláčková 2015: 152). Ypač įdomu, kad lietuvės moters, pasidalinusios savo pasakų tradicijos ypatumais motinystėje, amžius atitinka dažnai auklės-pasakotojo vaidmenį Čekijoje besirenkančiųjų – močiučių (59 m., 73 m.) – amžių (Sedláčková 2015: 152).

Nuostata, kad tu esi geras ir pasaulis yra geras tau, kaip tinkama gyvenimo strategija, gerai žinoma psichologijos moksle, regis, moters, tapusios siuvėja, pasirenkama nesąmoningai, ne be pasakų pagalbos. Jose išskaityta mintis, kad viskas baigiasi gerai, jei pats elgiesi tinkamai, jai pasitvirtina, išlieka aktuali visą gyvenimą, pateisina lūkesčius: „jeigu tu kažkam gero padarei, tai tau grįžta šimteriopai, šimteriopai. Nenuvylė, tiesiog nebuvo taip, kad nuviltų“ (GM/1952/2022). Įvertindama savo, mamos ir močiutės, pastangas užauginti gerą žmogų, moteris kukliai prisipažįsta turėjusi tokį siekį: „tikslas – labai gerus [vaikus – A. S.] užauginti. Ir užaugo geri“ (GM/1952/2022).

Kita pateikėja teigia iš savo mamos, pasakomis siekusios palengvinti sunkų fizinį darbą vaikams, išmokusi už viską būti dėkinga:

> mano pasakų kūrėja būdavo motina, kai prasidėdavo bulviakasis. Tai mūsų neleisdavo į mokyklą <...> ir mes eidavom visą savaitę [kasti bulvių – A. S.] nuo pačio ryto. Rasa nukrenta, tėvas ataria bulves ir mes eidavom tenai kasti. Ir jau po pietų, jau ten pavargę, motina tada kurdavo mum pasakas visokias, visokiausias su slibinais, su karalaitėm, visokių pripasakojo bekasant. Bekasant, kad mum biški pakelti ūpą <...> ir padaryti mums šviesesnę ateitį, – kur nors, kad kam nors dar geriau yra. <...> Irgi jos būdavo toksai nusiteikimas – vat ką mus išmokė motina – ir sunkiausiam darbe, <...> jau po visos savaitės nusikasę bulves, <...> ir nueinam nuo šito Praniulio kalno ir sakydavo: nu kaip ačiū Dievuliui, kad mes padarėm tokį darbą ir turėsim bulvių (SM/1948/2022).

Pasakos moko šiuolaikinį žmogų, net ir karo tarnyboje dirbantį pareigūną, pagarbos vyresniems: „kaip rūpintis ten kažkokiu vyresniu žmogum. Kaip <...> daryti gera kitiems ir panašiai“ (DV/1991/2024).

Pateikėjų minimas pasakų potencialas savistabos, savikontrolės, saviaktualizacijos procesuose siejasi su humanistinės psichologijos idėjomis. Anot jos atstovės Vitalijos Lepeškienės, pagrindžiančios šias idėjas ugdymo procese, dirbant su žmogumi svarbu „laikytis tam tikros „gyvenimo filosofijos“: suprasti, kas yra žmogus, kaip jis auga, bręsta, kaip galima paveikti jo psichologinį brendimą, kaip mokymasis veikia žmogaus augimą, dvasinį tobulėjimą“ (Lepeškienė 1996: 7). Psichologės, atkreipiančios dėmesį į Bettelheimo akcentuotą pasakų galią perduoti vaikui intuityvų, pasąmoningą, savo paties prigimties supratimą (Ten pat: 94), minimi žmogaus dvasinio augimo ir brandos, arba siekio užauginti „visybišką žmogų“ (Ten pat: 43), aspektai sutampa su tyrimo dalyvių pasakai suteikiamais pajėgumais. Pateikėjų nuomone, pasaka ne tik plečia kognityvinius gebėjimus, veikia protą, emocijas, elgesį, skatina smalsumą, žingeidumą, bet ir taurina žmogų, daro jį geresnį. Lepeškienė drąsina pedagogus pasakas išnaudoti ugdymo procese, „dirbant su pasakomis galima stiprinti vaikų savęs vertinimą, mokyti bendrauti ir bendradarbiauti, įsisąmoninti ir išreikšti savo jausmus“ (Ten pat: 95). Mokslininkė supažindina su psichologo Johno Weiserio (1985) išskirtomis ypač svarbiomis temomis ugdymui – drąsa, bendradarbiavimas ir atsakomybė, nurodymų laikymasis, gebėjimas kontroliuoti ir bejėgiškumas, krizės, kurios padeda vaikams įsisąmoninti savo gerąsias savybes, pažinti save, nes „kuo geriau žmogus save pažįsta, kuo daugiau jis pažįsta ir priima savo ypatybių ir žino, kokiomis situacijomis ir kaip jos pasireiškia kasdieniame gyvenime, tuo jis yra lankstesnis, gali geriau prisitaikyti, pasiremti stipriosiomis savo pusėmis, tuo sąmoningesnis jo gyvenimas apskritai“ (Ten pat: 96–97). Svarbios psichologės įžvalgos dėl pasakomis ugdomos drąsos, ką akcentavo ir etnografinio pasakų tyrimo dalyviai – fizinės (labiausiai akivaizdi – pasiaukojimas ir pergalė prieš užpuolikus), moralinės (žmogiškųjų vertybių gynimas, dažnai lydimas visuomenės pasmerkimo, prievartos), socialinės (kitų žmonių artumas, nebijant prarasti savo tapatumo, būti atstumtam), kūrybinės (visuomenių kūrimas, remiantis naujomis idėjomis, savo kultūros dvasinės prasmės išraiška) (Ten pat: 97).

Edukologė Bražienė išskiria penkias ypač vertingas pasakose propaguojamas gyvenimiškas idėjas:

> 1. Mus supantis pasaulis yra gyvas, bet kuriuo momentu visi gali su mumis kalbėtis. <...> 2. Kiekvienas mus supančiame pasaulyje geba savarankiškai veikti ir turi teisę į asmeninį gyvenimą. <...>3. Blogio ir gėrio poliarizacija, gėrio pergalė. <...> 4. Kas lengvai gaunama, lengvai ir prarandama. <...>. 5. Mus supa daugybė pagalbininkų, tačiau jie padeda tik tada, kai mes nebesugebame susidoroti su iškilusiais sunkumais patys (Bražienė 2007: 45–46).

Atsiminus pirmame skyriuje aptartą prigimtinės pedagogikos, aktualios globaliųjų Pietų valstybėms, klausimą, akcentuotina, kad, tiriant šiandienos žmogaus pasakai teikiamą reikšmę, šios įžvalgos taip pat svarbios. Jos atveria supratimą ir paaiškina tam tikrus dėsnius, galiojusius tyrimo dalyvių, tradicinės visuomenės atstovų, vaikystėje ir jų liudijimuose, taip pat girdimus šių dienų mažų vaikų tėvų naratyvuose. Požiūris į pasakas, kaip sunkiai prieinamo švietimo pakaitalą, šių laikų pasaulio bendruomenėse primena situaciją, buvusią lietuvių tradicinėje bendruomenėje. Tačiau atliekant etnografinį pasakų tyrimą paaiškėjo, kad, priešingai, šiandien pasaka yra ne vargo ir neišgalėjimo kitaip užimti vaikus, bet „prabangos dovana“ tėvų vaikams. Mažus vaikus auginantieji, pasirenkantys sekti pasakas ir skirti savo laiką bei betarpišką dėmesį vaikui, susitelkiant į pasakojimą, įtaigų perteikimą, yra sąmoningi ir pirmiausia mąstantys apie vaiko gerovę suaugusieji. Taigi 8-jame dešimtmetyje pedagogų suformuluota nuostata, kad pasakų tradicijos gyvybingumas lemia pasakos, kaip ugdymo priemonės, veiksmingumą (Lazauskienė 1976: 37), šio tyrimo duomenimis nepagrindžiama. Dirbantieji su tėvais ir pedagogais pastebi, kad susidomėjimas liaudies pasakomis ir naujai atrandamas jų efektyvumas auginti ir augti, jei kas nors parodo kelią, padrąsina, tebėra aktualus, o pasikliovusieji pasakomis ugdymo procese teigia, kad „stiprėja motyvacija dirbti, pasitikėjimas savimi, pasididžiavimo ugdytinais jausmas; <...> vaikai aktyviau įsitraukia į mokymąsi per pasakas ir nori šį ugdymą tęsti“ (Sadauskienė A. 2022: 188).

Taigi galima teigti, kad pasakų svarba žmogaus mokymo ir auklėjimo procese, akcentuota tyrimo dalyvių, apima analitinės ir humanistinės psichologijos

perspektyvas ir sustiprina tokius vidinius žmogaus gebėjimus bei savybes, kurie išlieka aktualūs visą gyvenimą. Apibendrinus introversyvų pasakų poveikį, matyti, kad pirmiausia į žmogaus vidinius procesus – jo mąstymą, nuostatas, jausenas ir identiteto formavimą nukreiptas klausomų ar perduodamų pasakų turinys yra pirminis pasakos veikimas. Atlikusi savo funkciją, pasaka, stimuliavusi ar, priešingai, nuraminusi, sukėlusi minčių, jausmų ar padėjusi juos išgyventi, veikia ir toliau. Kitaip tariant, pasakų idėjos, jos veikėjų patirti sunkumai ar laimėjimai, elgesys, suvoktas kaip vertybė, kreipia žmogų veikti su kitais tame pasaulyje, kuris supa pasakos pasakojimo įvykio, prisiminus Baumaną, dalyvius t. y. šiuolaikinį žmogų čia ir dabar.

Ekstraversyvus (orientuotas į išorę) pasakų poveikis

Analizuojant pateikėjų naratyvus išaiškėjo, kad pasakos veikia ne tik vidinį žmogaus pasaulį, bet ir jo sąveiką su aplinka. Todėl prasminga atskirai įvardinti tyrimo dalyvių pasakai suteikiamą reikšmę daryti įtaką žmogaus elgsenai su kitais žmonėmis, supančiu pasauliu, kuri visais atvejais kyla iš asmeninės pateikėjų patirties, santykio su pasakos reiškiniu išgyvenimų.

5. Saugaus ryšio, bendrystės, šiltų santykių kūrimas

Išskirti atskirą pasakų, kaip socialinės sąveikos komunikatoriaus, reikšmę paskatino ankstesniuose skyriuose minėtas ne vienas atvejis, kai net ir garbaus amžiaus žmonės pasakas sieja su artimu, jam brangiu žmogumi. Dažnai tai šeimos nariai – mama, tėtis, močiutė, kurie vaikystėje jiems kūrė pasakų patirtis, kurios ankstesnėje darbo dalyje leido pasakas įvardinti „dvasiniu penu“ pagal raminančio ir guodžiančio maisto termino analogą. Vyriausiosios kartos naratyvuose išryškėjo, kad net du asmenys, negalėję įvardinti nė vieno pasakos pavadinimo ar siužeto, anksti neteko motinų, tapimą našlaičiais aiškina kaip priežastį, juos atribojusią nuo pasakų patirčių. Turint omenyje, kad vyrai etnografiniuose pasakų tyrimuose yra mažesnioji pasakų sekėjų dalis (nors tarp mažų vaikų tėvų ši tendencija yra

priešinga), pasakų tradicijos (ne)patyrimą galima sieti su motinos institutu, kas suponuoja mintį ateityje tyrinėti motinystės socialines ir kultūrines praktikas.

Su saugaus ryšio kūrimu per pasakų tradiciją susijęs ir prisiminimų kūrimas. Todėl šiuolaikinėje visuomenėje pasaka reiškia ir tarpininką kuriantį bendrystę tarp kartų.

6. Malonių prisiminimų kūrimas

Visų amžiaus grupių suaugusiųjų ir net vaikų pasakos apmąstymuose girdimas jaukių ir malonių prisiminimų motyvas. Devintą dešimtį baigiantis vyras atsimena verpiančią ir pasakas sekančią močiutę: „sakydavo pasakas <...> Močiutė, aš mylėjau. Ji verpia, o aš guliu ir pasakoja ką“ (MV/1935/2022). Pateikėja, vaikystėje tapusi našlaite, teigia močiutę buvus jos gelbėtoja su pasakomis po ankstyvos tėčio netekties (SM/1968/2023). Penkių vaikų tėtis prisimena „pasakų robotą“, sumeistrautą jo tėčio, ir pamigdymo ritualą glostant, sklindant pasakos įrašui iš kasetinio garso grotuvo (LV/1981/2024). Dviejų mažylių mama pasakoja tą pačią pasaką apie ropę, kurią jai sekė močiutė (KM/1990/2024). Mažo vaiko mama pasakas įvardija „šiltu ir mielu prisiminimu“ (BM/1994/2023).

Visa tai sukuria nematomą, neapčiuopiamą pasakų reikšmę, kurios niekas neįvardina kaip tokios. Tačiau daugeliu atvejų pasakų tradicijos šeimoje sukuria ne tik tarpusavio ryšį, bet ir šiltą bendrystės prisiminimą. Anot atminties antropologų, iš naujo atradę atmintį, mokslininkai domisi nostalgija ir tiria įvairius objektus, tarp kurių ir ritualai, kasdienės laiko praktikos (Ange, Berliner 2015: 2). Tačiau pastebėtina, kad nostalgiško ryšio pasakų patirčių prisiminimuose apčiuopti nepavyko. Nors beveik visuose naratyvuose (išskyrus vieną atvejį) dominuoja teigiami jausmai, išlikę pozityvūs įspūdžiai, tačiau nostalgija nejuntama. Prisiminimai gyvi, bet jų nesilaikoma įsikibus, negyvenama įstrigus praeityje, vieno pateikėjo žodžiais tariant, „tose pasakose negyvenau“ (MV/1935/2022). Veikiau tai juntama kaip savu laiku svarbų vaidmenį atlikusi išgyventa patirtis, šiandien apmąstoma kaip maloni retrospektyva.

7. Substitutas išmaniesiems įrenginiams vaikystėje

Suaugusiųjų, net vyriausiosios kartos, ir kitų pateikėjų pasakos apmąstymuose ne kartą nuskamba kritika dėl pasikeitusio žmonių tarpusavio ryšio, nusilpusio dėmesio tradicijai, įskaitant ir pasakas, dėl šiuolaikinio gyvenimo būdo – nuolatinio įsitraukimo į „tuos kompiuterius“, „internetus“, išmaniuosius telefonus. Šiuolaikinės visuomenės gyvensena mokslo diskurse plačiai aptarta pirmame skyriuje, tačiau dera priminti, kad kultūros perdavimas ir per ją žmogiškumo išsaugojimas yra didžiausi praradimai, kuriuos įvardija skaitmenizuotos, neaiškios tapatybės, vizualizuotos šiuolaikybės tyrinėtojai.

Savotiškas perspėjimas ne tik apie tradicijos nutraukimą ir kultūrinio paveldo ignoravimą, bet veikiau apie pavojų, tykantį suaugusiesiems pasakų ir ryšio su vaiku ritualų kūrimo vietą užleidžiant technologijoms, nuskamba progimnazijos socialinės pedagogės, dirbančios su šeimomis, vaikais ir suaugusiaisiais, mintyse. Moteris, matanti augančios kartos patiriamus sunkumus ir sudėtingų šeimos santykių ratilus vaiko gyvenime, lygina kokybiškai skirtingą vaiko psichologinę būseną iki technologijų – išmaniųjų telefonų – naudojimo ir tapus jų vartotoju:

> jeigu dar neįduotas telefonas į rankas ir ne tai įdomiausia, tai tikrai reikalingos [pasakos – A. S.], ir labai susidomi. Ir susidomi, ir klauso, ir knygelę varto, ir paveiksliukus pasižiūri, ir pagal paveiksliukus pasakot gali kažką. Nes, nu svarbiausia, kad nesugadint telefoną įduodant (VM/1966/2023).

Moteris atkreipia dėmesį į dar didesnę problemą nei tik šiuolaikinių vaikų nesidomėjimas pasakomis. Be saiko įsitraukus į išmaniojo įrenginio atveriamą virtualią erdvę, pastebimas visiškas abejingumas aplinkai:

> Aš manau, kad telefonas pakeičia viską, kas gali sudominti... Nes dabar kažkodėl taip yra. O kada tas įvyksta, – tai nežinau. Galbūt tada, kai tėvai kantrybės pritrūksta. Ir tada įduoda telefoną, ir tada kito nusiraminimo būdo ir nėra. Tikrai labai daug šiais laikais stebim to, kai tik telefonas įdomu ir labai sunku sudominti. Tai mokykloje būnant ir matos iš karto, kad nu niekas neįdomu, nes labai daug laiko praleidžia prie įrenginių. Tai čia manau, kad bėda tokia yra ir nežinau, ar ji kada nors išnyks. <...> visi dabar turi tą bėdą. Ir pradinukai, ir vyresni (VM/1966/2023).

Pateikėjos mintys siejasi su Rosen užuominomis apie galimą neigiamą „paveiksliukų kultūros“ poveikį žmonių psichikai, ypač vaikams. Autorė, remdamasi 2004 m. „Pediatrics“ publikacijoje atskleistu tyrimu, kuris parodė ryšį tarp ankstyvo televizijos žiūrėjimo ir vėlesnių problemų, pavyzdžiui, dėmesio stokos ir hiperaktyvumo sutrikimo (*attention deficit / hyperactivity disorder*), primena apie „visur paplitusių judančių vaizdų“, tampančių pagrindiniu vaikų dėmesio objektu, pavojų, dėl kurio sunkinamas sveikas vystymasis, bei prieina prie išvados, kad „jaunų žmonių įtraukimas į vaizdų kultūrą gali pakenkti jų smegenims“ (Rosen 2005: 42).

Pateikėjų svarstymai apie šiuolaikinio žmogaus gyvenimą tarp tradicijos ir modernios, technologijomis įrėmintos, realybės taip pat primena etnologės Irenos Snukiškienės aptariamą kultūrologo ir filosofo Jeano Baudrillardo (1929–2007) šiuolaikinės visuomenės, kaip hipertikrovės, viziją. Hipertikrovė – tai ta pati šiuolaikinė vartotojiškojo pasaulio visuomenė. Tai pasaulis, „kuriame gyvena visuomenė, paskendusi technologijoje, prekių ženkluose, komunikacijos tinkluose, turinti vis mažiau ryšių su tikrąja realybe“ (Snukiškienė 2022: 86). Autorė atkreipia dėmesį, jog, Baudrillardo nuomone, pagrindinis tokios realybės inspiratorius taip pat yra medijos ir technologijos, tampančios esaties tikslu, o ne priemone, „įvedančios vis naujesnius masinės komunikacijos būdus, keičiančios žmogiškuosius santykius ir produkuojančios hipertikrovės pasaulį. <...> Medijos ir technologijos praranda savo antraeilę, instrumentinę funkciją <...>“ (Snukiškienė 2022: 87).

Kaip tai atsispindi etnografiniame pasakų tyrime? Galbūt kantrybės neturėjimas, galbūt žinių trūkumas lemia, kad kai kurie šiuolaikiniai žmonės neatsigręžia į pasakas, o vaikų žaidinimui parenka išmaniuosius įrenginius. Anot vilnietės pateikėjos, manančios, kad pasaka yra gyvenimo atspindys, bijoti pasakų ir smerkti jas esant žalingomis netgi laikoma šiuolaikine tendencija – „mada dabartinė: nepatinka, nes ten daug žiaurių dalykų“ (GM/1973/2023). Nors iš tiesų, moters nuomone, kaip ir parodė etnografinio tyrimo duomenų analizė, tokia nuostata gali kilti iš visiško neišmanymo ir nesidomėjimo pasakomis: „bet šiaip tai, <...> per mažai žino apie jų esmę. <...> Per daug yra nuvertinami šitie dalykai, nes [pasakos

– A. S.] <...> yra priimama daugiau kaip fantazija, bet ne kaip gyvenimo normos“ (GM/1973/2023).

Taigi, apibendrintai galima teigti, kad pasaka ir jos reikšmė apmąstoma ne tik kaip galimybė išlaikyti ryšį su pamatinėmis vertybėmis, protėvių paveldu, auginti asmenybę, bet ir kaip nauja, šiuolaikybės diktuojama funkcija būti substitutu išmaniesiems vaikų naudojamiems įrenginiams ir stiprinti dvasinį atsparumą vartotojiškumui. Kokios tos pasakos, kurias prisimena tyrimo dalyviai ir kurioms suteikiamos tokios plačios galimybės veikti socialinėje ir kultūrinėje plotmėje, analizuojama kitame poskyryje.

5.2 Tyrimo dalyvių žinomos pasakos

Klausimo, kokiais pasakų siužetais ir motyvais remiasi tyrimo dalyviai, liudydami pasakos reikšmę savo gyvenime, analizę dera pradėti nuo tyrime minimų pasakų susisteminimo[55] – tarsi tyrimo tyrime – metodologinių ypatumų paaiškinimo.

Dauguma pateikėjų savo mėgstamas, įsiminusias[56] arba gerai žinomas liaudies pasakas mini šalia stilizuotų ar suliteratūrintų (prisimenant 1 skyriuje pateiktą pasakų terminijos diskursą ir *fairy tales* sąvoką) bei autorinių pasakų, jas neretai iškart ir įvardindami Charles’io Perrault, Brolių Grimmų, Wilhelmo Haufo ar Hanso Christiano Anderseno pasakomis. Tokia tendencija natūrali, nes anot tautosakos tyrėjų, lietuviškoji pasakų tradicija neatsiejama nuo europietiškosios (Šlekonytė 2016: 17). Žinomų tautosakos rinkėjų ir rašytojų, pasakų rinkinių sudarytojų išgarsintos pasakos yra įtrauktos ir į Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogą (LPTK) (nors dažnai menkai varijuojančios), visame pasaulyje cirkuliuoja konkrečiais lengvai atpažįstamais pavadinimais. Todėl disertacijoje pasirinktas sudėtingas pasakų grupavimo klausimas sprendžiamas laikantis Boaso siūlymo kliautis „vietinių gyventojų“, t. y. pateikėjų nuomone, priskirti siužetus lietuvių ar užsienio naratyvams. Tai daroma atsižvelgiant į tokias žmonių ištarmes prieš pasakų

[55] Lietuvoje gyvenančios karo pabėgėlės apmąstomos pasakos bendrame sąraše nefigūruoja, nes išsamiai aptariamos atvejo analizėje.

[56] Ne visos pasakos pateikėjams įsiminusios kaip mėgstamos, yra ir keliančių priešingus jausmus: „Vilkas ir septyni ožiukai“ – nemėgstu – atmetimo reakcija“ (DV/1991/2024).

vardijimą: „labiausiai suprantamos lietuviškos“ (GM/1944/2022), „man visada patiko lietuviškos pasakos“ (GV/1957/2024), „nu ir tos užsienio“ (ŠM/1981/2023), bei įrašus Balio ir Kerbelytės pasakojamosios tautosakos kataloguose. Kitaip tariant, tos pasakos, kurios nuo tautosakos rinkimo ir publikavimo pradžios spausdinamos lietuviškų pasakų rinkiniuose[57], vėliau tapusios Balio LPTMK dalimi, ir pačių tyrimo dalyvių įvardijamos kaip tokios, susisteminus tyrime minimus motyvus vadinamos *Lietuvių (liaudies) pasakomis* bei motyvais ir yra atskiriamos nuo *užsienio* pasakų. Nors ne dėl vieno iš jų gali kilti dvejonių[58]. Pavyzdžiui, „Vilkas ir ožiukai“ gali būti priimtinai laikomas Brolių Grimmų paskelbtu siužetu, bet labai gerai žinomas ir Lietuvoje, užrašyti net 157 variantai. Taip pat „Dvylika brolių, juodvarniais lakstančių“ motyvas (79 užrašymai Lietuvoje) žinomas daugelyje Europos šalių, tačiau jis disertacijoje patenka į lietuvių liaudies pasakų grupę, nes kitu pavadinimu – kaip „Septyni varnai“ pateikėjų paminėta pasaka yra populiari svetur, todėl įvardijama kaip stilizuota užsienio pasaka. Pastarosios, priešingai, nepaisant kai kurių jų buvimo LPTK[59], atskiriamos nutarus neignoruoti pačių pateikėjų noro pabrėžti jas išgarsinusių žmonių indėlį. Sąmoningai atsisakoma termino *tarptautiniai* pasakų motyvai, nors ne vienas tyrime minimų randami ir LPTK, ir Aarne-Thompson-Uther (ATU) pasakų tipų rodyklėje – tarptautiniame pasakų klasifikatoriuje, išskyrus, žinoma, specifinį *Žalčio žmonos,* AT 425 M potipį, žymimą raide M. Atskirai paminėtinas Jūratės ir Kastyčio, arba Jūrų karalaitės

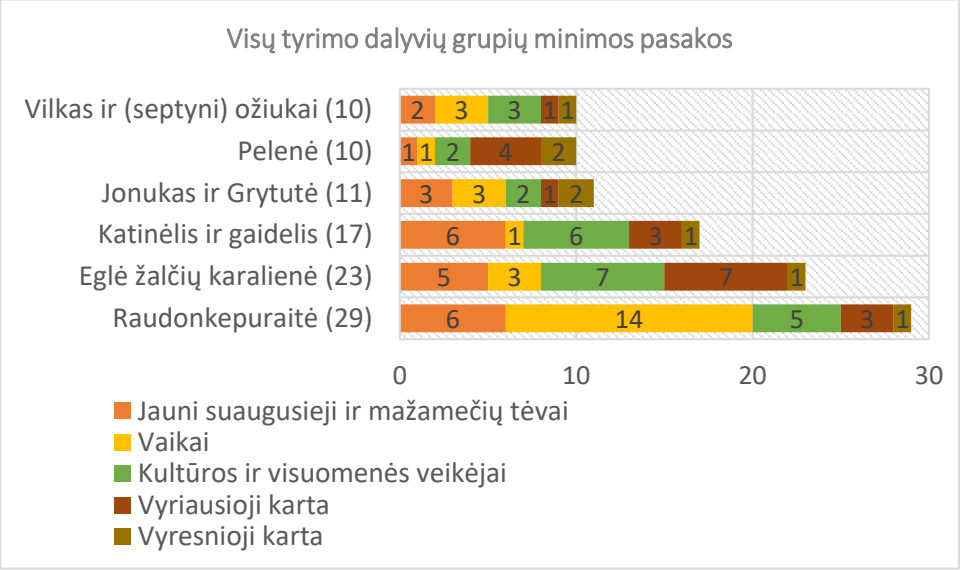
[57] Kalbama apie Jono Basanavičiaus „Lietuviškos pasakos yvairios“ (1903–1905) ir ankstesnių, užsienio autorių, aptartų darbo pradžioje, pasakų publikavimus, kurie tapo pradine medžiaga Jono Balio pasakų motyvų katalogui.

[58] Taip pat atsižvelgta ir į fundamentalias tautosakos rinktines (Balys 1948; Sauka, Seselskytė 1965; Sauka et al. 1967), žinomų pasakų užrašinėtojų rinkinius, pavyzdžiui, Mečislovo Davainio-Silvestraičio (Davainis-Silvestraitis 1973), Anelės Čepukienės (Vėlius 1973), Mato Slančiausko (Slančiauskas 1974; 1975), Jurgio Dovydaičio (Dovydaitis 1987) ir kitų autorių (Tijūnaitis 1958; Jonynas et al. 1954; Aleksynas 1985) pasakų rinkinius. Daugumoje leidinių yra pateikiamos pasakų motyvų klasifikavimo (AT) nuorodos, aprašomas naratyvų paplitimas ir kitos informacinės gairės, padėjusios stebėti etnografinio pasakų tyrimo dalyvių vardijamų siužetų gyvavimą Lietuvoje ir priimti sprendimus dėl jų priskyrimo Lietuvių (liaudies) ir užsienio pasakoms.

[59] Pavyzdžiui, pasaka „Raudonkepuraitė“, kuri, kaip minėta, net nelaikoma stilizuota, o yra visiškai autorinė Charles’io Perraulto kūryba, įtraukta į LPTK ir pažymėta to paties pavadinimo AT 333 tipu.

naratyvas, kuris plačiau žinomas kaip literatūrinis padavimas, bet jo folkloriškumo ir žodinės sklaidos atvejį tyrinėtojai prilygina Eglės žalčių karalienės populiarumui, tačiau abejotino autentiškumo (Burba 2024: 131). Kadangi mitologas ir folkloristas Dainius Razauskas jį priskiria pasakoms (Ten pat: 137), net dviem į dešimtą dešimtį įkopusiems pateikėjams ir vienai lietuvių filologei, ekspertinių žinių apie tautosaką turėtojai, naratyvą minint kaip pasaką, jis buvo įtrauktas į pateikėjų minimų pasakų sąrašą. Pabrėžtina, kad toks skirstymas yra pirmasis mėginimas įvardinti XXI a. pradžios Lietuvos žmonių pasakų repertuarą, todėl jis yra sąlyginis ir nebaigtinis. Verta paminėti, kad tyrimo duomenys susisteminti ir apibendrinti kiekvienoje pateikėjų grupėje, sudarytas kiekvieno tyrimo dalyvio savotiškas „pasakų žinojimo paveikslas“. Tačiau detaliau lyginamuoju aspektu analizuojami moksleivių, jaunų suaugusiųjų ir mažamečių tėvų duomenys.

Taigi kokios pasakos žinomos šiandienos Lietuvoje? Iš viso tyrimo dalyviai įvardija 67 pasakas / pasakų motyvus: 44 lietuvių (liaudies) ir 23 užsienio pasakas, priklausančias skirtingoms žanro grupėms – pasakoms apie gyvūnus, stebuklinėms pasakoms, pasakoms-parabolėms, buitinėms ir formulinėms pasakoms (3 priedas). Suaugusieji įvardina 57 (39 lietuvių (liaudies) ir 18 užsienio) skirtingų pasakų, tik vaikams žinomos – 10 (5 lietuvių (liaudies) ir 5 užsienio).

13 pav. Visų tyrimo dalyvių grupių minimos pasakos

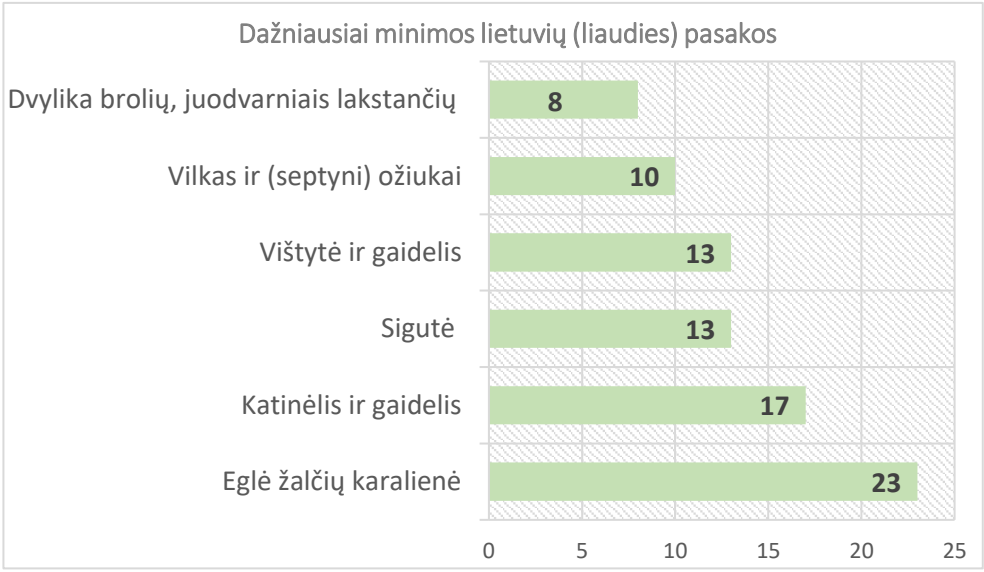
Lietuvoje, šio tyrimo duomenimis, plačiausiai žinomos pasakos yra „Raudonkepuraitė“ (ATU 333 *Little Red Riding Hood*[60] / AT 333 Raudonkepuraitė [12; 1]), minima 29 pateikėjų, „Eglė žalčių karalienė“ (AT 425 M Žalčio žmona [120; 1]), įvardijama 23 žmonių, „Katinėlis ir gaidelis“ (AT 61 B Katinėlis, gaidelis ir lapė [187; 4]), žinoma 17 pateikėjų, „Jonukas ir Grytutė“ (ATU 327 A *Hansel and Gretel* / AT 327 A Vaikai ir ragana [73; 12]), minima 11 pateikėjų, „Pelenė“ (ATU 510 *Cinderella* / AT 510 A Pelenė [68; 28]) ir „Vilkas ir (septyni) ožiukai“ (AT 123 Vilkas ir ožiukai [157; 14]) žinomos 10 pateikėjų (13 pav.). „Raudonkepuraitė“ dažniausiai minima vaikų – 14 kartų, o Lietuvos vyriausieji, kultūros ir visuomenės veikėjai, jauni suaugusieji ir mažamečių tėvai geriausiai žino pasaką „Eglė žalčių karalienė“.

Šiuos tyrimo rezultatus palyginus su artimomis tematika studijomis Europoje, aiškėja skirtumai ir panašumai. Serbijos tyrėjai nustatė, kad apklausti 200 suaugusiųjų įvardino 40 skirtingų pasakų (Trebješanin et al. 2013: 105), tuo tarpu Lietuvoje skaičius gerokai didesnis – 56 suaugusieji pateikėjai įvardija 57 skirtingus pasakų / motyvų pavadinimus. Tai reiškia, kad beveik 4 kartus mažesnė tiriamųjų grupė Lietuvoje pamini beveik 5 kartus daugiau pasakų. Taip pat paaiškėja, kad Serbijoje vaikų (tėvų nuomone, atsižvelgiant į tai, ką vaikai mėgsta klausyti ar kokias žino pasakų ekranizacijas) ir tėvų labiausiai mėgstamų pasakų siužetų ketvirtuke pirmosios dvi – „Raudonkepuraitė“ (įvardijo 73 tėvai) ir „Pelenė“ (56) (Trebješanin et al. 2013: 105) – yra ir šios disertacijos visų tyrimo dalyvių žinomų pasakų penketuke Lietuvoje. Serbų vaikams patraukliausia pasaka „Raudonkepuraitė“ (Ten pat) ir Lietuvoje geriausiai žinoma tarp vaikų. Galima daryti prielaidą, kad toks tyrimo rezultatų sugretinimas taip pat implikuoja mintį, kad pasaulyje žinomi pasakų siužetai vaikams yra gerai prieinami ne tik Lietuvoje. Kaip teigia tyrėjai, „aiškiai

[60] Supažindinant su tyrimo metu identifikuotomis pasakomis, prie užsienio pasakų ir motyvų ATU klasifikatoriaus numerio nurodomas ir pasakų tipų žymėjimas LPTK bei tipo paplitimas. Tyrime vadovautasi Balio, Kerbelytės pasakų tipologijos katalogais bei naujausia suskaitmeninta versija interneto adresu aruodai.lt. Ten, kur vertimas į lietuvių kalbą užsienio pasakų ir jų motyvų pavadinimų nepateikiamas, jis yra analogiškas nurodytam LPTK ir įvardintam tyrimo dalyvių; jis pirmiausia ir rašomas 3 priede.

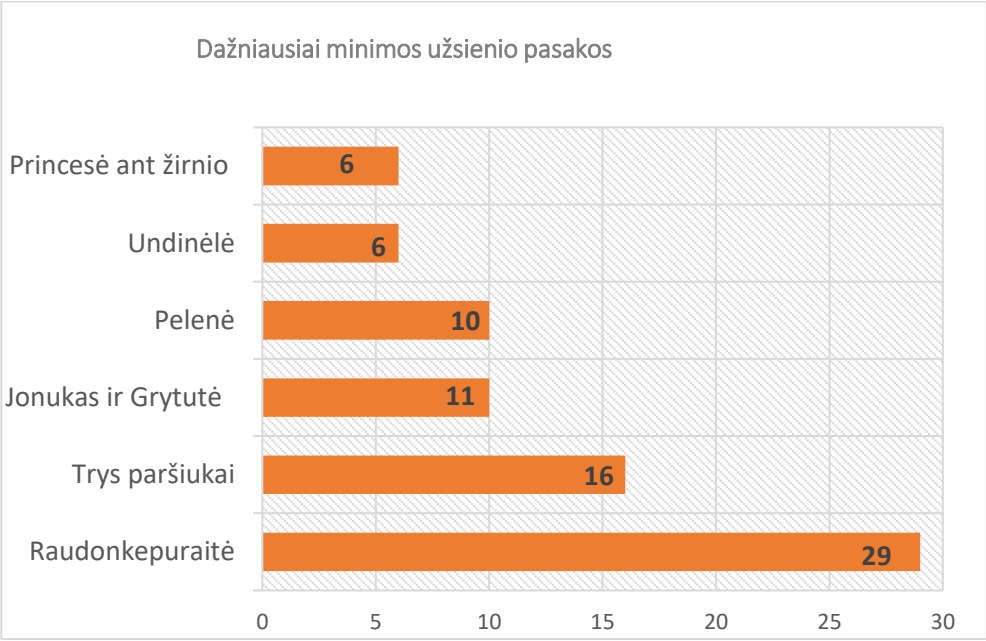
matyti animacinių filmų, ypač „Disney“ pasakų ekranizacijų ir panašių vaikams skirtų istorijų įtaka“ (Ten pat).

Kitos žinomiausios lietuvių (liaudies) pasakos yra „Sigutė“ (AT 452 C* Antimi pavirtusi sesuo [17]), „Vištytė ir gaidelis“ (AT 2021 B Gaidelis išmuša vištelei akelę [162; 12]), kurias žinojo 13 pateikėjų, „Dvylika brolių, juodvarniais lakstančių“ (AT 451 A Brolių ieškanti sesuo [79; 7]) – įvardino 8 tyrimo dalyviai (14 pav.).

14 pav. Dažniausiai minimos lietuvių (liaudies) pasakos

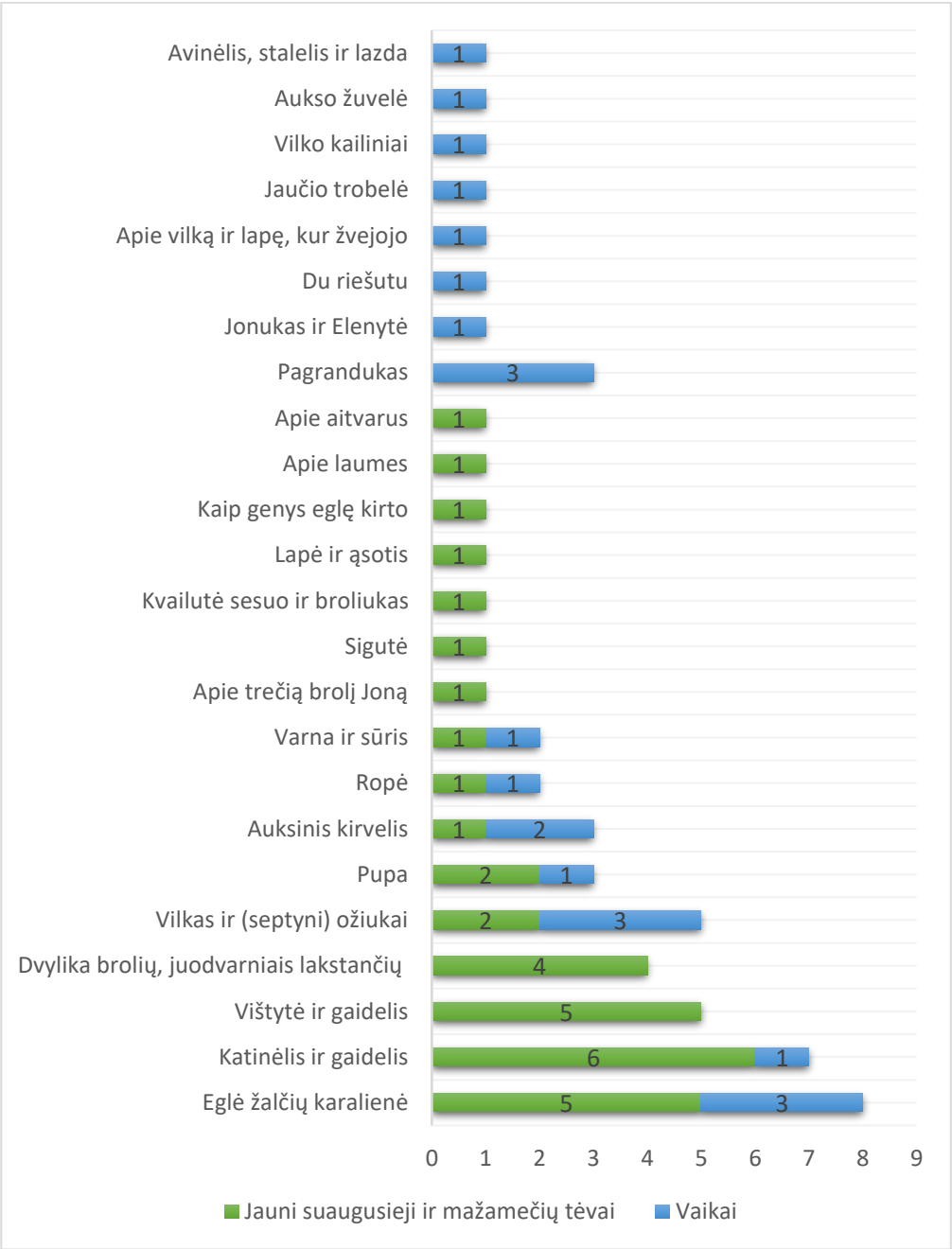
Kitos geriausiai žinomos užsienio pasakos yra „Trys paršiukai“ (ATU 124 Namų nupūtimas – *Blowing the House In)* – 16 minėjimų, „Undinėlė“ – 10 įvardinimų, „Princesė ant žirnio“ – 6 (15 pav.).

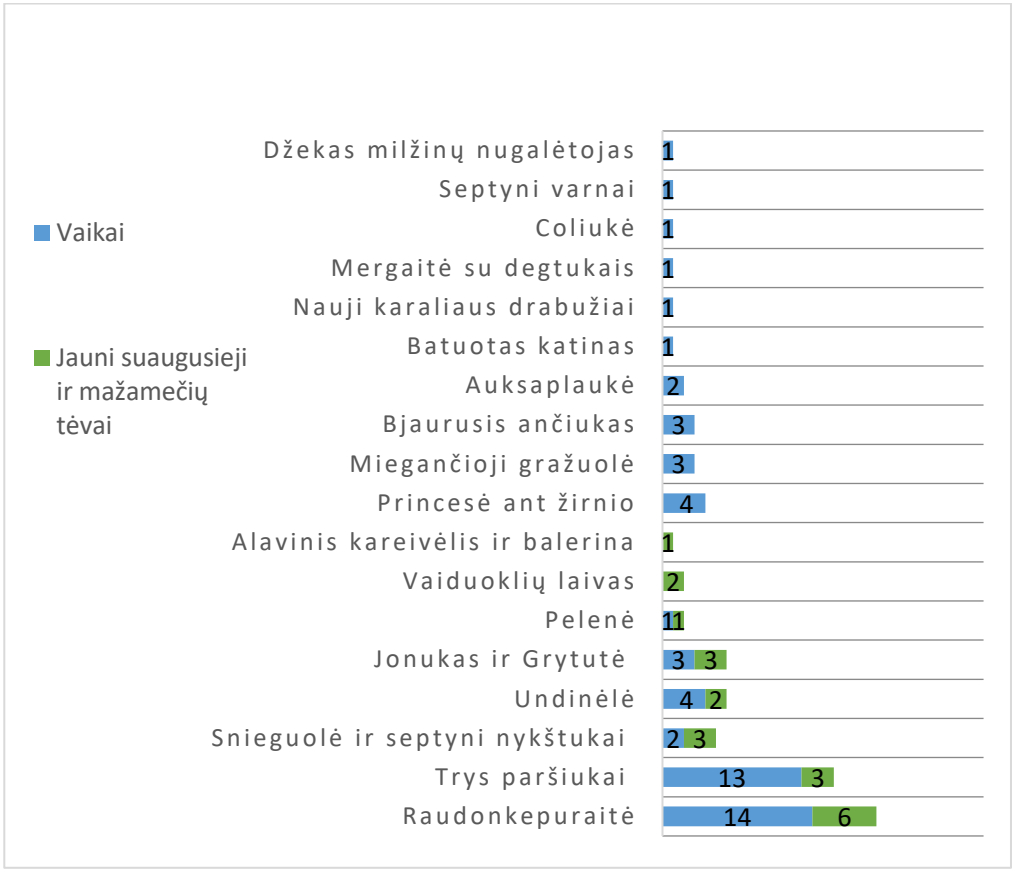
15 pav. Dažniausiai minimos užsienio pasakos

Iš viso tyrime pasakų pavadinimai nuskamba 276 kartus: 160 kartų paminėtos lietuvių (liaudies) pasakos – 160, o 116 kartų – užsienio. Kaip matyti 3 priede, daugiausiai lietuvių pasakomis įvardintų žino suaugusieji kultūros ir visuomenės veikėjai – 50 kartų mini skirtingas 24 pasakas / motyvus. Antroje vietoje – mažamečių tėvai ir jauni suaugusieji, jie savo naratyvuose 36 kartus mini 17 lietuviškųjų. Tretieji – vyriausioji Lietuvos karta – 35 kartus įvardina 20 skirtingų pasakų motyvų.

Įdomu palyginti, kokias pasakas žino jauni suaugusieji, mažamečių tėvai ir vaikai. Nors abi grupės iš 44 lietuvių (liaudies) siužetų įvardina panašiai (16 pav.) – 17 ir 15 (kas sudaro 34 proc. visų vaikų žinomų pasakų), tik suaugusiesiems žinomos 7, vaikams – 8 pasakos. Užsienio pasakų žinojimu stipriai suaugusiuosius lenkia vaikai: pasako 16 (69,5 proc.) iš 23 tyrime minimų siužetų, o suaugusieji – tik 8, kas procentine išraiška (34,7 proc.) beveik sutampa su vaikų lietuviškų motyvų žinomumu (17 pav.). Šie duomenys atitinka ir tyrimo Serbijoje rezultatus, rodančius, kad tėvai kaip savo mėgstamas pasakas daug rečiau mini tas, „kurios buvo paverstos animaciniais filmais, ir kurias mėgsta jų vaikai“ (Trebješanin et al. 2013: 107).

16 pav. Lietuvių (liaudies) pasakos, kurias žino jauni suaugusieji, mažamečių tėvai ir vaikai

17 pav. Užsienio pasakos, kurias žino jauni suaugusieji, mažamečių tėvai ir vaikai

Pastebėtina, kad vaikai ypač daug įvardina stilizuotų pasakų ir net autorinių kūrinių, tik skirtingai nei suaugusieji to neakcentuoja. Į jų pasakų žinojimą telpa ir literatūriniai kūriniai, ir kino filmai, ir animacija. Vaikai geriausiai žino užsienio pasakas: literatūrines – Charles'io Perrault „Raudonkepuraitė“ (14), „Trys paršiukai“ (13), „Miegančioji gražuolė“ (3), Brolių Grimų – „Jonukas ir Grytutė“ (3), autorines – Hanso Christiano Anderseno: „Bjaurusis ančiukas“ (3), „Undinėlė“ (4), „Princesė ant žirnio“ (4) ir kt.

Kokios galėtų būti prastesnio lietuviškų naratyvų žinomumo tarp moksleivių priežastys? Viena vertus, išgryninus tyrimo dalyvių įvardintų pasakų knygų pavadinimus (4 priedas), tarsi tampa aišku, kodėl vaikai žino tiek daug užsienio pasakų – iš 12 sąraše esamų didesnė dalis knygų, net du trečdaliai, t. y. 8, yra užsienio ir autorinių pasakų rinkiniai. Tai „[Piemenukas] ir Elfų karalius“ (Švedų pasakos),

Anderseno pasakos, Brolių Grimmų pasakos, „Tūkstantis ir viena naktis“, Haufo pasakos, Perrault pasakos, Pasaulio tautų pasakos (serija), „Fėjos ir karalaitės“. Lietuviškos pasakų knygos minimos keturiais pavadinimais: „Lietuviškos pasakos“, „Senelių pasakos“, „Gulbė karaliaus pati“, „Nė velnio nebijau“. Tačiau, kaip rašyta, tik keletas vaikų įvardina knygų pavadinimus ar autorių vardus. Taigi kyla klausimas, iš kur tie siužetai žinomi? Vienas paaiškinimų – galbūt ekranizacijų būdu, kaip minėto tyrimo Serbijoje atveju. Bet neatmestina ir suaugusiųjų perdavimo – skaitymo ar matytų ekranizacijų perpasakojimo galimybė. Turint omenyje vaikų liudijimus, kad pasakojamos pasakos jiems patinka labiau ir kad jiems pasakos buvo sektos, ne tik skaitytos, gali būti, kad tarptautinius stilizuotų ir autorinių pasakų siužetus jų tėvai (galbūt iš kino filmų ir animuotų ekranizacijų) žino geriau ar labiau linkę pasakoti. Toks aiškinimas galėtų būti logiškas.

Kita vertus, beveik daugiau nei tris kartus didesnis užsienio pasakų žinojimas, palyginus su tradiciniais lietuvių (liaudies) naratyvais, tarp vaikų gali būti iliustratyvus pavyzdys, kad ribos tarp vaizdinio, rašytinio ir žodinio pasakojimo moksleivių pasakos suvokimuose yra nežymios. Tai, be abejonių, skatina gausi pasiūla užsienyje sukurtų ir lietuvių leidėjų išverstų užsienio literatūrinių ir autorinių pasakų knygų, animacija, kino filmai ir personažų vaizdiniai populiarioje materialioje kultūroje, pavyzdžiui, spalvinimo knygelės, lipdukai, drabužėliai, animatoriai, tortai, kostiumai ir interjero puošyba gimtadienio ir kitoms šventėms ir pan.[61] Atsakymo į klausimą, kas prie to prisideda, užuominos, jau buvo aptartos pirmame skyriuje, teoriniuose svarstymuose apie pasaulį, kuriame gyvename šiandien – skuba, vartotojiškumas, klientų gundymas mada ir pan. Ateities perspektyvoje galima būtų mąstyti, ar reikėtų, jei taip, tai kokiomis priemonėmis skatinti lietuviškomis laikomų pasakų žinomumą ir populiarumą. Darbo autorės nuomone, daug spalvingų pasakų ir pasakojamosios tautosakos personažų įvaizdžių, kaip antai Nykščiukas, Lukošiukas, mitologiniai kaukai, laumės, aitvarai, dar mažai pažįstami tiek lietuvių suaugusiųjų, tiek vaikų auditorijai. Įdomu, kad aitvaro vardą

[61] Savo vaikų auginimo patirtis sudarė sąlygas autorei neblogai susipažinti su rinkos pasiūla šioje srityje.

bene labiausiai garsina ne koks nors šiuolaikinių kūrėjų animuotas filmas ar vaikų gimtadienių personažas, o vienas slapčiausių Lietuvos kariuomenės Specialiųjų operacijų pajėgų (SOP) padalinys „Aitvarai“.

Kai kurie tyrimo dalyvių įvardinti pasakų motyvai įtvirtina jų sąsajas su gyvenimiška tikrove. Pavyzdžiui, pasakojimą apie pamotės skriaudžiamą mergaitę kaip pasaką Apie našlaitę / našlaitėlę įvardija vyriausios kartos moterys ir vyras, kuris labai anksti lieka našlaitis be mamos, o jo tėvas uždarbiauja kaip keliaujantis siuvėjas. Jis pasakas teigia girdėjęs iš vyresnių vaikų. Jaunesnio amžiaus pateikėja perima pasakų išmintį – „„gyvenk, kad nieko nenuskriaustum“, – šitas ateina iš močiutės Malvinos“ (ČM/1972/2023), kuria vadovaujasi ir savo gyvenime. Viena garbaus amžiaus moteris net aiškina, kad tokios pasakos kilusios iš tikro gyvenimo:

> Toli eit nereikėjo, va tik kaimynystėj buvo tokia ragana, kur vaikus skriaudė, atej an keturių vaikų. Jau, Dieve sergėk, buvo! Jau aršiau raganos buvo! Slieziuvienė tokia. <...> [Tai ką ji darė? – A. S.]. Gi viskų – nei tie vaikai valgę buvo, nei nieko, kankino visą laiką. Ji nemušė. Tėvas, šitas, gi jau klausė jos – priskundžia, tai dar tėvas atejis sumuša, rykštė buvo po lova užkišta. Tai ir pasakos iš tokių buvo sukurtos (RM/1941/2023).

Įdomu, kad nė vienas iš mažamečių tėvų neįvardina jokio naratyvo apie podukrą kaip apie našlaitę. Galbūt tai susiję su pasakos problematika ir asmeniniu santykiu šiuo klausimu. Kaip jau minėta, suaugusiųjų mąstymas gali priešintis gyvenimo tikrovei, įmanomai patirti kaip ir pasakos siužete, – mažų vaikų nelaimei – mylinčios mamos netekimui.

Taip pat pastebėtina, kad tarsi atkartojant moterų pasakų repertuaro tyrinėtojų (Šlekonytė 2024) teiginius, moterišku naratyvu laikoma pasaka apie Pelenę minima išimtinai moteriškos lyties tyrimo dalyvių. Vaikų grupėje tik viena, jauniausia, aštuonmetė Žemyna mini „Pelenę“, kurią jai pasakojo šeimoje, o pati skaitė knygoje „Fėjos ir karalaitės“ (2013) (Žemyna/8/2024). 24 metų amžiaus aktorius „moteriškų pasakų“ egzistavimą taip pat patvirtina – minėdamas jam žinomą pasaką „Undinėlė“, pabrėžia, kad ją vaikui seka žmona, ne jis pats (BV/2000/2024).

Keletą pasakos „Pelenė“ minėjimų supa įdomus kontekstas – daug metų našlaujanti buvusi medikė, gabaus, sėkmingai kilusio tarnyboje agronomo žmona, pati net ir vyresniame amžiuje vis dar daržininkaujanti, apie pasaką „Pelenė“ teigia, kad viskas galėję joje būti taip, kaip pasakojama, bet „tik su tuo moliūgu neaišku“ (PM/1946/2023) – daržovės virtimas karieta moteriai atrodo mažai įtikimas. Kita pateikėja, gimusi tarpukariu, „Pelenę“ pasakojusi savo dukrai, nes ir pati pasaką mėgo: „man patiko“ (BM/1932/2022). Įdomu, kad paprastai mergaitiškiems žaislams priskiriamų lėlių, tarsi tarp kitko atsiminusi garbaus amžiaus moteris, sako nemėgusi, nors augdama stambių ūkininkų šeimoje tokių turėjo. Tačiau mėgstamiausių jos pasakų – „Pelenė“ ir „Eglė žalčių karalienė“, su kurios veikėja, kaip buvo rašyta, moteris tapatinosi, – centre pasakojimas būtent apie merginos ir moters gyvenimo transformacijas (BM/1932/2022).

1931 m. gimęs pateikėjas mini siužetą „Jonukas ir Elenytė“, paaiškindamas, kad tai pasaka apie aviniuką broliuką, tiksliai taip, kaip jis užrašytas Balio LPTMK – AT 450 – Avinėliu paverstas berniukas (Jonukas ir Elenytė) (Balys 1936: 41).

Aptariant kalbintų šiandienos Lietuvos visuomenės narių žinomas pasakas, natūralu klausti: ar buvo tyrimo dalyvių, negalėjusių įvardinti nė vieno pasakos motyvo, siužeto? Septyni suaugusieji, neminintys nė vieno pasakos motyvo, yra vyriausiųjų asmenų grupės atstovai, jų papasakotų asmeninių gyvenimo istorijų suartėjimas su pasakų motyvais detaliau aprašytas trečiame skyriuje. Tačiau pabrėžtina, kad du pateikėjai į klausimą apie pasakas reaguoja prisipažinimu, jog anksti tapo našlaičiais – neteko mamos, o didesnė dalis vietoje pasakų prisiminimų mena tėvų ir savo sunkų, nesibaigiantį fizinį darbą vaikystėje (5 priedas).

Toliau detaliau aptartinos ne visos, o tik daugiausia kartų tyrimo dalyvių paminėtos pasakos „Eglė žalčių karalienė“ ir „Raudonkepuraitė“. Pradėti norėtųsi nuo išskirtinai lietuvišku laikomos pasakos „Eglė žalčių karalienė“.

„Eglė žalčių karalienė“ (toliau – EŽK), dar vadinama „Eglės pasaka“, „Žalčio pati“, „Žalčio nuotaka“, „Vyras-žaltys“ (Sauka L. 2007: 10), šiame darbe labiausiai išryškėja kaip pateikėjų tapatybės refleksija, santykio su artimaisiais suvokimo būdas. Mėgstamiausiai pasakos veikėjai Eglei, šeimos jaunėlei,

priskiriamos charakteristikos – tvirtybė ir gebėjimas priimti lemtį. Jaunesnės kartos pateikėjos, trijų vaikų motinos, įkūnytas Drebulės vaidmuo mokykliniame spektaklyje, kaip aptarta ankstesniame poskyryje, tampa empatijos, atjautos, motinos–vaiko santykio briauna, ypač žinant, kad tyrimo dalyvės ir jos mamos, kūrybingos, talentingos choreografės ryšys yra šiltas, artimas, sutvirtintas ir pasakų, perimtų iš prosenelių kartos, saitais.

EŽK – pasaka, turinti 120 sukataloguotų variantų (ir vieną kontaminuotą)[62], pirmą kartą publikuota labai seniai, dar 1837 m. Jozefo Krzecskowskio (1809–?) almanache „Biruta“ lenkų kalba, pateikta M. Jasevičiaus, pažymėjusio, kad „ji yra versta iš lietuvių kalbos, tiksliai išlaikant turinį ir sandarą“ (Sauka L. 2007: 19). Vėliau daugybę kartų perspausdinta įvairiuose veikaluose, pasaka perimama literatų ir kitų kūrėjų bei tampa kanonine. EŽK yra susilaukusi daugiausia tyrinėtojų dėmesio ir įvairiai interpretuojama kaip „vyro ir moters, vaikų ir giminės santykių“ (Sauka D. 1982: 193), moters individuacijos ir mylimojo netekimo (šabloniniu ATU 425 – „Gyvūnas jaunikis“ tipo pavyzdžiu laikant Psichėjos ir Amūro mitą) (Gudaitė 2001: 282) tema, ji matoma kaip vienas svarbiausių lietuviškos kultūros tekstų, reprezentuojančių „senovės lietuvių tikėjimą“ (Sauka L. 2008: 13), „senąją lietuvių pasaulėžiūrą“ (Šlekonytė 2015: 138). Iškalbingas yra naratyvo priskyrimas žanrui, nevienodas skirtingų mokslininkų akimis. Gintaras Beresnevičius grindžia EŽK pasakos – teogoninio mito statusą (2003), Jonas Balčius siužetą vadina „pasaka nepasaka“, „supasakintu mitu“ (Balčius 2009: 243, 244), archeologas Vykintas Vaitkevičius ją įvardina mitu (Vaitkevičius 2025 04 30), religijotyrininkas ir etnologas mitologas Dainius Razauskas vadina pasaka (Razauskas 2025 09 21), literatūrologas Eugenijus Žmuida EŽK įžvelgia epo (Žmuida 2025 09 21) apraiškas.

Pirmasis 1936 m. EŽK tipą nustatė ir pavadinimą „Žalčio žmona“ priskyrė Balys, pasaką kildindamas iš Indijos (Balys 1960). EŽK analizavo ir Margarita Vymerytė (1934), Viktoras Katilius (1938), Donatas Sauka (1970), Elena Bradūnaitė (1975), Ada Martinkus (1993). Gintaras Beresnevičius savo knygoje „Eglė žalčių

[62] Anot Leonardo Saukos, įskaičiuojant ir nesukataloguotus pasakos variantus, jų būtų 184 (Sauka 2007: 184).

karalienė“ ir lietuvių teogoninis mitas: religinė istorinė studija“ (2003) pasaka remiasi siekdamas paaiškinti senovės lietuvių panteono struktūrą, dievų tarpusavio santykius ir kilmę. Leonardo Saukos ilgų metų dėmesys EŽK pasakai virto keturiais raštų tomais, kuriuose „Eglės žalčių karalienės“ tarptautiniai variantai surinkti į vieną vietą ir apibendrinti įvairūs jų moksliniai tyrinėjimai. Eugenijus Žmuida parengė dar du tomus, kuriuose sudėti EŽK siužetai mene – pjesėse, poemose, baleto libretuose, dramose ir kt.

Atskleidus EŽK pasakos gerą žinomumą XXI a. 3-iajame dešimtmetyje, aiškinantis, koks yra tradicinės pasakos ir visuomenės santykis, kai gyvoji pasakų tradicija tariama jau nusilpusi, dera apmąstyti bene naujausias šiam darbui reikšmingas įžvalgas apie šį naratyvą. Žmuida, vesdamas įdomią paralelę tarp graikų dramų tragizmo, už kurio, anot jo, „stovėjo tikrovės „tekstas“, kuris ir jaudino žiūrovą“ (Žmuida 2011: 160), ir Eglės pasakos, už kurios „slypi kitas, jau į praeitį nugrimzdusios kultūros ir gyvenimo tekstas“ (Ten pat), autorius žvelgia į pasakos ryšį su galima istorine realybe ir kalba apie laikotarpį, kuriuo,

> tariant Marijos Gimbutienės terminais, baigiasi Motinos Deivės epocha. Iš jos perspektyvos ir žvelgiama į tą įvykį, kuris suvokiamas ir pateikiamas kaip tragedija, kaip lemtingas žingsnis ne tik moters, bet ir gamtos (gyvybės žemėje sąlygos ir šaltinio), viso pasaulio desakralizacijos link <...>, po kurio prarandama vienovė su gamta (Žmuida 2011: 168).

Žmuidos tariamas ryšys tarp pasakos žinomumo ir tautos mąstysenos – „pasakos populiarumas bylotų apie jos stiprią sąšauką su atitinkamomis lietuvių mentalinėmis struktūromis (Žmuida 2011: 159) – ypač svarbus šiam tyrimui, svarstant kultūros ir visuomenės baruose veikiančiųjų bei pateikėjų, sakančių, kad „nebūsi lietuvis, tų pasakų nežinojęs“ (ŠM/1928/2023), naratyvų sąsajas su primordialaus etniškumo klausimu. Net drįstama tarti, kad savotiškai gyvybingo mitinio mąstymo ženklu laikytinas EŽK siužeto gyvastingumas, ką patvirtina ir folkloro tyrinėtojai: „nors rasta ir tarptautinių pasakos atitikmenų <...>, tačiau nė vienoje kitoje kultūroje ji netapo tokiu svarbiu naratyvu, kaip Lietuvoje“ (Šlekonytė 2019: 77).

Kitaip nei EŽK, „Raudonkepuraitė“, lietuviškai skelbta ne vieną kartą, anksčiausiai 1923 m., tyrime labiausiai minima vaikų. Įdomu, kad tautosakininkams žinoma nedaug pasakos variantų Lietuvoje, bet didelė dalis juos pasiekia per vaikus – „vieną jų pasekė septynerių metų mergaitė, tris užrašė moksleiviai (pateikėjai nenurodyti)“ (Kerbelytė 2011: 86). Panašiai kaip pasakos Eglės charakteris žavi bei suaugusiai pateikėjai inspiruoja būdo tvirtybę, su pagrindine veikėja, mergaite iš pasakos, taip pat norima susitapatinti kaip su šaunia. Kaip jau minėta, Raudonkepuraitės personažas šiandieninį vaiką traukia suvokiamu jos sumanumu, gebėjimu, anot Austėjos iš Kauno, vengti pavojaus ir išsisukti iš situacijos į jį patekus.

„Raudonkepuraitė“ išpopuliarėja publikavimo būdu, palyginti su EŽK, gerokai anksčiau, 1697 m. Charles'iui Perrault išleidus pasakų rinkinį „Motutės žąsies pasakos“. „Raudonkepuraitė“ gali būti vadinama „literatūriškai apdorota“ pasaka (Kerbelytė 2011: 93). Žinoma, kad Perrault rinko nekilmingų žmonių pasakojimus ir juos perkūrė taip, kad pritiktų ir salono dvariškių bei filosofų skoniui (Darnton 2002: 19). Prinstono universiteto istorijos profesorius Robertas Darntonas būtent šiuo naratyvu pradeda pasakojimą apie Prancūzijos „Šviečiamojo amžiaus neapsišvietusiųjų dvasinį pasaulį“ (Darnton 2002: 17), remdamasis antropologija ir folkloru, t. y. paisydamas, „kokiu būdu pasakotojas pritaiko paveldėtą temą savo auditorijai“ (Darnton 2002: 23–24). Ericho Frommo (1900–1980) ir Brunno Bettelheimo psichoanalitinis „Raudonkepuraitės“ aiškinimas susilaukia Darntono kritikos. Kaltindamas mokslininkus pernelyg susikoncentravus į kartais net nesamus simbolius (pvz., raudona kepuraitė, anot Darntono, prancūzų tekste neegzistavo, kaip ir butelis, kuriuos analitinės psichologijos meistrai interpretavo kaip menstruacijų ir nekaltybės simbolius (Darnton 2002: 19)), nors neatmeta pasakų iracionalumo ir pasąmoningų elementų, mokslininkas atkreipia dėmesį į teksto pakeitimus, kuriuos kritikuojamieji ignoravo. O ir pats psichoanalitikų interpretuojamas siužetas, nepasakojantis apie vilko papjautą senelę, kanibalizmą ir nesibaigiantis mergaitės mirtimi, kaip Perrault variante, greičiausiai paimtas iš Grimmų rinkinio, kuris, beje, ten patenka vienintelis iš Perrault pasakų, perskaitytas Grimmų pateikėjos Jeanettes

Hassenplflug mamos, gimusios Prancūzijos hugenotų šeimoje, vėliau dėl religinio persekiojimo atsidūrusios Vokietijoje, pateikėjai pasaką pabaigus laimingai, adaptuojant ATU 123 *Vilkas ir ožiukai* tipo atomazgą (Darnton 2002: 20). Taigi istorikas prieina prie išvados, kad šimtmečiais pasakos kito ir skirtingose kultūrose įgavo vis kitas formas dėl kintančios žmonių mąstysenos, arba *mentalitės* (Darnton 2002: 21). Išanalizavęs visus prancūzų folkloristo Paulo Delarue (1889–1956) užrašytus „Raudonkepuraitės“ pasakos, kurią, panašu, Perrault sukūrė ir kuri vienintelė neturi anksčiau publikuoto analogo (Šlekonytė 2016: 23), 35 variantus, Darntonas teigia, kad daugiau nei pusė jų baigiasi blogai – mergaitės žūtimi vilko nasruose. Taigi, jo nuomone, prancūzų pasakos nepamokslaudamos vaizduoja pasaulį tokį, koks jis yra, – žiaurų ir kupiną pavojų. Autorius mano, kad, nors dauguma pasakų nėra skirtos vaikams, visgi „jas galima laikyti pamokymais, <....> kad dosnumas, sąžiningumas ir narsumas nusipelno atlygio <...>, tokios pasakos neskatina pasikliauti nedraugų meile <...> pasitikėti kiekvienu, sutiktu pakelyje“ (Darnton 2002: 65–66).

Apibendrinant tyrimo dalyvių žinomas pasakas, galima daryti prielaidą, kad vaikų auditorijai užsienio pasakų siužetai yra prieinamesni nei lietuviški. „Eglė žalčių karalienė“, dažniausiai minima suaugusių pateikėjų, remiantis naujausiomis jos interpretacijomis, plėtoja dvasinės žmogaus (ar net civilizacijos) baigties klausimą, daugelio ją mėginusiųjų perprasti neretai pavadinama *nepaprasta pasaka*. Greičiausiai savo sudėtingumu, variantų gausa ir simbolių bei prasmių slėpiningumu nuo seno traukianti tyrėjų dėmesį, būdama turtinga medžiaga kūrybai, tikėtina, *Eglės pasaka* tokia ir liks, neišnyks ir šiuolaikinio pasakų sekėjo repertuare.

„Raudonkepuraitės“, vaikų geriausiai žinomos pasakos, tema, atvirkščiai, net labai žemiška – vilkas, miškas, nepatyrusi mažametė ir pavojus – įspėja saugoti ir saugotis. Ar gali būti, kad, pasitelkus psichologo Abrahamo Maslowo (1908–1970) poreikių teoriją (1943; 1954) ir įsiklausant į didžiausios augančios kartos tiriamos dalies dažniausiai minimą naratyvą, girdima tiesiogiai vaikų neišsakyta reikmė įgyti drąsos, užtikrinti fizinį ir emocinį saugumą? Įžvalgą sustiprina pirmiau aprašytas suaugusiųjų pateikėjų noras pasakų sekimu, laikymu už rankos, prigulimu šalia

suteikti vaikui nusiraminimą bei saugumo jausmą ir psichologų tirtų vaikų ištartas pageidavimas tai patirti.

5.3 Pasaka medijose ir viešojoje erdvėje: praeities pasakos šiandienos pasaulėžiūroje ir kasdienėje komunikacijoje

Tyrimo metodologijos aprašyme minėta, kad, keičiantis žmonių gyvensenai ir visuomenės ypatumams, mokslinė analizė neturi likti sustabarėjusi, nelanksti ir atsilikusi nuo laikmečio. Anot islandų folkloristo Terryo Gunnello, šiuolaikinis mokslininkų požiūris į liaudies pasakojimus, taigi ir į tradicines pasakas, yra pasikeitęs:

> jie juos vertina iš esmės kaip gyvą socialinį reiškinį, turintį istorinį, socialinį, antropologinį ir folklorinį kontekstą; kažką, kas yra tiek išsakoma, tiek – ir tai ne mažiau svarbu – priimama, perduodama, atkuriama ir plėtojama ne tik kaip žodžiai, bet ir kaip vaizdų, simbolių, garsų, asociacijų ir tekstūrų serija. <...> Liaudies pasakojimai tiesiog pradėti vertinti kaip turintys daug didesnį *erdvės* laipsnį nei Grimmų laikais (Gunnell 2006: 8).

Šiame poskyryje bene pirmą kartą iš mokslinės perspektyvos imamasi bent kiek sistemingiau įvertinti pasakų raišką viešojoje erdvėje Lietuvoje. Nors teigiama, kad skaitmeninėje erdvėje tirti folkloro apraiškas nėra lengva, šis procesas net prilyginamas bėgančio laiko vijimuisi – tai, kas užfiksuojama prieš keletą metų jau tampa istorija, nes „dabar visuomenė gyvena kitomis aktualijomis“ (Šlekonytė 2019: 253). Tačiau būtent noras apčiuopti visuomenės gyvenamų rūpesčių ir pasaulėžiūros ypatumus ir tai, kiek tam pasitarnauja komunikavimas pasakomis, laikoma neatskiriama pasakos sampratos tyrinėjimų dalimi. Impulsą nesitenkinti tik pateikėjų naratyvais, o tyrimo lauką išplėsti iš fizinio ir į skaitmeninį, davė ne viena aplinkybė. Pirma, Schenda, įvardindamas naujus pasakų perdavimo ir raiškos būdus, atkreipė dėmesį, kad ne tik pasakų sekimą ar pasakojimą, žodinius būdus, bet ir „patį pasakų skaitymą aplenkė naujos pasakų komunikacijos formos“ (Schenda 1986: 86) – garso įrašai, TV filmai, spektakliai vaikams bei į suaugusiuosius nukreiptos pasakų formos – reklamos, „politinių pasakų brošiūros“, plakatai (Ten pat). „Pasakų komunikavimo formos“, etnografiniame pasakų tyrime įvardijamos kaip *pasakų raiška* viešojoje

erdvėje, taip pat pasitelkiamos siekiant apčiuopti aktualiausią pasakos sampratą ir reikšmingumą šiuolaikinėje Lietuvoje.

Antra, viešąjį pasakų diskursą tirti skatina ne tik akivaizdus tradicinių siužetų ir naratyvų eksploatavimas viešojoje erdvėje. Kaip pastebima mokslininkų, „šiuolaikinio folkloro klestėjimo laukas – moderniosios medijos, socialiniai tinklai, įvairūs forumai ir pan. Juose folkloro raida taip „įgreitinama“, o transformacijos vyksta taip sparčiai, kad kartais net sunku atpažinti pakitusius tradicinius elementus“ (Būgienė 2021: 167). Minėto „didesnės erdvės laipsnio“ požiūrio iliustracija galėtų būti estų folkloristo Risto Järvo šiuolaikinių pasakų anekdotų (*fairy tale jokes*), t. y. kūrinių, kuriuose veikia pasakų charakteriai, ir pasakų parodijų, 2000–2011 m. atsiųstų didžiausio Estijoje internetinio portalo vartotojų anekdotų skilčiai, analizė (Järv 2019: 9). Mokslininko pasirinktas metodas ir empirinių duomenų šaltinis artimas etnografinio pasakų tyrimo viešojo diskurso analizei – ne anekdotai, bet socialinių tinklų komentarai neretai tampa internautų priemone savo mintims ir jausmams išreikšti, reaguojant į visuomenėje atgarsį sukeliančius svarbius pasaulio įvykius, vietos naujienas ar asmenines įrašų autorių temas. Imtis dairytis folkloro raiškos moderniose medijose drąsina ir tautosakininkų raginimai žiūrėti į juos kaip į tinkamą tyrimo objektą:

> gal nebus perdėta pasakyti, kad nuo „tautos dvasios“ saugotojo vaidmens folkloras nuėjo gana ilgą kelią ir šiandien yra tapęs savotišku „liaudies balsu“, kuris aktyviai dalyvauja galios diskurse, kritiškai ir sąmojingai oponuodamas valdžios atstovams ir gindamas ar kvestionuodamas skirtingas pozicijas. Todėl politinė ir paties folkloro, ir jo tyrimų prigimtis yra gana akivaizdi, tad ji neturėtų kelti abejonių ar juo labiau gąsdinti ir versti jaustis nejaukiai (Būgienė 2021:169).

Jaustis patogiai ir nebijoti tokios metodologijos drąsina ir neseni antropologų tyrimai, kaip antai Neringos Klumbytės ir Katerynos Yeremieievos studija apie karo humorą Ukrainoje, kurioje analizuojamas pilietinis aktyvizmas memuose (*memes*), savotiškame šiuolaikiniame internetiniame folklore ir karikatūrose (Klumbytė, Yeremieieva 2024).

Trečia, tyrimo dalyvių dėka išsiaiškinus, kad *tautos dvasios* saugotojo vaidmuo pasakoms dar vis priskiriamas ir vertinamas, daroma prielaida, kad viešasis

pasakų diskursas, arba *liaudies balsas*, kritikuodamas ir, anot Būgienės, sąmojingai oponuodamas, gindamas bei kvestionuodamas, remiasi į gilesnius visuomenės ir pasaulio surėdymo pamatinius principus, kuriuos įvairios disciplinos (mitologija, antropologija, psichologija, filosofija, religijotyra) įvardina kaip mitinio mąstymo / pasaulėžiūros ar mitologinės sąmonės temą. Tad kyla klausimas: kiek tokia pasaulėžiūra gyva ir būdinga šiandienos žmogui?

Kas yra mitinis mąstymas / pasaulėžiūra ar mitologinė sąmonė? Sąvoką *mitinė pasaulėžiūra* bene pirmasis Lietuvoje pasiūlė Norbertas Vėlius, nagrinėdamas senovės baltų gyvenseną ir kultūrą, kalbėdamas apie mitologinių sakmių sinkretizmą, vienijantį senosios religijos, mitologijos atspindžius ir tikrovės elementus, perteikiamus meniniais vaizdiniais (Vėlius 1977: 8). Donatas Sauka, aptardamas pasakos ir mito ryšį, mini pirmykščio žmogaus mitologinę sąmonę (Sauka D. 2007: 14, 211). Naujesniu termino *mitinis mąstymas* įtvirtinimu gali būti laikoma etnologo Rimanto Balsio pateikiama mitologijos, kaip mitinio mąstymo būdo, samprata, pasireiškianti „religinių vaizdinių, meninės kūrybos užuomazgų bei empirinio pasaulio pažinimo sinkretine vienybe“ (Balys 2011: 312). Pasakų raiškos viešajame diskurse analizei svarbi tampa etnologo pastaba dėl konkrečios mitologijos mokyklos prioretizavimo netikslingumo ir raginimai nesiliauti ieškoti mitinio mąstymo (Balsys 2011: 314). Mitologė ir tautosakininkė Nijolė Laurinkienė teigia, kad „mitinis mąstymas ypatingas visų pirma turinio aspektu. Jis atspindi specifinį erdvės, laiko, viso pasaulio bei jame vykstančių reiškinių suvokimą“ (Laurinkienė 2015 04 28). Literatūrologas Gintaras Lazdynas (2022), antrindamas Donatui Saukai, siūlo mitologinės sąmonės terminą.

Užsienio autorių įžvalgos mitinės pasaulėžiūros klausimu taip pat pasitelkiamos. Semiotikas Algirdas Julius Greimas atkreipia dėmesį į Claudo Lévi-Strausso nuostatą apie mitologijos paskirtį. Anot jo, archainių bendruomenių mitologija atskleidžia „dimensijas, pagal kurias žmonija apmąsto savo kultūrą“ (Greimas 1990: 11). Remdamasis tuo, Greimas mitologiją susieja su mąstymo būdu, teigdamas, kad tai „figūratyvinio mąstymo forma, sprendžianti pagrindines ideologines ir filosofines problemas“ (Greimas 1990: 11). Kiti autoriai, pabrėždami

mąstymo dėmenį mitinės sąmonės ar pasaulėžiūros sampratoje, labiau akcentuoja žmogaus gyvenimo tam tikroje bendruomenėje ypatumus. Štai estų kilmės lyginamosios lingvistikos ir mitologijos atstovas Jaanas Puhvelas (1932–2026) teigia, kad dėl mitinio mąstymo, kurį fiksuoja mitas, „žmonių grupės suvokia ir atpažįsta save, kaupia žinias ir pasitikėjimą savimi, aiškina savo pačių ir aplinkinio pasaulio kilmę bei egzistavimą, o kartais bando nuspėti ir ateitį“ (Puhvel [1989] 2001: 2). Anot antropologo Toko Thompsono ir folkloristo, kultūros studijų atstovo Danielio Wojciko, „mitai <...> nustato kultūrines kategorijas, skirtas galvoti apie tai, kas yra pasaulis ir kaip dalykai veikia. Mitai yra nuostatai apie tai, kaip žmonės turėtų gyventi savo gyvenimus ir kaip susieti savo gyvenimą su savo kultūra ir kosmosu“ (Thompson, Wojcik 2026: 14).

Remiantis minėtais moksliniais teiginiais, disertacijoje mitinis mąstymas suvokiamas kaip pasaulio ir savo vietos jame aiškinimas, kuriame svarbią vietą užima kultūriškai paveldėtos ženklų ir simbolių sistemos, intuityvus žmogaus ir gamtos, jos jėgų, ryšio pajautimas, atskleidžiamas per įvairiai išreiškiamus pasakojimus. Šiame skyriuje tiriama, kiek pasakų vaizdiniai ar siužetų motyvai pasitarnauja kaip dimensijos ar kultūrinės kategorijos, kuriomis apmąstoma šiandien gyvenančio žmogaus kultūra, t. y. kiek jo pasaulėvokoje gyvybingas aliuzyvus pasakų naudojimas, atpažįstami tradicinių pasakojimų simboliai ir pan. Nors mokslininkai, analizuojantys naujoviškas pasakas – pasakų parodijas ir perdirbinius – pernelyg didelių semantinių prasmių tokiame folklore nėra linkę ieškoti, tačiau pripažįsta, kad mitologizuotų prasmių link vedančios archajiškos siužetų detalės yra išskirtinis pasakų atpažįstamumo ir motyvų identifikavimo kriterijus (Anglickienė, Grigonytė 2016: 226). Todėl šioje darbo dalyje aiškinamasi, kokiais būdais reiškiasi tradicinės pasakos šiuolaikinės Lietuvos visuomenės viešajame diskurse, siekiant atpažinti pasakų personažus ir motyvus, aliuzijas į pasakas žiniasklaidoje, išorinėje bei skaitmeninėje reklamoje, žinomų veikėjų ir socialinių medijų naudotojų įrašuose ir atsakyti į klausimą, kokią vietą tradicinė pasaka užima šiandien Lietuvoje gyvenančio žmogaus mąstysenoje bei elgsenoje ir kokios pasakos „sekamos“ šiandieną.

Keliamas klausimas: kaip XXI a. 3-iojo dešimtmečio Lietuvos visuomenėje interpretuojamas ir pateikiamas terminas *pasaka*, kaip ir kokiais vaizdiniais reiškiasi, perfrazuojant Stundžienę, praeities pasaka dabarties žmogaus savimonėje ir kūryboje (Stundžienė 2012: 8)? Naudojantis interneto šaltiniais – socialiniais tinklais bei medijomis (naujienų portalais) ir viešąja erdve (parkai, išorinė reklama ir kt.), surinkti duomenys atskleidžia, kad iš nustatytų 25 „sekamų“ pasakų viešajame diskurse, kaip ir etnografinio tyrimo dalyvių naratyvuose, viena dažniausių yra „Eglė žalčių karalienė“ (žr. 6 priedą). Viešojo diskurso medžiagą sudaro 424 skaitmeniniai dokumentai ekranvaizdžių, nuotraukų ir įrašų pavidalais, kuriuose užfiksuotos 227 temos. Temos (dar vadinamos įvykiais), atskleidžiančios pasakų raišką Lietuvos visuomenės pasaulėžiūroje ir kasdienėje komunikacijoje, grupuojamos į šešias kategorijas, arba rinkinius (7 priedas). Pirmasis – *Pasaka kaip aukščiausio laipsnio teigiamas įvertinimas* ir antrasis – *Pasaka kaip melo, netiesos, prasimanymo, nuobodybės ir neigiamo turinio konotacija* – atspindi *pasakos* termino vartojimą įvairiose frazėse, vaizduose; trečiasis – *Gyvenimo ir pasakos paralelės,* ketvirtasis – *Pasakos kūryboje,* penktasis – *Pasakų vaizdiniai* ir šeštasis – *Dėmesys pasakoms* sutelkia viešajame diskurse tradicinėmis laikomų pasakų vaizdinius žodinėje ir vizualinėje išraiškoje. Gausiausi rinkiniai – pirmas, antras ir penktas – aptariami detaliau.

5.3.1 Pasakos terminas viešajame diskurse

Anksčiau pastebėta, kad terminas „pasaka“ „kasdieninėje kalboje senokai vartojamas vietoje žodžių „labai gražu“, „nuostabu“ ir kaip žodžių „netiesa“, „prasimanymas“, „melas“ sinonimas“ (Kerbelytė 1986: 6). Šiame poskyryje, remiantis užfiksuotais 86 pasakos termino minėjimo viešojoje erdvėje atvejais, mėginama šią mintį išplėsti.

I. Pasaka kaip aukščiausio laipsnio teigiamas įvertinimas

Rinkinyje pasakos, kaip grožio, gėrio ir laimės simbolio, aukščiausio laipsnio teigiamo įvertinimo, didelės nuostabos ir pasigėrėjimo išraiškos, neįtikėtino dalyko, stebuklo atitikmens, yra 42 temos (65 dokumentai (vienetai)). Pasakos terminas vartojamas apibūdinant *asmenis, įvykius (šventes, laisvalaikį, atostogas), patirtis, įspūdžius, reklamuojamus produktus / paslaugas.* Toliau pateikiami charakteringiausi atvejai, sugrupuoti į minėtas subkategorijas.

A. Aprašomi *neeiliniai žmonės ir jų poelgiai.* Straipsniu apie ypatingus žmones ir jų gyvenimo būdą (Kvedaraitė 2023 07 23) dalijamasi socialiniame tinkle su prierašu: „Kap mumiem pasisekė Dzūkijon turėc Eglutę su Roku ir dar jų Anelkutę Rožę. Koks gražus interviu. Pasaka“ (1. 1, 2023 07 04[63]). Socialiniame tinkle giriama baldų restauratoriaus pasidalinta istorija apie pelę, sugraužusią spintą, kurią jis vėliau atnaujino: „kokie pasakiški žodžiai“ (1. 6. 1–2, 2024 08 04), gėrimasi žmogaus talentu ir kūrybiškumu iš varstoto padaryti darbastalį: „pasaka ale kokių šviesių, matančių žmonių yra“ (1. 7, 2024 08 20). Stebimasi, džiaugiamasi žmonių išmone, įdėtu darbu ir nepaprasto grožio sukūrimu parke: „Gražiau už pasaką“ (1. 14, 2024 10 02), „Pasakų pasaulis žemėje“ (1. 15, 2024 10 11).

B. Bene dažniausiai pasaka, kaip gėrio ir laimės konotacija, vartojama aprašant *žmonių asmenines šventes, ypač vestuves*. Portalo „Žmonės.lt“ socialinio tinklo paskyroje dalinamasi vestuvių aprašymais pagal tą patį šabloną, pavartojant žodžių junginį „vestuvių pasaka“. Pranešama, kad įvyko „Pianistės Onos Gražinytės ir Edward King vestuvių pasaka: dvaras, taurių muzika ir ypatinga suknia“ (1. 18, 2023 11 08). Straipsnyje šventės organizavimas, kaip kūrybos procesas, taip pat prilyginamas savo pasakos kūrimui – „tai galimybė vienai dienai sukurti tobulą tavo ir tavojo žmogaus pasaulį, kuriame atsispindi bendras matymas, įsitikinimai bei vertybės“ (Zmones.lt 2023 11 05). Dalijamasi naujiena – „J. Jankevičiaus ir G. Mikalauskytės vestuvių pasaka: filmą primenantys kadrai ir nauja pavardė“ (15min.lt 2024 04 10) (1. 4, 2024 07 11). Taip pat minima „D. Urbanaitės ir

[63] Užfiksuoto dokumento numeravimas: pirmas skaitmuo žymi pasakų raiškos viešajame diskurse kategoriją, antras – temos, kartais įvardijamos įvykiu (įv.), eilę rinkinyje ir užfiksavimo data, čia ir toliau.

K. Schukowski vestuvių pasaka Barselonoje: patarimas nuotakoms ir nematyti kadrai“ (Zmones.lt 2023 10 31) (1. 22, 2024 10 24).

Galima būtų teigti, kad dviejų žmonių jungtuvių šventės įvardijimas *pasaka* yra logiškas, remiantis psichoanalitine stebuklinių pasakų, kaip asmenybės transformacijos (individuacijos), interpretacija. Anot Gudaitės, geriausias to pavyzdys – Psichėjos ir Eroto mitas, kurio atspindžių randama ir lietuvių liaudies pasakose „Eglė žalčių karalienė“ bei „Sigutė“ (Gudaitė 2001: 282), „kuriame moteriškojo ir vyriškojo prado susitikimas yra pagrįstas individuacija. <...> meilė kinta, <...> pakyla į kitą lygmenį, reprezentuoja dviejų žmonių susitikimo psichologiją, kad autentiškai mylėdamas žmogus savo egzistenciją užpildo meile“ (Gudaitė 2001: 295). Šiuolaikinių vestuvių įvardinimui *pasaka* neprieštarautų ir Donato Saukos mintis – „vedybų tema absoliučiai vyrauja pasakų repertuare“ (Sauka D. 1970: 62). Tačiau klišinių antraščių vartojimas nebūtinai atskleidžia medijų pastangas remtis psichikos gelmes ar tautosaką tyrinėjančiomis studijomis. Veikiausiai pasakos terminas pasitelkiamas tiesiog siekiant vaizdingai perteikti, kad buvo gražu, nuostabu, nepakartojama – kaip stebuklais nusagstytoje pasakoje.

Ir priešingai, laimės pabaigos konotacija yra pasakos pabaiga. Aprašant vedybų nutraukimą antraštės formuluotėje neapsieinama be pasakos termino: „Pasaka baigėsi. Poros santuoka žlunga ir antrą kartą“ – pranešama apie oficialias Jeniffer Lopez ir Beno Affleko skyrybas (Delfi.lt 2024 08 01) (1. 8, 2024 08 21). Įdomu, kad, nors rašoma apie neigiamą įvykį, pasakos – gėrio ir laimės konotacija išlaikoma sakant, kad gėris, t. y. pasaka, baigėsi. Laimės nejautimas socialinio tinklo naudotojų prilyginamas pasakos neišgyvenimui širdyje. Tai primena tyrimo dalyvių mintis apie dvasines problemas, nepripažįstant pasakų suaugusiojo gyvenime. Kritikuojamas žmogaus vidinis pasaulis, dvasinis neturtas: „Užuojauta Vaidui, kokiam liūdnam, liūdnam pasaulyje jis gyvena (šypsena) Pasaka jo viduj numirė nebeprikeliamai“ (1. 13, 2024 09 27).

C. *Viešos šventės* potyrius žiniasklaidos priemonėje taip pat nevengiama apibūdinti kaip pasaką: „Šokį Dainų šventėj sukūręs Kanados lietuvis: visi kartu jautėme pasaką“ (1. 3. 1–3, 2024 07 05). Pranešime spaudai apie prekybos centro

atnaujintą saloną rašoma, kad „teatralizuota miško pasaka užbūrė ir žinomas moteris: prakalbo apie švenčių ritualus“: „vyko išskirtinis teatralizuotas renginys, kurio metu lankytojai buvo supažindinti su nauja kalėdinės kolekcijos tema – „Miško pasaka“. Ši kolekcija, dėka šokėjos, ansamblio „Lietuva“ narės Eivos Dobilaitės, vakaro svečiams leido nukeliauti į magišką miško pasaulį, kur gamtos grožis ir švenčių tradicijos susilieja į vieną“ (15min.lt 2024 10 24) (1. 21, 2024 10 24). Jaustuku *pasaka* įvertinamas Kalėdoms puošiamo miesto grožis (1. 26, 2024 12 02).

D. Gausiai pasakos terminas ir būdvardis *pasakiška* vartojamas perteikiant *įspūdžius apie ypatingai praleistą laisvalaikį ar neįprastas atostogas – kaip priešpriešą kasdienybei.* Skirtingi portalai, kaip ir vestuvių apibūdinimo atveju, panašias formuluotes vartoja apie atostogų svečiuose kraštuose *pasakiškus* potyrius arba reginius: „Deimantės Kazėnaitės atostogos Balyje: kadruose – nepriekaištingas stilius ir pasakiški vaizdai“(Lrytas.lt 2024 08 28) (1. 9, 2024 08 29), „Monika Kvietkutė ir Oksana Pikul demonstruoja pasakiškus kelionės Egipte vaizdus: kadruose – išpuoselėtos figūros ir atostogų pramogos“ (Delfi.lt 2025 04 20) (1. 36, 2025 04 21).

Tolimų kraštų ir išpuoselėtų poilsio oazių vaizdinių sąsaja su pasakų vyksmo vietomis nėra netikėta: šios dažnai nusakomos kaip tolimos, retai aplankomos ir mažai kam pažįstamos erdvės – „tolimoj“, „devintoj“, „trisdešimtoj“ karalystėj, „karališkam mieste“ ar „už jūrų marių“, „nežinia kur“. Tai kuria paslapties ir nepažinumo įspūdį, skatina vaizduotę ir žadina smalsumą galvoti apie tų kraštų aplinką bei kasdienę gyvenseną. Paradoksalu, kad XXI a. 3-iajame dešimtmetyje, praėjus daugiau nei pusei amžiaus nuo žmonių išsilaipinimo Mėnulyje, palyginti lengvai pasiekiami kraštai vis dar apibūdinami pasitelkiant pasakiškumo kategoriją. Jiems suteikiamas neregėto ir negirdėto išskirtinumo statusas, taip siekiant pabrėžti jų ypatingumą ir sužadinti įspūdį. Pažymėtina, kad pasakiškumo kategorija apibūdinami potyriai svečiose pasaulio šalyse atskleidžia ir savotišką kultūrinę įtampą: pasaulio pažinimo galimybės plečiasi, tačiau pasakiškas diskursas ir toliau padeda kurti nepaprastumo įspūdį. Tai galėtų reikšti ne vien medijų polinkį vartoti klišes, bet ir pasakų vaizdinių gyvybingumą šiuolaikiniame pasaulyje.

E. *Išskirtiniai kulinariniai pojūčiai*, įvertinant juos aukščiausiu gerumo lygiu, ragautojų taip pat apibūdinami žodžiu *pasaka*: „Komplimentas mėsainiui greitų užkandžių maisto įmonei. Valgiau Raven‘s dvigubą, neprisimenu jau kada valgiau tokį gerą mesainį, skonis – vau! atrodo – vau! vaizdas – vau! Vienu žodžiu – pasaka“ (Google 2021) (kalba čia ir toliau pateikiamų citatų neredaguota) (1. 12, 2024 10 07). Socialinio tinklo grupėje „Konservavimas ir marinavimas“ diskutuojama apie naminių mėlynųjų vynuogių apdorojimą, skonį, produktus: „O mano marti uogienę virė. Skonis pasaka“ (1.17, 2024 10 16).

F. Surinktoje medžiagoje daug *„pasakiškais“ įspūdžiais vertinamų daiktų, potyrių, reklamuojamų paslaugų ir produktų:* siūloma nuomojama erdvė šventėms: „Įžengus į princesių kambarį patenkama į stebuklingą pasaką, kur kiekviena siena tarsi puslapis iš svajonių knygos“, pasakiška erdvė šventėms, kurioje „mergaitės čia galės pasijusti tikromis princesėmis švenčiančiomis savo princesiškus gimtadienius su karūnomis ir švelniai pūstais sijonais“ (1. 2, 2024 06 29), kviečiama į alpakų ir bičių ūkį, įvardijamą kaip „pamiškės pasaka“ (1. 5, 2024 07 21). Laukiama apsigyvenant neįprastame statinyje: „gimsta naujas pasakiškas kanapinis Mokytojų namelis (šypsena) Kodėl Mokytojų? Paklausyk“ (1.10, 2024 09 04). Socialinio tinklo naudotojai nelieka to neišgirdę ir atsiliepia į įrašą geriausiais – pasakiškais įvertinimais: „Meduolių namelis“, „Pasakų namelis“, „pasakiškas namukas!!! (širdutė)“, „Kaip pasakoje“ (šypsena su širdutėm akyse ir širdutė), „Pasakiško grožio namukas“ (3 skirtingi širdučių variantai), „Pasaka pas jus visur (dvi širdys ir šypsena su 3 širdutėm), jaukumas, paprastumas, ir daug, daug meilės visur (žalia širdis), būtinai atvažiuosim į rudenėjančią (pavadinimas) pasivaikščioti“, „koks ydomus namukas mielas pasakiškas“, „lyg pasakų namelis“ (1. 10.1–2, 2024 09 04).

Apibendrinant pasakos termino, kaip grožio, gėrio ir laimės simbolio, aukščiausio laipsnio teigiamo įvertinimo, didelės nuostabos ir pasigėrėjimo išraiškos, neįtikėtino dalyko, stebuklo atitikmens, viešajame diskurse analizę, akcentuotina, kad šioje kategorijoje apibūdinami išskirtiniai žmonės, jų veiklos, asmeninės ir viešos šventės, ypatingi įspūdžiai ir atostogos svetur, „pasakiškais“ vadinami reklamuojami daiktai, produktai, paslaugos. Kitaip tariant, pasakos sąvoka

apibūdinami asmenys, puikiausi išgyvenimai, reginiai, potyriai. Verta atkreipti dėmesį, kad DLKŽ reikšmės aiškinime tokios pasakos koncepcijos nėra, tačiau pateikiamas vienas panašus iliustracinis pavyzdys – *gyvena kaip pasakoje (puikiai)* (E. Kalba, DLKŽ, „pasaka“).

II. *Pasaka kaip melo, netiesos, prasimanymo, nuobodybės ir neigiamo turinio konotacija*.

Šioje kategorijoje, apimančioje 44 temas (78 vnt.), išskiriamos atskiros subkategorijos: A. *pasakos, siejamos su melu (21 įv.), B. netiesa (12 įv.), C. išvedžiojimais ir nuobodybėmis (5 įv.), D. neigiamo turinio pranešimais, blogybėmis (6 įv.)*. Antroji pasakų raiškos viešajame diskurse dokumentų kategorija dėl didelės jos apimties analizuojama tematiškai, renkantis ryškiausią – politikos – aspektą. Suprantama, koks tai didelis iššūkis: „deja, tikriausiai dėl daugybės perspaudimų ir natūralios folkloro raidos iškraipymų, įgyvendintų autoritarinių režimų, šiandien dalis tyrėjų ir vertintojų nėra linkę gilintis į politinę folkloro prigimtį bei politines jo gyvavimo ir panaudojimo implikacijas“ (Būgienė 2021: 169).

Melo ir netiesos išskyrimas reikalauja paaiškinimo. Netiesa dažnai suvokiama kaip neteisinga informacija, klaida, neapgalvotumas. Anot Irenos Snukiškienės, atliekančios etnolingvistinį tiesos ir melo vertybių tyrimą, tiesa yra objektyvi: „ketvirtojo tiesos antonimo – pasakos – reikšmė pabrėžia, kad pasaka – tai žmogaus kūrinys, o tikroji tiesa egzistuoja nepriklausomai nuo žmogaus, negali kilti iš jo fantazijų“ (Snukiškienė 2022: 108). Mokslininkė tiesos ir melo klausimą sprendžia tirdama juos kaip leksemas, konceptą ir fenomeną, ir teigia, kad „šiandien *melo* kaip pramogos, humoro reikšmę keičia tokie žodžiai kaip *fantazavimas*, *pasaka*, *pramanas*, *juokai*“ (Snukiškienė 2022: 153). Tačiau „MELO koncepto atveju į griežtą dichotomiją nepatenka pramogos MELO profilis (pavyzdžiui, pasaka, fantazija), faktinio MELO kaip netiesos profilis (pavyzdžiui, klaida, netikrumas, netiesa)“ (Snukiškienė 2022: 238). Kitaip tariant, kadangi „koncepto turinys yra platesnis, turtingesnis, apima ne tik objektų kategorialines ypatybes, bet visą su juo susijusią kultūrinę informaciją“ (Snukiškienė 2022: 30), galima teigti,

kad pasakos – netiesos reikšmė nėra suvokiama kaip melo priešybė, o melas – pasaka – nėra nekalta klaida, tai sąmoningas siekis suklaidinti, apgauti.

Pasakos kaip melo minėjimo viešajame diskurse yra daugiausia, beveik išimtinai tai susiję su vidaus ir užsienio politikos įvykiais, Lietuvos ir pasaulio skandalais. Tik penki iš užfiksuotų įvykių neturi ryšio su politika. Pasakos leksemai suteikiama neigiama reikšmė identifikuojant aptariamą įvykį kaip melagystę, žinomą veikėją – kaip melagį, o jo mintis – kaip melo pasaką, sąmoningą siekį apgauti, suklaidinti. Taip, „liaudies balsas“, anot Būgienės, kuria regimybę apie politiką kaip melo terpę, o politikus – nepataisomus melagius. Aptartini ryškiausi atvejai.

Socialinio tinklo „Intelektualus humoras“ paskyroje dalinamasi anekdotu, kuriame politikas prilyginamas pasakų sekėjui: vaikas klausia tėtį, ar visos pasakos prasideda žodžiais „seniai, labai seniai“, o tėvas atsako, kad ne, kai kurios prasideda žodžiais „Kai mane išrinksit“ (2. 3, 2023 12 16). Kritikuojama rinkėjų nuostata tautos atstovais matyti neturinčius patirties politikoje: „ne veltui durnius sako: balsuosiu už tą, kuris dar nebuvo valdžioje, nes reikia naujų pasakų“ (2. 13, 2024 08 18).

Užsienio politikos ir pasaulio įvykių sūkuryje neapsieinama be pasakiškų kategorijų. Seimo narys Vengrijos prezidentą teigia mokantis iš Putino indoktrinuoti savo šalies su smunkančiais ekonominiais rodikliais gyventojus per pasakas, t. y. melus (LRT.lt 2023 12 19) (2. 4, 2023 12 22). Vieno iš Vakarų pasaulio lyderių, laikančių save galingiausiu, pasisakymas apie Rusijos karo kankinamos Ukrainos prezidento legitimumą lydimas socialinio tinklo naudotojo komentaro: „niekam neįdomios šito paršo pasakos“ (2. 21.1–3, 2025 02 25). Pabrėžtina, kad ne tik tinklų naudotojai, bet ir strateginės komunikacijos bei žiniasklaidos atstovai svarbius pasaulio politikos įvykius apibūdina „pasakiškais“ pavadinimais. JAV prezidento pranešimą socialiniame tinkle apie tūkstančius rusų apsuptų ukrainiečių karių vadina „Gerasimovo[64] pasakomis“, „autokrato persakytomis“ (2. 28. 1, 2025 03 14). Panašiu metu žurnalistė, laidų vedėja ir visuomenininkė Rita Miliūtė, reaguodama į

[64] Generolas, Rusijos ginkluotųjų pajėgų generalinio štabo viršininkas.

naujienas apie pasiuntinius, savo socialinio tinklo paskyroje kritikuoja minėto prezidento poziciją Rusijos karo Ukrainoje atžvilgiu, JAV vadovą ironiškai įvardindama „Visų Laikų Geriausiu Derybininku“, klausančiu „nežinia iš kur / nežinia kieno ištraukto Wiktoff'o[65] su pasakomis apie teisėtus referendumus ir Putino maldas už Trump'ą“[66] (2. 29. 1, 2025 03 23).

Pasakų reiškiniais aiškinta karo Ukrainoje ir jo grėsmės už jos ribų tema ir Lietuvoje. Lietuvos žvalgybai perspėjus, kad per 3–5 metus Rusija gali išvystyti pajėgumus, kurių užtektų ribotiems veiksmams prieš NATO (LRT feisbuko paskyra 2025 03 07), premjeras teigia, kad „dabartiniai Lietuvos planai krašto apsaugai yra pakankami“ (2. 26. 1, 2025 03 07). Tačiau toks požiūris socialinio tinklo naudotojų laikomas bandymu „užliūliuoti“, sumažinti budrumą: „žinoma, psichoterapeutas visada praverčia – ypač, kai vietoj lyderystės gauname kolektyvinę terapijos sesiją su raminančiais lozungais“, „dar betrūko, kad valandą prieš miegą mums pasakas per TV skaitytų nusiraminimui“ (2. 26. 2, 2025 03 07). Prezidentui mąstant, kad „Rusija anksčiau ar vėliau mes iššūkius visam demokratiniam pasauliui“ (LRT.lt 2025 03 24), socialinio tinklo paskyros skaitytoja, priešingai pirmiau paminėtoms nuomonėms, tokias šnekas prilygina nesąmoningiems kliedesiams: „prezidente, atbuskite, o ne pasakas sekite“ (2. 30. 1–2, 2025 03 24). Pasakų sekimu apkaltinamas ir karo nuojautomis besidalijantis laidos „Sentimentai“ (LRT.lt 2025 03 11) pašnekovas („Darius Antanaitis apie karą: aišku, kad bus, tik aš nežinau, kada“): „pasakas sekate, ant kiek tu ekonomiškai būtum stiprus, vis vien tu pasauli busi skruzdeliuku“ (2. 33. 1–2, 2025 04 13).

Politikos skandalų aptarimuose pasakos konceptas taip pat vartojamas. Ryškiais pasisakymais garsėjantis politikas įsitikinęs apie jį skleidžiamais melais: „sekama pasaka, kad visi užsienio ambasadoriai domisi Žemaitaičiu“ (1. 20, 2025 02 15). Žurnalistei dalijantis LRT pasisakiusio premjero patarėjo mintimis, piliečiai negailestingai kritikuoja aukščiausią šalies valdžios instituciją. Įspūdžiui sustiprinti pasirenkama valdžios lyderių pozicijose esančių asmenų pavardes rašyti mažosiomis

[65] Steveas Witkoffas – JAV specialusis pasiuntinys.
[66] Su aprašoma žinia, į kurią reaguoja visuomenininkė, galima susipažinti LRT.lt naujienų skiltyje (LRT.lt 2025 03 22).

raidėmis bei operuoti naujuoju slengu: „tai nausėda pamokė savo globotinį kaip vartytis iš gaidžio[67]. Tik jam faktai apie jį buvo pasakos, o paluckui fantazijos...“ (2. 18. 1–2, 2025 07 01). Viešindama nežymiai pakitusią prezidento laikyseną premjero skandalų atžvilgiu („Nausėda prakalbo apie dar vieną G. Palucko skandalą: „Tampa nebe visai priimtina“ (Lrytas.lt, 2025 07 21)), Miliūtė perima formuluotės nuotaiką ir atkreipia dėmesį į žiniasklaidos atstovų indėlį: „čiut, čiut pasidarė nepriimtina. O šiaip viskas buvo čiki, kol žurnaliūgos nepristojo“. Jai atliepia socialinio tinklo komentatorius: „čiut čiur šakar makar, bet šiaip – čiki piki, atmetus pasakas“ (2. 35. 1–2, 2025 07 21). Žodžių ir garsažodžių žaismas, formulinis minčių raiškos būdas ir kartu infantilus tonas graudžioje valdymo krizėje atsidūrusioje valstybėje galėtų būti požymis, išduodantis Lietuvos pilietinę visuomenę esant be galo kūrybingą ir sugebančią sudėtingoje situacijoje išlaikyti ne tik blaivų, aštrų, kritinį mąstymą, bet ir pademonstruoti puikų humoro jausmą.

Kūrybinės raiškos nepamesti sunkiu metu mandagiai ir pagarbiai siūlo žurnalistas Šarūnas Černiauskas premjero pozicijos netekusios ir skandalų krečiamos partijos atstovui, teigiančiam, neva pasitikėjimą pelniusių politikų jų gretose nestokojama (Jackevičius 2025 07 22): „Kitą kartą savo pasakas bent sueiliuokit, Vyteni. Bent jau poetiška bus, o ir kūrybinį potencialą galėsit stipriau išreikšti“ (2. 36. 2, 2025 07 23). Socialinio tinklo naudotojas tiesiog piktinasi: „gėda klausyt pasakų – cia daugiau panasu ne i socialdemokratus o sovietu laiku partija – vieniem viskas galima, o kitiem ne...“ (2. 36. 3, 2025 07 23). Atsistatydinus Ministrų kabinetui, šalies vadovui pareiškus jaučiant dėl to dalį atsakomybės (Jakučionis, Pikelytė 2025 08 18), socialinio tinklo naudotoja nepatiki: „Lietuvių liaudies pasakorius“ (2. 37. 1–2, 2025 08 14), suprask – melagis. Pasakų sekėjo-melagio politiko samprata valdžios krizę išgyvenančioje valstybėje dar labiau sustiprėja visuomenėje svarstant kandidatės į Vyriausybės vadovės postą tinkamumą. Analizuojant aplinkybes, kurios galbūt išduoda neaiškų sutuoktinio elgesį su

[67] Naujadaras „gaidvarta“ – sleng. *vartytis iš gaidžio* reikšme *išsisukinėti* (E. kalba 2022 04 19).

mokesčiais (Paulauskaitė 2025 08 08), visuomenės atstovas piktinasi: „Dar ir Pasakų sekėjos talento turi ši Melagė“ (2. 44. 2, 2025 08 08).

Taigi, aptarus gausiausios grupės – *pasakos kaip melo* atitikmens vartojimo viešajame diskurse duomenis, ryškėja du esminiai poliai. Arba pasakos samprata viešajame diskurse laikoma melo atitikmeniu, arba politika esamuoju laiku – melo vešėjimo terpe. Pasakos kaip melo, ypač politikoje, suvokimas būdingas tiek visuomenės nariams, tinklų naudotojams, tiek žiniasklaidos atstovams, tiek patiems politikams. Tokia pasakų retorika daugiausia matoma vidaus ir užsienio politikos diskurse.

Paminėtina, kad *pasakos kaip blogybės, neigiamo turinio* subkategorijoje iš šešių įvykių trys susiję su vidaus ar užsienio politika, o įvykiai ar pasisakymai dažniausiai įvardijami nuobodybės ir nesibaigiančio melo sinonimais – „pasaka“ be pabaigos“ (2. 43, 2025 07 20) arba „pasakėlėmis iš rūsio“ (2. 16, 2024 02 22). *Pasakos kaip netiesos* subkategorijoje yra tik vienas politinį atgarsį turintis įvykis. LRT pranešant, kad prasidėjo knygų mugė, vaizduojama nuotrauka, kurioje šalies vadovas stovi prie renginio sienelės „Kukutis eina į knygų mugę“. Socialinio tinklo naudotojui giriant vaizdo autorių, kita moteris, tarsi perėmusi anksčiau aprašytą retoriką, svarsto: „Gal ieškos „pasakų“ apie save“ (2. 39. 2, 2025 02 27). Žodį *pasaka* rašydama kabutėse autorė akcentuoja nuomonės apie informacijos, buvusios pavadinta pasaka, nebūtinai buvimą netiesa. Šie pavyzdžiui galbūt patvirtina Snukiškienės įžvalgas apie tiesą iš opozicijos perspektyvos. Keldama klausimą, „kas nėra tiesa?“, „kas yra tiesos priešingybė?“ (Snukiškienė 2022: 108), mokslininkė nurodo, kad tiesos „antrasis antonimas – melas – tai jau tyčinis nukrypimas nuo tiesos, todėl vertinamas kur kas griežčiau“ (Snukiškienė 2022: 108). Tad aiškinantis, kuris iš apčiuoptų polių žymesnis, reikėtų išsamesnė analizės. Ši prielaida tikrinama tiriant kitą gausiai politikos įvykių turinio įkrautą pasakų raiškos viešajame diskurse grupę – pasakų vaizdinius.

5.3.2 Pasakų vaizdiniai viešajame diskurse

Šioje dalyje trumpai apžvelgiamos trečia, ketvirta ir šešta pasakų vaizdinių kategorijos, o penktoji, gausiausia, analizuojama plačiau. Trečiąjį, *Gyvenimo ir pasakos paralelių,* rinkinį sudaro pasakų vaidmens gyvenime išryškinimai, realaus gyvenimo įvykiams aprašyti naudojami pasakos siužeto motyvai ar aliuzijos į konkrečius siužetus ir pan. Iš 27 įvykių (38 vnt.) vienas ryškesnių – Vilniaus knygų mugės renginys. Poeto Henriko Radausko eilėraščio „Pasaka“ eilute „Pasauliu netikiu. O pasaka tikiu“ (3. 1, 2024 02 12) siekta „priminti, kad įmanoma svajoti ir kurti kitą realybę“ (LRT.lt 2023 10 11). Ketvirtajame fiksuojamos *Pasakos kūryboje*, įvairiose meno rūšyse – teatre, literatūroje, muzikoje, vaizduojamajame mene ir kt. Čia pasakų raiška stebina nedidele apimtimi, užfiksuota 18 temų (48 vnt.). Tyrimo dalyvių paneigtas mitas, kad pasakos yra tik mažosios kartos auditorijos dalykas, patvirtinamas teatro repertuaru, kuriame pasakų suaugusiesiems ne mažiau nei vaikams. Šeštajame, *Dėmesys pasakoms*, rinkinyje plačiai auditorijai skirti straipsniai, diskusijos apie pasakų mintį, prasmę, konkrečių tekstų paieškos ir pateikimai, pasakų knygų elektroninėse ir fizinėse parduotuvėse pasiūla (34 temos, 100 vnt.). Pasakų leidybos klausimas aptariamas kaip potenciali tolesnių tyrimų kryptis, todėl išsami analizė neatliekama: nenagrinėjamas leidinių turinys, jų santykis su tradicija ir vengiama vertinamųjų išvadų. Vis dėl to aiškiai išryškėja pasakų knygų pateikimo tendencija – orientacija į pirkėją ir siekis įsiteikti jam, atsižvelgiant į gyvenimo temptą ir patogumo poreikį. Duomenys rodo, kad gamintojai ir leidėjai yra lankstūs, prisitaiko prie šiuolaikinio vartotojo poreikių ir lūkesčių, ieškodama patraukliausių būdų savo produktams pateikti. Siūloma įsigyti įvairiausio formato ir turinio literatūrinių ir tradicinių pasakų knygų – skirtingiems metų laikams, pasakėlių apie gerumą, „jaukias 5 minučių“, mėnulio, vakaro, nuotykių pasakėlių knygas, kalėdines pasakaites ir pan.

V. Pasakų vaizdiniai

Pasakų vaizdiniai – gausiausias pasakų raiškos viešajame diskurse rinkinys – jame 64 temos (96 vnt.). Duomenys pagal formą apibūdintini kaip tekstiniai

(žodiniai), jų yra daugiausia (29 vnt.), vizualiniai (10 vnt.) ir mišrūs, turintys abiejų požymių (25 vnt.). Pagal savo tematiką jie skirstytini į keletą subkategorijų. Lengviausiai atpažįstami pasakų vaizdiniai *reklamoje* (16 vnt.) ir *politikoje* – politikų pasisakymų arba jų veiksmų aptarimuose, užfiksuota 15 įvykių. Atskirai įvardintini vadinamosios *Kalėdų ar miesto eglės*, žiemos šventės simbolio papuošimo, įžiebimo ir išskirtinumo naratyvai (12 vnt.), *įspūdžiai / nuotaikos* (emocijų išraiškos, nuomonės, rekomendacijos (19 vnt.), *viešųjų erdvių dizaino sprendimai* (2 vnt.).

Vizualinių vaizdinių pasakų viešajame diskurse analizei naudojamasi Bottigheimer požiūriu į pasakų iliustracijų ir realiojo pasaulio lyčių klausimo tyrinėjimus, kreipiant dėmesį į jų „turinį, o ne į estetinę vertę, techninius pasiekimus“ (Bottigheimer 2010: 142), bei mokslininkės įžvalga, jog „savaime suprantama, kad visos iliustracijos egzistuoja kultūriniame kontekste. Todėl iliustracijų žiūrovai vaizdus suvokia ne tik akimis, bet ir protu bei atmintimi, kurią lemia kultūrinis kontekstas, kuriame jie gyvena“ (Bottigheimer 2010: 143). Anot mokslininkės, pasirinkusios analizuoti Grimmų pasakos „Žąsiaganė“ tekstų iliustracijas, ypač stiprus reikšminis krūvis tenka pavienėms iliustracijoms, t. y. tiems paveikslėliams, kurie pasirodo vienintelį kartą vienoje konkrečioje pasakoje (Bottigheimer 2010: 142). Tai atitinka šiame darbe nagrinėjamo su pasakomis susijusių vaizdų, – vizualinių, arba regimųjų, pasakų vaizdinių – pasirodymo sąlygas pasakų raiškos viešajame diskurse.

Detaliau aptartinos pirmosios dvi pasakos vaizdinių grupės.

A. *Reklamoje* – komercinėje, socialinėje, privačių asmenų skelbimuose, kvietimuose į viešuosius renginius užfiksuota vienodai gausiai naudojamų tekstinių ir mišrių pasakų vaizdinių – po 7 vienetus ir 3 vizualiniai. Labiausiai pasakos eksploatuojamos komercinės reklamos srityje – pačiuose skelbimuose ir jų vertinimuose. Fotografuotis su žirgais kviečiama demonstruojant įvykusios fotosesijos nuotraukas, pavadintas „Vienos mergaitės pasaka“ (5. 2, 2023 06 03), Lietuvos monetų kalykla siūlo įsigyti sidabrinę 2 dolerių vertės monetą „Baba Yaga“ (Kalykla.lt. 2023) (5. 8. 1–4, 2024 05 14), leidykla – darbo kalendorių „Pilies pasaka“ su Mikalojaus Konstantino Čiurlionio paveikslo „Pasaka (Pilies pasaka)“

vaizdu. Filmavimui ar fotosesijoms rekomenduojamą nuomotis namą-bokštą miške socialinio tinklo vartotojas mato kaip „smagų pasakų namelį“ (5. 31, 2025 01 24). Psichoterapeuto paskaitos „Pasimatymas su psichopatu“ reklamoje – aliuzija į „Raudonkepuraitės“ siužetą – vilko, nukeliančio cilindrą, su lazdele po pažastimi ir mergaitės su raudona kepure ir apsiaustu, čiulpiančios smilių, piešinys (5. 44, 2023 12 06). Ne viename perdirbtų žaliavų dirbinių skelbime pasitelkiamas pasakos „Trys riešutėliai Pelenei“, ko gero, kaip netikėtumo, išradingumo ir stebuklo sukūrimo iš nieko (t. y. likučių) vaizdinys (5. 51, 2024 10 16; 5. 53, 2024 12 07). Vaizdinė ir tekstinė užuomina apie pasaką „Miegančioji gražuolė“ regima išorinės reklamos plakate – merginai liepiama nemiegoti: „Pabusk, LIDL pigu, kasdien ir be nuolaidų“ (5. 54, 2025 08 23). Šmaikštus socialinio tinklo vartotojo komentaras su aliuzija į stebuklingų galių turintį pasakišką daiktą grupėje „Nereikalingų daiktų turgelis“ susilaukia daugiau reakcijų nei pats skelbimas. Vartotojai parašius, jog turi parduoti „beveik naujus 4 kilimus (dydžiai įvairūs, 1 oranžinis, 2 mėlyni, 1 margas)“, grupės dalyvis klausia: „skraidančio neturit?“. Į skelbimą reaguoja 3 vartotojai, į komentarą – beveik keturis kartus daugiau (11). Turint omenyje skaitmeninių tinklų veikimo algoritmą, kai bet kokia reakcija didina įrašo matomumą, pasakų vaizdinių naudojimas, išaiškėjo, prisideda prie informacijos sklaidos didinimo.

Žodinių pasakos vaizdinių viešajame diskurse daugiausia. Asmeninių istorijų naratyvuose, kapitalo ir investavimo įmonių reklamoje, privačių ir viešų asmenų pasisakymuose apie valstybės valdymą, ekonomikos plėtrą ir užsienio politiką bei kitose rimtose viešojo gyvenimo srityse gausiai pasitelkiamos aliuzijos į pasakas.

B. Tradicinių, gerai žinomų pasakų kontekstai atpažįstami tiek *politikams*, tiek jų kritikams – kolegoms ir visuomenės atstovams socialiniuose tinkluose. Beveik visuomet pasakų retorika naudojama pabrėžti tam tikras moralines charakteristikas ar akcentuoti vertybes, būdingas tradicinėms pasakoms. Štai Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto vadovas, prisimindamas danų pasakininko Hanso Kristiano Anderseno pasaką, paremtą liaudies naratyvų

motyvais, teigia, kad *tiesa* turėtų būti pasakyta: „posakis „Karalius – nuogas“[68] skraidančių dronų kontekste, deja, bet tinka“ (LRT.lt 2025 07 29) (5. 43, 2025 07 29). Skandalinga reputacija garsėjantį partijos vadovą, pasisakantį televizijai, Seimo narė *nepakantumą melui ir sąžiningumo reikalavimą* išryškina pasitelkdama jau minėto pasakininko asmenį: „kai vakarais skaitai Anderseną, tai naktimis ateina Gebelsenas su Kasčiūnu“[69] (5. 40, 2025 10 02). Šiurkščiais pasisakymais garsėjantį politiką, dalyvaujantį nacionalinio transliuotojo laidoje, žiūrovas mato kaip pasakos antiherojų, kurio priešprieša su herojumi atskleidžiama per estetinę bei etinę charakteristiką ir kuriam būdingas „iš anksto apgalvotas, blogas, nesąžiningas ir kvailas <...> elgesys“ (Seselskytė 1985: 132), „ryškiu kontrastu prasiveržia atstumianti blogųjų bjaurastis“ (Sauka L. 1995: 16), o jo *nemalonios ir žmogiškai nepatrauklios charakteristikos* dažnai pasakose gaunamos kaip atlygis, „apdovanojimas“ už netinkamą veikimą, t. y. „bausmė už nedorus darbus“ (Ten pat): „kam šitą dešrainį nuolat rodyt? Juolab, kad jis kai tik prasižioja, iš burnos jam lenda gyvatės irgi rupūžės ir šiaip piktieji šliužai ir nė žodžio teisybės“ (5. 45. 2, 2025 10 05). Visuomenės veikėjas ir rašytojas Justinas Žilinskas, atjausdamas Ukrainoje kenčiančius žmones, linki greitesnės karo baigties, į šalį agresorę atgręždamas jų pačių pasakos siužeto motyvą[70], atskleidžiantį *išsigebėjimo būdą,* suradus galingo *grobuonies ir piktadario pažeidžiamumą*: „kad greičiau ukrainiečiai surastų tą kiaušinį, kuriame adata“ (5. 39, 2025 08 31). Kūrybiškas ir veikiausiai sąmoningas tradicinės lietuvių pasakos siužeto supainiojimas sukeičiant įvykius ir veikėjus bei sukuriant fiktyvų naratyvą naudojamas atsakyti socialinio tinklo komentatoriui, besipiktinančiam staiga kilusiu kultūros veikėjų sąjūdžiu, protestuojančiu prieš nepageidaujamos politinės partijos vadovavimą kultūros sferai. Kai pastarasis,

[68] Aliuzija į pasaką, žinomą kaip „Nauji karaliaus drabužiai“, kurios siužetas atskleidžia pataikūniškam prisitaikėliškam elgesiui nepaklususį vaiką, išdrįsusį pasakyti, kad karalius neapsirengęs labai brangiu, ilgai sukčių, kvailinusių karalių ir jo dvariškius, kurtu kostiumu, o yra visiškai nuogas.

[69] Socialiniame tinkle komentuojamas LNK reportažas, kuriame Remigijus Žemaitaitis teigia buvusį Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministrą išmanant propagandos veikimą, nes „Gebelsenas yra artimiausias draugas Lauryno Kasčiūno“, veikiausiai turėdamas omenyje nacistinės Vokietijos propagandos ministrą Jozephą Goebbelsą (1897–1945).

[70] Aliuzija į Rusijoje populiarią pasaką apie Koščėjų Nemirtingąjį.

niekindamas lietuvių kalbą ir protestuotojus, klausia, „ei sedmaisiai kur buvote kai buvęs kultūros ministras rima tumina niekino ir enge“ (5. 41, 2025 10 05), pirmasis, ko gero, pabrėždamas *atsakomybės* svarbą vertinant įvykius[71], atsako klausimu: „o „how about“ [*kaip dėl to, kad* – A. S.] gaidelis vištytei kelnytes suplėšė“ (5. 41, 2025 10 05). Kai šalies vadovas dėl Ministrų kabineto skandalų lydimo premjero palaikymo jį kritikuojantį Seimo narį pavadina „sena politine šiukšle“ (Platūkytė 2025 07 31), socialinio tinklo dalyvė pasinaudoja tuo pačiu lietuvių tradicinės pasakos siužetu apie gaidelį ir vištytę ir jų riešutavimą, pasibaigusį neįtikėtinai *ilga kaltinimų grandinėle*, kurioje tikroji *atsakomybė* kažkur pasimeta: „O kodėl lazdynas suplėšė gaideliui kelnytes“ (5. 37. 1, 2025 07 31). Šį siužetą apie atsakomybės perkėlimą kitiems, žinotą vaikystėje, bet naujai suvoktą suaugus, sekant pasakas savo vaikams, kaip buvo minėta ankstesniame skyriuje, akcentuoja ir penkių mažamečių vaikų tėtis, edukatorius ir informacinių technologijų specialistas, bei aštuntą dešimtmetį pradėjusi pateikėja, vis dar ekonomiškai aktyvi finansininkė.

Itin šmaikštūs, lankstūs, išmoningi pasakų siužetų ir motyvų aktualizavimai pastebimi politinio gyvenimo aptarimuose, vertinime, oponavime. Galbūt tai patvirtina įžvalgą, kad siekis tirti folklorą atsietai nuo gyvenamos epochos, taigi ir politinės realybės, „nėra vaisingas; priešingai – folkloras visais laikais buvo kultūrinės komunikacijos būdas ir įvairiopą jo funkcionavimą galima tinkamai įvertinti tik atsižvelgiant į daugialypį galios santykių kontekstą atitinkamoje visuomenėje“ (Būgienė 2021: 169).

Baigiant pasakų vaizdinių viešajame diskurse analizę, pabrėžtina, kad tai gausiausias rinkinys, nepaisant realybės, kurioje šiuolaikinis skubantis žmogus naują informaciją linkęs gauti greitai suvokiamu būdu – vaizdais, ikonėlėmis ir kitokiais lengvai atpažįstamais matomais simboliais. Ar laikas, vis dar skiriamas suaugusių, išsilavinusių, technologijas įvaldžiusių žmonių žodiniam pasakojimui kurti, savo mintims, išgyvenimams, atradimams, netgi ketinimams keisti visuomenės gyvenimo kryptį, oponuojant ir kritikuojant pasakų motyvais, rodo, kad

[71] Veikiausiai turimas mintyje režisieriaus Rimo Tumino, tuomet dirbusio teatre Rusijoje, neigiamas atsiliepimas apie pokario Lietuvos partizanus, sulaukęs didelio atgarsio Lietuvoje.

pakito tik šiandien „sekamų“ pasakų forma, bet ne turinys ir poreikis tam? Kita vertus, gausesnė žodinės formos vaizdinių dalis nei vizualinių atskleidžia, kad tekstinis pasakojimas, kaip savarankiškas pasakų vaizdinys, ar mišrus, drauge su paveikslėliu, yra patraukli dalyvavimo viešoje diskusijoje ar saviraiškos patenkinimo bei kūrybiškumo išraiška. Dėl ribotos tyrimo apimties laike ir erdvėje negalima užtikrintai teigti, kad viešajame diskurse kaskart padaugėja pasakų vaizdinių, kai pasaulį ar šalį ištinka sukrėtimas – krizė, skandalas, svarbaus viešo asmens įprastoms bendruomenės normoms prieštaraujantis pasisakymas ar elgesys ir pan. Vis dėl to tokia tendencija pastebima. Gausesnė komunikacija žodiniais nei vizualiniais pasakos vaizdiniais, kurie pasitarnauja kaip dimensijos ar kultūrinės kategorijos, kuriomis apmąstoma šiandien gyvenančio žmogaus kultūra, rodo dar santykinai stiprų mitinį mąstymą, pasakojamosios tradicijos galiojimą bei kūrybinį visuomenės potencialą.

Apibendrinant galima teigti, kad pasakų raiškos viešajame diskurse analizė atskleidžia drąsius pasakos termino ir vaizdinių įdarbinimo bei išnaudojimo būdus medijose. Pasitvirtina įžvalga, kad šiandienos visuomenėje pasakos yra mėgstama komunikavimo priemonė, kurios populiarumą skatina internetas (Chang, Ding-Bang 2022: 104–105). Siūlomas dvipolis – kaip aukščiausio laipsnio teigiamo įvertinimo ir kaip stipriai neigiamo turinio konotacijos, pasakos sąvokos vaizdinys. Išryškėjo, kad gausiau medijose ir viešojoje erdvėje komunikuojama žodiniais pasakų vaizdiniais. Tai tarsi papildo tyrimo dalyvių akcentuotą tradicinių pasakų kaip vertybių įkūnytojų, moralinių nuostatų nešėjų ir elgesio reguliuotojų funkciją. Taip pat tai iliustruoja, kad žodinis pasakojimas ir pasakų vaizdinys yra patraukli viešosios diskusijos forma, kurioje reiškiasi žmogiškoji saviraiška ir kūrybingumas.

Aptariant galutinius pasakų reikšmės tyrinėjimo rezultatus, akcentuotini du momentai – tyrimo dalyvių priskiriamos ir viešojo diskurso pateikiamos pasakos reikšmės. Anot pateikėjų, pasaka gali veikti žmogaus vidinį pasaulį – introversyviai ir ekstraversyviai – daryti įtaką žmogui, visuomenei, kultūrai. Pirmu atveju pasaka reiškia elgesio modelius ir veikimo būdus, fantazijos atpalaidavimą ir kūrybinės

vaizduotės stimuliavimą, kultūros paveldo įtvirtinimą, mokymą, auklėjimą, socializavimą. Antruoju atveju pasaka reiškia potencialą kurti saugų ryšį, bendrystę, šiltus santykius, kurie vėliau virsta jaukiais prisiminimais. Visiškai netikėta šiandienos žmogaus gyvensenos padiktuota pasakų galia – tarnauti išmaniųjų įrenginių, naudojamų vaikų, substitutu ir tenkinti nusiraminimo, užimtumo, lavinimo, laisvalaikio praleidimo bei pramogavimo poreikius. Pasakų raiškos medijose ir viešojoje erdvėje tyrinėjimai parodė, kad pasakos – gyvas, organiškas ir patyriminis reiškinys, peržengiantis tik pasakojimo ribas, o šiandienos žmogus – kūrybingas, neišsenkančios vaizduotės, linkstantis atsiremti į kultūrinį paveldą.

Apibendrinant pasakų žinomumą tarp kalbintų Lietuvoje gyvenančių žmonių, reikia pasakyti, kad ženkli tyrimo dalyvių dalis galėjo įvardinti bent vieną ar kelias įsiminusias pasakas, mažiausiai – vieną, daugiausiai – 22. Tik 7 iš 57 suaugusiųjų tyrimo dalyvių nepaminėjo nė vieno pasakos pavadinimo ar siužeto. Tam paaiškinti kai kurie pateikėjai nurodo savo ankstyvos vaikystės neigiamas patirtis – motinos netektį ar sudėtingą vieno iš tėvų (dažniausiai mamos) sveikatos būklę, sunkią ligą ir mirtį arba poreikį dirbti fizinius darbus savo šeimos gerovei užtikrinti. Dažniausiai visų grupių tyrimo dalyvių minimos pasakos: „Raudonkepuraitė“, „Eglė žalčių karalienė“, „Katinėlis ir gaidelis“, „Jonukas ir Grytutė“, „Pelenė“. „Raudonkepuraitė“ plačiausiai žinoma tarp vaikų – įvardinama net 14 kartų. Iš suaugusiųjų, vyriausiųjų karta bei kultūros ir visuomenės veikėjai daugiausia, po 7 kartus, mažamečių tėvai 5, vaikai 3 kartus mini pasaką „Eglė žalčių karalienė“. Vaikai žino daugiau užsienio pasakų, suaugusieji – lietuvių. Tai, ko gero, sietina su pasakų sklaida leidyboje, didele pasiūla naujai vis perleidžiamų stilizuotų ir autorinių pasaulyje populiarių pasakų rinktinių vertimų ir adaptacijų lietuviškai rinkai bei lengva prieiga prie skaitmeniniu formatu (vaizdo, garso) atkurtų pasakų bei populiariosios kultūros diktuojamos materialinės bazės auginantiems vaikus pasiūlos ir pan.

Galima teigti, kad pateikėjų mintys apie tai, jog mitinis mąstymas padeda atsipalaiduoti, pailsėti, moko būti lankstų, nepamesti žaismingumo, išmonės ir kūrybos, taip reikalingų ir suaugusiųjų gyvenime, patvirtinamos ir viešojo diskurso

duomenų analize. Kritinis ir kūrybiškas požiūris į rimtus lokalius ir pasaulio įvykius per mitologinę perspektyvą ir pasakų realybę padeda apčiuopti aptariamos problemos esmę, o kartais galbūt net siūlo problemų sprendimus. Turint omenyje mitologijos, kaip visumos „istorijų, kurias žmonija sau pasakoja, išsakydama tuo netiesioginiu būdu savo esminius rūpesčius, spręsdama visas kylančias filosofines problemas“ (Greimas 1990: 11), suvokimą, tyrimas atskleidžia, kad pasakos ir per jas iškylantis dar gyvybingas mitinis mąstymas atlieka reikšmingą vaidmenį šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje.

IŠVADOS

1. Pasakos teorinių sampratų analizė parodė, kad moksle brėžiama linija tarp pasakos ir mito, pasakos ir sakmės, pasakos ir pasakojimo yra trapi. Tyrinėtojai nustatė įvairių šios problemos aspektų, tad šiandien kyla abejonių, ar pasaka priklauso tik vienam žanrui. Aiškinantis šiuolaikinės visuomenės pasakos sampratą, vis svarbesni tampa žanrą nusakantys kriterijai, kuriuos suvokia ir išskiria pats pasakotojas, pavyzdžiui, ar pasakojimas laikomas tikru įvykiu, ar ne, ar joje atpažįstami šiuolaikinės gyvensenos bruožai, pasakojimo tikslai. Pasakos keičiamos joms suteikiant rašytinį bei modernų garso, vaizdo ar metaforinį pavidalą. Atskleista pasakų ir mitų žanrinė sampyna, peržengusi apibrėžimų ribas, o siužetai ir motyvai iki šių dienų atpažįstami naujomis tradicinių pasakojimų perdavimo ir dalinimosi formomis.

Lietuvai geografiškai ir istoriškai artimiausiose šalyse mokslinis susidomėjimas pasakomis kiek ryškesnis Lenkijoje (Gołębiowska-Suchorska 2023; Kaliszewska-Henczel 2024). Baltijos šalių regione pastebima tendencija tyrimų objektu rinktis kitas temas. Analizė parodė, kad dažniausiai pasaka atrandama funkcionuojanti net keliomis kryptimis: visapusiškai moko, atpalaiduoja, ilsina, drąsina fantazuoti, ugdo asmenybę ir derina individo elgesį su priimtinomis bendruomenės kultūros formomis, susiedama praeities patirtis su dabarties poreikiais. Visa tai rodo pasaką esant įvairias žmogaus gyvenimo sritis siekiančiu socialiniu ir kultūriniu reiškiniu.

2. Etnografijos metodologija ir metodai sudaro galimybę tirti pasaką kaip kultūrinį reiškinį, atsiskleidžiantį konkrečių žmonių patirtyse, santykiuose ir elgesyje. Į tyrimą įtraukus skirtingų amžiaus ir socialinių grupių dalyvius bei derinant stebėjimų dalyvaujant bei interviu metodus, galima atskleisti platesnį šiuolaikinės pasakos gyvavimo lauką ir jos reikšmių įvairovę. Didžiausi tyrimo iššūkiai susiję su netradiciniais etnografijoje sprendimais – siekiu išgirsti vaikų balsą ir tyrinėti pasakų raišką viešojoje erdvėje. Galima teigti, kad įprastas lauko tyrimo interviu su vaikais dėl daugybės teisinių bei etinių suvaržymų ir apribojimų vertintinas kaip sunkiai įgyvendinamas, tačiau alternatyvi fokusinės grupės

kolektyvinė susitikimo forma ir medžiagos gavimo būdas iš neįprasto klasikinėje etnografijoje pateikėjo – vaiko – pasiteisino. Viešojo diskurso analizė yra, ko gero, pirmasis mėginimas Lietuvoje sistemingiau apžvelgti informacinių technologijų ir virtualios (keletu atvejų ir fizinės) komunikacijos suteikiamą prieigą prie plačiosios visuomenės pasaulėvokoje įsitvirtinusio pasakos vaizdinio, todėl neatmetama sumanytos metodikos netikslumo galimybė.

3. Aiškinantis šiuolaikinį pasakos suvokimą Lietuvoje, susikoncentruota į tradicinės kultūros laikotarpiu gimusiųjų bei kultūros ir visuomenės veikėjų grupės duomenis. Nustatyta, kad pateikėjų, gimusių XX a. pirmojoje pusėje, naratyvai, lyginami su ankstesniais etnografiniais aprašais apie vaikų auklėjimą tautosaka tradicinėje kultūroje, sutampa tik iš dalies. Didelė dalis apklaustųjų paneigia vaizdinį, kad jų vaikystę formavo pasakos, ir asmeninės patirties pasakojimuose nurodo kitus labai svarbius savo gyvenimo aspektus. Ryškiausia tendencija Lietuvos vyriausiems apmąstant pasakas yra pasakų tapatinimas su realiu gyvenimu. Atskleista, kad tyrimo dalyviams išsikalbant arba išsisakant jų naratyvai atitinka tradicinių pasakų problematiką. Aspektai, per kuriuos iškyla pasakų suvokimas, esti jų vaikystės ar paauglystės laikmečio liudininkai – alkis ir nepriteklius, prarastas turtas bei netektas statusas, grėsmė ir saugumo trūkumas, atskyrimas nuo artimųjų ir tremtis, mylimų netektis, žiaurumai – visa tai yra XX a. pirmosios pusės geopolitinių virsmų ir karo patirtys. Nustatyta, kad individualios šeimos aplinkybės, socialiniai, ekonominiai bei politiniai kontekstai stipriausiai veikė 1925–1945 m. gimusių pateikėjų pasakos sampratos apmąstymą.

Kultūros ir visuomenės veikėjų pasakos apibūdinimų analizėje pasakos ryšys su gyvenimu dar labiau aktualizuojamas. Išskirtos dvi pasakos suvokimo grupės. Pasaka matoma ryšio su visuomeniniu (socialiniu) žmonių gyvenimu perspektyvoje ir siūloma į pasaką žvelgti kaip į kultūros reiškinį. Pirmuoju atveju formuluojamos dvi pasakos sampratos – pasaka kaip gyvenimo atspindys ir pasaka kaip susikurta tikrovė. Antruoju atveju siūlomos dar dvi pasakos sampratos. Pirmoji – pasaka kaip kultūros paveldas – suvokiama per asmeniškai išgyvenamą ryšį su protėviais, perimant jų ilgametes sukauptas žinias, patikrintus dalykus iš praeities,

tradicijas. Antroji – pasaka kaip auklėjimo priemonė ir išminties talpykla – pasireiškia suvisuomeninimo idėjomis, bendrystės pajautimu, suvokimu, kad kažką turi daryti tinkamai, elgtis teisingai, kad sulauktum gero atpildo. Ištirta, kad žmogaus vidinis poreikis išgyventi teisingumą patenkinamas pasakose, veikia kaip moralinis motyvatorius, patvirtinantis, kad gėrio ir blogio konflikte viltis, kad gerumas nugalės, yra prasminga, elgtis gerai yra tinkamas pasirinkimas.

Svarbus atradimas – pasaka apmąstoma kaip žmogaus gyvenimo būdo, asmeninės patirties, pažiūrų ir jausmų derinys. Todėl pasaka yra tarsi gyvas, nuolat kintantis, sudėtingas ir platus pasakojimas apie įvykius, kurie gali būti ar nebūti susiję su tikrove. Žmonės, palyginus su Dabartinės lietuvių kalbos žodyne esančiu pasakos reikšmių lauku, jos suvokimą išplečia – pasaka priartinama prie gyvenimo, traktuojama kaip jo atspindys ar perfrazuota tikrovė. Taigi pasaka yra tarsi savitas žmogaus gyvenimo ir kultūros reprezentantas ar institutas, esantis visapusiškai tinkamas tyrinėti sociokultūrinės antropologijos požiūriu.

4. Nustatyta, jog pasakų auditorija neturi amžiaus ribų. Pateikėjai įžvelgia pasakų paveikumą vaikams ir suaugusiesiems proto, emocijų, elgsenos, sąmoningumo, savistabos, savianalizės ir savikontrolės ugdymui, žmogaus taurinimui ir net siekiant jį padaryti geresnį.

Empiriniais lauko tyrimo duomenimis atmesta stereotipinė nuostata, kad lietuviškos pasakos baisios pačios savaime. Pasitvirtino prielaida, kad „pasakų baisumo“ klausimas aktualus suaugusiesiems dėl gyvenimiškos patirties. Suaugusieji pateikėjai liudija, kad iš vaikystės prisimenamos žiaurios scenos pasakose veikė didaktiškai, ugdė empatiją, atjautą, jautrumą aplinkai. Tik nedaugelio suaugusiųjų tyrimo dalyvių išsakytas noras susidorojimo scenas pasakose keisti neutralesnėmis taip pat siejamas su matomais gyvenimo žiaurumais ir išgyvenamos tikrovės realijomis.

Visuomenės dalis, besivadovaujanti stereotipais, esą pasakos aktualios tik vaikams, o lietuviškosios yra pernelyg žiaurios ir nėra palankios mažo amžiaus vaikui, veikiausiai turi mažai ką bendro su pačiomis pasakomis; jų nuomonė formuojama populiariosios spaudos, socialinių medijų ir paviršutiniško domėjimosi.

Tyrimo dalyvių požiūriu, pasakose vaizduojamas žiaurumas ar kitas šiandien problemiškai vertinamas turinys gali būti suvokiamas ne tik kaip netinkamas, bet ir kaip galimybė susidurti su sudėtingais gyvenimo reiškiniais bei juos apmąstyti. Tendencija pasakas lyginti su gyvenimo žiaurumais atliepia ir kitų Vidurio ir Rytų Europos, tarp jų ir Rumunijos, tyrimų (Romaniuc, Vechiu 2023) duomenis.

Paaiškėjo, kad vaikai yra tikri pasakų tradicijos saugotojai. Vaikams reikšmingiausias yra natūralus žodinis pasakos sekimas, siejamas ne tik su pasakos patyrimu, bet ir su svarbiais vaikystės prisiminimais. Vaikai, kuriems pasakos buvo sekamos, jas vertina kaip svarbesnes nei vaikai, kuriems niekas pasakų nesekė. Tyrimo duomenys leidžia teigti, kad vaikui pasaka nėra vien perduodamas turinys – ji yra patiriamas įvykis. Vaikų reakcijos į gyvą pasakojimą leidžia kalbėti apie aktyvų klausymosi ir patyrimo procesą, kuriame svarbu ne tik tai, kas pasakojama, bet ir kaip pasakojama. Tai papildo folkloristikoje plėtojamą atlikimo tyrimų perspektyvą, atkreipiant dėmesį į klausytoją kaip aktyvų pasakojimo situacijos dalyvį.

Moksleivių nuomone, nors pasakos skirtos vaikams kaip tinkamas šaltinis mokymuisi apie pasaulį ir pramogavimo būdas, jos taip pat tinka ir suaugusiesiems kaip atsipalaidavimo ar užsimiršimo priemonė.

Vengiant sukurti idealizuotą pasakų reiškinio paveikslą, analizuoti kritinio pasakų vertinimo ir „nepatogių pasakojimų“ naratyvai. Kitose, ypač Vakarų kultūrose, gerai žinoma triksterio figūra ateityje galėtų tapti dar svarbesnė lietuvio tapatybės analizėje. Pokštavimas, linksminimasis ir linksminimas, išdaigų krėtimas bei pinklių mezgimas, būdingi triksteriui, buvo nesvetima elgsena tiek tradicinėje lietuvių kultūroje ir pasakojimuose, tiek kai kuriems kalbintiems tyrimo dalyviams.

Tyrimas parodė, kaip pasakų cenzūrą lemia geopolitiniai vyksmai ir sovietinė ideologinė propaganda, patirta per pasakas vaikystėje sovietmečiu. Pasakų politinę galią kaip „teisingos“ ir „neteisingos“ pasakos perspektyvą atskleidžia karo pabėgėlė iš Ukrainos. Paaiškėja, kad nepamirštas dvasines traumas iškelia Rusijos agresija prieš Ukrainą 2014 m. ir ypač sustiprina plataus masto karas, pradėtas 2022 m. vasario 24 dieną.

5. Pasaka šiuolaikinio žmogaus suvokiama kaip įvairialypis ir kintantis kultūros reiškinys, kurio reikšmės ir funkcijos neapsiriboja keturiomis Bascomo apibrėžtomis folkloro funkcijomis. Pasakos reikšmė atsiskleidžia per individualias žmonių patirtis, emocinį bei intelektinį gyvenimą, santykį su kitais žmonėmis ir aplinka. Tyrimo dalyvių pasakojimams ir patirtims būdingas pasakos poveikio kaip daugiasluoksnio proceso suvokimas, pirmiausia darančio įtaką žmogaus vidiniam pasauliui. Pasakos gali skatinti mąstymą, žadinti ir padėti išgyventi jausmus, formuoti nuostatas, stiprinti tam tikras asmens savybes ir dalyvauti tapatybės formavimosi procesuose. Šis poveikis nėra apribotas pačiu pasakojimo momentu – pasakos turinys, veikėjų patirtys ir jų elgesys gali išlikti žmogaus atmintyje ir daryti įtaką vėlesniam jo santykiui su aplinka bei kitais žmonėmis. Pateikėjų nuomone, pasaka veikia žmogaus vidinį pasaulį introversyviai ir ekstraversyviai – daro įtaką žmogui, visuomenei, kultūrai. Pirmu atveju pasaka reiškia elgesio modelius ir veikimo būdus, fantazijos atpalaidavimą ir kūrybinės vaizduotės stimuliavimą, kultūros paveldo įtvirtinimą, mokymą, auklėjimą, socializavimą, o antruoju – potencialą kurti saugų ryšį, bendrystę, šiltus santykius, kurie vėliau virsta jaukiais prisiminimais. Išryškėjo šiandienos žmogaus gyvensenos padiktuota pasakų galia būti mažų vaikų naudojamų išmaniųjų įrenginių substitutu ir tenkinti nusiraminimo, užimtumo, lavinimo, laisvalaikio praleidimo bei pramogavimo poreikius. Tyrimo duomenys verčia kvestionuoti tradicijos gyvybingumą kaip pagrindinę pasakos veiksmingumo ugdant sąlygą. Rezultatai leidžia manyti, kad pasakos poveikis ugdymo ir asmeninio tobulėjimo procesams susijęs ne tik su jos tradicijos tęstinumu visuomenėje, bet ir su individualiu pasakų tradicijos patyrimu šeimoje bei jos perteikimo būdu.

Išanalizavus, kokiais pasakų siužetais ir motyvais remiasi tyrimo dalyviai, liudydami pasakos reikšmę savo gyvenime, išgrynintas gerokai ilgesnis nei kitose šalyse, pavyzdžiui Serbijoje, 67 skirtingų pasakų pavadinimų ar motyvų sąrašas. 44 iš jų yra lietuvių (liaudies) ir 23 užsienio (tradicinės, literatūrinės ir autorinės) pasakos, priklausančios skirtingoms žanro grupėms – pasakoms apie gyvūnus, stebuklinėms pasakoms, pasakoms-legendoms, parabolėms, buitinėms ir

formulinėms pasakoms. 7 iš 57 suaugusiųjų tyrimo dalyvių nepamini nė vieno pasakos pavadinimo ar siužeto, tai aiškindami savo ankstyvos vaikystės neigiamomis patirtimis, dažniausia motinos netektimi, sunkia liga ar poreikiu dirbti sunkų fizinį darbą šeimos gerovei. Išskirtos visoms tyrimo grupėms žinomos pasakos: „Raudonkepuraitė“, „Eglė žalčių karalienė“, „Katinėlis ir gaidelis“, „Jonukas ir Grytutė“, „Pelenė“. Daugiau nei beveik tris kartus, palyginus su tradiciniais lietuvių liaudies naratyvais, tarp vaikų labiau žinomos užsienio pasakos. Ši tendencija galėtų paskatinti aktyvesnę pasakų rinkinių leidybą.

Viešajame diskurse išgrynintų 25 „sekamų“ pasakų sąraše viena dažniausių yra „Eglė žalčių karalienė“. Išryškėjo dvipolis pasakos, kaip termino, vaizdinys: a) kaip aukščiausio laipsnio teigiamas įvertinimas; b) kaip melo, netiesos, prasimanymo, nuobodybės ir neigiamo turinio konotacija. Nustatyta dažnesnė komunikacija žodiniais nei vizualiniais pasakos vaizdiniais medijose ir viešojoje erdvėje.

Žodinis pasakojimas, kaip savarankiškas ar mišrus (su iliustracija) pasakų vaizdinys, yra patraukli dalyvavimo viešoje diskusijoje priemonė, saviraiškos patenkinimo būdas ir žmogiškojo kūrybingumo išraiška bei rodo dar santykinai stiprų mitinį mąstymą, pasakojamosios tradicijos egzistavimą bei didelį kūrybinį visuomenės potencialą. Pasakos tradicija tyrimo kontekste atsiskleidžia kaip tęstinis procesas, apimantis tiek pasakos išlaikymą atmintyje ir jos perdavimą žodžiu, tiek jos skaitymo praktikas. Tokia tradicijos samprata leidžia pasaką suvokti ne kaip nekintantį praeities kultūros reiškinį, o kaip skirtingose situacijose atkuriamą, interpretuojamą ir patiriamą kultūros formą.

Tyrimas parodė, kad šiuolaikinis pasakos suvokimas ir jai teikiama svarba išplečia kalbinių išteklių fiksuojamas pasakos reikšmių ribas. Todėl hipotezę, kad pasaka šiuolaikinėje Lietuvoje išlieka gyvas, kintantis ir įvairias funkcijas atliekantis kultūros reiškinys, išsaugantis savo aktualumą ir viešojo diskurso erdvėje, galima laikyti patvirtinta.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Aleksynas, Kostas. 1985. Įvadas: Pasakotojai ir jų pasakos, K. Aleksynas (reng.). *Stebuklingas žodis*. Vilnius: Šviesa.
2. Aliūkaitė, Daiva. 2020. Tarmiškumo tvarumas Lietuvos regionuose: EMIC naratyvo kūrėjo perspektyva, *Lietuvių kalba* 15: 1–20. https://doi.org/10.15388/LK.2020.22435
3. Andrijauskas, Antanas. 2003. *Kultūrologijos ir istorijos teorija.* Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
4. Anglickienė, Laima. 2006. *Kitataučių įvaizdis lietuvių folklore.* Vilnius: Versus aureus.
5. Anglickienė, Laima, Grigonytė, Kristina. 2016. Pasakų parodijos ir perdirbiniai: ko jie mus moko? *Tradicija ir dabartis* 11: 220–234.
6. Anikin, Vladimir, Likhachev, Dmitrii, Mikhel‘son, Tat‘iana (sud.). 1979. *Byliny. Russkie narodnyje skazki. Drevnerusskie povesti*. Moskva: Detskaia literatura.
7. Anikin, Vladimir. 1982. Vstupitel‘naia stat‘ia, N. N. Ermolaeva (red.). *Narodnye russkie skazki. Iz sbornika A. N. Afanas‘eva.* Moskva: Pravda.
8. Ariantini, Nisa, Padmi, Ni. 2025. Implementation of Asung Luwan Folktale Media to Strengthening Students' Cultural Awareness *Jurnal Ilmiah Bimbingan Konseling Undiksha* 16: 237–244. https://doi.org/10.23887/jibk.v16i2.91088
9. Ariefa, Nina Alia, Rahwati, Wawat, Srikandi, Cut Novita, Wardani, Wisnu. 2026. Beyond the Folktale: Unveiling Gender Role Construction and Patriarchal Narratives in Indonesian Children's Literature, *KnE Social Sciences* 11(1): 118–128. https://doi.org/10.18502/kss.v11i1.20602
10. Aristodemou, Elena, Montanelli, Stefano, Ruskov, Martin. 2023. Fairy Tales as a Card Game: Engaging Digital Audiences in Value-Centred Discourses using Storytelling. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.7973654
11. Asanov, Igor, Heinisch, Dominik, Luong, Nhat. 2020. Folktale Narratives and Economic Behavior. *MAGKS Joint Discussion Paper Series in Economics* 09–2020. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/216649/1/09-2020_asanov.pdf [žiūrėta 2024 08 30].
12. Atminytė, Evelina. 2025. Kalėdiniai ir naujamečiai sveikinimai sovietinėje Lietuvoje: sveikinimas atvirukais reorganizuojant apeiginių metų struktūrą. Daktaro disertacija, Lietuvos istorijos institutas.
13. Bagdonas, Algimantas, Žičkevičienė, Asta. 2021. Ankstyvojo amžiaus vaikų kalbos ugdymas pasakomis, *Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo kokybės gerinimas: situacija ir perspektyvos, 2020:* 66–70. Kaunas: Kauno kolegija. https://dspace.kaunokolegija.lt/handle/123456789/4416 [žiūrėta 2025 01 03].

14. Balčius, Jonas. 2005. *Dorovinio lietuvių identiteto prigimtis ir prasmė*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
15. Balčius, Jonas. 2009. Pasaka nepasaka, arba dar kartą apie tai, kas toji „Eglė žalčių karalienė“, *Tautosakos darbai* 37: 243–250.
16. Balčiūnienė, Asta, Petrošienė, Lina. 2021. Stereotipinės žydų ypatybės žemaičių tarmės tekstuose, *Res humanitariae* 28: 102–132.
17. Balys, Jonas. 1936. Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas, *Tautosakos darbai* II. Kaunas: Lietuvių tautosakos archyvas.
18. Balys, Jonas. 1940. *Tautosakos rinkėjo vadovas*. Kaunas: Lituanistikos instituto Lietuvių tautosakos archyvo leidinys.
19. Balys, Jonas. 1948. *Lietuvių tautosakos skaitymai*. Pirma dalis. Tübingen: Patria
20. Balsys, Rimantas. 2011. Mitologija, V. Savoniakaitė (sud.). *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija:* 312–314. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
21. Barnackienė, Aldona, Bernotienė, Dalia. 2009. Mokinių tėvų nuomonė apie dorinių vertybių ugdymą pasakomis, *Jaunųjų mokslininkų darbai* 2(23): 75–82. https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2009~1367166920135/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content [žiūrėta 2023 10 23].
22. Barnard, Alan. 2004. *History and Theory in Anthropology*. Cambridge University Press.
23. Basanavičius, Jonas.1903. *Lietuviškos Pasakos Yvairios*. D. 1. Chicago, Ill.: Turtu ir Spauda „Lietuvos“. https://archive.org/details/jonas-basanavicius-lietuviskos-pasakos-yvairios-dalis-i [žiūrėta 2024 05 08].
24. Basanavičius, Jonas. 1904. *Lietuviškos Pasakos Yvairios*. D. 2. Chicago, Ill.: Turtu ir Spauda „Lietuvos“. https://archive.org/details/jonas-basanavicius-lietuviskos-pasakos-yvairios-dalis-ii [žiūrėta 2024 05 08].
25. Basanavičius, Jonas. 1904. *Lietuviškos Pasakos Yvairios*. D. 3. Chicago, Ill.: Turtu ir Spauda „Lietuvos“. https://archive.org/details/jonas-basanavicius-yvairios-lietuviskos-pasakos-dalis-iii [žiūrėta 2024 05 08].
26. Basanavičius, Jonas. 1905. *Lietuviškos Pasakos Yvairios*. D. 4. Chicago, Ill.: Turtu ir Spauda „Lietuvos“. https://archive.org/details/jonas-basanavicius-lietuviskos-pasakos-yvairios-dalis-iv [žiūrėta 2024 05 08].
27. Basanavičius, Jonas. 2001. *Ožkabalių pasakos ir sakmės*, t. 8, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
28. Basanavičius, Jonas. 2003. *Levas lietuvių pasakose ir dainose*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
29. Bascom, William R. 1953. Folklore and Anthropology, *Journal of American Folklore* 66(262): 283–290. https://www.jstor.org/stable/536722 [žiūrėta 2023 05 08].

30. Bascom, William R. 1954. Four Functions of Folklore, *Journal of American Folklore* 67(266): 333–349. https://www.jstor.org/stable/536411 [žiūrėta 2023 05 08].
31. Bascom, William R. 1955. Verbal Art, *The Journal of American Folklore* 68(269): 245–252. https://doi.org/10.2307/536902 [žiūrėta 2023 05 08].
32. Bascom, William R. 1965. The Forms of Folklore: Prose Narratives, *Journal of American Folklore* 78(307): 3–20. https://www.jstor.org/stable/538099 [žiūrėta 2023 05 08].
33. Bascom, William R. 1973. Folklore, Verbal Art, and Culture. *The Journal of American Folklore* 86(342): 374–381. https://doi.org/10.2307/539361 [žiūrėta 2023 05 10].
34. Bascom, William R. (ed.). 1977. *Frontiers of Folklore*. AAAS Selected Symposium 5. Boulder CO: Westview Press.
35. Bauman, Richard. 1986 (1999 transferred to digital printing). *Story, Performance, and Event: Contextual Studies of Narrative.* Cambridge University Press.
36. Bauman, Zygmunt, 2015. *Kultūra takioje modernybėje*. Vilnius: Apostrofa.
37. Bauman, Zygmunt. 2019. *Savasties praktikos*. Vilnius: Apostrofa.
38. Ben-Amos, Dan. 1991. Foreword, L. Röhrich. *Folktales and Reality:* ix–xii. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
39. Ben-Amos, Dan. 1993. "Context" in Context, *Western Folklore* 52(2/4): 209–226. https://doi.org/10.2307/1500087
40. Ben-Amos, Dan. 2020. *Folklore Concepts: Histories and Critiques*. H. Glassie, E. Oring (eds.). Bloomington: Indiana University press.
41. Mead, Margaret. Preface, R. Benedict. 2005. *Patterns of culture. Boston.* New York: A Mariner Book. Houghton Miflin Company.
42. Beresnevičius, Gintaras. 2003. *„Eglė žalčių karalienė" ir lietuvių teogoninis mitas: religinė istorinė studija*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
43. Bettelheim Bruno. 2017. *Kodėl mums reikia pasakų stebuklo: Pasakų reikšmė ir svarba: Psichoanalitinis požiūris*. Vilnius: Tyto alba.
44. Bhattacharya, Debangana, Karmakar, Rita. 2021. Folktales in the Folder of Human Mind: An Analytical Overview, *Journal of Humanities and Social Sciences Studies* 4: 1–4. https://doi.org/10.32996/jhsss.2021.4.7.1
45. Boas, Franz. 1914. Mythology and Folk-Tales of the North American Indians, *The Journal of American Folklore* 27(106): 374–410. Mythology and Folk-Tales of the North American Indians on JSTOR [žiūrėta 2025 11 15].
46. Bobro, Mark. 2006. Folktales and Philosophy for Children, *Analytic Teaching* 25 (2): 80–88. https://journal.viterbo.edu/index.php/at/article/view/822/586 [žiūrėta 2024 09 16].

47. Boussejra, Hakim. 2024. The state of fairy-tale video games: how classic stories are being told in the video game medium, *Detinjstvo* 6–19. https://doi.org/10.46793/Childhood24.4.06B
48. Bottigheimer, Ruth. B. (ed.). 1986. *Fairy Tales and Society: Illusion, Allusion, and Paradigm*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
49. Bottigheimer, Ruth B. 1986. Preface, B. Bottigheimer (ed.), *Fairy Tales and Society: Illusion, Allusion, and Paradigm:* xi–xiv. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
50. Bottigheimer, Ruth B. 2010. Fairy Tale Illustrations and Real World Gender: Function, Conceptualization, and Publication. *Relief – revue électronique de littérature française* 4(2): 142–157. https://doi.org/10.18352/RELIEF.542 [žiūrėta 2025 08 01].
51. Brandišauskas, Donatas. 2012. Įvietinta sėkmė ir galia: Rytų Sibiro autochtonų Oročėnų-Evenkų posovietinio kraštovaizdžio patirtys, *Logos* 73: 132–142. https://www.ateitis.net/lt/temos/279/ [žiūrėta 2026 02 01].
52. Braslauskas, Justinas. 2023. Intercultural stereotypes and the role of critical and creative thinking in overcoming them, *Creativity Studies* 16: 255–273. https://doi.org/10.3846/cs.2023.17187
53. Bražienė, Nijolė. 2004. Pradinių klasių mokinių kūrybingumo ugdymas pasakomis. Daktaro disertacija, Šiaulių universitetas. https://epublications.vu.lt/object/elaba:1734198/ [žiūrėta 2022 06 16].
54. Bražienė, Nijolė. 2007. Pasakos, kaip fenomeno, ypatybės, *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 3: 40–52. https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2007~1367165273137/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content [žiūrėta 2022 11 10]
55. Britanico, King Philip, Pagador, Princes Mara. 2025. Globalizing African Narratives: Women, Power, and Cultural Identity in Netflix's African Folktales Reimagined, *Sarcouncil Journal of Humanities and Cultural Studies* 04(5): 8–17. https://doi.org/10.5281/zenodo.17473172
56. Bronner, Simon J. 2016. Toward a Definition of Folklore in Practice, *Cultural Analysis* 15(1): 6–27. https://www.ocf.berkeley.edu/~culturalanalysis/volume15/pdf/bronner.pdf [žiūrėta 2025 12 04].
57. Burba, Dominikas. 2024. Literatūrinio padavimo apie Jūratę ir Kastytį sklaida neakademiniuose Lietuvos ir Lenkijos folkloro rinkiniuose, *Res Humanitariae* 32(1): 130–152. https://doi.org/10.15181/rh.v32i0.2690
58. Būgienė, Lina. 2005. Sakmių tradicija ir individualus pasakotojo repertuaras, *Tautosakos darbai* 29: 58–66.

59. Būgienė, Lina. 2008. Objekto problema šiandienos tautosakos moksle ir naratyvų analizės perspektyvos, *Tautosakos darbai* XXXV: 38–51.
60. Būgienė, Lina. 2021. Folkloras ir politika: prigimtinės sąsajos ir įsišaknijusios stigmos, *Tautosakos Darbai* 61: 156–72. https://doi.org/10.51554/TD.21.61.07
61. Chang, Li, Luh, Ding-Bang. 2022. Reinventing Fantasy: The Reception of Fairy Tales, *Advances in Literary Study* 10(1): 97–110. https://doi:org/10.4236/als.2022.101007
62. Collingwood, Robin, George. 2011. *The Philosophy of Enchantment: Studies in Folktale, Cultural Criticism, and Anthropology.* D. Boucher, W. James, P. Smallwood (eds.). Oxford: Clarendon Press.
63. Čapo, Jasna. 2014. Ethnology and Anthropology in Europe Towards a Trans-National Discipline, *Cultural Analysis* 13: 51–76. https://www.academia.edu/23386452/Ethnology_and_Anthropology_in_Europe_Towards_a_Trans_National_Discipline [žiūrėta 2025 11 14].
64. Čepaitienė Auksuolė. 2010. Rec. kn. Vytis Čiubrinskas. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. *Lietuvos etnologija* (18): 169–173.
65. Čepaitienė, Auksuolė. 2013. *Gyvenimo etnografija: vietos, struktūros ir laikas. Besikeičianti Lietuva XX amžiuje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
66. Čepienė, Irena. 1995. *Lietuvių etninės kultūros istorija*. Kaunas: Šviesa.
67. Čepienė, Irena. 2008. *Lietuvių etninė kultūra: raidos įžvalgos*. Vilnius: Alma littera.
68. Čiubrinskas, Vytis. 2007. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
69. Čiubrinskas, Vytis. 2010. Įvadas į alternatyvios modernybės studijas. Permąstant socialinę kultūrinę kaitą. *Lietuvos etnologija* 9(18): 9–23.
70. Dambrauskaitė, Ernesta. 2024. Kasdienybė šiandien: gyvenimo būdas vidutinio dydžio Lietuvos miestelyje. Daktaro disertacija, Lietuvos istorijos institutas.
71. Darnton, Robert. 2002. *Didžiosios kačių skerdynės ir kiti Prancūzijos kultūros istorijos epizodai*. Vilnius: Baltos lankos.
72. Daukšas, Darius. 2024. Lietuvos lenkų identiteto konstravimas periodikoje: nuo etninės grupės iki nacijos? *Lithuanian ethnology* 24(33): 79–107. https://doi.org/10.33918/25386522-2433006
73. Davainis-Silvestraitis, Mečislovas (rink.). 1973. *Pasakos, sakmės, oracijos*. B. Kerbelytė, K. Viščinis (reng.), K. Aleksynas (red.). Vilnius: Vaga.
74. Dikul, Juni, Kiting, Rosliah. 2019. The Use of Folklore as Educational Entertainment Materials, *The International Journal of Social Sciences and Humanities Invention* 6(6): 55251–5523. https://doi.org/10.18535/IJSSHI/V6I6.06

75. Dovydaitis, Jurgis (rink.). 1987. *Pasakos su dainuojamaisiais intarpais*. K. Aleksynas (red.).Vilnius: Vaga.
76. Dundes, Alan. 1966. Metafolklore and oral literary criticism, *The Monist* 50(4): 505–516. http://www.jstor.org/stable/27901660 [2025 02 24].
77. Džekčioriūtė-Medeišienė, Vita. 2021. Pasakų sekimas vaikams tradicinėje lietuvių kultūroje: kūrinių su žiaurumo elementais paskirtis, *Tautosakos darbai* 62: 28–50. https://doi.org/10.51554/TD.21.62.02 8 ISSN 1392-2831
78. Džekčioriūtė-Medeišienė, Vita. 2022. Vaikų mitinės baimės lietuvių folkloro praktikose. Daktaro disertacija, Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas.
79. Eriksen, Thomas Hylland. 2004. *Akimirkos tironija.* Vilnius: Tyto alba.
80. Eriksen, Thomas Hylland. 2023. *Ekrano laikai*. *Kaip išmanusis telefonas pakeitė pasaulį*. Vilnius: Tyto alba.
81. Fakhrutdinov, Anastasia, Chumarova, Lyubov, Belyaeva, Evgeniya, Sagitova, Rimma. 2019. Pedagogical Value of Folklore Prosaic Genres in Intellectual and Moral Education of Future Teachers at the Foreign Language Lessons, *ARPHA Proceedings* 1: 121–125. https://doi.org/doi: 10.3897/ap.1.e0111
82. Fatland, Erika. 2023. *Siena.* Vilnius: Balto.
83. Gasouka, Maria, Arvanitidou, Zoi, Foulidi, Xanthippi, Raptou, Evagelia. 2012. Folklore Research and its Challenges. From the Ethnography to Netografy, *Mediterranean Journal of Social Sciences* 3 (8): 111–116. https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/111658 [žiūrėta 2025 04 25].
84. Geertz, Clifford. 2005. *Kultūrų interpretavimas*. Vilnius: Baltos lankos.
85. Geertz, Clifford. 2006. *Kultūros problema. XX amžiaus etnografija, literatūra ir menas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
86. Gimbutienė, Marija. 1985. *Baltai priešistoriniais lakais*. Vilnius: Mokslas.
87. Gell, Alfred. 1998. *Art And Agency: An Anthropological Theory*. Oxford: University Press.
88. Gołębiowska-Suchorska, Agnieszka. 2023. Wiesław, or a Slavic Magical Fairy Tale as Comic Book Material, *Literatura Ludowa* 67(1–2): 77–88. https://doi.org/10.12775/LL.1.2023.006
89. Gómez, Jaime A . 2016. Our folktales and the stories of others: Interpreting folk narratives from different cultures as a pedagogical tool. Research Summary. https://doi.org/10.13140/RG.2.2.36722.81601
90. Greimas, Algirdas Julius. 1990. *Tautos atminties beieškant. Apie Dievus ir žmones*. Vilnius: Mokslas.
91. Grigas, Kazys, Jonynas, Ambraziejus, Korsakas, Kostas (vyr. red.), Sauka, Leonardas. 1963. *Lietuvių tautosakos apybraiža*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

92. Grišinas, Arvydas. 2018. *Politics with a Human Face. Identity and Experience in Post-Soviet Europe*. Routledge.
93. Gudaitė, Gražina. 2001. *Asmenybės transformacija sapnuose, pasakose, mituose*. Vilnius: Tyto alba.
94. Gunnell, Terry. 2006. Narratives, Space and Drama: Essential Spatial Aspects Involved in the Performance and Reception of Oral Narrative, *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 33: 7–26. https://doi.org/10.7592/FEJF2006.33.TERRY (31) Narratives and Space
95. Haase, Donald (ed.). 2008. *Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy tales* 1: A–F. https://archive.org/details/the-greenwood-encyclopedia-of-folktales-and-fairy-tales/page/47/mode/2up [žiūrėta 2024 10 14].
96. Heideggeris Martinas. 1989. Apie humanizmą, B. Kuzmickas (sud.). *Gėrio kontūrai. Iš XX a. užsienio etikos:* 224–260. Vilnius: Mintis.
97. Howes, David. 2019. Multisensory Anthropology, *Annual Review of Anthropology* 48: 17–28. https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-102218-011324
98. Hsieh, Hsiu-Fang, Shannon, Sarah E. 2005. Three Approaches to Qualitative Content Analysis, *Qualitative Health Research* 15(9): 1277–1288. https://doi.org/10.1177/1049732305276687
99. Iphofen, Ron. 2013. *Research Ethics in Ethnography/Anthropology.* Brussels: European Comission, DG Research and Innovation. https://www.researchgate.net/publication/268522630_Research_Ethics_in_EthnographyAnthropology_by_Dr_Ron_Iphofen_AcSS_2_nd_October_2013_first_drafts_produced_for_comment_2011 [žiūrėta 2024 03 19].
100. Järv, Risto, Mairi Kaasik. 2018. Estonian Fairy Tales up the Beanstalk into Heaven and Coal Porridge: Two Tales of Growing Up, *Journal of Ethnology and Folkloristics* 12(1): 7–20. https://doi.org/10.2478/jef-2018-0002
101. Järv, Risto. 2019. The Goldfish and Little Red Riding Hood: Characters and their Combinations in Fairy Tale Jokes and Parodies, *Journal of Ethnology and Folkloristics* 13: 9–28. https://doi.org/10.2478/jef-2019-0002
102. Jonynas, Ambraziejus, Mockus, Antanas, Uginčius, Bronius, Vymerytė, Margarita, Kostas Korsakas (red.). 1954. *Lietuvių tautosakos rinktinė*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
103. Jonynas, Ambraziejus. 1967. Pasakojamoji lietuvių tautosaka. L. Sauka (tomo red.). *Lietuvių tautosaka. IV: Pasakos, sakmės, pasakojimai, oracijos*: 7–60. Vilnius: Mintis.
104. Jovičić, Suzana. 2020. Scrolling and the In-Between Spaces of Boredom: Marginalized Youths on the Periphery of Vienna, *Ethos* 48(4): 498–516. https://doi.org/10.1111/etho.12294

105. Juško-Štekele, Angelika. 2008. The notion of happiness in latgalian fairy tales, *Via Latgalica* 1: 6–19. https://doi.org/10.17770/latg2008.1.1599
106. Juško-Štekele, Angelika. 2017. Deviance in latgalian folk-tales: gender aspect, *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference* 3: 172–83. https://doi.org/10.17770/sie2017vol3.2346
107. Juško-Štekele, Angelika. 2018. In search of emotional intelligence of latgalians: concept 'heart' in latgalian folk-tales, *Via Latgalica* 11: 8–20. https://doi.org/10.17770/latg2018.11.3072
108. Kabrajee, Avan, Mehta, Dr. 2022. Perennial narratives: relevance of classical european fairy tales in modern society, *Towards Excellence* 14: 352–360. https://doi.org/10.37867/TE140334
109. Kaliambou, Maria. 2019. 'I Cannot Understand You'. Folktales and Foreign Language Pedagogy, *Teaching fairy tales:* 239–253. Detroit: Wayne State University Press. https://www.academia.edu/42889739/_I_Cannot_Understand_You_Folktales_and_Foreign_Language_Pedagogy [2024 08 20].
110. Kaliszewska-Henczel, Magdalena. 2024. Children's Thoughts on Wonder in Fairy Tales, *Children's Literature in Education* 56: 349–364. https://doi.org/10.1007/s10583-023-09570-8
111. Kalnius, Petras. 2002. „Kitokie" tarp „savų": Lietuvos etnografinių grupių stereotipai, *Lietuvos etnologija* 2(11): 23–52.
112. Karabayir, Muhammet. 2016. The Role of Turkmen Folk Tales in Children's Education, *Journal of Education in Black Sea Region* 1(1): 25–37. https://doi.org/10.31578/jebs.v1i1.7
113. Karalė, Deimantė, Škuratovaitė, Diana. 2021. Priešmokyklinio amžiaus vaikų lyderystės ugdymas pasitelkiant stebuklines pasakas, S. Saukėnienė (sud.). *Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo kokybės gerinimas: situacija ir perspektyvos 2020:* 60–65. Kaunas: Kauno kolegija. https://dspace.kaunokolegija.lt/handle/123456789/4416 [žiūrėta 2025 01 03].
114. Kartikasari, Apri H. S., Tryanasari, Dewi. 2020. Folklore as Literacy Teaching Materials for Elementary School Students, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research* 518: 112–115. https://doi.org/10.2991/ASSEHR.K.201214.222
115. Kerbelytė, Bronislava. 1981. Lietuvos rašytojai XIX a. – XX a. pradžios tautosakos rinkimo sąjūdyje, K. Aleksynas (red.). *Lietuvių rašytojų surinktos pasakos ir sakmės*. Vilnius: Vaga.
116. Kerbelytė, Bronislava. 1986. *Liaudies pasakos prasmė*. Vilnius: Mokslas.
117. Kerbelytė, Bronislava. 2011. *Lietuvių tautosakos kūrinių prasmės*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

118. Kerbelytė, Bronislava. 2012. *Slavų folkloras.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
119. Klumbytė, Neringa. 1999. Tradicinės etnografijos mokslinės paradigmos dekonstravimas pomodernioje antropologijoje, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 6: 88–99. https://doi.org/10.15388/SocMintVei.1999.4.7018
120. Klumbytė, Neringa, Yeremieieva, Kateryna. 2024. Ukrainian War Humor and Civic Activism in 2022, *Nationalities Papers*: 1–38. https://doi.org/10.1017/nps.2024.90
121. Kim, Jieun. 2025. A Feminist Interpretation of Baek Heena's Picture Books about Grandmothers, *Strenae* 26. https://doi.org/10.4000/155as.
122. Komarova, Marina, Mikhailovna. 2021. Kontsept "udacha" v russkoi iazykovoi kartine mira (po dannym leksikograficheskikh istochnikov), *Izvestija VGPU* 2(291): 205–209. https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-udacha-v-russkoy-yazykovoy-kartine-mira-po-dannym-leksikograficheskih-istochnikov/viewer [žiūrėta 2023 04 15].
123. Korb, Anu. 2024. Ema mälestusi lugedes. 1926. aastal sündinud naise meenutused sõjaaegsest ja - järgsest argielust / Everyday Life and Memories of War. The Memories of a Woman Born in 1926, *Methis. Studia humaniora Estonica* 26(33): 87–106. https://doi.org/10.7592/methis.v26i33.24130
124. Korzonaitė Edita, Šlekonytė, Jūratė. 2005. Pasakų išminties skleidėja, *Tautosakos darbai* XXII (XXIX): 294–297.
125. Krikščiūnas, Povilas. 2012. Folkloriniai lietuviškojo homo interneticus akiračiai, B. Stundžienė (sud.). *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti: 444–461*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
126. Krippendorff, Klaus. 2004. *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Thousand ouks, CA: Sage.
127. Kristensen, Catharina. 2023. Research ethics and organizations: the neglected ethics of organizational ethnography, *Journal of Organizational Ethnography* 12(2): 242–253. https://doi.org/10.1108/JOE-11-2022-0031
128. Krzton, Waldemar. 2022. Changes and Transformations of Wars and Armed Conflicts. Theoretical Approach, *Journal of Security and Sustainability Issues* 12: 17–26.
129. Kunej, Rebeka, Marjeta Pisk. 2023. Folklore: Memories, Politics, Heritagisation, *Traditiones* 52(2): 7–19. https://doi.org/10.3986/Traditio2023520201
130. Kusmana, Suherli, Jaja, Jaja. 2019. Study of Legends and Folklores as Efforts to Develop Instructional Materials in High Schools, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research* 306: 229–231. https://doi.org/10.2991/isseh-18.2019.54

131. Kuutma, Kristin, Vaivade, Anita. 2021. Political Imperatives in the Heritage Regime and the Emergent Collaborative Scenarios on the Ground: Case Studies from the Baltics, Slovenský národopis / *Slovak Ethnology* 69: 519–533. https://doi.org/10.2478/se-2021-0031
132. Labudova, Katarina. 2019. Polyphonic Resonances of Fairy Tales and Myths: The Magic Toyshop and Life Before Man, *Brno Studies in English* 45(1): 157–170. https://doi.org/10.5817/BSE2019-1-10.
133. Lazauskienė, Monika. 1972. Pasakų panaudojimas vaikų auklėjimui lietuvių valstiečių šeimoje (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia). Pedagogikos mokslų kandidato disertacija, Vilniaus valstybinis pedagoginis institutas.
134. Lazauskienė Monika 1976. Pažangios pedagoginės idėjos lietuvių liaudies pasakose. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Pedagogika ir psichologija* 13: 37–56.
135. Lazdynas, Gintaras. 2022. Apie mitologinę sąmonę ir lietuviškumo ilgesį, *Kultūros barai* 9: 2–8.
136. Lepeškienė, Vitalija. 1996. *Humanistinis ugdymas mokykloje*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
137. Leach, Edmund. 1996. Mito struktūra, A. J. Greimas, Keane T. M. (sud.). *Mitologija šiandien*. *Antologija*. Vilnius: Baltos lankos.
138. Leskien, August, Brugmann, Karl. 1882. *Litauische Volkslieder und Märchen aus dem Preussischen und dem Russischen Litauen*. Stassburg: VorlagVon Karl J. Trübner.
139. Lévi-Strauss, Claude. 1952. *Race and history*. Paris: UNESCO
140. Lévi-Strauss, Claude. 1996. Mitų struktūra. A. J. Greimas, T. M. Keane (sud.). *Mitologija šiandien*. *Antologija:* 50–75. Vilnius: Baltos lankos.
141. Lévi-Strauss, Claude. 2015. *Antropologija modernaus pasaulio problemų akistatoj*. Vilnius: Žara.
142. Logan, Ryan, Kihlström, Laura, Mehta, Kanan. 2023. "Anthropological Enough?" Reflections on Methodology, Challenges of Doing Fieldwork "At Home," and Building a More Inclusive Discipline, *Anthropology in Action* 30: 26–34. https://doi.org/10.3167/aia.2023.300204
143. Lukošienė, Indra. 2020. „Grįžti, kad sukurtum pokytį": sugrįžusiųjų iš migracijos socialinės perlaidos ir jų perdavimas, *Lietuvos etnologija* 20*(*29): 149–168. https://doi.org/10.33918/25386522-2029007
144. Lukošiūtė, Ieva. 2012. Kultūriniai stereotipai Lietuvių pasakojamuose anekdotuose: žydas, čigonas, vokietis, *Jaunųjų mokslininkų darbai* 1 (34): 160–166. https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367182561246/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content [žiūrėta 2025 09 24].

145. Macijauskaitė-Bonda, Jurgita. 2015. *Vaikas lietuvių pasakose ir sakmėse*. Vilnius: Gimtasis žodis.
146. Magos, Kostas. 2009. Tell it with a folk tale: The contribution of folk tales to intercultural education. In the CD with the *Proceedings of the International Conference of Intercultural Association of Intercultural Education (IAIE): "Paideia, Dimoi, Polity":* 1–12. Athens, Intercultural Association of Intercultural Education. https://www.academia.edu/14381302/_Tell_it_with_a_Folk_Tale_The_Contribution_of_Folk_Tales_to_Intercultural_Education [žiūrėta 2024 09 02].
147. Magos, Kostas, Alkistis, Kontoyianni, Xenia St. Arapaki, 2012. 'The mouse and his daughter': Teaching through folktales, M. Morgado, M.N. Pores, (eds.). *Textos, Imagens e Contos sobre Mobilidade:* 91–97. Castelo Branco: Instituto Politecnico de Castelo Branco. https://www.xarapaki.gr/en/?page_id=16 [žiūrėta 2025 01 08].
148. Malinauskas, Romualdas, Vazne, Zermena. 2014. Emotional intelligence among Lithuanian and Latvian student athletes, *Baltic journal of sport and health sciences* 2(93)*:* 29–33. https://doi.org/10.33607/bjshs.v2i93.115
149. Malinowski, Bronislaw. 1926. *Myth in Primitive Psychology*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd.
150. Mathis, Janelle. 2019. The Contemporary Lives of Age-Old Tales: Characters, Contexts, and Critical Issues, *Libri & Liberi 2019* 8(1): 11–26. https://www.researchgate.net/publication/337689986_The_Contemporary_Lives_of_Age-Old_TalesSuvremeni_zivot_drevnih_prica_Characters_Contexts_and_Critical_Issueslikovi_konteksti_i_kriticka_pitanja [žiūrėta 2023 08 16].
151. Mažeikis, Gintautas. 2014. Triksteris: besijuokiantis, ekstatiškas kūrybinis griovėjas. Analitinės antropologijos žvilgsnis, *Inter-studia humanitatis* 16: 7–33. https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2014~1472716585831/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content [žiūrėta 2023 01 30].
152. Mažeikis, Gintautas. 2018. *Dvasios niekšybė. Moralinės vaizduotės tyrimai.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
153. Mažeikis, Gintautas. 2025. *Lilimų knyga*. Vilnius: Kitos knygos.
154. Murtiana, Rahmila. 2011. Mirror, mirror on the wall: Designing character-based language teaching through folktales and storytelling, The 58th TEFLIN International Conference Proceedings. https://www.academia.edu/5923002/Mirror_mirror_on_the_wall_Designing_character_based_language_teaching_through_folktales_and_storytelling [žiūrėta 2023 08 16].

155. Mykolaitytė, Aurelija. 2020. Kultūrinės atminties pokyčiai takiojoje modernybėje, *Respectus philologicus* 38(43): 141–149. https://doi.org/10.15388/RESPECTUS.2020.38.43.63
156. Mueller , Gerhard O. W. 1986. The Criminological Significance of the Interpretation of the Grimm‘s Fairy Tales, Ruth B. Bottigheimer (ed.). *Fairy Tales and Society: Illusion, Allusion, and Paradigm*: 217–228. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
157. Negrón, Rosalyn, Amber Wutich, H. Russell Bernard, Alexandra Brewis, Alissa Ruth, Katherine Mayfour, Barbara Piperata, Melissa Beresford, Cindi SturtzSreetharan, Pardis Mahdavi, Jessica Hardin, Rebecca Zarger, Krista Harper, James Holland Jones, Clarence C. Gravlee, and Bryan Brayboy. 2024. Ethnographic methods: Training norms and practices and the future of American anthropology, *American Anthropologist* 126: 458–469. https://doi.org/10.1111/aman.13991 [žiūrėta 2026 02 07].
158. Nhlekisana, Rosaleen Oabona. 2016. An analysis of setswana folktales from a gendered perspective, *Southern African Journal for Folklore Studies* 24(1): 10–21. https://doi.org/10.25159/1016-8427/1669
159. Nyuykighan, Mbu. 2025. Gender Representations in Selected Nso Folktales of the Northwest Region of Cameroon, *International Journal of African Society, Cultures and Traditions* 13: 24–38. https://doi.org/10.37745/ijasct.2013/vol13n12438
160. Okely, Judith. 2012. *Anthropological Practice: Fieldwork and the Ethnographic Method.* London: Berg.
161. Orlić, Olga. 2024. Is This the End of Anthropology as We Know It? Some Implication of FAIR Principles on Tales in Ethnological and Anthropological Qualitative Research, *Publications* 12(4): 42–64. https://doi.org/10.3390/publications12040042
162. Papadopoulou, Smaragda. 2014. Fairy Tales and Role Playing Games: A Global Perspective of Language Education in a Circle of the Dead-regenerated Society, *China-US Education* 1(5): 107–119. aruro_moy_dhmosieysh_2014-libre.pdf [žiūrėta 2025 01 29].
163. Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2012. Tradicijos sampratos šiuolaikinėje Lietuvoje, *Lituanistica* 58(2): 206–217.
164. Peseyie, Mhasileno, Gaur, Rashmi. 2025. Masculinity beyond the warrior ‘savage’: (re)thinking warriors as elite indigenous masculinity in select Angami folktales, *Contemporary South Asia* 33: 1–13. https://doi.org/10.1080/09584935.2025.2493045. [žiūrėta 2026 02 24].
165. Petkevičiūtė, Nijole, Balčiūnaitienė, Asta, Abele, Lilita, Adamonienė, Rūta. 2024. Students' emotional intelligence and their attitudes towards creativity

interferences: Lithuanian and Latvian case, *Landscape architecture and art* 24: 105–111. 10.22616/j.landarchart.2024.24.14. [žiūrėta 2026 01 17].
166. Pivorienė, Jolanta, Bilbokaitė, Giedrė. 2012. Elektroninės žiniasklaidos formuojami probleminės šeimos stereotipai, *Socialinis darbas 11(2): 315–326*. https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367187072689/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content [žiūrėta 2026 02 25].
167. Pruskus, Valdas. 2010. Stereotipai ir jų devizualizacija tarpkultūrinėje komunikacijoje, *Filosofija. Sociologija* 2(1): 29–36.
168. Račiūnaitė-Paužuolienė, Rasa. 2011. Šiuolaikinių gyvenimo istorijų bei asmeninės patirties pasakojimų analizės ypatumai, *Lituanistika* 57(2): 188–197.
169. Račiūnaitė-Paužuolienė, Rasa, Rimkutė, Erika. 2011. *Etnologijos specialybės kalba*. Kaunas: VDU leidykla.
170. Rysst, Mari. 2025. The End of Ethnographic Fieldwork? Research Ethics and Methodological Challenges in New Scientific Climates, J. D. Eller (red.). *Anthropology – History, Theory, Practice, and Engagement:* 1–11. https://doi.org/10.5772/intechopen.1011509
171. Ross, Robert, Atkinson, Quentin. 2015. Folktale transmission in the Arctic provides evidence for high bandwidth social learning among hunter-gatherer groups, *Evolution and Human Behavior* 37(1): 47–53. https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2015.08.001
172. Rosen, Christine. 2005. The Image Culture, *The New Atlantis* 10: 27–46. http://www.jstor.org/stable/43152202 [žiūrėta 2024 05 09].
173. Röhrich, Lutz. 1991. *Folktales and Reality*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
174. Sadauskienė, Akvilė. 2022. Naujai atrandamas ugdymas pasakomis *Tautosakos darbai* 63: 186–188.
175. Sadauskienė, Akvilė. 2023. Apmąstant pasaką: nuo asmenybės iki šiuolaikinės visuomenės etnografiniame tyrime, *Lietuvos etnologija* 23(32): 194–217.
176. Sadauskienė, Akvilė. 2024. (Ne)egzistuojanti triksterystė, vešanti suktybė, klasta ir pinklės: triksterio bruožų paieškos tradicinėje lietuvių kultūroje, *Res Humanitariae* 32(1): 26–45. https://doi.org/10.15181/rh.v32i0.2685
177. Sadauskienė, Jurga. 2012. Dainuojantys kaulai: pasakos psichologizmas, B. Stundžienė (red.). *Homo narrans*: *folklorinė atmintis iš arti:* 269–292. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
178. Sadauskienė, Jurga. 2018. Žmonės ir gyvūnai lietuvių pasakose: didaktiniai ir psichologiniai aspektai, *Tautosakos darbai* 56: 59–83. https://doi.org/10.51554/TD.2018.28472
179. Salganik, Matthew J. 2017. *Bit by Bit: Social Research in the Digital Age*. Princeton University Press.

180. Särg, Taive. 2023. The Institutionalisation of Participatory Singing since the 1960s in Estonia, *Traditiones* 52(2): 125–148. https://doi.org/10.3986/Traditio2023520207
181. Sari, Alfia, Sueb, Sueb, Anugerahwati, Mirjam. 2024. Gender Stereotypes Portrayed in Five Most Popular Indonesian Folktales: Literature in ELT, *E-Structural* 7(1): 13–24. https://doi.org/10.33633/es.v7i01.10715 [žiūrėta 2026 02 25].
182. Sauka, Donatas. 1970. *Tautosakos savitumas ir vertė*. Vilnius: Vaga.
183. Sauka, Donatas. 1982. *Lietuvių tautosaka*. Vilnius: Mokslas.
184. Sauka, Donatas. 2007. *Lietuvių tautosaka*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
185. Sauka, Leonardas. 1968. Pasakų tradicijos, V. Barauskienė, V. Milius (pirm.), A. Stravinskas, A. Tyla, N. Vėlius, A. Vidugiris. *Dieveniškės:* 270–276. Vilnius: Valstybinė K. Poželos v. spaustuvė
186. Sauka, Leonardas. 1983. *Tikra ir netikra liaudies kūryba*. Vilnius: Mokslas.
187. Sauka, Leonardas. 1989. Pasakų intonacijos, N. Vėlius (pirm.), A. Jonaitytė, V. Milius, A. Vyšniauskaitė. *Gervėčiai: 329–342*. Vilnius: Mintis.
188. Sauka, Leonardas. 1991. *Lietuvių tautosaka.* Vilnius: Šviesa.
189. Sauka, Leonardas. 1995. Žemaičių ir aukštaičių pasakos „Lietuviškų pasakų įvairių“ II tome, K. Aleksynas (reng.). *Lietuviškos pasakos įvairios*. Vilnius: Vaga.
190. Sauka, Leonardas. 2001. Užsigulėjęs Ožkabalių pasakojamosios tautosakos rinkinys. *Ožkabalių pasakos ir sakmės.* Jono Basanavičiaus biblioteka, T. 8: 5–16.Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
191. Sauka, Leonardas (sud.). 2007. *Pasaka „Eglė žalčių karalienė“.* T. 1. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
192. Sauka, Leonardas (sud.). 2008. *Pasaka „Eglė žalčių karalienė“.* T. 4. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
193. Savoniakaitė, Vida. 2011. Etnografija, V. Savoniakaitė (sud). *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija:* 85–91. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
194. Savoniakaitė, Vida. 2013. Tradicijos: etnologų, antropologų metodologijos ir tyrimai, *Res humanitariae 13: 246–266*.
195. Savoniakaitė, Vida. 2023. *Imperija ir tauta: Eduardo Volterio etnografija, 1882–1941*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
196. Schenda, Rudolf. 1986. Telling tales – Spreading tales: change in the communicative forms of a popular genre, R. B. Bottigheimer (ed.). *Fairy Tales and Society: Illusion, Allusion, and Paradigm*: 75–94. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

197. Schenda, Rudolf. 2007. Semiliterate and Semi-Oral Processes, *Marvels & Tales* 21(1): 127– 140. http://www.jstor.org/stable/41388819 [žiūrėta 2024 10 13].
198. Schleicher, August. 1856. *Handbuch der litauischen Sprache.* T. 1: *Litauische Grammatik*. Prag: J. G. Calve'sche Verlagsbuchhandlung. https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb10588755 [žiūrėta 2025 12 13].
199. Schleicher, August. 1857. *Handbuch der litauischen Sprache.* T. 2: *Litauisches Lesebuch und Glossar*. Prag: J. G. Calve'sche Verlagsbuchhandlung. https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb10588756 [žiūrėta 2025 12 13].
200. Segal, Robert. 1996. *Theories of myth*. New York: Garland publishing, Inc.
201. Senulienė, Jurgita. 2023. Migrantų tapatybė ir lietuviškas maistas Jungtinėse Amerikos Valstijose XX a. Daktaro disertacija, Lietuvos istorijos institutas.
202. Seselskytė, Aldona. 1985. *Lietuvių stebuklinės pasakos apie pamotę ir podukrą*. Vilnius: Vaga.
203. Scheub, Harold. 1977. Performance of oral narrative, W. R. Bascom (ed.). *Frontiers of Folklore.* AAAS Selected Symposium 5: 54–78. Boulder CO: Westview Press.
204. Shah, Alpa. 2017. Ethnography? Participant observation, a potentially revolutionary praxis, *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 7(1): 45–59. https://doi.org/10.14318/hau7.1.008
205. Sivickaitė-Sadauskienė, Jurga. 2025. Tautosaka lietuvių elementoriuose XIX a. – XX a. pradžioje, *Tautosakos darbai* 69: 48-71.
206. Skabeikytė-Kazlauskienė, Gražina. 2008. Petriukas – šiuolaikinių anekdotų triksteris, *Tautosakos darbai* 36: 143–153.
207. Slančiauskas, Matas (rink.). 1974. *Šiaurės Lietuvos pasakos.* N. Vėlius, A. Seselskytė (reng.), K. Aleksynas (red.). Vilnius. Vaga.
208. Slančiauskas, Matas (rink.). 1975. *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai.* N. Vėlius, A. Seselskytė (reng.), K. Aleksynas (red.). Vilnius. Vaga
209. Slušnienė, Giedrė, Stadnik, Viktorija, Naturjeva, Luka, Radikaitė, Vaiva, Venckuvienė, Donata. 2024. Visuomenėje vyraujančių stereotipų sąsajos su būsimų pedagogų profesinės tapatybės formavimusi, *Studijos – verslas – visuomenė* 9: 174–183. https://doi.org/10.52320/svv.v1iIX.350
210. Snodgrass, Jeffrey, Lacy, Michael, Wutich, Amber, Bernard, H., Oths, Kathryn, Beresford, Melissa, Bendeck, Shawna, Branstrator, Julia, Dengah II, Henri, Nelson, Robin, Ruth, Alissa, Sagstetter, Seth, SturtzSreetharan, Cindi, Zhao, Katya. 2024. Deep hanging out, mixed methods toolkit, or something else? Current ethnographic practices in US anthropology, *Annals of Anthropological Practice* 48(1): 20–35. https://doi.org/10.1111/napa.12213
211. Stavělová, Daniela. 2023. Hidden in Folklore: The Past and Present of the Revival Movement in Post-Socialist Countries, *Traditiones* 52(2): 21–46. https://doi.org/10.3986/Traditio2023520202

212. Stonkuvienė, Irena. 2013. *Augti Lietuvoje: ugdymo kaip inkultūracijos eskizai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
213. Stravinskienė, Vitalija. 2014. Tarp sugyvenimo ir priešiškumo: tarpetniniai santykiai Rytų ir Pietryčių Lietuvoje (1944–1953), V. Savoniakaitė (sud.). *Savas ir kitas šiuolaikiniais požiūriais:* 163–181. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
214. Stundžienė, Bronė. 1999. Folkloristika šiandien, A. Kalėda, Z. Kiaupa, K. Morkūnas (red.). *Lituanistika: tradicijos, dabartis, perspektyvos:* 116–122. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
215. Stundžienė, Bronė. 2005. Tautosaka sociologiniu žvilgsiu, *Tautosakos darbai* XXII(XXIX): 13–22.
216. Stundžienė, Bronė. 2008. Folkloras kaip naujas kultūrinis tekstas, *Tautosakos darbai* 35*:* 25 –37.
217. Stundžienė, Bronė. 2012. Pratarmė, B. Stundžienė (red.). *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti:* 7–10. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
218. Suter, Elizabeth. 2000. Focus Groups in Ethnography of Communication: Expanding Topics of Inquiry Beyond Participant Observation, *The Qualitative Report* 5(1) 1–14. https://doi.org/10.46743/2160-3715/2000.1950 [žiūrėta 2026 02 07].
219. Šaknys, Žilvytis. 2024. Įvertinant etnologijos šaltinius: Vilniaus krašto lietuvių kalendorinės šventės jaunimo spaudos ir lauko tyrimų požiūriu, *Lietuvos etnologija* 24(33): 109–136. https://doi.org/10.33918/25386522-2433007
220. Šidiškienė, Irma. 2010. Internetiniai tekstai kaip vedybų tyrimo šaltinis, *Lietuvos etnologija* 10(19): 37–60. https://www.istorija.lt/mokslo-skyriai/etnologijos-ir-antropologijos/irma-sidiskiene/77 [žiūrėta 2025 12 16].
221. Šlekonytė, Jūratė. 2000. Lietuvių melų pasaka „Šarkų bažnyčia“ (AT 1932) ir jos rusiškos paralelės, *Tautosakos darbai* 13(20): 53–61. https://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Slekonyte_Jurate/Slekonyte_TD_20_2000.pdf [žiūrėta 2024 11 20].
222. Šlekonytė, Jūratė. 2005. Apie pasakų sekimo ypatumus, *Tautosakos darbai* XXII(XXIX): 86–99. https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367152448860/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content [žiūrėta 2022 07 20].
223. Šlekonytė, Jūratė. 2008. Lietuvių liaudies pasaka „Žmogus ant kryžiaus“: keli pastebėjimai apie pasaulėžiūrinį sinkretizmą, *Pamaldumas išganytojui Lietuvos kultūroje:* 299–315 Vilnius: KFMI leidykla.

224. Šlekonytė, Jūratė. 2009. Lietuvių liaudies pasaka „Prašoktos kurpaitės“ (ATU 306). Vieno vaizdinio interpretacija, *Tautosakos darbai* XXXVIII: 30–45. http://www.llti.lt/failai/07_Slekonytes.pdf [žiūrėta 2022 01 12].
225. Šlekonytė, Jūratė. 2011. Švč. Mergelė Marija lietuvių liaudies pasakoje „Dievo motinos augintinė“, V. Savoniakaitė (sud.). *Virgo Venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*: 225–244. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
226. Šlekonytė, Jūratė. 2012. Pasakojimo etnografija: nepažintas pasakotojo pasaulis, B. Stundžienė (red.). *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti: kolektyvinė monografija:* 293–316. Vilnius: lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
227. Šlekonytė, Jūratė. 2014. Lietuvininkų sakmės apie laukinę medžioklę: vaizdinio kilmės klausimu, *Tautosakos darbai* 47: 43–68. https://doi.org/10.51554/TD.2014.29179
228. Šlekonytė, Jūratė. 2015. Lietuvių pasakų tyrimų šimtmetis: nuo tradicinės komparatyvistikos iki šiuolaikinių metodų, *Tautosakos darbai* XLIX: 123–144. https://doi.org/10.51554/TD.2015.29009
229. Šlekonytė, Jūratė. 2016. *Lietuvių pasakojamoji tautosaka.* T. 1: *Stebuklinės pasakos*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
230. Šlekonytė, Jūratė. 2018. Ar mums reikia pasakų? Atsakymą duoda Bruno Bettelheimas, *Tautosakos darbai* 55: 223–229. Rec. kn. Bettelheim, Bruno. 2017. *Kodėl mums reikia stebuklo: pasakų reikšmė ir svarba: psichoanalitinis požiūris.* Vilnius: Tyto alba https://doi.org/10.51554/TD.2018.28508
231. Šlekonytė, Jūratė. 2019. Lietuvių liaudies pasakos „Antimi pavirtusi sesuo“ populiarumo fenomenas, *Tautosakos darbai* 57: 76–99. https://doi.org/10.51554/TD.2019.28428
232. Šlekonytė, Jūratė 2020a. ‘„Ta pasaka paeina iš Azijos par vainas... ’Kareivis pasakotojas Lietuvos kaimo bendruomenėje XIX a. antrojoje – XX a. pirmojoje pusėje“ *Tautosakos darbai* 60: 15–40. https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2020~1614688511217/J.04~2020~1614688511217.pdf [žiūrėta 2022 01 12].
233. Šlekonytė, Jūratė. 2020b. Life in Folktales or Folktales in Life? How Storytellers Influence Folk Traditions, L. Būgienė (ed.). *The Storytelling Human: Lithuanian Folk Tradition Today*: 115–133. Boston: Academic Studies Press.
234. Šlekonytė, Jūratė. 2022. Pasakų sekėja XX–XXI a. sandūroje: subartoniškės Antaninos Čaplikienės atvejis, *Tautosakos darbai* 64: 133–154.

235. Šlekonytė, Jūratė. 2023. Lietuvių Stebuklinė Pasaka „Sutartis nesiprausti“ (ATU 361): Europinis kontekstas ir lokalieji ypatumai, *Tautosakos darbai* 66: 85–105. https://doi.org/10.51554/TD.23.66.05
236. Šlekonytė, Jūratė. 2024. Pasakų sekėjos moterys ir jų repertuaro ypatumai, *Tautosakos darbai* 67: 105–126. doi:10.51554/TD.24.67.06
237. Šlekonytė, Jūratė. 2026. Do Our Children Still Need Folktales? Contemporary Attitudes and Adaptations in Lithuania, *Narrative Culture* 13(1): 85–106.
238. Thompson, Stith. 1955. Myths and folktales, *The Journal of American Folklore* 68(270): 482–88. https://doi.org/10.2307/536773
239. Thompson, Tok, Wojcik, Daniel. 2026. *Exploring Anthropology through Folklore and Mythology*. New York: Routledge
240. Tijūnaitis, Stasys. 1958. *Mūsų pasakos*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
241. Tiwari, Shubha, Kour, Jagjeet. 2018. Beyond Boundaries: A Study of Folktales, *Dialogue: A Journal Devoted to Literary Appreciation* 14(2): 68–76. https://www.academia.edu/75415484/Beyond_Boundaries_A_Study_of_Folktales [žiūrėta 2024 08 20].
242. Tylor, Burnet Edward. 1865. *Researches into the early history of Mankind and the development of Civilization.* London: John Murray.
243. Trinkūnas, Jonas. 1989. Auklėjamoji folkloro reikšmė, V. Šatkauskienė, T. Jurkuvienė (sud.). *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*: 85–88. Kaunas: Šviesa.
244. Tsitsani, Pelagia, Psyllidou, S., Batzios, Spyros, Livas, Sotirios, Ouranos, M., Cassimos, Dimitrios. 2011. Fairy tales: A compass for children's healthy development - a qualitative study in a Greek island, *Child: care, health and development* 38: 266–272. https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2011.01216.x
245. Vailionytė, Nijolė. 2025. Lietuvos miestų gyventojų požiūrio į bevaikystę kaita XX amžiaus viduryje – XXI amžiaus pradžioje. Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas.
246. Vėlius, Norbertas. 1969. Pasakotojas Liudvikas Dubaka, V. Barauskienė, J. Kardelytė, V. Milius, A. Stravinskas, A. Tyla (pirm.), N. Vėlius, A. Vidugiris. *Gaidės ir Rimšės apylinkės*: 218–232, Vilnius: Vaga.
247. Vėlius, Norbertas. 1973. *Vai tu kregždele: Anelės Čepukienės tautosakos ir kūrybos rinktinė*. Vilnius: Vaga.
248. Vėlius, Norbertas.1977. *Mitinės lietuvių sakmių būtybės: laimės, laumės, aitvarai, kaukai, raganos, burtininkai, vilktakiai.* Vilnius: Vaga.
249. Vėlius, Norbertas. 1983. *Senovės baltų pasaulėžiūra*. Vilnius: Mintis.
250. Vėželis, Tautvydas. 2013. Žmogaus (da-sein) esmės samprata Heideggerio laiške apie humanizmą, *Logos* 77: 167–185. https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-

0001:J.04~2013~1607947351917/J.04~2013~1607947351917.pdf [žiūrėta 2023 01 17].
251. Zipes, Jack. 2012. *Fairy Tales and the Art of Subversion: The Classical Genre for Children and the Process of Civilization*. Routledge.
252. Žičkevičienė, Asta, Bagdonas, Algimantas. 2020. Pasakų reikšmė ugdant kalbinius įgūdžius ikimokykliniame amžiuje, *Studijos – verslas – visuomenė* 5: 162–168. https://epublications.vu.lt/object/elaba:76698097/index.html [žiūrėta 2025 01 03].
253. Žmuida, Eugenijus. 2011. „Eglė žalčių karalienė“: gyvybės ir mirties domenas, *Tautosakos darbai* XLII: 159–169. https://www.llti.lt/failai/12_Zmuidos.pdf [žiūrėta 2024 11 26].
254. Wiedemann, Oskar. 1897. *Handbuch der litauischen sprache*. Strassbürg: Verlag von Karl J. Trübner. https://dn790009.ca.archive.org/0/items/handbuchderlitau00wied/handbuchderlitau00wied.pdf [žiūrėta 2025 12 29].
255. Wiysahnyuy, Lilian F., Valentine, Ngalim Bandegha. 2023. Folktales as indigenous pedagogic tools for educating school children: A mixed methods study among the Nso of Cameroon, *Frontiers in Psychology* 14: 1049691. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1049691
256. Wilkinson, Mark, D., Michael, Dumontier, I. Jsbrand, Aalbersberg, Gabrielle, Appleton, Myles, Axton, Arie, Baak, Niklas, Blomberg, et al. 2016. The FAIR Guiding Principles for scientific data management and stewardship. Scientific Data 3 (1): 160018. https://doi.org/10.1038/sdata.2016.18

ŠALTINIAI

1. 2 dolerių sidabrinė moneta „Baba Yaga“. *Kalykla.lt,* 2023. https://kalykla.lt/preke/2-doleriu-sidabrine-moneta-baba-yaga/ [žiūrėta 2025 10 27].
2. Academia.edu. *Academia.edu*, 2025 01 14. https://www.academia.edu/ [žiūrėta 2025 01 14].
3. Anglų–lietuvių kalbų žodynas. *E. kalba.lt.* https://ekalba.lt/ [žiūrėta 2026 07 22].
4. Archive.org. https://archive.org/.
5. Arnswaldt, von Wolf-Christian. 2003. Savigny als Strafrechtspraktiker: Ministerium für die Gesetzrevision (1842–1848). *Deutsche Digitale Bibliothek.* https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/33DI2CD2CJWNWOENDJ7UXAVWIWOORJNT [žiūrėta 2026 01 29].
6. Bagdonas, Albinas. Įtaiga. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. https://www.vle.lt/straipsnis/itaiga/ [žiūrėta 2024 11 25].
7. Baisios pasakos vaikučiams. *Supermama.lt*. 2004–2007. https://www.supermama.lt/forumas/topic/17296-baisios-pasakos-vaikuciams/page-2 [žiūrėta 2025 08 09].
8. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. *E. kalba.lt*. https://ekalba.lt/
9. D. Urbanaitės ir K. Schukowski vestuvių pasaka Barselonoje: patarimai nuotakoms ir nematyti kadrai. *Zmones.lt*, 2023 10 31. https://zmones.15min.lt/naujiena/d-urbanaites-ir-k-schukowski-vestuviu-pasaka-barselonoje-patarimas-nuotakoms-ir-nematyti-kadrai-gjQGnvgWBYn [žiūrėta 2025 10 17].
10. Deimantės Kazėnaitės atostogos Balyje: kadruose – nepriekaištingas stilius ir pasakiški vaizdai. *Lrytas.lt*, 2024 08 28. https://www.lrytas.lt/stilius/karamele/2024/08/28/news/deimantes-kazenaites-atostogos-balyje-kadruose-nepriekaistingas-stilius-ir-pasakiski-vaizdai-33814233, [žiūrėta 2025 10 18].
11. Dykovienė, Asta. Vietoj pasakų vaikams – nesuvokiami košmarai. *Delfi.lt*, 2012 11 24. https://www.delfi.lt/news/daily/education/vietoj-pasaku-vaikams-nesuvokiami-kosmarai-60070523) [žiūrėta 2022 12 08].
12. Eligija, gimnazistė. Lietuvių pasakos vaikams pradžiamokslis – žmogžudžiui? *Lrytas.lt*, 2024 10 15. https://www.lrytas.lt/bendraukime/man-rupi/2014/10/15/news/lietuviu-pasakos-vaikams-pradziamokslis-zmogzudziui--4417498 [žiūrėta 2024 11 10].

13. Europos Sąjungos bendrasis duomenų apsaugos reglamentas (BDAR) (nr. 2016 / 679) https://gdpr-text.com/lt/.
14. Fairytales.info. Fairy Tales and Stories for Kids [žiūrėta 2024 03 02].
15. G. Nausėda prakalbo apie dar vieną G. Palucko skandalą: „Tampa nebe visai priimtina“. *Lrytas.lt*, 2025 07 21. https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2025/07/21/news/g-naused-prakalbo-apie-dar-viena-g-palucko-skandala-tampa-nebe-visai-priimtina--38742424 [žiūrėta 2025 10 21].
16. Gabrijolavičienė, Lina. Valdorfo pedagogė E. Kuliavaitė: skirtingose pasakose rodomas kelias spręsti skirtingas problemas. *15min.lt*, 2017 06 26. https://www.15min.lt/m/id/gyvenimas/seima/valdorfo-pedagoge-e-kuliavaite-skirtingose-pasakose-rodomas-kelias-spresti-skirtingas-problemas-1026-816052 [žiūrėta 2024 07 12].
17. Gaidvarta. *Ekalba,* 2022 04 19. Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas. https://ekalba.lt/naujazodziai/gaidvarta?i=fda4d281-794a-42bb-9a61-be942b5b4742
18. Gelbekitvaikus.lt informacija. Vaikų apklausos „mano jausmų pasaulis“ rezultatai. *Gelbekitvaikus.lt*, 2025 gegužės-birželio mėn. https://gelbekitvaikus.lt/ [2026 05 08].
19. Google. 2021. Raven’s Grill Atsiliepimai. https://www.google.com/search?sca_esv=414ecf1566e10a89&q=Raven%E2%80%99s%20Grill%20Atsiliepimai&rflfq=1&num=20&stick=H4sIAAAAAAAAAONgkxI2MTS0MDEyMjQxMzQyszSzNDe03MDI-IpRJiixLDXvUcPMYgX3osycHAXHkuLMnMzUgszcxMxFrHilATcelHdYAAAA&rldimm=4118422146126969719&tbm=lcl&hl=lt-LT&sa=X&ved=0CBEQ5foLahcKEwiQi62VhrCRAxUAAAAAHQAAAAAQBQ#lkt=LocalPoiReviews&arid=Ci9DQUlRQUNvZENodHljRjlvT2xkVWVVRjJaelYzVEhaUE4yUkxjSEJtT1dSUFgzYxAB [žiūrėta 2024 10 07].
20. Gutierrez, Octaviano. Morozko (Fatrher frost). *Open Washington Pressbooks*, https://openwa.pressbooks.pub/octavianog/chapter/morozko/ [žiūrėta 2025 02 26].
21. Ir antras kartas nelaimingas: oficialiai skiriasi Jennifer Lopez ir Benas Affleckas. *Delfi.lt*, 2024 08 01. https://www.delfi.lt/veidai/uzsienio-zvaigzdes/ir-antras-kartas-nelaimingas-oficialiai-skiriasi-jennifer-lopez-ir-benas-affleckas-120044426 [žiūrėta 2025 10 18].
22. J. Jankevičiaus ir G. Mikalauskytės vestuvių pasaka: filmą primenantys kadrai ir nauja pavardė. *15min.lt*, 2024 04 10. https://www.15min.lt/zmones/naujiena/lietuva/j-jankeviciaus-ir-g-

mikalauskytes-vestuviu-pasaka-filma-primenantys-kadrai-ir-nauja-pavarde-1050-2271950 [žiūrėta 2025 10 17].
23. Jackevičius, Mindaugas. Galimus kandidatus į premjerus įvardijęs Andriukaitis: yra aiškiai įrodžiusių pasitikėjimą. *LRT.lt,* 2025 07 22. https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2620374/galimus-kandidatus-i-premjerus-ivardijes-andriukaitis-yra-aiskiai-irodziusiu-pasitikejima?srsltid=AfmBOopxKnzg8AfxT4IouhA2CeD90IX7z6YFv1sK1wyOX6YxDWc5X15f [žiūrėta 2025 10 21].
24. Jakučionis, Saulius (BNS), Pikelytė, Martyna (ELTA). 2025 08 18. Nausėda sako prisiimantis dalį atsakomybės dėl griuvusios Palucko Vyriausybės. *LRT.lt*, 2025 08 14. https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2643703/nauseda-sako-prisiimantis-dali-atsakomybes-del-griuvusios-palucko-vyriausybes?srsltid=AfmBOooExmpIG-z09S6w0fEdcyYKifdocNtHM_rg5_kxdADOEkL4Hlbq [žiūrėta 2025 10 21].
25. Jeglinskas: posakis „karalius nuogas“ skraidančių virš šalies dronų kontekste, deja, tinka. *LRT.lt*, 2025 07 29. https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2627231/jeglinskas-posakis-karalius-nuogas-skraidanciu-virs-salies-dronu-kontekste-deja-tinka?srsltid=AfmBOorxzd8YCjP1CN9YILeIa5YCFiqE3UvW7hk6xv6TkTKAthCum-9e [žiūrėta 2025 10 25].
26. Kad karas bus neabejojantis Antanaitis: sveika paranoja man suteikia pasitikėjimą gyvenimu. *LRT.lt,* 2025 03 11. https://www.lrt.lt/mediateka/video/sentimentai?episode=2000403661&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2Fsentimentai%2F2025 [žiūrėta 2025 10 21].
27. Klusas, Mindaugas. Siaubo pasakos baugu tik tėveliams ir mamytėms. *Delfi.lt,* 2016 06 29. https://www.delfi.lt/kultura/naujienos/siaubo-pasakos-baugu-tik-teveliams-ir-mamytems-71667360.
28. Kuo unikalus M. Montessori metodas? *Mamoszurnalas.lt.* https://mamoszurnalas.lt/kuo-unikalus-m-montessori-metodas/ [žiūrėta 2024 01 29].
29. Kvedaraitė, Vilija. Pilietiškumo dėlionė. „Dzūkavimo reanimatoriai“ ir jų Sizifo darbas. *Fm.lt*, 2023 07 03. https://fm99.lt/pilietiskumo-delione-dzukavimo-reanimatoriai-ir-ju-sizifo-darbas/ [žiūrėta 2023 07 04].
30. Laurinkienė, Nijolė. Mitas ir tautosaka. *Alkas.lt,* 2015 04 8. https://alkas.lt/2015/04/28/mitas-ir-tautosaka/ [žiūrėta 2025 12 09].
31. Lietuvių kalbos žodynas. *E. kalba.lt.* https://ekalba.lt/ [žiūrėta 2024 01 17].

32. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. CPF: 13th International Conference of Young Folklorists “Dark side of folklore & folkloritics“. *News, 2023*. https://archyvas.llti.lt/en/news/cfp_13th_international_conference_of_young_folklorists_dark_side_of_folklore_fol [žiūrėta 2026 03 02].
33. Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas. *Aruodai.lt.* Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas.
34. Lietuvoje keičiasi psichinės sveikatos rodikliai, statistika ir tendencijos. *Statisticsjournal.lt*, 2024 10 13. Statistikos portalas: statistikos naujienos ir pranešimai. https://www.statisticsjournal.lt/lietuvoje-keiciasi-psichines-sveikatos-rodikliai-statistika-ir-tendencijos/ [žiūrėta 2025 12 02].
35. Lotynų–lietuvių kalbų žodynas. *E. kalba.lt*. https://ekalba.lt [žiūrėta 2024 06 10].
36. Melnikienė, Violeta. Baisios pasakos vaikams kenkia ar padeda? LRT KLASIKOS laida „Kasdienybės kultūra“, *LRT.lt* / *Lrytas.lt*, 2017 09 07. https://www.lrytas.lt/gyvenimo-budas/seima/2017/09/07/news/baisios-pasakos-vaikams-kenkia-ar-padeda--2456134 [žiūrėta 2025 08 07].
37. Maldeikis apie aksominę diktatūrą: Orbanas indoktrinuoja žmones per lengvai parduodamą pasaką. Aktualijų studija, *LRT.lt,* 2023 12 19. https://archyvai.lrt.lt/mediateka/irasas/2000310917/maldeikis-apie-aksomine-diktatura-orbanas-indoktrinuoja-zmones-per-lengvai-parduodama-pasaka?episode=2153817&season=%2Fmediateka%2Fvideo%2Flrt-aktualiju-studija-tv%2F2023 [žiūrėta 2025 10 20].
38. Monika Kvietkutė ir Oksana Pikul demonstruoja pasakiškus kelionės Egipte vaizdus: kadruose – išpuoselėtos figūros ir atostogų pramogos. *Delfi.lt*, 2025 04 20. https://www.delfi.lt/veidai/zmones/monika-kvietkute-ir-oksana-pikul-demonstruoja-pasakiskus-keliones-egipte-vaizdus-kadruose-ispuoseletos-figuros-ir-atostogu-pramogos-120103306 [žiūrėta 2025 10 18].
39. Mizzou libraries. ATU-AT-Motif: Explanation of pages. *University of Missouri / Mizzou libraries*. https://libraryguides.missouri.edu/c.php?g=1039894&p=7610331 [žiūrėta 2026 03 29].
40. Nustebsite sužinoję, ko vaiką išmoko baisios pasakos. *Tavovaikas.lt*, 2016 01 01. https://tavovaikas.lt/3-7-metu-vaiko-lavinimas/g-11032-nustebsite-suzinoje-ko-vaika-ismoko-baisios-lietuviskos-pasakos [žiūrėta 2025 08 06].

41. Pamokos iš šešėlių: ko mus moko baisios ir liūdnos pasakos. *Welovlithuania.lt*, 2024 11 15. https://welovelithuania.com/pamokos-is-seseliu-ko-mus-moko-baisios-ir-liudnos-pasakos/ [žiūrėta 2025 07 29].
42. Pasakų pagalvė. *Pasaku.lt.* https://pasaku.lt/varna-ir-suris-lietuviu-liaudies-pasaka/ [žiūrėta 2025 10 15].
43. Paulauskaitė, Austėja. Tapinas atskleidė du Ruginienės melus? *Kaunodiena.lt,* 2025 08 08. https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/politika/tapinas-atskleide-du-ruginienes-melus-1714596 [žiūrėta 2025 08 08].
44. Pianistės Onutės Graužinytės ir Edward King vestuvių pasaka: dvaras, taurių muziką ir ypatinga suknia. *Zmones.lt,* 2023 11 05. https://zmones.15min.lt/naujiena/pianistes-onutes-grazinytes-ir-edward-king-vestuviu-pasaka-dvaras-tauriu-muzika-ir-ypatinga-suknia-W7VvoyPg52A/ [žiūrėta 2025 10 17].
45. Platūkytė, Domantė. Prezidentas pripažįsta Gentvilą pavadinęs šiukšle: tai yra mano žodžiai. *LRT.lt*, 2025 07 31. https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2629128/prezidentas-pripazista-gentvila-pavadines-siuksle-tai-yra-mano-zodziai?srsltid=AfmBOoriTOy29Ydz6Mbjh4ffd7WzwF7f8U5GN64oo1IlUoi3F_w_8XIq [žiūrėta 2025 10 25].
46. Prezidentas: Rusija anksčiau ar vėliau mes iššūkius visam demokratiniam pasauliui. *LRT.lt,* 2025 03 24. https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000399566/prezidentas-rusija-anksciau-ar-veliau-mes-issukius-visam-demokratiniam-pasauliui?srsltid=AfmBOoqLYdDPodigH9zS6__lQ65lwiXmXygJ9gdEvR0jqG75YPK1Qkm1 [žiūrėta 2025 10 21].
47. Psichologė Eglė Kuraitė. Ar reikia cenzūruoti vaikams skaitomas pasakas? *Bernardinai.lt,* 2013 08 30. https://www.bernardinai.lt/2013-08-30-psichologe-egle-kuraite-ar-reikia-cenzuruoti-vaikams-skaitomas-pasakas/ [žiūrėta 2025 10 25].
48. Psichologijos mokslas Lietuvoje. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. 2024. https://www.vle.lt/straipsnis/psichologijos-mokslas-lietuvoje/ [žiūrėta 2024 11 25].
49. Razauskas, Dainius. Senoji Europa #6. Senosios tautosakos magija: apie ką giria šlama. *LRT.lt,* 2025 04 24. https://www.gilu.media/produktas/senoji-europa/tinklalaides/Senoji-Europa/ [žiūrėta 2025 09 01].
50. Russian crafts, https://russian-crafts.com/ [žiūrėta 2024 03 07].
51. Russian folk tale''Morozko". *Barynya.com*. https://www.barynya.com/ [žiūrėta 2024 03 06].

52. Singer, Isidore. Steinhal Hermann (Heyman). *Jewishencyclopedia.com*. https://www.jewishencyclopedia.com/articles/14020 [žiūrėta 2026 05 29].
53. Smolskienė, Lina. Pasakų tyrinėtoja: net žiaurios pasakos vaikus moko jautrumo. LRT KLASIKOS laida „Ryto allegro“, *LRT.lt / Bernardinai.lt*, 2015 12 07. https://www.bernardinai.lt/2015-12-23-pasaku-tyrinetoja-net-ir-ziaurios-pasakos-vaikus-moko-jautrumo/ [žiūrėta 2024 03 15].
54. Stratauskaitė, Eglė. Žiauraus pasaulio atspindžiai pasakose. *Priekavos.lt*, 2024 06 18. https://priekavos.lt/ziauraus-pasaulio-atspindziai-pasakose/ [žiūrėta 2025 08 08].
55. Stukas, Jonas (sud.). 1974. *Lietuviškos pasakos*. Vilnius: Vaga.
56. Šventiniame renginyje – žinomų moterų gausa: atskleidė, ar jau ruošiasi Kalėdoms. *15min.lt*, 2024 10 24. https://www.15min.lt/zmones/naujiena/lietuva/teatralizuota-misko-pasaka-uzbure-ir-zinomas-moteris-prakalbo-apie-svenciu-ritualus-1050-2330346 [žiūrėta 2025 10 18].
57. The Concise Oxford Dictionary. 1995. Ninth edition. Thompson, Della.
58. Urba, Kęstutis. 2009. Ar dar reikalingos liaudies pasakos? *Rubinaitis* 2(50). https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/2009-nr-2-50/ar-dar-reikalingos-liaudies-pasakos/ [žiūrėta 2025 06 07].
59. Varna ir sūris. *Bookswap.lt.* https://bookswap.lt/book/varna-ir-suris-9786098033380 [žiūrėta 2025 10 14].
60. Varna ir sūris. *Sena.lt.* https://www.sena.lt/knygos-vaikams/autoriu_kolektyvas-varna_ir_suris/2750932 [žiūrėta 2025 10 15].
61. Vaitkevičienė, Daiva. Kur mus veda mitai? *Gilumedia.lt,* 2025 02 264. https://www.gilu.media/edukaciniai-tekstai/kur-mus-veda-mitai/ [žiūrėta 2025 03 04].
62. Vaitkevičius, Vykintas. Senoji Europa #3. Gilioji mitų išmintis: kaip sukasi Gyvybės ratas? *LRT.lt,* 2025 04 03 https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000398330/gilioji-mitu-ismintis-kaip-sukasi-gyvybes-ratas [žiūrėta 2025 09 21].
63. Vilniaus knygų mugė pristatė kitų metų šūkį – sieks priminti, kad įmanoma svajoti ir kurti kitokią realybę. *LRT.lt*, 2023 10 11. Vilniaus knygų mugė pristatė kitų metų šūkį – sieks priminti, kad įmanoma svajoti ir kurti kitokią realybę - LRT [žiūrėta 2025 10 27].
64. Witkoffas: ateinančiais mėnesiais gali įvykti asmeninis Putino ir Trumpo susitikimas. *LRT.lt*, 2025 03 22. https://www.lrt.lt/naujienos/pasaulyje/6/2518758/witkoffas-ateinanciais-menesiais-gali-ivykti-asmeninis-putino-ir-trumpo--susitikimas?srsltid=AfmBOoqfmyj2QEMnM4XbmdSDLHh4Ak64GNlj37UaiE4qjA8eFvIMFGxT [žiūrėta 2025 10 21].

65. Žvalgybai perspėjant dėl Rusijos pajėgumų premjeras sako, jog planai atitinka grėsmes.
LRT, Facebook paskyra, 2025 03 07.
https://www.facebook.com/LRT.LT/posts/lietuvos-%C5%BEvalgybai-persp%C4%97jus-kad-per-trejuspenkerius-metus-rusija-gali-i%C5%A1vystyti/1147351030764718/ [žiūrėta 2025 10 22].
66. Žmuida, Eugenijus. Senoji Europa #1. Lietuviškos mitologijos šaknys ir epo paieškos. *LRT.lt*, 2025 03 20. https://www.gilu.media/produktas/senoji-europa/tinklalaides/Senoji-Europa/ [žiūrėta 2025 09 01].

PRIEDAI

1 priedas. *Pateikėjai (suaugusieji) ir jų pasiskirstymas pagal etninius Lietuvos regionus*[72]

Eil. nr.	***Kodas***	***Gimimo metai***	***Gimimo vieta***
DZŪKIJA (DAINAVA)			
1	VM/1925/2023	1925	Šeštokų k., Lazdijų vlsč., Seinų apskr.
2	BM/1932/2022	1932	Simnas, Simno vlsč., Alytaus apskr.
3	KM/1938/2022	1938	Lačionių k., Pivašiūnų vlsč., Alytaus apskr.
4	KM/1940/2023	1940	Mockonių k., Stakliškių vlsč., Trakų apskr.
5	ZM/1940/2023	1940	Greikonių k., Butrimonių vlsč., Alytaus apskr.
6	PM/1940/2023	1940	Noreikiškių k., Stakliškių vlsč., Trakų apskr.
7	RM/1941/2023	1941	Medžionių k., Stakliškių vlsč., Trakų apskr.
8	BM/1943/2023	1943	Medžionių k., Stakliškių vlsč., Trakų apskr.
9	GM/1944/2022	1944	Šiauliškių k., Stakliškių vlsč., Trakų apskr.
10	PM/1946/2023	1946	Stakliškės
11	SM/1948/2022	1948	Stakliškės
12	KM/1951/2022	1951	Jieznas
13	GM/1952/2022	1952	Jieznas
14	RM/1952/2023	1952	Medžionių k., Stakliškių apyl., Jiezno r.
15	VM/1962/2022	1962	Trečionių k., Stakliškių apyl., Prienų r.
16	ŠM/1980/2023	1980	Grigiškės
17	VV/1984/2023	1984	Grigiškės, Vievis
18	DV/1991/2024	1991	Aukštadvaris, Trakų r.
SUVALKIJA (SŪDUVA)			
19	BM/1926/2023	1926	Žvėrynų k., Balbieriškio vlsč., Kauno apskr.
20	MM/1932/2022	1932	Paprūdžių k., Balbieriškio vlsč., Kauno apskr.
21	KV/1934/2023	1934	Pajavonio k., Pajavonio vlsč., Vilkaviškio apskr.
22	MV/1934/2023	1934	Prienai
23	MV/1935/2022	1935	Prienai
24	KV/1936/2022	1936	Strielčių k., Prienų vlsč., Kauno apskr.
25	MM/1944/2023	1944	Buktų k., Marijampolės vlsč., Marijampolės apskr.
26	LM/1945/2023	1945	Daukšių k., Daukšių vlsč., Marijampolės apskr.
27	SM/1950/2023	1950	Prienai

[72] Pateikėjai užkoduoti taip: pirma raidė žymi pavardės inicialą / antroji – lytį (M – moteris, V – vyras) / gimimo metai / užrašymo metai. Gimimo vieta nurodoma taip, kaip ją įvardijo respondentai, t. y. kaip jiems buvo žinoma ir kaip jiems gimus vadinosi. Taip elgiamasi pagerbiant vyriausios kartos pateikėjų branginamas gimtas vietas, kurias apibūdinant ne kartą nuskamba apgailestavimas „numelioravus x vietą, tėvai turėjo išsikelti“. Vartojami trumpiniai: kaimas – k., vienkiemis – vienk., valsčius – vlsč. , apskritis – apskr. , rajonas – r. Vėliau gimusiųjų nurodytos vietos atitinka dabartinį Lietuvos administracinį suskirstymą.

28	BM/1956/2023	1956	Janaukos k., Kazlų Rūdos r.
29	VM/1966/2023	1966	Ūdrupio k., Marijampolės r.
30	VM/1968/2023	1968	Vilkaviškis
31	LV/1968/2024	1968	Vilkaviškis
32	ČM/1990/2023	1990	Marijampolė
ŽEMAITIJA			
33	GM/1928/2023	1928	Šiluva
34	RM/1929/2023	1929	Bliūdžių k., Raseinių vlsč., Raseinių apskr.
35	BM/1930/2023	1930	Šukiškių k, Raseinių vlsč., Raseinių apskr.
36	JV/1939/2023	1939	Pužų k., Raseinių vlsč., Raseinių apskr.
37	GM/1973/2023	1973	Žlibinų k., Plungės r.
38	LV/1981/2024	1981	Šiauliai
MAŽOJI LIETUVA			
39	JM/1964/2023	1964	Klaipėda
40	PM/1995/2024	1995	Šilutė
AUKŠTAITIJA			
41	PV/1931/2023	1931	Lieciškių vienk., Papilio vlsč., Biržų apskr.
42	SM/1968/2023	1968	Beržų k., Kėdainių r.
43	MM/1972/2023	1972	Juodiškio k., Ignalinos r.
44	ČM/1972/2023	1972	Aukštelkų k., Radviliškio r.
45	ŠM/1983/2023	1983	Joniškis
46	KM/1990/2024	1990	Panevėžys
47	BM/1992/2023	1992	Radviliškis
48	BM/1994/2023	1994	Pasvalys
KAUNAS			
49	ŠM/1928/2023	1928	Kaunas
50	SV/1938/2022	1938	Kaunas
51	MM/1951/2023	1951	Kaunas
52	BM/1965/2023	1965	Kaunas
53	LM/1985/2024	1985	Kaunas
54	BV/2000/2024	2000	Kaunas
VILNIUS			
55	GV/1957/2024	1957	Vilnius
56	BV/1992/2023	1992	Vilnius
UKRAINA[73]			
57	KP/1977/2024	1977	Konfidenciali informacija

[73] Siekiant nuoseklumo, informacija apie karo pabėgėlę iš Ukrainos pateikiama kartu su visais suaugusiais pateikėjais; nelaikoma, kad Ukraina yra Lietuvos etninis regionas, saugant tapatybę, nenurodoma moters reziduojama vieta.

2 priedas. *Pateikėjai (vaikai) ir jų pasiskirstymas pagal etninius Lietuvos regionus*[74]

Eil. nr.	***Pateikėjo įvardijimas***	***Vaikų amžius metais***
ALYTUS (DZŪKIJA)		
Pradinio ugdymo moksleiviai (2–4 klasės)		
1	Žemyna/8/2024	8
2	Paulius/10/2024	10
3	Lėja/10/2024	10
4	Vėjas/10/2024	10
5	Rokas/10/2024	10
6	Oskaras/10/2024	10
7	Miglė/10/2024	10
8	Ugnė/11/2024	11
9	Kamilė/11/2024	11
10	Beatričė/11/2024	11
11	Saulė/11/2024	11
12	Miglė/11/2024	11
13	Kajus/11/2024	11
14	Jolita/11/2024	11
Jaunesniojo progimnazijinio amžiaus moksleiviai (5–6 klasės)		
15	Kamilė/11/2024	11
16	Matas/11/2024	11
17	Saulė/11/2024	11
18	Gustas/11/2024	11
19	Emilis/11/2024	11
20	Joris/11/2024	11
21	Rugilė/11/2024	11
22	Augustas/12/	12
23	Laurynas/12/2024	12
24	Titas/12/2024	12
25	Goda/12/2024	12
26	Lukas/13/2024	13
27	Justė/13/2024	13
Vyresniojo progimnazijinio amžiaus moksleiviai (7–8 klasės)		
28	Paulina/14/2024	14
29	Ąžuolas/14/2024	14
30	Kajus/15/2024	15
KAUNAS		
Pradinio ugdymo moksleiviai (3 klasė)		

[74] Pateikėjai vaikai užkoduojami nurodant jų vardą, amžių ir užrašymo metus.

31	Smiltė/9/2024	9
32	Austėja/9/2024	9
33	Emilija/9/2024	9
34	Aurėja/9/2024	9
35	Vita/9/2024	9
36	Juras/9/2024	9
37	Lukas/9/2024	9

3 priedas. *Tyrimo dalyvių minimos pasakos*

Nr.	***Pasakos pavadinimas***	***Jauni suaugusieji ir mažamečių tėvai***	***Kultūros ir visuomenės veikėjai***	***Vyresni suaugusieji (1946–1956)***	***Vyriausieji suaugusieji (1925–1946)***	***Vaikai***	***N***
LIETUVIŲ (LIAUDIES) PASAKOS							
1	Eglė žalčių karalienė (AT 425 M Žalčio žmona [120; 1])	5	7	1	7	3	23
2	Katinėlis ir gaidelis / Lapė ir gaidelis (AT 61 B Katinėlis, gaidelis ir lapė [187; 4])	6	6	1	3	1	17
3	Sigutė (AT 452 C* Antimi pavirtusi sesuo [17])	1	6	3	3	-	13
4	Vištytė ir gaidelis (AT 2021 B Gaidelis išmuša vištelei akelę [162; 12])	5	3	4	1	-	13
5	Vilkas ir septyni ožiukai / Vilkas ir ožiukai (AT 123 Vilkas ir ožiukai [157; 14])	2	3	1	1	3	10
6	Dvylika brolių, juodvarniais lakstančių	4	-	2	2	-	8

	(AT 451 A Brolių ieškanti sesuo [79; 7])						
7	Kvailutė sesuo ir broliukas / Kvailutė sesuo gelbėja broliuką (AT 480 A* Trys seserys gelbsti broliuką [100; 2])	1	1	2	1	-	5
8	Pupa (AT 804 A Pupa iki dangaus [87; 6] / Pupos stiebu lipa į dangų [136; 6])	2	1	1	-	1	5
9	Apie našlaitę / Apie našlaitėlę (2 vnt.) („kai išsižiodavo našlaitėlė, tai krisdavo [kažkas gražaus – A. S.], o podukros – rupūžės ir gyvatės“) / „Apie našlaites, kaip išvesdavo į mišką“ / „Žiauri, kur ragana kišo vyro dukrą į pečių“ (AT 480 Gera ir bloga mergaitė [347; 6])	-	1	-	4	-	5
10	Ropė (AT 2044 Ropės rovimas [25])	2	1	1	-	1	5

11	Elenytė / Jonukas ir Elenytė (aviniukas broliukas) (AT 450 Broliukas ir sesutė [152; 29])	-	2	-	1	1	3
12	Auksinis kirvelis (AT 729 Auksinis vandens dvasios kirvis [10])	1	-	-	-	2	3
13	Apie trečią brolį Joną / Trys broliai / Trečias brolis Jonas (AT 300 Slibino nugalėtojas [77; 232]; AT 300 A Kova ant tilto [30; 20])	1	2	-	-	-	3
14	Apie velnią muzikantą / Kalvis su nelabuoju susitinka (AT 330A Kalvis ir velnias (mirtis) [170; 8])	-	3	-	-	-	3
15	„Vilko su lape siužetai“ / Kaip lapė vilką apgudravo / Vilkas ir lapė (AT 21* Ėda savo smegenis [2; 24], Ėda savo žarnas [2; 69];	-	1	1	1	-	3

	AT 30 [2; 3], AT 31 [4; 5]),						
16	Devyniabrolė (AT 451 Sesuo, ieškanti devynių brolių [79; 7])	-	3	-	-	-	3
17	Jūratė ir Kastytis / Jūrų karalaitė	-	1	-	2	-	3
18	Pagrandukas (AT 2025 Bėganti bandelė [41; 84])	-	-	-	-	3	3
19	Glūdulis ir uogelė (AT 702 B* Mergelė uogelė [104; 2])	-	-	1	1	-	2
20	Du broliai / Du riešutu [du kubilu] (AT 303 Dvyniai arba kraujo broliai [25; 83])	-	1	-	-	1	2
21	Varna ir sūris[75] (AT 57 Varna, snape laikanti sūrį [13; 2])	1	-	-	-	1	2
22	Dangus griūva (AT 2033 Dangus griūva [25; 1])	-	2	-	-	-	2
23	Apie vilką ir lapę, kur žvejojo (AT 2 Žvejojimas	-	-	1	-	1	2

[75] Anot Balio LPTMK, siužetą kaip pasaką jau pateikė Antanas Baranauskas ir Hugo Scheu'jus (Balys 1936: 6). Ši pasaka kaip lietuvių liaudies publikuota ne kartą atskiru leidiniu, pavyzdžiui, 1996 m. (Sena.lt 2025 10 15) ir 2010 m. (Bookswap.lt 2025 10 14). Šiuolaikinėse skaitmeninėse priemonėse, kaip antai interneto svetainėse, ji taip pat įvardijama lietuvių liaudies pasaka (Pasaku.lt 2025 10 15).

	eketėje [11; 204])						
24	Avinėlis, stalelis ir lazda (AT 563 Stalelis, avinėlis ir lazda [78; 11])	-	-	-	-	1	1
25	Jaučio trobelė (AT 130 A Gyvuliai statosi namus [63; 5])	-	-	-	-	1	1
26	Milda (AT 510 B Tėvas nori vesti dukterį [66; 3])	-	-	-	1	-	1
27	Dvigalvis dviuodegis žirgas (Domertas) (AT 531 Nepaprastas žirgas (tikras ir netikras karalaitis) [140; 60])	-	-	-	1	-	1
28	Senis Kaulius (AT 302 Slibino mirtis kiaušinyje [17; 133])	-	-	-	1	-	1
29	Ruduolėlis (AT 780 Dainuojantys kaulai [133; 5])	-	-	-	1	-	1
30	„Iš tų baisiųjų įsiminė, kur meškos leteną virė“ (AT 163 B* Meška reikalauja savo vilnų ir mėsos [34; 8])	-	1	-	-	-	1
31	Vilko kailiniai	-	-	-	-	1	1

	(AT 152 B* Išdykęs artojas [19])						
32	Stiklo kalnas (AT 530 Karalaitė ant stiklo kalno [245; 85])	-	1	-	-	-	1
33	Aukso žuvelė (AT 555 Žvejas ir jo žmona [104; 2])	-	-	-	-	1	1
34	Vyras ežiukas (AT 441 Ežiukas [67; 10])	-	1	-	-	-	1
35	Kaip gaidelis pono dvarą griovė (AT 715 A Gaidelis ir girnelės [50; 51])	-	1	-	-	-	1
36	Lapė ir ąsotis (ATU 103 Lapės ir gervės vaišės [10; 103])	1	-	-	-	-	1
37	Vilkas ir ėriukas (AT 111 A Vilkas ir ėriukas [4])	-	-	-	1	-	1
38	Kai diedas su boba darbais dalindavosi (AT 1408 Vyras dirba moteriškus darbus [53; 3])	-	1	-	-	-	1
39	Kaip genys eglę kirto	1	-	-	-	-	1
40	Apie poną ir tarną	-	-	-	1	-	1
41	Apie kipšus	-	-	-	1	-	1

	(AT 1000–1199 Pasakos apie kvailą velnią)						
42	Apie laumes / Gerosios laumės (AT 3691–3710 Laumės)	1	-	-	1	-	2
43	Apie aitvarus (AT 3461–3490 Aitvaras)	1	-	-	-	-	1
44	Aukso nevalgysi (AT 775 Aukso nevalgysi)	-	1	-	-	-	1
	Iš viso kartai minėjimų / Skaičius skirtingų pavadinimų pasakų	**36 / 17**	**50 / 24**	**17 / 10**	**35 / 20**	**22 /15**	**160**
UŽSIENIO PASAKOS							
Stilizuotos (literatūrinės)							
Charles'io Perrault							
1	Raudonkepuraitė (ATU 333 *Little Red Riding Hood*[76]) (AT 333 [12; 1])	6	5	1	3	14	29
2	Trys paršiukai (ATU 124 Namų nupūtimas – *Blowing the House In)*	3	-	-	-	13	16
3	Pelenė	1	2	2	4	1	10

[76] Ten, kur užsienio pasakų ir jų motyvų tipo pavadinimo (ATU) vertimas į lietuvių kalbą nepateikiamas, jis yra analogiškas LPTK pateiktajam (AT) ir įvardytam tyrimo dalyvių, pirmiausia ir rašomam lentelėje. Nustatant pasakos tipo numerį ir pavadinimą, žinomą plačiau pasaulyje, naudojama pasakų tipų ir motyvų klasifikacija internete (Mizzou libraries).

	(ATU 510 *Cinderella*) (AT 510 A [68; 28])						
4	Batuotas katinas (ATU 510 A *Puss in boots*) (AT 545 B [20; 2])	-	3	-	-	1	4
5	Miegančioji gražuolė (ATU 410 *Sleeping beauty*) (AT 410 [11])	-	-	-	-	3	3
Wilhelmo ir Jacobo Grimmų							
6	Snieguolė ir septyni nykštukai / Snieguolė (ATU 709 *Snow white*) (AT 709 [85; 17])	3	-	-	-	2	5
7	Jonukas ir Grytutė (ATU 327 A *Hansel and Gretel*) (AT 327 A Vaikai ir ragana [73; 12])	3	2	2	1	3	11
8	Auksaplaukė/ Sultenė (ATU 310 Mergaitė bokšte – *The maiden in the tower*) (AT 310 Mergaitė bokšte [2; 5])	-	2	-	-	2	4
9	Septyni varnai ATU 451 (*The brothers who were turned into birds)*	-	-	-	-	1	1

	(AT 451 Brolių ieškanti sesuo [122; 11])						
Liaudies							
10	Džekas milžinų nugalėtojas (ATU 328 Berniukas pavagia milžino turtą – *Boy steals ogre's treasure*)	-	-	-	-	1	1
11	Lydekai paliepus, man panorėjus (ATU 531 *The clever horse*)	-	-	-	1	-	1
12	Caraitis Ivanas (ATU 550 Auksinio paukščio paieškos – *The quest for the golden bird)* (AT 550 Paukštis, žirgas ir karalaitis [138; 7])	-	-	-	1	-	1
13	Varlė karalienė (ATU 402 *The animal bride)* (AT 402 Varlė (pelė) nuotaka [109; 7])	-	-	1	-	-	1
Autorinės							
Hanso Christiano Anderseno							
14	Mergaitė su degtukais	-	-	2	-	1	3
15	Bjaurusis ančiukas	-	1	-	-	3	4
16	Undinėlė	2	-	-	-	4	6
17	Sniego karalienė	-	1	-	-	-	1

18	Nauji karaliaus drabužiai (ATU 1620 *The emperor's new clothes*) (AT 1620 [17; 4])	-	-	-	-	1	1
19	Princesė ant žirnio (ATU 704 *The princess and the pea*) (AT 704 [2])	-	1	1	-	4	6
20	Coliukė	-	-	-	-	1	1
21	Alavinis kareivėlis ir balerina	1	-	-	-	-	1
Wilhelmo Haufo							
22	Vaiduoklių laivas	2	2	-	1	-	5
23	Nykštukas Nosis	-	1	-	-	-	1
	Iš viso kartai minėjimų / Skaičius skirtingų pavadinimų pasakų	**21/8**	**20/10**	**6/6**	**11/6**	**55/16**	**116**

4 priedas. *Pateikėjų minimos pasakų knygos ir rinktinės*

Eil. nr.	***Pasakų knygos***[77]	***Įvardijęs pateikėjas***	***N***
1	Lietuviškos pasakos (1974, 1977, 1989 Vaga)	VM/1962/2022 PM/1995/2024	2
2	Senelių pasakos (1972, Vaga)	JM/1964/2023	1
3	Gulbė karaliaus pati (1980, Vaga)	ŠM/1980/2023 LV/1981/2024	2
4	Nė velnio nebijau (1988, Vyturys)	ŠM/1980/2023	1
5	[Piemenukas] ir Elfų karalius, Švedų pasakos iš serijos „Pasaulio pasakos“ (1982, Vaga)	ŠM/1980/2023	1
6	Pasaulio pasakos (serija)	JM/1964/2023	1
7	Hanso Christiano Anderseno pasakos	ŠM/1928/2023 („Anderseno, stora, gražiu viršeliu“) SM/1948/2022	2
8	Brolių Grimmų pasakos	VM/1925/2023 ŠM/1928/2023 VV/1984/2023 JM/1964/2023 SM/1995/2024	5
9	Charles’io Perrault pasakos	ŠM/1928/2023 SM/1948/2022	2
10	Tūkstantis ir viena naktis / Rytų šalių pasakos	KV/1934/2023 JM/1964/2023 LV/1968/2024 BM/1965/2023 PM/1995/2024 Oskaras/10/2024	6
11	Wilhelmo Haufo pasakos	BV/2000/2023 LM/1985/2024 JM/1964/2023 LV/1968/2024 ŠM/1928/2023	5
12	Fėjos ir karalaitės (2013, Presvika)	Žemyna/8/2024	1
Kiek kartų knygos įvardijamos iš viso			**29**

[77] Stilizuotų (literatūrinių) ir autorinių pasakų knygų leidybos metai darbe sąmoningai nepateikiami dėl objektyvių priežasčių – tyrimo dalyviai to nenurodo, o leidimai gali būti keli.

5 priedas *. Tyrimo dalyviai, neįvardiję nė vieno pasakos motyvo*

Nr.	***Pateikėjas***	***Kaip reaguoja, ką sako negalėdami paminėti pasakų pavadinimų***	***Užrašymo data***
1	KM/1938/2022	„Likau be mamos 6–7 mėnesių, tėtė nevedė antrą kartą, pradėjau tarnauti nuo 7 metų, 10 metų tarnavau.“	2022 11 20
2	KV/1936/2022	„Oi..., aš mokykloj atrodžiau blogiausiai.“ Klausiamas apie pasakų sekimą savo vaikams atsako lakoniškai: „Diržas“. Prašomas paaiškinti, ar diržas buvo vietoje pasakos, mintyse turint pasakų auklėjamąją funkciją, tik nusišypso, nedetalizuoja.	2022 11 24
3	SV/1938/2022	„Ne, aš, kaip sakant, be mamos užaugau...“	2022 11 24
4	BM/1926/2022	Atsimena, kad „pasakos reikalingos vaikus, kai augina, pagąsdinimui vaikų – „ateis senis, šunelis inkąs“. Močiutė „ilgai šnekėdavo“, aiškindavo, ką daro, kodėl, kas auga.	2023 03 13
5	BM/1930/2023	„Nebuvo tokios mados sekti pasakų. Reikėjo pašerti 100 kiaulių, anytą, dvi „cioces“ prižiūrėt.“	2023 03 15
6	KM/1940/2023	„Pasakas politikai pasakoja“, mini sovietinius animacinius filmus vaikams.	2023 05 04
7	ZM/1940/2023	„Aš tik tiek ir žinau, <...> nieko neatsimenu. Žinau, kad reikėjo dirbti, reikėjo. Tik dirbau ir dirbau, o daugiau nieko....“. „Užtai ir dabar visą laiką reikia, dabar reikia dirbti, iki pabaigos reikia dirbti...“. Apgailestauja, kad jos neleido į mokyklą toliau, baigė tik keturias klases. Su mama ir tėvu trise dirbo 15 ha žemės. Ir dabar daug dirba. Aplink namą visur gražūs, prižiūrėti gėlynai, šalia namų – daržai, šiltnamis. Vasarą padeda daržininkauti Vilniuje gyvenanti dukra, atvažiuojanti laisvadieniais. Namus puošia moters austos lovatiesės, užtiestos ant minkštų baldų.	2023 05 20

6 priedas. *Pasakos[78] ir jų motyvai viešajame diskurse*

Nr.	***Pasakos pavadinimas / motyvas***	***Kaip reiškiasi viešajame diskurse Minimas pavadinimas / motyvo užuomina***		***Raiškos dažnis***
1	Eglė žalčių karalienė (AT 425 M Žalčio žmona [120; 1])	STĮ[79]: renginio „Drebulė, Eglės dukra“ reklama (3.11, 2025 01 18) STĮ: „Tikra žalčių karalienė Skaisčio ežere“ (5.13, 2024 08 09) STĮ: „Radviliškio širdyje įžiebta iš pasakos nužengusi eglė – žalčių karalienė“ (5.24, 2024 11 30) STĮ: „juk pažiūrėkit, su karūna, tikra eglė žalčių karalienė“ (5.28, 2024 12 16) STĮ: „Eglė – žalčių karalienė“ (5.64, 2024 12 28) STĮ: „O pasaka gali būti apie Ivaną-duračioką arba Eglę- žalčių karalienę!“ (6.3, 2023 04 10) STĮ: siūlomas garsinis eiliuotos pasakos kūrinys (6.9, 2025 05 15) Pasakų parko stendas su tekstu ir garso įrašu (6.32.18, 2025 09 14)	-	8
2	Pelenė (ATU 510 *Cinderella*) (AT 510 A [68; 28])	STĮ: spektaklio reklama „Riešutėliai Pelenei“ (4.10, 2025 03 13) Renginio (ekskursijos) reklama „Karalienės ir	STĮ: socialinė reklama: „Pelenė nebūtų likusi našlaite, jei jos tėčiui laiku būtų atliktas širdies masažas“	7

[78] Pasakų sąrašas sudaromas pagal minėjimo dažnį, pradedant pastebėta didžiausia raiška. Pasakų tipas pateikiamas taip pat kaip 3 priede.
[79] Socialinio tinklo įrašas – STĮ.

		Pelenės! Neįtikėtinos Vilniaus moterų istorijos“ (5.57, 2024 02 02) STĮ: Ieškoma knygos, kurioje būtų ši pasaka (6.21, 2025 05 22)	(5.4, 2022 11 03) STĮ: „Papasakosiu apie šiuolaikinę Pelenę <...> čia nebus pamotės ir jos dukrų, ir princo nebus, ir krikštamotės su burtų lazdele, ir moliūgo, virtusio karieta. Tai pasaka ... Apie moterį, kuri iki 3 val. nakties pomidorus ir agurkus tvarkė, kad į balių išeit galėtų.“ (5.47, 2025 09 21) STĮ: „Visai kaip pasakoje „Trys riešutėliai Pelenei“... Kūrėja Indrė siuva nuostabias sukneles tarsi iš nieko.“ (5.51, 2024 10 16) STĮ: „Kaip iš pasakos „Trys riešutėliai Pelenei“ <...> atkeliavo <...> maišeliai iš senovinių audinių likučių.“ (5.53, 2024 12 07)	
3	Jonukas ir Grytutė (ATU 327 A *Hansel and Gretel*) (AT 327 A Vaikai ir ragana [73; 12])	-	STĮ: „Stovi pasakų namelis“ (5.10, 2024 08 08) STĮ: „Smagus pasakų namelis nuomai“ (5.31, 2025 01 24) STĮ: Barstomų saldainių, vietoje duonos trupinių, galinčių šiuolaikinius žmones parvesti namo, vaizdinys (5.55, 2024 02 06)	3
4	Auksinė žuvelė (AT 555 Žvejas ir jo	-	STĮ: „čia kaip toj pasakoj auksinė žuvelė“	3

	žmona [104; 2])		(5.33, 2025 07 28) STĮ: „Ir dar kad suskilusią geldą į naują pakeistų“ (5. 38, 2025 08 20) STĮ: „Tik trys norai auksinei žuvelei – jie dar sustiprėjo susipažinus su Norvegijos švietimo sistema.“ (5. 49, 2025 02 07)	
5	Snieguolė ir septyni nykštukai / Snieguolė (ATU 709 *Snow white*), (AT 709 [85; 17])	Spektaklio reklama (4.3, 2023 12 06) STĮ: ieškoma knygos, kurioje būtų ši pasaka (6.21, 2025 05 22)	STĮ, renginio reklama: „Veidrodėli, veidrodėli, kas pasaulyje gražiausia?“ (5.62, 2023 02 23)	3
6	Miegančioji gražuolė (ATU 410 *Sleeping beauty*), (AT 410 [11])	-	STĮ: „Mūsų aukščiausios valdžios atstovai kaip miegančios gražuolės iš pasakos. Norisi tikėti, kad atsiras, kas juos pažadina iš miego. Tikiuosi, ne per vėlai.“ (5.32, 2025 03 13) „Pabusk. Lidl pigu, kasdien ir be nuolaidų“ (5.54, 2025 08 23)	2
7	Vištytė ir gaidelis (AT 2021 B Gaidelis išmuša vištelei akelę [162; 12])	-	STĮ: „O kodėl lazdynas suplėšė gaideliui kelnytes?“ (5.37, 2025 07 31) STĮ: „O „how about“ gaidelis vištytei kelnytes suplėšė?“ (5.41, 2025 09 25)	2
8	Vilkas ir septyni ožiukai /	STĮ: spektaklio reklama (4.2, 2023 08 02) STĮ: Mokytojų paskyroje reklamuojamos sukurtos	-	2

	Vilkas ir ožiukai (AT 123 Vilkas ir ožiukai [157; 14])	metodinės mokomosios priemonės – užduočių lapai su pasakos veikėjų iliustracijomis: Užduotys „Lietuviškos pasakos“ (6.14, 2024 02 24)		
9	Raudonkepuraitė (ATU 333 *Little Red Riding Hood*) (AT 333 Raudonkepuraitė [12; 1])	STĮ: ieškoma knygos, kurioje būtų ir ši pasaka (6.21, 2025 05 22)	STĮ: vizualinis vaizdinys: vilkas sveikinasi su mergaite raudona kepuraite, nukeldamas skrybėlę (5.44, 2023 12 06)	2
10	Pupa (AT 804 A Pupa iki dangaus [87; 6] / Pupos stiebu lipa į dangų [136; 6])	Pasakų parko stendas su tekstu ir garso įrašu (6.32.11, 2025 09 14)	-	1
11	Sigutė (AT 452 C* Antimi pavirtusi sesuo [17])	-	STĮ: „Beveik kaip Sigutės karvutė.“ (5.21, 2024 02 21)	1
12	Elenytė / Jonukas ir Elenytė (aviniukas broliukas) (AT 450 Broliukas ir sesutė [152; 29])	-	STĮ: „kaip galima pavirst asilu, nebent iš asilo pėdos vandens atsigėrus“ (5.15, 2024 04 03)	1
13	Dangus griūva (AT 2033 Dangus griūva [25; 1])	Pasakų parko stendas su tekstu ir garso įrašu (6.32.2, 2025 09 14).	-	1
14	Stiklo kalnas (AT 530 Karalaitė ant stiklo kalno [245; 85])	-	STĮ: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto paskyroje apie Hanso Christiano Anderseno	1

			gimtadienį, Tarptautinę vaikų knygos dieną ir instituto išleistą pasakų knygą (6.22, 2024 04 02)	
15	Katinėlis ir gaidelis / Lapė ir gaidelis (AT 61 B Katinėlis, gaidelis ir lapė [187; 4])	-	STĮ: Mokytojų paskyroje reklamuojamos sukurtos metodinės mokomosios priemonės – užduočių lapai su pasakos veikėjų iliustracijomis: Užduotys „Lietuviškos pasakos“ (6.14, 2024 02 24)	1
16	Seku seku pasaką	Pasakų parko stendas su tekstu ir garso įrašu (6.32.7, 2025 09 14)	-	1
17	Saulė ir mėnulis	Pasakų parko stendas su tekstu ir garso įrašu (6.32.5, 2025 09 14)	-	1
18	Turėjo bobutė žilą oželį	Pasakų parko stendas su tekstu ir garso įrašu (6.32.8, 2025 09 14)	-	1
19	Vilkas uodegą prišalo (AT 2 Žvejojimas eketėje [11; 204])	STĮ: Mokytojų paskyroje reklamuojamos sukurtos metodinės mokomosios priemonės – užduočių lapai su pasakos veikėjų iliustracijomis: Užduotys „Lietuviškos pasakos“ (6.14, 2024 02 24)	-	1
20	Koščėjus Nemirtingasis (ATU 302 *The Ogre‘s heart in the egg),* (AT 302 Slibino mirtis kiaušinyje [17; 133])	-	STĮ: „Kad greičiau ukrainiečiai surastų tą kiaušinį, kuriame adata.“ (5.39, 2025 08 31)	1
21	Trys paršiukai (ATU 124 Namų	STĮ vaizdo įrašas: „vargšeliai paršeliai, kuriuos užpuolė vilkas ir nupūtė jų primaklintus iš	-	1

	nupūtimas *Blowing the House In)*	europinių pastatytus šiaudų namus“ (5.42, 2025 07 08)		
22	Nauji karaliaus drabužiai (ATU 1620 *The emperor‘s new clothes*), (AT 1620 Nauji karaliaus drabužiai [17; 4])	-	STĮ: „Karalius nuogas“ (5.43, 2025 07 29)	1
23	Varlė karalius / Geležinis Henris (ATU 440[80] *The Frog King or Iron Henry*)	-	STĮ: „tuo metu kaip tik užsispyrusiai bučiavau rupūžę, kuri niekaip nevirto princu“ (5. 52, 2024 12 17)	1
24	Batuotas katinas (ATU 510 A *Puss in boots*), (AT 545 B [20; 2])	Ieškoma knygos, kurioje būtų ši pasaka (6.21, 2025 05 22)	-	1
25	Ivanas Kvailelis (ATU 675 *The lazy boy*)	STĮ: „O pasaka gali būti apie Ivaną-duračioką arba Eglę- žalčių karalienę!“ (6.3, 2023 04 10)	-	1
N				**47**
Pasakų užuominų (aliuzijų) pavyzdžiai				
1	*Personažo vaizdinys:* ragana	STĮ: Lietuvos monetų kalyklos paskyroje: „Baba Yaga“ (5.8, 2024 05 14); „Labai graži baba skrenda“ (5.11, 2024 05 24)	-	3

[80] LPTK AT 440 pasakos tipo aiškinimas nukreipiamas į AT 425 C (Žmogumi virtęs gyvūnas [74; 2]) tipą.

		STĮ: debesų nuotrauka: „Naktinė ragana ant šluotos“ (5.12, 2024 07 11)		
2	*Pasakos pabaiga:* „...ilgai ir laimingai...“	-	STĮ: „Ir ilgai ir laimingai jie gyveno su ginklu geri ir ramūs.“ (5.63, 2025 08 10) STĮ: „[Premjeras] dirbs ilgai ir laimingai“ (5.35, 2025 07 24)	2
3	*Stebuklingų galių turintis daiktas:* skraidantis kilimas	-	STĮ: „Skraidančio neturit?“ (5.48, 2024 12 07)	1
4	*Pasakos epilogas:* jaunėlis laimi karaliaus sostą	-	STĮ: „Vienoje pasakoje jauniausias karalaitis mokinosi botagus vyti, kiaules ganyti ir vogti. Jo broliai mokinosi skaityti, rašyti ir karalystę valdyti. Su tokiu išsilavinimu jaunėlis tapo karaliumi.“ (5.34, 2025 03 13)	1
5	*Personažo vaizdinys:* nubaustos podukros, iš kurios burnos krenta bjaurūs gyviai, vaizdinys	-	STĮ: „jis kai tik prasižioja, iš burnos jam lenda gyvatės irgi rupūžės ir šiaip piktieji šliužai ir nė žodžio teisybės“ (5.45, 2025 10 05)	1
6	*Personažo vaizdinys:* aukso paukštis	-	STĮ: „Jei paukštis – tai tik su Aukso plunksnom“ (5.20, 2024 11 22)	1
7	*Pasakos pabaiga:* „...ir aš ten buvau...“	-	Interjero puošybos užrašas maitinimo įstaigoje: „Ir aš ten buvau, alų midų	1

			gėriau, burnoj neturėjau...“ (5.22, 2025 06 26)	
8	*Personažo vaizdinys:* Ivanas duračiokas [kvailelis – A. S.]	-	STĮ: „Ne tėtis lopšines dainuoja, ne tėtis pasakas seka! O mama!! O pasaka gali būti apie Ivaną-duračioką arba Eglę-žalčių karalienę! Tokie vaikai ir užauga, kas dominuoja pasąmonėje!!“ (6.3, 2023 04 10)	1

7 ***priedas.*** *Pasakų ir jų vaizdinių raiška viešajame diskurse*

Pasakų raiška viešajame diskurse		
Kategorija		**Turinys**
Pasakos, kaip termino, raiška viešajame diskurse		
I	**Pasaka kaip aukščiausio laipsnio teigiamas įvertinimas** 42 įvykiai (65 vnt.)	A. Neeiliniai žmonės ir jų poelgiai (5 įv.) B. Asmeninės šventes, vestuvės (6 įv.) C. Viešos šventės (7 įv.) D. Ypatingas laisvalaikis / neįprastos atostogos (6 įv.) E. Išskirtiniai kulinariniai pojūčiai (2 įv.) F. Pasakiški, t. y. ypatingi, daiktai, paslaugų ir produktų reklama (16 įv.)
II	**Pasaka kaip melo, netiesos, prasimanymo, nuobodybės ir neigiamo turinio konotacija** 44 įvykiai (78 vnt.)	A. Melas (21 įv.) B. Netiesa (12 įv.) C. Išvedžiojimai ir nuobodybės (5 įv.) D. Neigiamo turinio pranešimai, blogybės (6 įv.)
	Pasakų vaizdinių raiška viešajame diskurse	
III	**Gyvenimo ir pasakos paralelės** 27 įvykiai (38 vnt.)	Pasakų vaidmens gyvenime išryškinimai, realaus gyvenimo įvykiams aprašyti pasitelkiami pasakos motyvai ar aliuzijos į konkrečius siužetus ir pan.
IV	**Pasakos meninėje kūryboje** 16 įvykių (48 vnt.)	Teatras – 5 įv. Muzika – 2 įv. Vaizduojamasis menas – 2 įv. Rašytinė ir garsinė (audio) literatūra – 5 įv. Grafika, animacija – 1 įv. Interjero dizainas – 1 įv.
V	**Pasakų vaizdiniai** 64 įvykiai (96 vnt.)	Tekstinių (žodinių) – 29 įv., vizualinių (regimųjų) – 10 vnt. ir mišrių – 25 įv. vaizdinių raiškos sritys: A. Reklama (16 įv.) B. Politika (15 įv.) C. Kalėdų / miesto eglės, žiemos šventės simbolio, papuošimo, įžiebimo ir išskirtinumo naratyvai (12 įv.), D. Įspūdžiai / nuotaikos (19 įv.) E. Viešųjų erdvių dizaino sprendimai (2 įv.)
VI	**Dėmesys pasakoms** 34 įvykiai (100 vnt.)	Plačiajai auditorijai skirti straipsniai, diskusijos apie pasakų mintį, prasmę, konkrečių tekstų paieškos ir pateikimai, pasakų knygų elektroninėse ir fizinėse parduotuvėse pasiūla
N	**227 įvykiai (įv., temos)**	**424 dokumentai (vienetai, vnt.)**

8 priedas. *Lentelių ir paveikslų sąrašas*

1 lentelė. *Bendras pateikėjų skaičius ir pasiskirstymas pagal lytį*
2 lentelė. *Socioekonominis vyriausiųjų pateikėjų paveikslas ir jų pasakų patirtys*
3 lentelė. *Kultūros ir visuomenės veikėjų išsilavinimo ir darbinės sritys*
4 paveikslas. *Pasakų tradicija 1925–1945 m. gimusiųjų šeimose*
5 paveikslas. *Pasakų tradicijos perdavimas*
6 lentelė. *Santykis tarp pasakų tradicijos praktikavimo suaugusiojo gyvenime ir ankstyvosios patirties su pasakomis*
7 paveikslas. *Pasakų tradicijos perėmimo ir perdavimo būdai*
8 paveikslas. *Kas pasakas kultūros ir visuomenės veikėjams perdavė vaikystėje?*
9 paveikslas. *Dažniausiai pasakai apibūdinti vartojamos sąvokos*
10 paveikslas. *Pasakų stebuklo transformacija į svajonę ir realizavimas gyvenime*
11 paveikslas. *Gyvenimas „svajonių debesyse“ ir svajojimas pasakose*
12 paveikslas. *Pasakų reikšmė – introversyvus ir ekstraversyvus pasakų poveikis*
13 paveikslas. *Visų tyrimo dalyvių grupių minimos pasakos*
14 paveikslas. *Dažniausiai minimos lietuvių (liaudies) pasakos*
15 paveikslas. *Dažniausiai minimos užsienio pasakos*
16 paveikslas. *Lietuvių (liaudies) pasakos, kurias žino jauni suaugusieji, mažamečių tėvai ir vaikai*
17 paveikslas. *Užsienio pasakos, kurias žino jauni suaugusieji, mažamečių tėvai ir vaikai*

SUMMARY OF THE DOCTORAL DISSERTATION

ARE FAIRY TALES TOLD TODAY? CONCEPTIONS AND SIGNIFICANCE IN EARLY 21-ST CENTURY LITHUANIA

INTRODUCTION

As a vehicle for the expression of the seen and unseen world and our place in it, the concept and craft of storytelling is perhaps as old as time. According to renowned American folklorist Stith Thompson (1885–1976), "the actual reason for the existence of stories … is the fact that there are certain psychological compulsions which impel people to tell tales of particular kinds" (Thompson 1955: 483). Stories told through images painted by early humans on rocks and cave walls, the earliest forms of writing, and the establishment of language systems all attest to the same human capacity and desire to tell stories.

From being perceived by past civilizations as narratives and explanations of the world to being defined by scholars of the oral tradition as myths, stories, sacred tales, or by some other term, the persistence of what we refer to as fairy tales[*], folktales or traditional tales through the ages in various forms is a reflection of the human need to understand and explain the world around us, our place within it, and our relationship with our environment. However, it has been noted by folklorists that in contemporary society,

> old folklore is no longer consumed with mother's milk – it no longer evolves naturally out of the landscape or flows into the everyday soundscape. The folklore preserved and cherished by previous generations is no more familiar than other audible texts,

[*] This study uses the English term *fairy tales* in a broad sense, specifically defined for the purposes of this research, corresponding to the Lithuanian concept of *pasakos*. This choice is informed by Jack Zipes's understanding of fairy tales as a cultural phenomenon: he emphasizes their role in communicating the values and concerns of different nations (Zipes 2012: ix). Accordingly, the term encompasses various forms of folktales and literary tales, rather than referring exclusively to wonder tales in the narrower generic sense.

and so it is no longer the principal or exclusive narrative of national, family, or community identity (Sivickaitė-Sadauskienė J. 2025: 67).

In the view of ethnologists, the state of folklore, including fairy tales, in modern-day Lithuania is not entirely clear. Scholarly discourse fixates on the decline of traditional genres and the recognition, identification, and research on new and transformed forms of folklore (Račiūnaitė-Paužuolienė 2011: 189). Thus, we must not only ask which tales have survived over time, but likewise be inquisitive as to their place in our lives. In the contemporary world, are fairy tales still being told, read, and listened to? Are they still relevant – do they hold meaning as childhood memories or forms of cultural heritage? What significance do people attach to fairy tales today?

Research on folktales is an integral part of the contemporary study of mythology. According to religious scholar Robert A. Segal (1948–2024), this is a century-old interdisciplinary field which has benefited from contributions from psychology, anthropology, folklore studies, philosophy, religious studies, and literature (Segal 1996: vii). Although Segal's discussion focuses on myth, his observation is also relevant to the broader study of traditional narratives. Segal has noted that "theories of myth are never theories of myth alone. Myth always falls under a larger rubric such as the mind, culture, knowledge, religion, ritual, symbolism, and narrative. The rubric reflects the discipline from which the theory is derived. … Anthropological theories view myth as an instance of culture" (Segal 1996: vii).

Hence, in this thesis the fairy tale is examined from an ethnographic perspective that is unusual in research on Lithuanian folktales. Here, the focus is placed on the concept of traditional tales held by contemporary people, asking them what role the fairy tale plays in their lives, and what significance it holds in the Lithuanian society of the 2020s. This approach corresponds to the aim of anthropology formulated by Clifford Geertz (1926–2006): to enlarge the universe of human discourse (Geertz 2005: 15), that is, "not to answer our deepest questions, but to make available to us answers … and thus to include them in the consultable record

of what man has said" (Geertz 2005: 32–33). By recording people's reflections on the fairy tale, their knowledge, beliefs, appraisals, personal life stories, and the images and symbolism they convey, the study explores the perception of the fairy tale among people in Lithuania and what this tells us about the contemporary individual.

Research problem: the shift in societal values raises the following questions: how does an individual in Lithuania perceive fairy tales; do they tell traditional folktales; and what significance is attached to them?

Research object: the fairy tale as a cultural and social phenomenon in 21st-century Lithuania.

Research aim: to investigate the concept and significance of fairy tales in early-21st-century Lithuania.

Hypothesis: the fairy tale remains significant for the worldviews of contemporary people, and its meanings are conceptualized individually.

Research objectives:

1) to examine how scientific theory conceptualizes the fairy tale and contemporary society;

2) to reveal the methodological features of ethnographic fairy tale research and to broaden the scholarly perspective on fairy tales;

3) to analyze the perception of and attitudes towards traditional fairy tales among people in Lithuania;

4) to investigate how prevailing assumptions about fairy tales correlate with experiences and memories of fairy tales among research participants;

5) to determine the significance ascribed to the fairy tale in contemporary worldviews and everyday communication.

Research novelty and relevance

This dissertation seeks to broaden the scholarly perspective on fairy tales and, drawing on ethnographic research data, to answer a question that has received

too little scholarly attention to date: what place does the traditional tale occupy in Lithuania today? The folktale is commonly explored as part of folklore studies, often through textual or comparative analysis. In Lithuanian academia, there is a lack of qualitative studies on the concept of the fairy tale and its significance in contemporary society that draw on interviews with people of diverse ages and backgrounds; conversely, scholars abroad have paid considerable attention to fairy tales and an produced an abundance of interdisciplinary research.

The novelty of this work lies in its use of ethnographic fieldwork methods to research the fairy tale in Lithuania as a living cultural phenomenon. Rather than focusing on a single distinctive group or community (e.g., accomplished storytellers – that is, individual respondents who supply extensive folklore collections), the study investigates how societal groups of diverse ages and backgrounds relate to the fairy tale, traces their past and present ties to the traditional tale tradition, and identifies the conceptions of the fairy tale held by people today.

Another novel contribution is the creation of a refined list of fairy tale titles, motifs, and types, which offers a glimpse into the repertoire of traditional tales in the Lithuanian society of the 2020s and identifies the best-known plotlines. This echoes the work of American folklorist Alan Dundes (1934–2005), who argued that collecting context alone is not enough to grasp the significance of folklore, for it reflects not only the past but also the present (Dundes 1966: 507). The recorded memories of experiences with the fairy tale tradition reveal a wide range of sensations, states of being, and feelings. It is also worth noting that this work marks what may be one of the first attempts to analyze the links between folklore and political ideology in the context of a Ukrainian's experiences of folktales.

This dissertation is unique for its expanded scope and the synthesis of methods applied. As a new methodological approach, the field study sought to capture how the fairy tale manifests itself in the consciousness and life of a modern-day individual. For the first time in Lithuania, an attempt is made to study the fairy tale in the digital space, i.e., not only by examining niche or scholarly texts, but also by looking at news media items, social media posts, and visual expressions online.

In a rare example for contemporary ethnology, alongside more orthodox fieldwork the study also utilizes children's views, collected through focus group discussions with school children. A distinctive form of participant observation was also employed, allowing the author to experience the process simultaneously from the perspective of both an insider and an outsider; during her work as an educator in traditional culture, she restricted herself to observing at close range – neither collecting nor recording data, and instead listening to, watching, and sensing how children and adults responded to traditional Lithuanian folktales. In 2022–2025, publicly accessible expressions of fairy tales functioning in society (public rhetoric, the news media, advertising, etc.) were also observed, recorded, and collected, and social media was studied using the digital ethnography method. The range of methods applied, described in more detail in the second part of the work, facilitated the reveal of the multilayered nature of the fairy tale as an object of study.

The new data collected enable a comprehensive assessment of the prevalence of fairy tales today as a distinct cultural phenomenon, highlighting their significance as a form of intangible cultural heritage and their links to ethnicity. Some of the study's findings have practical applications; for example, using the knowledge obtained about children's familiarity with fairy tale motifs could benefit folklore scholars by informing their decisions about publishing new folktale collections and promoting traditional folktales.

The theoretical research approach

The study adopts a multifaceted theoretical approach, combining classical anthropological perspectives and more recent attitudes developed internationally with the folkloristic perspective of Lithuanian folktale researchers. These theoretical foundations are described in greater detail in the theoretical chapter. According to Croatian ethnologist and anthropologist Jasna Čapo, remaining open-minded without abandoning one's own scholarly interests is critical for the process of ethno-anthropological knowledge production (Čapo 2014: 70).

In the anthropological approach, a fairy tale is perceived not merely as an oral or written narrative or as an aspect of folklore, but as a living social and cultural phenomenon which can then be analyzed within its authentic social and everyday contexts. This is achieved by drawing on the experiences of research participants, their relationships with fairy tales, and the meanings they ascribe to them.

The study also reflects the ideas of the founder of cultural anthropology, ethnologist Bronisław Malinowski (1884–1942), who emphasized the importance of understanding the social context of folklore and its place in everyday life:

> The anthropologist is not bound to the scanty remnants of culture, broken tablets, tarnished texts, or fragmentary inscriptions. He need not fill out immense gaps with voluminous, but conjectural, comments. The anthropologist has the myth-maker at his elbow. Not only can he take down as full a text as exists, with all its variations, and control it over and over; he has also a host of authentic commentators to draw upon; still more he has the fulness of life itself from which the myth has been born. And as we shall see, in this live context there is as much to be learned about the myth as in the narrative itself. (Malinowski 1926: 20–21)

The concepts put forward by Malinowski – namely, "authentic commentators," "fullness of life," and "living context" – are particularly significant, as they make it possible to venture beyond the mere definition of a fairy tale to explore how people today understand it and attribute meaning to it.

Dundes's work on folklore is closely aligned with the anthropological perspective, and his concept of metafolklore in particular further broadens this approach by allowing for the incorporation of individuals' own accounts of the meaning of folklore into the analysis of the relationship between tales and individuals. He emphasizes that researchers should seek to establish this meaning through oral literary criticism, drawing on perspectives "from the folk" (Dundes 1966: 507). This approach makes it possible to investigate how participants themselves define the fairy tale, its purpose, and its function, as well as the significance it holds in their lives.

The anthropological approach also allows for the assessment of the fairy tale as a social institution (Collingwood 2022: 115–116) and the analysis of its place in

society. Relevant to this research are the insights of American folklorist and anthropologist William R. Bascom (1912–1981), who pioneered the anthropological functionalism theory. Bascom informed research into the significance of fairy tales in contemporary society by highlighting the need to examine the place of folklore in everyday life and people's relationships with it through their attitudes towards their own folklore in order to understand its true meaning:

> Anthropologists are also concerned with the place of folklore in the daily round of life, in its social settings, and in the attitudes of native peoples toward their own folklore. One cannot determine these facts from the texts of tales alone, nor whether a tale is regarded as historical fact or as fiction, yet without them one can only speculate as to the nature of folklore and its full meaning. (Bascom 1953: 289)

Bascom's idea of the folklore function facilitates the conceptualization of the fairy tale across time and space – in this case, in contemporary Lithuania.

Recent studies advocate for the process of combining interdisciplinary approaches and taking into account cultural participants' own experiences of folklore and the meanings they ascribe to it, as if building on the theoretical perspectives of Malinowski, Bascom, and Dundes. Similarly, anthropologist Tok Thompson and folklorist Daniel Wojcik argue that combining anthropology, folklore studies, and mythology can help explain cultural expressions around the world (Thompson, Wojcik 2026: viii).

In summary, the study of society's attitudes towards fairy tales and relationships with them extends beyond the fairy tales: it offers insights into how, through tales, people relate to culture, their own experiences, society, and the world around them.

Methodology and methods

In taking the approach of sociocultural anthropology into the study of the fairy tale, empirical material was collected through the following fieldwork methods: in 2022–2024, semi-structured, in-depth interviews and conversations were conducted; and in 2022–2025, a focus group interview/discussion with schoolchildren was carried out, along with participant observation, diary-keeping,

note-taking, and digital ethnography (*netnography*). The principal source of information in the ethnographic study of fairy tales was a group of 94 respondents residing in Lithuania born in the 20th or 21st century. The 57 adult respondents were born between 1925 and 2000, whereas the 37 child respondents, aged 8–15, were born in 2009–2016.

Qualitative and quantitative analysis was applied to analyze the narratives recorded and notes taken, along with the comparative and interpretive methods. Countable data for which a frequency could be established, such as descriptive terms, the titles and motifs of fairy tales, and the content of the fairy tale's expression in social media and the public space, were analyzed using quantitative content analysis and frequency analysis.

The case study method was applied to investigate the spreading of propagandist ideology through folktales. Documentary analysis and content analysis were deployed to investigate how fairy tales are expressed in public discourse – namely, the media (articles and comments) and public spaces (several instances). Scholars recommend content analysis as a particularly suitable tool for examining interviews, focus group data, and mass communication materials (Krippendorff 2004: 27–28); in this study, it helps highlight the significance of fairy tales in contemporary life and reveals their expression in public discourse. In other words, content analysis demonstrates the settings and contexts in which references to fairy tales, their plots, or motifs operate. Qualitative content analysis makes it possible to identify and examine the emotional characteristics of texts, embedded meanings, and other elements relevant to the research objectives. Ultimately, the aim was to observe and assess publicly articulated social, cultural, and other aspects of how fairy tales are understood and expressed in Lithuanian society.

The study adopts an interdisciplinary approach, integrating perspectives from folklore studies, anthropology, psychology, education, philosophy, and other fields, resulting in a productive analytical framework designed for broadening the scope of fairy tale research in Lithuania.

Claims being defended

- The fairy tale, perceived as a dynamic cultural phenomenon, functions as a cultural agent within society.
- People across different generations and backgrounds in Lithuania share similar conceptions of fairy tales, and perceive their functions similarly.
- The assumptions that fairy tales are suitable only for children and that Lithuanian folktales feature violent plots are unfounded.
- Fairy tales remain relevant in contemporary society: the prevalence of folktales in public discourse, reflected in the use of the term *tale (pasaka)* itself and the invocation of motifs derived from fairy tales, hints at the continued presence of mythological thinking in contemporary society.

Main concepts used in the dissertation

Tale (Pasaka) – *The Dictionary of Contemporary Lithuanian* (Lith. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*) lists three distinct meanings of the term *tale*. The first definition – a fictional narrative – comes closest to the folkloristic and literary understanding of the genre, but arguably fails to capture the concept of a fairy tale as a cultural phenomenon in terms of either form or content. Therefore, this study adopts the third definition of tale – as a narrative or story.

A ***traditional tale*** is understood as an oral narrative or written text based on communal motifs, which has acquired commonly recognizable meanings and significance and conveys universally understood human values, skills, and knowledge (for more on this topic, see Sadauskienė A. 2023).

Fairy tale tradition is a term adopted from Bronislava Kerbelytė's research. In this study, it encompasses both the reading and telling of tales, including the (passive) retention of a fairy tale's verbal form in memory and its transmission through oral narration (active engagement).

Contemporary Lithuanian society refers to the people living in Lithuania at the time of the study (2020s). The terms *modern day*, *people toda*y, and *contemporary society* are used synonymously throughout the study.

Expression of fairy tales refers to new, unconventional "forms of fairy tale communication" (Schenda 1986: 86) that differ from traditional narratives and written or digitized texts. In ethnographic studies, such expressions are observed in public spaces and on social media.

Mythological thinking is understood as a way of interpreting the world and one's place within it, in which culturally inherited systems of signs and symbols play an important role, as does an intuitive sense of the relationship between humans and (forces of) nature, expressed through multiple narrative forms.

Research participants refers to individuals who took part in semi-structured interviews and informal conversations during fieldwork. Throughout the dissertation, they are also sometimes referred to as respondents and, less frequently, informants. The participants of the focus group discussion are referred to as children or school children.

Structure of the dissertation

The dissertation is comprised of: the five chapters of the main body of the work; conclusions; a reference list; and a list of tables and figures. The introduction outlines the research problem, aims, and objectives, and establishes the relevance, novelty, and contribution of the research performed. The theoretical basis and methodology are then presented, along with the claims defended in the dissertation. Sources of information and the existing body of research are reviewed. The introduction concludes with a list of key terms and their definitions.

Chapter 1 conceptualizes the theoretical foundations of the study, examines the definitions of the tale adopted in this study, and establishes the key characteristics of contemporary society as a target in this investigation, i.e. in seeking to assess society's understanding of fairy tales, their significance, and the validity of their preconceptions. Novel interdisciplinary approaches to fairy tales and folktales are examined, as well as ways in which fairy tales can function in contemporary society.

Chapter 2 outlines the research methodology, explaining the rationale behind the research design and examining the opportunities and limitations of the methods employed.

Chapter 3 analyzes the narratives of the research participants, seeking to establish the conception of the fairy tale in contemporary Lithuanian society. It explores the personal accounts of the oldest generation and their tendency to associate fairy tales with real life. The chapter also examines the relationships of cultural and public figures with the fairy tale tradition and its perception as a social and cultural force.

Chapter 4 presents a multifaceted approach to fairy tales, seeking to reconcile conflicting attitudes by re-examining persistent stereotypes about tales in Lithuania and incorporating the perspectives of research participants: young adults, parents of young children, and children themselves. The chapter also addresses topics that have received little attention in Lithuanian scholarship, including the trickster figure in Lithuanian tradition and the use of folktales as instruments of political ideology to reshape children's consciousnesses. The latter is critically examined through the case study of a Ukrainian refugee, drawing on the concept of the "true folktale."

Chapter 5 examines the meanings that people attribute to fairy tales today and considers whether, and to what extent, the contemporary understandings explored in the preceding chapters expand the range of functions that fairy tales fulfil. It also identifies the specific plots and titles of fairy tales that the research participants refer to and examines how folktales are expressed in public discourse, focusing on the use of the term *tale (pasaka)* itself and the invocation of fairy tale imagery.

CONCLUSIONS

1. The analysis of theoretical conceptions of the tale demonstrate that the line drawn in scholarship between the tale and the myth, the tale and the legend, and the tale and the story is fragile. Researchers have considered this problem from

various angles, questioning whether the folktale belongs to only one genre. Therefore, genre-defining criteria perceived and singled out by the narrator become increasingly important in the quest to clarify the conception of the fairy tale in contemporary society. Examples of such criteria include whether the narrative is regarded as being based on a true event, whether it contains recognizable features of a modern way of life, and narrative purpose. Fairy tales are adapted into written forms and reimagined through modern audio, visual, and metaphorical expressions. The study reveals an intermingling of folktale and myth genres that has gone beyond the boundaries of definitions, while plots and motifs remain recognizable to this day in new forms of transmission and sharing of traditional narratives.

Among Lithuania's closest geographic and historical neighbors, scholarly interest in folktales is somewhat more pronounced in Poland (Gołębiowska-Suchorska 2023; Kaliszewska-Henczel 2025). The broader Baltic region exhibits a tendency to research other topics. The analysis found that the functions of fairy tales are often multidirectional: they provide holistic education, offer relaxation and respite, stimulate the imagination, foster personal development, and align individual behavior with culturally accepted norms, while connecting past experiences with present needs. This evidence demonstrates that the folktale is a social and cultural phenomenon that permeates various aspects of human life.

2. The application of ethnographic methodology and established methods grant the opportunity to study the fairy tale as a cultural phenomenon that manifests in individual experiences, relationships, and behavior. By including participants of different ages and social groups and combining the participant observation method with interviews, it is possible to uncover the wider cultural framework within which contemporary tales exist and highlight the diversity of their meanings. The greatest challenges faced by the study relate to decisions that are unconventional in ethnography: the intention to include children's opinions and to study the expression of the fairy tale in public spaces. It can be argued that conducting conventional fieldwork interviews with children is challenging due to numerous legal and ethical constraints; however, taking the focus group approach as an alternative collective

format for interviewing informants unlikely to be targeted in classical ethnography – children – proved successful. The analysis of public discourse is perhaps the first attempt in Lithuania to systematically review the access that information technologies and virtual (in a few cases also physical) communication provide to the expressions of the fairy tale established in the collective consciousness; therefore, shortcomings in the devised methodology cannot be ruled out.

3. In explaining the contemporary conceptions of the fairy tale in Lithuania, the study concentrated on data from two sources: individuals born in the period of traditional culture, and the group of cultural and public figures. The research revealed only a partial overlap between the narratives of informants born in the first half of the 20th century and earlier ethnographic descriptions of the upbringing of children through folklore in traditional culture. This discrepancy is grounded in the rejection by the informants of the notion that their childhood was shaped by folktales, and their emphasis of other significant factors when giving an account of their personal experiences. In their reflections on fairy tales, the oldest participants demonstrated a strong tendency towards drawing parallels between fairy tales and real life. When speaking candidly or unburdening themselves, the narratives of the participants echoed the themes of traditional tales. Participants' understanding of fairy tales is informed by hardships they witnessed or experienced during childhood and adolescence, including hunger and deprivation, loss of property and social status, threats and insecurity, separation from and loss of loved ones, exile, and cruelty – all consequences of the geopolitical upheavals and wars of the first half of the 20th century. It was found that individual family circumstances and social, economic, and political contexts exerted the most influence on how participants born in 1925–1945 reflected on the conception of the fairy tale.

In the analysis of how cultural and public figures describe the fairy tale, its connection with life gains even greater relevance. Two groups of perceptions of the fairy tale were identified. In the first, the fairy tale is seen from the perspective of its connection with social life: the fairy tale as a reflection of life and as a constructed reality. In the second group, the fairy tale is considered a cultural phenomenon. This

group is further divided into, first, the fairy tale as cultural heritage, perceived as a personal bond with ancestors and expressed through the adoption of their age-old wisdom, time-tested ideas, and established traditions. Second, the fairy tale as an instrument of upbringing and a repository of wisdom, which manifests itself in ideas of socialization, communality, and the understanding that proper conduct is rewarded. It was found that fairy tales satisfy people's inner need to experience justice and serve as a moral incentive: they sustain the hope that, in the conflict between good and evil, good will prevail, and they affirm that good behavior is worthwhile.

An important finding is that the fairy tale is conceived as a combination of a person's way of life, personal experience, views, and feelings. The fairy tale is therefore a kind of living, constantly evolving, complex, and broad narrative about events that may or may not be connected with reality. In contrast to the definitions of the tale (pasaka) provided in the *Dictionary of Contemporary Lithuanian*, individuals broaden their understanding of fairy tales by relating them to real life and interpreting traditional narratives as reflections of reality, or even as reality reframed. Thus the fairy tale is seen as a distinctive expression, or institution, of human life and culture, one that is fully suited to being studied from the perspective of sociocultural anthropology.

4. It was established that the fairy tale audience has no age restrictions. Informants remarked on the influence exhibited by fairy tales on children and adults alike, in terms of developing their mind, emotions, behavior, awareness, self-observation, self-analysis, and self-control; fairy tales may even encourage righteousness and good conduct.

The empirical data counter the stereotypical view that Lithuanian folktales are frightening in themselves. The findings confirmed the assumption that the issue of the "frightfulness of folktales" is relevant to adults in light of their life experiences. Adult informants testified that the cruel scenes remembered from childhood tales had a didactic effect, fostering empathy, compassion, and sensitivity to their environment. The view expressed by a few adult participants that violent

passages in folktales should be replaced with more neutral ones is likewise linked to the cruelties witnessed and realities experienced in life.

In all likelihood, both the common assumption that folktales are for children and the idea that Lithuanian folktales should remain off-limits to the young as a result of the alleged cruelty of their content have little in common with the actual folktales themselves; such notions are shaped by the mainstream media, social media, and a superficial level of understanding. From the perspectives of the research participants, although the cruelty and other controversial content depicted in folktales may be considered unsuitable for children, it also provides an opportunity to explore and reflect on complex situations. The tendency to draw parallels between fairy tales and the cruelties of life echoes the findings of studies from other Central and Eastern European countries, including Romania (Romaniuc, Vechiu 2023).

The findings also reveal that children are the true guardians of the fairy tale tradition: they attach the greatest significance to the oral telling of tales, which is valued not only for the experience itself but also for the childhood memories associated with it. Children who have been told fairy tales value them more highly than those who have not. The research findings suggest that, for a child, a tale is not merely content to be transmitted, but an experience in its own right. Children's reactions to live storytelling make it possible to speak of an active process of listening and experiencing, in which content matters just as much as its manner of delivery. This complements the perspective of performance studies developed in folkloristics by drawing attention to the listener as an active participant of storytelling.

According to schoolchildren, fairy tales are both a child-friendly source of information about the world and a form of entertainment, whereas adults may use them as a means of relaxation or escape.

In order to avoid creating an idealized picture of the folktale phenomenon, narratives that critically evaluate folktales and "inconvenient stories" were analyzed. The figure of the trickster, well known in the West and in other cultures, could prove to be even more important in the analysis of Lithuanian identity. Traits that are

characteristic of the trickster – joking, merrymaking and amusing others, playing pranks, and weaving intrigues – were not alien to traditional Lithuanian culture and narratives, nor among some of the research participants.

The study shows how the censorship of folktales was determined by geopolitical processes and Soviet ideological propaganda, experienced through folktales in childhood during the Soviet period. The political power of folktales, from the perspective of the "true" and "wrong" tale, was revealed by a refugee from Ukraine. It emerges that lasting spiritual traumas were brought to the surface by Russia's aggression against Ukraine in 2014, and intensified by Russia's full-scale invasion that began on 24 February 2022.

5. Contemporary individuals understand the fairy tale as a multifaceted and evolving cultural phenomenon whose meanings and functions extend beyond the four functions of folklore identified by Bascom. The significance of fairy tales emerges through people's individual experiences, emotional and intellectual lives, personal relationships, and relation to their surroundings. The narratives and experiences shared by the research participants reflect an understanding of the effects of fairy tales as a multilayered process that primarily influences the individual's inner world. Tales can stimulate thought, evoke and help process emotions, shape attitudes, strengthen particular personal qualities, and contribute to identity formation. Their influence is not confined to the moment of storytelling: the content of fairy tales and the experiences and behavior of the characters in them can remain ingrained in people's memories, shaping their subsequent relationships with their surroundings and peers. According to the research participants, fairy tales exert both internal and external influence, affecting individuals, society, and culture. In the case of internal influence, fairy tales provide behavioral models and ways of acting, release the imagination and stimulate creative thinking, reinforce cultural heritage, and serve educational, formative, and socializing functions. In the external sense, they offer the potential to foster a sense of security, community, and warm relationships that can later become cherished memories. The findings also highlight how contemporary lifestyles have given fairy tales the potential to serve as alternatives to the smart

devices used by young children, calming them down and meeting their needs for engagement, learning, leisure, and entertainment. These findings challenge the view that a vital tradition is essential for the effectiveness of fairy tales in education: their contribution to educational and personal development depends not so much on the continuity of the tradition within society, but rather individual experiences of it within the family and its modes of transmission.

The analysis of plots and motifs drawn on by the research participants to attest to the significance of the fairy tale in their lives produced a considerably longer list of different titles and motifs than, for example, in Serbia. Of the 67 entries, 44 are Lithuanian folktales and 23 are foreign tales (traditional, stylized, and original) belonging to different genre groups: animal tales, tales of magic, legends, parables, tales of everyday life, and formula tales. Seven of the 57 adult participants mentioned no title or plot point at all, attributing this to negative early childhood experiences, such as the loss of a mother, severe illness, or the need to perform hard physical labor to contribute to the family's welfare. Some tales known to all the research groups were identified: "Little Red Riding Hood," "Eglė the Queen of Serpents," "The Kitten and the Rooster," "Hansel and Gretel," and "Cinderella." Children were three times more familiar with foreign fairy tales compared to traditional Lithuanian folk narratives. This tendency could encourage the more active publication of folktales.

Among the identified 25 tales, that are "told" in public discourse, "Eglė the Queen of Serpents" is one of the most frequently referenced. A bipolar image of the term *tale* emerged: (a) as a positive evaluation of the highest degree; and (b) as a connotation of lies, untruth, fabrication, tedium, and negative content. It was established that communication through verbal expressions of the fairy tale is more frequent than through visual forms in the media and in public space.

Oral storytelling, whether as a stand-alone expression of the fairy tale or combined with illustrations, is an engaging means of participating in public discourse, satisfying the need for self-expression, and expressing human creativity. It also indicates relatively persistent mythological thinking, the enduring narrative tradition, and considerable creative potential in society. In the context of this study,

the fairy tale tradition emerges as a continuous process that encompasses the retention and transmission of tales in the oral tradition as well as the practice of reading them. This understanding of tradition makes it possible to consider the tale not as a static cultural phenomenon emblematic of the past, but as a form of culture that is continually recreated, interpreted, and experienced in different contexts.

The study showed that the contemporary perception of the fairy tale and the importance attributed to it extend the boundaries of the tale's meanings recorded in linguistic resources. Therefore, the hypothesis that the fairy tale remains a living, evolving cultural phenomenon in contemporary Lithuania that performs various functions and retains its relevance, including in the space of public discourse, is confirmed.

PUBLIKACIJŲ IR PRANEŠIMŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS

PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS
(List of Publications on the Topic of the Dissertation)

1. Sadauskienė, Akvilė. 2023. Apmąstant pasaką: nuo asmenybės iki šiuolaikinės visuomenės etnografiniame tyrime, *Lietuvos etnologija* 23 (32): 194–217, https://doi.org/10.33918/25386522-2332010
2. Sadauskienė, Akvilė. 2024. (Ne)egzistuojanti triksterystė, vešanti suktybė, klasta ir pinklės: triksterio bruožų paieškos tradicinėje lietuvių kultūroje, *Res Humanitariae* 32 (1): 26–45, https://doi.org/10.15181/rh.v32i0.2685

PRANEŠIMAI KONFERENCIJOSE DISERTACIJOS TEMA
(Conference Participation)

1. Rethinking Folktale: From the Personality to the Modern Society in Ethnographic Research (Apmąstant pasaką: nuo asmenybės iki šiuolaikinės visuomenės etnografiniame tyrime), 15th Conference on Baltic Studies in Europe "Turning points: values and conflicting futures in the Baltics"(CBSE), Vytautas Magnus University, Kaunas, 2023 m. birželio 15–17.
2. (Ne)egzistuojanti „triksterystė", vešanti suktybė, klasta ir pinklės: „triksterio" bruožų paieškos tradicinėje lietuvių kultūroje, VII tarptautinė tarpdalykinė mokslinė konferencija „Tradicijos ir modernybės sąveika", Klaipėdos Universitetas, Socialinių ir humanitarinių mokslų fakultetas, Klaipėda, (nuotoliniu būdu), 2023 m. lapkričio 16–17 d.
3. „Dieve, kaip visi bombų nebijojo" Etnografinis lauko tyrimas (ne)saugiame pasaulyje, mokslinė tarpdalykinė konferencija „Krizių etnografija", Lietuvos istorijos institutas, Vilnius, 2023 m. lapkričio 23–24 d.
4. „Pravilnaja skazka": a war refugee reflects on the concept of folktales", 13th International Conference of Young Folklorists „Dark side of folklore & folkloristics 2024", Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius, 2024 m. spalio 9 d.
5. Case study: reflections of the mythological thinking of Rita and Vytautas in their everyday or festive life, International conference "Balkan and Baltic States in United Europe – History, Religion, and Culture VI Magic, Holiness and Mountains", Sofija, (nuotoliniu būdu), 2025 m. spalio 3–5 d.

DALYVAVIMAS MOKSLO IR MOKSLO SKLAIDOS RENGINIUOSE
(Participation in Science and Science Dissemination Events)

1. Edukacija „Vienas vakaras Kalėdų laukimo“, Gudžiūnai, 2023 m. gruodžio 3 d.
2. Pranešimas „Etnografinis pasakų tyrimas: profesionalų (gerai informuotų pateikėjų) apklausa“, Klaipėdos universitetas, XIV Nacionalinis istorijos ir archeologijos krypties doktorantų seminaras, Klaipėda, 2024 m. rugpjūčio 22 d.
3. Paskaita „Etnografinis pasakų tyrimas: Lietuvos vyriausieji apmąsto pasakas“, Vilnius, 2024 m. rugpjūčio 24 d.
4. Edukacija „Gydanti pasakų galia: „Kuršiuko“ atvejis“ Dovilai, 2024 m. lapkričio 8 d.
5. Edukacija šeimai „Pasakų lopšy mane augino“ ir suaugusiems „Pasakos suaugusiems: pasaulio išminties ir dvasinio augimo lobynas. Vienas požiūris“, Klaipėda, 2024 m. lapkričio 23 d.
6. Edukacija „Protėviai prabyla pasakomis. Vienas požiūris“, Vilnius, 2024 m. gruodžio 6 d.
7. Mokslo populiarinimo straipsnis „Etnografinis tyrimas – senoliai apmąsto pasakas“, *Draugas*. *Lithuanian world-wide news*, 2025, January 16, CVVI (5): 12–13.
8. Seminaras „Gyvybės žolės ir kiti augalai pasakose“, Dotnuva, 2025 m. gegužės 11 d.
9. Pranešimas „Ugdymas(sis) pasakomis: stebuklinių pasakų gidas. Vienas požiūris“ Londonas, 2025 m. lapkričio 9 d.
10. Edukacinės dirbtuvės „Stebuklinių pasakų analizė“, Londonas, 2025 m. lapkričio 9 d.
11. Pranešimas „Etnografinis pasakų tyrimas Lietuvoje: nuo asmenybės iki šiuolaikinės visuomenės“, konferencija Europos paveldo dienos „Kultūros paveldas: saugok, puoselėk, atgaivink“, 2026 m. kovo 5 d.
12. Paskaita „Ugdymas(sis) pasakomis: stebuklinių pasakų gidas. Vienas požiūris“ Pasaulio Lietuvių Bendruomenės lituanistinių mokyklų pedagogams, Merkinė, 2026 m. rugpjūčio 15 d.

INFORMACIJA APIE DISERTACIJOS AUTORĘ

Akvilė Sadauskienė gimė 1979 m. gruodžio 21 d. Prienuose. 1998–2002 m. studijavo Vilniaus universiteto Filosofijos fakultete, 2002 m. apgynė baigiamąjį darbą „Socialinės gerovės sistemos: pasirinktas pavyzdys Lietuvai“ ir įgijo socialinio darbo bakalauro laipsnį ir socialinio pedagogo kvalifikaciją. 2004–2008 m. studijavo Mykolo Romerio universitete, 2008 m. apgynė baigiamąjį darbą „Socialinės žmogaus teisės šiuolaikinės teisingumo sampratos požiūriu“ ir įgijo teisės magistro laipsnį. 2001 m. mokėsi Oslo universiteto Tarptautinėje vasaros mokykloje (ISS) tema „Šiuolaikinė Norvegijos visuomenė“ ir norvegų kalbos kursuose.

2005–2008 m. buvo struktūrinių padalinių veiklos koordinavimo vadovė tarptautinėje nevyriausybinėje vaikų teisių priežiūros organizacijoje „Save the Children Lithuania“ – „Gelbėkit vaikus“. 2008–2016 m. ėjo vyriausiosios specialistės pareigas užimtumo srityje Kauno teritorinėje darbo biržoje. Nuo 2016 m. vykdo individualią veiklą dirbdama tradicinės kultūros edukatore, parengė ir išleido tris knygas – įvairių pasaulio tautų pasakų rinktines-metodines darbo su pasakomis gaires.

2022–2026 m. studijavo jungtinėje Lietuvos istorijos instituto, Vytauto Didžiojo universiteto ir Klaipėdos universiteto etnologijos mokslo krypties doktorantūroje.

Dalyvavo mokymuose: „Skaitmeniniai socialinių tyrimų metodai: praeitis, dabartis ir ateitis“ (Digital Methods for Social Research: the Past, Present and Future), lektorius dr. Matti Pohjonen (Helsinkio universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų institutas), 2024 m. balandžio 4 d., nuotoliniu būdu, trukmė – 2,5 val. VDU Tarptautinėje kokybinių tyrimų vasaros mokykloje (International Summer School on Qualitative Research 2024 at Vytautas Magnus University), lektoriai – prof. dr. Antony Bryant (Lidso Beketo universitetas, JK / Edukologijos tyrimų institutas, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva), vyresnioji mokslo darbuotoja dr. Sanela Lazarevski (Lidso Beketo universitetas, JK), vyresnioji lektorė dr. Laura Purdy (Liverpulio verslo mokykla, Liverpulio Johno Moores’o

universitetas, JK / Edukologijos tyrimų institutas, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva), vyriausioji mokslininkė prof. dr. Vilma Žydžiūnaitė (Edukologijos tyrimų institutas, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva / Silezijos universitetas Katovicuose, Lenkija), 2024 m. birželio 26–28 d., nuotoliniu būdu, apimtis – 2 kreditai (ECTS). Dalyvavo prigimtinės kultūros seminare „Prigimtinė kultūra ir šiuolaikinis dvasingumas“, 2025 m. sausio 23–24 d., nuotoliniu būdu.

Mokslinių interesų kryptys: kultūros paveldas, etniškumas, folkloras ir mitologija.

El. paštas: akvile.sadauskiene@gmail.com

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR OF THE DISSERTATION

Akvilė Sadauskienė was born on December 21, 1979, in Prienai. From 1998 to 2002, she studied at the Faculty of Philosophy at Vilnius University. In 2002, she defended her bachelor's thesis on "Social Welfare Systems: A Case Study for Lithuania," and earned a Bachelor of Social Work degree and qualified as a social pedagogue. From 2004 to 2008, she studied at Mykolas Romeris University. In 2008, she defended her master's thesis on "Social Human Rights from the Perspective of Contemporary Concepts of Justice," and earned a Master of Law degree.

In 2001, she attended the International Summer School (ISS) "Contemporary Norwegian Society" at the University of Oslo and took Norwegian language courses.

From 2005 to 2008, she headed the coordination of structural units at Save the Children Lithuania, an international non-governmental organization dealing with the rights of children. From 2008 to 2016, she served as a senior specialist at the Kaunas branch of the Lithuanian Employment Service. Since 2016, she has been freelancing as an educator in traditional culture.

From 2022 to 2026 she undertook joint doctoral studies in ethnology at the Lithuanian Institute of History, Vytautas Magnus University, and Klaipėda University.

She has attended the following courses and seminars: Digital Methods for Social Research: The Past, Present and Future, taught by Dr. Matti Pohjonen (Institute of Social Sciences and Humanities, University of Helsinki); the International Summer School on Qualitative Research 2024 at Vytautas Magnus University, taught by Prof. Dr. Antony Bryant (Leeds Beckett University, UK / Educational Research Institute, Vytautas Magnus University, Lithuania), Senior Researcher Dr. Sanela Lazarevski (Leeds Beckett University, UK), Senior Lecturer and Senior Researcher Dr. Laura Purdy (Liverpool Business School, Liverpool John Moores University, UK / Educational Research Institute, Vytautas Magnus University, Lithuania), Senior Researcher and Professor Dr. Vilma Žydžiūnaitė

(Educational Research Institute, Vytautas Magnus University, Lithuania / University of Silesia in Katowice, Poland); Indigenous Culture and Contemporary Spirituality seminar.

Research interests: cultural heritage, ethnicity, folklore, and mythology.

Email: akvile.sadauskiene@gmail.com

Akvilė Sadauskienė

AR SEKAME PASAKAS ŠIANDIEN: SAMPRATOS IR REIKŠMĖ LIETUVOJE XXI A. PRADŽIOJE

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, etnologija (H 006)

2026 11 10. 18,94 leidyb. apsk. Tiražas 15 egz.

Išleido Lietuvos istorijos institutas
Tilto g. 17, LT-01101Vilnius

Spausdino UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, LT-09109 Vilnius